

Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Cilt/Volume 9

Sayı/Issue 1

E-ISSN: 2536-5045

**Artvin Çoruh University
International Journal of Social Sciences**

Temmuz/July 2023

ARTVIN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YIL: 2023 / CİLT: 9 / SAYI: 1

ARTVIN CORUH UNIVERSITY
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

YEAR: 2023 / VOLUME: 9 / ISSUE: 1

E-ISSN: 2536-5045

Yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
A peer reviewed international journal published two issue per year

Yasal Sorumluluk/ *Legal Responsibility*

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.
The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

AÇUUSBD/ACUIJSS

E-ISSN: 2536-5045

2023, Cilt/Volume 9, Sayı/Issue 1

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/acusbd>

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mehmet ERSOY

Artvin Çoruh Üniversitesi - Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı

Artvin Çoruh University – Dean of Hopa Faculty of Economics And Administrative Sciences

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. / *Assoc. Prof. Dr.* Murat BERBEROĞLU

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Doç. Dr. / *Assoc. Prof. Dr.* Uğur UZUN

Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Erol ŞİMŞEK

Sayı Alan Editörleri / Issue Field Editors

Prof. Dr. Nuri YAVUZ

Doç. Dr. / *Assoc. Prof. Dr.* Faruk TAŞKIN

Doç. Dr. / *Assoc. Prof. Dr.* Derya SARI

Doç. Dr. / *Assoc. Prof. Dr.* Sibel AÇIŞLI ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Elif IŞIK DEMİRARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Hilal YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Şule NAMLI

Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Neşe OKTAY

Sekreterler / Secretary

Öğr. Gör. / *Lecturer* Fatma NALBANT

Arş. Gör. / *Res. Asst.* Tülay DEMİR

Arş. Gör. / *Res. Asst.* Zafer ADALI

Dil Editörleri / Language Editors

Öğr. Gör. / *Lecturer* Fatma NALBANT

Arş. Gör. / *Res. Asst.* Zafer ADALI

Arş. Gör. / *Res. Asst.* İzzet ŞİRİN

AÇUUSBD/ACUIJSS

E-ISSN: 2536-5045

2023, Cilt/Volume 9, Sayı/Issue 1

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/acusbdb>

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Nuri YAVUZ	Artvin Çoruh University (Türkiye)
Prof. Dr. Tarhan OKAN	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Vladimer GLONTI	Batumi Shota Rustaveli State University (Georgia)
Prof. Dr. Gerda VAN DİJK	University of Pretoria (South Africa)
Prof. Dr. Al BAVON	University of Arkansas (USA)
Prof. Dr. Jesus Garcia LABORDA	Polytechnic University of Valencia (Spain)
Prof. Dr. Borislav V. TOSHEV	University of Sofia (Bulgaria)
Assoc. Prof. Dr. Fikret SÖZBİLİR	Artvin Çoruh University (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Orhan ŞİMŞEK	Artvin Çoruh University (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Hamit ŞAFAKÇI	Artvin Çoruh University (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Mykola BİLOSHKURSKYİ	Pedagogical University (Ukraine)
Dr. Ismail A MAGEED	University of Bradford (United Kingdom)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa SÖZBİLİR	Atatürk University (Türkiye)
Prof. Dr. Recep GÜNEŞ	Artvin Çoruh University (Türkiye)
Prof. Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University (Türkiye)
Prof. Dr. İzzet DARENDELİ	Temple University (USA)

İLETİŞİM / CONTACT

Posta Adresi / Mail Address

ACU, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı
Sundura Mah. Lise Cad. No:69 08600 Hopa / Artvin

Telefon/Phone + 90 466 215 10 86

Faks/ Fax: + 90 466 215 10 79

E-posta /E-mail acusbdb@artvin.edu.tr

Web dergipark.gov.tr/acusbdb

Twitter and instegtam @acusbdb

Dizinleme/Indexing

Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi DergiPark dergi barındırma sistemini kullanmakta olup CiteFactor, EBSCO (Orta ve Doğu Avrupa Akademik Dizini), DRJI, Google Scholar, IAD, Scientific Index Service (SIS) ve SOBIAD indekslerinde taranmaktadır.

Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences uses DergiPark journal hosting system and is indexed in CiteFactor; EBSCO (Central & Eastern European Academic Source), DRJI, Google Scholar, IAD, Scientific Index Service and SOBIAD indexe

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

SAYFA PAGE

- 1 Covid-19 Pandemisi'nin Etkisinde Şehir Planlama Atölyesi Deneyimi: Veri Toplama, Analiz, Uygulama Süreçlerinde Yaşanan Zorluklar / *Urban Planning Studio Experience in the Impact of the Covid-19 Pandemic: Difficulties in Data Collection, Analysis, Implementation Processes* 1-28
Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Dilşen Onsekiz
- 2 Tarihi Yerleşmelerde Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camileri: Konya/Sille Ak Cami 29-47
Western Influenced (Late) Ottoman Period Mosques in Historical Settlements: Konya /Sille Ak Mosque
Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Firdevs Kulak Torun,
Doç. Dr. / *Assoc. Prof. Dr.* Funda Kurak Açıcı
- 3 Ortaokul 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Medya Tutumu ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / *Examination Of The Relationship Between Secondary School 7th And 8th Grade Students' Social Media Attitude And Self-Esteem* 48-71
Öğr. Gör. / *Lecturer* Ceren Koçak, Prof. Dr. Nilgün Metin
- 4 Kamu Hastanelerinde Çalışan Hemşireleri İşte Tutmayı Etkileyen Faktörler: Sistematik Derleme / *The Factors Affecting the Retention of Nurses in Public Hospitals: A Systematic Review* 72-90
Arş. Gör. / *Res. Asst.* Canan Çınar, Prof. Dr. Afsun Ezel Esatoğlu
- 5 Türkiye'de Sağlık Kurumlarında Değer Algısına Yönelik Bir Araştırma 91-110
A Study on Perception of Value in Health Institutions in Turkey
Öğr. Gör. / *Lecturer* Mustafa Filiz, Arş. Gör. / *Res. Asst* Sümeyye Güngör
- 6 Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü: Etibank Murgul Bakır İşletmesi Örneği / *The Role of Development and Investment Banks In The Socioeconomic Development: Etibank Murgul Copper Enterprise Case* 111-131
Mustafa Anık
- 7 Osmanlı Dönemi'nde Ardanuç Darphanesinde Basılan Nadir Sikke Örnekleri 132-156
Rare Examples Of Coins Minted In The Ardanuç Mint In The Ottoman Period
Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Osman Aytekin
- 8 Özel Bakım Merkezlerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma 157-172
A Research on the Measurement of Service Quality in Private Care Centers
Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Fatih Elibol
- 9 Tanzimat ve Ticaret: Buharlı Çağında Ünye Limanı 173-192
Tanzimat and Trade: Ünye Harbor in the Steam Age
Doç. Dr. / *Assoc. Prof. Dr.* Abdullah Bay
- 10 Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Bağlamında Türkiye'de Su Yönetimi: Doğu Karadeniz Havzası Üzerine Bir İnceleme / *Water Management in Turkey in the Context of the European Union Water Framework Directive: A Study on the Eastern Black Sea Basin* 193-223
Dilek Topcu Mumlu

- 11 Finans İle İlgili Eğitim Alan Kişilerin "Finans" Kavramıyla İlgili Bilişsel Yapılarının Kelime İlişkilendirme Testi İle Belirlenmesi / *Determining The Cognitive Structures Related To The Concept Of "Finance" For Individuals Who Have Taken Finance-Related Courses Using A Word Association Test* 224-241
Öğr. Gör. / *Lecturer* Mehmet Serkan Çalı, Prof. Dr. Turan Öndeş
- 12 Coğrafi İşaretli Ürünlerle İlişkin Yerli Turist Tutumları Üzerine Bir İnceleme 242-255
Investigation on Domestic Tourist Attitudes Regarding Geographically Indicated Products
Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* İbrahim Çekiç, Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Zehra Bulut
Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Yener Oğan
- 13 Sevinç Çokum'un "Kütahyalı Kız" Öyküsünde Kültürel Bellek 256-269
Cultural Memory in Sevinç Çokum's Story "Kütahyalı Kız"
Meliha Tatlı
- 14 Çağdaş Çince Nezaket ve Nezaket İlkeleri 270-290
Politeness and Principles of Politeness in Contemporary Chinese
Dr. Öğr. Üyesi / *Asst. Prof. Dr.* Fatma Ecem Ceylan
- 15 Kentsel Dönüşüm Kararlarına Vatandaş Katılımı "Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi" / 291-308
Citizens Participation in Urban Transformation Processes "Fikirtepe Urban Transformation Project"
Bahriye Eseler, Prof. Dr. Ömer Faruk Gençkaya

Covid-19 Pandemisi'nin Etkisinde Şehir Planlama Atölyesi Deneyimi: Veri Toplama, Analiz, Uygulama Süreçlerinde Yaşanan Zorluklar

Urban Planning Studio Experience in the Impact of the Covid-19 Pandemic: Difficulties in Data Collection, Analysis, Implementation Processes

Dr. Öğr. Üyesi Dilşen Onsekiz¹

Öz

Dünyayı ve ülkemizi de etkileyen Covid-19 Pandemisi'nin ortaya çıkışı, öncelikle sağlık olmakla birlikte, ekonomi, siyaset, mühendislik, sosyoloji, finans gibi birçok disiplini yeni bu sürece adapte olmaya yönelten stratejiler geliştirmeye zorlamıştır. Bu alanlardan birisi de eğitim alanıdır. Özellikle stüdyo/atölye eğitimine dayalı uygulamalı alanlarda süreç belirgin yöntem değişikliklerine yol açmıştır. Şehircilik atölyesi çalışmaları seçilen örneklem kentte düzenlenen teknik gezi ile yerinde saha araştırması olarak uygulanırken, bu süreçler dijital stratejilere ve yöntemlere taşınmıştır. Seçilen örneklem alanın incelenmesi, alandan veri toplama, analiz ve uygulama (proje üretimine yönelik uygulama) süreçleri uzaktan algılama, Maps, Earth, Kent Bilgi Sistemleri, Parsel Sorgu, uydu görüntüleri vb. birtakım teknik veri ve uygulama platformları üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır. Bu süreç kaçınılmaz olarak bir sürü zorluğu da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Şehir ve Bölge Planlama 3. Sınıf öğrencilerinin 1 yıl süren eğitimlerinde (Şehircilik Projesi V ve Şehircilik Atölyesi VII) veri toplama, analiz ve uygulama aşamalarından oluşan atölye derslerinde kullanılan araç, yöntem ve deneyimlenen sürecin zorlukları tespit edilerek ortaya koyulmuştur. Öğrencilerin deneyimleri hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu üzerinden sorgulanmış ve betimsel analiz ve içerik analizi birlikte kullanılarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak şehircilik eğitiminin ölçeklerine göre farklılaşan analiz süreçlerinde farklı sorunların yaşandığı, üst ölçekli veri toplama süreçlerinde esnek çalışma saatlerinin olumsuz etkisi, veri niteliği, erişim, ciddiye alınmama, maliyet, iletişim sorunları; alt ölçekli veri toplama süreçlerinde veri toplama aracı olarak kullanılan programlarının sağladıkları verilerin güncel olmaması ve tutarsız olması, bazı mekânlara (görsel) erişim sağlayamama, dijital ve teknik sorunlar gibi kategorilerde çeşitlenen sorunların ortaya çıktığı belirlenerek bu sorunların çözümüne ilişkin olası alternatif öneriler ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şehircilik Atölyesi, Pandemi, Veri Toplama, Analiz, Proje Üretimi

JEL Kodları: I20, I21, R14

Abstract

The emergence of the Covid-19 Pandemic, which also affects the world and our country, has forced many disciplines, such as economy, politics, engineering, sociology, and finance to develop strategies that lead them to adapt to this new process. One of these fields is education. Especially in applied fields based on studio/workshop education, the process has led to significant method changes. While the urban planning studio studies were applied as area research with the technical trip organized in the selected city, these processes were transferred to digital strategies and methods. Examination of the selected sample area, data collection, analysis and application (application for project production) processes were tried to be carried out through a number of technical data, and application platforms such as remote sensing, Maps, Earth, Urban Information Systems, Parcel Query, satellite images. This process inevitably brought with it many difficulties. In this research, the tools, methods, and the difficulties of the experienced process of City and Regional Planning 3rd year students in their 1-year training (Urban Planning Studio V and Urban Planning Studio VII) were determined and revealed in the studio lessons consisting of data collection, analysis, and application stages. The experiences of the students were questioned through the prepared semi-structured interview form and evaluated by using descriptive analysis and content analysis together. As a result, different problems are experienced in the analysis processes that differ according to the scales of urban education by determining various problems that emerged in categories such as the negative impact of flexible working hours, data quality, access, negligence, cost, communication problems in high-scale data collection processes; data provided by the programs used as data collection tools are out of date and inconsistent, inability to access some places (visual), digital and technical problems in subscale data collection processes; possible alternative suggestions for the solution of these problems have been put forward.

Keywords: Urban Planning Studio, Pandemic, Data Collection, Analysis, Project Production

JEL Codes: I20, I21, R14

¹ Uşak Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, dilsen.onsekiz@usak.edu.tr, ORDIC:0000-0002-8361-8097

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

Giriş

Son birkaç yıldır pandemi kavramı hayatımıza girmiş ve etkisi her alanda kendini göstermiştir. Bu süreçte birçok disiplin kendisini pandemiye adapte etmeye zorlayan stratejiler geliştirme eğilimine girmiştir. Bu disiplinler arasında eğitim de yer almaktadır. Eğitim üzerine yapılan değişim, yenilik, adaptasyon çalışmaları ve stratejileri bölümden bölüme farklılık göstermekle birlikte, belki de uygulamalı disiplinler bu anlamda en fazla etkilenen alanlardan biri olmuştur. Özellikle tasarım ve planlama eğitimi verilen bölümlerdeki uygulamaların sürece adaptasyonun zorluk derecesinin birçok faktöre bağlı olarak oldukça yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Bu anlamda atölye/stüdyo esasına dayalı verilen tasarım/planlama tabanlı eğitimlerde yaşanan pandemi etkileşimli deneyimlerde literatürde yerini almaya başlamıştır. Dinç (2021), salgın döneminde uzaktan eğitim sürecinde sanat atölye derslerinin yürütülmesine ilişkin öğrenci görüşlerini ele alarak irdelemiştir. Demirci Şenkal ve Bingöl (2021), pandemi sürecinde görsel sanatlar eğitiminde kolaj tekniği ile yeni ifade biçimlerini ele alarak incelemiştir. Ünlüer vd. (2021), pandemi koşullarında Türkiye genelindeki üniversitelerin sanat, tasarım ve mimarlık bölümlerindeki uygulamalı dersler için çevrimiçi eğitimde yaşanan problemler ve gereksinimlere yönelik ihtiyaçları analiz etmişlerdir. Buyurgan ve Demirel (2022), uzaktan eğitim öğretim sürecinde uygulamalı sanat derslerine yönelik akademisyen görüşlerini irdelemişlerdir. Olgun (2022), pandemi döneminde dijital ortama taşınan yazı ve tipografi eğitimi (grafik tasarımı) incelemiştir. Kahraman (2020), covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesini temel tasarım dersi üzerinden irdelemiştir. Elmalı Atılğan (2021), yüksek lisans tezinde uzaktan eğitim sürecinde atölye derslerine ilişkin akademisyen ve görsel sanatlar öğretmen adaylarının görüşlerini incelemiştir. Keskin Urmak (2021), yüksek lisans tezinde mimarlık eğitiminde uzaktan eğitim sürecinde bilgisayar destekli tasarım programlarının tasarım ve öğrenme sürecine katkısını covid-19 pandemisi döneminde uzaktan mimarlık temel eğitimi kapsamında ele almıştır. Seçer Kariptaş vd. (2022), uzaktan eğitimin iç mimarlık proje stüdyolarındaki üretimlere etkilerini incelemiştir. Grover ve Wright (2022), covid-19 pandemisinin Birleşik Krallık'ta mimarlık eğitimine etkisini ele almıştır. Alburgawi & Al-Gamdi (2021), covid-19 salgınının Suudi Arabistan'daki mimari tasarım stüdyosu pedagojisi üzerindeki etkisini irdelemişlerdir. Charters ve Murphy (2021), Sanat Okulunun covid-19'a karşı çevrimiçine taşınmasını hızlı müdahaleden potansiyeli gerçekleştirmeye uzanan bir çerçevede ele almıştır. Kazaz ve İbiş (2022), Covid-19 pandemi sürecinde tarihi kentsel dokuda mimari stüdyo deneyimini Mimari Proje Stüdyosu VII dersi kapsamında incelemiştir. Al Maani vd. (2021), covid-19 etkisinde kriz adaptasyonu için yeni norm olarak çevrimiçi tasarım stüdyosu bağlamında öğrenmede yaşanan dönüşümü irdelemiştir. Iranmanesh and Onur (2021), küresel salgın ortasında mimarlık eğitiminin dönüşümlerini zorunlu sanal tasarım stüdyosu bağlamında ele almıştır. Izadpanah vd. (2021), covid-19 pandemisi sırasında fiziksel tasarım stüdyolarından sanal tasarım stüdyolarına geçişi dijital tasarım gelişimi ekseninde değerlendirmişlerdir. Hildebrandt (2021), covid-19 Sırasında Sanat Öğrencilerinde Yaratıcılık ve Dayanıklılığı ele almıştır. Ozorhon ve Lekesiz (2021), araçlar, sorunlar ve potansiyeller bağlamında pandemi sonrası mimari tasarım stüdyosunu yeniden değerlendirmişlerdir.

Bu araştırmada ise, pandeminin etkisinde Şehir Planlama Atölyesi'nde 1 yıl süren ve birbirinin devamı niteliğinde olan Şehircilik Atölyesi V ve Şehircilik Atölyesi VI dersleri kapsamında üst ölçekli ve alt ölçekli planlama çalışmalarına esas olan seçilen örneklem kente ilişkin veri toplama, analiz ve proje üretimi süreçlerinde yaşanan değişimler karşılaşılan sorunlar ve zorluklar bağlamında ele alınarak irdelenmektedir.

1. Atölyenin Kapsamı ve Çalışma Ölçeği

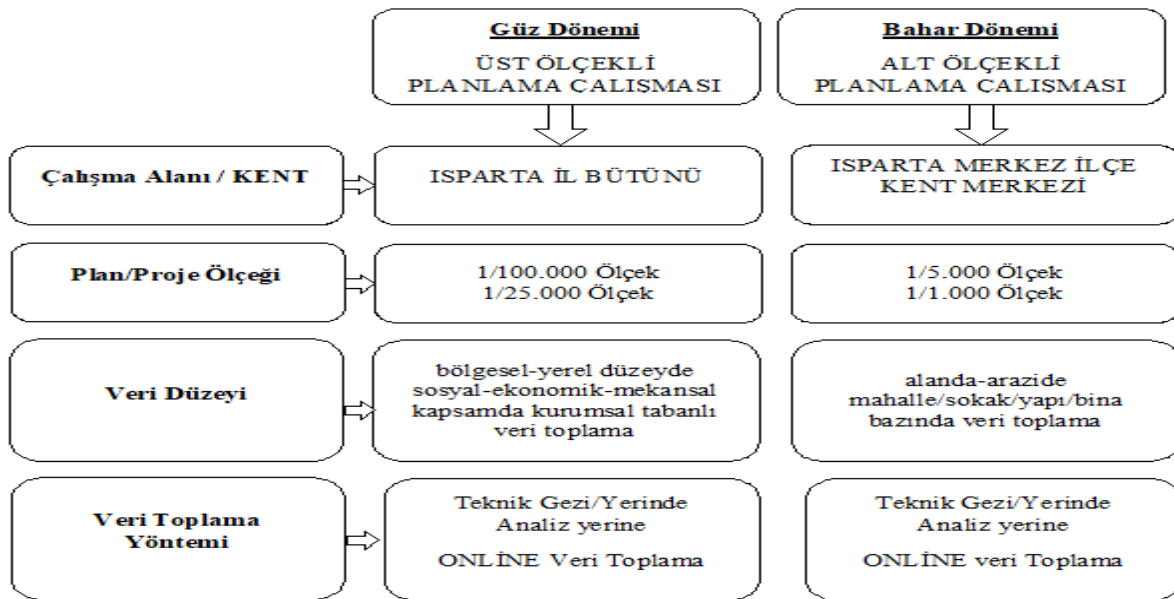
Araştırma kapsamında 1 yıllık eğitim süreci ele alınarak incelenmiştir. Örneklem kent olarak seçilen Isparta kentinde güz döneminde üst ölçekli planlama çalışması atölyenin devamında bahar döneminde ise üst ölçekli kararların yol göstericiliğinde gerçekleştirilen alt ölçekli planlama çalışmaları yürütülmüştür. Birbirinin devamı niteliğinde olan iki dönemde yürütülen atölye çalışmasının kapsamı Şekil 1'de sunulmuştur.

Üst ölçekli planlama çalışması (Şehircilik Atölyesi V): Güz döneminde gerçekleştirilen veri toplama, analiz, uygulama/plan-proje üretimi süreci Isparta il bütünü kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çalışma ölçeği 1/100.000 ve 1/25.000 ölçeklerdir. Bölge, il bütünü, merkez ilçe ayrımında gerçekleştirilen bu çalışma bölgesel-yerel düzeyde sosyal-ekonomik-mekânsal kapsamda kurumsal tabanlı veri toplama süreci üzerinden yürütülmüştür. Yerinde teknik gezi yapılamaması nedeniyle veriler online olarak toplanmıştır.

Alt ölçekli planlama çalışması (Şehircilik Atölyesi VI): Bahar döneminde gerçekleştirilen veri toplama, analiz, uygulama/plan-proje üretimi süreci Isparta merkez ilçe kent merkezi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çalışma ölçeği 1/5000 ve 1/1000 ölçeklerdir. Bu çalışma alandan doğrudan mekânsal düzeyde mahalle/sokak/yapı/bina özelinde veri toplama süreci üzerinden yürütülmektedir. Yerinde teknik gezi yapılamaması nedeniyle veriler online olarak toplanmıştır.

Şekil 1

Atölye Kapsamı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

Atölye dersleri toplam 8 saattir. Bu dersin online dönemde 4 saat olarak işlenmesine olanak sağlanmıştır. Ancak dersin minimum 4 saat işlendiği hatta bazı haftalarda 8 saatin tamamının kullanıldığı ve bütün günün bilgisayar başında geçirildiği deneyimlenmiştir. Bunun temel nedeni öğrencilerin topladıkları verileri dersin genel işleyişine uygun olarak her hafta online derste gerek sözel olarak, gerek powerpoint sunum olarak, gerek tablo ve grafikler ve gerekse haritalar/paftalar üzerinden sunarak kritik almalarından kaynaklanmaktadır. Haftalık alınan kritikler doğrultusunda toplanan verilerin düzeyinin ve istenilenlerin ne kadarının temin edildiğinin değerlendirilmesi, verilerin analizi, sentez ve bunların sonucunda plan/proje üretimi haftalık kritikler üzerinden ilerlemiştir. Sınıf mevcudunun kalabalık olması ve bütün öğrencilerin kendi çalışma konularına ilişkin kritik almaları, bununla birlikte online süreçte dersin açılması, kaydedilmesi, ekranın donması, internetin yavaş olması, öğrencilerin dersten düşmesi gibi birçok faktör ders süresinin uzunluğunu belirlenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğrencilerinin Covid-19 pandemi sürecinde Şehircilik Atölyesi dersinde seçilen örneklem kent planlama çalışmasında veri toplama, analiz ve uygulama sürecinde yaşadıkları zorlukları derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Şehircilik V ve Şehircilik VI Atölye dersleri kapsamında eğitim alan, 2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Döneminde seçilen örneklem kent Isparta kentini uzaktan, online olarak çalışma deneyiminin yaşamış iki farklı atölye şubesini kapsayan ve toplam 49 kişiden oluşan Uşak Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 3. Sınıf öğrencileridir. 49 öğrenci ile 1 yıllık atölye eğitiminin sonunda derinlemesine görüşme gerçekleştirilerek birbirinin devamı olan 2 dönemlik atölye çalışması irdelenmiştir. İlk dönem üst ölçekli araştırma konularına göre gruplanan öğrenciler, ikinci dönem mahalleler özelinde gruplandırılmıştır. Üst ölçekli planlama için araştırma konuları farklılaşırken, alt ölçekli planlamada arazi analizleri farklı mahallelerde aynı verinin toplanmasına dayalıdır. Katılımcıların belirleyici ölçüt olan üst ölçekli planlama gruplarına göre dağılımları ve profil özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Üst Ölçekli Planlama Konularına Göre Dağılımı ve Profil Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Grubu	Üst Ölçekli Planlama Araştırma Konusu
K1	K	Mekânsal Yapı	Toprak kabiliyeti-eğim-sanayi-su kaynakları
K2	E	Sosyal Yapı	Sağlık
K3	K	Mekânsal Yapı	Toprak kabiliyeti-eğim-sanayi-su kaynakları
K4	K	Ekonomik Yapı	Kişi Başına Gelir Düzeyi
K5	K	Sosyal Yapı	Eğitim
K6	K	Sosyal Yapı	Nüfus Yoğunluğu ve Nüfus Projeksiyonları
K7	K	Sosyal Yapı	Nüfus Analizi (Toplam hanehalkı ve bağımlılık oranı)
K8	E	Mekânsal Yapı	Sit Alanları ve Uçuş Koridorları
K9	K	Ekonomik Yapı	Ürünler, Hayvan sayıları, Üretim Projeleri
K10	K	Sosyal Yapı	Eğitim
K11	E	Mekânsal Yapı	Yatırımlar-Teknik Altyapı- Jeolojik Yapı
K12	K	Sosyal Yapı	Kültür verileri-sinema-tiyatro-müze
K13	K	Sosyal Yapı	Medeni Hal Durumu-Doğum-Ölüm Oranları
K14	E	Ekonomik Yapı	Yatırımlar
K15	K	Ekonomik Yapı	Sektörlere Bağlı İşgücü
K16	K	Sosyal Yapı	Devam Eden ve Biten Kamu ve Özel Yatırımlar
K17	K	Sosyal Yapı	Eğitim, Okur-yazar oranları, öğrenci-derslik oranlarını
K18	K	Sosyal Yapı	Devam Eden Kamu ve Özel Sektör Yatırımları
K19	K	Sosyal Yapı	Nüfus
K20	K	Mekânsal Yapı	Konut Değeri-Arazi Değeri-Konut Yoğunluğu
K21	E	Sosyal Yapı	Sağlık
K22	E	Ekonomik Yapı	Yatırımlar
K23	K	Mekânsal Yapı	Madenler
K24	K	Ekonomik Yapı	Sanayi Türleri ve Çalışan Sayıları
K25	E	Mekânsal Yapı	Ulaşım Altyapısı
K26	E	Mekânsal Yapı	Jeolojik Yapı, Deprem
K27	K	Mekânsal Yapı	Doğal Yapı-Eğim-İklim-Toprak-Sanayi
K28	K	Mekânsal Yapı	Planlar, Kooperatif, Lojman
K29	E	Mekânsal Yapı	Altlıklar-Teknik Altyapı Verileri
K30	K	Ekonomik Yapı	Sanayi Türleri ve Çalışan Sayıları
K31	E	Sosyal Yapı	Sağlık
K32	E	Sosyal Yapı	Spor
K33	K	Mekânsal Yapı	Arazi Kullanım
K34	E	Ekonomik Yapı	Turizm
K35	E	Mekânsal Yapı	Sınırlar
K36	E	Sosyal Yapı	Spor Tesisleri
K37	K	Ekonomik Yapı	Madenler
K38	K	Mekânsal Yapı	İdari Alanlar
K39	K	Ekonomik Yapı	Turizm
K40	E	Ekonomik Yapı	Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi
K41	E	Ekonomik Yapı	Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi
K42	K	Sosyal Yapı	Kültür-Fuar-Bakım Evleri
K43	E	Sosyal Yapı	Sağlık Tesisi Verileri
K44	E	Mekânsal Yapı	Sınırlar-Koruma Kuşakları
K45	E	Ekonomik Yapı	Tarım ve Hayvancılık
K46	E	Ekonomik Yapı	Yatırımlar
K47	E	Mekânsal Yapı	Konut Değeri-Arazi Değeri-Konut Yoğunluğu
K48	K	Ekonomik Yapı	Sektörlere Bağlı İşgücü
K49	K	Ekonomik Yapı	Hayvancılık

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Çalışmada, özgün olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırmacının hazırladığı görüşme formu Eğitim Bilimleri ve Sosyoloji

bölmelerinden birer akademisyenin görüşü alınarak revize edilmiştir. Aynı bölümün 4. sınıflarından 2 öğrenci ile pilot görüşme yapılarak, soruların işlevselliği ve anlaşılabilirliği ayrıca denenmiştir. Bu doğrultuda düzenlemeler yapılarak forma son şekli verilmiştir.

2.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Katılımcılardan veriler gönüllük esasına göre toplanmıştır. Görüşmelerin yapılacağı tarih ve saatler önceden zaman çizelgesi bakımından planlanarak, samimi bir sohbet ortamı oluşturulmuştur. Katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri sağlanmıştır. Katılımcıların cevaplarının bu araştırma kapsamında kullanılacağı belirtilerek, çalışmanın ana hatları anlatılmış ve sorulara samimi ve içten cevap vermelerine olanak yaratılmıştır. Araştırmacının özgeçmişi, nitelikleri, deneyimleri, uzmanlık alanı ve eğitim anlamında sürece hakimiyeti bu araştırmanın yürütülebilmesi açısından yeterli görülmektedir. Öğrencilerin mesleki anlamda ve eğitim anlamında bu atölye kapsamındaki deneyimleri ve 3. sınıf öğrencileri olmaları sebebiyle geçmişte 4 dönem atölye eğitimi alma tecrübelerine ve bilgi birikimine de sahip olmaları aktarılabirlik açısından önemlidir. Ayrıca görüşmeler sessiz, sakin bir odada gerçekleştirilerek kendilerini rahat hissetme düzeyleri artırılmıştır. Belirlenen yöntem dikkatli bir şekilde izlenerek uygulanmıştır. Veriler katılımcılara onaylatılmıştır.

2.5. Veri Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Analiz aşamasında görüşme sırasında alınan ses kayıtları öncelikle araştırmacı tarafından transkript edilmiştir. Elde edilen metin tekrar tekrar baştan sona okunarak kodlar oluşturulmuştur. Kodlar gruplandırılarak kategoriler elde edilmiştir.

Tablo 2

Temalar ve Kategoriler

Temalar		Kategoriler
1. Veri Toplama Yöntemleri	Kurumsal Veri Toplama Yöntemi (üst ölçekli planlama)	Kurumsal Veri Toplama Yöntemi
	Alan Analizi Yöntemi (alt ölçekli planlama)	- Google Uygulamaları - Kent Bilgi Sistemi - E-Devlet Uygulamaları
2. Veri Toplama Sürecindeki Zorluklar	Kurumsal Veri Toplama Sürecindeki Zorluklar (üst ölçekli planlama)	- Esnek Çalışma Saatlerinin Etkisi - Veri Niteliği ile İlgili Sorunlar - Erişim Sorunları - Ciddiye Alınmama - Maliyet Sorunu - İletişim Sorunları
	Alan Analizi Sürecindeki Zorluklar (alt ölçekli planlama)	- Veri Toplama Aracı Olarak Kullanılan Programlarının Sağladıkları Verilerin Güncel Olmaması ve Tutarsız Olması - Bazı Mekânlara (Görsel) Erişim Sağlayamama - Alana Gitmeden Çalışmanın Zor Olması - Dijital ve Teknik Sorunlar
3. Verilerin İşlenmesi Sürecindeki Zorluklar	-	- Bilgisayar/Laptop Sorunu - Çizim/Bilgisayar Programları Bilmeme Sorunu - Program Kullanım Sorunları - Program Bilgisine Sahip Olması Nedeniyle Sorun Yaşamamak
4. Plan/Proje Üretimi Sürecindeki Zorluklar	-	- Bilgisayar Kapasitesi ve Kullanımı Sorunu - Kritik Alma Sorunu - Çizim Programları Kullanma Sorunu - Sağlık Sorunu

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular veri toplama yöntemleri, veri toplama sürecindeki zorluklar, verilerin işlenme sürecindeki zorluklar ve plan/proje üretimi sürecindeki zorluklar olmak üzere 4 ana başlık (tema) altında gruplandırılarak sunulmaktadır. Veri toplama yöntemleri ve veri toplama sürecinde yaşanan zorluklar kendi içinde üst ölçek ve alt ölçek ayrımı yapılarak sınıflandırılmıştır. Veri toplama yöntemlerinde 4 adet, veri toplama sürecindeki zorluklarda 10 adet, verilerin işlenmesi sürecindeki zorluklarda 4 adet ve plan/proje üretimindeki zorluklarda 4 adet olmak üzere toplam 22 adet kategori belirlenmiştir. Belirlenen temalar ve kategoriler Tablo 2'de sunulmuştur. Her bir kategori için belirlenen kodlar ise, kendi başlığı altında bulgular bölümünde verilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde Şehir ve Bölge Planlama öğrencilerinin Covid-19 Pandemi Dönemi'nde atölye veri toplama, analiz ve uygulama süreçlerinde yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşleri sonucunda oluşturulan kategoriler ve kodlar ile frekans değerleri ilgili tablolarda sunulmaktadır her bir veri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

3.1. Veri Toplama Yöntemlerine İlişkin Bulgular

3.1.1. Kurumsal veri toplama yöntemi

Görüşmeler sırasında öğrencilere verileri hangi yöntemlerle/yollarla, topladıkları sorulmuştur. Öğrencilerin cevapları dikkate alınarak oluşturulan kodlar Tablo 3'te verilmiştir. Öğrencilerin seçilen kente teknik gezi düzenlemesi olmadan uzaktan kurumsal veri toplarken farklı yöntemleri kullandıkları belirlenmiştir. Bunlar arasında baskın olan yöntemin kendi konuları ile ilgili kurumları/yetkilileri telefonla arama olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla resmi kurumların internet sitelerini tarama, kurumlara/yetkililere mail atma, internet ortamında tarama yapma, tanıdık vasıtası, mesaj yollama, yazılı belge temini için dilekçe yazma ve daha düşük düzeyde olmakla birlikte kentteki üniversitenin Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyeleriyle, kentteki serbest planlama büroları ile ve plancılar odası ile görüşme yöntemleri izlenmektedir.

Tablo 3

Kurumsal Veri Toplama Yöntemlerine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kodlar ve Frekans Değerleri	Katılımcılar
Resmi kurumların internet sitelerini tarama (18)	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K9, K13, K14, K17, K18, K22, K31, K34, K40, K41, K43, K46
Makale bulma/okuma-inceleme (6)	K1, K3, K5, K20, K31, K40
İlgili kurumları/yetkilileri telefonla arama- telefon yoluyla (32)	K2, K4, K5, K6, K7, K8, K11, K12, K13, K14, K15, K17, K20, K22, K24, K25, K26, K28, K29, K30, K31, K32, K33, K35, K36, K37, K38, K40, K45, K47, K48, K49
Yazılı belge temini için dilekçe yazma (6)	K2, K8, K20, K36, K46, K47
Mevzuat okuma/inceleme (1)	K3
Kurumlara/yetkililere mail atma- mail yoluyla (13)	K5, K6, K13, K14, K22, K24, K26, K28, K30, K33, K35, K36, K38
Mesaj yoluyla- resmi mail adresine mesaj atma (7)	K11, K15, K20, K26, K28, K47, K48
İnternet ortamından veri toplama- tarama yapma (13)	K4, K7, K14, K16, K20, K21, K39, K40, K41, K43, K45, K46, K49
Tanıdık vasıtasıyla veri toplama	K3, K14, K15, K34, K36, K45, K48, K49
Kentteki üniversitenin Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyeleriyle görüşme (1)	K20
Kentteki serbest çalışan Şehir Plancılarıyla görüşme/özel planlama büroları ile görüşme (2)	K20, K22
Plancılar Odası ile görüşme (1)	K20

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

Bununla birlikte, öğrencilerin genel olarak bu yöntemlerin birden fazlasını aynı anda “karma” olarak kullandıkları belirlenmiştir. Konuyla ilgili bazı öğrencilerin ifadeleri şöyledir:

K5 (sosyal yapı/eğitim), Verileri ilgili kurumların internet sitelerinden aynı zamanda yetkililere mail atarak veya arayarak toplamaya çalıştık. Daha sonra grup arkadaşım Isparta MEB’i arayıp X Bey ile görüştü ve mail yolu ile alarak gerekli verilerin bir kısmını toplamış olduk. Diğer kısmını ise, ilgili konuların resmi internet sitelerinden elde ettik”. K9 (ekonomik yapı/ürünler, hayvan sayıları, üretim projeleri), “Genellikle verilerimi TÜİK, Biruni ve Tarım ve Orman Bakanlığı web sayfalarından topladım. Bazı bilgileri ise ilçelerin belediye, muhtarlık, dernek ve oda web sayfalarından buldum”. K11 (mekânsal yapı/yatırımlar, teknik altyapı, jeolojik yapı), “Belediye ve İl Özel İdaresinden telefon ve mesaj yolu ile veri elde ettim”. K14 (ekonomik yapı/yatırımlar), “Veri toplama konusunda telefon ve bilgisayar ile internet ortamından veri toplamaya çalıştım. Türkiye İstatistik Kurumu’ndan verilere gmail yoluyla ve arayarak ulaştım. Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na internet ve telefon yoluyla ulaştım. İnternette de raporlara bulabildiğim kadar ulaştım”. K15 (Ekonomik Yapı/Sektörlere bağlı işgücü), “Verileri telefon, mesaj ve tanıdık vasıtası ile toplamaya çalıştık. İŞKUR, TÜBİTAK gibi sitelerden verileri topladık. TÜBİTAK’ın ve İŞKUR’un resmi mail adreslerine mesaj atarak iletişime geçtik”. K24 (ekonomik yapı/sanayi türleri ve çalışan sayıları), “veriyi toplama yolum genellikle telefon ve mail yoluyla oldu. Isparta’da farklı yerleri arayarak, Sanayi Odası, Ticaret Odası gibi yerlere ulaşmaya çalışarak, muhtarlıklar da dahil olmak üzere telefonla arayarak ya da mail atarak ulaşmaya çalıştık”. K43 (sosyal yapı/sağlık tesisi verileri), “Sosyal yapı grubunda sağlık tesisleri konusunu almıştık. Biz dört kişiydik. Sağlık tesisi konusunda verileri Sağlık Bakanlığı resmi sitesindeki istatistiklere bakarak, TÜİK resmi sitesinde, TÜİK Biruni sitesi var oraya bakarak, TÜİK’in kütüphanesinde internet ortamında bilgisayar eşliğinde topladık. Kurum olarak internet ortamından sitelerine girerek bulduk. Veriler Sağlık Bakanlığı sitelerinde ve TÜİK’te paylaşılmış çok zorluk çekmedim”. K47 (mekânsal yapı/konut-arazi değerleri, konut yoğunluğu), “Verileri telefon, dilekçe, yazma, mesaj yollama yollarıyla topladık. Online süreçte verileri daha hızlı elde edebilmek için her türlü yolu kullanmamız gerekti.

K45 (ekonomik yapı/tarım ve hayvancılık) ise, kullandığı tüm yöntemlerin arasında öğrenci olmasını özellikle vurguladığını şöyle ifade etmiştir: “*Telefon, tanıdık vasıtası, bilgisayarda online araştırma. Öğrenci olduğumu ve bilgiyi edinemezsem eğitim hayatımda olumsuz sonuçların olacağını söyleyerek kendimi acındırıp tüm bilgileri böyle elde ettim. Genelde bu yöntemle internet üzerinde bulunmayan bilgileri edindim*”.

Kentteki üniversitenin bölüm öğretim üyelerinden, serbest planlama bürolarından, meslek odasından destek alan az sayıdaki öğrencilerin görüşlerinden bazıları ise şöyledir:

K3 (mekânsal yapı/toprak kabiliyeti-eğim), Kuzenim Isparta’ da Süleyman Demirel Üniversitesi’nde asistanlık yapıyor. Artık o kadar zor durumda kaldık ki ondan üniversitedeki hocalarla konuşmasını falan rica ettim”. K20 (mekânsal yapı/konut-arazi değerleri, konut yoğunluğu), “Verileri telefon, dilekçe, yazma, mesaj yollama, sitelerde araştırma yaparak, makale inceleyerek topladık. Isparta Belediyesi planlama bölümüyle, Süleyman Demirel Üniversitesi’nde Şehir Bölge Planlama Bölümü aynı zamanda Isparta Şehir Plancılar Odasında görev yapan Dr. Öğr.Üyesi ile, özel planlama büroları ile, TÜİK merkezi ile görüşmeler gerçekleştirdim”. K22 (ekonomik yapı/yatırımlar), “Isparta’daki şehir plancısına telefonla ulaştım. 1/1000 hâlihazır harita aldım. Başka bir plancıdan da 1/25000 altlık aldım. K34 (ekonomik yapı/turizm), “Verilerimi toparlarken internetteki sonu gov.tr ile sitelere göz

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

gezdirek ve bilgileri analiz ederek veri toplama işlemini gerçekleştirdim. Bunun yanında staj yaptığım büroda çalışan abim ve ablamın tavsiyelerine kulak vererek önerdiği internet sitelerinden araştırma yaptım. Isparta kentinin kendine ait internet sayfasından belediye ile iletişime geçmeye çalıştım.

3.1.2. Alan analizi yöntemi

Görüşmeler sırasında öğrencilere arazi/alan verilerini hangi yöntemlerle/yollarla, topladıklarına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Öğrencilerin görüşleri dikkate alınarak oluşturulan kodlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Alan/Arazi Verisi Toplama Yöntemlerine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	Katılımcılar
Google Uygulamaları	Google Uydu haritalarını kullanma Google üzerinden alan gezme Google Maps ten 1/1000 ölçekli analiz yaptık Google Earth'den alan gezme Google Street View	Tüm katılımcılar (49)
Kent Bilgi Sistemi	Isparta Belediyesi Kent Bilgi Sistemi (KEOS)	
E-Devlet Uygulamaları	Tapu Sorgulama - Parsel Sorgu Tad Portal	K18* özel üyelik

Alan/arazi üzerine gerçekleştirilen mekânsal analizlerde toplanan veri her öğrenci için aynıdır. Sadece öğrencilerin mahalle bazında dağılımları yapılarak kentin bölgeleri öğrenciler arsında paylaştırılmıştır. Kent bütününde toplanacak veri standart olduğu için tüm katılımcılar aynı yöntemleri kullanmışlardır. Bunlar; Uydu Haritaları, Maps, Earth, Street View gibi Google uygulamaları ile çalışılan örneklem kent Isparta'nın Belediyesine ait kent bilgi sistemi ve tapu-parsel sorgulama gibi e-devlet uygulamalarıdır. Öğrenciler tüm bu uygulamaları birlikte kullanarak alt ölçekte kendilerine paylaştırılan alanda bina bazında analiz çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Tarım ve Orman Bakanlığı'nın bir uygulaması olan ve özel üyelik şartı ve koşulları bulunan Tad Portal'a üye bir öğrenci bu avantajdan analiz aşamasında yararlanmıştır. Bu konuda bazı öğrencilerin görüşleri şöyledir:

K27 (mekânsal yapı/doğal yapı), "Analiz sürecine geçtiğimiz zaman ise tam verimli olarak çalışamadık. Çünkü önceki dönemlerde çalışma alanına gidip orada hali hazır haritayı güncelledik. Pandemi dolayısı ile okulun online eğitim sistemine geçmesiyle beraber arazi çalışmaları da askıya alındı. Arazi çalışmasını Google Earth gibi uydu haritalarından yapmak zorunda kaldık". K7 (sosyal yapı/nüfus), "Google üzerinden alan analizimizi yapmaya başladık". K10 (Sosyal yapı /Eğitim), "Alana gidip yerinde analiz yapmak yerine Google Maps'ten Isparta İlini sokak sokak gezdik". K22 (Ekonomik yapı /Yatırımlar), "Arazi gezilerini ise mecburen internet ortamında Google Maps, tapu sorgulama vb. uygulamalardan gerçekleştirdik". K43 (sosyal yapı/sağlık tesisleri), "Pandemi sürecinde proje dersi için canlı arazi gezisi yapamadığımız için internet üzerinden Google Earth programında arazi gezisi yapmak zorunda kaldık". K8 (mekânsal yapı/sit alanları ve uçuş koridorları), "Veri toplama konusunda ana kaynaklarım Google Street View, Google Haritalar ve Parsel Sorgu gibi uygulamalar oldu". K1 (mekânsal yapı/su kaynakları), "Google Maps ve Google Earth gibi uygulamalarda ödevimiz olan araziye cadde cadde, sokak sokak gezerek analiz yapmaya çalıştık."

3.2. Veri Toplama Sürecindeki Zorluklara İlişkin Bulgular

3.2.1. Kurumsal veri toplama sürecindeki zorluklar

Görüşmeler sırasında öğrencilere verileri hangi yöntemlerle/yollarla topladıklarına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Öğrencilerin görüşleri dikkate alınarak oluşturulan kodlar ve kodların dağılımları Tablo 5'te verilmiştir. Elde edilen verilere göre kurumsal veri toplama sürecindeki zorluklar 6 alt kategoride sınıflandırılmıştır. Bunlar; esnek çalışma saatlerinin etkisi, veri niteliği ile ilgili sorunlar, erişim sorunları, ciddiye alınmama, maliyet sorunu ve iletişim sorunlarıdır.

Esnek çalışma saatlerinin etkisi kurumların yardımcı olmaması, çalışma saatlerindeki ve çalışan sayılarındaki azalmaya/kısıtlamaya bağlı olarak kurumlardan kısa sürede dönüş alınamaması sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Bununla ilgili öğrenci görüşleri şöyledir: K6 (sosyal yapı/nüfus yoğunluğu, nüfus projeksiyonları), “*Korona virüsü nedeniyle kurum ve kuruluşlar çalışma saatlerinde değişiklikler yaptılar. Çalışma saatlerinde ve çalışan sayısındaki kısıtlamalardan dolayı kurumları aradığımızda veya mail attığımızda kısa sürede dönüş alamadık*”; K7 (sosyal yapı/ hanehalkı sayısı ve bağımlılık oranı), “*Pandemi sürecinden dolayı esnek çalışmaya geçmeleri sebebiyle hem ulaşmakta sıkıntılar oluştu hem de elde edeceğim veri çok geç zamanda elime ulaştı*”.

Tablo 5

Kurumsal Veri Toplama Sürecindeki Zorluklara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kategori / Frekans	Kodlar / Frekans	Katılımcılar
Esnek Çalışma Saatlerinin Etkisi (19)	Esnek çalışmadan dolayı kurumların yardımcı olmaması (11)	K3, K13, K22, K24, K25, K28, K29, K30, K35, K38, K47
	Korona virüsü nedeniyle dolayı çalışma saatlerindeki ve çalışan sayılarındaki azaltmaya bağlı kısıtlamalardan dolayı kısa sürede dönüş alamamak (4)	K6, K12, K24, K40
	Esnek çalışma saatlerinden dolayı iletişimde aksamalar yaşanması-aranılan kişiye ulaşamama (4)	K8, K12, K24, K29
Veri Niteliği ile İlgili Sorunlar (18)	İnternet sitelerindeki verilerin oldukça kısıtlı olması (3)	K3, K7, K22
	Güncel veri bulamama (3)	K3, K14, K45
	Aradığı veriyi bulamama (9)	K4, K7, K13, K20, K22, K26, K40, K46, K48
	Eski tarihli verileri bulamama (2)	K4, K13
	İlçe bazlı verileri bulmakta zorlanma (1)	K40
	Telefonla aramada ulaşamama-telefonların açılmaması (13)	K1, K3, K6, K7, K8, K12, K14, K15, K21, K24, K32, K36, K48
	TÜİK Sitesini ilk defa kullanmaktan zorlanma (2)	K4, K13
Erişim Sorunları (45)	Resmi kurum sitelerinin (TÜİK) bakımda olması nedeniyle erişememe (1)	K4
	İlgili kişiye ulaşamama (2)	K4, K21
	Maillere geri dönüş alamama (10)	K5, K6, K13, K15, K24, K28, K30, K35, K36, K48
	Verileri çok geç zamanda elde etmek- kısa sürede elde edememek (10)	K7, K13, K15, K24, K28, K30, K36, K38, K45, K48
	Doğru bilgiyi almak için doğru telefonu düşürememek (2)	K11, K45
	İzin belgelerinin olması gerektiğinin söylenmesi (1)	K28
	Gizli bilgi denilip veri paylaşılmaması (1)	K37
	Sürekli dilekçe istenmesinin süreci uzatması (1)	K46
Verinin sadece yüz yüze verilebileceğinin söylenmesi(1)	K47	
Çalışanların birbirinden habersiz olması (1)	K28	

Tablo 5'in Devamı

Kategori / Frekans	Kodlar / Frekans	Katılımcılar
Ciddiye Alınmama (24)	Telefonla görüşülen personelin sürekli başkasına aktarması-başlarından savması (5)	K4, K11, K29, K40, K45
	Görüşülenlerin yardımcı olmaması/olmak istememesi (10)	K5, K14, K22, K24, K25, K29, K33, K36, K40, K47
	Ciddiye alınmama (7)	K1, K15, K17, K21, K30, K40, K45
	Şüpheye yaklaşılması- Öğrenci belgesi olmadan veri paylaşmak istenmemesi (2)	K33, K47
Maliyet Sorunu (4)	Veriler için ücret talep edilmesi/verilerin ücrete tabi olması (4)	K13, K15, K22, K48
İletişim Sorunları (10)	İletişim sorunları/iletişim problemi (4)	K15, K17, K45, K48
	Kendini ve istediği veriyi ifade etme zorluğu/ifade edememe(6)	K15, K17, K25, K30, K35, K48

Verinin niteliği ile ilgili olarak karşılaşılan sorunlar arasında internet sitelerindeki verilerin oldukça kısıtlı olması, güncel veri bulamama, aradığı veriyi bulamama, eski tarihli verileri bulamama, ilçe bazlı verileri bulmakta zorlanma yer almaktadır. Bu konu ile ilgili bazı öğrenci ifadeleri şöyledir:

K3 (mekânsal yapı/toprak kabiliyeti-eğim-su kaynakları-sanayi), İnternet sitelerinde bulabileceğimiz bilgiler oldukça kısıtlıydı. Güncel verileri bulmada gerçekten çok zorlandık. Bunları için bir çok sitede araştırmalar yaptık ulaşabildiğim en güncel verilere ulaşabilmek için”; K8 (mekânsal yapı/ sit alanları ve uçuş koridorları), “İnternet üzerindeki resmi sitelerden veri toplamaya çalıştığım da en büyük sorun verilerin eksik olması ve güncel veriler olmamasıydı”; K13 (sosyal yapı/medeni hal-doğum-ölüm oranları), “TÜİK’e veri talebi için bir mail attım. 2 gün bekledim ama bir dönüş alamayınca iletişim merkezini aradım ve Isparta verilerine ulaşmak istediğimi söyledim. Onlar beni İl Müdürlüğüne yönlendirdiler. Oradaki görevli bana TÜİK’ten nasıl veri arayabileceğimi anlattı. Daha önce böyle ayrıntılı veri toplamadığım için nasıl arandığını da bilmiyordum açıkçası. Görevlinin anlattıklarını yaptım ve ilçe verilerine ulaşabildim ama sadece medeni hal durumu verilerine ulaşabildim ne yazık ki. Ve sadece son 10 yılın verilerine ulaşabildim”; K37 (ekonomik yapı/ madenler), “Benim verilerim genellikle devlet hazinesi sırrına giriyordu. Yani aradığım yerlerden hep böyle cevaplar alıyordum. Zaten kapsamlı araştırmalarım sonucunda da bilgilere ulaşamıyordum”. K40 (ekonomik yapı/ kişi başına gelir düzeyi), “İlçe bazlı verileri bulmakta oldukça zorlandık. Hatta diyebilirim ki çalışmamızın en zor kısmı bu aşama oldu. Tüm kurumları teker teker aradık. Ama geri dönüt alamadık. Aldıklarımız ise geçiştirici tavırlarıyla yardımcı olmadılar maalesef. Kendilerinden savuşturmak için başka taraflara yönlendirdiler. Bilemiyoruz ama ellerinde olup da uğraşmak istemediklerini düşünüyoruz.

Erişim sorunları arasında telefonla aramada ulaşamama, telefonların açılmaması, TÜİK sitesini ilk defa kullanmaktan kaynaklanan zorlanma, resmi kurum sitelerinin bakımında olması nedeniyle erişememe, ilgili kişiye ulaşamama, mailere geri dönüş alamama, verileri kısa sürede elde edememe, doğru bilgiyi almak için doğru telefonu düşürememe, izin belgesi gerektiğinin söylenmesi, gizli denilip bilgi paylaşılmaması, sürekli dilekçe istenmesinin süreci uzatması, verinin sadece yüz yüze verilebileceğinin söylenmesi, çalışanların birbirinden habersiz olması yer almaktadır. Bu konu ile ilgili bazı öğrencilerin görüşleri şöyledir:

K5 (sosyal yapı/eğitim), Genelde maillerimize geri dönüş yapılmadı ve telefonları açtıklarında fazla yardımcı olunmadı. Hatta birkaç kez aradığımızda bir daha aramamız gerektiği bile söylenerek ters tepkiler aldık”; K11 (mekânsal yapı/yatırımlar, teknik altyapı, jeolojik yapı),

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

“Günlerce doğru bilgiyi almak için doğru telefonu düşürmeye çalıştığım bir dönem oldu benim için. Doğru telefonu düşürdükten sonra da telefonun ucundaki adamın benim mailime verileri atmasını beklemekle zaman kaybettim. Bana lazım olan verilerin bana iletilmesi için okulumdan imza gerekli olmuş. Okuldan da imza yetişmeyince o verileri de alamadım”: K48 (ekonomik yapı/ sektörlere bağlı işgücü), “Verileri toplama aşamasında mesajlarımıza, maillerimize ve telefonlarımıza ya çok geç cevaplar verildi ya hiç dönülmedi. İsteddiğimiz kapsamda verilere de ulaşamadık.

Öğrencilerin kurumsal veri toplarken yaşadıklarını ifade ettikleri zorluklardan birisi de ciddiye alınmamaktır. Bununla ilgili olarak telefonla görüşülen personelin sürekli başkasına aktarması, başlarından savması, yardımcı olunmak istenmemesi, ciddiye alınmama, şüpheyle yaklaşılarak öğrenci belgesi istenmesi belirtilen sorunlar arasındadır. Öğrencilerin konuyla ilgili ifadelerinden bazıları şöyledir:

K11 (mekânsal yapı/yatırımlar, teknik altyapı, jeolojik yapı), Kurumları tek tek aramamız gerekti. Bu aradığımız kurumlarda ise çalışanlar sürekli birbirlerine yönlendirerek başlarından savmaya çalıştılar”; K24 (ekonomik yapı/sanayi türleri ve çalışan sayıları), “Pek çok kurum ve kurum çalışanları bu süreçte esnek çalıştığından dolayı telefon ve mail yoluyla ulaştığımızdan dolayı yardımcı olmak istemediler. Olacakları durum varken de olmak istemediler. Birkaç yer ilgiliydi ama onun dışında genel olarak veriye ulaşmak zordu. Çok ters tepkiler aldık. İnsanların aşağılayıcı tavırları öğrencilere yardım etmek istememeleri yıpratıcıydı”. K29 (mekânsal yapı/ altlıklar, teknik altyapı), “Genelde veri alırken reddedilme nedenimiz yok bizde o deyip geçirilmesi ve farklı bir kuruma yönlendirilmesiydi. Ben altlıklar için fazla görüşme yapıp oradan oraya yönlendiriliyordum ve sürekli aradığım için 3 kişi tarafından engellenmişim. Hem devlet kuruluşlarında hem de özel büro çalışanları artık sürekli aramamızdan rahatsız olmuşlardı”; K33 (mekânsal yapı/ arazi kullanım), “Kurumlar bir şüpheyle yaklaşıp veriyi vermediler haklı olarak. Aradığım bir kurumu tekrar tekrar arama mecburiyetinde kaldım. Bazı kurumlar benden öğrenci belgesi istedi, öğrenci belgesi olmadan herhangi bir veri paylaşamayacaklarını söylediler”; K45 (ekonomik yapı/tarım ve hayvancılık), “Ciddiye alınmadık. Geçştirildik. Sürekli ertelendik. Dönüşler geç yapıldı. Bilgi alırken sürekli bizi başından göndermek isteyen insanlarla görüştük. Sürekli üst mertebelerine bağlandık ama ne yazık ki bilgi edinemedik”; K47 (mekânsal yapı/yatırımlar), “Bu süreçte açıkçası biraz hayal kırıklığına uğradım ve bir verinin ne kadar zor elde edilebileceğini öğrendim. Bunun temel sebebi kurumlarda çalışan görevlilerin isteksiz davranışlarından kaynaklandığını düşünüyorum. Bir öğrenciye özellikle pandemi sürecinde bu kadar zorluk yaratmanın doğru olmadığı kanaatindeyim. Gönderilen maillerin ya da dilekçelerin dikkate alınmadığını da düşünüyorum. Kurumlarla görüştüğümüzde bazı kaynakları öğrenci belgesini gönderdiğimiz takdirde verebileceklerini söylediler fakat öğrenci belgemi göndermeme rağmen olumlu bir dönüş alamadım. Başka devlet kurumları da mail yoluyla değil de yüz yüze verebileceklerini söyledi.

Maliyet sorunu ile ilgili olarak istenilen verilerin ücrete tabi olmasını K15 (ekonomik yapı/sektörlere bağlı işgücü) şöyle ifade etmiştir:

TÜİK sitesine mail attığımızda daha derin bilgilere ulaşmak için izin istediğimizde ise bunların bilgi başına yani veri başına 20 TL gibi bir ücret söz konusu olduğunu söylediler. Bu da bizim istediğimiz veriler doğrultusunda 3 bin TL'den daha fazla bir ücrete tekabül ediyordu. Hocamıza danıştık. O da verileri almamızı, çok pahalı olduğunu söyledi. Verilerin düzeyini değiştirdik.

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

Öğrenciler bu dönemde yaşadıkları bir diğer zorluğun iletişim sorunu olduğunu belirtmiştir. Bununla ilgili olarak bazı öğrencilerin ifadeleri şöyledir:

K17 (sosyal yapı/eğitim-okur yazar oranları-öğrenci derslik oranları-öğretmen okul oranları); Bu süreçte görüştüğüm kurumlarla çok fazla iletişim problemi yaşadım. Yüz yüze bile çok iyi iletişim kurmayı beceremiyorken telefonda iletişim kurmak ve kendimi izah etmeye çalışmak çok zorladı beni"; K25 (mekânsal yapı/ulaşım altyapısı), "Bu süreçte yaşadığım en büyük zorluklardan bir tanesi de karşı tarafa kendini ifade edebilmektir. Telefon ve mail yoluyla kendini ifade etmek gerçekten çok zor. Gerek ders anlamında gerek veri toplama kurumlarla iletişime geçme anlamında yüz yüze olamayarak bu şekilde kendini ifade etmek hem çok zor ve hem de insanın sabrını çok tüketen ve psikolojik olarak yıpratıcı bir durum"; K35 (mekânsal yapı/ sınırlar), "İlgili makamlarda alınacak olan verilerde dönüşümlü çalıştıkları için veri alma konusunda bu yönden zorlandım. Yüz yüze olmadığımız için kendimi de tam olarak ifade edemediğimden dolayı sancılı bir online veri toplama yöntemi idi. Yüz yüze olmadığımız için telefonla karşılıklı olarak ne istediğimizi anlatamadık.

3.2.2. Alan analizi sürecindeki zorluklar

Öğrenciler alan analizi aşamasında önce belirli mahallelere göre gruplandırılmıştır. Sonra tüm öğrenciler kendi mahalle ve sokaklarında bina bina, sokak sokak, ada ada aynı analizi yapmaya çalışmıştır (kat adedi, yapı kalitesi, yapı girişleri, yapı/bina fonksiyonlar, donatılar, yol genişlikleri vb.'nin tespit edilmesi ve ada ve parsellerin güncellenmesi gibi). Görüşmeler sırasında öğrencilere alan analizi sürecinde yani araziden/alandan mekânsal veri toplarken karşılaştıkları zorlukların neler olduğuna ilişkin görüşleri sorulmuştur. Öğrencilerin görüşleri dikkate alınarak oluşturulan kodlar Tablo 6'da verilmiştir. Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda elde edilen verilere göre alan analizi sürecinde karşılaşılan zorluklar 4 farklı kategoride sınıflandırılmıştır. Bunlar veri toplama aracı olarak kullanılan programlarının sağladıkları verilerin güncel olmaması ve tutarsız olması, bazı mekânlara (görsel) erişim sağlayamama, alana gitmeden çalışmanın zor olması ve dijital ve teknik sorunlardır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan programlarının sağladıkları verilerin güncel olmaması ile ilgili olarak tespit edilen sorunlar arasında kullanılan Google Street View, Google Maps ve Parsel Sorgu gibi kaynakların verilerinin güncel olmaması ve birbirleriyle tutarlı olmaması, sokak görüntülerinin güncel olmaması (2015 yılı verisi), haritaların güncel olmaması, bazı sokak görüntülerinin hiç olmaması ve Google Maps üzerinden toplanan verilerin güncel ve doğru olduğundan emin olamama sorunları yer almaktadır.

Bazı mekânlara (görsel) erişim sağlayamama ile ilgili olarak Google Maps ve Earth'te girilemeyen sokaklar ve adalar olması, bu adalardaki verilerin eksik kalması ve analizlerin yapılamaması, her açıdan bina ve sokak görülemediği için tespit yapmakta/ karar vermekte zorlanma sorunları yer almaktadır.

Tablo 6

Alan/Arazi Verisi Toplama Sürecindeki Zorluklara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kategori / Frekans	Kodlar / Frekans	Katılımlar
Veri Toplama Aracı Olarak Kullanılan Programlarının Sağladıkları Verilerin Güncel Olmaması ve Tutarlı Olmaması (113)	Kullanılan Google Street View, Google Maps ve Parsel Sorgu gibi kaynakların verilerinin güncel olmaması (31)	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K12, K13, K14, K17, K18, K19, K22, K22, K24, K26, K27, K28, K29, K32, K33, K34, K37, K38, K41, K42, K44, K46, K48
	Kullanılan Google Street View, Google Maps ve Parsel Sorgu gibi kaynakların verilerinin birbirleriyle tutarlı olmaması, örtüşmemesi (21)	K1, K3, K4, K5, K7, K8, K21, K24, K25, K26, K28, K30, K25, K27, K39, K40, K44, K45, K46, K47, K48
	Sokak görüntülerinin güncel olmaması (2015 yılı verisi olması) (17)	K1, K4, K5, K7, K12, K14, K18, K22, K20, K26, K29, K31, K33, K35, K43, K47, K48
	Haritaların güncel olmaması (19)	K2, K3, K8, K9, K10, K11, K14, K16, K19, K21, K22, K23, K25, K27, K30, K31, K32, K36, K40
	Google Maps üzerinden toplanan verilerin güncel ve doğru olduğundan emin olamama (10)	K7, K9, K10, K11, K18, K22, K27, K35, K38, K42
	Bazı sokak görüntüsünün olmaması (15)	K4, K7, K10, K11, K13, K19, K20, K25, K29, K35, K37, K38, K39, K40, K41
Bazı Mekânlara (Görsel) Erişim Sağlayamama (64)	Google Maps ve Earth'te girilemeyen sokaklar ve adalar olması (17)	K1, K2, K4, K7, K10, K14, K16, K18, K22, K24, K26, K30, K33, K37, K44, K46, K48
	Her açıdan bina ve sokak görülemediği için tespit yapmakta/ karar vermekte zorlanma (23)	K2, K4, K5, K7, K10, K14, K18, K19, K22, K24, K26, K28, K29, K30, K33, K34, K35, K37, K39, K40, K41, K44, K46
	Girilemeyen sokak ve adaların analizinin eksik kalması (24)	K1, K2, K4, K5, K7, K10, K14, K18, K19, K22, K24, K26, K28, K29, K30, K33, K34, K35, K37, K39, K40, K41, K44, K46
Alana Gitmeden Çalışmanın Zor Olması (48)	Alana gitmeden halihazır haritayı güncellemeye çalışmak (11)	K5, K7, K14, K22, K27, K28, K31, K33, K35, K45, K47
	Eksik veya yanlış analiz verisi nedeniyle birçok kez analizleri yenilemek zorunda kalmak (sokakları tekrar tekrar gezmek) (19)	K1, K3, K4, K5, K7, K9, K11, K17, K19, K20, K23, K27, K28, K32, K33, K38, K44, K46, K48
	Online analizde tam ve verimli çalışma yapma konusunda zorlanma (11)	K7, K10, K12, K17, K27, K28, K32, K37, K39, K40, K41
	Orada yaşayan insanların düşüncelerini öğrenememe, çalışma alanının atmosferini hissedememe (7)	K6, K14, K28, K30, K32, K34, K45
Dijital ve Teknik Sorunlar (32)	Dijital ortamda arazi analiz yaparken bir yandan da dijital ortamda altlığa geçirmek (programların kasma, işlemin uzun sürmesi) (13)	K2, K3, K7, K12, K17, K18, K23, K25, K26, K33, K35, K38, K40
	Herkesin aynı oranda program bilgisine sahip olmamasının ortak sınıf analizlerinde hataların ve yanlış pafta üretimin ortaya çıkmasına neden olması (6)	K5, K18, K23, K27, K31, K44
	Herkes kendi mahallesini paftaya işlediği için daha sonra pafta birleştirmelerde çok büyük sıkıntılar yaşanması (9)	K2, K9, K11, K16, K22, K24, K30, K25, K48
	Analiz yaparken sık sık internet kesintileri yaşanması (4)	K1, K9, K14, K27

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

Alana gitmeden çalışmanın zor olması ile ilgili olarak alana gitmeden halihâzır haritayı güncellemeye çalışmak, eksik veya yanlış analiz verisi nedeniyle birçok kez analizleri yenilemek zorunda kalmak (sokakları tekrar tekrar gezmek), online analizde tam ve verimli çalışma yapma konusunda zorlanma ve orada yaşayan insanların düşüncelerini öğrenememe, çalışma alanının atmosferini hissedememe sorunları yer almaktadır.

Dijital ve teknik sorunlar arasında ise; dijital ortamda arazi analiz yaparken bir yandan da dijital ortamda altlığa geçirmek (programların kasma, işlemin uzun sürmesi), herkesin aynı oranda program bilgisine sahip olmamasının ortak sınıf analizlerinde hataların ve yanlış pafta üretimin ortaya çıkmasına neden olması, herkes kendi mahallesini paftaya işlediği için daha sonra pafta birleştirmelerde çok büyük sıkıntılar yaşanması ve analiz yaparken sık sık internet kesintileri yaşanması sorunları yer almaktadır.

Bu konuyla ilişkili olarak K26 (mekânsal yapı/jeolojik yapı, depremler)'nin ifadesi farklı kategoride tespit edilen sorunları kapsayacak kadar detaylıdır:

Google Maps'ten 1/1000 ölçekte analiz yaptık çok zor ve sıkıcıydı. Çünkü arazi gezilerinde fiziken çok yorulsak da analiz işlemlerimizi daha net yapıyorduk. Örneğin yapı kalitesi analizi yaparken her açıdan binayı, sokağı göremiyoruz ve karar vermek oldukça zor oluyordu. Ve tüm analizleri dijital ortamdan yaparken bir yandan da yine dijital ortamda altlığa geçirmekte oldukça zorlamıştı beni. Çünkü sürekli sayfa değiştirmek, sürekli aynı konumda olmak bile beni çok yoruyordu. Yerinde arazi gezisi yapmaktan bir daha asla şikayet etmemeye kendime söz verdim, günlük 15 km yürümeye razıyım yeter ki yüz yüze eğitim olsun. Ve online analiz yapmanın diğer bir zorluğu da sokak görüntülerinin güncel olmamasıydı. 2015 görüntüleri olduğu için çoğu inşaat gözükken konut aslında 5-6 yıllık konutlar şu anda. İşte bunun gibi birçok zorluk ve temeli sağlam olmayan analizler ortaya çıktı ne yazık ki.

Alan çalışmasının zor olmasını K48 (ekonomik yapı /sektörlere bağlı işgücü) şöyle ifade etmiştir:

Atölye çalışmalarında genellikle veri toplama sürecinde herkese birer mahalle düşmesi ve artık herkesin kendine ait analiz için bir mahallesi olması sonucunda hepimizin AutoCad bilmeyişi lejanta uygun boyamakta, mahalleleri birleştirmekte çok sorun çıkardı. Analizlerin çoğunluğu yanlış veya eksik olması bize bir çok kez analizleri yeniletmeye neden oldu. Daha öncesinde bu kadar büyük bir alanı çalışmamış olmanın verdiği bir dezavantaj da var. Yapılan analiz birleştirmeleri sonucunda düzgün verilerin çıkmaması başa dönülüp iyi olması amaçlı sil baştan bir şeylerin yapılıyor olması da proje üretiminin gerilemesine daha doğrusu odağımızın daha çok başka yere kaymasına neden olarak bizi zorladığını düşünüyorum. Fakat tüm zorluklara rağmen güzel bir dönem geçtiğinin, yeni ve birçok bilgi öğrendiğimizin farkındayım.

K28 (mekânsal yapı/ planlar, kooperatif, lojman)'in ise görüşü şöyledir: *“Haritalara site üzerinden ulaştık da bize sadece alanı gösterdi hiçbir şekilde proje alanının atmosferini ve bizde uyandırması gereken hissiyatı fark edemedik. Alanın eksiklerini ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanırken orda yaşayan insanların düşünceleri neredeyse hiç öğrenemedik”*. Dijital ve teknik sorunlarla ilgili K44 (mekânsal yapı/ sektörlere bağlı işgücü)'ün ifadesi şöyledir:

Dönemin başında daha neyin ne olduğunu anlayamadan hatalı bir mahalle paylaşımı yaparak analiz ve veri toplamada sancılı bir süreç geçirdik. Bütün analizlerin sınıfça yapılması, dil birliğinin sağlanamaması, herkesin uyum içinde olmaması ve herkesin aynı oranda program bilgisine sahip olmaması bizi zorlarken, birbirine zincirlenerek daha fazla hata yapmamıza ve yanlış paftalar çıkartmamıza sebep oldu. Verilerin işlenmesi pafta çıkartmak gibi işlemlerde teknik bir arıza yaşayarak bilgisayarımı yaktım ve yenisini almak zorunda kaldım.

3.3. Uygulama Sürecindeki Zorluklara İlişkin Bulgular

3.3.1. Verilerin işlenmesi sürecindeki zorluklara ilişkin bulgular

Görüşmeler sırasında öğrencilere topladıkları verileri analiz ederken ve işlerken uygulama sürecinde yaşadıkları/karşılaştıkları zorlukların neler olduğuna ilişkin görüşleri sorulmuştur. Öğrencilerin cevapları dikkate alınarak oluşturulan kodlar Tablo 7'de verilmiştir. Verilerin işlenmesi sürecindeki zorluklar bilgisayar/laptop sorunu, çizim/bilgisayar programları bilmeme sorunu, program kullanım sorunları ile bilgisayar bilgisi olması nedeniyle zorluk yaşanmaması olmak üzere 3 kategoride sınıflandırılmıştır.

Tablo 7

Verilerin İşlenmesi Sürecindeki Zorluklara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kategori / Frekans	Kodlar / Frekans	Katılımcılar
Bilgisayar/Laptop Sorunu (14)	Bilgisayarının/laptopunun olmaması (1)	K11
	Bilgisayarın eski olması ve programları kaldırmaması- çizim programları ile uyumlu laptopunun olmaması (9)	K5, K8, K9, K10, K14, K16, K33, K47, K48
	Pahalı olmasına rağmen- yeni bilgisayar/laptop almak zorunda kalmak (4)	K9, K10, K19, K22
Çizim/Bilgisayar Programları Bilmeme Sorunu (29)	Çizim/Bilgisayar programlarında yetersiz olmak- bilmemek (17)	K3, K5, K9, K10, K14, K17, K18, K22, K23, K24, K29, K31, K33, K36, K39, K42, K48
	YouTube'dan video izleyerek program kullanmayı öğrenmek (5)	K5, K9, K10, K17, K18,
	Excell programı bilmemek-toplama-çıkarma-çarpma yapmayı bilmemek (2)	K9, K17
	Photoshop bilmemek (2) AutoCad bilmemek (3)	K18, K42 K18, K23, K42
Program Kullanım Sorunları (22)	Çizim programları ile verileri görsele dökmek (6)	K5, K10, K14, K17, K18, K39
	Veriler istenilen formatta olmadığı için dönüştürmek (9)	K12, K22, K25, K29, K38, K40, K44, K46, K48
	Uzun zaman harcayarak, deneyerek ve öğrenerek pafta hazırlamak (3)	K5, K18, K19
	Program bilgisi olmayan arkadaşların görevlerini üstlenmek (1)	K27
	Kullanılan çizim programlarının sürümlerinin her öğrencide aynı olmaması nedeniyle paftaları birleştirmenin zor olması (1)	K47
	Her öğrencinin aynı seviyede programı kullanamaması nedeniyle paftaları birleştirirken, düzenlerken, sunarken sıkıntı yaşanması (1)	K47
	Sınıfça çalışmalarda ortak bir dil yakalayamamak/oluşturamamak (1)	K33
Program Bilgisine Sahip Olması Nedeniyle Sorun Yaşamamak (4)	Programlara hakim olduğu için zorluk çekmemek (4)	K26, K27, K43, K45

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

Bilgisayar/laptop sorunu ile ilgili olarak bilgisayarın eski olması ve programları kaldırmaması, çizim programları ile uyumlu laptopunun olmaması, pahalı olmasına rağmen yeni bilgisayar/laptop almak zorunda kalmak ve 1 öğrenci tarafından belirtilen bilgisayarının/laptopunun olmaması belirlenen sorunlar arasında yer almaktadır. Bilgisayarı olmayan öğrencinin ifadesi şöyledir: K11 (mekânsal yapı/ürünler, yatırımlar, teknik altyapı, jeolojik yapı), *“Bilgisayarımın olmadığı bir dönem de hocalarımızın verdiği ödevleri yapmak için çevremdeki arkadaşlarımla bilgisayarlarını kullanmak da benim için bu uzaktan eğitim döneminin en büyük zorluğu olmuştur”*. Öğrencilerin 9 tanesi bilgisayarlarının eski ve çizim programlarına uyumlu olmadığını belirtirken, 4 öğrenci yeni laptop almıştır. Yeni laptop alan K9 (ekonomik yapı/ürünler, hayvan sayıları),’un ifadesi şöyledir: *“2020-2021 eğitim öğretim dönemi başladığında çizim programlarıyla (AutoCad, Netcad, Photoshop) uyumlu laptopum yoktu. Analiz sürecinden sonra topladığım verilerin pafta halinde hazırlanıp sunulması gerektiğini bildiğim için yeni bir laptop aldım kendime ve bu süreç benim için daha kolay bir hale geldi”*.

Çizim/bilgisayar programları bilmeme ile ilgili olarak çizim/bilgisayar programlarında yetersiz olmak, Excell, Photoshop, AutoCad gibi belirli programları bilmemek ve YouTube’den video izleyerek program kullanmayı öğrenmeye çalışmak belirlenen sorunlar arasında yer almaktadır. Programlar konusundaki yetersizliğini K14 (ekonomik yapı/yatırımlar) şöyle ifade etmiştir:

Proje dersinde her ne kadar veri toplama doğru üretimler yapmada önemli olsa da bunları çizim programlarıyla paftaya aktarmada o kadar önemli ve çizim programı konusundaki az bilgimden ötürü ne kadar çok çalışıp doğru şeyler yapmaya çalışsam da bir şeyler havada kalıyor. Görsel bir güzellik de çıkmıyordu ortaya. Çünkü arkadaşlarımla Photoshop ile yaptığı ödevi ben powerpoint ile yaparak yarışmaya çalışıyordum. Bu açıdan da korona ayrı bir kabusu yaşattı bana.

YouTube’den program öğrenme sürecini K18 (sosyal yapı/ devam eden kamu ve özel sektör yatırımları) şöyle ifade etmiştir:

Bütün bulduğumuz verileri excelde tablo haline getirdik ve harita üzerine işlemeye başladık. Bu harita üzerine işlemede ilk başta nasıl yapacağım diye çok düşündüm çünkü bildiğim hiçbir program yoktu ve bu aşama beni çok korkutuyordu. Daha sonra artık program öğrenmem konusunda geç kaldığımı bilerek Photoshop’u indirmeye karar verdim. Her yaptığım adımı yani kopyalama olsun, taşıma olsun, küçültüp büyütme olsun hepsini Youtube’a sorarak ilerledim bu benim çok fazla vaktimi aldı tabi ki ama zamanla kendimi geliştirdiğimi ve hızlandığımı fark ettim. Bundan sonraki bütün proje ödevlerimi de Photoshop üzerinden yapabildim. Aynı zaman da AutoCad’ te öğrenmem gerektiğini düşündüm ve Youtube’ dan da birkaç video izledim bununla alakalı. Şu an en azından komutları biliyorum ama tabi bir plan proje çizebilecek kadar hakim değilim ama en azından bir yerden başlamış oldum.

Program kullanım sorunlarında veriler istenilen formatta olmadığı için dönüştürmek, çizim programları ile verileri görsele dönüştürmek, uzun zaman harcayarak, deneyerek ve öğrenerek pafta hazırlamak öne çıkan sorunlardır. Bunların dışında birer öğrenci tarafından belirtilen program bilgisi olmayan arkadaşlarının görevini de üstlenmek, kullanılan program sürümlerinin her öğrencide aynı olmaması ve her öğrencinin aynı seviyede program bilgisi

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

olmaması nedenleriyle pafta birleştirirken, düzenlerken, sunarken zorlanması da sorun olarak belirtilmiştir. Program kullanımı ile ilgili bazı öğrencilerin ifadeleri şöyledir:

K44 (mekânsal yapı/sınırlar, koruma kuşakları), “Bir de elde edilen veriyi istenilen formatta alamadığımız düşünüyorum çünkü elde ettiğimiz veri altığımız JPEG olarak geldi Cad. programı üzerinden gelmedi ne AutoCad’ten çizebiliyoruz ne Netcad’ten. Zaten Netcad’imiz yok ama altına koyup üstüne çizmeye çalışıyoruz o şekilde olmuyor. Her arkadaş kullanamıyor. AutoCad’ten yapan var Photoshop’tan yapan var powerpoint’ten bile yapan var. Program konusunda çizim programları konusunda becerikli olamama rağmen bende zorlandım”; K46 (ekonomik yapı/yatırımlar), “Kritik için png formatına dönüştürdüğümüz dosyayı kritikten sonra tekrar Photoshop, AutoCad vb programlara aktarıp kritiğe göre düzenleyip tekrardan png ya da başka bir formata dönüştürdüğümüzde pixel düşüklüğü ve okunmama sorunu oluyordu. Gerekli çizim programlarının herkeste olmaması veya hakim olunamaması yüzünden çok fazla zorluk çektiğimizi yürekten ve samimi bir şekilde ifade etmek isterim.

Dört öğrenci ise program bilgisine sahip olmaları nedeniyle bu süreçte herhangi bir zorluk yaşamadığını belirtmiştir. K43 (sosyal yapı/sağlık tesisi verileri)’ün bu konudaki ifadesi şöyledir: “Çizim programları konusunda zorluk çekmedim. Paftayı coreldraw, illustrator, photoshop gibi programlara hakim olduğum için bir sıkıntı olmadı. Excel dosyaları ve png dosyalarını buldum ve aldım grafik programlarında png dosyasının yazıya dönüştürebildiğim için bir zorluk çekmedim”.

3.3.2. Plan/Proje üretimi sürecindeki zorluklar

Görüşmeler sırasında öğrencilere plan/proje üretimi ve uygulama sürecinde yaşadıkları/karşılaştıkları zorlukların neler olduğuna ilişkin görüşleri sorulmuştur. Öğrencilerin cevapları dikkate alınarak oluşturulan kodlar Tablo 8’de verilmiştir. Plan/proje üretimi sürecindeki zorluklar bilgisayar kapasitesi ve kullanım sorunu, kritik alma sorunu, çizim programları kullanım sorunu ve sağlık sorunları olmak üzere 4 kategori altında sınıflandırılmıştır.

Bilgisayar kapasitesi ve kullanım sorunları arasında bilgisayarın çizim programlarını kaldırmaması nedeniyle sürekli donmalar yaşanması, projelerin silinmesi ve sürekli sil baştan yapılmak zorunda kalınması, yapılan işlemlerin çok uzun sürmesi, proje çizimi sırasında günlerce/saatlerce açık kalan bilgisayarın sürekli bozulması, plan çiziminde öğrencilerin birbirlerinin bilgisayarlarına bağlanınca programın çökmesi ve bilgisayarın kapasitesine uygun proje üretmeye çalışmanın verimi düşürmesi sorunları yer almaktadır. Bununla ilgili olarak bazı öğrencilerin ifadeleri şöyledir:

K35 (mekânsal yapı/ sınırlar): Yaptığımız projenin AutoCad formatında tüm sınıfın yaptıklarını çakıştırdığımız zaman bilgisayarında donmalar yaptığım projenin silinmesi bilgisayarın kapanması gibi sorunları sürekli yaşadım. Özellikle 25.000 ve 5000 arazi kullanımı çıkartırken en az 5 kere yeniden başladık. 2. Dönem proje boyunca tüm sıkıntılarım yaşadığım bütün sorunlar bilgisayar ve programlar üzerinedir başka herhangi bir sorun yaşamadım”; K16 (sosyal yapı/devam eden yatırımlar): Bu dönemde en zorlandığım şeylerden birisi de bilgisayarımın olan sorunlarımdır. Bilgisayarım tam bir hafta boyunca açık kalmak zorunda olduğu dönemler ve günlük sadece 4 saat kapalı kalarak 2-3 ay boyunca geçirmek zorunda kaldı bu süreç boyunca iki kere bozulup ikisinde de tekrar yaptırmak zorunda kaldım.

Proje sürecim, bilgisayarlarımızı her ne kadar yaparsak yapalım artık çizim yaparken en ufak bir boyama taraması bile 1 saniyelik işi artık 20 dakika beklemek zorunda kalıyoruz.; K10 (sosyal yapı/eğitim): Bilgisayar programlarını bilmiyordum YouTube'dan izleyerek yapmaya çalıştım bu da beni psikolojik olarak çok yordu. Bilgisayarım eski olduğu için çoğu programı kaldırmıyor, donuyor hatta birkaç kez yaptığım çalışmalar silindi ve tekrar yapmak zorunda kaldım. Bu da çok zamanımı aldı. Yaptığımız analizleri sınıf arkadaşlarımızla birleştirirken çok zorlandık. Programlar hata verdi ve büyük alan olduğu için birleştirilmesinde sıkıntılar yaşadık. Proje dersi çok zaman aldığı için diğer teknik derslere giremedim; K17 (sosyal yapı/eğitim): Plan çizimine geçtiğimiz zaman bu kez de birbirimizin bilgisayarlarına bağlandığımız programlar çöktü. Birkaç gün Meet'ten ekran paylaşımını birbirimizi yönlendirerek yapmak zorunda kaldık ve bu şekilde hiç ilerleyemedik. Sonra tek tek pc bağlantısı kurabileceğimiz tüm programları indirip bilgisayarımıza denedik en son biri oldu. Çok özelliği olmasa da bizi idare edebiliyor.

Tablo 8

Plan/Proje Üretimi Uygulama Sürecindeki Zorluklara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kategori / Frekans	Kodlar /Frekans	Katılımcılar
Bilgisayar Kapasitesi ve Kullanım Sorunu (57)	Bilgisayarın çizim programlarını kaldırmaması nedeniyle projelerin sürekli silinmesi ve sil baştan yapmak zorunda kalmak (21)	K1, K3, K5, K8, K10, K14, K17, K18, K21, K24, K27, K33, K35, K38, K39, K40, K42, K44, K45, K47, K48
	Bilgisayarın çizim programlarını kaldırmaması nedeniyle proje üretiminde sürekli donması (14)	K4, K16, K10, K11, K13, K22, K25, K27, K30, K33, K37, K39, K42, K46
	Bilgisayarın kapasitesinin çizim programlarını kaldırmaması nedeniyle yapılan işlemlerin çok uzun sürmesi (7)	K9, K10, K15, K20, K29, K33, K41
	Bilgisayarın proje çizimi sırasında günlerce/saatlerce açık kalması nedeniyle sürekli bozulması (7)	K2, K16, K23, K26, K31, K40, K41
	Plan çiziminde birbirimizin bilgisayarına bağlanınca programın çökmesi (7)	K6, K7, K10, K17, K24, K35, K41
Kritik Alma Sorunu (23)	Ders işleyişine göre yapılacak paftanın nasıl yapılmasından çok mevcut bilgisayar ile neler yapabilirim fikrine odaklanılmasının çalışma verimini düşürmesi (1)	K47
	İnternet ortamında alınan kritiklerin birebir (yüz yüze) alınan kritikler kadar verimli olmaması (16)	K1, K5, K7, K11, K13, K14, K20, K21, K23, K25, K28, K36, K37, K39, K43, K44
Çizim Programları Kullanım Sorunu (7)	Eskiz üzerinden değil de çizim programları üzerinden alınan kritiklerin hataları görmeyi zorlaştırması (7)	K3, K7, K11, K18, K27, K33, K48
	Çizim programlarına hakim olamamak (3)	K5, K14, K23
Sağlık Sorunları (7)	Sınıfta program bilen ile bilmeyen arasında büyük seviye farklarının oluşması (4)	K1, K10, K38, K46
	Uzun süre bilgisayar başında hareketsiz kalmanın mevcut hastalıkları tetiklemesi	K1, K4, K12, K15, K19, K36, K48 (7)
	Uzun süre bilgisayar başında kalmanın göz yanmasına, göz, kas, bel, bacak ağrılarının neden olması	

Kritik alma sorunları arasında internet/program üzerinden alınan kritiklerin yüz yüze ve eskiz üzerinden alınan kritikler kadar verimli olmaması, hataların net görülememesi sorunları yer almaktadır. Konu ile ilgili olarak bazı öğrencilerin ifadeleri şöyledir:

K37 (ekonomik yapı/madenler): Proje üretiminde ise yollar da çok sorun yaşadık aslında pandemi dönemi olmasa yüz yüze eğitim olsa bilgisayar ortamı yerine eskiz çalışması yapılsaydı daha kolay ilerleyebilirdik. Aynı şekilde adalama yaparken de eskiz çalışmasının

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

üstünde bir kez görsek daha net örnekler görebilseydik çok daha hızlı ilerlemiş çok daha iyi anlamış olurduk. Daha verimli geçirebilirdik. K23 (mekânsal yapı/madenler): Çizim konusunda sıkıntı çektiğim konular oldu. Öyle durumlarda grup arkadaşlarımdan yardım alarak tüm analizlerimi eksiksiz bir şekilde yapmaya özen gösterdim. Yaptığımız tüm projelerden her hafta kritik aldık. Fakat internet ortamında aldığımız kritikler birebir aldığımız kritikler kadar verimli olmuyordu. Tek avantajı vardı ki sistemde bulunan ders kayıtlarından aldığımız tüm kritikleri tekrardan dinleme imkânımız oluyordu. K3 (mekânsal yapı/ toprak kabiliyeti-eğim-sanayi-su kaynakları): Proje üretme sürecinde yaşadığım zorluklardan birisi eskiz üzerinde değil de programdan proje yapıyor olmam. Eskiz üzerinde hatalarımı görerek çalışmak daha sağlıklı çalışmama sebep oluyordu. Online eğitimde derse devamlılığım dikkat ederek çok çok önemli bir şey olmadığı sürece her hafta kritik alarak doğru bir şekilde ilerlemeye çalışıyorum. Program bilgisi eksikliğim nedeniyle el çizimiyle harcadığım zamanın 2 katı kadarını harcamam gerekiyor.

Çizim programları kullanımında programlara hâkim olamamak ve program bilgisi olan öğrencilerle olmayan öğrenciler arasında seviye farklılıklarının oluşması sorunlar olarak belirlenmiştir. Bu konuda K1 (mekânsal yapı/su kaynakları)'in ifadeleri şöyledir:

Sınıfta program bilenle bilmeyen arasında çok büyük seviye farkları oluşmak zorunda kaldı. Benim iki günümü ayırarak tek tek boyadığım ödevi arkadaşlarımız kısa yollarını bilerek iki saatte halletmişler. Bu da beni maalesef çok fazla yordu ve hala da yormaya devam ediyor. Elimden gelen her şeyin fazlasını yapmaya çalışıyorum ama program eksikliğim ve iletişim problemim olduğu için ne ödevi yeteri kadar yansıtabiliyorum ne de kafamdaki ödevi çizime geçirebiliyorum. Haftanın her gün her saati zaten ödev yapıyoruz ve ben neredeyse haftanın üç günü yapamayacağımı galiba kalacağımı söylüyorum.

Uzun süreli bilgisayar başında kalmanın neden olduğu sağlık sorunları kapsamında mevcut hastalıkların tetiklenmesi, göz yanması ve göz ağrısının yanı sıra baş, kas, bacak, bel ağrıları yaşanması yer almaktadır. Bu konuyla ilişkili olarak K4 (ekonomik yapı/ kişi başına gelir düzeyi)'ün ifadesi şöyledir:

Günün yarısından fazlasını bilgisayar başında geçirdiğimden dolayı fiziksel birçok ağrı yaşamaya başladım. Kas ağrıları, bel ağrıları, bacak ağrıları, gözlerimde yanmalar gibi yaşadığım bu durumlar çalışma kalitemi oldukça düşürüyordu. Ayrıca stresten, yorgunluktan ve uykusuzluktan dolayı bende kaygı bozukluğu rahatsızlığı başladı. Bunun için bir psikiyatristten destek aldım ve birkaç ay ilaç kullandım. Kullanmış olduğum ilaçlardan sonra da algılama, odaklanma sorunu yaşadım bir süre.

4. Tartışma

Pandemi döneminde online eğitime geçilmesiyle eşi benzeri olmayan bir deneyim yaşanmış, bu süreçten belki de en fazla etkilenen atölye tabanlı uygulama eğitimi veren tasarım ve sanat fakülteleri ile tasarım eğitimi bulunan bölümler olmuştur. Bunlar arasında Mimarlık, Şehir ve Bölge Planlama, İç Mimarlık, Resim-İş Öğretmenliği, Güzel Sanatlar Fakültesi Bölümleri, Görsel Sanatlar gibi bölümler ilk akla gelenlerdir. Yüz yüze atölyelerin yerine çevrimiçi atölye ortamında gerçekleşen eğitim değişikliği hem akademisyenleri, hem öğrencileri hem de uygulama derslerinin işleniş biçimi ve süreçlerini etkilemiştir.

Atölye eğitiminin pandemi döneminde online işlenmesine yönelik sorgulamaların akademik yazında eğitmen ve öğrenci görüşleri ayrımında ele alındığı, bu çalışmaların da genel

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

olarak eğitim sistemi uygulamasına ve eğitim şeklinin değişimine odaklandığı görülmektedir. Bu araştırma ise, Şehir ve Bölge Planlamada atölye ortamında yürütülen proje dersinin üst ölçekli ve alt ölçekli proje üretim aşamasında gerçekleştirilen tüm süreçlerin (planlamanın temeli olan proje üretimine yönelik veri toplama, analiz, uygulama) online olarak uygulanmasında yaşanan zorlukları öğrenci deneyimlemeleri üzerinden ele alması bakımından farklılık göstermektedir. Dolayısıyla elde edilen bulgular ve sonuçlar da, çalışılan ölçeklere ve proje üretim süreci aşamalarına bağlı olarak farklılaşmaktadır.

Bununla birlikte, atölye eğitiminin online işlenmesinde farklı bölümlerin deneyimlemelerini ele alan bilimsel çalışmalarda, bu çalışmanın bulgularıyla da örtüşen bir takım ortak zorlukların yaşandığı görülmektedir. Bunlar dijital teknolojilerin/teknik altyapının kullanımındaki aksaklıklar, eğitici ile atölye ortamında yüz yüze yürütülen dersler kadar rahat iletişim kuramama, verimli olamama, öğrencilerin kendini ifade edememesi, ders süreçlerinin zor geçmesidir (Dinç, 2021; Ünlüer vd., 2021; Buyurgan ve Demirel, 2022; Kahraman, 2020; Elmalı Atılğan, 2021; Keskin Urmak, 2021; Olgun, 2022; Grover ve Wright, 2022; Alburgawi ve Al-Gamdi, 2021; Al Maani vd., 2021).

Özellikle tasarıma dayalı derslerde öğrencilerin atölye ortamında aldıkları yüz yüze tavsiyelerin/kritiklerin dijital ortamda verilmeye çalışılması ekran donmaları, çizim programlarında üretilen projelerin jpeg, pdf dönüşümlü dosyalar üzerinden gösterilmesi, kritiklerde sürekliliğin sağlanamaması, öğrencilerin yüklediği tasarım ödevlerine eğitmenin sözlü müdahale yapabilmesi, işaretleme ve çizimle müdahalenin sınırlı kalması, kritiklerin verimsiz olması gibi bir takım zorlukları ortaya çıkarmıştır (Ünlüer vd., 2021; Buyurgan ve Demirel, 2022).

Bu süreçte ortaya çıkan olumlu bir gelişme çizime dayalı atölyelerde kullanılan çizim programlarının öğrenciler tarafından öğrenilmesi ve/veya teknik bilginin geliştirilmesidir (Iranmanesh ve Onur, 2021; Izadpanah vd. 2022). Dijital ara yüzlerin önemi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu araçlara erişimin sorunlu olması, erişimdeki ve kullanım düzeyindeki eşitsizlikler yaşanan en büyük olumsuzluklardan biridir (Seçer Kariptaş vd., 2022). Tercih edilen CAD programlarındaki kullanım sorunları öğrencilerin ifade biçim ve teknikleri ile düzeylerini etkilemiştir (Keskin Urmak, 2021).

Online dönemde teknik gezi yapılamadığından seçilen örneklem alan üzerinde inceleme ve proje üretimine dayalı mimarlık stüdyo eğitiminde bu alanda/ilgili yerleşmede yaşayan öğrencilerin çektikleri fotoğrafların analiz aşamasında kullanılması (Kazaz ve İbiş, 2022), şehircilik atölyesinin çoklu veri analizi yöntemi için yeterli değildir. Atölye eğitiminde kullanılan malzeme/materyallerin erişebilirliği bu derslerin yürütülme sürecini doğrudan etkilemektedir. Kolaj tekniği ile evdeki malzemeler ile yürütülen görsel sanatlar eğitimi (Demirci Şenkal ve Bingöl, 2021), maket malzemelerinin temin edilebilirliği ve erişebilirliğine bağlı temel tasarım eğitimi (Kahraman, 2020), öğretim üyelerinin tedariki kolay alternatif malzemelere yönelik ödevler verdiği atölye eğitimleri (Elmalı Atılğan, 2021) daha başarılı şekilde gerçekleştirilmiştir. Ancak Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün temel dersi olan ve proje üretimi esasına dayalı atölye dersinin ana malzemesi veridir. Seçilen örneklem yerleşmede üst ölçekli planlama için kurumsal düzeyde verilerin, alt ölçekli planlama için alan/arazi tabanlı verilerin toplanması proje üretiminin ilk aşaması ve atölye eğitiminin

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

omurgasını oluşturan süreçtir. Şehircilik Atölyesi eğitimindeki yöntem ve tekniklerin diğer uygulamalı atölye eğitimlerinden farklı olması, online eğitimde bu atölyede diğer uygulama/atölye dersleri ile ayrılan ve kendine özgü farklılaşan zorlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tespit edilen bu zorluklar ve bunlar karşısında ortaya koyulan çözüm önerileri, sonuç ve öneriler bölümünde sunulmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Öğrencilerin atölye işleyişine ve bir proje/plan üretim sürecinin aşamalarına uygun olarak teknik geziye gitmeden ve yerinde kenti irdelemeden uzaktan gerçekleştirdikleri atölye/stüdyo çalışması 3 ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar veri toplama süreci, analiz-veri dokümantasyonu süreci ve plan/proje üretme sürecidir. Veri toplama sürecinde üst ölçekli planlama çalışması için kurumsal tabanlı veri toplama ve alt ölçekli proje çalışması için arazi/alan mekânsal ölçeğinde veri toplama süreçlerinde kullanılan yöntemler ve bu süreçte yaşanan zorluklar farklılık göstermektedir. Bununla birlikte verilerin işleme sürecinde ve plan/proje üretimi sürecinde karşılaşılan zorluklar paralellik göstermektedir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik çözüm önerileri bu ayrımla sunulmaktadır.

Kurumsal Veri Toplama Süreci Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri

Kurumsal veri toplanmasında kullanılan yöntemler arasında; konuları ile ilgili kurumları/yetkilileri telefon yoluyla arama, resmi kurumların internet sitelerini tarama, kurumlara/yetkililere mail atma, internet ortamında tarama yapma, mesaj yollama, yazılı belge temini için dilekçe yazma yer almaktadır. Öğrencilerin kendi konuları ile ilgili tüm veriyi eksiksiz bir şekilde toplamak için bu yöntemlerin birkaçını birlikte kullandıkları belirlenmiştir. Bununla birlikte, seçilen örneklem kentte tanıdığı olan bazı öğrencilerin bu durumu veri toplama açısından bir avantaja çevirdikleri de görülmektedir. Az sayıda öğrenci ise, veri toplama aracı olarak meslekleriyle ilgili kentte yer alan üniversitedeki bölüm öğretim elemanlarından, piyasadaki serbest planlama bürolarından ve Plancılar Odası'ndan yardım almayı tercih etmiştir.

Erişim sorunları kurumlardan veri toplamada karşılaşılan en büyük zorluktur. Bunu sırasıyla ciddiye alınmama, esnek çalışma saatlerinin etkisi, veri niteliği ile ilgili sorunlar, iletişim sorunları ve maliyet sorunu izlemektedir.

Üst ölçekli planlamaya yönelik kurumsal tabanlı veri toplama sürecinde özellikle internet sitelerindeki verilerin eski olması, eksik olması, güncel olmaması, verilerin site içerisinde kolayca bulunamaması, ilçe düzeyinde verilere ulaşamaması veri niteliği ile temel sorunlar olarak belirlenmiştir. Türkiye'deki resmi kurumların verilerini periyodik olarak güncellemeleri, internet sitelerinin kullanım kolaylığını arttırmaları ve kendi alanlarındaki verileri daha kapsamlı olarak erişime sunmaları, ilçe ve belde düzeyindeki resmi kurumlarında kendilerine ait verileri internet siteleri aracılığıyla erişime açmaları ve daha fazla dijitalleşmeleri gerekmektedir.

Bazı kurumlardan elde edilmek istenilen verilerin maliyetinin öğrenciler için yüksek olması sorunu, bu kurumların öğrencilere indirimli ya da ücretsiz erişim sağlama olanakları oluşturularak veya maliyet indirimi düzeyi artırılarak giderilebilir.

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

Üst ölçekli planlamaya yönelik kurumsal tabanlı veri toplama sürecinde öğrencilerin kendilerini mail, telefon gibi çeşitli iletişim kanallarında ifade etmekte zorlandıkları ve kurumlara bu kanallarla ulaştıklarında ne istediklerini rahatça ifade edemedikleri belirlenmiştir. Eğitim sisteminde alan terminolojisinin etkinliğinin artırılması, ayrıca uygulama derslerinde öğrencilerin sözlü ifade tekniklerine daha fazla ağırlık verilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri ve karşısındaki insanla daha yüksek düzeyde iletişim kurabilmelerine yönelik derslerin (etkili iletişim becerileri dersi, diksiyon gibi) varlığı ve ders içi uygulamaların etkinliği alan terminolojisiyle de ilişkilendirilerek artırılmalıdır.

Tespit edilen bir başka sorun da iletişim kurulan kamu personelinin öğrencileri ciddiye almamasıdır. Daha üst düzeyde vizyonel bakış açısıyla konunun ele alınması, özellikle öğrenci çalışmalarında eğitimin öneminin vurgulanarak öğrencilere gereken kolaylığın sağlanması üzerine kurumsal bakış açısında değişiklik yapılarak, personelin bu konuda yönlendirilmesi konusu üzerine tartışılmalıdır.

Kurumsal düzeyde verilerin dijital ortama ve internet ortamına taşınması, covid-19 gibi benzer salgınlarla deneyimlenen esnek çalışma saati uygulamasının kurumların çalışma sistemi, performansı, erişimi kapsamında ortaya çıkan olası eksikliklerini ortadan kaldıracaktır.

Alan Analizi Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri

Alan/arazi üzerinden mekânsal ölçekli veri toplanmasında kullanılan yöntemler arasında Google Uygulamaları (Uydu Haritaları, Maps, Earth, Street View), Kent Bilgi Sistemi ve E-devlet Uygulamalarının (tapu-parcel sorgulama, Tad Portal) kullanılması yer almaktadır. Öğrenciler tüm bu uygulamaları birlikte kullanarak alt ölçekte kendilerine paylaştırılan alanda bina bazında analiz çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Sadece Tarım ve Orman Bakanlığı'nın bir uygulaması olan ve özel üyelik şartı ve koşulları bulunan Tad Portal'a üye bir öğrenci bundan yararlanmıştır.

Alan analizinde veri toplama aracı olarak kullanılan programların sağladıkları verilerin güncel olmaması ve tutarsız olması karşılaşılan en büyük zorluktur. Bunu sırasıyla bazı mekânlara (görsel) erişim sağlayamama, alana gitmeden çalışmanın zor olması, dijital ve teknik sorunlar izlemektedir.

Öğrencilerin mekânsal analizlerinde kullandıkları Uydu Haritaları, Maps, Earth, Street View, Kent Bilgi Sistemi ve E-devlet Uygulamaları (tapu-parcel sorgulama, Tad Portal) gibi farklı (dijital ve teknik) uygulamaların verilerinin periyodik aralıklarla güncellenmesi gerekmektedir. En azından yıl bazında eş zamanlı güncellemeler farklı dijital bilgi kaynaklarının verilerini birbirleriyle tutarlı hale getirecektir. Böylece güncel ve sağlıklı veri elde edebilme koşulları sağlanmış olacaktır. Henüz tüm kentlerin, illerin, ilçelerin kent bilgi sistemleri yoktur. Artık günümüz yaşam koşulları ve ihtiyaçları doğrultusunda tüm belediyelerin Kent Bilgi Sistemine sahip olması kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. Her kademedeki tüm belediyelerde Kent Bilgi Sistemleri hayata geçirilmelidir. Bu sistem aynı zamanda verilerin sürekli güncellenmesini de beraberinde getirecektir. Ayrıca bu uygulamalarla askeri bölgeler ve girilmesi yasak ve önemli bölgeler haricinde tüm alanlara/dokulara erişim sağlanabilir hale getirilmelidir. Bu konu da verilerin güncelliği ile yakından ilişkilidir.

Veri İşlenmesi Sürecindeki Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Çizim/bilgisayar programları bilmeme verilerin işlenmesi sürecindeki en büyük zorluktur. Bunu sırasıyla program kullanım sorunları, bilgisayar/laptop sorunu izlemektedir. Program bilgisine sahip olan %8,2'lik kesim bu süreçte herhangi bir sorun yaşamamıştır. 1 öğrencinin ise bilgisayarı yoktur. Verilerin işlenmesinde karşılaşılan tüm sorunlar dijital ve teknik tabanlıdır.

3.sınıfa gelen öğrencilerde AutoCad, Excell, Photoshop, NetCad gibi çizim programlarının bilinmemesi ya da bilgi düzeyinin düşük olması bu konunun eğitim sistemi içerisinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Şehircilik eğitiminin alt sınıflarında özellikle bu programların eğitimine yönelik dersler konulmalı, varsa sayısı ve uygulama düzeyi artırılmalı, bu programların uygulanmasına yönelik proje derslerinin içerikleri revize edilmelidir. Şehir ve Bölge Planlama eğitiminde birinci sınıftan itibaren AutoCad, Excell, Photoshop, NetCad gibi uygulamaların eğitimleri verilmeli, stüdyo/atölye derslerinin bu programlarla desteklenmesi veya ilişkilendirilmesi sağlanmalıdır. Dijital ve teknik uygulamalar ve donanım eğitim sisteminin en önemli parçası haline getirilmelidir. Eğitim global çağın teknolojik gereksinimleriyle tutarlı, yenilikçi ve güncel olmalıdır.

Plan/Proje Üretimi Sürecindeki Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Bilgisayar kapasitesi ve kullanım sorunu plan/proje üretimi sürecinde karşılaşılan en büyük zorluktur. Bunu sırasıyla kritik alma sorunu, çizim programlarını kullanım sorunu ve sağlık sorunları (uzun süreli bilgisayar kullanımına bağlı) izlemektedir.

Proje üretiminde bilgisayarın çizim programlarını kaldırmaması nedeniyle sürekli donması, projelerin sürekli silinmesi ve sil baştan yapılmak zorunda kalınması, yapılan işlemlerin çok uzun sürmesi doğrudan bilgisayarın teknik donanımı ile ilişkilidir. İşlemcisi i7'nin altında olan bilgisayarlar ağır çizim programlarını kaldıramamakta ya da kaldırmada zorlanmaktadır. Dolayısıyla Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde eğitim almak isteyen öğrencilerin günün teknik olanaklarına uygun işlemcisi olan bir bilgisayar edinmesi gerekmektedir. Şu an için i7 işlemci yeterlidir. Ancak gelecek yıllarda gelişen teknoloji ile paralel olarak teknik donanım özellikleri daha yüksek bilgisayarları tercih etmek gerekecektir. Günümüzde özellikle pandeminin etkisiyle online eğitim sistemine yüklenilmesi herkesin bilgisayar, laptop, tablet almak veya sahip olmak zorunda kalması bu cihazların fiyatlarını yükseltmiştir. Dünyada ve ülkemizde yaşanan ekonomik koşullara bağlı olarak bu cihazların fiyatları da her gün daha fazla artış göstermektedir. Hem bölümün çizim programlarına yönelik eğitimiyle tutarlı teknik donanımlı bilgisayar temini hem de daha hesaplı/ucuz olarak temini için belki üniversiteler, fakülteler yada bölümler belirli şirketlerle anlaşma yaparak ödeme planlı, kampanyalı bilgisayar edinme seçenekleri sağlayabilir. Bunun dışında üniversitelerin bilgisayar laboratuvarlarındaki bilgisayarlarında en az i7 işlemci kapasitesine sahip olması, AutoCad, Excell, Photoshop, NetCad gibi programların lisanslı olarak temin edilerek öğrencilere ve eğitimcilere hizmet olarak sunulması gereklidir. Eğitimcilerin dijital ortamda öğrenci projelerine kritik verebilmesine olanak sağlayan uyumlu bilgisayarlar, dijital çizim kalemleri, ekran kullanım özellikleri gibi teknik imkanların da sağlanması gereklidir. Varsa mevcut olanaklar (stüdyo/atölye/sınıf ve laboratuvar, online ders programları) teknolojik ihtiyaç analizleri yapılarak revize edilmelidir. Eğitim olanakları hem öğretmenler hem de

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

öğrenciler açısından güncel ve ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yeterli düzeyde teknik donanımlı hale getirilmelidir.

Extended Abstract

In the last few years, the concept of Covid-19 Pandemic has entered our lives and its effect has shown itself in every field. In this process, many disciplines have tended to develop strategies that force themselves to adapt to the pandemic. Education is among these disciplines. Although the change, innovation, adaptation studies, and strategies on education differ from department to department, perhaps applied disciplines have been one of the most affected areas in this sense. It can be said that the degree of difficulty in adapting the applications to the process, especially in the departments where design and planning education is given, is at a very high level depending on many factors.

In this research, the changes in the data collection, analysis, and project production processes related to the selected sample city, which is the basis for upper-scale and lower-scale planning studies, are discussed in the context of the problems and difficulties under the influence of the pandemic within the scope of the Urban Planning Studio V and Urban Planning Studio VI courses.

The qualitative research method was used to examine the subject in depth. The study group was the 3rd year students of Uşak University, Faculty of Architecture and Design, Department of Urban and Regional Planning. There were 49 students in total who had the experience of working remotely and online in the city of Isparta in the 2020-2021 Academic Year Term in two different studios. The contents of the studios were as follows:

Urban Planning Studio V (Upper scale planning study): The data collection, analysis, implementation/plan-project production process carried out in the fall term within the scope of Isparta Province as a whole. The study scales were 1/100.000 and 1/25.000. This study was carried out through the institutional-based data collection process at the regional-local level in the social-economic-spatial context. Data were collected online due to the lack of on-site technical trip.

Urban Planning Studio VI (Sub-scale planning study): The data collection, analysis, implementation/plan-project production process carried out in the spring term within the scope of Isparta City Center. The working scales were 1/5000 and 1/1000. This study is carried out directly from the area at the spatial level through the data collection process specific to the neighborhood/street/ building. Data were collected online due to the lack of on-site technical trip.

A semi-structured interview, which was originally prepared, was used as a data collection tool. The interview form prepared by the researcher was rearranged by taking the opinion of two academicians from the Departments of Educational Sciences and Sociology. The functionality and intelligibility of the questions were also tested by conducting a pilot interview with 2 students from the 4th grade of the same department. In this direction, arrangements were made, and the form was given its final shape. Content analysis was used in the analysis of the data. The data were coded into 22 different categories grouped under 4 themes.

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

According to research findings, in the data collection processes, the methods used and the difficulties experienced differ within the scope of upper and lower-scale planning. However, the difficulties encountered in the processing of the data and the production of the plan/project show parallelism.

Calling the authorities by phone, sending e-mails, browsing official websites, sending messages, writing petitions are the methods used for corporate data collection. It was determined that the students used several of these methods together in order to collect all the data related to their subject completely. However, it is seen that some of the students who are familiar in the selected sample city turn this situation into an advantage in terms of data collection.

Among the methods used to collect spatial-scale data over the area/land are the use of Google Applications (Satellite Maps, Maps, Earth, Street View), Urban Information System, and E-government Applications (deed-parcel inquiry, Tad Portal). By using all these applications together, the students carried out analysis studies on the basis of building in the area allocated to them at the lower scale.

Access problems are the biggest difficulty in collecting data from institutions. This is followed by not being taken seriously, the effect of flexible working hours, problems with data quality, communication and cost problems.

The biggest difficulty encountered is that the data provided by the programs used as data collection tools in field analysis are out of date and inconsistent. This is followed by the inability to access some places (visual), the difficulty of working without going to the area, and digital/technical problems.

Not knowing drawing/computer programs is the biggest difficulty in the process of data processing. This is followed by program usage problems and computer/laptop problems. 8.2% of those who had knowledge of the program did not experience any problems in this process. One student does not have a computer. All the problems encountered in the processing of data are digital and technically based.

The problem of computer capacity and usage is the biggest challenge encountered in the plan/project production process. This is followed by the problem of getting critical, the problem of using drawing programs, and health problems (due to long-term computer use).

In the institutional-based data collection process for high-scale planning, the main problems were determined as the data quality, especially the old data on the internet sites, incomplete data, not up-to-date, not being able to find the data easily in the site, and inaccessibility to the data at the district level. Official institutions in the country should update their data periodically. The ease of use of internet sites should be increased. Institutions should make data in their fields more accessible. Official institutions at district and town level should be provided with access to their own data through their websites. Institutions need to digitize further.

The data of different (digital and technical) applications such as Satellite Maps, Maps, Earth, Street View, Urban Information System, and E-government Applications (deed-parcel

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

inquiry, Tad Portal) that students use in their spatial analysis should be updated periodically. Simultaneous updates will make the data of different digital information sources consistent with each other. Urban Information Systems should be implemented in all municipalities at every level. Thus, the conditions for obtaining up-to-date and healthy data will be provided.

In Urban and Regional Planning education, applications such as Auto-Cad, Excell, Photoshop, NetCad should be trained starting to the first grade, and studio/workshop courses should be supported or associated with these programs. Digital and technical applications and hardware should be made the most important part of the education system. Education should be consistent with the technological requirements of the global age, innovative and up-to-date.

In the production of the project, the computer freezes due to not removing the drawing programs, the projects are constantly deleted and have to be made from scratch, and the processes take too long are directly related to the technical hardware of the computer. Computers with processors below i7 cannot handle or have difficulty with heavy drawing programs. Therefore, students who want to study in the Department of Urban and Regional Planning should acquire a computer with a processor suitable for the technical possibilities of the day. Universities must have at least i7 processor capacity in their computers in computer laboratories. Programs such as Auto-Cad, Excel, Photoshop, NetCad must be licensed and offered to students and educators as a service. It is also necessary to provide technical facilities such as digital drawing pens, screen usage features that allow educators to critically evaluate student projects in the digital platform. Training opportunities should be made up-to-date and with sufficient technical equipment to meet the needs of both students and academicians.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir. Bu araştırmanın etik kurul onayı Uşak Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 04.08.2021 tarih ve 2021-04 sayılı kararı ile alınmıştır.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author. The ethics committee approval of this research was obtained with the decision of Uşak University Science and Engineering Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee dated 04.08.2021 and numbered 2021-04.

Kaynakça

- Al Maani D., Alnusairat, S., & Al-Jokhadar, A. (2021). Transforming learning for architecture: online design studio as the new norm for crises adaptation under COVID-19. *Open House International*, 46(3), 348-358.
- Alburgawi, S.A., & Al-Gamdi, M. A. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on architecture design studio pedagogy in saudi arabia. *Open House International*, 47(4), 594-604.
- Buyurgan, S. ve Demirel, İ.N. (2022). Uzaktan eğitim öğretim sürecinde uygulamalı sanat derslerine yönelik akademisyen görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 585-620.
- Charters, M., & Murphy, C. (2021). Taking art school online in response to covid 19: from rapid response to realising potential. *iJADE* 40(4), 723-735. DOI: 10.1111/jade.12384
- Demirci Şenkal, A. ve Bingöl, M. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Görsel Sanatlar Eğitiminde Kolaj Tekniği ile Yeni İfade Biçimleri. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(44), 1475-1485.
- Dinç, N. D. (2021). Covid-19 salgını dönemindeki uzaktan eğitim sürecinde sanat atölye derslerinin yürütülmesine ilişkin öğrenci görüşleri. *Journal of History School*, 51, 1269-1295.
- Elmalı Atılğan, Ş. (2021). *Uzaktan eğitim sürecinde atölye derslerine ilişkin akademisyen ve görsel sanatlar*

Atf / Citation: Onsekiz, D. (2023). Covid-19 pandemisi'nin etkisinde şehir planlama atölyesi deneyimi: veri toplama, analiz, uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-28. DOI: 10.22466/acusbd.1195900

öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Grover, R., & Wright, A. (2022). Shutting the studio: the impact of the Covid-19 pandemic on architectural education in the United Kingdom. *International Journal of Technology and Design Education*, 1-25. <https://doi.org/10.1007/s10798-022-09765-y>.

Hildebrandt, M. (2021). Creativity and resilience in art students during covid-19, *Art Education*, 74(1), 17-18. <https://doi.org/10.1080/00043125.2020.1825597>

Iranmanesh, A., & Onur, Z. (2021). Mandatory virtual design studio for all: exploring the transformations of architectural education amidst the global pandemic. *iJADE* 40.1, 251-267. <https://doi.org/10.1111/jade.12350>

Izadpanah, S., Şekerci, Y. ve Özkul, P. (2022). Evaluating the shift from physical to virtual design studios during the COVID-19 Pandemic: exploring the second years' digital design development. *Turkish Studies*, 17(1), 41-60. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.53896>

Kahraman, M.E. (2020). COVID-19 Salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: temel tasarım dersi örneği. *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56, 2587-1684.

Kazaz, E. ve İbiş, B. D. (2022). Architectural studio experience in historical urban texture during the covid-19 pandemic process; atatürk university architectural project studio v11, *Kent Akademisi Dergisi*, 15(2), 38-50. <https://doi.org/10.35674/kent.996683>

Keskin Urmak, S. N. (2021). *Mimarlık eğitiminde uzaktan eğitim sürecinde bilgisayar destekli tasarım programlarının tasarım ve öğrenme sürecine katkısı üzerine bir araştırma: covid-19 pandemisi döneminde uzaktan mimarlık temel eğitimi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı.

Olgun, M. K. (2022). Pandemi döneminde dijital ortama taşınan yazı ve tipografi eğitiminin incelenmesi. *journal of Kocaeli University Faculty of Fine Arts*, 12, 47-62.

Ozorhon, G. ve Lekesiz, G., (2021). Re-considering the architectural design studio after pandemic: tools, Problems, Potentials, *Journal of Design Studio*, 3(1), 19-36.

Seçer Kariptaş, F., Eribol C., & Çıkırıkçı B. (2022). Uzaktan eğitimin iç mimarlık proje stüdyolarındaki üretimlere etkileri, *haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 5(1), 25-42.

Ünlüer, A.A., Cemelelioğlu, N., Yıldırım, Y., Öçal, B. ve Eden, A. (2021). Pandemi koşullarında Türkiye genelindeki üniversitelerin sanat, tasarım ve mimarlık bölümlerindeki uygulamalı dersler için çevrimiçi eğitimde yaşanan problemler ve gereksinimlere yönelik ihtiyaç analizi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, 10, 87-104.

Tarihi Yerleşmelerde Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camileri: Konya/Sille Ak Cami¹

Western Influenced (Late) Ottoman Period Mosques in Historical Settlements: Konya /Sille Ak Mosque

Dr. Öğr. Üyesi Firdevs Kulak Torun² , Doç. Dr. Funda Kurak Açıcı³

Öz

Konya iline bağlı Sille yerleşmesi konumu sebebiyle geçmişte önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Sille tarih boyunca farklı toplumlara ev sahipliği yapmıştır. Hitit, Sümer uygarlıklarının da yaşadığı Sille yerleşmesi, Bizans'a ev sahipliği yaptığı dönemde Hıristiyanlık dini için merkez görevi görmüştür. Roma-Kudüs güzergâhında bulunması sebebiyle Kutsal Hac yolculuklarında uğrak nokta haline gelmiştir. Bu dönemde İpek ve Baharat yolları üzerinde bulunması yerleşmenin öneminin artırmıştır. Sille'de Türklerin hâkimiyet kurmaya başlaması ile önemli siyasi olaylar gerçekleşmiştir. Sille, Osmanlı döneminde ise Müslümanlık dini için de bir merkez olmuştur. Farklı toplumlara ev sahipliği yapması, dini ve ticari önemli güzergâhlar üzerinde yer alması sebebiyle zengin bir tarih yaşayan Sille, günümüzde de zengin kültürel mirası ile önemini korumaktadır. Yerleşmede Hıristiyanlık dinine ait kilise yapıları ve Müslümanlık dinine ait cami yapılarının yanı sıra, çeşme, hamam, köprü gibi birçok tarihi mimari yapı günümüze ulaşmıştır. Çalışma kapsamında ele alınacak yapı ise Müslümanlara ait olan yedi adet Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi camilerinden biri olan Ak Cami'dir. Ak Cami, Sille bölgesinde yer alan camiler arasında en eski tarihe sahip olan cami yapılarından biridir. Çalışma kapsamında Sille'de yer alan ilk Osmanlı Dönemi cami yapısı olan Ak Cami mekân ve strüktür açısından ele alınmaktadır. Çalışmada yöntem olarak yapıya dair literatür bilgileri, rölevaler, yerinde ölçümler ve fotoğraflardan yararlanılarak, yapının mekânsal ve strüktürel biçimi ortaya koyulmaktadır. Sonuç olarak Sille'nin en büyük camisi olan Ak Cami, cepheler, avlu, son cemaat yeri, minare, iç mekân, kadınlar mahfili, mihrap, minber, vaaz kürsüsü bakımından ele alınarak değerlendirilmiştir. Ardından yapının tarihlendirildiği dönemin cami mimarisi ile benzerlik ve farklılıkları karşılaştırılmıştır. Bu sayede yapının mimari özelliklerinin tarihlendirildiği dönem özellikleri ile arasındaki fark ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sille, Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi, Cami, Ak Cami, İç Mekân

JEL Kodları: Z00, Z12, Z19

Abstract

Sille settlement of Konya province has been an important settlement center due to its location in the past. Sille has hosted different societies throughout history. The settlement of Sille, where the Hittite and Sumerian civilizations also lived, also served as a center for the religion of Christianity when it hosted Byzantium. Due to its location on the Rome-Jerusalem route, it has become a frequent destination on Holy Pilgrimage journeys. Being on the silk and Spice roads in this period caused the importance of the settlement to increase. Important political events took place with the Turks starting to dominate in Sille. Sille was also a center for the religion of Islam during the Ottoman period. Sille, which has a rich history due to being home to different societies and being on important routes, both religious and commercial, maintains its importance with its rich cultural heritage today. In the settlement, many historical architectural structures such as fountains, baths, and bridges have survived, as well as church structures belonging to the Christian religion and mosque structures belonging to the Muslim religion. The structure to be discussed within the scope of the study is the White Mosque, which is one of the seven Western Influenced (Late) Ottoman Period mosques belonging to Muslims. Ak Mosque is the mosque structure with the oldest history among the mosques in the Sille region. Within the scope of the study, Ak Mosque, which is the first Ottoman Period mosque structure in Sille, is discussed in terms of space and structure. In the study, the spatial and structural form of the building is revealed by using literature information about the building, surveys, on-site measurements and photographs. As a result, Ak Mosque, the oldest and largest mosque in File, has been evaluated in terms of façades, courtyard, narthex, minaret, interior, women's gathering place, altar, pulpit, and preaching pulpit. Then, the similarities and differences with the mosque architecture of the period in which the building was dated were compared. In this way, the difference between the architectural features of the building and the features of the period in which it was dated has been revealed.

Anahtar Kelimeler: Sille, Ottoman Period Mosques under the Western Influence (Late), Ak Mosque, Interior Place

JEL Codes: Z00, Z12, Z19

¹ Bu çalışma "Sille Yerleşmesi İçerisinde Yer Alan Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camilerinin Mekânsal Analizi" adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

² Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, firdevskulaktoran@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0133-4216

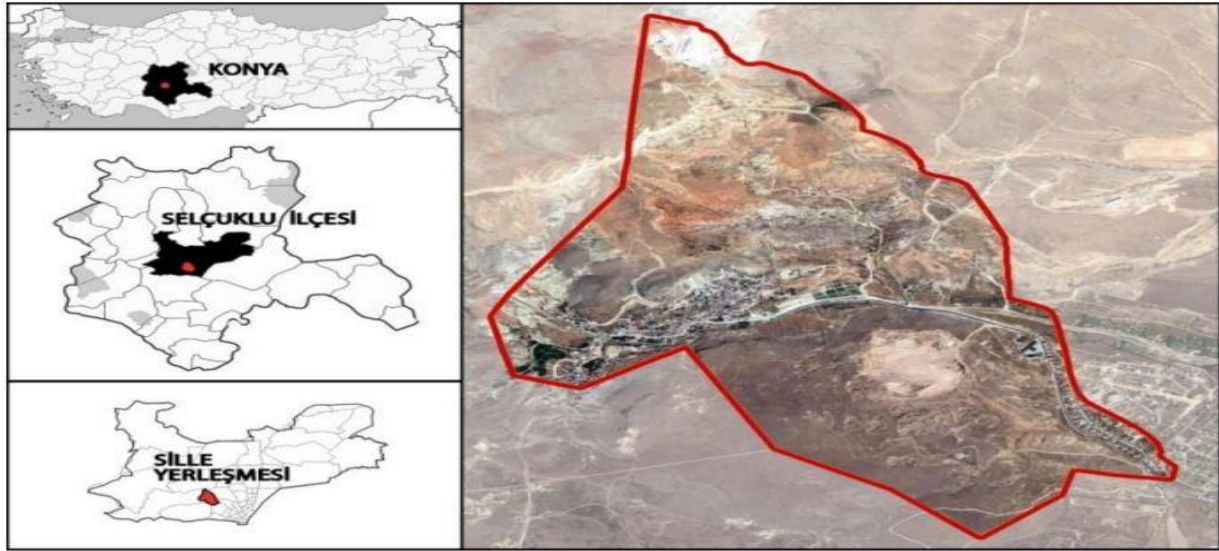
³ Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, fundakurak@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2592-2266

Giriş

Konya iline bağlı olan Sille yerleşmesi farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış çok eski bir yerleşmedir. Sille’de yaşamın varlığı neolitik döneme kadar uzanmaktadır. Ardından Hitit ve Sümer uygarlıklarına ev sahipliği yapmıştır (Aklanoğlu, 2009). Sille, Roma-Kudüs güzergahında yer alan kutsal yol üzerinde bulunması dolayısı ile önemli bir dini merkez olarak kullanılmıştır. Bizans Dönemi’nde, eski devirlerde yerleşim yeri olan mağaraların kilise olarak kullanıldığı bilinmektedir. Hristiyanlık dönemine ait mağara, kaya kiliseleri, manastırları günümüze ulaşmış dini yapılardır. Bu dönemin ardından Konya ve çevresi Selçuklular tarafından fethedildiğinde Sille önemli siyasi olaylara ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Beylikler Döneminde Sille yerleşmesi Karamanoğulları ile Osmanlı arasında önemli mücadelelere konu olmuştur (Sarıköse, 2013). Osmanlı, Konya ve Sille’yi sınırlarına dahil etmiştir. İpek ve Baharat Yolları üzerinde bulunması sebebiyle Osmanlı Dönemi’nde politik ve ekonomik önemi artmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nde ise Lozan Antlaşması ile nüfus mübadelesi yapılmasına karar verilmiş, Rum halk göç ettirilmiştir (Aklanoğlu, 2009). Sille yerleşmesi tarihsel bağlamda ele alındığında Lozan Antlaşması ile gerçekleştirilen mübadeleye kadar önemini korumuştur. Hristiyanlık döneminde kutsal hac yolu üzerinde olması, Osmanlı Dönemi’nde ticaret yolları güzergahında yer alması önemini korumasında önemli etkenler olmuştur. Tüm bu unsurlar Sille’nin gelişmişlik düzeyine katkı sağlamıştır (Kulak, 2016). Sille’nin konumu Görsel 1’de yer almaktadır.

Görsel 1

Sille’nin Konumu

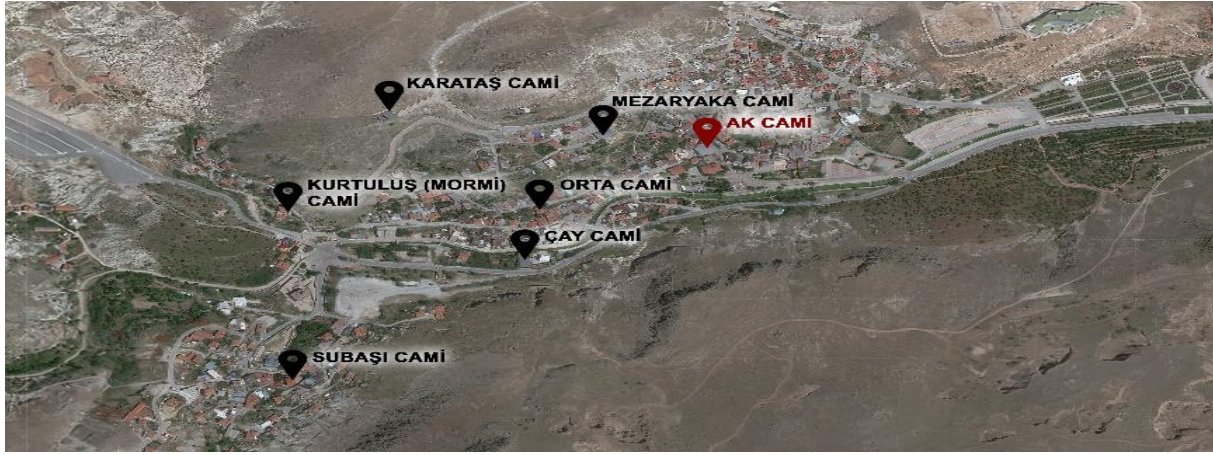
Kaynak: (Sönmez vd. 2016:1).

Konya ili için bir turizm koridoru görevi gören Sille, tarihsel ve kültürel değerleriyle günümüze kadar ulaşan, sosyal yaşamı ile geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını koruyabilen önemli bir bölgedir (Ertaş ve ark., 2016). Sille, sahip olduğu tarihi ve kültürel kimlik ile geçmişle gelecek arasında köprü kuran farklı toplumların kültür birikimi ile şekillenen önemli bir tarihi yerleşmedir (Kurak Açıcı, 2014).

Sille yerleşmesinde geçmişten bugüne dek ev sahipliği yaptığı milletlere ait kültürel ve tarihsel izlerin günümüzde de sürdürüldüğü görülmektedir. Kiliseler, camiler ve konaklar ile kültürel çeşitlilik varlığını devam ettirmektedir. Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından bu yapılar incelenmiş, 19.11.2001 gün ve 4328 sayılı karar ile Kentsel Sit Alanı ilan etmiştir (Tapur, 2013). Bu kültür ve tarihi varlıklar arasında kiliseler, camiler, çeşmeler, tarihi konaklar, geleneksel Sille evleri vardır. Kilise ve camilerin oldukça fazla olması dikkat çekmektedir. Kilise yapıları olarak iki adet mağara kilisenin yanı sıra Aya Eleni Kilisesi ve Süt Şapeli bulunmaktadır. Cami olarak günümüze kadar ulaşan Osmanlı Dönemi'ne ait yedi adet cami yer almaktadır. Bu camiler; Ak Cami, Kurtuluş (Mormi) Cami, Subaşı Cami, Karataş Cami, Mezar Yakası (Kayabaşı) Cami, Orta Cami ve Çay Cami'dir. Camilerin konumu Görsel 2'de yer almaktadır.

Görsel 2

Sille'de Yer Alan Camiler

Makaleye konu olan Ak Cami, Sille yerleşmesinin girişinde yer alan ve ziyaretçileri ilk karşılayan bir dini yapıdır. Ayrıca çalışma kapsamında erişilebilen yapılar arasında en eski tarihli ve hala kullanılan bir yapı olması sebebiyle seçilmiştir. Çalışmada ilk olarak Sille'de yer alan camiler tanıtılmıştır. Camiler literatür taraması, yerinde inceleme ve gözlem gerçekleştirilerek fotoğraflar ile belgelendirilmiştir. Ardından literatür taramasında elde edilen veriler doğrultusunda bir sınıflandırma yapılarak Ak Cami'ye ait mekânsal analizler gerçekleştirilmiştir.

1. Sille Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camileri

Sille yerleşmesinde Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi olarak tarihlendirilen camiler yer almaktadır. Bu bağlamda yapıların genel tanıtımlarından önce Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşmiş mimari tarih süreçleri cami yapıları özelinde aktarılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu bir beylik olarak kurulup yükselerek cihana hükmetmiş bir devlettir. Beylikten imparatorluğa yükselişi sırasındaki gelişmeler mimarisinde de kendine yer bulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun mimari dönemleri ilk devir, klasik devir ve batı etkisinde (geç) devir olarak üç başlıkta ele alınmıştır. Çalışma yapısının ait olduğu dönem olan batı etkisinde (geç) devri anlayabilmek için diğer dönemler de kısaca aktarılmıştır.

İlk devir Osmanlı mimarisi olarak adlandırılan dönem kuruluş tarihinden, İstanbul'da inşa edilmiş olan II. Beyazid Cami'ne kadar süren iki yüzyıllık süreci kapsamaktadır. 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde büyük çaplı imar girişimleri gerçekleştirilmiştir.

Bursa, Edirne ve İstanbul'da çeşitli eserler inşa edilmiştir. Bu dönemde cami yapıları, dış kütle düzeni ve iç mekân yerleşimi kıstasları ile üç gruba ayrılmıştır. Tek üniteli, çok üniteli ve çapraz mihrerli camiler olarak sınıflandırılmışlardır (Kuran, 1964:3).

Erken dönem mimarisinin ardından Osmanlı, klasik dönem mimarisine geçmiştir. Klasik dönemde Türk-İslam dünyasında çok önemli bir yeri olan Mimar Sinan bir öncü olmuştur. Mimar Sinan'ın 1538 yılında baş mimar olması ile Osmanlı İmparatorluğu 300'den fazla mimari eser kazanmıştır. Klasik dönem öncesi sıklıkla kullanılan kare prizma önünde kullanılan, kubbelerle örtülü son cemaat yeri alanına sahip, minarelerin kullanıldığı cami formu geliştirilmiştir. Klasik döneme gelindiğinde ise minare elemanı Mimar Sinan tarafından benimsenerek cami yapıları için önde gelen biçim olarak ele almıştır. Ayrıca cami tasarımında simetrik bir düzen, kubbeler arasında derecelendirilmiş bir hiyerarşi kullanarak caminin tüm unsurlarını bir bütün olarak ele almış, cami silüetlerini ön plana çıkarmıştır (Turani, 1992; Tuluk, 1994).

Mimar Sinan'ın vefatının ardından, yetiştirdiği öğrenciler tarafında klasik dönem etkilerinin Osmanlı mimarisinde devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde inşa edilen Yeni Cami ise klasik döneme ait son eser olarak görülmektedir. Bu dönemin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik anlamda zorluklar yaşadığı bir döneme girilmiştir. Mimari eserlerde ise batı etkileri görülmeye başlanmıştır. Batı etkisinin mimariye girmesi, yabancı kültüre ait mimarların eserlerinin artması cami mimarisinde de etkisini göstermiştir. Girintili çıkıntılı olarak inşa edilen avlu duvarlarının yanı sıra harim kısmında tek kubbe, son cemaat yerinde çok kubbe kullanılmıştır. Pencerelede kullanılan kemer formlarının cepheyi parçalaması batı etkilerinin cami mimarisindeki yansımalarıdır (Turani, 1992; Tuluk, 1999).

Sille'de yer almakta olan camiler Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi ile tarihlendirildikleri için tanıtımlarında mimari özelliklerine de değinilmiştir. Sırasıyla; Subaşı Cami, Kurtuluş (Mormi) Cami, Orta Cami, Mezaryakası (Kayabaşı) Cami, Karataş Cami, Çay Cami, Ak Cami'nin genel özelliklerinden bahsedilmektedir. Camilere ait genel bilgiler ve yapıların dış mekân görselleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1

Sille Yerleşmesinde Yer Alan Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camilerinin Genel Tanıtımı

Yapıya Ait Bilgiler	Yapıya Ait Görseller
<p>Yapının Adı: Subaşı Cami Yapım Tarihi: Kesin olarak bilinmiyor. Yapının Konumu: Subaşı Mahallesi</p>	
<p>Yapının Adı: Kurtuluş (Mormi) Cami Yapım Tarihi: 1842-1843 Yapının Konumu: Kurtuluş Mahallesi</p>	

Yapının Adı: Ak Cami
Yapım Tarihi: 1802-1803
Yapının Konumu: Ak Mahalle

Yapının Adı: Orta Cami
Yapım Tarihi: 1886-1888
Yapının Konumu: Orta Mahalle

Yapının Adı: Mezar Yakası (Kayabaşı) Cami
Yapım Tarihi: 19. yüzyıl sonları
Yapının Konumu: Mezar Yaka Mahallesi

Yapının Adı: Karataş Cami
Yapım Tarihi: 19. yüzyıl sonları
Yapının Konumu: Karataş Mahallesi

Yapının Adı: Çay Cami
Yapım Tarihi: 19. yüzyıl sonları
Yapının Konumu: Çarşı

Subaşı Cami bir avluya sahiptir ve avlunun yanında küçük bir mezarlık bulunmaktadır. Camide çalışmış olan din görevlilerinin defnedilmiş olduğu hazire günümüzde kullanılmamaktadır. Cami’de dikdörtgen planlı son cemaat yerinden geçilerek, kare planlı bir harime ulaşılmaktadır. Cami’nin içinde ahşap mihrap, minber ve vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Kadınlar mahfili bölümüne girişin hemen solunda yer alan ahşap bir merdivenle erişim sağlanmaktadır. Subaşı Cami’ye ait kadınlar hazire, harim ve kadınlar mahfili fotoğrafları Görsel 3’te yer almaktadır.

Görsel 3

Subaşı Caminin Hazire ve İç Mekânı

Kaynak: (Kulak, 2015).

Kurtuluş (Mormi) Cami, iki katlı ve dikdörtgen planlıdır. Strüktürü ahşap direklerden oluşmuştur. Beton payandalarla desteklenmiş olan cephesinde iki sıra küçük dikdörtgen pencereler mevcuttur. Giriş kapısı doğu yönündedir. Küçük bir son cemaat yeri bulunan caminin avlusu mevcut değildir. Son cemaat yerinden, caminin güney duvarında bulunan kapı ile harime ulaşılır. Harimin girişinin sol tarafında yer alan ahşap merdiven ile kadınlar mahfiline çıkılabilmektedir. Caminin üzerinde oyma - kakma işçiliği bulunan ahşap mihrap, minber ve vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Kurtuluş (Mormi) Cami'ne ait harim alanına ait fotoğraflar Görsel 4'te yer almaktadır.

Görsel 4

Kurtuluş (Mormi) Cami Dış ve İç Mekânı

Kaynak: (Kulak, 2015).

Orta Cami herhangi bir dış mekân ile ayrılmamıştır, parapet yüksekliğinde bir duvar ile cami girişi korunmaya alınmış, sokak ile bağlantısı kesilmemiştir. Dış mekânı bulunmaması dolayısı ile avlusu, son cemaat yeri ve şadırvanı yoktur. Camiye girildikten sonra görülen ahşap merdiven, kadınlar mahfili ile bağlantıyı sağlamaktadır. Harim kısmı dikdörtgen planlıdır. Ahşap malzemeden yapılmış olan minber, mihrap ve vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Orta Cami'ye ait dış ve iç mekân fotoğrafları Görsel 5'te yer almaktadır.

Görsel 5

Orta Cami Dış ve İç Mekânı

Kaynak: (Kulak, 2015).

Mezar Yakası (Kayabaşı) Cami bir yamaçta yer aldığından, alt sokaktan camiye ulaşmak için merdiven kullanılmaktadır. Giriş kısmında bulunan alandan sonra birkaç basamak çıkılarak son cemaat yerine ulaşılmaktadır. Son cemaat yerinde ahşap bir mihrap bulunmaktadır. Camiye girildiğinde; kadınlar mahfiline ulaşmayı sağlayan ahşap merdiven görülmektedir. Harim kısmı dikdörtgen planlıdır. Ahşap malzemeden yapılmış mihrap, minber ve vaiz kürsüsü yer almaktadır. Mezar Yakası Camiinde diğerlerinden farklı olarak ahşap sütunlar birbirine kemerlerle bağlanmıştır. Camide bir pencereyi kapatan mihrap, harimi tam olarak ortalamamaktadır. Caminin iç ve dış mekân fotoğrafları Görsel 6'da yer almaktadır.

Görsel 6

Mezar Yakası (Kayabaşı) Cami Dış ve İç Mekânı

Kaynak: (Kulak, 2015).

Karataş Cami, Sille'nin güneybatısındaki tepede yer almaktadır. Caminin batısındaki iki kanatlı kapı ile küçük bir avluya girilmektedir. Son cemaat yeri avluyla karşılıklı yer almaktadır. Ahşap malzemedeki yapılmış olan minber, mihrap ve vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Bitkisel motiflerle süslü olan mihrabın iki tarafında dikdörtgen pencere yer almaktadır. Karataş Cami'ne ait dış mekân ve iç mekân fotoğrafları Görsel 7'de yer almaktadır.

Görsel 7

Karataş Cami Dış ve İç Mekânı

Kaynak: (Kulak, 2015).

Çay cami iki kat yüksekliğinde ve küçük bir avluya sahiptir. İki tarafında yer alan merdivenlerle ulaşımı sağlanmış olan son cemaat yeri dikdörtgen biçimindedir. Çay Cami'nin, harim bölümü de dikdörtgen şeklindedir. Zengin bir ahşap işçiliğine sahip olan mihrap, minber ve vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Caminin alt katında eski bir mektep ve depo yer almaktadır. Çay Cami'ne ait dış ve iç mekân fotoğrafları Görsel 8'de yer almaktadır.

Görsel 8

Çay Cami Dış ve İç Mekânı

Kaynak: (Kulak, 2015).

Çalışma kapsamında ele alınan Ak Cami, bölgedeki diğer camilere göre konumu ve büyüklüğü sebebiyle öne çıkan bir yapıdır. Ak Cami ile ilgili detaylı açıklamalara sonraki bölümde yer verilmiştir. Ancak yine de dış ve iç mekân fotoğrafları Görsel 9’da yer almaktadır.

Görsel 9

Ak Cami Dış ve İç Mekânı

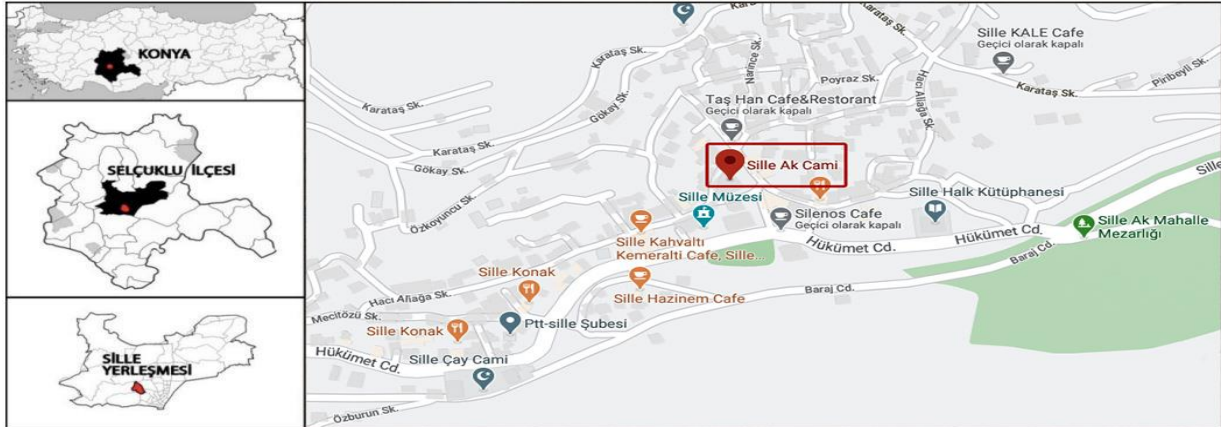
Kaynak: (Kulak, 2015).

2. Sille Ak Cami

Ak Cami, Sille yerleşmesinin girişinde bulunan Ak Mahalle’dedir. İnşa edildiği arsa üzerinde Selçuklu Dönemi’ne ait başka bir caminin olabileceği düşünülmektedir. Cami, 590 metrekarelik bir arsa üzerinde, 400 metrekarelik bir iç mekâna sahiptir (Sarıköse, 2008). Ak Cami, Selçuklu Belediyesi tarafından 2013 yılında Tarihe Vefa projesi kapsamında restorasyon geçirmiştir. Ak Cami’nin konumu Görsel 10’da yer almaktadır.

Görsel 10

Sille Ak Cami’nin Konumu

Kaynak: (Sönmez vd. 2016:1; Kulak Torun, 2020).

Harim kapısı üzerinde yer alan 1217/1802-1803 tarihli kitabesinde yapının Geç Osmanlı Dönemi’nde caminin inşa edildiği yazılmıştır (Kolay, 2019). Güney cephesinde yer alan iki kanatlı kapı üzerindeki kitabede 1864 yılında yapıldığı yazılı olmasına rağmen camide yer alan diğer kitabelerden ve yapıdaki izlerden, Bektaşoğlu Mehmet Usta ve oğlu Ahmet Usta tarafından daha önce yapıldığı, mihrabının Temmuz 1864’te, vaiz kürsüsünün Ekim 1864’te halk tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır (Şimşir, 2013). Minarenin de onarım geçirdiği, ilk yapımında Sille’de yer alan diğer camilerdeki gibi ahşap fener şeklinde şerefeye sahip olduğu belirtilen görüşler arasındadır. Minarede yer alan kitabede 1954 yılında yenilendiği

anlaşılmaktadır (Kolay, 2019). Harim kapısının fotoğrafı Görsel 10’da yer almaktadır.

Görsel 11

Sille Ak Cami Harim Giriş Kapısı

Kaynak: (Özyurt, M. Ş. 2019: 71).

Sille’deki camiler içerisinde en büyüğü olmasına rağmen yalnızca doğu yönünde küçük bir avlusu vardır. Yapı üç katlıdır, zemin katı eskiden mektep işlevine sahipken, günümüzde ise depo olarak kullanılmaktadır. İlgili alan Görsel 12’de yer almaktadır.

Görsel 12

Sille Ak Cami Mektebinin Günümüzde Depo Olarak Kullanımı

Kaynak: (Kolay Ş. 2019: 668).

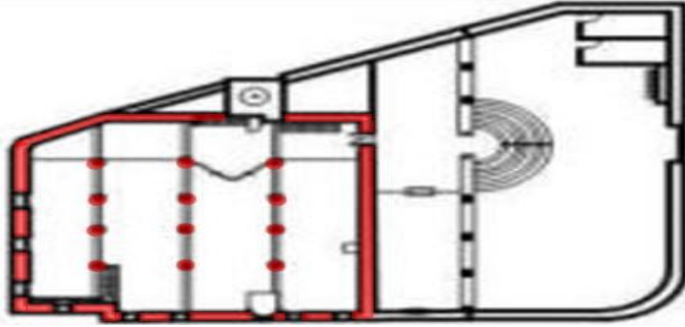
Doğu cephede yer alan kapıdan önce avluya, tekrar aynı yönde bulunan yarım daire basamaklarla son cemaat yerine ulaşılır. Son cemaat yeri harimin doğu yönünde olup dikdörtgen plan şemasına sahiptir; son cemaat yerinden harime girdikten sonra, ilk fark edilen kadınlar mahfiline ulaşımı sağlayan ahşap merdivenlerdir. Harim ise kareye yakın dikdörtgen plan şeklinde, ahşap malzemenen mihrap, minber ve vaiz kürsüsüne sahiptir. Mihrapta ve minberde bitkisel motifler yer almaktadır.

Duvarlar: Taş malzeme kullanılarak yapılmış olan duvarlar yapının taşıyıcılığını da yapmaktadır. Üç duvar yüzeyinde de pencere açıklıkları mevcuttur. Ancak pencereler küçük açıklıklardır. Duvar düzlemlerinin plan üzerinde gösterimi Görsel 13’te yer almaktadır.

Sütunlar: Cami genelinde kullanılan sütunlar ahşap malzemenen yapılmıştır. Yuvarlak kesite sahiptir. Taşıyıcılık görevlerinin yanı sıra mekânı bölerek 4 sahınlı harim elde edilmesine de olanak sağlamışlardır. Sütunların plan üzerinde gösterimi Görsel 13’te yer almaktadır.

Görsel 13

Sille Ak Cami Duvar Yüzeyleri

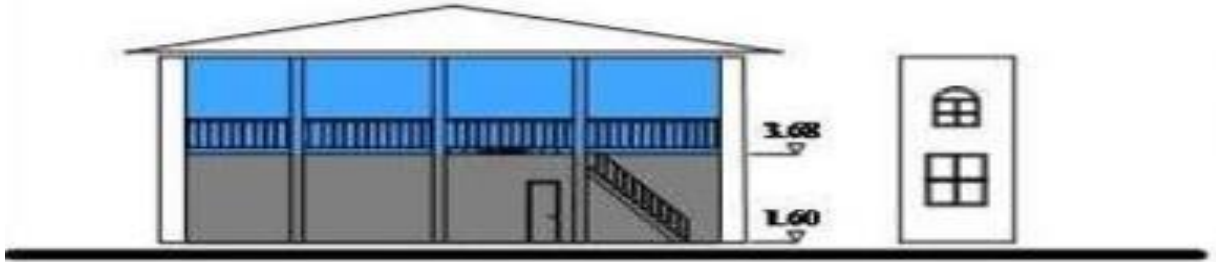

Strüktürel kurgu içerisinde herhangi bir görev almasalar da yapıda yer alan pencere ve kapıların dikey yüzeylerde açıklık oluşturması sebebiyle incelenmeleri bu bölümde yer almıştır.

Kapı ve Pencereler: Son cemaat yerinden harime girişi sağlayan kapı ahşaptır ve iki kanatlıdır. Her kanadı üç panodan oluşmuştur ve sövelidir. Pencereler parçalı yüzeye sahiptir. Üst pencerelerde kemer mevcuttur. Ancak alt pencereler ise dört parçadan oluşmuş, iki kanatlı ve dikdörtgen şeklindedir. Görsel 14’te kapı ve pencereler gösterilmiştir.

Görsel 14

Sille Ak Cami Kesit ve Pencere Çizimleri

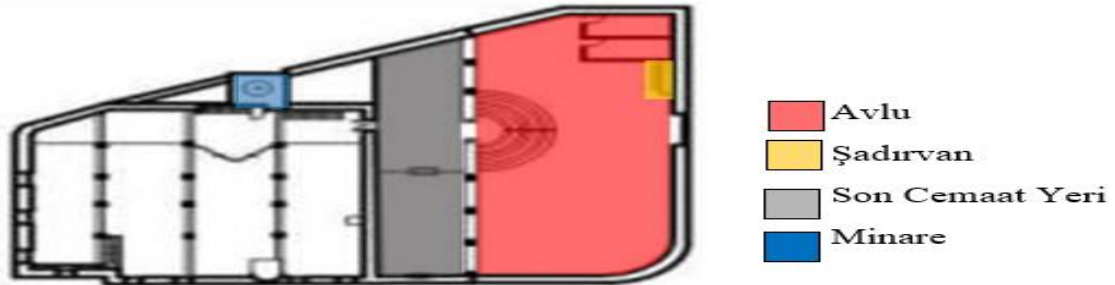

2.1. Sille Ak Cami Dış Mekân İncelemesi

Yapının dış mekân kapsamında incelenen unsurları avlu, şadırvan, minare ve son cemaat yeridir. Ele alınan bu unsurların plan düzlemi üzerinde gösterimi gerçekleştirilmiştir ve Görsel 15’te yer almaktadır.

Görsel 15

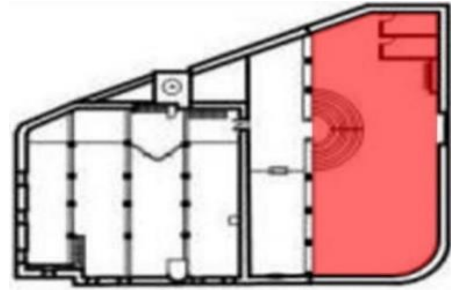
Sille Ak Cami Dış Mekân Unsurlarının Plan Gösterimi

Avlu: Ak Cami'ye bir avlu ile girilmektedir. Avlunun duvarları ise mahremiyeti sağlamak için göz hizasından daha yukarıya uzanmaktadır. Avlu duvarlarında tek açıklık caminin dış kapısıdır. Bu avlu caminin tek tarafında yer almaktadır. Bu sayede mekânın özelleşmesini, sokaktan ayrılmasını sağlamıştır. Genel anlamda çok büyük bir avlu değildir. Caminin avlusunda malzeme olarak taş kullanılmıştır. Plan şemasından da anlaşıldığı üzere tek taraflı bir avludur. Dikdörtgene yakın bir plan şemasına sahiptir. Avlu giriş kapısının karşısında yer alan yarım daire şeklinde 8 basamaklı bir merdiven ile son cemaat yerine çıkılmaktadır. Avlu içerisinde tuvaletler ve şadırvan yer almaktadır. Avlunun plan düzleminde gösterimi ve fotoğrafı Görsel 16'da yer almaktadır.

Görsel 16

Sille Ak Cami Avlu ve Plan Gösterimi

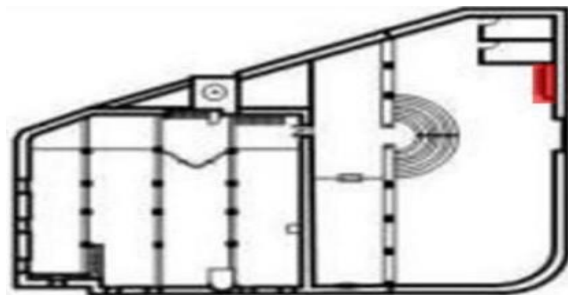

Kaynak: (Özyurt, M. Ş. 2019:82, Kulak Torun, 2015).

Şadırvan: Şadırvan, avlunun girişinde sağda yer almaktadır. Açık plan çözümüne sahip şadırvanın tarihi bir değeri yoktur. Sille'nin insan nüfusunun yoğun olduğu bölgesinde bulunduğu için yapıya tuvalet ve şadırvan restorasyon sırasında inşa edilmiştir (Özyurt, 2019:66). Şadırvan alanında kullanılan malzeme taştır. Dikdörtgen plan şemasına sahip olan ve tarihi bir değeri olmayan şadırvan, caminin genel algısını etkilememektedir. Şadırvanın fotoğrafı ve plan gösterimi Görsel 17'de yer almaktadır.

Görsel 17

Sille Ak Cami Şadırvan – Plan Gösterimi

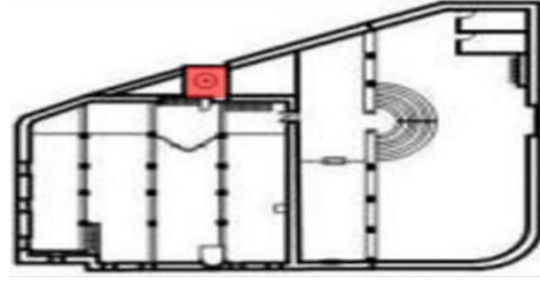

Kaynak: (Kulak, 2015).

Minare: Minaresinin ise dışarıdan bakıldığında sonraki dönemlerde yenilediği anlaşılmaktadır. Beyaz renkli ve taş malzemeden yapılmış olan minare çok yüksek değildir. Pabuç bölümü üstünde dairesel dışa taşan bilezik ile çevrelenmektedir. Silindirik bir gövdeye sahip olan minarenin fenerli tek şerefesi mevcuttur. Şerefenin korkuluğu çiçek motifli olup kenarları dışa taşkın ve silmeli olarak kurşun kaplı külahı ise dilimli olarak alemi metal malzemeli ay yıldızlı tasarlanmıştır (Kolay, 2019). Minarenin fotoğrafı ve plan gösterimi Görsel 18'de yer almaktadır.

Görsel 18

Sille Ak Cami Minaresi- Plan Şeması Gösterimi

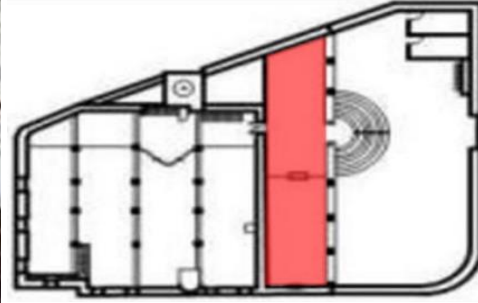

Kaynak: (Kulak, 2015).

Son Cemaat Yeri: Güney yönü biraz yüksek tutulmuştur ve iki basamaklı merdiven ile ulaşılır. Bu sayede kot farkı ile girişten ayrılmıştır. Zemini taş malzemedir. Son cemaat yerinde dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Ahşap bir mihrap vardır. Bu mihrap bitkisel süslemelere sahiptir. Mihrabın her iki tarafında birer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler dikdörtgen şeklinde ve ahşap malzemedendir. Kuzey yönünde yer alan duvarda ise harim ile bağlantılı şekilde konumlandırılmış, dört adet ahşap pencere bulunmaktadır. Ayrıca son cemaat yerinde silindir kesite sahip ahşap dikmeler bulunmaktadır. Bu silindirler kare taban üzerine oturtulmuştur. Son cemaat yerinden ahşap malzemedeki yapılmış iki kanatlı bir kapı ile iç mekâna girilmektedir. Son cemaat yerinin fotoğrafı ve plan gösterimi Görsel 19’da yer almaktadır.

Görsel 19

Sille Ak Cami Son Cemaat Yeri-Plan Şeması Çizimi

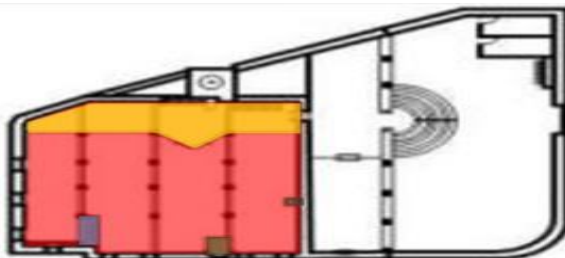
Kaynak: (Kulak, 2015).

2.2. Sille Ak Cami İç Mekân ve Donatılarının İncelenmesi

Yapının iç mekân ve donatı incelemesi kapsamında harim, kadınlar mahfili, vaiz kürsüsü, minber ve mihrap ele alınmıştır. Ele alınan bu alan ve donatılar plan düzlemi üzerinde birlikte gösterilmiştir ve Görsel 20’de yer almaktadır.

Görsel 20

Sille Ak Cami İç Mekân Unsurları ve Donatılarının Plan Düzleminde Gösterimi

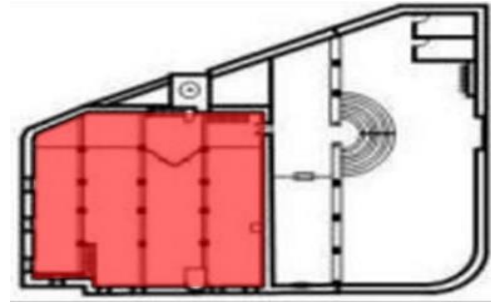

- Harim
- Kadınlar Mahfili
- Mihrap
- Minber
- Vaiz Kürsüsü

Harim: Girişin sol kısmında harim bölümü başlamaktadır. Harim giriş kapısı üzerinde etrafı turkuaz taşlarla çevrili bir kitabe mevcuttur. Harim bölümü, dikdörtgen plan şekline sahip, ahşap sütunlarla bölünmüştür. Ahşap sütunlar mihraba dik olarak yerleştirilmiştir. Böylece harim dört sahından oluşmuştur. Kuzey yönünde kalan ahşap sütunlar kadınlar mahfilinin taşıyıcılığını gerçekleştirmektedir. Harim alanının zemininde ise safları belirleyen kırmızı bir halı kullanılmıştır. İki sıra şeklinde yer alan ahşap çerçeveli pencereler, ilk sırada dikdörtgen ikinci sırada kemerli ve oldukça geniştir. Duvar yüzeylerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Harimin fotoğrafı ve plan gösterimi Görsel 21’de yer almaktadır.

Görsel 21

Sille Ak Cami Harim ve Plan Şeması Çizimi

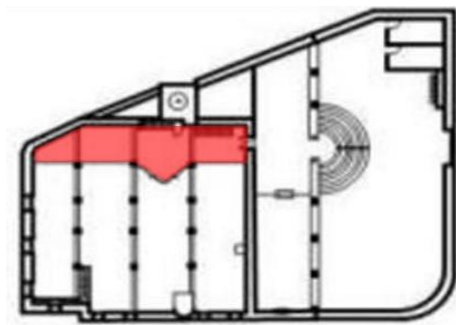

Kaynak: (Özyurt, M. Ş. 2019:72, Kulak Torun, 2015).

Kadınlar Mahfili: Giriş bölümünün karşı tarafında harimi kadınlar mahfiline bağlayan bir ahşap merdiven bulunmaktadır. Kadınlar mahfili ise dikdörtgen plan şeklindedir. Ayrıca plan düzleminde yarım daire şeklinde bir çıkıntı bulunmaktadır. Yarım daire şeklinde çıkıntılı alanın korkulukları ise ortası açık damla motiflerinin alt kaideli ve başlıklı dizilmesi ile süslenmiştir. Diğer korkuluklarda dekupe oyma tekniği kullanılmıştır (Kolay, 2019). Kadınlar mahfilinin fotoğrafı ve plan gösterimi Görsel 22’de yer almaktadır.

Görsel 22

Sille Ak Cami Kadınlar Mahfili ve Plan Şeması Çizimi

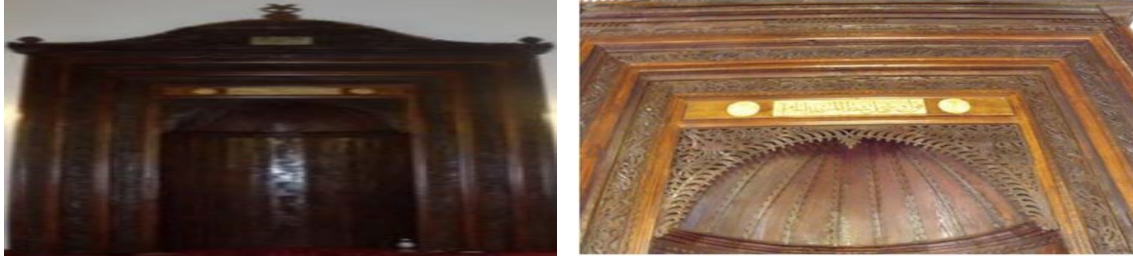

Kaynak: (Özyurt, M. Ş. 2019:119, Kulak Torun, 2015).

Mihrap: Dikdörtgen forma sahip olan mihrap yarım daire planlıdır. Ahşap malzemeden yapılmıştır. Bitkisel motiflerle bezeli bordürler ile çevrilidir. Yağlı boya ile boyanmıştır (Sarıköse, 2008). Mihrabın tepeliği yarım daire formu olarak $\frac{1}{2}$ simetrik düzenlemeye sahip olan yarım dairenin içerisi bitkisel motiflerle kıvrım dallar, çiçekler ve yapraklar ile bezenerek doldurulmuştur. Tepeliğin ucunda en üstte ise altta çiçek motifi onun üstünde ise ay içerisine yerleştirilen yıldız motifi yer almaktadır (Kolay, 2019) Mihraba ait fotoğraflar Görsel 23’te yer almaktadır.

Görsel 23

Sille Ak Cami Mihrap- Mihrap Detayı

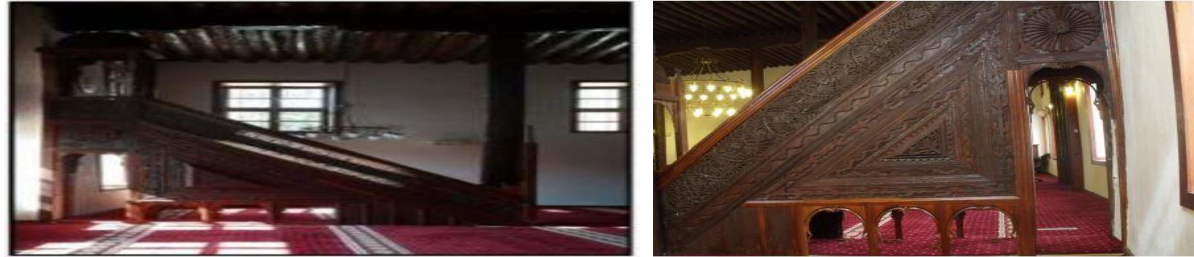

Kaynak: (Özyurt M. Ş. 2009:73).

Minber: Yuvarlak kemerli bir girişe sahip olan minber ahşap malzemeden yapılmıştır. Oyma kakma tekniği ile süslemeler yapılmıştır. Süslemeler bazı yerlerde geometrik, bazı yerlerde bitkiseldir. Minberin doğu ve batı cephesi farklı tasarlanmıştır. Batı cephesinde korkulukta en üstte iç ve dış bükey silmeli bordür yer almaktadır. Bunun hemen altında büyük bir bölüm içerisinde son derece giriftli olan kıvrım dallar ve yapraklar ile uçlarında çiçek motifleri yerleştirilerek bunların birbirleri ile birleştirilmesi ve tekrarı ile oluşturulan bitkisel süsleme kompozisyonu oluşturulmuştur. Dikdörtgen plan tipine sahiptir. Minberin şerefe bölümünün kemerleri de bitkisel süslemeli kıvrımlıdır. Şerefenin üzerinde yer alan üst örtüsü ise dilimli soğanımsı kubbe ile örtülerek âlemle sonlanmaktadır (Kolay, 2019). Minbere ait fotoğraflar Görsel 24’te yer almaktadır.

Görsel 24

Sille Ak Cami Minber ve Minber Detayı

Kaynak: (Özyurt, M.Ş. 2009:74).

Vaiz Kürsüsü: İç mekânda iki adet vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Vaiz kürsülerinden biri duvarların kesiştiği noktaya yerleştirilmiş, çokgen planlıdır. Diğer vaiz kürsüsü ise giriş kısmının sol tarafındaki duvara yerleştirilmiş, kare planlıdır. Alt kısmında üçgen formunda ahşap bir taban vardır. Ahşap malzemeden olan donatılarda oyma kakma tekniği ile yapılmış süslemeler görülmektedir. Vaiz kürsüsüne ait fotoğraflar Görsel 25’te yer almaktadır.

Görsel 25

Sille Ak Cami Vaiz Kürsüsü

Kaynak: (Kulak, 2015).

Değerlendirme ve Sonuç

Sille yerleşmesi içerisinde farklı toplumların inançlarına ait dini yapılar inşa edilmiştir. Zaman zaman korunarak, zaman zaman dönüştürülüp kullanılarak günümüze kadar gelmişlerdir. Osmanlı dönemi yaşanmaya başlandığında; Müslüman halkın nüfusu artış göstermiş, mescitler yerine camilerin kullanımı gibi ihtiyaçlar doğmuştur. Günümüze de bu camilerden yedi tanesi ulaşmıştır. Çoğu büyük çaplı restorasyonlar geçirmiş yapılardır. Bu camiler; Kurtuluş (Mormi) Cami, Subaşı Cami, Çay Cami, Ak Cami, Mezar Yakası Cami, Karataş Cami ve Orta Cami'dir. Bölgede yer alan 7 cami içerisinde en eski tarihe sahip olan Ak Cami, çalışma kapsamında irdelenmektedir.

Ele alınan Ak Cami literatür kapsamında Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi olarak tarihlendirilmiştir. Tarihlendirildiği bu dönemin cami mimarisi özellikleri ile Ak Cami'nin özellikleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2

Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camilerinin mimari özellikleri ile Ak Cami'nin özelliklerinin karşılaştırılması

Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camilerinin Strüktürel ve Cephe Özellikleri	Ak Cami Özellikleri
Duvar Düzlemlerinde Girinti	-
Son Cemaat Yerinde Kubbe Kullanımı	-
Harimde Kubbe Kullanımı	-
Cephe Yüzeyinde Bölünme	-
Pencere Yüzeylerinde Parçalanma	+
Pencerelerde Kemer Kullanımı	+
Kapı Yüzeylerinde Parçalanma	-
Kapı Yüzeylerinde Kemer Kullanımı	-

Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camilerinin Mekânsal Özellikleri	Ak Cami Özellikleri
Avlu Plan Şeması Yuvarlak	-
Avlu Duvarları Girintili	-
Mekânlarda Bölünme	+
Pencere Yüzeylerinde Parçalanma	+
Pencerelerde Kemer Form	+
Kapı Yüzeylerinde Parçalanma	-
Kapılarda Kemer Kullanımı	-

1802-1803 yılları arasında inşa edildiği bilinen Ak Cami, Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi ile tarihlendirilmiştir. Ancak Tablo 2'de de yer alan analiz sonucunda tarihlendirildiği dönem ile mimari özellikleri arasında büyük bir uyum yoktur. Yapının mekânlarda bölünme ve pencere yüzeylerinde parçalanma, kemer form özellikleri Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi ile benzerdir.

Strüktürel kurguları kapsamında; Ak Cami'nin duvarları diğer camilerdeki gibi taşıyıcı özelliğe sahiptir. Pencere plan tipi kullanılmıştır. Ak Cami'nin sütunları da bölgedeki diğer camiler ile benzerlik göstermektedir. Yuvarlak kesitli ve ahşap malzemeye sahip sütunlar kullanılmıştır. Cephe düzleminde yer alan pencere ve kapı açıklıkları da incelenmiştir. Bu alanlarda malzeme olarak ahşap kullanılmıştır. Kapı düzleminde herhangi bir parçalanma hissi yokken, pencere düzlemleri parçalı olarak tasarlanmıştır. Yapının strüktürel kurgu ve cephe

düzlemi analizi Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3

Ak Cami Strüktürel Kurgu ve Cephe Düzlemi Analiz Sonuçları

Strüktürel Kurgu Analizi				Cephe Düzlemi Analizi	
Duvar Düzlemi	Malzeme	Taş	Kapı Düzlemi Analizi	Malzeme	Ahşap
	Renk	Taş Doku, Beyaz		Renk	Kahverengi
	Plan Tipi	Pencereli-Düz		Plan Tipi	Düz
Sütun ve Ayak	Malzeme	Ahşap	Pencere Düzlemi Analizi	Malzeme	Ahşap-Cam
	Renk	Kahverengi		Renk	Kahverengi
	Plan Tipi	Yuvarlak		Plan Tipi	Parçalı

Dış mekân öğeleri kapsamında; avluda zemin malzemesi olarak tüm camilerde taş kullanılmıştır. Ancak plan tipleri kapsamında bir dil birliği yoktur. Ak Cami’nin de avlu malzemesi diğer camiler ile aynı özellikteyken, plan tipi kendine özgüdür. Şadırvana sahip olan camiler üç adettir. Ancak bu şadırvanların tarihi değerleri yoktur. Yapılara sonradan eklenmiştir. Ak Cami’nin şadırvanı ise açık plan tipine sahiptir ve bu özelliği ile diğer camilerin şadırvanlarından ayrılmaktadır. Minareye sahip üç adet cami mevcuttur. Çay Cami’nin minaresi ahşaptır. Subaşı Cami ve Ak Cami’nin minarelerinin malzemeleri ise taştır. Yapının dış ve iç mekân analizleri Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4

Ak Cami Dış Mekân ve İç Mekân Analiz Sonuçları

Dış Mekân Kurgu Analizi				İç Mekân Kurgu Analizi	
Avlu	Malzeme	Taş	Son Cemaat Yeri	Zemin Malzemesi	Halı-Taş
	Renk	Taş Doku		Yüzey Malzemesi	Taş Doku
	Plan Tipi	Tek Taraflı		Plan Tipi	Dikdörtgen
Şadırvan	Malzeme	Ahşap	Harim	Zemin Malzemesi	Halı
	Renk	Kahverengi		Yüzey Malzemesi	Boya
	Plan Tipi	Yuvarlak		Plan Tipi	Kareye Yakın
Minare	Malzeme	Taş	Kadınlar Mahfili	Zemin Malzemesi	Halı
	Renk	Beyaz		Yüzey Malzemesi	Boya
	Plan Tipi	Kare		Plan Tipi	Didörtgen

İç mekân kurgusu içerisinde son cemaat yeri sadece Ak Cami’de aktif olarak kullanılmaktadır. Son cemaat yerinin plan tipi ise diğer camiler ile ortak özellikte ve dikdörtgen şeklindedir. Harim ve kadınlar mahfili kısmının ise plan tipi, zemin yüzey kaplama malzemesi tüm camilerde ortaktır. Ak Cami’nin harim kısmını diğer camilerden ayırtıran bir özelliğe sahip değildir. İç mekân kurgusunda kullanılan donatı elemanlarından mihrap, minber ve vaiz kürsüsü ahşap malzeme kullanılması, süsleme teknikleri kapsamında aynı özelliktedir. Ancak sadece Ak Cami’de iki adet vaiz kürsüsü kullanılmaktadır. Caminin donatı analizleri Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5

Ak Cami İç Mekân Donatılarının Analiz Sonuçları

İç Mekân Donatılarının Analizi		
Mihrap	Malzeme	Ahşap
	Renk	Kahverengi
	Plan Tipi	Yarım Daire
Minber	Malzeme	Ahşap
	Renk	Kahverengi
	Plan Tipi	Dikdörtgen
Vaiz Kürsüsü	Malzeme	Ahşap
	Renk	Kahverengi
	Plan Tipi	Kare-Çokgen

Yapılan mekânsal incelemeler ve bölgede bulunan diğer camiler ile yapılan karşılaştırmalar neticesinde Ak Cami'nin mekânsal özellikleri belirlenmiştir. Ancak tarihlendirildiği Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camileri özellikleri ile kıyaslandığında duvar düzlemlerinde girinti olmadığı, son cemaat yeri ve harimde kubbe kullanılmadığı, cephe ve kapı yüzeylerinde bölünme olmadığı saptanmıştır. Ak Cami oldukça sade bir yapıdır. Dört köşe plan tipine sahiptir. Pencere açıklıkları, dikdörtgen ve üstü kemerlidir. Bu özellikleri ile Erken Dönem Osmanlı Camilerinin özelliklerine mekânsal anlamda daha yakın olduğu tespit edilmiştir.

Extended Abstract

Belief systems that have prevailed since the history of humanity existed are important elements in the cultures of societies. It is possible to see religious structures shaped by belief systems in the geographies where many societies prevail. Konya / Sille settlement is one of these geographies. Sille settlement is an important center in the past. Because it is home to people from different cultures, it is on a commercial road, it is considered a religious center for Christian societies, and it has preserved its importance due to the fact that it has brought much of its cultural values to the present day. Sille settlement, first; Phrygian, after the Hittite domination; Along with Byzantium, Christians met with the Seljuks and the Muslim community. In the continuation of its historical process; Sille, the Sille settlement, which also lived the Ottoman and the Republican era, has been a region where the Christian and Muslim communities lived side by side for many years. There is also a religious dimension of the lifestyle and social and cultural structure created by people living in these lands in the historical process. Because the shaping and development of physical spaces has been influenced by the existence of different religions. Today, there are two cave churches belonging to the Christian community, Aya Eleni Church and the Milk Chapel. There are seven mosques belonging to the Muslim community. These mosques are; Kurtuluş (Mormi) Mosque, Subaşı Mosque, Çay Mosque, Ak Mosque, Mezar Yakası Mosque, Karataş Mosque and Orta Mosque.

After obtaining the necessary permissions, mosques in the Sille area were examined. The mosques photographed and documented during the examinations were introduced within the

scope of the study. Then, spatial analyzes were carried out as a result of the investigations and on-site observations of the Ak Mosque.

In the second part of the study, detailed information about Ak Cami is given. Then, spatial analyzes of the Ak Mosque were made. These analyzes are first divided into sections in order to understand the study more clearly. The mosque elements to be handled within the scope of spatial analysis were determined. These are structural fiction elements, outdoor elements, indoor elements and indoor furniture. elements. Structural fiction was explained as wall, column, foot, arch, vault, and dome. The courtyard, fountain and minaret have been considered within the scope of the outdoor analysis. As interior elements are the last place of congregation, the harim, and womens area. the altar, pulpit and preacher stand were explained as interior furniture. Explanations were made about the elements that were first considered within the scope of spatial analysis. Afterwards, tables with photos of these elements were prepared. In addition, there are plan schemes next to the photos.

In the conclusion, first of all, Ak Mosque was compared with other mosques in the Sille region. This comparison was carried out for each space item and expressed verbally. In this way, similar and differentiating features of Ak Mosque from other mosques were determined. The courtyard and fountain plan type is unique, the last congregation place is actively used, the material used in the minaret is similar to the Subaşı Mosque, the walls and columns have the same features as the other mosques, the last congregation place is actively used, it has two preacher stands. Has been determined. In addition, only the spatial features of the Ak Mosque have been determined. When compared with the characteristics of the mosque in the Western Influence (Late) Ottoman Period, the period in which it was dated, it was found that there was no dome used in the last congregation place and the harim, there were no divisions in the facade and door surfaces, and there were no recesses in the wall planes. It has been determined that the Ak Mosque is a very simple structure, has a four-corner plan type, and its window openings are rectangular and arched, so it is closer to the characteristics of Early Ottoman Mosques in spatial terms.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1. yazar

Literatür : 1. yazar

Metodoloji: 1. ve 2. yazar

Sonuç : 1. ve 2. yazar

1. yazarın katkı oranı: % 55, 2. yazarın katkı oranı: %45.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Author Contributions: AuthorS contributions are below;

Introduction: 1. author

Literature: 1. author

Methodology: 1. ve 2. yazar

Conclusion: 1. ve 2. yazar

1st author's contribution rate: %55, 2nd author's contribution rate: %45

Atıf / Citation: Torun- Kulak, F. ve Açııcı- Kurak, F. (2023). Tarihi yerleşmelerde batı etkisinde (geç) Osmanlı dönemi camileri: Konya/Sille Ak camii. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 29-47. DOI: 10.22466/acusbd.1231321

Kaynakça

- Aklanoğlu F. (2009). *Geleneksel yerleşmelerin sürdürülebilirliği ve ekolojik tasarım: konya-sille örneği* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ertaş, Ş., Sönmez, E., Sadıklar, Z., Kafil, P. (2016, Nisan, 19-22). *History through image and symbol: Konya/Sille*. 2nd ICNTAD'16, International Conference on New Trends in Architecture and Interior Design. Zagreb.
- Kolay, Ş. (2019). *Konya-Sille'deki tarihi eserler* [Yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kulak, F. (2015). Fotoğraf Arşivi.
- Kulak, F. (2016). *Sille yerleşmesi içerisinde yer alan Batı Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camileri* [Yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Kurak Açııcı, F. (2014). Mimarlık tarihi ve dokusu içinde sille. Erdoğan, E. (Ed.), *Sille düşleri imgeler-semoller-izler* (47-62) içinde, Kristal Matbaacılık.
- Kuran, A. (1964). *İlk devir Osmanlı mimarisi*. (1. Baskı). ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Özyurt, M. Ş. (2019). *Sille geleneksel mimarisi bağlamında sille mescitleri ve koruma* [Yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Sarıköse, B. (2008). *Osmanlı döneminde sille* [Doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Sarıköse B. (2013, Eylül, 26-27). *Osmanlı döneminde Sille*. 1. Ulusal Sille Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Konya.
- Sönmez E., Sadıklar, Z., Torun, A. ve Torun Kulak, F. (2017). Sille kent tarihi aksının kent kimlik birleşenleri. Ertaş, E. (Ed.), *Kent Mobilyası İle Anlatılan Sille*, (1-16) içinde. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şimşir, Z. (2013, Eylül, 26-27). *Sille'nin Osmanlı dönemi camileri*. 1. Ulusal Sille Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Konya.
- Tapur, T. (2013, Eylül, 26-27). *Sille'nin coğrafi özellikleri*. 1. Ulusal Sille Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Konya.
- Tuluk, Ö. İ. (1994) *Anadolu Türk mimarlığında cami ve medreselerde strüktürkonstrüksiyon-malzeme ilişkileri* [Yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Tuluk, Ö. İ. (1999) *Mekâna bağlı strüktür analizi: Osmanlı dini mimarisinde örnekleme (15-17. Yüzyıl)*, [Doktora Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Turani, A. (1992). *Dünya sanat tarihi*. (1. Baskı). Remzi Kitapevi.

Ortaokul 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Medya Tutumu ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examination Of The Relationship Between Secondary School 7th And 8th Grade Students' Social Media Attitude And Self-Esteem

Öğr. Gör. Ceren Koçak¹ , Prof. Dr. Nilgün Metin²

Öz

Bu çalışma ile ergenlerin sosyal medyaya yönelik tutumları ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmanın katılımcılarını 2019-2020 eğitim öğretim yılında Ankara İlinde M.E.B'ye bağlı devlet ve özel ortaokulların 7. ve 8. sınıflarında öğrenim gören 13-14 yaş arası 207 öğrenci (108'i kız ve 99'u erkek) oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak "Genel Bilgi Formu" ile "Sosyal Medya Tutum Ölçeği" ve "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin benlik saygılarının yüksek ve sosyal medyaya yönelik tutumlarının olumlu olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin benlik saygısı arttıkça sosyal medya tutumuna yönelik sosyal izolasyon düzeyinin azaldığı, öte yandan öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyi azaldıkça sosyal medya tutumunun olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan kız öğrencilerin paylaşım ihtiyacı düzeylerinin erkek öğrencilere göre fazla olduğu ve devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin sosyal izolasyon düzeylerinin özel okulda öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Araştırma bulguları ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılarak yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Ergenlik, Benlik Saygısı

Jel Kodları: I20, I30, J13

Abstract

The purpose of this research is to assess the relationship between adolescents' attitudes toward social media and self-esteem. The sample of the study consistet of 207 students (108 girls and 99 boys) between ages 13-14 who study in the 7th and 8th grades of public and private secondary schools attached to the M.E.B. in Ankara in the 2019-2020 academic year. The study was designed as Correlational research model. "General Information Form", "Social Media Attitude Scale", "Rosenberg Self-Esteem Scale" were used as data collection tools. In accordance with the results of the study, it was determined that as the self-esteem of the students increased, the level of social isolation towards social media attitude decreased, and on the other hand, as the level of social isolation of the students decreased, the social media attitude was positive. It has been determined that female students' level of sharing need is higher than that of male students, and the social isolation level of students studying in public schools is higher than students studying in private schools. The findings were discussed and interpreted within the framework of the relative literature and made suggestions.

Keywords: Social Media, Adolescence, Self-Esteem

JEL Codes: I20, I30, J13

¹ Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, dckocak@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5801-8869

² Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, enmetin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9763-2896

Giriş

Sosyal etkileşim, iş birliği ve paylaşım imkanlarını sunan Web 2.0 teknolojilerinin gelişimine paralel olarak günümüzde daha farklı internet ortamları kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu bu ortamlardan biri de, web 2.0 teknolojisinin önemli bileşenlerinden ve en popüler paylaşım ortamlarından biri sayılan sosyal ağ siteleridir (Karal ve Kokoç, 2010). Kullanıcı tarafından içerik oluşturulmasına olanak sağlayan ve kullanıcılar arasında etkileşimi sağlayan tüm web tabanlı uygulamalar (Facebook, Youtube, Google+, Twitter vb.) Sosyal Medya olarak sınıflandırılabilir (Taprial & Kanwar, 2012).

Sosyal ağlar (Facebook, Twitter vb.), birçok insanın başkalarıyla etkileşim kurmak ve başkalarının neyi nasıl yaptığını görmek için ziyaret ettiği yerlerden biridir (Lee, 2014). Bununla birlikte günümüzde sosyal medya ağlarının çoğu, insanların paylaşım, oyun, işbirliği, mesaj gönderme, ağ oluşturma, medya dosyalarını yükleme/indirme gibi ihtiyaçlarını karşılamak için mobil web siteleri ve özel olarak tasarlanmış mobil uygulamalarla birlikte akıllı telefonlarla entegre edildiğinden, kullanıcılar sosyal ağlara kolayca erişebilmektedir (Taprial & Kanwar, 2012). Özellikle ergenlerin yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelen sosyal ağlar, tüketim amacının dışında çevrimiçi iletişim sağlamak, içerik oluşturmak ve paylaşmak için de fırsatlar sunma olanakları bakımından ergenler tarafından benimsenmiştir (Walrave vd., 2016). Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen ve 13-17 yaş arasındaki ergenlerin sosyal medya kullanımlarını inceleyen Pew Research Araştırması 2022 raporuna göre, ergenlerin %95'inin Youtube, %67'sinin Tiktok kullandığı ve bu sırayı %62'lik oran ile Instagram kullanımının takip ettiği bildirilmektedir. Bununla birlikte araştırma, total olarak ergenlerin %35'inin Youtube, Tiktok, Instagram, Snapchat ve Facebook sosyal ağlarından en az birini hemen hemen sürekli kullandıklarını ve ergenlerin neredeyse yarısından fazlasının (%54) sosyal medyayı bırakmanın zor olacağını belirttiklerini rapor etmektedir (Pew Research, 2022). Benzer şekilde Ofcom Children and Parents: Media Use and Attitudes Raporu (2021)'na göre 12-15 yaş aralığındaki ergenlerin kendilerine ait cep telefonu (%91) ve tableti (%59) olduğunu, %87'sinin sosyal ağları kullandığını, %99'unun video paylaşım sitelerini, %60'ının canlı yayın uygulamalarını kullandığını bildirmektedir. Öte yandan raporda, 5-15 yaş grubundaki tüm katılımcıların en sık komik videolar, şakalar ve meydan okumaların olduğu içerikleri, müzik videoları, oyun eğitimleri, vlogger/influencer'a yönelik içerikleri tercih ederken 8-15 yaş grubu özelindeki katılımcıların söz konusu içerikleri izlemekle birlikte daha çok müzik videolarına yönelik içerikleri tercih ettiklerini bildirilmektedir (Ofcom Report, 2021). Araştırma raporlarının söz konusu bulguları, bugün sosyal medya kullanımının ergenler arasında neredeyse evrensel nitelikte olduğunu ve sosyal medyanın ergenlere sanal bir ortam oluşturarak kültürlerinin, eğitimlerinin genel olarak yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermekte, bununla birlikte ergenlerin birbirleriyle bağlantı kurması ve karşılıklı etkileşim kurabilmesine de olanak tanıdığını göstermektedir. Özellikle kritik bir dönem olan ergenlik dönemindeki bireyler tarafından sosyal medya kullanımının artması ergenlerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarını ve sosyal medya tutumu ile ilişkili faktörlere yönelik bir anlayış getirmeyi önemli kılmaktadır.

Sağlıklı bir kişilik geliştirme sürecinde olumlu bir benlik algısına sahip olmak önemlidir. Ergenlik, benlik kavramının aile, medya, diğer insanlar, özellikle de akranlar tarafından şekillendirildiği önemli bir zamandır. Ergenlerin olumlu bir benlik algısı geliştirmesinde aile

bağlamında, öğretmen ve akranları gibi sosyal etkileşimlerinde saygı görmesi, değer görmesi ve kendisi ile ilgili olumlu geribildirimler alması gerekir (Sebastian, Burnett & Blakemore, 2008; Güngör Aytar, 2018). Sosyal ağların yaygın kullanımı, insanların sosyal ağlarda kendilerini sıklıkla başkalarıyla karşılaştırmasını beraberinde getirmekte ve bu da sosyal ağların, insanların kendilerini değerlendirebilecekleri, kendi kimliklerini geliştirebilecekleri ve başkalarıyla karşılaştırıldığında kendilerini mutlu/mutsuz veya kendilerinden memnun/doyumsuz hissedebilecekleri önemli bir platform olduğunu göstermektedir (Lee, 2014). Bu noktada ergenler tarafından benimsenen sosyal medya ile ilişkili faktörlerden özellikle ergenlikte kritik olan bireyin kendisine ilişkin değerini ve öznel değerlendirmesini ifade eden benlik saygısı (Weiten, Dunn & Yost Hammer, 2012) kavramı önem kazanmaktadır. Benlik saygısı ergenlikten genç yetişkinliğe doğru artmakta ve nispeten kararlı olmasına rağmen, çevresel uyaranlardan etkilenebilmektedir (Orth & Robins, 2012). Birçok araştırmanın bireylerin sosyal medyada kendilerini ve yaşamlarını başkalarının içerikleri ile karşılaştırdığı gerçeğini ortaya koyduğu düşünüldüğünde (Scully vd., 2023; Midgley vd., 2021), ergenlerin sosyal medyadan aldıkları geribildirimler ile yaptıkları karşılaştırmaların benlik saygısı bağlamında incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Alanyazında ergenlerin sosyal medya kullanımları ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelendiği çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmaların çoğu sosyal medya kullanımı ile benlik saygısı arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymakta özellikle sosyal medyanın aşırı kullanımının ve sosyal karşılaştırmaların benlik saygısı ile ilişkili olduğunu raporlayan çalışmalara rastlanmaktadır (Banyai vd., 2017; Barker, 2009; Kırcaburun vd., 2019; Midgley vd., 2021; Uzun, Yıldırım ve Uzun, 2016; Valkenburg vd., 2006: 256; Woods & Scott, 2016).

Yapılan bilimsel incelemeler doğrultusunda planlanan bu çalışmada, kişilik gelişiminin önemli bir belirleyicisi olan ve ergenlik döneminde kritik bir kavram olan benlik saygısının ergenler arasında yaygın olarak kullanılan sosyal medya ve sosyal medyaya yönelik tutum bağlamında incelenmesi önem arz etmektedir. Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal medya tutumları ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır.

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel problemini “Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal medya tutumları ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın temel problemi doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Sosyal medya tutumu öğrencilerin benlik saygısının düşük olmasına göre farklılaşmakta mıdır?
2. Sosyal medya tutumu öğrencilerin benlik saygısının yüksek olmasına göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğrencilerin sosyal medya tutumları demografik değişkenlere (okul türü, cinsiyet, ebeveyn eğitim düzeyi, okul dışı etkinliklere katılım, arkadaş grubuna sahip olma, cep telefonuna sahip olma sosyal ağları kullanma zamanı ve sıklığı) göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Öğrencilerin benlik saygısı demografik değişkenlere (okul türü, cinsiyet, ebeveyn eğitim düzeyi, okul dışı etkinliklere katılım, arkadaş grubuna sahip olma, cep telefonuna

sahip olma, sosyal ağları kullanma zamanı ve sıklığı göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1 Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden Tarama ve Korelasyonel araştırma modelindedir. Tarama modeli, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Korelasyonel araştırma, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin herhangi bir şekilde bu değişkenlere müdahale edilmeden incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2014).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılı Ankara ilindeki M.E.B'ye bağlı devlet ve özel ortaokulların 7. ve 8. sınıflarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmaya başlamadan önce tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen Ankara ilindeki M.E.B'ye bağlı çok sayıda devlet okulu ve özel okul ile görüşülerek araştırmaya katılma konusunda gönüllülük gösteren iki devlet okulu ve bir özel okul için M.E.B. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ve Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır (Sayı: 35853172-302.08, 23 Temmuz 2019). Evren biliniyorken tabakalı örnekleme yöntemi ile toplam 278 öğrenci katılımcı olarak belirlenmiştir. Örneklem dağılımı ağırlıklı dağıtım yöntemi kullanılarak her okula ağırlıkları oranında dağıtılmıştır.

Veriler analiz edilmeden önce eksik yanıtlama ya da bazı soruların yanıtlanmaması gibi nedenlerle cevapları geçersiz sayılacak öğrencilerin (n=63) ölçekleri belirlenmiş ve bu ölçekler araştırma dışında bırakılarak 207 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

2.3. Katılımcılara İlişkin Demografik Dağılımlar

Araştırmada katılımcılara ilişkin demografik dağılımlar aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

	n	%		n	%
Sınıf düzeyi			Cinsiyet		
7. Sınıf	117	56,5	Kız	108	52,2
8. Sınıf	90	43,5	Erkek	99	47,8
Doğuş sırası			Devam Ettiği Okul		
1. Çocuk	118	57,0	Devlet	158	76,3
2. (ve üstü) çocuk	89	43,0	Özel	49	23,7
Anne Eğitim Düzeyi			Baba Eğitim Düzeyi		
Okuryazar değil-İlkokul	38	18,4	Okuryazar değil-İlkokul	25	12,1
Ortaokul-Lise	116	56,0	Ortaokul-Lise	116	56,0
Üniversite-Lisansüstü	53	25,6	Üniversite-Lisansüstü	66	31,9
Kardeş sayısı					
Tek Çocuk	29	14,0			
Tek kardeş	108	52,2			
Birden fazla kardeş	70	33,8			

Tablo 1'deki bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin %56,5'inin 7. sınıf, %43,5'inin ise 8. sınıfta olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %52,2'si kız, %47,8'i ise erkektir.

Öğrencilerin %57'si ilk çocuk olarak doğmuşken, %43'ü ikinci veya daha sonraki çocuk olarak doğmuştur. Öğrencilerin %14'ünün kardeşi yokken, %52,2'sinin bir kardeşi, %33,8'inin ise birden fazla kardeşi vardır. Öğrencilerin %76,3'ü devlet okulunda, %23,7'si ise özel okulda eğitimini sürdürmektedir. Öğrencilerin anne-babalarının eğitim düzeyine bakıldığında ise %18,4'ünün annesi, %12,1'inin ise babası okuryazar değil veya ilkökul mezunudur. %56'sının anne ve babası ortaokul veya lise mezunudur. %25,6'sının annesi, %31,9'unun ise babası üniversite veya lisansüstü mezunudur.

2.4. Veri Toplama Araçları

Genel Bilgi Formu; Örnekleme oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerini ve sosyal medyayı kullanma durumlarını (yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, doğum sırası, anne baba eğitim düzeyi, arkadaş grubuna sahip olma durumu, sosyal bir ağ kullanma durumu, sosyal faaliyetlere katılma durumu, sosyal medyayı kullanma amacı, süresi ve sıklığına ilişkin bilgiler) belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiş bir formdur.

Öğrencilerin benlik saygısı ile sosyal medya tutumlarını belirlemek amacıyla ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınarak araştırmada aşağıdaki ölçekler veri toplama aracı olarak kullanılmıştır:

Rosenberg Self-Esteem Scale (Benlik Saygısı Ölçeği); 1965 yılında Morris Rosenberg tarafından ergenlere yönelik benlik saygısı ölçüm aracı olarak geliştirilmiştir. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması, geçerlik güvenilirlik çalışmaları Çuhadaroğlu (1985) tarafından yapılarak Türkiye'deki ergenlerde de kullanılabilir hâle getirilmiştir. Benlik saygısı ölçeği 4'lü likert tipinde 10 sorudan oluşmaktadır (1=Çok doğru, 4=Çok yanlış). Ölçekte 1, 2, 4, 6, ve 7. maddeler ters çevrilerek puanlanmıştır. Ölçekten elde edilebilecek minimum puan 1, maksimum puan ise 4'tür. Ölçekten alınan puanın artması benlik saygısının da arttığını göstermektedir.

Sosyal Medya Tutum Ölçeği, Otrar ve Argın (2015) tarafından geliştirilen, öğrencilerin sosyal medyaya yönelik tutumlarını saptamaya yönelik 23 maddelik 4 alt boyuttan oluşan Likert (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) tipinde bir ölçektir. 1, 2, 8, 16, 18 ve 20. Maddeler sosyal yetkinlik alt boyutunu, 4, 5, 6, 12, 13, 15, 17 ve 21. Maddeler paylaşım ihtiyacı alt boyutunu, 9, 10 ve 19. Maddeler öğretmenlerle ilişki alt boyutunu, 3, 7, 11, 14, 22 ve 23. Maddeler sosyal izolasyon alt boyutunu ifade etmektedir. Ölçeğin alt boyutları şu şekildedir;

Sosyal yetkinlik boyutu, sosyal medya aracılığıyla kişinin duygularını daha rahat ifade edebilmesi, arkadaşlık ilişkileri geliştirebilmesi, akranları tarafından fark edilme isteğinin doyurulması, kişilik ve saygınlık kazanma konusunda kendini yetkin hissetmesini ifade etmektedir.

Paylaşım ihtiyacı boyutu, sosyal medya aracılığıyla kişinin yazı, müzik gibi çeşitli içerikler paylaşması, bu içeriklerin akranları tarafından beğenilmesi, çeşitli içerikleri takip ederek paylaşma ve sosyal medyada düzenlenen etkinliklerden haberdar olma gibi etkinliklerle sosyal medyada zaman geçirmekten keyif alması ile ilgilidir.

Öğretmenlerle ilişki boyutu, sanal ortamda öğretmenler ile olan ilişki ile ilgili olup, kişinin sosyal medyada öğretmenlerini takip etmekten keyif alması ve öğretmenleri tarafından

takip edilmesi ile kendini değerli hissetmesini ifade etmektedir.

Sosyal izolasyon boyutu, kişinin sosyal medyayı kullanma düzeyinin kendisini ailesinden, akranlarından ve derslerinden alıkoyacak, izole edecek kadar fazla olduğunu göstermektedir.

Ölçek toplam puan vermektedir. Ölçek alt boyut puanlarının hesaplanmasında değişiklik yapılmaksızın toplanması gerekmektedir. Fakat Sosyal İzolasyon alt boyutunu oluşturan maddelerin tamamı ters maddeden oluştuğundan, sadece ölçek toplam puanının hesaplanmasında bu alt boyuta ilişkin maddelerin ters kodlanması ve hesaplamasının bu doğrultuda yapılması gerekmektedir. Ölçeğin genelinde toplam puan yükseldikçe sosyal medyaya yönelik olumlu tutum artmaktadır. Ancak sosyal izolasyon alt boyutu bağımsız olarak ele alındığında alt boyut toplam puanı arttıkça izole olmuşluk durumu artmaktadır. Ölçeğin tümü için cronbach α T=0.85 ve her bir alt boyut için hesaplanan cronbach α katsayıları 0.70'in üzerindedir (Otrar ve Arın, 2015).

2.5. Veri Toplama İşlemi

Araştırmaya başlamadan önce tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen Ankara ilindeki M.E.B'ye bağlı çok sayıda devlet okulu ve özel okul ile görüşülmüştür. Araştırmaya katılma konusunda gönüllülük gösteren iki devlet okulu ve bir özel okul için Milli Eğitim Bakanlığı Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ve Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın uygulamaları doğrudan araştırmacı tarafından yapılmıştır. Araştırmacı okullara giderek öncelikle okul yöneticilerine araştırmanın amacı hakkında gerekli bilgilendirmeler yapmıştır. Her bir okuldan ulaşılmaması beklenen ağırlıklı dağıtım oranındaki öğrenci sayısı araştırmacı tarafından belirtilmiş ve okul yönetimince araştırmaya dâhil edilecek sınıflar seçilmiştir. Ardından ebeveynler için Aydınlatılmış Onam Formu, Ebeveyn Beyanı ve öğrenciler için yeterli sayıda Çocuk Rıza Formu ailelere iletilmek üzere araştırmacı tarafından okul yöneticilerine iletilmiştir. Formların ebeveynlere ve çocuklara iletilmesi için iki hafta süre tanınmıştır. İki hafta sonunda okul yönetimince ebeveynlere ve çocuklara iletilen formlardan gelen olumlu yanıtlar araştırmacı tarafından okullara gidilerek toplanmıştır. Okul yönetiminin uygun gördüğü gün ve saatte randevu alınarak okula gidilmiştir. Araştırmaya katılacak olan öğrenciler ile tanışılmış ve araştırmanın amacı ile araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu öğrencilere araştırmacı tarafından bildirilmiştir. Ebeveyn onayı ve Çocuk Rıza formu onayı olan öğrencilerin gönüllü katılımları sağlanarak öğrencilere Genel Bilgi Formu, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Sosyal Medya Tutum Ölçeği araştırmacı tarafından öğrencilere toplu hâlde yaklaşık 30 dakikada uygulanmış ve araştırmacı tarafından aynı gün tekrar teslim alınmıştır. Uygulamaların okul idaresince eğitim-öğretim faaliyetlerini etkilemeyecek şekilde uygun görülen saatler içerisinde gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Bu yöntem ile örneklem grubunda yer alan üç okula toplam 300 form dağıtılmış ve çalışmaya katılmalarına aileleri tarafından onay verilen toplam 270 ortaokul öğrencisine anketler ve ölçekler uygulanmıştır. Uygulamalar sonrasında eksik yanıtlama ya da bazı soruların yanıtlanmaması gibi nedenlerle cevapları geçersiz sayılacak öğrencilerin (n=63) ölçekleri belirlenmiş ve bu ölçekler araştırma dışında bırakılarak 207 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırma verileri IBM SPSS 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada öncelikle öğrencilerin demografik özelliklerini betimleyici frekans ve yüzde dağılımları elde edilmiştir. Daha sonra araştırma değişkenleri olan sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve benlik saygısına ilişkin tanımlayıcı bulgular gösterilmiş, normallik ve güvenilirlik bulgularına bakılmıştır.

Gruplar arasındaki farklılıklar incelenirken ikili karşılaştırmalarda verilerin normal dağılımı durumunda parametrik testlerden bağımsız örneklem t-testi ve kullanılmıştır. İki'den fazla bağımsız grup karşılaştırmalarında verilerin normal dağılımı durumunda parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bağımsız örneklem t-testi kullanıldığı durumlarda varyansların homojenliği varsayımını sağlamak için Levene testi uygulanmıştır. Varsayımın karşılanmadığı durumlarda bağımsız örneklem t-testindeki düzeltmelerden faydalanılarak ilgili sonuçlar dikkate alınmıştır. Tek yönlü varyans analizinde gruplar arasındaki anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla varyansların homojen dağıldığı durumlarda Bonferroni Post-hoc testi, homojen dağılmadığı durumlarda ise Tamhane T-2 Post-hoc testi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Katsayısı ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarının yorumlanmasında anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın kuramsal çerçevesi ve amaçları dikkate alınarak, veri toplama araçları yoluyla katılımcılardan toplanan verilerin analizleri yer almaktadır.

Tablo 2

Öğrencilerin Okul Dışı Etkinliklere Katılım Durumuna İlişkin Bilgiler

	N	%
Okul dışı etkinlikler		
Spor	105	50,7
Sanat	38	18,4
Enstrüman çalmak	11	5,3
Bilgisayar oynamak	12	5,8
Kursa gitmek	75	36,2
Arkadaş grubuna sahip olmak	189	91,3
Kitap okuma sıklığı		
Hiç kitap okumam	42	20,3
Her gün düzenli kitap okurum	36	17,4
Haftada birkaç gün kitap okurum	129	62,3

Tablo 2’de öğrencilerin okul dışı etkinliklere katılım durumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin %50,7’sinin spor ile ilgilendiği, %18,4’ünün sanat ile ilgilendiği, %5,3’ünün enstrüman çaldığı, %5,8’inin bilgisayar oynadığı, %36,2’sinin kursa gittiği görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin %91,3’ü bir arkadaş grubuna sahiptir.

Öğrencilerin kitap okuma sıklığına ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin %62,3’ünün haftada birkaç gün kitap okuduğu görülürken, %17,4’ünün her gün düzenli kitap okuduğu ve %20,3’ünün ise hiç kitap okumadığı gözlenmiştir.

Tablo 3

Katılımcıların cep telefonu ve sosyal ağ kullanma durumlarına ilişkin bilgiler

	N	%
Cep telefonu kullanma		
Evet	179	86,5
Hayır	28	13,5
Sosyal Ağ kullanım zamanı		
0-1 yıldır	21	10,1
1-2 yıldır	69	33,3
3-4 yıldır	55	26,6
4 yıl ve üzeri	62	30,0
Sosyal Ağ kullanma sıklığı		
Gün içinde sıklıkla	107	51,7
Günde birkaç kez	74	35,7
Haftada birkaç/hafta sonları	26	12,6
TOPLAM	207	100,0

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde öğrencilerin %86,5'inin cep telefonu kullandığı görülmektedir. Öğrencilerin %10,1'i sosyal ağları 1 yıldan kısa süredir kullanmakta iken, %33,3'ü 1-2 yıldır, %26,6'sı 3-4 yıldır, %30'u ise 4 yıldan uzun süredir kullandığını belirtmiştir. Öğrencilerin %51,7'i sosyal ağları gün içinde sıklıkla kullandığını belirtirken, %35,7'si günde birkaç kez kullandığını, %12,6'sı ise haftada birkaç kez veya hafta sonları kullandığını belirtmiştir.

Tablo 4

Sosyal Medya Tutum Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin Tanımlayıcı Bulguları

	N	Min	Maks	Ort.	SS
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	207	2,09	4,83	3,49	,50
Sosyal yetkinlik	207	1,00	5,00	2,89	,74
Sosyal izolasyon	207	1,00	4,67	2,25	,84
Paylaşım ihtiyacı	207	1,00	5,00	3,63	,81
Öğretmenlerle ilişki	207	1,00	5,00	2,60	1,10
Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği	207	1,30	4,00	3,06	,51

Tablo 4'te araştırma değişkenlerine yönelik tanımlayıcı bulgular gösterilmiştir. Bulunan sonuçlara göre sosyal medya tutum ölçeğinden öğrencilerin ortalama $3,49 \pm 0,50$ puan aldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra sosyal medya tutum ölçeğinin sosyal yetkinlik alt boyutundan öğrenciler ortalama $2,89 \pm 0,74$ puan alırken, sosyal izolasyon alt boyutundan ortalama $2,25 \pm 0,84$ puan, paylaşım ihtiyacı alt boyutundan ortalama $3,63 \pm 0,81$ puan ve öğretmenlerle ilişki alt boyutundan ortalama $2,60 \pm 1,10$ puan almışlardır. Rosenberg benlik saygısı ölçeğinden ise öğrencilerin ortalama $3,06 \pm 0,51$ puan aldıkları görülmektedir.

Tablo 5

Sosyal Medya Tutum Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin Normallik ve Güvenilirlik Değerleri

	Çarpıklık	Basıklık	α
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	-,284	-,080	,817
Sosyal yetkinlik	-,009	-,220	,614
Sosyal izolasyon	,696	-,073	,812
Paylaşım ihtiyacı	-,546	,085	,780
Öğretmenlerle ilişki	,117	-,932	,753
Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği	-,434	-,171	,806

Tablo 5'te araştırma değişkenlerinin normallik ve güvenilirlik değerleri görülmektedir.

Değişkenlerin normal dağılıma uyum gösterme durumları çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılarak tespit edilmiştir. Bu değerlerin $\pm 1,5$ aralığında olması değişkenlerin normal dağılıma uyum sağladığını göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bundan dolayı araştırma değişkenlerine yönelik olarak yapılacak analizlerde parametrik analiz yöntemleri kullanılacaktır.

Değişkenlerin güvenilirlik değerleri Cronbach'salpa katsayılarına bakılarak tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında sosyal yetkinlik haricindeki değişkenlerin güvenilirlik değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6

Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		Sosyal medya tutumu	Sosyal yetkinlik	Sosyal izolasyon	Paylaşım ihtiyacı	Öğretmenlerle ilişki	Benlik Saygısı
Sosyal medya tutumu	r	1					
	p						
Sosyal yetkinlik	r	,759	1				
	p	,000					
Sosyal izolasyon	r	-,350	-,186	1			
	p	,000	,007				
Paylaşım ihtiyacı	r	,895	,536	-,305	1		
	p	,000	,000	,000			
Öğretmenlerle ilişki	r	,421	,163	,066	,282	1	
	p	,000	,019	,344	,000		
Benlik Saygısı	r	-,052	-,134	-,137	-,028	,022	1
	p	,459	,054	,049	,689	,748	

Tablo 6'da sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında sosyal medya tutumu ile benlik saygısı arasında anlamlı düzeyde bir korelasyon bulunmadığı görülmüştür, $r = -,052$, $p > ,05$.

Sosyal medya tutumu ile sosyal yetkinlik, paylaşım ihtiyacı ve öğretmenlerle ilişki alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı korelasyonlar bulunmuştur, sırasıyla $r = ,759$, $,895$, $,421$, $p < ,05$. Buna karşın sosyal medya tutumu ile sosyal izolasyon alt boyutu arasında negatif yönlü anlamlı korelasyonlar elde edilmiştir, $r = -,350$, $p < ,05$.

Sosyal medya tutumu alt boyutlarından sosyal izolasyon değişkeni ile sosyal yetkinlik, paylaşım ihtiyacı ve benlik saygısı değişkenleri arasında negatif yönlü anlamlı korelasyonlar bulunmuştur, sırasıyla $r = -,186$, $-,305$, $-,137$, $p < ,05$. Buna göre öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyi azaldıkça, sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeyleri artmaktadır. Ayrıca benlik saygısı arttıkça sosyal izolasyon düzeyinin de azaldığı görülmektedir.

Bunların yanı sıra sosyal yetkinlik değişkeni ile paylaşım ihtiyacı ve öğretmenlerle ilişki değişkenleri arasında pozitif yönlü anlamlı korelasyonlar bulunmuştur, sırasıyla $r = ,536$, $,163$, $p < ,05$. Bu sonuç öğrencilerin sosyal yetkinlik düzeyi arttığında paylaşım ihtiyacı düzeyleri ve öğretmenlerle ilişki düzeylerinde artış olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde öğretmenlerle ilişki değişkeni ile paylaşım ihtiyacı değişkeni arasında pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon bulunmuştur, $r = ,282$, $p < ,05$. Buna göre öğrencilerin paylaşım ihtiyacı düzeyleri arttığında öğretmenlerle ilişki düzeyleri de artış göstermektedir.

Tablo 7

Katılımcıların Cinsiyeti İle Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	SS	t	p
Sosyal yetkinlik	Kız	108	2,93	,70	,949	,344
	Erkek	99	2,83	,78		
Sosyal izolasyon	Kız	108	2,30	,87	,927	,355
	Erkek	99	2,19	,81		
Paylaşım ihtiyacı	Kız	108	3,76	,75	2,341	,020
	Erkek	99	3,50	,84		
Öğretmenlerle ilişki	Kız	108	2,65	1,07	,631	,529
	Erkek	99	2,55	1,13		
Benlik saygısı	Kız	108	3,01	,50	-1,286	,200
	Erkek	99	3,11	,53		

Tablo 7’de cinsiyet ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda paylaşım ihtiyacı değişkeninin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, $t = 2,341, p < ,05$. Bu sonuca göre kız öğrencilerin paylaşım ihtiyacı düzeylerinin erkek öğrencilere göre fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 8

Okul Türü İle Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Okul türü	N	Ort.	SS	t	p
Sosyal yetkinlik	Devlet okulu	158	2,81	,73	-2,687	,008
	Özel okul	49	3,13	,71		
Sosyal izolasyon	Devlet okulu	158	2,32	,88	2,808	,006
	Özel okul	49	2,00	,64		
Paylaşım ihtiyacı	Devlet okulu	158	3,56	,84	-3,013	,003
	Özel okul	49	3,89	,61		
Öğretmenlerle ilişki	Devlet okulu	158	2,54	1,12	-1,441	,151
	Özel okul	49	2,80	,99		
Benlik saygısı	Devlet okulu	158	3,08	,49	1,213	,227
	Özel okul	49	2,98	,57		

Tablo 8’de okul türü ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda sosyal yetkinlik, sosyal izolasyon ve paylaşım ihtiyacı değişkenlerinin okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, sırasıyla $t = -2,687, 2,808, -3,013, p < ,05$. Bu sonuçlara göre devlet okulunda okuyan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeyleri, özel okulda okuyan öğrencilere göre daha düşükken, sosyal izolasyon düzeyleri özel okulda okuyan öğrencilerden yüksek olarak bulunmuştur.

Tablo 9

Anne Eğitim Düzeyi İle Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Anne eğitim düzeyi	N	Ort.	SS	F	p
Sosyal yetkinlik	Okuryazar değil/ilkokul	38	2,54	,71	7,154	,001
	Ortaokul/lise	116	2,89	,73		
	Üniversite ve üstü	53	3,12	,69		
Sosyal izolasyon	Okuryazar değil/ilkokul	38	2,46	,98	5,181	,006
	Ortaokul/lise	116	2,31	,82		
	Üniversite ve üstü	53	1,95	,69		

Tablo 10'un Devamı

	Anne eğitim düzeyi	N	Ort.	SS	F	p
Paylaşım ihtiyacı	Okuryazar değil/ilkokul	38	3,19	,97	8,907	,000
	Ortaokul/lise	116	3,67	,76		
	Üniversite ve üstü	53	3,88	,64		
Öğretmenlerle ilişki	Okuryazar değil/ilkokul	38	2,54	1,23	,775	,462
	Ortaokul/lise	116	2,55	1,11		
	Üniversite ve üstü	53	2,76	,94		
Benlik saygısı	Okuryazar değil/ilkokul	38	3,13	,56	,509	,602
	Ortaokul/lise	116	3,05	,46		
	Üniversite ve üstü	53	3,02	,59		

Tablo 9'da anne eğitim düzeyi ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında sosyal yetkinlik, sosyal izolasyon ve paylaşım ihtiyacı değişkenlerinin anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, sırasıyla $F(2, 204) = 7,154, 5,181, 8,907, p < ,05$. Bulunan sonuçlara göre annesi okuryazar olmayan veya ilkokul mezunu olan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeylerinin, annesi ortaokul-lise-üniversite ve üstü eğitim düzeyinde olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Öte yandan, annesi üniversite ve üstü düzeyde eğitim almış olan öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyleri, annesi okuryazar olmayan veya ilkokul-ortaokul-lise mezunu olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşüktür.

Tablo 11

Baba Eğitim Düzeyi ile Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Baba eğitim düzeyi	N	Ort.	SS	F	p
Sosyal yetkinlik	Okuryazar değil/ilkokul	25	2,55	,63	4,308	,015
	Ortaokul/lise	116	2,87	,73		
	Üniversite ve üstü	66	3,04	,75		
Sosyal izolasyon	Okuryazar değil/ilkokul	25	2,74	1,12	7,486	,001
	Ortaokul/lise	116	2,28	,80		
	Üniversite ve üstü	66	2,01	,70		
Paylaşım ihtiyacı	Okuryazar değil/ilkokul	25	3,18	,88	5,732	,004
	Ortaokul/lise	116	3,63	,79		
	Üniversite ve üstü	66	3,81	,75		
Öğretmenlerle ilişki	Okuryazar değil/ilkokul	25	2,67	1,11	,502	,606
	Ortaokul/lise	116	2,53	1,10		
	Üniversite ve üstü	66	2,69	1,09		
Benlik saygısı	Okuryazar değil/ilkokul	25	3,05	,58	1,728	,180
	Ortaokul/lise	116	3,11	,44		
	Üniversite ve üstü	66	2,97	,59		

Tablo 10'da baba eğitim düzeyi ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında sosyal yetkinlik, sosyal izolasyon ve paylaşım ihtiyacı değişkenlerinin baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği belirlenmiştir, sırasıyla $F(2, 204) = 4,308, 7,486, 5,732, p < ,05$. Bulunan sonuçlara göre babası okuryazar olmayan veya ilkokul mezunu olan öğrencilerin sosyal yetkinlik düzeylerinin, babası üniversite ve üstü eğitim düzeyinde olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Öte yandan, babası üniversite ve üstü düzeyde eğitim almış olan öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyleri, babası okuryazar olmayan veya ilkokul mezunu olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Ayrıca, babası üniversite ve üstü düzeyde eğitim almış olan öğrencilerin paylaşım

ihtiyacı düzeyleri, babası okuryazar olmayan veya ilkokul-ortaokul-lise mezunu olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Tablo 12

Katılımcıların Cep Telefonu Kullanma Durumu İle Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Cep telefonu kullanma	N	Ort.	SS	t	p
Sosyal yetkinlik	Evet	179	2,88	,75	-,150	,881
	Hayır	28	2,91	,67		
Sosyal izolasyon	Evet	179	2,25	,83	,186	,853
	Hayır	28	2,22	,91		
Paylaşım ihtiyacı	Evet	179	3,63	,84	-,020	,984
	Hayır	28	3,64	,54		
Öğretmenlerle ilişki	Evet	179	2,52	1,09	-2,550	,011
	Hayır	28	3,08	1,03		
Benlik saygısı	Evet	179	3,06	,52	,420	,675
	Hayır	28	3,02	,47		

Tablo 11’de cep telefonu kullanma durumu ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda öğretmenlerle ilişki değişkeninin cep telefonu kullanma göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, $t = -2,550$, $p < ,05$. Bu sonuca göre cep telefonu kullanmayan öğrencilerin öğretmenlerle ilişki düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 13

Katılımcıların Sosyal Ağ Kullanım Zamanı ile Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Sosyal Ağ kullanım zamanı	N	Ort.	SS	F	p
Sosyal yetkinlik	0-1 yıl	21	2,55	,70	2,672	,049
	1-2 yıl	69	2,80	,73		
	3-4 yıl	55	2,99	,74		
	4 yıl ve üzeri	62	3,00	,72		
Sosyal izolasyon	0-1 yıl	21	2,34	1,10	1,646	,180
	1-2 yıl	69	2,35	,86		
	3-4 yıl	55	2,30	,73		
	4 yıl ve üzeri	62	2,05	,80		
Paylaşım ihtiyacı	0-1 yıl	21	3,29	,78	1,611	,188
	1-2 yıl	69	3,68	,81		
	3-4 yıl	55	3,61	,78		
	4 yıl ve üzeri	62	3,72	,82		
Öğretmenlerle ilişki	0-1 yıl	21	2,73	1,08	,287	,834
	1-2 yıl	69	2,51	1,09		
	3-4 yıl	55	2,62	1,01		
	4 yıl ve üzeri	62	2,63	1,20		
Benlik saygısı	0-1 yıl	21	3,02	,49	,154	,927
	1-2 yıl	69	3,03	,53		
	3-4 yıl	55	3,07	,53		
	4 yıl ve üzeri	62	3,09	,49		

Tablo 12’de sosyal ağ kullanım zamanı ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında sosyal yetkinliğin sosyal ağ kullanım zamanına göre anlamlı

bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, $F_{(3, 203)} 2,672, p < ,05$. Bulunan sonuca göre sosyal ağları bir yıldan az süredir kullanan öğrencilerin sosyal yetkinliklerinin, sosyal ağları üç yıldan uzun süredir kullanan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 14

Katılımcıların Sosyal Ağ Kullanma Sıklığı İle Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Sosyal Ağ kullanma sıklığı	N	Ort.	SS	F	p
Sosyal yetkinlik	Gün içinde sıklıkla	107	3,08	,75	10,157	,000
	Günde birkaç kez	74	2,74	,63		
	Haftada birkaç/hafta sonları	26	2,47	,71		
Sosyal izolasyon	Gün içinde sıklıkla	107	2,19	,75	4,165	,017
	Günde birkaç kez	74	2,18	,86		
	Haftada birkaç/hafta sonları	26	2,69	1,04		
Paylaşım ihtiyacı	Gün içinde sıklıkla	107	3,91	,73	16,949	,000
	Günde birkaç kez	74	3,42	,78		
	Haftada birkaç/hafta sonları	26	3,10	,73		
Öğretmenlerle ilişki	Gün içinde sıklıkla	107	2,54	1,13	,944	,391
	Günde birkaç kez	74	2,73	1,11		
	Haftada birkaç/hafta sonları	26	2,45	,89		
Benlik saygısı	Gün içinde sıklıkla	107	3,03	,54	1,271	,283
	Günde birkaç kez	74	3,13	,41		
	Haftada birkaç/hafta sonları	26	2,97	,65		

Tablo 13'te sosyal ağ kullanma sıklığı ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında sosyal yetkinlik, sosyal izolasyon ve paylaşım ihtiyacı değişkenlerinin sosyal ağ kullanma sıklığına göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, sırasıyla $F_{(2, 204)} = 10,157, 4,165, 16,949, p < ,05$. Bulunan sonuçlara göre gün içinde sıklıkla sosyal ağ kullanan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeylerinin, günde birkaç kez, haftada birkaç kez veya hafta sonları sosyal ağ kullanan öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, haftada birkaç kez veya hafta sonları sosyal ağ kullanan öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyleri, gün içinde sıklıkla veya günde birkaç kez sosyal ağ kullanan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Tablo 15

Katılımcıların Sanat Etkinliklerine Katılma Durumu İle Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Sanat	N	Ort.	SS	t	p
Sosyal yetkinlik	Katılıyor	39	3,14	,61	2,439	,016
	Katılmıyor	168	2,83	,75		
Sosyal izolasyon	Katılıyor	39	1,95	,65	-2,936	,004
	Katılmıyor	168	2,32	,87		
Paylaşım ihtiyacı	Katılıyor	39	3,94	,61	3,192	,002
	Katılmıyor	168	3,56	,83		
Öğretmenlerle ilişki	Katılıyor	39	2,83	1,09	1,461	,146
	Katılmıyor	168	2,55	1,09		
Benlik saygısı	Katılıyor	39	3,19	,53	1,736	,084
	Katılmıyor	168	3,03	,51		

Tablo 14'te sanat etkinliklerine katılım durumu ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler bağımsız örneklem t-testi ile

incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda sosyal yetkinlik, sosyal izolasyon ve paylaşım ihtiyacı değişkenlerinin sanat etkinliklerine katılım durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, sırasıyla $t = 2,439, -2,936, 3,192, p < ,05$. Bu sonuçlara göre sanat etkinliklerine katılan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeylerinin katılmayan öğrencilere kıyasla fazla olduğu, sosyal izolasyon düzeylerinin daha az olduğu görülmüştür.

Tablo 16

Kursa Gitme Durumu ile Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Kurs	N	Ort.	SS	t	p
Sosyal yetkinlik	Gidiyor	75	2,84	,74	-,674	,501
	Gitmiyor	132	2,91	,74		
Sosyal izolasyon	Gidiyor	75	2,16	,81	-1,176	,241
	Gitmiyor	132	2,30	,86		
Paylaşım ihtiyacı	Gidiyor	75	3,57	,87	-,876	,382
	Gitmiyor	132	3,67	,76		
Öğretmenlerle ilişki	Gidiyor	75	2,70	1,24	,922	,358
	Gitmiyor	132	2,54	1,01		
Benlik saygısı	Gidiyor	75	3,16	,50	2,134	,034
	Gitmiyor	132	3,00	,52		

Tablo 15’te kursa gitme durumu ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda benlik saygısı değişkeninin sanat etkinliklerine katılım durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, $t = 2,134, p < ,05$. Bu sonuca göre bir kursa giden öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin bir kursa gitmeyen öğrencilere göre yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 17

Katılımcıların Arkadaş Grubuna Sahip Olma Durumu İle Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Arkadaş grubu	N	Ort.	SS	t	p
Sosyal yetkinlik	Var	189	2,91	,74	1,833	,068
	Yok	18	2,58	,65		
Sosyal izolasyon	Var	189	2,20	,80	1,979	,063
	Yok	18	2,72	1,09		
Paylaşım ihtiyacı	Var	189	3,68	,81	2,484	,014
	Yok	18	3,19	,66		
Öğretmenlerle ilişki	Var	189	2,59	1,08	-,276	,783
	Yok	18	2,67	1,25		
Benlik saygısı	Var	189	3,07	,51	1,120	,264
	Yok	18	2,93	,51		

Tablo 16’da bir arkadaş grubuna sahip olma durumu ile sosyal medya tutum ölçeği alt boyutları ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği arasındaki ilişkiler bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda paylaşım ihtiyacı değişkeninin bir arkadaş grubuna sahip olma durumu göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir, $t = 2,484, p < ,05$. Bu sonuca göre bir arkadaş grubuna sahip olan öğrencilerin paylaşım ihtiyacı düzeylerinin bir arkadaş grubuna sahip olmayan öğrencilere göre yüksek olduğu görülmüştür.

Bulunan bu sonuçların dışında sınıf düzeyi, doğum sırası, kardeş sayısı, spor etkinliklerine katılma durumu, enstrüman çalma ve bilgisayar oyunu oynama durumlarının,

öğrencilerin sosyal medya tutumları ve benlik saygılarına göre farklılık göstermediği bulunmuştur, $p > ,05$.

4. Tartışma

Bu bölümde Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yürütülen araştırma kapsamında elde edilen bulgular, ilgili literatür çerçevesinde tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının (%100) sosyal ağ kullandığı ve %86,5'inin cep telefonu kullandığı belirlenmiştir. Ofcom Children and Parents: Media Use and Attitudes Raporu (2021)'na göre 12-15 yaş aralığındaki ergenlerin kendilerine ait cep telefonu (%91) ve tableti (%59) olduğunu, %87'sinin sosyal ağları kullandığını ortaya koymaktadır. Dünya genelinde dijital mecraların kullanımındaki bu oranlar, dijitalleşen dünyanın doğal bir getirisi olarak düşünülmeyle birlikte söz konusu araştırma bulguları da bu tespiti destekler niteliktedir. Bununla birlikte 8-18 yaş aralığındaki çocuk ve ergenlerin ekran sürelerinin ülkeler arası incelendiği Common Sense Media (2019) Raporu'na göre, katılımcıların %53'ü 11 yaşında kendine ait bir cep telefonuna sahip olup, bu oranın yaş arttıkça artış gösterdiği belirlenmiştir; 13 yaşta %72, 14 yaşta %81 ve 15 yaşta %83 (Rideout&Robb, 2019: 5).

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu öğrencilerin %10,1'inin 1 yıldan kısa süredir, %33,3'ünün 1-2 yıldır, %26,6'sının 3-4 yıldır ve %30'unun ise 4 yıldan uzun süredir sosyal ağları kullandığı yönünde olmuştur. Söz konusu bulgu, öğrencilerin çoğunluğunun (%33,3) 13-14 yaşından 1-2 yıl önce yani ortalama 11 yaşından itibaren sosyal medyayı ilk kez kullanmaya başladıklarını düşündürür niteliktedir. Araştırma bulguları Okumuş ve Parlar (2018), 5., 6.,7. ve 8. sınıfta öğrenim gören çocukların sosyal medyayı kullanma amaçları ile ebeveyn tutumlarını inceledikleri çalışma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Okumuş ve Parlar (2018: 10) öğrencilerin, %86'sının sosyal medya sitesine üye olduğunu ve öğrencilerin %26'sının 4 yıldan fazla süredir sosyal medya araçlarını kullandığını tespit etmiştir. Common Sense Media (2019: 6) Raporu'na göre 13 yaşından önce sosyal medyayı ilk kez kullanma oranı %28, 13-14 yaşta %43, 15-18 yaşta %30 ve sosyal medyayı ilk kez kullanmaya başlama yaşı ortalama olarak 14 olarak tespit edilmiştir. Sosyal medyayı ilk kez kullanma yaşının söz konusu araştırmada daha erken yaşta başladığı görülmektedir. Bu farklılığın, söz konusu araştırmadaki katılımcıların kendilerine ait cep telefonuna sahip olma oranlarındaki yüksekliğin (%86,5) ve uluslararası düzeyde yapılan araştırma sonuçlarında (Pew Research, 2022; Ofcom Children and Parents: Media Use and Attitudes Report, 2021) da ortaya konulduğu üzere 13 yaşından önce ergenlerin cep telefonu/tablet sahibi olmalarının doğal bir sonucu kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir. Sosyal medya hesabına sahip olabilmek için 13 yaş sınırının kabul edildiği günümüzde, 13 yaş öncesinde sosyal medya hesabına sahip olan çocukların farklı araştırma bulgularıyla belirlenmesinin, bu konuda yeterli denetimin olmadığı yönünde bir şüphe oluşturmaktadır.

Diğer yandan araştırmada öğrencilerin %51,7'sinin sosyal ağları gün içinde sıklıkla kullandığı belirlenirken, %35,7'sinin günde birkaç kez kullandığı, %12,6'sının ise haftada birkaç kez veya hafta sonları sosyal medyayı kullandığını tespit edilmiştir. Benzer şekilde Pew Research (2022) araştırma raporu da ergenlerin %48'inin neredeyse sürekli sosyal ağları kullandığını ortaya koymuştur. Sosyal medyanın kullanıcılara kendini ifade etme, sanal

paylaşım, oyun vb. çoklu etkileşim unsurları sunmasının (Akıncı Vural& Bat, 2010: 3349), dünya genelindeki bireylerin %58.4'ünün aktif sosyal medya kullanıcıları olmasına (We Are Social, 2022), bunun bir sonucu olarak bireylerin günlük yaşamlarında sosyal medyayı daha sıklıkla kullanılmalarında etkili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medyaya yönelik tutumlarının olumlu ($3,49\pm 0,50$) ve benlik saygılarının yüksek ($3,06\pm 0,51$) olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin erken ergenlik döneminin (10-13 yaş) sonu ile orta ergenlik (14-17 yaş) döneminin başında olmalarına bağlı olarak benlik saygılarının daha sabit hale geldiği söylenebilir. Vossen & Valkenburg (2016: 123) 942 ergen üzerinde gerçekleştirdikleri boylamsal bir araştırmada uzun süre sosyal medyaya maruz kalan ergenlerin zamanla empati duygularını artırdığını ve sosyal medya kullanımının ergenlerin kendi duygularını ve başkalarının duygularını ifade etme yeteneğini artırdığını ortaya koymuşlardır. Söz konusu araştırmada ergenlerin sosyal medya tutumlarının olumlu oluşu, sosyal medyanın daha çok olumsuz etkileri olabileceğine yönelik eğilimlerin aksine, sosyal ağlar aracılığıyla ergenlerin kendisinin ve başkalarının duygu ve düşünceleri ile yaşantılarına yönelik farkındalık ve empati geliştirmesinin bir sonucu olabilir.

Araştırma bulgularına bakıldığında, sosyal medyaya yönelik olumlu tutum arttıkça, sosyal izolasyon düzeyi azalmaktadır. Eni (2017), ergenlerin yalnızlık algıları ile sosyal medya tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, algılanan yalnızlık düzeyi arttıkça, sosyal medyaya ilişkin olumlu tutumun arttığını ortaya koymuştur (Eni, 2017: 64). Bu bulgu, araştırma bulgumuzun tersi bir sonucu ifade etmektedir. Araştırma bulgusuna göre, öğrencilerin ailesinden, arkadaşlarından izole olacak derecede sosyal medya kullanım düzeyine sahip olmadığı, aksine aile ve akranları ile olan iletişimlerinin artması ve okul başarısının, sosyal medyaya yönelik tutumu olumlu yönde etkilediğini düşündürmektedir.

Öte yandan araştırmada öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı arttıkça sosyal izolasyon düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra öğrencilerin sosyal yetkinlik düzeyi arttığında paylaşım ihtiyacı düzeyleri ve öğretmenlerle ilişki düzeyleri de artış göstermektedir. Benzer şekilde öğrencilerin paylaşım ihtiyacı düzeyleri arttığında öğretmenlerle ilişki düzeyleri de artış göstermektedir. Bu bulgular ergenlik döneminde özellikle akran ilişkilerinin kimlik kazanımı açısından önemli bir referans kaynağı olduğu dönemde, öğrencilerin sosyal ağlar aracılığıyla kişisel fikirlerini akranları ve diğer insanlarla paylaşmayı sıklıkla tercih ettikleri ve bundan memnun olduklarını gösterir niteliktedir. Yapılan araştırmalar ergenlerin sosyal medyayı kullanmaya yönelik motivasyonlarında akran etkileşimini sürdürmek, yakın arkadaşlık ilişkilerine sahip olma amaçlarının önemli etkenler olduğunu ortaya koymaktadır (Wilcox & Stephen, 2012; Decieux vd., 2019: 000).

Araştırma bulguları incelendiğinde öğrencilerin benlik saygısı arttıkça sosyal izolasyon düzeylerinin de azaldığı sonucuna varılmıştır. Şahin ve Öztoprak (2019: 373) yaptıkları çalışmada, benlik saygısı düşük olan ergenlerin sosyal medya bağımlılık seviyelerinin, benlik saygısı yüksek olan ergenlerinkinden daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Davis (2013: 2289), ergenlerin kimlik gelişimini kişiler arası ilişkiler ve sosyal medya kullanımı açısından incelediği araştırmasında, arkadaşlarıyla iletişim kurmak için çevrimiçi olmanın, ergenlerin kimlik duygusunda daha olumlu bir rol oynadığını ve çevrimiçi akran iletişiminin, arkadaşlık

kalitesi üzerindeki olumlu etkisi sayesinde dolaylı olarak benlik kavramını etkilediğini tespit etmiştir. Söz konusu bulgular, araştırma bulgusunu destekler nitelikte olup benlik saygısının aile, akran ve medya etkisi ile şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda, benlik saygısı düşük olan ergenlerin, kendilerini açma, arkadaşları veya ailesi ile etkileşimlerinde yetersiz olmaları nedeniyle daha izole olduklarını, buna bağlı olarak sosyal medyayı daha yoğun bir şekilde kullanmayı tercih ettiklerini düşündürür niteliktedir.

Araştırmada kız öğrencilerin paylaşım ihtiyacı düzeylerinin erkek öğrencilere oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yanık Düşünceli (2016: 60) de lise öğrencilerinin sosyal medya tutumu ile kişilik özelliklerini incelediği çalışmasında, kız ergenlerin paylaşım ihtiyacının erkek ergenlere göre daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Otrar & Argın (2014: 17) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin paylaşım ihtiyacı alt boyutundan aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre bir farklılık göstermediğini belirlemiştir. Valkenburg, Sumter & Peter (2011: 264), kızların hem çevrimiçi hem de çevrimdışı ortamda kendini açma davranışlarının 10-11 yaşlarında ve erken ergenlikte (12-13) keskin bir artış gösterdiğini, buna karşın erkeklerde kendini açma davranışının 2 yıl sonra ortaya çıktığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, araştırmadan elde edilen bulgunun literatür ile paralellik gösterir nitelikte olduğu söylenebilir. Buna göre, kız ergenlerin erkek ergenlere oranla daha fazla paylaşım ihtiyacı göstermesinin; kız ergenlerin cinsiyet farklılığına bağlı olarak erkeklere göre sosyal medyada kendilerini ifade etmeye daha erken başlamaları ve yine erkeklere oranla ergenlik döneminde akranlarıyla daha fazla etkileşimde bulunmayı tercih etmelerinin doğal bir sonucu olarak düşünülebilir.

Araştırmada, devlet okulunda okuyan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeyleri, özel okulda okuyan öğrencilere göre düşük iken, sosyal izolasyon düzeyleri özel okulda okuyan öğrencilerden yüksek olarak bulunmuştur. Davis (2013: 2289), arkadaşlık kalitesinin çevrimiçi akran iletişimi ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Özel okula devam eden öğrencilerin devlet okuluna devam eden öğrencilere göre daha fazla paylaşım ve sosyal yetkinlik ihtiyacının olması, arkadaşlık ilişkilerinin kalitesine bağlı olarak çevrimiçi iletişimlerinde de daha aktif olduklarını ve buna bağlı olarak sanal ortamda da kendilerini daha rahat ortaya koyabilme konusunda daha yetkin olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte devlet okulu öğrencilerinin arkadaşlık ilişkilerinin ve çevrimiçi akran iletişimlerinin sınırlı olmasına paralel olarak sosyal medyada daha az içerik paylaşma, duygularını ifade etme ve arkadaşlık ilişkilerini geliştirme konularında kendilerini yeterli hissetmediklerini düşündürmektedir. Öte yandan devlet okuluna devam eden öğrencilerin sosyal izolasyon düzeylerinin özel okulda okuyan öğrencilere göre daha yüksek olması, devlet okulu öğrencilerinin sosyal medyayı ailelerinden, akranlarından uzak kalacak boyutta kullandıklarını ve sosyal yaşamlarında da arkadaşlık ilişkilerinin yeterli olmayışından kaynaklı olarak sosyal izolasyon boyutunda sosyal medyayı kullandıklarını düşündürür niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre, annesi okuryazar olmayan veya ilkökul mezunu olan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeylerinin, annesi ortaokul-lise-üniversite ve üstü eğitim düzeyinde olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Öte yandan, annesi üniversite ve üstü düzeyde eğitim almış olan öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyleri, annesi okuryazar olmayan veya ilkökul-ortaokul-lise mezunu olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Benzer şekilde babası okuryazar olmayan veya ilkökul mezunu olan öğrencilerin sosyal yetkinlik düzeylerinin, babası üniversite

ve üstü eğitim düzeyinde olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Öte yandan, babası üniversite ve üstü düzeyde eğitim almış olan öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyleri, babası okuryazar olmayan veya ilkökul mezunu olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Ayrıca, babası üniversite ve üstü düzeyde eğitim almış olan öğrencilerin paylaşım ihtiyacı düzeyleri, babası okuryazar olmayan veya ilkökul-ortaokul-lise mezunu olan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Söz konusu bulgular ışığında anne ve baba eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin sosyal izolasyon düzeylerinin azaldığı, buna karşın öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Okumuş ve Parlar (2018: 8), öğrencilerin sosyal medya kullanım amaçları ile ebeveyn tutumlarını inceledikleri araştırmalarında ebeveynlerin, sosyal medya kullanırken çocuklarını kontrol ettiklerini ve takip ettiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu ışığında, eğitim seviyesi yüksek olan ailelerin çocuklarını sosyal medyada daha sıkı kontrol etmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

Araştırmada sosyal ağları 1 yıldan az süredir kullanan öğrencilerin sosyal yetkinliklerinin, sosyal ağları 3 yıldan uzun süredir kullanan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Schmeichel vd. (2018: 4) ergenlerin sosyal medya kullanımını inceledikleri literatür çalışmalarında, sosyal medyanın, ergenlerin kendilerini buldukları bir gerçeklik olgusu olduğunu ve sosyal medya platformlarının ergenlerin bu ihtiyaçlarına yönelik olarak içerikler sunduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda sosyal ağları üç yıldan uzun süredir kullanan öğrencilerin sosyal ağları 1 yıldan az süredir kullanan öğrencilere göre sosyal yetkinliklerinin daha yüksek olması, bu öğrencilerin sosyal medya kullanımındaki hakimiyetlerinin artması ile sosyal medyada kendilerini rahat ifade etme, akranları ile etkileşimlerinde daha aktif olma ve yeni fikirler ortaya koyabilme konusunda daha yeterli olmalarının doğal bir sonucu olarak düşünülebilir.

Gün içinde sıklıkla sosyal ağ kullanan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeylerinin, günde birkaç kez, haftada birkaç kez veya hafta sonları sosyal ağ kullanan öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, haftada birkaç kez veya hafta sonları sosyal ağ kullanan öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyleri, gün içinde sıklıkla veya günde birkaç kez sosyal ağ kullanan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Ergenler hem televizyon, video oyunları gibi geleneksel medyayı hem de sosyal ağlar, cep telefonları gibi yeni sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Ancak cep telefonlarını da içine alan sosyal medya, kısa bir süre içinde geniş bir birey ağı ile etkileşim kurmayı sağlaması bakımından daha etkileşimli bir mecradır (Coyne vd., 2014: 665). Bu bulgu, araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğun cep telefonuna sahip olmasının gün içinde sıklıkla sosyal medya kullanım oranını arttırdığını yeniden desteklemektedir.

Sanat etkinliklerine katılan öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeylerinin katılmayan öğrencilere kıyasla fazla olduğu, sosyal izolasyon düzeylerinin daha az olduğu görülmüştür. Söz konusu bulgu, sanat etkinliği ile ilgilenen öğrencilerin bu yeterliklerini sosyal medya platformunda da paylaştıkları ve sanat etkinlikleri üzerinden diğer insanlarla sosyal medyada etkileşim kurduklarını göstermektedir.

Bir arkadaş grubuna sahip olan öğrencilerin paylaşım ihtiyacı düzeylerinin bir arkadaş grubuna sahip olmayan öğrencilere göre yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu ışığında,

araştırmaya katılan ergenlerin arkadaş gruplarına ait hissettikleri ve arkadaşlıklarının niteliklerinin sosyal ağlarda kendilerini daha açık ve sıklıkla ifade etmelerini etkilediğini düşündürür niteliktedir. Literatürde yer alan çeşitli çalışmalar da bir arkadaş grubuna sahip olmanın ve arkadaşlık kalitesinin ergenlerin sosyal medyada daha aktif olmalarını etkilediğini ortaya koymaktadır (Quinn & Oldmeadow, 2013; Gentina, 2016).

Araştırmada, tablolarda sunulan ve tartışılan bu sonuçların dışında; sosyal medya tutumları ve benlik saygılarının, sınıf düzeyi, doğum sırası, kardeş sayısı, spor etkinliklerine katılma durumu, enstrüman çalma ve bilgisayar oyunu oynama değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı da incelenmiş ancak anlamlı bir-farklılık bulunmamıştır. Bu bulgular alan yazında yer alan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Yiğit (2010) tarafından yapılan çalışmada, benlik saygısı ve doğum sırası arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Sarıkaya (2015) da yaptığı çalışmada benlik saygısı ve doğum sırası arasında bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Eni (2017), lise öğrencilerinin sosyal medya tutumlarını ve algılanan yalnızlık düzeyini incelediği araştırmasında, sosyal medya tutumunun yaş ve sınıf düzeyi açısından farklılık göstermediğini belirlemiştir.

Sonuç

Bu çalışmada ortaokul 7. ve 8. Sınıf öğrencilerinin sosyal medya tutumları ile benlik saygıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının sosyal medya kullandığı ve büyük bir çoğunluğunun cep telefonuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin ortalama 11 yaşından itibaren sosyal medyayı kullanmaya başladıkları belirlenmiştir.

Araştırmada öğrencilerin benlik saygılarının yüksek ve sosyal medyaya yönelik tutumlarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin benlik saygısı arttıkça sosyal medya tutumuna yönelik sosyal izolasyon düzeylerinin azaldığı sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde öğrencilerin sosyal izolasyon düzeyleri azaldıkça sosyal yetkinlik, paylaşım ihtiyacı artmakta, bir başka deyişle öğrencilerin sosyal medyaya yönelik olumlu tutumu artmaktadır. Araştırmada kız öğrencilerin sosyal medyada paylaşım ihtiyacı düzeylerinin erkek öğrencilere göre fazla olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerden sosyal medya tutumuna ilişkin sosyal yetkinlik düzeyleri en yüksek olanların, sosyal medyayı 3 yıldan uzun süredir kullanan öğrencilerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, gün içinde sosyal medya araçlarının öğrenciler tarafından sıklıkla kullanılmasının, öğrencilerin sosyal yetkinlik ve paylaşım ihtiyacı düzeylerini arttırdığı sonucuna varılmıştır. Öte yandan, bir arkadaş grubuna sahip olan öğrencilerin sosyal medyaya yönelik paylaşım ihtiyacı düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın temel sınırlılığı, katılımcıların 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden seçilen bir örneklem grubu ile gerçekleştirilmesidir. Farklı yaş grubundaki bireylerle ve daha büyük katılımcı grubu ile benzer çalışmaların yapılması elde edilen bulguların genellenebilirliği açısından önerilebilir.

Araştırmada ergenlerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının benlik saygısı açısından araştırılması amaçlanmış olmakla birlikte, sosyal medya tutumuna etki edebilecek farklı

değişkenlerin ele alındığı, özellikle sosyal medyadan alınan geribildirimlerin ergenlerin kimlik geliştirme süreci ile benlik saygısı yönünden incelendiği çalışmalar yürütülebilir. Bununla birlikte sosyal medya bağımlılığı boyutunun ve etki eden faktörlerin farklı yaş grubundaki öğrenciler bağlamında incelenmesi önerilebilir.

Extended Abstract

In parallel with the development of Web 2.0 technologies, which offer social interaction, cooperation and sharing opportunities, different internet environments have started to be used today. One of these environments is social networking sites, which are considered to be one of the most popular sharing environments and important components of web 2.0 technology. All web-based applications (Facebook, Youtube, Google+, Twitter, etc.) that allow the creation of content by the user and interaction between users can be classified as Social Media.

Social networks (Facebook, Twitter, etc.) are one of the places that many people visit to interact with others and see how others are doing. However, today most of social media networks are integrated with smartphones with mobile websites and specially designed mobile applications to meet people's needs such as sharing, gaming, collaboration, sending messages, networking, uploading/downloading media files, so users can easily access social networks. Especially social networks, which have become an integral part of adolescents' lives, have been adopted by adolescents in terms of providing opportunities for online communication, creating and sharing content, apart from consumption purposes. According to the Pew Research Research 2022 report, conducted in the United States and examining the use of social media by adolescents aged 13-17, 95% of adolescents use Youtube, 67% use Tiktok, and this is followed by Instagram use with 62%. is reported. However, the research reports that in total, 35% of adolescents use at least one of the social networks Youtube, Tiktok, Instagram, Snapchat, and Facebook almost constantly, and almost more than half (54%) of adolescents state that it will be difficult to quit social media.

The widespread use of social networks causes people to frequently compare themselves with others on social networks, and this shows that social networks are an important platform where people can evaluate themselves, develop their own identities, and feel happy/unhappy or satisfied/unsatisfied with themselves when compared to others (Lee, 2014). At this point, the concept of self-esteem is one of the social media-related factors adopted by adolescents, which expresses the value and subjective evaluation of the individual, which is critical, especially in adolescence, gains importance. Self-esteem increases from adolescence to young adulthood and, although relatively stable, can be affected by environmental stimuli. Considering that many studies reveal the fact that individuals compare themselves and their lives with the content of others on social media it is thought that it is important to examine the comparisons that adolescents make with the feedback they receive from social media in the context of self-esteem.

In light of this information, research' objective is to examine the correlation between social media attitudes along with self-esteem of 7th and 8th grade students. In accordance with the main problem of the search, responses to the below questions were looked for:

1. Does social media attitude differ according to the low self-esteem of the students?
2. Does social media attitude differ according to the high self-esteem of the students?
3. Do the social media attitudes of the students differ dramatically according to demographic variables (type of school, gender, level of education of parents, participation in extracurricular activities, having a group of friends, having a mobile phone, time and frequency of using social media)?

4. Does the self-esteem of the students differ dramatically according to demographic variables (type of school, gender, level of education of parents, participation in extracurricular activities, having a group of friends, having a mobile phone, time and frequency of using social media)?

The study was conducted in Correlational research model. The universe of the study consists of students studying in the 7th and 8th grades of public and private secondary schools attached to the M.E.B in Ankara. Necessary permissions were obtained from the ethics committee of Hacettepe University for this research. While the universe was known, a total of 278 students were stated as participants by stratified sampling method. Before the data were analyzed, the scales of the students whose answers would be deemed invalid due to incomplete answers or not answering some questions were determined, and these scales were removed from the study, and 207 students formed the sample of the research. General Information Form”, “Social Media Attitude Scale” and “Rosenberg Self-Esteem Scale” were used as data collection tools. IBM SPSS 24 program was used to analyze the data. Firstly, the descriptive frequency and percentage distributions of the demographic features of the students were obtained in the study. Then, descriptive findings related to social media attitude scale sub-dimensions and self-esteem, which are research variables, were shown, and normality and reliability findings were examined.

The research data were analyzed using IBM SPSS 24 program. In the research, first of all frequency and percentage distributions depicting the demographic characteristics of the students were obtained. Then, the research variables, social media attitude scale sub-dimensions and descriptive findings related to self-esteem were shown, and normality and reliability findings were examined. While examining the differences between the groups, in case of normal distribution of data in paired comparisons, independent sample t-test and parametric tests were used. One-way analysis of variance (ANOVA) from parametric tests were used in more than two independent group comparisons. In cases where independent sample t-test was used, Levene test was applied to provide the assumption of homogeneity of variances. In cases where the assumption was not met, the relevant results were taken into account by making use of the corrections in the independent sample t-test. In order to determine which groups had significant differences between the groups in the one-way analysis of variance, Bonferroni Post-hoc test was applied in cases where the variances were homogeneously distributed and Tamhane T-2 Post-hoc test was applied in cases where they were not homogeneously distributed. The relationships between the variables were examined with the Pearson Correlation Coefficient. The level of significance in the interpretation of the results of the analysis was taken as 0.05.

In accordance with the consequences of the study, it has been defined that as the self-esteem of the students rose, the level of social isolation decreased, conversely, the level of social isolation of the students decreased, the social media attitude was positive. The results obtained from the study showed that the level of sharing needs of female students participating in the research is higher than that of male students, and social isolation levels of students studying in public schools are higher than students in private schools. According to the findings the social competencies of students who use social media for less than 1 year are significantly lower than students who use social media for more than 3 years.

The results demonstrated that students' self-esteem and attitudes against social media are high, and as their self-esteem increases, their level of social isolation decreases. Similarly, as students' social isolation levels decrease, social competence and sharing needs increase, in other words, students' positive attitudes toward social media increase. In addition, when students' social competence levels increase, their need for sharing and their relationship with teachers

also increase, and when students' need for sharing increases, their relationship with teachers also increases. In the study, it was defined that the level of sharing needs of female students was higher than that of male students. The limitedness of the study is that it was carried out with a sample group selected from 7th and 8th-grade students. Although the aim of the study was to investigate adolescents' attitudes towards social media in terms of self-esteem, studies can be conducted in which different variables that may affect social media attitudes are discussed, and especially the feedback received from social media is examined in terms of adolescents' identity development process and self-esteem. However, it can be suggested to examine the social media addiction dimension and the affecting factors in the context of students in different age groups.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu araştırmada kullanılan yöntem ve veri toplama araçları için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan 23 Temmuz 2019 tarih ve 35853172-302.08 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1. yazar ve 2.yazar

Literatür : 1. yazar ve 2.yazar

Metodoloji: 1. yazar ve 2.yazar

Sonuç : 1. yazar ve 2.yazar

1. yazarın katkı oranı: %50, 2. yazarın katkı oranı: %50

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors. Ethics committee approval was obtained from Hacettepe University Ethics Commission for the method and data collection tools used in this study with the decision dated 23 July 2019 and numbered 35853172-302.08.

Author Contributions: Authors contributions are below;

Introduction: 1. Author ve 2. Author

Literature: 1. Author ve 2. Author

Methodology: 1. Author ve 2. Author

Conclusion: 1. Author ve 2. Author

1st author's contribution rate: %50, 2nd author's contribution rate: %50

Kaynakça

- Akıncı Vural, B. Z. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5), 3348-3382. <https://doi.org/10.19168/jyu.65130>
- Banyai, F., Zsila, A., Kiraaly, O., Maraz, A., Elekes, Z., Griffiths, M. D., Andreassen, C. S., & Demetrovics, Z. (2017). Problematic social media use: results from a large-scale nationally representative adolescent sample. *Plos One*, 12(1), 1-1. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0169839>
- Barker, V. (2009). Older adolescents' motivations for social network site use: the influence of gender, group identity, and collective self-esteem. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(2), 209-213. <https://doi.org/10.1089/cpb.2008.0228>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları.
- Coyne, S. M., Padilla- Walker, L. M., Fraser, A. M., Fellows, K., & Day, R. D. (2014). "Media time = family time": positive media use in families with adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 29(5), 663-688. <https://doi.org/10.1177/0743558414538316>
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda benlik saygısı* [Uzmanlık tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Davis, K. (2013). Young people's digital lives: the impact of interpersonal relationships and digital media use on adolescents' sense of identity. *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2281-2293. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.05.022>

Atıf / Citation: Koçak, C. ve Metin, N. (2023). Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal medya tutumu ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 48-71. DOI: 10.22466/acusbd.1232155

- Eni, Ş. (2017). *Lise öğrencilerinin sosyal medya kullanma sıklığının yalnızlık algılarına etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using spss*. Sage Publications.
- Gentina, E. (2016). Offline friendships affect facebook activity and teens' theory of mind. *in NA - Advances in Consumer Research*, 44, P. Moreau & S. Puntoni (Eds.), Duluth, MN : Association for Consumer Research, 133-138.
- Güngör -Aytar, A. (2018). *Gelişim psikolojisi*. Hedef Yayıncılık.
- Karal, H. ve Kokoç, M. (2010). Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(3), 251-263. <https://doi.org/10.17762/turcomat.v1i3.17>
- Kırcaburun, K., Kokkinos, C.M., Demetrovics, Z., Kiraly, O., Griffiths, M.D., & Çolak, T.S. (2019). Problematic online behaviors among adolescents and emerging adults: associations between cyberbullying perpetration, problematic social media use, and psychosocial factors. *Int J Ment Health Addictio*, 17: 891-908. <https://doi.org/10.1007/s11469-018-9894-8>
- Lee, S. Y. (2014). How do people compare themselves with others on social network sites?: The case of Facebook. *Computers in Human Behaviur*, 32, 253-260.
- Midgley, C., Thai, S., Lockwood, P., Kovacheff, C., & Page-Gould, E. (2021). When every day is a high school reunion: Social media comparisons and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 121(2), 285-307. <https://doi.org/10.1037/pspi0000336>
- Ofcom (2021, April 28). *Children and parents: Media use and attitudes report*. https://www.ofcom.org.uk/data/assets/pdf_file/0025/217825/children-and-parents-media-use-and-attitudes-report-2020-21.pdf adresinden 13.12.2022 tarihinde alınmıştır.
- Okumuş, V. ve Parlar, H. (2018). Çocukların sosyal medya kullanım amaçları ve ebeveyn tutumları. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33), 357-368.
- Orth, U., & Robins, R.W. (2014). The development of self esteem. *Current Directions in Psychological Science*, 23(5) 381-387. <https://doi.org/10.1177/0963721414547414>
- Otrar, M. ve Argın, F. S. (2014). Ergenlerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının çok boyutlu incelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 5(10), 3-22.
- Otrar, M. ve Argın, F. S. (2015). Öğrencilerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 391-403.
- Quinn, S., & Oldmeadow, J.A. (2013). Is the generation a 'we' generation? social networking use among 9- to 13-year-olds and belonging. *British Journal of Developmental Psychology*, 31, 136-142. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12007>
- Rideout, V., & Robb, M. B. (2019). *The common sense census: Media use by tweens and teens*. CA: Common Sense Media, San Francisco. <https://www.commonsensemedia.org/sites/default/files/research/report/2019-census-8-to-18-full-report-updated.pdf> adresinden 03.01.2023 tarihinde alınmıştır.
- Sarıkaya, A. (2015). *14-18 Yaş arası ergenlerin benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Bilim Üniversitesi.
- Scully M., Swords L., & Nixon, E. (2023). Social comparisons on social media: online appearance-related activity and body dissatisfaction in adolescent girls. *Ir J Psychol Med*, 40(1), 31-42. <https://doi.org/10.1017/ipm.2020.93>
- Sebastian,C., Burnett, S., & Blakemore, S. J. (2008). Development of the self-concept during adolescence. *Trends*

Atıf / Citation: Koçak, C. ve Metin, N. (2023). Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal medya tutumu ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 48-71. DOI: 10.22466/acusbd.1232155

in Cognitive Sciences, 12(11),441-446. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2008.07.008>

Şahin, F. Y., & Öztoprak, Ö. (2019). Ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin benlik saygısına göre incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 363-377. <https://doi.org/10.21733/ibad.613902>

Schmeichel, M., Hughes, E. H., & Kutner, M. (2018). Qualitative research on youths' social media use: a review of the literature. *Middle Grades Review*, 4(2), 1-15.

Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics*. Sixth ed. Pearson.

Taprial, V., & Kanwar, P. (2012). *Understanding social media*. Ventus Publishing.

Uzun, Ö., Yıldırım, V. ve Uzun, E. (2016). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan ergenlerde sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve sosyal medya bağımlılığı, benlik saygısı ve algılanan sosyal destek ilişkisi. *Turkish Journal Of Family Medicine and Primary Care*, 10(3), 142-147. <https://doi.org/10.21763/tjfm.16425>

Valkenburg, P.M., Jochen P. & Schouten, A. P. (2006). Friend networking sites and their relationship to adolescents' well-being and social self-esteem. *Cyberpsychology & Behavior*, 9(5), 584-590. <https://doi.org/10.1089/cpb.2006.9.584>

Valkenburg, P. M., Sumter, S. R., & Peter, J. (2011). Gender differences in online and offline self-disclosure in pre-adolescence and adolescence. *British Journal of Developmental Psychology*, 29, 253-269. <https://doi.org/10.1348/2044-835X.002001>

Vogels, A. E., Watnick Gelles- R., & Massarat, N. (2022). *Teens, Social Media and Technology 2022*. <https://www.pewresearch.org/internet/2022/08/10/teens-social-media-and-technology-2022/> adresinden 07.01.2023 tarihinde alınmıştır.

Vossen, H. G. M., & Valkenburg, P. M. (2016). Do social media foster or curtail adolescents' empathy? A longitudinal study. *Computers in Human Behaviour*, 63, 118-124. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.040>

Yanık- Düşünceli, M. (2016). *Özel lise öğrencilerinin sosyal medya tutumları ile içedönüklük dışadönüklük kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi.

Yiğit, H. (2010). *Ergenlerin benlik saygılarının yaşam doyumu ve bazı özellik nitelikleri açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Walrave, M., Ponnet, K., Vanderhoven, E., Haers, J., & Segaert, B. (2016). *Youth 2.0: Social media and adolescence*. Springer International Publishing.

We Are Social Report. (2021, October 21). *Social media users pass the 4.5 billion mark*. <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/10/social-media-users-pass-the-4-5-billion-mark/> adresinden 15.12.2021 tarihinde alınmıştır.

We Are Social. (2022, January 26). *Dijital 2022: Another year of bumper growth 2022*. <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/> adresinden 10.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Weiten, W., Dunn, D. S., & Yost Hammer, E. (2012). *Psychology applied to modern life*. Cengage Learning.

Wilcox, K., & Stephen, A. T. (2013). Are close friends the enemy? Online social networks, self-esteem, and self-control. *Journal of Consumer Research*, 40(1), 90-103. <https://doi.org/10.1086/668794>

Woods, H. C., & Scott, H. (2016). Sleepy teens: Social media use in adolescence is associated with poor sleep quality, anxiety, depression and low self-esteem. *Journal of Adolescence*, 51, 41-49. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.05.008>

Kamu Hastanelerinde Çalışan Hemşireleri İşte Tutmayı Etkileyen Faktörler: Sistematik Derleme

The Factors Affecting the Retention of Nurses in Public Hospitals: A Systematic Review

Arş. Gör. Canan Çınar¹ , Prof. Dr. Afsun Ezel Esatoğlu²

Öz

Günümüzde, hemşireleri işte tutma konusu sağlık kurumlarında kaliteli bakım hizmetinin sunulması için önemlidir. Bu çalışmada, kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada; verileri toplaması, analiz etmesi, yorumlaması ve bulguların sunulmasında sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır. İnceleme sonucunda dâhil edilme kriterlerine uygun olan 20 çalışma araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen 24 faktör tanımlanmış ve bu faktörler, örgütsel faktörler/ iş ve rol faktörleri/ bireysel faktörler olarak üç tema altında incelenmiştir. Kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı en fazla etkilediği vurgulanan örgütsel faktörler örgütsel güçlendirme ve örgütsel kültürdür. İş/rol faktörleri ise iş tatmini, iş-yaşam dengesi ve ücret olarak belirlenmiştir. Kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı en çok etkilediği vurgulanan bireysel faktörler hemşirelerin işe karşı tutumu, çalışma süresi ve eğitimidir. Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler çok yönlüdür ve bu faktörler örneklem yetersizliği ve iş ortamına bağlı birtakım kısıtlılıklar nedeniyle iyi anlaşılmemekte ve yeterli uygulama alanlarında incelenememektedir. Kamuda çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörleri inceleyen bu çalışmada elde edilen bulgular, konuya ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak ileride yapılacak olan çalışmalara rehber olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş tatmini, İşyükü, Kalite, Kamu Hastaneleri, Sistematik Derleme

JEL Kodları: M12, M54, H75

Abstract

Nowadays, the retention of nurses in healthcare facilities is essential for maintaining quality nursing care. This study aimed to assess factors influencing the retention of nurses in public hospitals. The systematic review method was used for data collection, analysis, interpretation, and presentation of findings in this study to assess factors influencing the retention of nurses in public hospitals. As a result of the review, 20 publications that meet the inclusion criteria have been evaluated within the scope of the research. The study identified 24 factors that affected the retention of nurses in public hospitals and examined these factors as organizational factors/business and role factors/individual factors under three themes. The organizational factors emphasized that organizational empowerment and organizational culture were the most influencing the retention of nurses in public hospitals. Business/role factors are determined as work satisfaction, work-life balance, and fee. The individual factors emphasized that the most influencing the retention of nurses in public hospitals found as attitude towards work, working time, and education. The factors affecting nurse retention in public hospitals are versatile, and these factors are not well understood and examined in sufficient areas of practice due to a lack of sampling and some restrictions associated with the work environment. The findings of this research, which study factors affecting nurse retention in public hospitals, guide future studies by providing a holistic perspective on this issue.

Keywords: Job Satisfaction, Workload, Quality, Public Hospitals, Systematic Review

JEL Codes: M12, M54, H75

¹ Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, canankaragac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8887-5220

² Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, esatoglu@health.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0542-7228

Giriş

İşgücünün planlaması, eğitimi ve düzenlemesi politika yapıcılar, yöneticiler ve organizasyonlar için uzun vadeli bir sorundur (Lavieri & Puterman, 2009). Topluma sunulan sağlık hizmetleri ve bu hizmetlerin sürdürülebilirliği sağlıklı toplumun temel öğelerindedir. Sağlık hizmetlerinin sunumunda nitelik ve nicelik olarak ön planda olan hemşireler, sağlık hizmeti uygulamalarından yoğun olarak etkilenen meslek gruplarından (Lankshear vd., 2005). Hemşirelik mesleği, hasta bakım kalitesini etkileyen yorgunluk, tükenmişlik ve üstlenilen rollerin genişletilmesi gibi olumsuz durumlarla karşı karşıyadır (Brunetto vd., 2013; Nejati vd., 2016).

Sağlık kurumlarında hemşirelerin işten ayrılma oranının yükselmesi ve çalışan hemşire sayısının az olması küresel bir sorundur (Oulton, 2006). Sağlıkta işgücünün sürdürülebilirliği küresel bir zorunluluktur (WHO, 2017) ve hemşire kıtlığı yüksek ve düşük gelirli ülkelerin işgücü sorunlarının merkezi olarak tanımlanmıştır (Van der Heed & Aiken, 2013; Li ve vd., 2010). Dünya Sağlık Örgütü (2016), 2030 yılına kadar hemşire kıtlığının yaklaşık 7,6 milyon olabileceğini tahmin etmektedir. Öte yandan, hemşirelerin işte ayrılmaları oldukça maliyetlidir (Barney, 2002) ve hasta bakımını olumsuz etkilemektedir (Hayes vd., 2006). Hemşire sayısının yetersizliği, tıbbi teknolojideki ilerlemeler, daha uzun yaşam beklentisi ve artan kronik hastalıklar nedeniyle sağlık kurum ve kuruluşlarında hemşireleri işte tutma konusu önemli bir endişe kaynağı hâline gelmiştir (Levine, 2005; Oulton, 2006; Buchan & Aiken, 2008; Brunetto vd., 2013; Nejati vd., 2016).

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. İşte Tutma Kavramı ve Önemi

İşte tutma, bir örgütün çalışanlarını bünyesinde veya hizmetinde tutabilmesidir (Muller, 2009). Başka bir ifadeyle, işte tutma bir kurumun çalışanlarını elinde tutma stratejileri ve yeteneğidir (Balakrishnan & Coetzee, 2013). İşte tutma, çalışanları uzun süre organizasyonda kalmaya teşvik etmek olarak adlandırılmakta ve çalışanın bir proje boyunca veya mümkün olduğunca en uzun süre kurumda kalmasının teşvik edildiği süreçtir (Das & Baruah, 2013).

Örgütlerin en önemli sermaye kaynaklarından biri olan emek gücü olduğu dikkate alındığında, çalışanı işte tutma örgütlerin büyümesine ve başarısına katkıda bulunan insan kaynakları stratejisidir (Shoaib vd., 2009). Modern ekonomide, örgütler teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek, teknolojideki yenilikleri tahmin edebilmektedir. Bu bağlamda, örgüt çalışanlarının bilgi, deneyim ve tecrübeleri yeniliklerin yakalanması ve uygulaması aşamasında önemli rol oynamaktadır. Çalışanı işte tutma becerileri, örgütlere rakiplerine karşı önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır (Kyndt vd., 2009). Örgütlerin müşteri memnuniyetini ve kurumsal performansını büyük ölçüde sağlanması, örgütlerin en iyi çalışanlarını işte tutma yeteneğine bağlıdır (Das & Baruah, 2013). Denton (2000), işinden memnun ve mutlu olan çalışanların kendilerini işlerine daha çok adadıklarını ve müşterileri memnuniyetini artırmak için sürekli çaba harcadıklarını ifade etmektedir. Çalışanları işte tutmanın önemini inceleyen çalışmalarda çoğunlukla işgücü devri kavramı ilişkilendirilmektedir (Nejati vd., 2016). Reggio'ya (2003) göre işgücü devri çalışanların örgütten ayrılmaları olarak tanımlanmaktadır. İşgücü devri; verimliliğin azalması, maliyetlerin artması ve kurumda bilgi kaynaklarının yok olması gibi örgütler için kısa ve uzun vadeli olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle örgüt

yönetimi, çalışanların elde tutulması stratejilerine duyulan ihtiyacı kabul etmelidir (Holzer & Wissoker, 2001).

Hemşireyi işte tutma; motivasyon, niyet, bireysel karar ve işe bağlılık gibi özellikleri içeren karmaşık ve dinamik bir kavramdır (Efendi vd., 2018). Bir hemşirenin işten ayrılması; sağlık kuruluşu ve kuruluşun hasta popülasyonu üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bu nedenle, sağlık kurum ve kuruluşlarında işten ayrılan hemşirelerin incelenmesi ve bu incelemelerin sürekliliğinin sağlanması büyük önem arz etmektedir (Cangelosi vd., 2008; Agrawal vd., 2012). İşten ayrılan hemşire sayısının artması nedeniyle, hemşire yetersizliğe bağlı olarak mevcut çalışan hemşirelerin iş yükü artmaktadır. Bu durum, hemşirelerin motivasyonu olumsuz etkileyerek hemşirelerde strese yol açmaktadır. Ayrıca, hemşirelerin işten ayrılmaları nitelikli insan gücünün azalmasına sebep olmaktadır. Bu durum, sağlık kurum ve kuruluşları için büyük ekonomik kayıplara sebep olan maliyet artırıcı bir unsurdur (Jones & Gates 2007).

1.2. İşte Tutmayı Etkileyen Faktörler

Fitz-enz'e (1990) göre kurumlarda çalışanların işte tutulması birçok faktörden etkilenmektedir. Literatürde daha önce yapılan araştırmalarda, çalışanların işte tutulması ile ilişkili çeşitli faktörler tespit edilmiştir. Araştırmalarda yaygın olarak ifade edilen faktörler; gelişim fırsatları ve kalite denetimi, iş stresi (Brown vd., 2001); ücret, takdir edilme, terfi ve yükselme fırsatları, çalışma ortamının atmosferi, çalışanlar arası ilişkiler, iş-yaşam dengesi, iletişim (Walker, 2001) ve denetimdir (Naqvi & Bashir, 2015). Osteraker (1999)'e göre özellikle iş güvenliği, eğitim, ücret, ödül, güçlendirme, çalışma ortamı ve adalet gibi faktörlerin örgüt yönetimleri tarafından dikkat edilmesi gerekmektedir. Çalışan memnuniyeti ve çalışanı işte tutma bir kuruluşun başarısı için kilit faktörlerdir (Osteraker, 1999).

Hemşireleri işte tutma çok sayıda çalışmada araştırılmıştır. Hemşireleri işte tutma; doğrudan hemşire devir hızı (Nejati vd., 2016; Al Sabei vd., 2020) ile dolaylı olarak işten ayrılma veya işte kalma niyeti (Li vd., 2010; de Oliveira vd., 2017), iş tatmini (Hamid vd., 2014) ve liderlik davranışları (Kleinman, 2004) gibi faktörler aracılığıyla incelenmiştir. Price ve Mueller (2004)'e göre, işte kalma niyeti hem doğrudan hem de dolaylı etkiler yoluyla hemşireleri işte tutma üzerinde en büyük etkiye sahip faktördür. Mor Barak vd., (2001), işten ayrılmanın en güçlü yordayıcısının işten ayrılma niyeti olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca; iş olanakları, iş tatmini ve tükenmişlik gibi faktörler hemşireleri işte tutmayı etkilemektedir (Mor Barak vd., 2001; Hayes vd., 2006).

Literatürde yapılan araştırma sonuçları, çoklu faktörlerin hemşirelerin işte tutulmasını etkilediğini vurgulamaktadır. Mevcut ve yaklaşmakta olan hemşire kıtlığı, birçok ülkede sağlık hizmetlerinin sunumu ve yönetimi ile ilgili endişelerin artmasına neden olmaktadır (Buchan & Aiken, 2008; Brunetto vd., 2013; Spence Laschinger vd., 2009; Rispel vd., 2014). Sağlık kurum ve kuruluşlarında işte kalmayı etkileyen faktörlerin belirlenmesi hemşirelikte işgücünün sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşımaktadır. Literatürde, hemşireleri işte tutma ile ilgili faktörler çok fazla araştırılmış olsa da kamuda çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler hakkında çok az çalışma yayınlanmıştır. Bu çalışmada, kamu hastanelerinde hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörleri inceleyen çalışmaların sistematik incelenerek araştırma bulgularının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Gereç ve Yöntemler

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

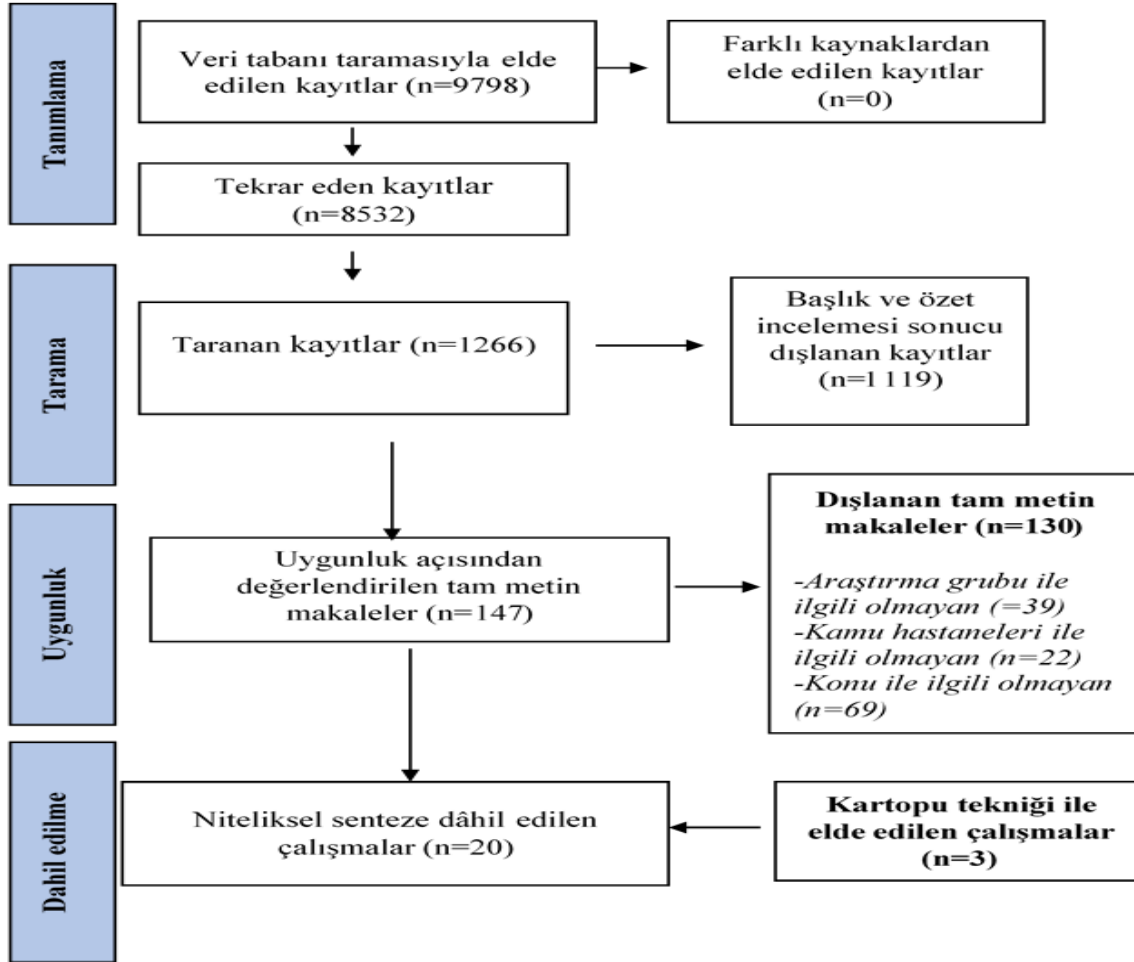
Bu araştırmada, kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörleri araştıran çalışmaların sistematik olarak gözden geçirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada verileri toplama, analiz etme, yorumlama ve sunmada sistematik derleme yönteminden faydalanılmıştır. Sistematik derleme, belirli bir konu hakkında yayımlanan çalışmaların detaylı bir şekilde taranmasıdır. Tarama sonucunda elde edilen çalışmalar belirli kriterler doğrultusunda incelenmekte ve elde edilen bulgular nicel ve nitel olarak sentezlenmektedir (Togerson, 2003; Karaçam, 2013). Araştırmada Moher vd., (2009) tarafından geliştirilen “Sistematik İncelemeler ve Meta Analizleri için Tercih Edilen Raporlama Maddeleri (PRISMA)” adlı kontrol listesinden yararlanılmıştır. Bu araştırma, sistematik derleme çalışma sonuçlarının raporlanmasında PRISMA yönergesine uygun bir şekilde yürütülmüştür.

2.2. Çalışmaların Seçimi

Araştırma, konuyla ilgili yayımlanan çalışmaların geriye dönük biçimde taranması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması, kapsadığı yıllar açısından herhangi bir sınırlama yapılmaksızın Ankara Üniversitesi internet erişim ağı üzerinden sırasıyla Web of Science, Scopus, Science Direct, Emerald ve Pubmed elektronik veri tabanlarında yapılmıştır. Literatür taraması, ilgili veri tabanlarında Medical Subject Headings’e (MESH) uygun olarak seçilen “Nurs* retention”, “retention of nurs*”, “retention”, “nurs*”, ve “Hospitals, Public” anahtar kelimeleri ile Nisan-Mayıs 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Anahtar kelimeler, ilgili veri tabanlarında birbirinin kombinasyonları şeklinde taranmıştır. Araştırmaya dâhil etme kriterleri sırasıyla çalışmaların kamu hastanelerinde gerçekleştirilmesi, araştırma grubunun hemşireler olması, İngilizce dilinde ve araştırma makalesi olmasıdır. Derleme, kalitatif ve tanımlayıcı araştırmalar çalışmadan dışlama kriterleri olarak belirlenmiştir. Tarama sonucunda toplamda 9.798 (Web of Science: 387, Scopus: 1.149, Science Direct: 2.763, Emerald: 4.989, Pubmed: 510) kayıta ulaşılmıştır. Araştırmada ilk olarak elektronik veri tabanlarından elde edilen kayıtlar başlık ve özetleri incelenmiştir. Daha sonra, tam metnine ulaşılabilen çalışmalar inceleme kapsamına alınmıştır. Çalışmaya sadece hakemli dergilerde yayımlanan çalışmalar dâhil edilmiştir. Tarama sonucunda ilgili veri tabanlarından elde edilen 17 çalışma ve kartopu tekniği ile elde edilen 3 çalışma araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Toplamda 20 çalışma araştırma kapsamında incelenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1

Çalışmaların Seçim Akışı

Araştırma kapsamında değerlendirilecek çalışmaların seçimi, araştırmacılar tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, öncelikle çalışmaların başlık ve özet metinleri dâhil etme kriterleri kapsamında incelenmiş olup sonrasında çalışmaların tam metinleri araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Araştırmacılar tarafından geliştirilen standart bir veri özetleme formu yardımıyla çalışmaların tam metinleri değerlendirilmiştir. Formlar üzerinde fikir birliği oluşana dek tartışılarak araştırmacılar arasında uzlaşmaya varılmıştır.

2.3. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırma kapsamında değerlendirilen çalışmalar, erişime açık olan veri tabanlarından elde edildiğinden araştırma için etik kurul iznine gerek duyulmamaktadır. Araştırmanın tüm aşamaları Helsinki Deklarasyonu'nda yer alan ilkelere uygun şekilde yürütülmüştür.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Nisan-Mayıs 2020 tarihlerinde Ankara Üniversitesi internet erişim ağı üzerinden tam metnine ulaşılabilen araştırma makaleleri ile sınırlıdır. Hemşireleri işte tutma konusunda yapılmış kitap, kitap bölümü, tez, bildiri ve derleme makaleler araştırma kapsamında değerlendirilmemiştir.

3. Bulgular

Araştırmada yapılan tarama sonucunda kamu hastanelerinde hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörlerin ilk incelendiği çalışmanın 2004 yılına ait olduğu belirlenmiştir. Araştırmada, kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutma konulu çalışmaların son 10 yıldan bu yana artış gösterdiği saptanmıştır. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar içerisinde en fazla yayının 2019 (n=4) yılında yapıldığı ve çalışmaların %50'sinden fazlasının 2014 yılı ve sonrasında ait olduğu bulunmuştur. Çalışma kapsamında incelenen çalışmaların %40'ı (n=8) hemşirelik, %25'i (n=8) sağlık hizmetleri, %20'si (n=8) insan kaynakları ve %15'i (n=3) ise sağlık politikası, halk sağlığı ve kalite gibi diğer kategorilerdeki dergilerde yayınlanmıştır. Araştırma kapsamında 11 (%55) çalışma araştırma süreci bir model veya kurama dayandırılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen 20 çalışma; coğrafi, ekonomik, kültürel ve sağlık sistemi bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip 15 ülkede gerçekleştirilmiştir. Kamu hastanelerinde hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalarda nitel ve nicel veri kaynaklarından yararlandığı saptanmıştır. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda çoğunlukla (n=14) nicel veri analiz yöntemleri benimsendiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, veri toplama yöntemleri (odak grup görüşmesi, yüz yüze görüşme, gözlem, doküman incelemesi, anket vb.) farklılıklar gösterirken; nicel ve nitel verilerin birlikte kullanıldığı çalışma sayısı (n=2) sınırlıdır (Tablo 1).

Tablo 1

Çalışmalara Ait Bulgular

Yazar/yıl	Yayınladığı dergi	Ülke	Örnekleme	Kuramsal Çerçeve	Ölçüm aracı	Örgütsel faktörler	İş/rol faktörleri	Bireysel faktörler
Al Sabei vd. (2020)	Journal of Nursing Scholarship	Umman	207 hemşire	-	Anket	Örgütsel kaynaklar	İş tatmini	Eğitim, iş yeterlilikleri, işe karşı tutum
Sillero-Sillero & Zabalegui (2020)	Revista Latino-Americana de Enfermagem	İspanya	130 hemşire	-	Anket	Örgütsel kaynaklar	Tükenmişlik, iş tatmini	İşe karşı tutum
Handley vd. (2019)	International Journal of Nursing Studies	İngiltere	14 hemşire	Program teorisi	Anket, görüşme, doküman incelemesi	-	-	İşe karşı tutum
Hirohara vd. (2019)	BMC Health Services Research	Japonya	25 hemşire	-	Görüşme	Örgütsel destek	İş-yaşam dengesi	-
Nyikuri vd. (2019)	Nursing Open	Kenya	27 hemşire	Benner'in Acemilikten Uzmanlığa Teorisi	Görüşme	Örgüt kültürü, örgütsel yedekleme	Bakım kalitesi	Çalışma süresi
Wang & Yuan, (2018)	BMC Health Services Research	Çin	514 hemşire	-	Anket	Örgütsel güçlendirme	İş-yaşam dengesi, iş tatmini	Cinsiyet, eğitim, iş yeterlilikleri, çalışma süresi, işe karşı tutum
de Oliveira vd. (2017)	BMC Health Services Research	Brezilya	3229 kayıtlı hemşire	Kavramsal çerçeve	Anket	Örgütsel destek, örgütsel bağlılık	İş-yaşam dengesi	Cinsiyet, yaş, medeni durum/aile, çalışma süresi, işe karşı tutum

Tablo 1

Çalışmalara Ait Bulgular (devam)

Yazar/yıl	Yayınladığı dergi	Ülke	Örneklem	Kuramsal Çerçeve	Ölçüm aracı	Örgütsel faktörler	İş/rol faktörleri	Bireysel faktörler
Drennan & Halter (2016)	Journal of Nursing Management	İngiltere	12 yönetici hemşire	Kavramsal model	Yarı yapılandırılmış görüşme	Örgütsel kaynaklar, liderlik davranışları, idari sistemler, örgütsel yedekleme, örgütsel güçlendirme	Ücret	-
Parveen vd. (2016)	International Journal for Quality Research	Suudi Arabistan	360 kayıtlı hemşire	Yapısal model	Anket	Örgütsel güçlendirme	Ücret	-
Hamdan & Abu Hamra (2015)	Human Resources for Health	Filistin	161 hemşire	-	Anket	Örgütsel destek, idari sistemler, şiddet	-	-
Hamid vd. (2014)	Journal of Multidisciplinary Healthcare	Pakistan	26 hemşire	-	Görüşme	Örgüt kültürü	-	İşe karşı tutum
Rispel vd. (2014)	Global Health Action	Afrika	3784 hemşire	-	Anket	-	-	Ek işte çalışma
Rodwell vd. (2014)	Journal of Nursing Scholarship	Avustralya	250 hemşire	Kavramsal model	Anket	İdari sistemler, şiddet	-	-
Brunetto vd. (2013)	Journal of Advanced Nursing	Amerika Birleşik Devletleri/Avustralya	1228 hemşire	Sosyal değişim kuramı	Anket	Örgüt kültürü, liderlik davranışları, örgütsel bağlılık	-	İşe karşı tutum
El-Jardali vd. (2013)	Human Resources for Health	Lübnan	857 hemşire	Kavramsal model	Anket	Örgüt kültürü, örgütsel güçlendirme	İş-yaşam dengesi, iş tatmini	Cinsiyet, yaş, medeni durum/aile, eğitim, çalışma süresi, işe karşı tutum
Brunetto vd. (2012)	International Journal of Human Resource Management	Avustralya	383 hemşire	Lider-üye etkileşim teorisi	Anket, Görüşme	Örgüt kültürü, örgütsel bağlılık, örgütsel güçlendirme	-	-
Li vd. (2010)	Scandinavian Journal of Public Health	Çin	3088 hemşire	-	Anket	Örgüt kültürü, liderlik davranışları, örgütsel güçlendirme	-	İşe karşı tutum
Pillay, 2009	Human Resources for Health	Afrika	569 Hemşire	-	Anket	Örgüt kültürü, örgütsel kaynaklar, örgütsel destek, idari sistemler, örgütsel güçlendirme	İş yükü, iş tatmini, bakım kalitesi, ücret	Çalışma süresi
Spence Laschinger vd. (2009)	Journal of Nursing Management	Kanada	612 hemşire	Kavramsal model	Anket	Örgütsel destek, örgütsel güçlendirme	Tükenmişlik, ücret	-
Kleinman vd. (2004)	Hospital Topics	Amerika Birleşik Devletleri	79 hemşire, 10 hemşire yöneticisi	Kavramsal model	Anket	Liderlik davranışları	-	-

Araştırma kapsamında, kamu hastanelerinde hemşireleri işte tutmayı etkileyen 24 faktör tanımlanmış ve bu faktörler üç temada incelenmiştir. Bu çalışmada örgütsel faktörler; kamu hastanelerinin etkileme gücüne bağlı olan ve hemşirelerin çalışma hayatını etkileyebilecek

değişkenleri ifade ederken; iş veya rol faktörleri, hemşirelerin iş veya rollerine özgü değişkenler olarak tanımlanmıştır. Bireysel faktörler ise yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, inanç, algı, tutum, yaşam ve deneyimler gibi bireye özgü demografik değişkenleri içermektedir (Şekil 2).

Şekil 2

Hemşireyi İşte Tutmayı Etkileyen Faktörlerin Tematiği

3.1. Kamu Hastanelerinde Hemşireleri İşte Tutmayı Etkileyen Örgütsel Faktörler

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar, kamu hastanelerinde çalışan hemşirelerin işte tutulmasında örgütsel faktörlerin temel öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan araştırma sonucunda 19 farklı çalışmadan, hemşireyi işte tutmayı etkileyen toplam 9 örgütsel faktör tanımlanmıştır. Kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı en fazla etkilediği vurgulanan örgütsel faktörler, örgütsel güçlendirme ve örgütsel kültürdür. Örgütsel güçlendirme, sağlık kurumlarının değişen çevresel koşullara ve hizmet gereksinimlerine kısa sürede cevap verebilmesini kolaylaştırmaktadır. Örgütsel güçlendirme aynı zamanda hemşirelerin işten ayrılma niyetinin önemli yordayıcılarından. Spence Laschinger vd. (2009) yaptığı çalışmada, örgütsel güçlendirme ile hemşireyi işte tutma arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve örgütsel güçlendirme ile tükenmişlik arasında ise ters yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca kamu hastanelerinde daha profesyonel uygulamaları içeren yönetimsel stratejilerin benimsenmesiyle hemşirelerde tükenmişliğinin azalmasına katkı sağlanacaktır (Spence Laschinger vd., 2009). Bunun yanı sıra, hemşirelerin örgütsel güçlendirme algıları, kuruma duydukları bağlılıklarını önemli ölçüde etkilemektedir (Brunetto vd., 2009).

Bir bireyin örgütün değerleriyle özdeşleştiği tutumsal bir durum olan örgütsel bağlılığın, hemşirelerin işten ayrılma niyetinin belirleyicilerindedir. Aynı zamanda örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişkili bulunmaktadır (Brunetto vd., 2013). Brunetto vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada, hemşirelerin örgütsel bağlılığı üzerinde yönetici hemşirelerin önemli rol oynadığı vurgulanmıştır. Araştırma kapsamında ortaya çıkan

diğer örgütsel faktörler arasında insan ve finansal kaynakların yeterliliği, örgütsel yedekleme ve etkili idari sistemler yer almaktadır. Yetersiz işgücü ve mali kaynaklar, kamu hastanelerinde iş yükü ve rol artışına sebep olmakta ve bu faktörler hemşirelerin iş tatminini olumsuz etkilemektedir (Al Sabei vd., 2020; Drennan vd., 2016). Öte yandan etkin kaynak yönetimi, yönlendirme, mesleki gelişim ve yeterli ödüllendirme gibi değişkenler kamu hastanelerinde çalışan hemşirelerin işte tutulmasını olumlu yönde etkilerken; hesap verebilirlikte hakkaniyetsizlik ve yetersiz ücretlendirme gibi değişkenler ise olumsuz olarak etkilemektedir (Drennan vd., 2016).

Sağlık kurumlarında liderlik ve liderlik davranışları bir zorunluluktur (Kleinman, 2004). Drennan vd. (2016), sağlık kurumlarının hemşireler için rekabet ettiği ortamda, stratejik liderlik yoluyla hemşireyi işte tutmanın daha etkili olabileceğini vurgulamaktadır. Lider hemşirenin etkililiği, hemşirelerin iş tatmini ile doğrudan ilişkilidir ve hemşireleri işte tutmanın anahtar faktörüdür (Drennan vd., 2016). Öte yandan, Kleinman (2004) göre, hemşireler için liderlik davranışı önemlidir ve dönüşümsel liderlik ise tercih edilen bir liderlik stildir. Hastane yönetiminin örgütsel desteği, örgütsel değeri ve uygun geri bildirim gibi faktörlerin hemşireler ve diğer sağlık çalışanları üzerinde etkilidir. Hemşireler genellikle geri bildirimlerin yeterli olduğunu algıladıklarında, kendilerine değer verildiğini algılamakta ve bu durum işte kalma niyetlerini olumlu biçimde etkilemektedir (Pillay, 2009; Spence Laschinger vd., 2009; Rodwell vd., 2014; Hamdan & Hamra, 2015; de Oliveira vd., 2017).

Örgütsel şiddet, personel devir hızının artışında önemli bir faktördür (Rodwell vd., 2014) ve hemşirelerin refahı, hasta bakımı ve işte tutulması üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır (Hamdan & Hamra, 2015). Hamdan ve Abu Hamra (2015) çalışmasında, acil serviste çalışan genç ve deneyimsiz hemşirelerin şiddete maruz kalma riskinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Rodwell vd. (2014) tarafından yapılan araştırmada ise, istismarcı yönetim algısı işten ayrılma niyetinin %40'nı; iş tatmininin %30'unu ve işe bağlı gerginliğin %33'ünü açıkladığı bulunmuştur. Kişisel saldırıların ise işten ayrılma niyeti üzerinde dolaylı bir etkisi gözlemlenmezken; görev saldırıları, doğrudan ve dolaylı olarak işten ayrılma niyetinin artışı ile sonuçlanmaktadır (Rodwell vd., 2014).

3.2. Kamu hastanelerinde hemşireleri işte tutmayı etkileyen iş ve rol faktörleri

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar, iş ve role ilişkin faktörlerin kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmada temel belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan araştırma sonucunda incelenen 11 çalışmada, hemşireyi işte tutma ile ilgili 6 adet iş/rol faktörü tanımlanmıştır. Kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı en fazla etkilediği vurgulanan iş/rol faktörleri iş tatmini, iş-yaşam dengesi ve ücretlerdir. İş tatmini hem örgütsel faktörler hem de iş/rol faktörleriyle ilişkilidir. İş tatmini, hemşireyi işte tutmanın önemli bir bileşenidir ve işte tutma ile pozitif yönde ilişkilidir. İş tatmini aynı zamanda örgütsel çevre, iş yükü, tükenmişlik ve bakım kalitesi ile ilgilidir ve dışsal ödüller, iş tatminde önemli bir motivasyon kaynağıdır (El-Jardali vd., 2013; Al Sabei vd., 2020).

Hamid vd., (2014) yapmış oldukları çalışmada, kamu hastanelerinde çalışan hemşirelerin sınırlı kaynaklarla görev yaptıkları ve hemşirelerin ise doktor, hasta ve hasta yakınları tarafından saygı görmek istedikleri bildirilmiştir. Çalışmada, çalışanlar arası ilişkilerin hemşirelerin işte tutulmasında önemli rol oynadığı ve hastane ortamındaki saygı eksikliğinin iş

Atf / Citation: Çınar, C. ve Ustaoglu, E. A. (2023). Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 72-90. DOI: 10.22466/acusbd.1252447

tatminin azalması ile sonuçlandığı bulunmuştur. Çalışmada ayrıca, kamuda çalışan hemşirelerin iş tatmininde en fazla sorun yaşadığı faktörlerin ücret düşüklüğü, aşırı iş yükü ve kaynak eksikliği olduğu bulunmuştur. Sillero-Sillero ve Zabalegui (2020) tarafından yapılan çalışmada ise, perioperatif hemşirelerin %20'sinin işten ayrılmak istedikleri ve perioperatif hemşirelerin işten ayrılma niyetlerini etkileyen faktörler ise personel ve kaynak eksikliği, çalışma ortamına duyulan memnuniyetsizlik ve tükenmişlik olarak saptanmıştır (Sillero-Sillero & Zabalegui, 2020). Wang ve Yuan (2018) çalışmasında; düşük ücret, yüksek iş stresi, az uyku, düşük sosyal statü ve sınırlı kaynaklar gibi faktörlerin hemşirelerin işten ayrılma niyetlerinin artışı ile sonuçlandığını vurgulamaktadır. Buna karşın yüksek ücret, uygun çalışma saatleri ve hastane yönetimine duyulan yüksek memnuniyet gibi faktörler hemşirelerin işte kalma niyetini artırmaktadır. Parveen vd. (2017) göre, kişisel gelişim ve ücret gibi faktörlerin hemşireyi işte tutma üzerinde önemli olumlu etkileri bulunmaktadır. Drennan ve Halter (2016)'in yapmış olduğu çalışmada, yüksek maaş ile kariyer gelişimi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmada, hastane yönetiminin hemşireler için kariyer gelişimini daha çekici hale getirilmek adına düşük maaş tarifesi uygulandığı belirtilmiştir (Drennan & Halter, 2016).

Hemşireyi işte tutma, bakım kalitesini sağlama yeteneğinin önemli bileşenidir (Pillay, 2009) ve hemşirelerin görev süresi bakım kalitesini etkilemektedir (Nyikuri vd., 2020). İş tatmini ise yüksek kalitede bakım hizmeti sunumunun önemli bir parçasıdır. İş tatmini düşük olan hemşireler düşük kaliteli bakım hizmeti vermekle kalmaz; aynı zamanda hasta memnuniyetini de olumsuz etkilemektedir (Pillay, 2009; Nyikuri vd., 2020).

3.3. Kamu hastanelerinde hemşireleri işte tutmayı etkileyen bireysel faktörler

Araştırmada, hemşireyi işte tutmayı etkileyen bireysel faktörlerin çoğunlukla nicel yöntemler kullanılarak araştırıldığı saptanmıştır. Araştırma kapsamında incelenen 12 çalışmadan hemşireleri işte tutmayı etkileyen 8 bireysel faktör tanımlanmıştır. Kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı en çok etkilediği vurgulanan bireysel faktörler; işe karşı tutum, kurumda geçirilen süreyi ifade eden çalışma süresi (kıdem) ve eğitimidir. Kişilik, ihtiyaç, değer ve tutum gibi çeşitli bireysel özellikler hemşirelerin işte tutulmasında önemli rol oynamaktadır. Hemşirelerin sağlığı ve çalışma ortamıyla ilişkili öz değerlendirmelerini etkileyen bireysel faktörler, hemşirelerin işten veya meslekten ayrılma niyetini etkilemektedir (Handley vd., 2019). Kamu hastanelerinde çalışan hemşirelerin işten ayrılma niyeti ile ilişkili değişkenler ise işe duyulan memnuniyet (Wang & Yuan, 2018), hemşirelik mesleğine yönelik tutumlar (El-Jardi vd., 2013) ve işe duyulan aşırı bağımlılıktır (de Oliveira vd., 2017). Bakım becerilerini kaybetme konusundaki endişeler ise hemşirelerin işte kalma niyetini olumsuz etkilemektedir (Handley vd., 2019).

Hemşirelik mesleğinden ayrılma niyeti ile bir ilişkili olan demografik faktörler arasında öne çıkanlar; yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma süresidir. de Oliveira vd. (2017) çalışmasında, işte kalma niyeti düşük olan hemşirelerin diğer hemşirelere kıyasla daha genç, bekar, daha az iş deneyimine sahip ve düşük eğitim seviyesine sahip olduğunu tespit etmiştir. Çocuklu ve evli olan hemşirelerin, evli meslektaşlarına kıyasla işte kalma niyeti ise iki kat daha fazladır (de Oliveira vd., 2017). Evli kadınların toplumdaki algılanan rolüne ilişkin sosyokültürel faktörler işte tutmayı etkilemektedir. Cinsiyet faktörü, hemşireyi işte tutma

Atıf / Citation: Çınar, C. ve Ustaoglu, E. A. (2023). Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 72-90. DOI: 10.22466/acusbd.1252447

ilişkilidir ve erkek hemşirelerin işten ayrılma oranları kadın hemşirelere göre daha yüksektir (El-Jardi vd., 2013).

Kamu hastanelerinde, yüksek eğitim derecesine sahip hemşirelerin, hemşirelik bakım faaliyetlerinin yanı sıra; malzeme ve finansal kaynakları yönetme gibi karmaşık yönetim faaliyetlerini ve liderlik rollerini üstlenmeleri de beklenmektedir. Artan iş yükü, tükenmişlik, iş-yaşam dengesizliği gibi sonuçlara yol açması nedeniyle olarak eğitim düzeyi ile hemşireyi işte tutma arasında negatif bir ilişki söz konusudur (El-Jardi vd., 2013; Wang & Yuan, 2018; Al Sabei vd., 2020). Al Sabei vd. (2020) araştırmasında, lisansüstü dereceye sahip olan hemşirelerin tükenmişlik düzeylerinin ve işten ayrılma niyetlerinin lisans mezunu olan hemşirelere kıyasla daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Wang & Yuan (2018) çalışmasında, lisansüstü dereceye sahip olan hemşirelerin, daha spesifik ve zorlayıcı işte çalışmayı tercih etmeleri sebebiyle işten ayrılmaya daha istekli olduklarını tespit etmiştir. Benzer şekilde, El-Jardali vd. (2013) ise kırsal alanda çalışan ve daha yükseköğrenim derecesine sahip hemşirelerin daha rekabetçi olan kentsel alanlarda çalışmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Seminer, kurs ve eğitim gibi kişisel ve mesleki gelişim fırsatları hemşirelerin işte kalmasına olumlu katkılar sağlamaktadır (El-Jardali vd., 2013).

4. Tartışma

Bu çalışmada, kamu hastanesinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörleri araştıran 20 çalışma sistematik derleme yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma sonucunda kamu hastanelerinde hemşireleri işte tutma konusunda yayınlamış çalışmaların sayısının son yıllarda artış gösterdiği bulunmuştur. Hastanelerde hemşirelerin işten ayrılma oranının yüksek olması ve buna bağlı olarak nitelikli hemşire sayısının azalması nedeniyle hemşireleri işte tutma konusu önem kazanmıştır (Jones & Gates 2007; Van der Heed & Aiken, 2013). Araştırmada incelenen 20 çalışma; coğrafi, kültürel ve ekonomik açıdan birbirinden farklı ülkede ve çeşitli kategorideki bilimsel dergilerde yayınlanmıştır. Bu durum, hemşireyi işte tutmayı etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmalara olan önemin, erişimin yaygınlığının ve alandaki ilgisinin bir göstergesidir.

Araştırma kapsamında kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen 24 faktör tanımlanmış ve faktörler; örgütsel faktörler, iş/rol faktörleri ve bireysel faktörler olarak üç temada değerlendirilmiştir. Araştırmada, kamuda çalışan hemşirelerin işten ayrılma veya işte kalma niyetleri; örgütsel, iş/rol ve kişisel düzeylerde çeşitli faktörlerin karmaşık bir etkileşimi ile ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, hemşireleri işte tutma sorunlarının karmaşıklığının daha iyi anlaşılması için araştırma kapsamında tanımlanan örgütsel/ iş ve rol/ bireysel faktörlerin birbiriyle olan ilişkilerinin göz önünde bulundurulması önemli olacaktır. Araştırmada, kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı etkilediği tespit edilen örgütsel faktörler; örgüt kültürü, örgütsel kaynaklar, liderlik davranışları, örgütsel destek, örgütsel bağlılık, idari sistemler, örgütsel yedekleme, örgütsel güçlendirme ve şiddet olarak belirlenmiştir. Anis vd. (2011) çalışmasında, güçlü örgütsel bağlılığa sahip bir çalışanın, diğer çalışanların işte tutulmasını ve iş tatminini artırabileceğini; ödüllendirme ve destek gibi örgütsel faktörlerin çalışanların örgütsel bağlılığının artırılmasında önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedir. Benzer şekilde, Karsh vd. (2005) çalışmasında, örgütsel bağlılık ve iş doyumunun sağlık çalışanların işten ayrılma niyetlerini açıkladığını tespit etmişlerdir. Ayrıca;

iş baskısı, kişinin ihtiyacını karşılayacak çalışma ortamına sahip olma, güvende hissetme, geri bildirim verilmesi ve kaliteli çalışma ortamının varlığı, çalışanlarının gelecekteki örgütsel üyeliğini dolaylı olarak etkilemektedir (Karsh vd., 2005).

Kamu hastanelerinin hemşirelere değerli bir çalışan olduğu duygusunu iletme yeteneği büyük ölçüde organizasyonun kültürüne, değerlerine ve üst yönetimin liderlik stiline bağlıdır (Lee & Cummings, 2008). Araştırmada, kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı etkilediği tespit edilen iş ve rol faktörleri; iş-yaşam dengesi, tükenmişlik, iş yükü, iş tatmini, bakım kalitesi ve ücret olarak tespit edilmiştir. Lee ve Cummings (2008)'in hemşire yöneticilerinin iş tatmini etkileyen faktörleri incelediği çalışmada, işte tutmanın tükenmişlik ve iş tatmini ile ilişkili olduğu ve tükenmişliği önleme stratejilerinin ise hasta, sağlık çalışanları ve sağlık kuruluşları için önemli olduğu saptanmıştır. Hemşire tükenmişliği, hastalarda ve çalışma ortamlarında kötü sonuçlar yaratması nedeniyle hemşirelik bakım süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Vahey vd., 2004). Maslach vd., (2001) göre, hemşire tükenmişliğinin önlenmesine ve işe katılımın teşvik edilmesine yönelik birtakım örgütsel müdahaleler yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak, hemşireleri işte tutmayı etkileyecek faktörlerin ortadan kaldırılmasına yönelik yapılacak müdahalelerin çalışma ortamlarında desteklenmesinde hastane yönetiminin kilit rol oynayacağı söylenebilir.

Araştırmada, kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı etkilediği tespit edilen bireysel faktörler; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, iş yeterlilikleri, ek işte çalışma, çalışma süresi (kıdem) ve işe karşı tutum olarak tanımlanmıştır. Chen vd. (2016) göre; yaş, kişilik özellikleri ve işe verilen değer gibi demografik özelliklerin hemşirelerin işte kalma niyetlerini artırmada önemli faktörlerdir. Özellikle genç hemşirelere işte ilerleme ve gelişme fırsatlarının sunulması hemşirelerin işten ayrılma niyetini azaltmaktadır (Takase vd., 2016). Heidari vd., (2017) çalışmasında, yeni mezun hemşirelerin olumsuz çalışma koşulları nedeniyle mesleği bırakmayı düşündüğü ve lisansüstü eğitim alan hemşirelerin ise çalışma koşullarına daha olumlu yaklaştıkları bulunmuştur. Hemşire devir hızı bağlamında, hemşirelik işgücünün yaş profili ve sağlık kuruluşlarında çalışan hemşirelerin büyük çoğunluğunun kadın olması kurumlar için dikkate alınması gereken faktörlerdir. Ayrıca, çalışma ortamının özellikleri, hemşirelerin işte tutulmasında önemli bir faktör olabilmektedir. Ancak, artan iş yükü ve kötü çalışma ortamı hem bakım kalitesini hem de hemşirelerin işte kalma sürelerini etkileyebilmektedir. İş özellikleri, hizmet içi eğitim/ sürekli gelişim ve organizasyon kültürü gibi değişkenler işe duyulan memnuniyeti azaltarak hemşirelerin iş-yaşam dengesini etkilemektedir (Hämmig, 2018; Sasso vd., 2019; Galbany-Estragué & Nelson, 2016). Kötü çalışma ortamı ve ağır iş yükü gibi faktörler tıbbi hatalara neden olmakta ve bu faktörler stres, tükenmişlik, devamsızlık ve yüksek hemşire devir hızı ile ilişkilendirilmektedir (Dit Dariel & Regnaud, 2015; Sillero-Sillero & Zabalegui, 2018). İyileştirilmiş çalışma ortamları stresin azaltılmasına, hemşirelerin kaliteli bakım sağlama yeteneğini geliştirilmesine ve hemşireleri iş kalmaları yönünde teşvik edebilmektedir (Aiken vd., 2018).

Araştırmada, kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı etkileyen faktörlerin çok yönlü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bir hemşirenin işte kalma kararını etkilediği bilinen çeşitli faktörler arasındaki ilişkiler oldukça karmaşıktır. Bu sebeple, kamu hastanelerinde görev yapan hemşirelerin işte kalma veya ayrılma niyetlerine etki eden faktörler incelenirken belirlenen tema ve faktörler arasındaki ilişkinin daha iyi analiz edilmesi veya geliştirilmesi için daha fazla

Atıf / Citation: Çınar, C. ve Ustaoglu, E. A. (2023). Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 72-90. DOI: 10.22466/acusbd.1252447

çalışma yapılması önerilmektedir. Öte yandan, kuram bir olguyu etkileyecek faktörleri daha geniş bir açıdan görmeye yardımcı olduğundan (Kaya vd., 2010), yapılacak araştırmaların bir kurama dayalı olarak gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Moody (1996)'e göre, hemşirelik alanında yapılacak bir araştırmanın tüm aşamalarını kavramsal bir çerçeveye bağlamadan üretilecek her bir bilgi sadece tutarlı ve anlaşılır olmayan bilgi yığınıdır. Teorik kavramların geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmalar hemşireyi işte tutma literatürüne önemli bilgiler sağlayacaktır.

Sonuç

Dünyanın çeşitli ülkelerinde hemşireler üzerinde yapılan araştırmalarda kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmanın önemini vurgulanmıştır. Bu araştırmada, kamu hastanesinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen 20 çalışma incelenmiştir. Hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler örgütsel faktörler, iş ve rol faktörleri ve bireysel faktörler olarak üç temada kategorize edilebilmektedir. Araştırmada, kamu hastanelerinde hemşireyi işte tutmayı etkileyen faktörler; örgüt kültürü, örgüt kaynakları, liderlik davranışları, iş tatmini, değer, tükenmişlik, iş yükü, eğitim olarak bulunmuştur. Bu araştırmanın sonuçları, kamuda çalışan hemşirelerin işte tutmayı etkileyen faktörlerin karmaşık ve çok yönlü olduğunu göstermektedir. Araştırmada, işte tutma ile incelenen bu faktörlerin hemşireyi işte tutma üzerinde önemli etkileri olduğu ve sağlık hizmetlerin sunumunda önem arz ettiği saptanmıştır. Çalışmalarda çoğunlukla nitel yöntemler tercih edilmiş olup; sadece iki çalışma karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmada, karma yöntem kullanan çalışmaların araştırma bulguları diğer çalışmalardan farklı olarak işte tutmaya yönelik daha fazla faktöre ilişkin daha detaylı bulgular sunduğu belirlenmiştir. Bu sebeple araştırmada, hemşireyi işte tutmayı etkileyecek faktörlerin tespitine yönelik daha güvenilir ve bütüncül sonuçlar verilmesinin sağlanması için nitel ve nicel çalışmaların bir arada kullanıldığı araştırmalara ağırlık verilmesi önerilmektedir. Kamuda çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörlerin incelendiği bu araştırmada elde edilen bulgular, konuya ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yönüyle, çalışmanın ileride yapılacak olan çalışmalara rehber olacağı düşünülmektedir.

Extended Abstract

The planning, training, and regulation of the workforce is a long-term problem for policymakers, managers, and organizations (Lavieri & Puterman, 2009). The sustainability and delivery of healthcare services to the community is one of the main elements of a healthy society. Nurses are a professional group heavily affected by healthcare practices (Lankshear et al., 2005). The nursing professions face adverse situations such as fatigue and exhaustion due to the extension of roles undertaken. It influences patient care quality (Brunetto et al., 2013; Nejati et al., 2016). Retention of nurses in business has become a significant concern for health institutions and organizations because of problems related to an inadequate number of nurses, advances in medical technology, longer life expectancy, and increased chronic diseases (Levine, 2005; Oulton, 2006; Buchan & Aiken, 2008; Brunetto et al., 2013; Nejati et al., 2016). Job retention is keeping employees in the organization or service (Muller, 2009). Employee retention policies and strategies are designed to increase nurses' job satisfaction and professionalism levels, lower hiring costs, and improve patient care quality (Hunt, 2014; Mokoka et al., 2010). Several studies have investigated nurses' retention, job satisfaction, and

Atıf / Citation: Çınar, C. ve Ustaoglu, E. A. (2023). Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 72-90. DOI: 10.22466/acusbd.1252447

organizational commitment (Li et al., 2010; de Oliveira et al., 2017). The current and approaching shortage of nurses has raised concerns about the delivery and management of health care in many countries. Determining factors that affect nurses' intention to leave or to stay in health institutions and organizations is critical to the sustainability of the workforce in nursing. Although the factors related to the retention of nurses remaining in the current institution are investigated too much, there has been little work published on the factors that affect the retention of nurses in public hospitals. This study aimed to evaluate studies on nurse retention that investigated factors affecting the retention of nurses in public hospitals through a systematic review.

Systematic review method was used for collecting, analyzing, interpreting, and presenting data in this study. The "Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA)" guidelines were followed for conducting and reporting our systematic review (Moher et al., 2009). The retrospective study was designed to conduct the published articles on the subject. Web of Science, Scopus, Science Direct, Emerald, and Pubmed were searched for published studies with unlimited time. "Nurs* retention," "retention of nurs*," "retention," "nurs*," and "hospitals" keywords, as applicable with the Medical Subject Headings (MESH), were used to search all databases in order to obtain relevant articles. All databases were searched between April-May 2020—seventeen published studies were obtained from five databases, and snowball techniques were obtained from three studies. Twenty studies met all the inclusion criteria for the systematic review.

The study identified 24 factors that affected the retention of nurses in public hospitals and examined these factors as organizational factors/business and role factors/individual factors under three themes. The organizational factors emphasized that organizational empowerment and organizational culture were the most influencing the retention of nurses in public hospitals. Organizational empowerment makes it easy to respond quickly to changing environmental conditions and service requirements in health care. Organizational empowerment is one of the critical exorcists of nurses' intention to leave. Business/role factors are determined as work satisfaction, work-life balance, and fee. Work satisfaction is essential to keeping the nurse at work and has a significant and positive relationship with the retention of nurses in public hospitals. Work satisfaction is also related to the organizational environment, workload, exhaustion, quality of care, and external rewards that are key to motivation for satisfaction. The individual factors emphasized that the most influencing the retention of nurses in public hospitals were attitude towards work, working time, and education. It plays a significant role in retaining nurses in public hospitals for various individual features such as personality, needs, values, and attitudes. Individual factors affecting nurses' health and their self-assessment of the working environment affected the nursing profession and the intention to leave.

Studies on nurses in various countries worldwide emphasized the importance of retention of nurses in public hospitals. Included studies in this systematic review mentioned that nurse retention has a significant impact on the delivery of health services. Therefore, focusing on research that combines qualitative and quantitative approaches could be more reliable for identifying factors affecting the retention of nurses in public hospitals. This research showed that the factors affecting nurse retention in public hospitals are man-sided; due to lack of sampling, study method, several constraints associated with the work environment, and not

being examined in adequate application environments. In addition, the relationships between the various factors affecting nurses' intention to stay are complicated. For this reason, future researchers must be careful about determining factors affecting nurse retention.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1. ve 2. yazar

Literatür : 1. ve 2. yazar

Metodoloji: 1. ve 2. yazar

Sonuç : 1. ve 2. yazar

1. yazarın katkı oranı: %50, 2. yazarın katkı oranı: %50.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Author Contributions: Authors contributions are below;

Introduction: 1. and 2. author

Literature: 1. and 2. author

Methodology: 1. and 2. author

Conclusion: 1. and 2. author

1st author's contribution rate: %50, 2nd author's contribution rate: %50.

Kaynakça

- Agrawal, V., Berlin, B., Grote, K., & Scheidler, G. (2012). Creating and sustaining change in nursing care delivery. *Health International*, 12, 52-63.
- Aiken, L. H., Cerón, C., Simonetti, M., Lake, E. T., Galiano, A., Garbarini, A., ... & Smith, H. L. (2018). Hospital nurse staffing and patient outcomes. *Revista Médica Clínica Las Condes*, 29(3), 322-327.
- Al Sabei, S. D., Labrague, L. J., Miner Ross, A., Karkada, S., Albashayreh, A., Al Masroori, F., & Al Hashmi, N. (2020). Nursing work environment, turnover intention, job burnout, and quality of care: The moderating role of job satisfaction. *Journal of Nursing Scholarship*, 52(1), 95-104. <https://doi.org/10.1111/jnu.12528>.
- Anis, A., Rehman, H., Khan, M. A., & Humayoun, A. A. (2011). Impact of organizational commitment on job satisfaction and employee retention in pharmaceutical industry. *African Journal of Business Management*, 5(17), 7316. <https://doi.org/10.5897/AJBM10.1296>.
- Balakrishnan, G., & Coetzee, D. (2013). Predicting student retention in massive open online courses using hidden markov models. *Electrical Engineering and Computer Sciences University of California at Berkeley*, 53, 57-58.
- Barney, S.M. (2002). The nursing shortage: why is it happening?. *Journal of Healthcare Management*, 47(3), 153-155.
- Brown, L.K., Schultz, J.R., Forsberg, A.D., King, G., Kocik, S.M., & Butler, R.B. (2002). Predictors of Retention among HIV/Haemophilia Health Care Professionals. *General Hospital Psychiatry*, 24, 48-54. [http://dx.doi.org/10.1016/S0163-8343\(01\)00172-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0163-8343(01)00172-4)
- Brunetto, Y., Shacklock, K., Bartram, T., Leggat, S. G., Farr-Wharton, R., Stanton, P., & Casimir, G. (2012). Comparing the impact of leader-member exchange, psychological empowerment and affective commitment upon Australian public and private sector nurses: implications for retention. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(11), 2238-2255. <https://doi.org/10.1080/09585192.2011.616524>.
- Brunetto, Y., Xerri, M., Shriberg, A., Farr-Wharton, R., Shacklock, K., Newman, S., & Dienger, J. (2013). The impact of workplace relationships on engagement, well-being, commitment and turnover for nurses in Australia and the USA. *Journal of advanced nursing*, 69(12), 2786-2799. <https://doi.org/10.1111/jan.12165>.

Atıf / Citation: Çınar, C. ve Ustaoglu, E. A. (2023). Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 72-90. DOI: 10.22466/acusbd.1252447

- Buchan, J., & Aiken, L. (2008). Solving nursing shortages: a common priority. *Journal of clinical nursing*, 17(24), 3262-3268. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2008.02636.x>.
- Cangelosi, J. D., Markham, F. S., & Bounds, W. T. (1998). Factors related to nurse retention and turnover: an updated study. *Health Marketing Quarterly*, 15(3), 25-43. https://doi.org/10.1300/J026v15n03_02.
- Chen, M. F., Ho, C. H., Lin, C. F., Chung, M. H., Chao, W. C., Chou, H. L., & Li, C. K. (2016). Organisation-based self-esteem mediates the effects of social support and job satisfaction on intention to stay in nurses. *Journal of nursing management*, 24(1), 88-96.
- Das, B. L., & Baruah, M. (2013). Employee retention: A review of literature. *Journal of business and management*, 14(2), 8-16.
- de Oliveira, D. R., Griep, R. H., Portela, L. F., & Rotenberg, L. (2017). Intention to leave profession, psychosocial environment and self-rated health among registered nurses from large hospitals in Brazil: a cross-sectional study. *BMC health services research*, 17, 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12913-016-1949-6>.
- Denton, J. W. (2000). Using Web-based projects in a systems design and development course. *Journal of Computer Information Systems*, 40(3), 84-87.
- dit Dariel, O. P., & Regnaud, J. P. (2015). Do Magnet®-accredited hospitals show improvements in nurse and patient outcomes compared to non-Magnet hospitals: a systematic review. *JBIM Evidence Synthesis*, 13(6), 168-219.
- Drennan, V. M., Halter, M., Gale, J., & Harris, R. (2016). Retaining nurses in metropolitan areas: insights from senior nurse and human resource managers. *Journal of Nursing Management*, 24(8), 1041-1048. <https://doi.org/10.1111/jonm.12402>.
- El-Jardali, F., Alameddine, M., Jamal, D., Dimassi, H., Dumit, N. Y., McEwen, M. K., Jaafar, M., & Murray, S. F. (2013). A national study on nurses' retention in healthcare facilities in underserved areas in Lebanon. *Human resources for health*, 11, 1-13. <https://doi.org/10.1186/1478-4491-11-49>.
- Eslami, J., & Gharakhani, D. (2012). Organizational commitment and job satisfaction. *ARPN journal of science and technology*, 2(2), 85-91.
- Fitz-enz, J. (1990). Getting and Keeping Good Employees. *In Personnel*, 67, 25-29.
- Galbany-Estragués, P., & Nelson, S. (2016). Migration of Spanish nurses 2009–2014. Underemployment and surplus production of Spanish nurses and mobility among Spanish registered nurses: A case study. *International Journal of Nursing Studies*, 63, 112-123. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2016.08.013>.
- Hamdan, M., & Hamra, A. (2015). Workplace violence towards workers in the emergency departments of Palestinian hospitals: a cross-sectional study. *Human resources for health*, 13(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/s12960-015-0018-2>.
- Hamid, S., Malik, A. U., Kamran, I., & Ramzan, M. (2014). Job satisfaction among nurses working in the private and public sectors: a qualitative study in tertiary care hospitals in Pakistan. *Journal of multidisciplinary healthcare*, 7, 25-35. <https://doi.org/10.2147/JMDH.S55077>.
- Hämmig, O. (2018). Explaining burnout and the intention to leave the profession among health professionals—a cross-sectional study in a hospital setting in Switzerland. *BMC health services research*, 18(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12913-018-3556-1>.
- Handley, M., Bunn, F., & Goodman, C. (2019). Supporting general hospital staff to provide dementia sensitive care: A realist evaluation. *International journal of nursing studies*, 96, 61-71. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2018.10.004>.
- Hayes, L. J., O'Brien-Pallas, L., Duffield, C., Shamian, J., Buchan, J., Hughes, F., ... & Stone, P. W. (2006). Nurse turnover: a literature review. *International journal of nursing studies*, 43(2), 237-263. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2005.02.007>.
- Heidari, M., Seifi, B., & Gharebagh, Z. A. (2017). Nursing staff retention: Effective factors. *Annals of Tropical*

Atf / Citation: Çınar, C. ve Ustaoglu, E. A. (2023). Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 72-90. DOI: 10.22466/acusbd.1252447

Medicine and Public Health, 10(6), 1467-1473.

Hirohara, M., Ozaki, A., & Tsubokura, M. (2019). Determinants and supporting factors for rebuilding nursing workforce in a post-disaster setting. *BMC health services research*, 19(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12913-019-4765-y>.

Holzer, H. J., & Wissoker, D. (2001). *How Can We Encourage Job Retention for Welfare Recipients*. The Urban Institute Series No. A-49, October.

Hunt, D. (2014). Does value congruence between nurses and supervisors effect job satisfaction and turnover?. *Journal of nursing management*, 22(5), 572-582. <https://doi.org/10.1111/jonm.12055>.

Jones, C. B., & Michael Gates, R. N. (2007). The costs and benefits of nurse turnover: A business case for nurse retention. *Online Journal of Issues in Nursing*, 12(3), 1-12.

Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33. <https://dergipark.org.tr/en/pub/deuhfed/issue/46815/587078>.

Karsh, B., Booske, B. C., & Sainfort, F. (2005). Job and organizational determinants of nursing home employee commitment, job satisfaction and intent to turnover. *Ergonomics*, 48(10), 1260-1281. <https://doi.org/10.1080/00140130500197195>.

Kaya, N., Babadağ, K., Yeşiltepe, Kaçar, G., & Uygur, E. (2010). Hemşirelerin Hemşirelik Model/Kuramlarını, Hemşirelik Sürecini ve Sınıflama Sistemlerini Bilme ve Uygulama Durumları. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(3), 24-33.

Kleinman, C. (2004). The relationship between managerial leadership behaviors and staff nurse retention. *Hospital topics*, 82(4), 2-9. <https://doi.org/10.3200/HTPS.82.4.2-9>.

Kyndt, E., Dochy, F., Michielsen, M., & Moeyaert, B. (2009). Employee retention: Organisational and personal perspectives. *Vocations and Learning*, 2, 195-215.

Lankshear, A. J., Sheldon, T. A., & Maynard, A. (2005). Nurse staffing and healthcare outcomes: a systematic review of the international research evidence. *Advances in nursing science*, 28(2), 163-174.

Lavieri, M. S., & Puterman, M. L. (2009). Optimizing nursing human resource planning in British Columbia. *Health care management science*, 12, 119-128. <https://doi.org/10.1007/s10729-008-9097-0>.

Lee, H. O. W., & Cummings, G. G. (2008). Factors influencing job satisfaction of front line nurse managers: a systematic review. *Journal of nursing management*, 16(7), 768-783. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2008.00879.x>.

Levine, C. (2002). Hospital-based family caregiver programs: building institutional resources and community ties. *Journal of Palliative Medicine*, 5(1), 175-179.

Li, J., Fu, H., Hu, Y., Shang, L. I., Wu, Y., Kristensen, T. S., ... & Hasselhorn, H. M. (2010). Psychosocial work environment and intention to leave the nursing profession: results from the longitudinal Chinese NEXT study. *Scandinavian journal of public health*, 38(3), 69-80. <https://doi.org/10.1177/1403494809354361>.

Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual review of psychology*, 52(1), 397-422.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & Prisma Group. (2009). Reprint—preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *Physical therapy*, 89(9), 873-880. <https://doi.org/10.1093/ptj/89.9.873>.

Mokoka, E., Oosthuizen, M. J., & Ehlers, V. J. (2010). Retaining professional nurses in South Africa: Nurse managers' perspectives. *Health SA Gesondheid*, 15(1), 1-9. <https://doi.org/10.4102/hsag.v15i1.484>.

Moody, L. E. (1990). *Advancing Nursing Science Through Research*. Newbury Park, Sage Company.

Mor Barak, M. E., Nissly, J. A., & Levin, A. (2001). Antecedents to retention and turnover among child welfare, social work, and other human service employees: What can we learn from past research? A review and

Atıf / Citation: Çınar, C. ve Ustaoglu, E. A. (2023). Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 72-90. DOI: 10.22466/acusbd.1252447

- metanalysis. *Social service review*, 75(4), 625-661. <https://doi.org/10.1086/323166>.
- Muller, M. (2009). *Nursing Dynamics*. 4th ed. Johannesburg, Heinemann.
- Naqvi, S. M. M. R., & Bashir, S. (2015). IT-Expert Retention through Organizational Commitment: A Study of Public Sector Information Technology Professionals in Pakistan. *Applied Computing and Informatics*, 11, 60-75. <http://dx.doi.org/10.1016/j.aci.2011.11.001>.
- Nejati, A., Rodiek, S., & Shepley, M. (2016). The implications of high-quality staff break areas for nurses' health, performance, job satisfaction and retention. *Journal of nursing management*, 24(4), 512-523. <https://doi.org/10.1111/jonm.12351>.
- Nyikuri, M., Kumar, P., English, M., & Jones, C. (2020). "I train and mentor, they take them": A qualitative study of nurses' perspectives of neonatal nursing expertise and its development in Kenyan hospitals. *Nursing Open*, 7(3), 711-719. <https://doi.org/10.1002/nop2.442>.
- Osteraker, M. C. (1999). Measuring motivation in a learning organization. *Journal of workplace Learning*, 11(2), 73-77.
- Oulton, J. A. (2006). The global nursing shortage: an overview of issues and actions. *Policy, Politics, & Nursing Practice*, 7(3), 34S-39S.
- Parveen, M., Maimani, K., & Kassim, N. M. (2017). Quality of work life: The determinants of job satisfaction and job retention among RNs and OHPs. *International Journal for Quality Research*, 11(1), 173. <https://doi.org/10.18421/IJQR11.01-11>.
- Pillay, R. (2009). Work satisfaction of professional nurses in South Africa: a comparative analysis of the public and private sectors. *Human resources for Health*, 7(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/1478-4491-7-15>.
- Price, J. L., & Mueller, C. W. (1981). A causal model of turnover for nurses. *Academy of management journal*, 24(3), 543-565. <https://doi.org/10.5465/255574>.
- Reggio, E. A., (2003). *Introduction to Industrial/Organizational Psychology* (4th Ed.). Prentice Hall, New Jersey
- Rispel, L. C., Chirwa, T., & Blaauw, D. (2014). Does moonlighting influence South African nurses' intention to leave their primary jobs?. *Global health action*, 7(1), 25754. <https://doi.org/10.3402/gha.v7.25754>.
- Rodwell, J., Brunetto, Y., Demir, D., Shacklock, K., & Farr-Wharton, R. (2014). Abusive supervision and links to nurse intentions to quit. *Journal of Nursing Scholarship*, 46(5), 357-365. <https://doi.org/10.1111/jnu.12089>.
- Sasso, L., Bagnasco, A., Catania, G., Zanini, M., Aleo, G., Watson, R., & RN4CAST@ IT Working Group. (2019). Push and pull factors of nurses' intention to leave. *Journal of nursing management*, 27(5), 946-954. <https://doi.org/10.1111/jonm.12745>.
- Shoab, M., Noor, A., Tirmizi, S. R., & Bashir, S. (2009). Determinants of employee retention in telecom sector of Pakistan. *Proceedings of the 2nd CBRC, Lahore, Pakistan*, 14(1), 1-18.
- Sillero-Sillero, A., & Zabalegui, A. (2020). Analysis of the work environment and intention of perioperative nurses to quit work. *Revista latino-americana de enfermagem*, 28, e3256. <https://doi.org/10.1590/1518-8345.3239.3256>.
- Sillero, A., & Zabalegui, A. (2018). Organizational factors and burnout of perioperative nurses. *Clinical practice and epidemiology in mental health: CP & EMH*, 14, 132-142.
- Spence Laschinger, H. K., Leiter, M., Day, A., & Gilin, D. (2009). Workplace empowerment, incivility, and burnout: Impact on staff nurse recruitment and retention outcomes. *Journal of nursing management*, 17(3), 302-311. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2009.00999.x>.
- Takase, M., Teraoka, S., & Yabase, K. (2016). Retaining the nursing workforce: Factors contributing to the reduction of nurses' turnover intention in Japan. *Journal of nursing management*, 24(1), 21-29.
- Torgerson, C. (2003). *Systematic reviews*. Bloomsbury Publishing. New York.

Atıf / Citation: Çınar, C. ve Ustaoglu, E. A. (2023). Kamu hastanelerinde çalışan hemşireleri işte tutmayı etkileyen faktörler: sistematik derleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 72-90. DOI: 10.22466/acusb.1252447

Vahey, D. C., Aiken, L. H., Sloane, D. M., Clarke, S. P., & Vargas, D. (2004). Nurse burnout and patient satisfaction. *Medical care*, 42(2 Suppl), II57. <https://doi.org/10.1097/01.mlr.0000109126.50398.5a>.

Van der Heed, K., & Aiken, L.H. (2013). Nursing workforce a global priority area for health policy and health services research: a special issue. *Int. J. Nurs Stud.*, 50,141–142.

Walker, J.W. (2001). Zero Defections?. *Human Resource Planning*, 24, 6-8.

Wang, Y., & Yuan, H. (2018). What is behind high turnover: a questionnaire survey of hospital nursing care workers in Shanghai, China. *BMC Health Services Research*, 18(1), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12913-018-3281-9>.

World Health Organisation (WHO) (2017). Global Strategy on Human Resources for Health: Workforce 2030. https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_R19-en.pdf?ua=1&ua=1. adresinden 25.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Türkiye’de Sağlık Kurumlarında Değer Algısına Yönelik Bir Araştırma

A Study on Perception of Value in Health Institutions in Turkey

Öğr. Gör. Mustafa Filiz¹ Arş. Gör. Sümeyye Güngör²

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de toplumun, sağlık hizmetlerine yönelik değer algısını demografik değişkenlere göre ortaya koymaktır. Ankete 905 kişi katılım sağlamıştır. Veri toplama aracı olarak “Hastane Algılanan Değer Ölçeği” kullanılmıştır. Veriler SPSS 25 paket programında, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi, t testi ve ANOVA testleri yapılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre bireylerin kronik hastalık durumuna ve hizmet aldıkları hastane türüne göre değer algısında tüm boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak, bölgeler arasında, yaş gruplarında, yerleşim türünde ve cinsiyet değişkeninde değer algısının bazı boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle COVID-19 sürecinde hastaneye başvuru yapan bireylerin, başvuru yapmayan bireylere göre tüm boyutlarda anlamlı fark olduğu ve bireylerin değer algısının daha düşük olduğu görülmektedir. Bireylerin sağlık hizmeti alırken sosyal ve duygusal değerlere, işlevsel değerlere göre daha az önem verdikleri de bulunan sonuçlar arasındadır. Hastaların sağlık hizmeti kullanımında her bir değer değişkenlere göre anlamlı olması, hastanenin tek bir boyuta odaklanmaktan ziyade birçok boyuta odaklanan bir yapıda olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Değer Algısı, Hastane, Sağlık Hizmetleri, Değer Odaklılık

JEL Kodları: I, I12, H75

Abstract

This study aims to reveal the society's value perception of health services in Turkey according to demographic variables. The "Hospital Perceived Value Scale" was used in the study. The data were evaluated by using descriptive statistics, correlation analysis, t -test, and ANOVA tests in SPSS 25 program. According to the findings, there is no significant difference in all dimensions in the perception of value according to the chronic disease status of the individuals and the type of hospital they receive service. However, significant differences were found between regions, age groups, type of settlement, and gender in some dimensions of value perception. It was observed that there was a significant difference in all dimensions, and the perception of value was lower among individuals who applied to the hospital, especially during the COVID-19 process, compared to those who did not. It is seen that individuals give less importance to social and emotional values than functional values while receiving health services. The fact that each value is significant according to the variables in the use of health services by the patients indicates that the hospital is in a structure that does not focus on a single dimension but on many dimensions.

Keywords: Value Perception, Hospital, Health Services, Value Orientation

JEL Codes: I, I12, H75

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, mustafafiliz1109@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7445-5361

² Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, sumeyye@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6543-2467

Giriş

Algılanan değer, örgütlerin farklı hedef kitleler için değer yaratmaya önem vermelerinden dolayı, günümüzün önemli müşteri çekici yönetim uygulamalarından birisi olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme ile birlikte artan rekabet ortamında, tüketicilerin daha talepkâr olduğu alanlarda “*değer yaratılması*” ve bunun tüketiciye iletilmesi önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır (Cengiz ve Kirkbir, 2007). Sağlık kurumlarının da nitelikli bir sağlık hizmetini sunma gayretinin son dönemlerde daha da önem kazandığı görülmektedir. Sağlık hizmetleri, nüfusun sağlık durumunu yükseltmeyi, hastaların beklentilerini karşılamayı ve mali koruma sağlamayı öncelikli olarak hedeflemektedir (Yıldırım vd., 2021). Bu açıdan hastanelerin, hastaların verilen hizmetlere yönelik beklentilerini karşılamaları ve güvenlerini kazanmaları oldukça önem arz etmektedir. Hastaların iyi bir sağlık hizmeti beklentileri ise; hastanenin konaklama hizmeti, konforu ve hastane personeli ile iletişim konusundan bağımsız olarak değerlendirilmemelidir (Mu’ah ve Bon, 2019).

Hastanelerin sadece sağlık hizmeti veren kurumlar olmadığı aynı zamanda hastaların bu çerçevede beklentilerini üst düzeyde yerine getiren kurumlar oldukları da söylenebilir. Literatürde hasta odaklı bakıma ilişkin çalışmalar üzerinde durulsa da (El Haddad vd., 2020; Lateef, 2011; Taylor vd., 2006), son zamanlarda hastaların değer algılarına odaklanan çalışmalar da literatürde yer edinmeye başlamıştır (Dobbs ve Warriner, 2018; Gurung, 2021). Pan (2011) yaptığı çalışmada, hastalar tarafından algılanan değer en yüksek olduğu hastanenin, en çok hasta kabul eden hastane olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sebeple değer, hastaları elde etmenin ve hastanede tutmanın özü olduğunu belirtmiştir. Sanıl ve Eminer (2021) hastaların algılanan değerinin iyileşmesinde uygun fiyatlı ve erişilebilir sağlık hizmetinin önemli olduğunu belirtmiştir.

Hastaların aldıkları sağlık hizmetinin kalite ve memnuniyetine ilişkin tatmin düzeyleri, sahip oldukları değer algılarına bağlı biçimde oluşmaktadır. Bu nedenle değer algılarını anlamak önem arz etmektedir. Bireylerin, aldıkları sağlık hizmetlerini değerlendirmelerinde, hangi demografik değişkenlere bağlı olarak, değer algılarında ve alt boyutlarında bir farklılaşma oluştuğunun belirlenmesinin ulusal literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın COVID-19 sürecini de kapsamı, hastane türleri ve bölgeler arasında karşılaştırma yapmaya imkân sunması da literatüre yapılacak önemli bir katkı olarak görülmektedir. Bu çerçevede bu çalışmada ilk etapta değer kavramına yönelik kavramsal çerçeve sunulmaktadır. Sonrasında yöntem, bulgular, tartışma ve sonuca dair bilgilere yer verilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Değer Kavramı

Değer kavramı, sosyologlar açısından önem atfedilen bir inceleme alanını temsil etmekle birlikte (Pauls, 1990); ekonomi, psikoloji, sosyoloji, ürün yönetimi, bilgi sistemleri, yönetim bilimi ve pazarlama gibi sosyal bilimlerin birçok alanında kavramsal olarak yer alan ve her alanın kendi bakış açılarına göre yapmış oldukları farklı tanımlamalarla ifade ettikleri bir kavramdır (Teke vd., 2010). Çeşitli bağlamlarda ele alınan değer kavramı; bir şeyin veya ilgilenilen nesnenin önemi, standartlar, inançlar, ilkeler, ahlaki yükümlülükler, sosyal normlar, arzular, istekler, ihtiyaçlar veya çıkarlar gibi, günlük dilde ve farklı bilimsel alanlarda çeşitli

anlamaları içerecek biçimde kullanılmaktadır (Pauls, 1990). Webster's Dictionary’da değer kelimesinin 13 farklı tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlarda, geçmiş zamanlarda değer kavramı bir şeyin parasal değerini ifade ederken, zamanla bir şeyin az çok arzu edilebilir olduğu bir niteliği olarak algılanmaya başlanmıştır (Spencer, 2018).

Kimi yazarlar değer kavramını tek boyutlu (Caruana ve Fenech, 2005) kimi yazarlar da çok boyutlu bir kavram olarak değerlendirmişlerdir (Cengiz ve Kirkbir, 2007; Moliner, 2006). Tek boyutlu olarak alan yazarlar, değeri fiyat ve kalite arasındaki fark olarak ifade etmişlerdir. Zeithaml (1988) “ver-al” olarak kavramsallaştırmıştır. Değer düşük fiyata sahiptir ve bir üründe istenilen şeydir. Ödenen fiyat karşılığında elde edilen kalitedir (Zeithaml, 1988). Değer bir yandan maliyetlere göre sonuçlar olarak tanımlandığından verimliliği de kapsamaktadır (Porter, 2010). Başka bir tanımda değer, ahlaki değerler gibi doğru ve yanlışın temel ilkelerini bir öncelik duygusu oluşturarak anlamlandırma isteği yaratan içselleştirilmiş bilişsel yapılarıdır. Belirli durumları diğerlerine tercih etmeye yönelik geniş bir eğilimdir. Değerler, tutumlardan, inançlardan, normlardan ve özelliklerden farklı olarak, benliğin ve kişiliğin önemli bileşenidir. Değer, bir objenin, eylemin vs. indirgenemez iyilik ve kötülükleri olarak tanımlanmaktadır (Schwartz, 2012).

Sosyologlar değer kavramını, belirli davranışlar için itici güç, belirli eylemlerin yönlendirildiği hedefler ve sosyal tercihlerin oldukça genelleştirilmiş soyutlamaları olan çeşitli şekillerde tanımlanmış bir kavram olarak ortaya koymuşlardır (Mead, 1976). Lee, değer kavramını kişisel olarak arzu edilenler (zevk ve doyumla ilgili) ve sosyal olarak arzu edilenler (başkaları için görev ve yükümlülükle ilgili değerler) şeklinde sınıflandırmıştır (Lee, 1996). Değer kavramına yönelik tanımlar incelendiğinde, söz konusu kavramın çok farklı alanlarda çeşitli anlamlara geldiği görülmektedir. Değer tanımları kendi alanları içerisinde farklı değerlendirilse de bu çalışmada yer alan değer kavramı ise; “*bireyin yargıları*” ve “*neyin birey için önemli olduğu*” şeklinde bir anlamı içermektedir.

1.2. Değer Algısı

Her bireyin değerleri algılama ve değerlendirme düzeyleri farklıdır. Bu farklılık, değerlerin toplumda sürekli olarak yeniden yaratılmasına imkân sağlamaktadır. Bir yandan bireyler içinde yaşadığı toplumun norm ve değerlerini farklı şekilde algılayarak bir yandan da toplumsal yapıdaki değer değişimlerinden farklı şekillerde etkilenmektedir. Bu açıdan, herkesin farklı değer öncelikleri vardır ve kuruluşlarda ve toplumlarda hâkim olan değer vurguları farklıdır. Değerler, bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeylerde öngörücü ve açıklayıcı potansiyele sahiptir. Toplumlardaki ve uluslararasıdaki büyük sosyal değişiklikleri yansıtabilmektedir (Tuulik vd., 2016). Genel ifadeyle, değerlerin doğası ve yapısı evrensel olsa da bireyler ve gruplar değerlere atfettikleri görece önem bakımından büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Yani, bireyler ve gruplar farklı değer önceliklerine veya hiyerarşilerine sahiptir (Schwartz, 2012). Bu noktada denilebilir ki her bir değer başka bir birey için farklı sıralamaya tabi tutulabilir. Örneğin, bazı bireyler sosyal değerleri daha çok ön plana koyarken bazı bireyler için ekonomik değerler daha önemli olabilir. Belirlenen fiyat ve hizmetin değeri tüketiciler açısından değeri ifade etmektedir. Çünkü tüketiciler aldığı mal ve hizmetten birtakım yararlar beklemekte ve karşılığında belirli bir fedakârlıkta bulunmaktadır. Bunun sonucunda sağlayacağı yararlar, fedakârlıklara katlanmaya değer olursa, ürün ve hizmetleri satın alma

davranışı göstermektedir (Varinli ve Çakır, 2004). Bu noktada tüketiciler elde ettikleri faydalarla, vazgeçmeleri gereken fedakârlık hakkındaki algıları bilişsel olarak bütünleştirmektedir. Değer algısının, duygusal bileşenlerinin yanı sıra bilişsel bileşenleri de vardır. Ancak algılanan değer, fayda ve fedakârlıklar arasındaki dengeyi gerektirmektedir (Pevce & Pisnik, 2016).

Algılanan değerde hastalar, parasal fiyatın algıladıkları kısmına değer vermektedir. Bu nokta hastane için faydalı olabilmekte, çünkü fedakârlıklar, tüm parasal maliyetin hasta tarafından karşılandığı bir sistemde olduğundan daha az sayılmaktadır (Moliner, 2006). Chahal & Kumari (2012) algılanan değeri altı boyutta incelemiştir. Bunlar, hizmet karşılaşmasından elde edilen psikolojik tatmin kazancı olan işlem değeri, hizmet sağlayıcının sağlık hizmeti ürününü ne kadar etkili ve verimli bir şekilde sunduğunu belirten etkinlik değeri, hastanenin görsel çekiciliğini ifade eden estetik değer, kişisel tatmin değeri (esenlik), sosyal etkileşim değeri (tarafsız muamele), edinme değeridir. Cengiz ve Kirkbir (2007) de algılanan değer in kurulum, hizmet kalitesi, fiyat ve profesyonellik için işlevsel değerden oluşan çok boyutlu bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Moliner (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada algılanan değer ise 6 boyutta incelenmiştir. Bunlar, hastanenin işlevsel değeri, hizmet kalitesinin işlevsel değeri, parasal maliyetlerin işlevsel değeri, parasal olmayan maliyetlerin işlevsel değeri, sosyal değer ve duygusal değerdir:

İşlevsel değer boyutu, hastane hizmetlerinin iyi organize edilmesi, kaliteli hizmet sunulması, sunulan hizmetin diğer hastanelerin sunduğu hizmetlerden daha iyi olması ve hastane hizmetlerinin sonuçlarının kabul edilebilir düzeyde olmasıdır (Teke vd., 2012). İşlevsel boyut, bireyler tarafından yapılan rasyonel ve ekonomik değerlendirmeleri ifade etmektedir (Moliner, 2006).

Sosyal boyut, yapılan satın almanın sosyal etkisiyle ilgilidir (Moliner, 2006).

Duygusal değer boyutu, diğer boyutlara göre daha az gelişmiştir ancak ürünler veya hizmetler tarafından üretilen duygulardır (Moliner, 2006). Duygusal değerde, bir markayı satın aldığı anda kendini iyi ve memnun hisseden tüketiciler, başka seçenekler sunulsa bile aynı markayı tekrar satın alabilmektedir. Bir markaya yönelik duygusal değer, markayı kullanırken tüketicinin markaya olan bağlılığını artıran olumlu duygularla ilgilidir (Asshidin vd., 2015). Genel anlamda duygusal değer, bireylerin tüketim anındaki hisleri, duygularıyla ilgilidir (Richins, 1997).

Parasal olmayan maliyetlerin işlevsel değerinde hastalar, kendi sağlıkları ile ilgili bilinçlendikçe daha tatmin edici ve daha değerli hizmet sunan sağlık kuruluşlarını tercih etmektedirler. Bu aşamada sağlık hizmetinin sadece fiyatı, kalitesi veya duygusal değeri değil parasal olmayan maliyetleri de önem kazanmaktadır. Bu değerler hastanelerdeki sıralar ve bekleme listeleri nedeniyle harcanan zaman ve hizmete veya istenilen hekime ulaşmak için harcanan fiziksel ve zihinsel çabaları ifade etmektedir (Örgeve ve Bekar, 2013).

Genel anlamda bu boyutlar incelendiğinde değer algısının net sınırlar içerisinde ölçülmesi zordur. Çünkü değer kavramının bünyesinde bireyin algısına bağlı olarak soyut beklentiler olduğu söylenebilir. Örneğin estetik değer, kişisel tatmin değeri gibi değerler her bir birey için değişeceğinden objektif bir değer algısının olduğunu söylemek güçtür.

1.3. Sağlık Hizmetlerinde Değer Algısı

Bireysel ve toplumsal düzeyde en önemli değerlerden birisi de sağlıktır. Sağlık, bireylerin rol ve eylemlerini dolaylı ve doğrudan etkileme özelliğine sahiptir. Diğer değerlerle kıyaslandığında etkisini ilk olarak bireylerde göstermekte ve çeşitli aşamalardan geçerek toplumları etkilemektedir. Sağlığın değer olması toplumsal iyilik hâlinin sağlanabilmesi için önemlidir (Şeker ve Bulduklu, 2018). Değer, toplumlar için sağlık kalitesini, hasta deneyimini ve bakım maliyetlerini içeren kapsayıcı bir terimdir. Sağlık hizmetlerinde her bir bileşen yüksek değerli bakım sunumu elde etmek için hayati öneme sahiptir. Sağlık sistemleri, hastalar için kaliteyi ve deneyimi geliştirmeye odaklanmıştır. Ancak günümüzde bazı ortamlarda, pahalı sağlık sistemleri işlerini daha uygun fiyatlı, daha kaliteli sağlayıcılara kaptırmaktadır (Gupta, 2019).

Sağlık hizmetlerinde değer kavramının ölçülmesi çok zordur. Değer, girdilere değil çıktılara bağlı olduğu için sunulan hizmetin hacmiyle değil, elde edilen sonuçlarla ölçülmektedir (Porter, 2010). Diğer bir ifadeyle değer, hizmetlerle değil hasta iyileşme çıktılarıyla elde edilmektedir. Artan sağlık bakım hizmetleriyle ekonomik sürdürülebilirlik devam ederken değer artması durumunda, hizmet alan, hizmet sunucuları, tedarikçiler gibi menfaat sahipleri de bu durumdan faydalanabilmektedir (Seyfioğlu, 2019). Ayrıca en küçükten en büyüğe kadar tüm sağlık hizmeti veren kurumlarda, mevcut kaynaklarla en iyi değer çıktısı için gerekli müdahalelerin seçilmesi sağlık yönetiminde en fazla kabul gören yaklaşımlardan biridir (Özsarı, 2018). Sağlık hizmetleri hastaları memnun etmek ve amaçlarına ulaşmak için hastalara farklı seçenekler sunmaktadır. Sağlık hizmetlerindeki klinikler, tıbbi hizmet pazarında daha iyi hizmet verebilmek için önemlidir (Sivanenthira ve Shanmugathas, 2013). Değere dayalı sağlık hizmetlerinde değer kavramı sağlık sonuçlarının, sonuçları sunmanın maliyetlerine bölünmesinden oluşmaktadır. Burada değer hasta merkezlidir ve klinisyen için değil hasta için en önemli olan sonuçlarla ilgilidir (Dobbs ve Warriner, 2018). Değer odaklı yaklaşımda, müşterilerin zamanla değişen beklentilerini ve müşteri ilişkilerini saptayarak rakiplere kıyasla farklı stratejiler belirlemek önemlidir. Buna ilaveten, finansal, örgütsel ve pazarlama konusunda hissedar değerlerini maksimize ederek tutarlı bir karar alınmasını sağlamak da önemlidir. Bu yaklaşım, diğer sektörlerde olduğu gibi sağlık sektörü için de giderek önemli bir hâle gelmektedir. Maliyet etkinliğinin artırılmasını amaçlayarak, sağlık sonuçlarına odaklanan bir sağlık yönetimi yaklaşımıdır (Çavmak, 2020). Esasen hastanın tedavisi ve hastaneye yeniden yatışların azaltılması, önleyici bakımın iyileştirilmesi ve belirli türlerde sertifikalı sağlık teknolojisinin kullanılması gibi belirli ölçütlere dayalı olarak hasta sonuçlarını ne kadar iyi iyileştirebileceği etrafında dönmektedir (Meola, 2019). Sağlık hizmetinin değer odaklı olması, kolay olandan ve eski alışkanlıklardan vazgeçmeyi, politik olarak kararlı olmayı, sağlıkta paydaşların iş birliğinin ve değer ön plana çıkmasını sağlamaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, hastane hizmetlerinden yararlanan bireyler aracılığıyla, toplumun hastanelere ilişkin değer algılarının belirlenmesidir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan, son altı ay içerisinde herhangi bir sağlık kurumundan hizmet alan 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Evrendeki bireylerin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için bütünü temsil eden bir örneklem seçimine gidilmiştir. Türkiye geneli dağıtılan ankete, toplamda 905 kişi katılım sağlamıştır. Bu yüzden, çalışmanın örneklemini, 905 kişi oluşturmuştur. Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında, Bryman ve Cramer (2001) tarafından öne sürülen ve kabul edilen ölçek sorularının 10 katının alınmasının örneklem büyüklüğünün hesaplanması için yeterli olduğu görüşü dikkate alınmıştır. Bu çalışmada bir ölçek kullanılmış ve ölçeklerdeki toplam soru sayısı 25’tir. Bu yüzden en az toplanması gereken örneklem büyüklüğü $25 \times 10 = 250$ ’dir. Buna göre örneklemin evreni temsil ettiği kabul edilmiştir. Çalışmada, tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tesadüfi örnekleme, belirlenen örneklem büyüklüğüne uygun olarak evrenin herhangi bir parçasının alınmasıdır. Tesadüfi örneklemin aşamalarında birimlerin seçimi rastlantısal olarak yapılmaktadır (Gökçe, 2007).

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında kullanılan anket, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ‘*Kişisel Bilgi Formu*’ yer almaktadır. İkinci bölümde ise ‘*Hastane Algılanan Değer Ölçeği*’ kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Bu bölümde katılımcıların yaş, cinsiyet, genel olarak tercih edilen hastane türü, ikamet edilen bölge, yerleşim türü, kronik hastalığın varlığı ve Covid-19 salgını nedeniyle hastaneye gidilip gidilmediği sorgulanmıştır. Bu bölümde yer alan ifadeler, araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Hastane Algılanan Değer Ölçeği: Moliner (2006) tarafından geliştirilen Hastane Algılanan Değer Ölçeği’nin, Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Akbolat ve Durmuş (2021) tarafından yapılmıştır. Ölçek 25 madde ve işlevsel değer, hastane kuruluşunun algılanan değeri, duygusal değer, sosyal değer, parasal maliyetler ve parasal olmayan maliyetler olmak üzere 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek ifadelerinin tamamı olumlu olup, olumsuz ifade bulunmamaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Puanlanması

Çalışmada kullanılan veriler 11.02.2022-28.02.2022 tarihleri arasında son altı ay içerisinde herhangi bir sağlık kurumundan hizmet alan kişilerden, çevrim içi ortamda elde edilmiştir. Elde edilen veriler Excel programında gerekli düzenlemeler yapılarak kodlanmış ve SPSS 25 programına aktarılmıştır. Hastane Algılanan Değer Ölçeği alt boyutları ile ilgili puanlar, ilgili boyutun içerdiği maddelere verilen cevapların ortalama değerleri alınarak hesaplanmıştır. Ölçeğe verilen yanıtlar Kesinlikle katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5) şeklinde kodlanmıştır. Ölçek ifadeleri arasında ters anlam içeren ifadeler olmadığı için ters kodlama yapılmamıştır.

2.5. Verilerin Analizinde Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Katılımcıların, kişisel bilgi formunda yöneltilecek ifadelerle verdikleri cevapların dağılımı frekans tabloları ve betimleyici istatistikler kullanılarak incelenmiştir. Ölçeğin alt boyutları

arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırmada kullanılacak istatistiksel yöntemin belirlenmesinde, öncelikle ölçek ve alt boyut ortalama puanları normallik testine tabi tutulmuştur. Verilerin normalliğinin göstergesi olarak çarpıklık ve basıklık katsayısı dikkate alınmış olup, ölçeğin altı alt boyutunun da normal sınırlarda (+1,417/-1,124) dağıldığı görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2007). Bundan dolayı araştırmada kullanılan demografik değişkenler arasındaki farklılıkları ortaya koymak için parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Buna göre, bağımsız iki grubun ortalamalarının değerlendirilmesinde parametrik istatistiksel yöntemlerden Bağımsız Gruplar için t testi; üç veya daha fazla sayıda grubun ortalamalarının karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) testi kullanılmıştır. ANOVA sonucunda tespit edilen farklılıkların kaynaklandığı grupların belirlenmesinde ise LSD çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. LSD testi, uygulanmasının kolay olması ve daha küçük ortalama farklarını önemli bulma ihtimalinin yüksek olması gibi üstün yönlerinden dolayı tercih edilmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1

Araştırmaya Katılan Bireylerin Tanımlayıcı Özellikleri

Değişkenler	Sayı	Yüzde (%)	Değişkenler	Sayı	Yüzde (%)		
Cinsiyet	Kadın	517	57,1	Yaş	18-30	501	55,4
	Erkek	388	42,9		31-40	344	38,0
Kronik rahatsızlık	Evet	92	10,2		41-50	42	4,6
	Hayır	813	89,8		51 ve üstü	18	2,0
Bölgesel dağılım	GAB	142	15,7	Yerleşim yeri	Köy	106	11,7
	DAB	192	21,2		İlçe/Kasaba	208	23,0
	AB	124	13,7		İl/Şehir	389	43,0
	KB	288	31,8		Büyükşehir	202	22,3
	MB	54	6,0	Hastane türü	Devlet hastanesi	301	33,3
	EB	69	7,6		Üniversite hastanesi	140	15,5
	İAB	36	4,0		Özel hastane	167	18,5
	Covid-19’den dolayı hastaneye gittiniz mi?	Hayır	612		67,6	Şehir hastanesi	271
Evet		293	32,4	Diğer hastaneler	26	2,9	

GAB: Güneydoğu Anadolu Bölgesi **AB:** Akdeniz Bölgesi **MB:** Marmara Bölgesi **EB:** Ege Bölgesi
DAB: Doğu Anadolu Bölgesi **İAB:** İç Anadolu Bölgesi **KB:** Karadeniz Bölgesi

Tablo 1’de çalışmaya katılan bireylerin demografik özellikleri verilmiştir. Buna göre katılımcıların %57,1’inin kadın olduğu, büyük çoğunluğunun (%89,8) kronik rahatsızlığının olmadığı, Türkiye’nin yedi bölgesinden de çalışmaya katılım sağlanmakla beraber Karadeniz Bölgesinden (%31,8) nispeten daha fazla katılım sağlandığı, Covid-19 nedeniyle çoğunluğun (%67,6) hastaneye uğramadığı, 18-30 yaş grubunun katılımcıların yarısından fazlasını (% 55,4) oluşturduğu, yerleşim yeri açısından katılımcıların yarısına yakınının (%43,0) il/şehir merkezinde ikamet ettiği ve son olarak katılımcıların genel itibarıyla hizmet aldıkları hastane türü açısından devlet hastanelerinin (%33,3) en fazla tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 2

Hastane Algılanan Değer Ölçeği Alt Boyutlarına ve Güvenirlik Düzeyine İlişkin Değerler

Boyutlar	Min.	Max.	Ortalama	S.S.	Cronbach Alpha
İşlevsel Değer	1,00	5,00	3,544	0,942	0,934
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	1,00	5,00	3,635	1,020	0,882
Duygusal Değer	1,00	5,00	3,540	1,056	0,909
Sosyal Değer	1,00	5,00	3,565	1,016	0,848
Parasal Maliyetler	1,00	5,00	3,548	1,073	0,895
Parasal Olmayan Maliyetler	1,00	5,00	3,509	1,147	0,872

Tablo 2’de hastane algılanan değer ölçeğinin alt boyutlarına yönelik verilen bilgilere göre alt boyutların güvenilirlik düzeyinin 0,848-0,934 arasında değiştiği görülmektedir.

Alt boyutlarda yer alan ifadelerle verilen yanıtların ortalamalarına bakıldığında, “hastane kuruluşunun algılanan değer” boyutunun (3,635) ile en yüksek, “parasal olmayan maliyetler” boyutunun da (3,509) ile en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Ölçek alt boyutlarına yönelik yapılan güvenilirlik analiz sonuçlarına göre, Cronbach Alpha değerinin tüm alt boyutlarda “>0,700” değerinden yüksek olduğu için yeterli ve değerlerin “>0,800” olmasından dolayı ölçek alt boyutlarının çok iyi güvenilirlik düzeyine sahip olduğu söylenebilir (Karagöz, 2019).

Tablo 3

Hastane Algılanan Değer Ölçeğine İlişkin Korelasyon Matrisi

Boyutlar	İşlevsel Değer	Hastane Kuruluşunun Algılanan Değer	Duygusal Değer	Sosyal Değer	Parasal Maliyetler	Parasal Olmayan Maliyetler
İşlevsel Değer	1					
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	0,780**	1				
Duygusal Değer	0,846**	0,804**	1			
Sosyal Değer	0,789**	0,794**	0,799**	1		
Parasal Maliyetler	0,719**	0,688**	0,726**	0,725**	1	
Parasal Olmayan Maliyetler	0,657**	0,649**	0,666**	0,647**	0,669**	1

** : Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

* : Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3’te algılanan değer ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizinin sonuçları gösterilmektedir. Buna göre alt boyutlar arasındaki tüm ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup, boyutlar arasında korelasyon katsayıları 0,647 ile 0,846 arasında değişmektedir. Alt boyutları arasındaki tüm ilişkilerin 0,01 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin gücüne bakıldığı zaman ise duygusal değer ile işlevsel değer arasındaki korelasyon katsayısının 0,846 ve duygusal değer ile hastane algılanan değer arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısının 0,804 olduğu görülmektedir. Bu iki değer de >0,800 olduğu için çok yüksek ilişki olarak değerlendirilebilir. Diğer değişkenler arasındaki ilişkilerin korelasyon katsayıları ise 0,647-

0,799 arasında değiştiği görülmektedir. Bu değerler>0,600 olduğu için yüksek ilişki olarak değerlendirilebilir (Karagöz, 2019).

Tablo 4

T Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet					
	Değişkenler	N	Ort.	S.S	T	p
İşlevsel Değer	Kadın	517	3,5442	0,899	0,010	0,992
	Erkek	388	3,5435	0,997		
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	Kadın	517	3,6320	0,995	-0,094	0,925
	Erkek	388	3,6385	1,054		
Duygusal Değer	Kadın	517	3,5426	1,030	0,091	0,927
	Erkek	388	3,5361	1,088		
Sosyal Değer	Kadın	517	3,5738	1,003	0,301	0,764
	Erkek	388	3,5533	1,036		
Parasal Maliyetler	Kadın	517	3,6370	1,017	2,844	0,005
	Erkek	388	3,4296	1,135		
Parasal Olmayan Maliyetler	Kadın	517	3,5532	1,111	1,131	0,189
	Erkek	388	3,4510	1,192		
Kronik bir rahatsızlığınız var mı?						
İşlevsel Değer	Evet	92	3,6063	0,830	0,670	0,503
	Hayır	813	3,5368	0,954		
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	Evet	92	3,6467	0,927	0,118	0,906
	Hayır	813	3,6335	1,031		
Duygusal Değer	Evet	92	3,5217	1,003	-0,173	0,863
	Hayır	813	3,5418	1,062		
Sosyal Değer	Evet	92	3,6812	0,900	1,157	0,248
	Hayır	813	3,5519	1,028		
Parasal Maliyetler	Evet	92	3,6594	1,017	1,050	0,294
	Hayır	813	3,5355	1,079		
Parasal Olmayan Maliyetler	Evet	92	3,6087	1,206	0,876	0,381
	Hayır	813	3,4982	1,140		
Covid-19’den dolayı hastaneye gittiniz mi?						
İşlevsel Değer	Hayır	612	3,5922	0,925	2,236	0,026
	Evet	293	3,4429	0,970		
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	Hayır	612	3,7071	0,976	2,974	0,003
	Evet	293	3,4838	1,094		
Duygusal Değer	Hayır	612	3,6242	1,006	3,351	0,001
	Evet	293	3,3635	1,135		
Sosyal Değer	Hayır	612	3,6193	0,973	2,232	0,026
	Evet	293	3,4516	1,095		
Parasal Maliyetler	Hayır	612	3,6187	1,109	2,741	0,006
	Evet	293	3,4005	1,167		
Parasal Olmayan Maliyetler	Hayır	612	3,5809	1,097	2,609	0,009
	Evet	293	3,3601	1,234		

Tablo 4’te ikili değişkenlere yönelik t testi sonuçları verilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde parasal maliyetler boyutunda cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık ($p:0,005<0,05$) bulunurken diğer boyutlarda cinsiyet açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır($p>0,05$). Parasal maliyet boyutunda kadınların değer algılarının ortalaması ($X:3,6370$) erkek katılımcıların değer algıları ortalamasından ($X:3,4296$) daha yüksek olduğu

görülmektedir. Diğer ifade ile sağlık kurumlarına yönelik algılanan parasal maliyet değeri ortalamaları kadınlarda erkeklerden daha yüksektir. Katılımcıların kronik bir rahatsızlığı olup olmamasına göre tüm boyutlarda anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Covid-19 nedeniyle hastaneye giden ve gitmeyen katılımcılar arasında tüm boyutlarda anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre Covid-19 nedeniyle hastaneye başvuru yapmayan katılımcıların başvuru yapan katılımcılara nispeten tüm boyutlarda daha yüksek değer algısına sahip oldukları görülmektedir. Diğer bir ifade ile Covid-19 süreci, hastaların değer algılamalarının düşmesine yol açmıştır.

Tablo 5

ANOVA Testi Bulguları

Yaşanılan bölge						
Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	Gruplar Arası	17,326	6	2,888	2,808	0,010
	Gruplar İçi	923,478	898	1,028		
	Toplam	940,804	904			
Yaş						
İşlevsel Değer	Gruplar Arası	7,586	3	2,529	2,867	0,036
	Gruplar İçi	794,575	901	0,882		
	Toplam	802,161	904			
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	Gruplar Arası	9,260	3	3,087	2,985	0,030
	Gruplar İçi	931,544	901	1,034		
	Toplam	940,804	904			
Duygusal Değer	Gruplar Arası	10,115	3	3,372	3,043	0,028
	Gruplar İçi	998,203	901	1,108		
	Toplam	1008,318	904			
Sosyal Değer	Gruplar Arası	14,153	3	4,718	4,621	0,003
	Gruplar İçi	919,828	901	1,1021		
	Toplam	933,981	904			
Parasal Maliyetler	Gruplar Arası	9,334	3	3,111	2,716	0,044
	Gruplar İçi	1032,159	901	1,146		
	Toplam	1041,492	904			
Parasal Olmayan Maliyetler	Gruplar Arası	10,499	3	3,500	2,675	0,046
	Gruplar İçi	1178,671	901	1,308		
	Toplam	1189,170	904			
Yerleşim yeri						
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	Gruplar Arası	8,391	3	2,797	2,703	0,044
	Gruplar İçi	932,412	901	1,035		
	Toplam	940,804	904			
Sosyal Değer	Gruplar Arası	10,095	3	3,365	3,282	0,020
	Gruplar İçi	923,886	901	1,025		
	Toplam	933,981	904			
Parasal Maliyetler	Gruplar Arası	10,660	3	3,553	3,106	0,026
	Gruplar İçi	1030,833	901	1,144		
	Toplam	10,492	904			

Çalışmada ikiden fazla değişkenin karşılaştırılmasında ANOVA testi kullanılmıştır. Tablo 5’te ANOVA testinde sadece anlamlı olan boyutlara ilişkin bilgiler paylaşılmış olup anlamlı bulunmayan boyutlar paylaşılmamıştır.

Tablo 5 örneklemin yaşadığı bölge açısından değerlendirildiğinde; “hastane kuruluşunun algılanan değeri” boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p:0,010 < 0,05$). Diğer boyutlarda ise bölgeler arasında herhangi bir fark görülmemektedir. Yaş değişkeni açısından değerlendirildiğinde göre değer boyutlarının tamamında istatistiksel olarak anlamlı farklar olduğu görülmektedir. Tablo 5’te yerleşim yeri değişkeni açısından değerlendirildiğinde; “hastane kuruluşunun algılanan değeri”, “sosyal değer” ve “parasal maliyetler” boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklar olduğu görülmektedir. Diğer boyutlarda ise herhangi bir fark görülmemektedir. Katılımcıların tercih ettiği hastane türü ile değer boyutları arasında herhangi bir fark görülmemektedir.

Belirtilen gruplar arasında anlamlı farklılıkların hangi gruplardan olduğunu tespit etmek amacıyla Post Hoc çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle homojenlik testine bakılmıştır. Homojenlik testinin sig. değeri (0,05)’ten büyük ise ana kütle varyanslarının aynı (homojen) olduğuna karar verilir ve çoklu karşılaştırmada eşit varyans yaklaşımını kullanan testler uygulanır. Homojenlik testinin sig. değeri (0,05)’ten küçük ise ana kütle varyanslarının farklı olduğuna karar verilir ve çoklu karşılaştırmada eşit olmayan varyans yaklaşımını kullanan testler kullanılır (Karagöz, 2019).

Tablo 6

Varyansların Homojenliği Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaşanılan bölge			P
	Levene İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değer	1,684	6	898	0,122
Yaş				
İşlevsel Değer	1,141	3	901	0,332
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	2,761	3	901	0,041
Duygusal Değer	2,942	3	901	0,322
Sosyal Değer	1,332	3	901	0,263
Parasal Maliyetler	1,072	3	901	0,360
Parasal Olmayan Maliyetler	2,652	3	901	0,048
Yerleşim yeri				
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	0,427	3	901	0,734
Sosyal Değer	0,837	3	901	0,472
Parasal Maliyetler	0,206	3	901	0,934

Tablo 6’ya göre homojenlik testinin p değeri tüm boyutlarda 0,05’den daha büyük olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ana kütle varyanslarının eşit olduğuna karar verilir ve bu boyutlara LSD testi uygulanır (Karagöz, 2019). Tablo 7’de LSD testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7

Farklılığın Tespiti İçin Yapılan LSD Testi Sonuçları

Yaşanılan bölge						
Alt Boyutlar	1.Grup	2.Grup	Ortalamalar Farkı	p	Gruplar	Sonuç
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	DAB	GDA	-0,311**	0,006	GDA	3,7271
		AB	-0,405**	0,010	DAB	3,4154
		KB	-0,193**	0,041	AB	3,8206
		MB	-0,385**	0,014	KB	3,6085
		İAB	-0,376**	0,041	MB	3,8001
						İAB
Yaşınız						
İşlevsel Değer	41-50	18-30	0,038**	0,012	18-30	3,4952
		31-40	0,317**	0,039	31-40	3,5581
					41-50	3,8757
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	18-30	41-50	-0,407**	0,013	18-30	3,5629
					41-50	3,9702
Duygusal Değer	18-30	31-40	-0,040**	0,018	18-30	3,4865
		51 yaş ve üstü	-0,049**	0,048	41-50	3,8869
					51 yaş ve üstü	3,9861
Sosyal Değer	18-30	31-40	-0,165**	0,019	18-30	3,4717
		41-50	-0,480**	0,003	31-40	3,6376
					41-50	3,9524
Parasal Maliyetler	41-50	18-30	0,397**	0,021	18-30	3,5156
		31-40	0,383**	0,029	31-40	3,5291
					41-50	3,9127
Parasal Olmayan Maliyetler	18-30	41-50	-0,381**	0,038	18-30	3,4521
		51 yaş ve üstü	-0,547**	0,046	41-50	3,5276
					51 yaş ve üstü	3,8333
Yerleşim Yeri						
Hastane Kuruluşunun Algılanan Değeri	Büyükşehir	Köy	0,314**	0,010	Köy	3,4835
		İl/Şehir	0,200**	0,081	İl/Şehir	3,5977
					Büyükşehir	3,7983
Sosyal Değer	Büyükşehir	İlçe/kasaba	-0,267**	0,027	Köy	3,3208
		İl/Şehir	-0,229**	0,039	İlçe/kasaba	3,5881
		Büyükşehir	-0,377**	0,002	İl/Şehir	3,5501
Parasal Maliyetler	Köy	İlçe/kasaba	-0,282**	0,027	Köy	3,2736
		İl/Şehir	-0,286**	0,015	İlçe/kasaba	3,5561
		Büyükşehir	-0,388**	0,003	İl/Şehir	3,5596
					Büyükşehir	3,6617

Tablo 7’de LSD testi sonuçlarına göre farklılığın kaynaklandığı gruplar belirtilmiştir. Sadece farklılığın bulunduğu grupların değerleri verilmiştir. Bölgesel açıdan “hastane kuruluşunun algılanan değer” boyutunda DAB’de katılım sağlayan bireylerin algıladıkları değer ortalamalarının (3,4154) diğer bölgelere göre daha düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Yaş değişkenine göre “işlevsel değer” boyutunda 41-50 yaş arasında yer alan bireylerin algıladıkları değer ortalamalarının (3,8757), 18-30 (3,4952) ve 31-40 (3,5581) algıladıkları değer ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. “Hastane kuruluşunun algılanan değer” boyutunda 41-50 yaş arasında yer alan bireylerin algıladıkları değer

ortalamalarının (3,9702), 18-30 yaş arasında yer alan bireylerin ortalamasına (3,5629) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. “Duygusal değer” boyutunda 18-30 yaş arası katılımcıların algıladıkları değer ortalamalarının (3,4865), 31-40 yaş arası (3,8869) ve 51 yaş üstü (3,9861) katılımcılara göre daha düşük olduğu görülmektedir. “Sosyal değer” boyutunda 18-30 yaş arası katılımcıların algıladıkları değer ortalamalarının (3,4717), 31-40 yaş arası (3,6376) ve 41-50 yaş arası (3,9524) katılımcılara göre daha düşük olduğu görülmektedir. “Parasal maliyetler” boyutunda 41-50 yaş arasındaki bireylerin (3,9127), 18-30 yaş arası (3,5156) ve 31-40 yaş arası (3,5291) bireylere göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. “Parasal olmayan maliyetler” boyutunda 18-30 yaş arası bireylerin (3,4521), 41-50 yaş arası (3,5276) ve 51 yaş üstü (3,8333) bireylere göre daha düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Yerleşim türü açısından “hastane kuruluşunun algılanan değeri” boyutunda, büyükşehirlerde oturan katılımcıların ortalama değerinin (3,7983), köy (3,4835) ve il/şehir (3,5977) merkezlerinde oturan bireylere göre daha yüksek bir değere sahip oldukları görülmektedir. “Sosyal değer” boyutunda ise büyükşehirlerde oturan bireylerin (3,6980), diğer yerleşim yerlerinde ikamet eden bireylere göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. “Parasal maliyetler” boyutunda ise köyde oturan bireylerin algıladıkları değer ortalamalarının (3,2736) diğer yerleşim türüne göre daha düşük değerlere sahip oldukları görülmektedir.

4. Tartışma

Sağlık kurumlarında değer algısını belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada, katılımcıların yarısından fazlası kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların çoğu kronik hastalığa sahip değildir. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre yerleşim yeri, cinsiyet, yaş, Covid-19 geçirme durumu gibi değişkenlerin değer algısında önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Gomez vd. (2021) yaptığı çalışmada, sağlıkta algılanan değerlerin sağlık hizmeti kullanıcılarının memnuniyeti üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Hastalara sunulan hizmetlerin değerinde bir artış algılandıkça memnuniyet düzeyinin de arttığı bulunan sonuçlardan biridir. Duhayer (2020) yaptığı çalışmada, sağlık alanında değer kavramının yaşam kalitesinin iyileştirmesinde rol oynadığını belirtmiştir. Dolayısıyla sağlık kuruluşlarında değer algılarının yükseltilmesinin sağlık sonuçları üzerinde olumlu etkilerinin olacağı görülmektedir. Ancak Covid-19’un bireylerin sağlık sistemine yönelik değer algılarını düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. IPSOS (2020)’un çalışmasına göre Covid-19 algılanan değeri düşürmüştür. Covid-19’la birlikte algılanan değeri yönlendiren temel işlevsel özellikler, duygusal faydalar ve özellikle sosyal sorumluluk ve marka yakınlığı ile artan rahatlık (%40) ve fiziksel uygunluk (%52) olmuştur. Dolayısıyla Covid-19 bireylerin değer algısında da farklılık yaratmıştır. Moynihan vd. (2020) yaptığı çalışmada sağlık hizmeti kullanımının, pandemi sırasında yaklaşık üçte bir oranında azaldığını ve ciddi hastalığı az olan kişilerde değer algısında büyük oranda düşüşler olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada da Covid-19 döneminde sağlık hizmeti alan bireylerin değer algılarının tüm boyutlarda düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu düşüşte Covid-19 olan bireylere yönelik sağlık personeli tarafından mesafeli yaklaşılması etkili olabilir. Literatürde bu konuya ilişkin Ottolenghi (2021) Covid-19 döneminde bazı sağlık çalışanlarının hasta bakımını reddetmenin etik olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur. Çalışmamızda

Covid-19 olan bireyin sağlık personelinin yaklaşımını kişisel algılayıp sağlık hizmetinden memnun kalmamasının da değeri etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Covid-19 gibi krizlerde, sağlık hizmeti sunan bireylerin, alışılmışın ötesindeki gayretleri, ilgilenmeleri gibi hususların, hastaların eskiye nazaran daha çok şey talep eder hâle gelerek talepleri karşılanmadığında değer algılarının düşmesi sonucunu doğurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Moliner (2006) yaptığı çalışmada, kamu ve özel hastaneler arasında hastaların değer algılarının farklılaştığı, kamu hastanelerinde duygusal değerın daha fazla rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca ona göre kamu hastanelerinde sosyal değerin rolü önemli değil iken özel hastanelerde sosyal değer önemli bir rol oynamaktadır. Budrevičiūtė vd. (2019) yaptıkları çalışmada sosyal değerin ve işlevsel değerin hastanede olumlu etkisinin olduğu ancak duygusal değer arttıkça memnuniyet düzeyinin düştüğü sonucuna ulaşmışlardır. Qian vd. (2020) yaptıkları çalışmada işlevsel ve duygusal değerlerin bireylerin algı düzeyini etkilemede önemli olduğunu belirtmişlerdir. Özer vd. (2019)’e göre tüm boyutların sağlık hizmetlerinde hastaların algılanan değeri üzerinde anlamlı etkileri vardır. Ancak hizmet kalitesi, duygusal değer ve profesyonellik görece olarak daha fazla etkiye sahiptir. Cengiz ve Kirkbir (2007) yaptıkları çalışmada hastanede işlevsel değerlerin sosyal ve duygusal değerlerden daha önemli olduğunu ortaya koymuşlardır. İşlevsel değerin önemli olmasında bireylerin hastalıktan kurtulma beklentisinin fazla olmasının etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada da benzer şekilde işlevsel değer en büyük ortalamaya sahip olmakla birlikte duygusal değerin yaş grupları arasında önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşlevsel değerin 41-50 yaş aralığında daha fazla olmasının sağlık hizmetleri kullanımının ileri yaş aralığında daha fazla olması ve bireylerin sağlığa kavuşma beklentisinin daha çok olmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir (Ní Chróinín vd., 2017). Dolayısıyla çalışmada bireylerin daha çok sağlık hizmetinin işler olmasına önem verdikleri görülmektedir. Buradan hareketle işlevsel değerler hastalara etkili şekilde sağlandıktan sonra sosyal ve duygusal değerlerde de gelişim olacağı yönünde yorum yapılabilmektedir.

Örgev ve Bekar (2013) hastanenin algılanan değerinde parasal olmayan maliyetlerin önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada da yaş gruplarına göre parasal olmayan maliyetler anlamlı çıkmıştır. Özellikle 18-30 yaş arasında parasal olmayan maliyet değerinin düşük olmasının, bireylerin hastanede beklemek istememeleriyle bağlantısı olduğu söylenebilir.

Owens (2008) yaptığı çalışmada kadınların belli yaşlardan sonra erkeklere göre daha çok sağlık harcaması yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Taylor vd., (2006) da kadınların sağlık hizmetlerine olan ihtiyacının fazla olduğunu bulgulamıştır. Bu çalışmada da benzer şekilde kadınların erkeklere göre parasal maliyet noktasında daha çok duyarlılığa sahip oldukları, dolayısıyla algıladıkları parasal maliyet değerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların parasal maliyet algılarının yüksek olmasında sağlık hizmetlerine daha çok ihtiyaç duymaları etkili olabilir. Akbolat ve Durmuş (2021) bireylerin sağlık hizmetinden aldıkları yararın, katlandıkları fedakârlıklara değdiğini düşünmeleri sonucunda tedaviye devam ettiklerini belirtmişlerdir. Li vd., (2015) yaptığı çalışmada hastaların hastanede uzun süre beklemelerinin ve randevu sisteminin olmamasının algılanan değeri olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca sağlık tesislerine coğrafi erişimin olmamasının da hastaların

hastane değer algısını etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada da bireylerin köyde veya büyükşehirde olmaları değer algısını etkilediği görülmektedir. Hastanenin kuruluş değeri büyükşehirlerde köylere göre daha yüksek çıkmıştır. Bu durumun köyde sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olması ve bireylerin sağlık hizmeti almak için belli bir fedakârlığa katlanmalarıyla bağlantılı olduğu söylenebilir. Sosyal değer büyükşehirlerde fazla olmasında bireylerin sosyal ortamlarda bulunmalarının ve sağlık hizmeti alma noktasında da daha çok birbirlerine tavsiye vermelerinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca büyükşehirde birçok hastane seçeneği olduğu için bireyler alternatifler arasında seçim yapabilmekte, bu açıdan sosyal değer boyutları fazla olmaktadır. Ancak köyde bireylere sağlık hizmeti sunulan hastane sayısı sınırlı olduğu için bireyler hekim ve hastane seçememektedir.

Sonuç

Sağlık hizmetlerinin etkili bir şekilde yönetilmesinde sadece hastaneye görev düşmemekte, hastalar da bu süreçte etkin role sahip olmaktadır. Özellikle son zamanlarda gündeme gelen değer kavramının, hastanelerin süreçlerini iyileştirmelerine imkân sağladığı söylenebilir. Bu nedenle değer algılarının tespit edilmesi önemlidir. Bu çalışmada toplumun değer algısının hangi demografik değişkenlere göre değiştiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Sağlık hizmeti kullanımına göre değer algısı değişmektedir. Değer algısı yerleşim yeri, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre değişmektedir. Hastaların sağlık hizmeti kullanımında her bir değer değişkenlere göre anlamlı olması hastanenin birçok boyuta odaklanan bir yapıda olduğunun göstergesidir. Bireylerin sadece sağlık hizmeti değil aynı zamanda hastanede bekleme süreleri, randevular gibi birçok parasal olmayan maliyetlere de katlandıkları ve bu durumun değer algısını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bireylerin hastanenin değerini belirlerken sağlık hizmetlerine erişimin kolay olmasını önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Hastaların zamanla bilinçlenmelerinin hastane değer algılarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan sağlık hizmeti talebini karşılamada hastaların değer algılarının dikkate alınarak tasarlanması hastanelerin etkili bir şekilde yönetilmesinde hastane yöneticilerine yol gösterecektir. Bireylerin hekimlere kolay erişebilmesi ve uzun süre beklememesi bireylerin değer algılarında değişikliğe yol açtığı için hastaların beklenti ve taleplerinin gözetilmesi önemlidir. “Değer odaklı hastaneleri” yaygınlaştırmaya yönelik çalışmaların artmasının gerek hastalık maliyetlerinin düşürülmesinde gerekse sağlık hizmeti kalitesinin artırılmasında politika yapıcılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Covid-19 sebebiyle birçok insanın hastanede hizmet alıp almamasına göre değer farklılıkları meydana gelmiş ve Covid-19 süreci bireylerin hastane değer algısının düşmesine neden olmuştur. Sağlık hizmetlerinde meydana gelen olağanüstü krizlerde hem hastanelerin hem de hastaların etkilendiği görülmektedir. Ayrıca Covid-19 nedeniyle birçok kişinin hastaneye uğramamasının sağlık hizmetleri kullanım düzeyini de düşürdüğü sonucuna ulaşılabilmektedir. Hastaların, işlevsel değerler boyutu ile ilişkili olarak, bir an önce iyileşmelerini sağlaması hususuna önem atfettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bireylerin sağlık hizmeti alırken sosyal ve duygusal değerlere işlevsel değerlere göre daha az önem verdikleri görülmektedir. Bulgulardan hareketle Covid-19 sürecinde poliklinikte veya yatarak hizmet alan bireylerin, hastane değer algılarına yönelik yeni araştırmaların yapılması konunun aydınlatılması için yarar sağlayabilecektir.

Çalışmada hastane algılanan değer kavramı yaş, cinsiyet, kronik hastalık mevcudiyeti, yerleşim yeri, Covid-19 kaynaklı hastaneye gitme durumu ve hastane türü gibi değişkenlerle sınırlıdır. Çalışma, hastaların belirli değişkenlere göre değer algılarını ölçmeyi amaçlamakla birlikte, farklı değişkenler ile yapılacak araştırmalar çalışmadaki bu sınırlılığın ortadan kaldırılması ve konunun farklı yönleriyle ele alınması açısından yarar sağlayacaktır.

Extended Abstract

Perceived value has been recognized as the most important customer-attracting management practice today, as organizations attach importance to creating value for different target audiences. In environments where globalizing competition and consumers are more demanding, creating value and communicating it to the consumer becomes a first-degree competitive advantage (Cengiz and Kirkbir, 2007). At perceived value, patients value the perceived portion of the monetary price. This point can be beneficial for the hospital because sacrifices are counted less than in a system where the entire monetary cost is borne by the patient (Moliner, 2006). It is seen that the effort of health institutions to provide the best health service has gained more importance in recent years. Health services aim to raise the health status of the population, meet the expectations of the patients and provide financial protection as a priority (Yıldırım et al., 2021). Basing the value on health services will affect the satisfaction and quality of service of patients from the health care they receive. Therefore, it is important to understand the perceptions of value. It will contribute to the national literature in understanding the value perceptions of individuals in the use of health services depending on different demographic variables. This study will make a great contribution to the literature in order to collect data throughout Turkey to cover the COVID-19 process, to compare hospital types, and to make comparisons between regions.

The population of the research is individuals living in Turkey, over the age of 18, and receiving service from any health institution in the last six months. Since it is not possible to reach all of the individuals in the universe, a sample selection representing the whole was made. A total of 905 people participated in the survey, which was distributed throughout Turkey. The questionnaire used to collect data in the research consists of two parts. In the first part, there is a "Personal Information Form" to determine the demographic characteristics of the participants. In the second part, "Hospital Perceived Value Scale" was used. For the ethical compliance of the research, Artvin Coruh University Scientific. He applied to the Research and Publication Ethics Committee. Ethics committee approval dated 09.02.2022 and numbered EE-18457941-050.99-41578 was received from the committee. The questionnaire was administered online. The data used in the study were collected online from people who received service from any health institution in the last six months between 11.02.2022-28.02.2022. The obtained data were coded by making the necessary adjustments in the Excel program and transferred to the SPSS 25 program. The t-Test for Independent Groups, one of the parametric statistical methods, was used to evaluate the means of two independent groups, and the one-way analysis of variance (Oneway ANOVA) test was used to compare the means of three or more groups. The LSD multiple comparison tests was used to determine the groups from which the differences detected as a result of ANOVA originate.

In this study, which was conducted to determine the perception of value in health institutions, more than half of the participants were women. Most of the participants do not have a chronic disease. According to the findings obtained from the participants, it was found that variables such as place of residence, gender, age, Covid-19 status are important in the perception of value. Due to Covid-19, value differences have occurred depending on whether many people receive service in the hospital, and the Covid-19 process has caused the perception of hospital value of individuals to decrease. It is seen that both hospitals and patients are affected in the extraordinary crises that occur in health services.

The perception of value changes according to the use of health services. The perception of value changes according to the place of residence, gender, and age. The fact that each value is significant according to the variables in the use of health services by the patients indicates that the hospital is in a structure that does not focus on a single dimension but focuses on many dimensions. It has been concluded that individuals bear not only health care but also many non-monetary costs such as hospital waiting times and appointments, and this affects their perception of value. In addition, it has been concluded that individuals care about easy access to health services while determining the value of the hospital. Because the perception of value changes between individuals living in villages and those living in metropolitan cities. Therefore, geographical location affects the perception of value. The fact that the social value is higher in metropolitan cities is effective in the fact that individuals are more in social environments in metropolitan cities and that they give advice to each other more in terms of getting health services. In addition, since there are many hospital options in the metropolitan city, individuals can choose between alternatives and social value dimensions are high. However, since the number of hospitals that provide health services to individuals in the village is limited, individuals cannot choose physicians and hospitals.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Araştırmanın etik uygunluğu için Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna başvuruda bulunmuştur. Kuruldan 09.02.2022 tarihli ve EE-18457941-050.99-41578 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Anket çevrimiçi uygulanmıştır. Araştırma sürecinde Helsinki Etik Bildirgesine uygun davranılarak araştırmaya katılan bireylerin anketi doldurmadan önce rızası alınmıştır.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 2. yazar

Literatür : 2. yazar

Metodoloji: 1. yazar

Sonuç : 2. Yazar

1. yazarın katkı oranı: %50, 2. yazarın katkı oranı: %50

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study’s authors. An application has been made to the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Artvin Coruh University for the ethical compliance of the research. Ethics committee approval dated 09.02.2022 and numbered EE-18457941-050.99-41578 was received from the committee. The questionnaire was administered online. In the research process, the consent of the individuals participating in the research was obtained before filling out the questionnaire, in accordance with the Helsinki Declaration of Ethics.

Author Contributions: Authors contributions are below;

Introduction: 2nd author

Literature : 2nd author

Methodology: 1st author

Conclusion : 2nd author

1st author's contribution rate: %50, 2nd author's contribution rate:%50

Kaynakça

- Akbolat, M. ve Durmuş, A. (2021). Hastane algılanan değer ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), 326-334.
- Asshidin, N. H. N., Abidin, N., & Borhan, H. B. (2016). Perceived quality and emotional value that influence consumer's purchase intention towards American and local products. *Procedia Economics and Finance*, 35(20), 639–643.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows*. Routledge.
- Budrevičiūtė, AÇ, Kalėdienė, R., Bagdonienė, L., Paukštaitienė, R., & Valius, L. (2019). Perceptions of social, emotional, and functional values in patients with type 2 diabetes mellitus and their satisfaction with primary health care services. *Primary Health Care Research ve Development*, 20(122), 1–9.
- Caruana, A., & Fenech, N. (2005). The effect of perceived value and overall satisfaction on loyalty: A study among dental patients. *Journal of Medical Marketing*, 5(3), 245–255. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jmm.5040236>.
- Çavmak, Ş. (2020). Değer odaklı sağlık hizmetlerinin sunumu: Türkiye sağlık sistemi için öneriler. *Health Sciences*, 6(3), 285-301.
- Cengiz, E. ve Kirkbir, F. (2007). Customer perceived value: The development of a multiple item scale in hospitals. *Problems and Perspectives in Management*, 5(3), 252-268.
- Chahal, H., & Kumari, N. (2012). Consumer perceived value: The development of a multiple item scale in hospitals in the Indian context. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, 29, 182-205.
- Dobbs, P., & Warriner, D. (2018). Value-based health care: the strategy that will solve the NHS?. *British Journal of Hospital Medicine*, 79(6), 306–307.
- Duhayer, C. (2020, Semptember 14). *Why covid-19 makes value-based healthcare more critical than ever?*. <http://www.medtechviews.eu/article/why-covid-19-makes-value-based-healthcare-more-critical-ever> adresinden 10 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- El-Haddad, C., Hegazi, I., & Hu, W. (2020). Understanding patient expectations of health care: a qualitative study. *Journal of Patient Experience*, 7(6), 1724–1731.
- Gökçe, B. (2007). *Toplumsal bilimlerde araştırma*. Savaş Yayınevi.
- Gomez-Carmona, D., Paramio, A., Cruces-Montes, S., & Marín-Dueñas, P. P. (2021). Impact of covid-19 prevention measures on health service quality perceived value and user satisfaction A structural equation modeling (SEM) approach. *Atención Primaria*, 52(2), 1-9.
- Gupta, R. (2019). Health care value. primary care: clinics in office practice. *Primary Care The Clinics*, 46, 603-622. <https://doi:10.1016/j.pop.2019.07.005>.
- Gurung, B. (2021). *Impact of perceived value on perceived quality, perceived price, perceived location and satisfaction of hospitals in Kathmandu Valley* [Management investigation and dissertation]. University of London Metropolitan.
- IPSOS. (2020, May 2). *Managing brand saliency and perceived value amidst covid-19*. <https://www.ipsos.com/en-us/knowledge/media-brand-communication/Managing-Brand-Saliency-and-Perceived-Value-Amidst-Covid-19> adresinden 12 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.
- Karagöz, Y. (2019). *Spss amos meta uygulamalı istatistiksel analizler*. Nobel Yayıncılık.
- Lateef, F. (2011). Patient expectations and the paradigm shift of care in emergency medicine. *Journal of Emergencies, Trauma, And Shock*, 4(2), 163–167.
- Lee, P.Y. (1996). *The nature of values and valuations: theory, measurement and application* [Doctoral dissertation]. University of London.

- Li, H., Wei, X., Wong, M. C., Wong: Y., Yang, N., & Griffiths: M. (2015). A cross-sectional comparison of perceived quality of primary care by hypertensive patients in Shanghai and Shenzhen, *China. Medicine*, 94(34), 1-9.
- Mead, L. B. (1976). *The meaning of value: a review and analysis of a sociological concept, dissertations, theses, and masters projects* [Doctoral dissertation]. University College London.
- Meola A. (2019, April 15). *How and why the value based payment model is trending in the healthcare industry.* <https://www.businessinsider.com/value-based-care-pay-for-performance-healthcare-model> adresinden 10 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.
- Moliner, M. A. (2006). Hospital perceived value. *Health Care Management Review*, 31(4), 328–336.
- Moynihan, R., Sanders S., Michaleff, Z.A, Scott, M. A., Clark, J., Emma, J.T., Jones, M., Kitchener, E., Fox, M., Johansson, M., Lang, E., Duggan, A., Scott, L., & Albarqouni, L. (2021). *BMJ Open*, 11, 1-10.
- Mu’ah., & Bon, T.A. (2019). Service quality of patient’s perceived value in private hospital Surabaya, Indonesia. *Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Pilsen, Czech Republic*, 23-26.
- Ní Chróinín, D., Fletcher, T., & O’Sullivan, M. (2017). Pedagogical principles of learning to teach meaningful physical education. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 1–17.
- Ottolenghi, J. Rodney, A., McLaren, Jr., Cecilia, B., Mudar, D., Sandra, M., & Howard, M. (2021). Health care workers’ attitudes toward patients with covid-19, *Open Forum Infectious Diseases*, 8(8), 1-5.
- Owens, G. (2008). Gender differences in health care expenditures, resource utilization, and quality of care. *Journal of Managed Care Pharmacy*, 14(3), 2–6.
- Örgev, C., & Bekar, T. (2013). Non-monetary costs, hospital perceived value and patient satisfaction in health institutions. *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 5(2), 87-97.
- Özer, L., Başgöze, P., & Karahan, A. (2016). The association between perceived value and patient loyalty in public university hospitals in Turkey. *Total Quality Management ve Business Excellence*, 1–19.
- Özsarı, H. (2018). Değer temelli yönetim anlayışının sağlık yönetimindeki yeri. *TÜSEB Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Dergisi*, 1(2), 6-9.
- Pan, F.C.F. (2011). Perceived values on hospital services: A fuzzy logic application. *African Journal of Business Management*, 5(11), 4465-4475.
- Pauls, R. (1990). *Concepts of value: a multidisciplinary clarification [Information Paper]*. Centre for Resource Management Lincoln University and University of Canterbury.
- Pavec, T., & Pisnik, A. (2016). Perceived value of health service the conceptual model. *China-Usa Business Review*, 15, 80-87.
- Porter, M. E. (2010). What is value in health care?. *New England Journal of Medicine*, 363(26), 2477–2481.
- Richins, M. (1997). Measuring emotions in the consumption Experience. *Journal of Consumer Research*, 24(2), 127-46
- Sanıl, M., & Eminer, F. (2021). An integrative model of patients’ perceived value of healthcare service quality in North Cyprus. *Arch Public Health*, 79, 227.
- Seyfioğlu, F. (2019). Değer temelli sağlık hizmetleri modeli. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(4), 799-822.
- Schwartz: H. (2012). An overview of the schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20.
- Sivanenthira, S., & Shanmugathas, S. (2013). Factors influencing customer perceived value of services of medical clinics. *International Journal of Multidisciplinary Management Studies*, 3(5), 254-270.

Atıf / Citation: Filiz, M. ve GÜngör, S. (2023). Türkiye’de sağlık kurumlarında değer algısına yönelik bir araştırma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 91-110. DOI: 10.22466/acusbd.1260691

- Spencer, S., Ewing, S., & Calcagno, K. (2018). Adopted Individuals’ views on the utility and value of expanded carrier screening. *Journal of Genetic Counseling*, 27, 1341–1348.
- Şeker, M. ve Bulduklu, Y. (2018). *Sağlık kurumlarında değerler*. Kültür Yayınları.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Allyn and Bacon.
- Taylor, D., Kennedy, M. P., Virtue, E., & McDonald, G. (2006). A multifaceted intervention improves patient satisfaction and perceptions of emergency department care. *Journal of the International Society for Quality in Health Care*, 18(3), 238–245.
- Teke, A., Cengiz, E., Çetin, M., Demir, C., Kirkbir, F., & Fedai, T. (2012). Analysis of the Multi-Item Dimensionality of Patients’ Perceived Value in Hospital Services. *Journal of Medical Systems*, 36, 1301–1307 (2012).
- Tuulik, K., Õunapuu, T., Kuimet, K., & Titov, E. (2016). Rokeach’s instrumental and terminal values as descriptors of modern organisation values. *International Journal of Organizational Leadership*, 5, 151-161.
- Qian, H., Lu, W., & Zhang, D. (2020). Why patients dissatisfy with medical care in china evidence from the patient perceived value. *Research Square*, 1-13.
- Varinli, İ. ve Çakır, A. (2004). Hizmet kalitesi, değer, hasta tatmini ve davranışsal niyetler arasındaki ilişki - Kayseri’de poliklinik hastalarına yönelik bir araştırma. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 33-52.
- Yıldırım, H. H., Arı, O. H. ve Uslu, B. K. M. (2021). Değer temelli sağlık hizmeti: Türkiye örneği. *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi*, 33-48.
- Zeithaml, A. V. (1988). Consumer perceptions of price, quality and value: a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, 52, 2-22.

Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü: Etibank Murgul Bakır İşletmesi Örneği¹

The Role of Development and Investment Banks In The Socioeconomic Development: Etibank Murgul Copper Enterprise Case

Mustafa Anık²

Öz

Kamu, yatırım ve kalkınma bankaları Türkiye ekonomisinde öncü bir rol oynamakla kalmamış aynı zamanda buldukları bölgelerdeki kurumları finanse ederek ve birtakım tesisler işleterek sosyoekonomik kalkınmaya da önemli katkılar sağlamıştır. Bu makalede Artvin Murgul'da bulunan Etibank Murgul Bakır İşletmesi'nin (MBİ), bölgeye olan sosyoekonomik katkısı teorik veri tabanı ve veri analiz yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonucunda Etibank MBİ'nin bölgenin sosyoekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik kalkınmaya ulaşmalarında Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz yeni kurulduğu dönemlerdeki gurur verici sosyoekonomik kalkınma hamleleri örnek olarak görülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş dönemleri, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi büyük badirelerin hemen ardından Atatürk'ün talimat ve öncülüğünde başlatılan bu girişimler sosyoekonomik kalkınma örnekleri arasındaki nadide yerlerini korumaktadır. Sosyoekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için diğer kurumların yanı sıra kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları da ön planda yer almıştır. Bu dönemde kurulan işletmelerden biri olan Etibank MBİ, bulunduğu ilçe, il ve hatta bölgede sadece bir ekonomik merkez olarak kalmamış, bölgenin sosyoekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. Henüz bucağın statüsünde olan Murgul, refah göstergeleri olarak kabul edilen altyapı, istihdam, sağlık, erişilebilirlik, eğitim ve kültürel olanaklar bakımından ildeki diğer ilçeler arasında ön sıralarda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma ve Yatırım Bankaları, Kamu Bankası, Sosyoekonomik Kalkınma, Etibank MBİ
JEL Kodları: Q01, Q23, R00

Abstract

This study aims to demonstrate the role of state-owned banks, investment banks, and development banks in promoting socioeconomic development in especially developing countries. As it is in other developing countries, these banks in Türkiye have been the driving force behind the Turkish economy. In addition, the establishments managed by these banks have also played a crucial role in the socioeconomic progress of the regions where they are located. It is assumed that these establishments achieve this success by providing financial support to the local institutions and also by running some specific social and cultural facilities in the respective regions. Within this context, this research specifically focuses on Etibank Murgul Copper Enterprise (MBİ), located in Murgul/Artvin, a province in the northeast region of Türkiye. Etibank MBİ has made substantial contributions to the socioeconomic development of the local area since it was established as a public enterprise in 1953. This study examines the contributions of Etibank MBİ to the socioeconomic development of Murgul from the year of 1953 to 1983. The period after the year of 1983 is excluded in this study due to the fact that Etibank MBİ was transferred to Karadeniz Copper Enterprises (KBİ) in 1983. The analysis findings highlight the crucial role that Etibank MBİ has played in driving the socioeconomic development of the region.

Keywords: Development and Investment Banks, Public Bank, Socioeconomic Development, Etibank MBİ
JEL Codes: Q01, Q23, R00

¹ Bu çalışma "Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Ülkelerin Sosyoekonomik Kalkınmasındaki Rolü ve Bir Örnek Olay İncelemesi" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Bağımsız Araştırmacı, musanik@gmail.com, ORCID: 0009-0006-0709-518X

Giriş

Gelişmekte olan ülkeler tasarrufların yetersizliği nedeniyle sosyoekonomik kalkınma için gereken finansal kaynaklara erişmek için genellikle dış borçlanmaya başvurmaktadır. Oysa kamusal sermayeli bankalar, ulusal kalkınma ve yatırım bankaları tarafından sağlanan destekle sosyoekonomik kalkınma mümkündür. Diğer yandan ekonomik ve sosyal faaliyetlerin belirli merkezlerde yoğunlaşması bölgesel kalkınma farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana uygulanan kalkınma modelleri istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Kalkınma ve yatırım bankalarının yatırımların her bölgenin özelliklerine göre teşvik edilmesinde önemli bir rolü vardır. Bu makalenin amacı kalkınma ve yatırım bankalarının bölgeler arası refah düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırmada veya azaltmada üstlenebileceği rolü vurgulamaktadır.

Bu çalışmada araştırılan hipotez yatırım ve kalkınma bankalarının sosyoekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadığı varsayımına dayanmaktadır. Makalede kalkınma kavramı, kalkınmanın sosyoekonomik boyutu ve kalkınma teorileri ile kalkınma ve yatırım bankalarının dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimi ve sosyoekonomik kalkınmadaki rolleri kısaca ele alınmıştır. Makalede bankacılık, madencilik ve metalürji sektörlerinde faaliyet gösteren Etibank'ın bir yan kuruluşu olan MBİ'nin Murgul'un sosyoekonomik kalkınmadaki rolü tarihsel veriler ışığında bilimsel kalkınmışlık kriterlerine göre incelenmiştir. Sonuç olarak bu çalışma kalkınma ve yatırım bankalarının farklı bölgelerdeki refah düzeyi farklılıklarını azaltmada önemli bir role sahip olabileceğini vurgulamaktadır.

1. Ekonomik Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi

1.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma bir toplumda ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak istenilen tüm değer ve gelişmeler olarak tanımlanabilir (Taban ve Kar, 2014). Az gelişmiş ülkelerin kalkınma ve az gelişmişlik sorunlarını çözmeye girişimleri, iktisat bilimi açısından kalkınma teorilerinin gelişmesinin yolunu açmıştır (Adıgüzel, 2006). Ekonomik kalkınma çerçevesinde yer alan kalkınma iktisadı kavramı 1930’lardaki Büyük Burhan’ın ardından uluslararası ekonomik sistemin çökmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Yavilioğlu, 2002). Bölgesel veya yerel kalkınma ise Dünya Bankası, BM ve OECD gibi önde gelen kuruluşlar ve dünya çapındaki diğer çevreler tarafından bir bölgenin kapasitesinin yükseltilmesi ve bu bölge halkının refah düzeylerinin geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Aydemir ve Karakoyun, 2011).

Günümüzde büyük sorun hâline gelen çevre konusu BM tarafından 2002 yılında “Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili 15 yıllık Uygulama Planını” ortaya çıkarmıştır (Eralp, 2006). Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu bulunmaktadır: geçerli büyümenin sürdürülemez oluşu, tüm insanların bir yaşam standardına ulaştırılması, yoksulluğun yok edilmesi ve gelecek nesillerin yaşam ve refah düzeylerinin teminat altına alınması (Başkaya, 2005).

1.2. Kalkınma Teorileri

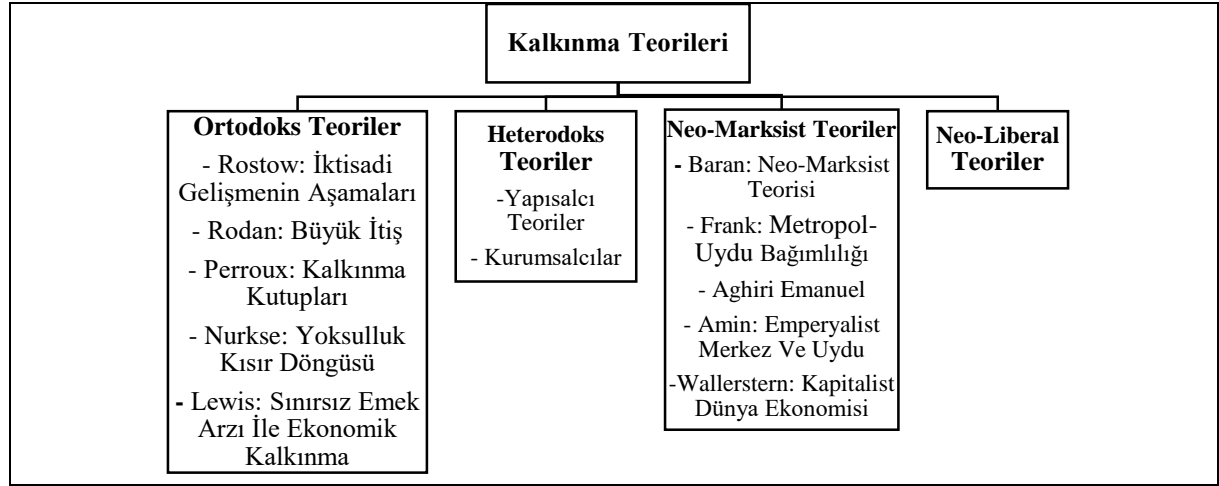
Ekonomik kalkınma sanayileşmenin ilerlemesiyle paralel bir şekilde gerçekleşir. Kalkınma süreci kişi başına düşen milli gelirdeki artışla birlikte bireylerin yaşamlarında değişimler meydana getirir. Kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için ülkelerin ekonomi

yönetimleri tarafından uygun kalkınma modellerinin belirlenmesi hayati önem arz eder. Belirlenen kalkınma modeli genellikle yönetimdeki hükümetlerin siyasi politikaları doğrultusunda şekillenir.

Bu bağlamda kısaca ekonomik kalkınma teorileri ele alınmaktadır. Kalkınma teorileri bir ülkenin kalkınması için öncelik verilmesi gereken unsurlar ve uygulama önerileri açısından farklılık gösterir. Dört ana grupta toplanan kalkınma stratejileri ile ilgili teoriler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Şekil 1

Kalkınma Teorileri

Kaynak: Adıgüzel, M. (2006). Kalkınma ve Kalkınma Bankacılığı'ndaki verilerinden derlenmiştir.

Ortodoks kalkınma teorileri kalkınmada geleneksel yöntemleri savunurlar. Ortodoks teoriler genel kabul görmüş ve birçok ülkede uygulanan yöntemlerdir. Heterodoks kalkınma teorileri ise eleştirel bir yaklaşım sergileyerek, gelişmiş ülkelerin kalkınma yöntemlerine karşı çıkarlar ve kendilerine özgü yöntemlerle kalkınmayı savunurlar. Neo-Marksist teoriler, ülkelerin az gelişmişliklerini kapitalist ülkelere olan bağımlılıklarına bağlarken, Neo-Liberal Kalkınma Teorileri, piyasa odaklı kalkınma stratejilerini savunmaktadır.

1.3. Kalkınmanın Sosyoekonomik Boyutu

Ekonomik gelişme insanların ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamlarını doğrudan etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesi toplumdaki bireylerin davranışlarında, yaşam kalitelerinde, demografik yapıda, kentleşmede ve benzeri alanlarda köklü değişiklikler meydana getirir. Başka bir ifadeyle kalkınma sadece kişi başına düşen milli gelirdeki artışla sınırlı kalmaz aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimleri de içermektedir (İşgüden, Ercan ve Türkay, 1995).

2. Dünyada Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı

2.1. Dünyada Kalkınma ve Yatırım Bankacılığının Gelişimi

Dünyada yatırım bankacılığı ABD'de 18. yüzyılın sonlarında gelişen sermaye piyasasıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Kaya, 2013). İlk kalkınma bankalarından biri olan El Banco de Avio Meksika'da 1821 yılında faaliyete geçmiştir (Dolun & Atik, 2006). Fransa'da 1952 yılında kurulan "Credit Foncier" ve "Credit Mobilier" ile diğer Avrupa ülkelerinde de yatırım

bankaları kurulmaya devam etmiştir (Kaya, 2013). II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik yıkım sonucu, az gelişmiş ülkelerde kalkınma kuruluşları ve bankaları oluşmaya başlamıştır (Diamond, 1957). Kalkınma ve yatırım bankaları Uluslararası (Dünya Bankası, vb.), Bölgesel (Asya Kalkınma Bankası, vb.) ve Ulusal (TSKB, vb.) olarak üç grupta toplanabilir. Yatırım bankacılığı ve kalkınma bankaları faaliyetleri ve amaçları açısından farklılık göstermektedir.

2.2. Uluslararası ve Bölgesel Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü

Ülkelerin sanayilerinin gelişmesinde kalkınma ve yatırım bankaları kredilerinin önemi oldukça büyüktür. Bu bankalardan biri olan Dünya Bankası ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılması amacıyla birçok ülkeye finansal destek sağlamaktadır. Sağlanan bu destekler hibe veya kredi şeklinde olabilmektedir. Tablo 1'de Bankanın 2013-2022 döneminde farklı ülkeler için sağladığı kredi tutarları Mali Yıl bazında verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere değişik ülkelere sağlanan kredi tutarı 2013 yılında 40,570 milyon USD iken 2022 yılında 70,999 USD'ye yükselmiştir.

Tablo 1

Dünya Bankası Kredileri (Mali Yıl itibarıyla Milyon USD)

Yıllar	Sağlanan Krediler
2013	40,570
2014	44,398
2015	44,582
2016	49,039
2017	43,853
2018	47,012
2019	45,123
2020	58,341
2021	66,551
2022	70,999

Kaynak: Dünya Bankası 2017 ve 2022 Yıllık Faaliyet Raporları.

2.3. Ulusal Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü

Yüksek düzeyde teknolojik gelişmeler bilgi teknolojisi alanında göz alıcı olmakla birlikte sanayideki ilerlemeler kalkınma için hayati bir rol oynamaktadır. Özellikle Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin sanayileşme düzeyleri kalkınma ile sanayileşme arasındaki yakın bağı açık bir şekilde göstermektedir. Sanayinin ilerlemesi sermaye birikimi, teknolojik gelişmeler, insan kaynağı ve nitelikli işletmelerin mevcudiyeti gibi faktörlere dayanır. Bu ülkelerin sanayi sektörlerindeki gelişmelerde kalkınma bankaları tarafından sağlanan kredilerin payı büyük bir önem taşımaktadır. Örneğin Alman Kalkınma Bankası Verantwortung (KWF) 1948 yılından bu yana değişimi ve geleceğe yönelik fikirleri desteklemek için 1,7 trilyon Euro'dan fazla kaynak sağlamıştır. Bankanın 2021 yılında finanse ettiği projelerin büyüklüğü 107 milyar Euro'ya ulaşmıştır (KFW, 2023).

3. Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı

3.1. Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'deki kalkınma ve yatırım bankalarının dönüm noktası 1923 yılında gerçekleştirilen I. İktisat Kongresi’dir. Kongreye katılan sanayicilerin önerileri doğrultusunda, 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’nın bankacılık işlevleri 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na ve 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir (AÜ, 2023).

Etibank 1931 yılında kurulmuştur. Kalkınma bankacılığı alanında sektörel ve uzmanlık bankaları olarak önemli hizmetler sunan Sümerbank ve Etibank, 1990’lı yıllarda özelleştirilmiştir.

1933 yılında kurulan Belediyeler Bankası 1945 yılında kurulan ve halen faaliyetlerini sürdüren İller Bankası’na katılmıştır (Adıgüzel, 2006).

Türkiye'nin ilk özel kalkınma bankası olarak 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) halen faaliyetlerini sürdürmektedir. 1963 yılında özel bir banka statüsünde kurulan Sınai Yatırım ve Kredi Bankası 1997 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na devredilmiştir.

Devlet Yatırım Bankası 1964'te İktisadi Devlet Teşekküllerine yatırım kredisi sağlamak amacıyla kurulmuş ve 1987'de Eximbank adını alarak ihracat kredilerini destekleyen bir kurum hâline dönüştürülmüştür.

Turizm sektörüne destek sağlamak için 1955 yılında kurulan Türkiye Turizm Bankası A.Ş.1962 yılında Türkiye Kalkınma Bankası'na katılmıştır.

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası 1975'te kurulmuş ve 1988 yılında halen faaliyet gösteren Türkiye Kalkınma Bankası'na dönüştürülmüştür (Adıgüzel, 2006).

Bugün itibarıyla Türkiye’de 3’ü kamusal sermayeli, 11’i özel sermayeli ve 4’ü yabancı sermayeli toplam 18 kalkınma ve yatırım bankası faaliyet göstermektedir (www.tbb.org.tr, 2023).

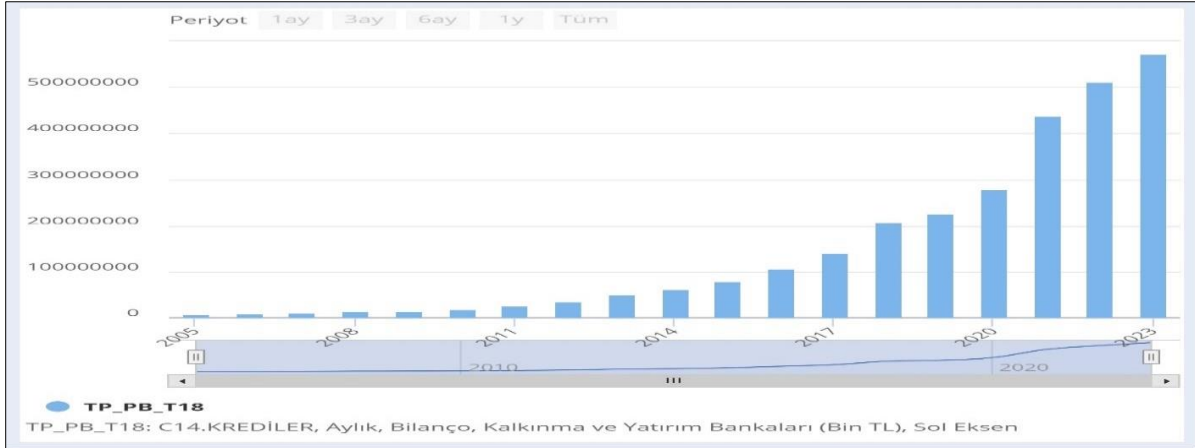
3.2. Türkiye’deki Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü

Bu makalede Türkiye’deki kalkınma ve yatırım bankalarının ülkemizin kalkınmasındaki katkıları irdelenmiştir. Bu bağlamda kalkınma ve yatırım bankalarının özel sektör ve kamu kesimine kullandırdıkları krediler ile Türkiye’nin ekonomik büyüme verileri tarihsel aralıklarda (2005-cari dönem) incelenmiştir. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler aşağıdaki grafiklerde sunulmuştur:

Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri: Grafik 1’de sunulan veriler incelendiğinde Türkiye’de faaliyet gösteren kalkınma ve yatırım bankalarının toplam kredi tutarının 2005 yılında 7,654,049.00 TL iken 2023 yılında 571,364,446.00 TL tutarına yükseldiği görülmektedir.

Grafik 1

Türkiye’deki Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri(TL) , 2005-2023

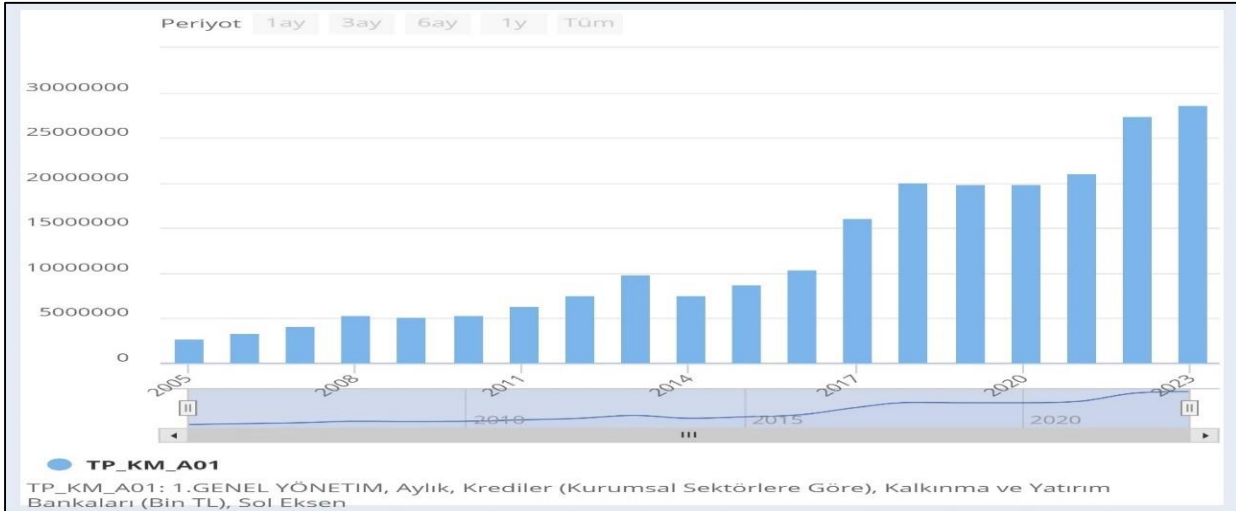

Kaynak: TCMB Para ve Banka İstatistikleri.

Kalkınma ve Yatırım Bankaları Genel Yönetim Kredileri: Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim ve Sosyal Güvenlik Kurumlarına verilen krediler 2005 yılından itibaren Genel Yönetim başlığı altında izlenmeye başlanmıştır (www.tcmb.gov.tr, 2019). Grafik 2’de sunulan verilere göre Türkiye’de faaliyet gösteren kalkınma ve yatırım bankalarının 2005-2023 yılları arasında kamu kesimine kullandırdıkları kredi tutarının 2005 yılında 2.712.067 TL iken 2023 yılında 28.652.771,00 TL’ye yükseldiği ve 18 yıl boyunca hızlı bir artış trendi sergilediği görülmektedir.

Grafik 2

Türkiye’deki Kalkınma ve Yatırım Bankaları Genel Yönetim Kredileri (TL), 2005-2023

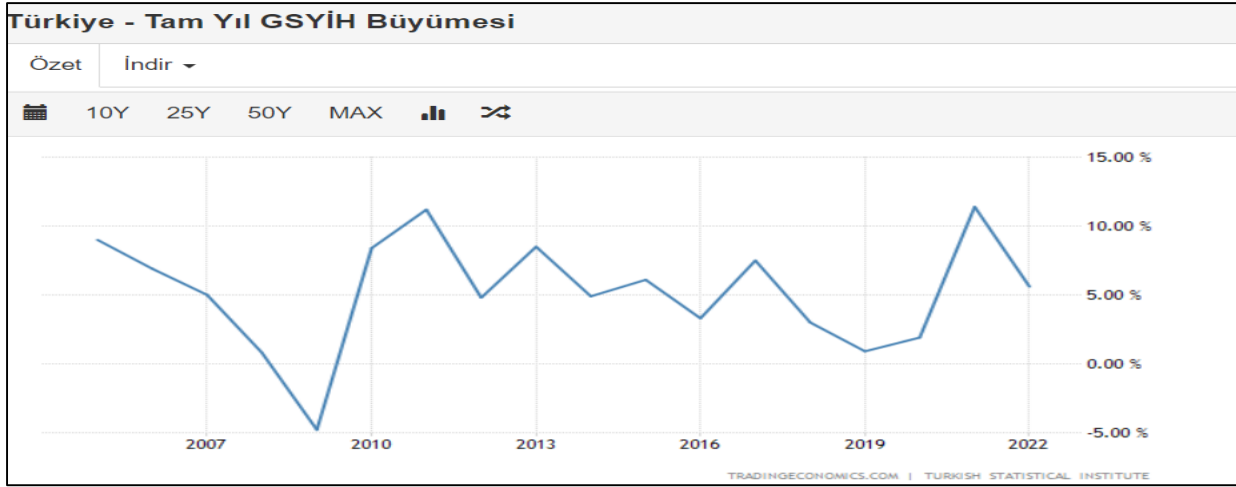

Kaynak: TCMB Para ve Banka İstatistikleri.

Büyüme Oranları: Bahsi geçen dönemlerdeki ekonomik büyüme oranları Grafik 3’te yer almaktadır . Grafik verileri son 18 yılda Türkiye'deki ekonomik büyümenin birkaç dönem hariç ortalama olarak yaklaşık %4,8 olduğunu göstermektedir.

Grafik 3

Türkiye Ekonomisi Büyüme Oranları (%), 2005-2023

Kaynak: www. tradingeconomics.com, Türkiye - GSYİH Yıllık Büyüme Hızı.

GSYİH Rakamları: Grafik 4'teki verilere göre GSYİH tutarı 2005 yılında 506.3 milyar USD iken cari dönemde 819.04 milyar USD olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 4

Türkiye Ekonomisi GSYİH Rakamları (USD – Milyar), 2005-2023

Kaynak: www. tradingeconomics.com, Türkiye – GSYİH.

Sonuç olarak Türkiye'deki kalkınma ve yatırım bankalarının ülkemizin ekonomik büyümesi ve kalkınması üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla sunulan Grafik 1, 2, 3 ve 4'teki veriler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda kalkınma ve yatırım bankalarının kullandığı krediler ile Türkiye ekonomisi arasında doğrusal bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. 2008 ve 2018 yılları ile cari dönemde GSYİH rakamları ve büyüme oranlarında görülen düşüş trendleri küresel düzeyde yaşanan zorlukların ülkemiz ekonomisine yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

4. Etibank Murgul Bakır İşletmesi'nin Murgul'un Sosyoekonomik Kalkınmasındaki Rolü

4.1. Murgul'un Coğrafi Konumu ve Ekonomik Yapısı

Murgul ilçesi doğuda Artvin ili, batıda Arhavi, kuzeyde Borçka ve güneyde Yusufeli

ilçeleri ile çevrilidir. İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği 360-1100 metre arasındadır. Toplam yüzölçümü 406 km² olan ilçenin %50'si orman, %45'i çayır, mera, kayalık ve taşlık, %5'i ise tarım alanından oluşmaktadır. İlçede Eti Bakır A.Ş. tarafından işletilen Eti Bakır Murgul Tesisi bulunmaktadır. İlçeye bağlı köylerde uzun yıllardır arıcılık yapılmaktadır (Wikipedia, 2023).

31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla Murgul'un ilçe merkezi ve köyleri ile birlikte toplam nüfusu 6325 kişidir. Arazilerin ve iş imkânlarının yetersizliği nedeniyle ilçe sürekli olarak göç vermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2022 yılı Türkiye geneli yıllık nüfus artış hızı %7,1 iken, Murgul yıllık nüfus artış hızı %-30,7 ile Artvin ilindeki en düşük ikinci nüfus artış hızına sahip ilçedir (TÜİK, 2023).

4.2. Etibank'ın Tarihçesi

1923 yılında gerçekleştirilen I. İktisat Kongresi'nde, “*Misak-ı İktisadi Esaslarında*” yerli üretim, doğal kaynakların kullanımı, ormancılık, denizcilik, besicilik ve madencilikğin önemsenmesi benimsenmiştir (İnan, 1989). Etibank'ın temelleri Türkiye'nin “*üçüz teşekkülleri*” olarak adlandırılan “*Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdarelerinin Oluşturulmasına Dair Kanuna*” dayanmaktadır (Resmi Gazete, 1933). Bu kurumlar yeni işletme tekniklerinin uygulanması ve sanayide insan kaynağının yetiştirilmesine katkı sağlayarak Sümerbank ve Etibank tarafından kurulan birçok kurum ile Kamu İktisadi Teşebbüslerine (KİT) öncülük etmiştir (Küçükkocaoğlu, 2023).

Türkiye'deki ilk devlet kurumu statüsündeki Sümerbank'tan bir yıl sonra kurulmuş olan Etibank, Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası'nın fonksiyonlarını üzerine almıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2017). Etibank'ın faaliyet alanları madencilik, doğal kaynaklar, elektrik sanayi, metalürji ve bankacılık olarak belirtilmektedir (Resmi Gazete, 1935).

Etibank kalkınma bankacılığının ilk ve en eski örneklerinden biri olarak devlet veya özel sektör mülkiyetinde veya her ikisinin karışımı olan bu tür kurumların hükümetler tarafından desteklendiği bir yapıya sahiptir (Adıgüzel, 2006). Etibank'ın ismi Anadolu'da yaşayan ve madencilikte ileri seviyede olduğu bilinen Eti Uygarlığından ilham alınarak Atatürk tarafından verilmiştir. Atatürk Etibank'ı “*memleketle mütenasip ve madencilik, enerji üretimi ve dağıtım özelliklerine ve koşullarına cevap verecek yüksek bir mali müessese*” olarak tanımlamıştır. Etibank yeraltı kaynaklarının işlenmesi ve pazarlanması, santrallerin inşası ve elektrik gibi kalkınma için gerekli altyapının oluşturulması amacıyla kurulmuştur (TMSF, 2009).

1935 yılında 180 bin TL sermayeyle kurulan Etibank'ın ödenmiş sermayesi 1984 sonunda 113 milyar 382 milyon TL'ye ulaşarak Türkiye'nin en büyük kuruluşlarından biri hâline gelmiştir (Ulutan, 1987). Bankacılık, madencilik, metalürji ve kimya sektörlerindeki 1 müessese ve 15 işletmeye bağlı 495 maden sahası, 56 maden ocağı, 14 cevher hazırlama tesisi, 8 metalürji ve 4 kimya tesisi, 6 büyük iştiraki ve 128 bankacılık şubesine sahip olan Etibank toplamda 27.325 kişiye istihdam sağlamıştır (Ulutan, 1987).

Özelleştirme sürecinde Etibank'ın Küre işletmeleri ve Samsun tesisleri 2004 yılında, Murgul işletmesi 2006 yılında ve Halıköy tesisleri 2007 yılında Eti Bakır A.Ş.' ne dâhil olmuştur (Eti Bakır, 2023).

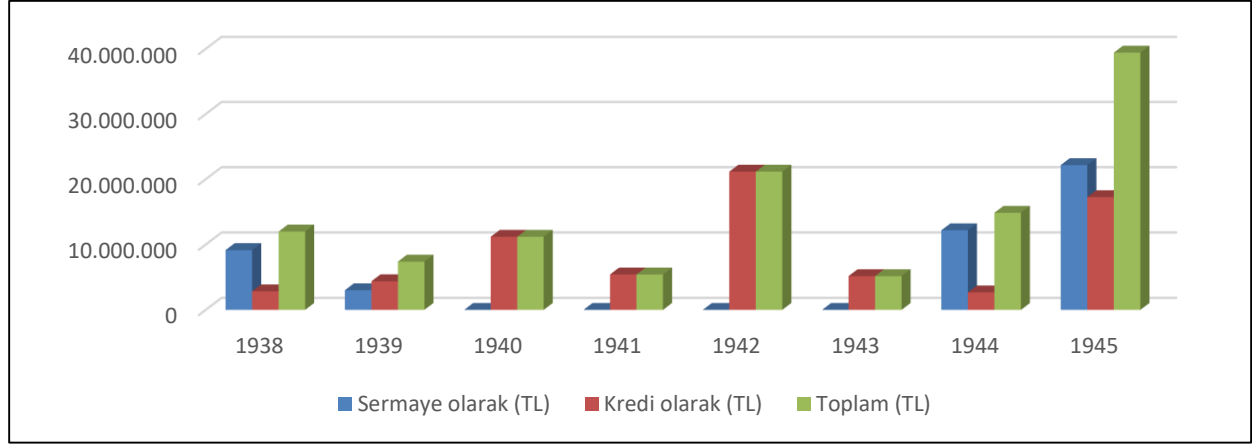
Etibank kalkınma bankası adı altında faaliyet göstermemesine rağmen Türkiye'de kamu adına maden çıkarılması ve işletilmesi alanında önemli bir rol oynamıştır (Diamond, 1957). İlk

şubeleri 1956'da açılan Etibank'ın şube sayısı 1990'lı yıllarda 130'a kadar yükselmiştir. 1993 yılında bankacılık anonim şirketi hâline dönüştürülen Etibank 1998 yılında özelleştirilmiş ve 2000 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir (TMSF, 2009).

Grafik 4, Etibank'ın kuruluşlarına sağladığı kredilerin 1938 yılında 11,992,000 TL iken 7 yıl gibi kısa bir sürede 39,421,000 TL'ye ulaştığını göstermektedir (Ulutan, 1987).

Grafik 4

Etibank'ın Kuruluş ve İşletmelerine Sağladığı Krediler

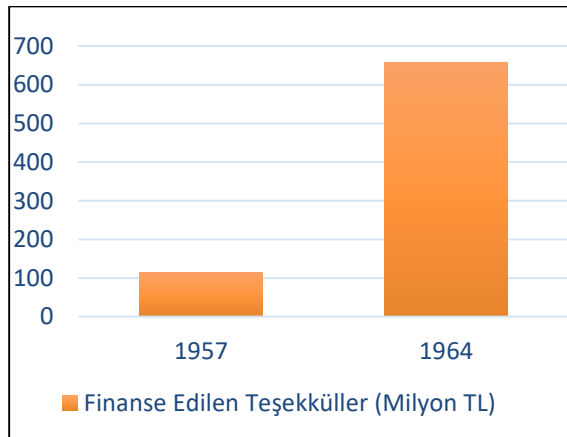

Kaynak: Ulutan, B. (1987). ETİBANK 1935-1985'teki verilerden derlenmiştir.

Grafik 5'teki verilere göre Etibank'ın kuruluşlarının finansmanı için ayrılan kaynaklar 1957 yılında 113,4 milyon TL iken 7 yıllık bir süre içinde 1964 yılında yaklaşık 6 kat artarak 658,5 milyon TL'ye yükselmiştir (Ulutan, 1987).

Grafik 5

Etibank'ın Kuruluşlarını Finansmanı

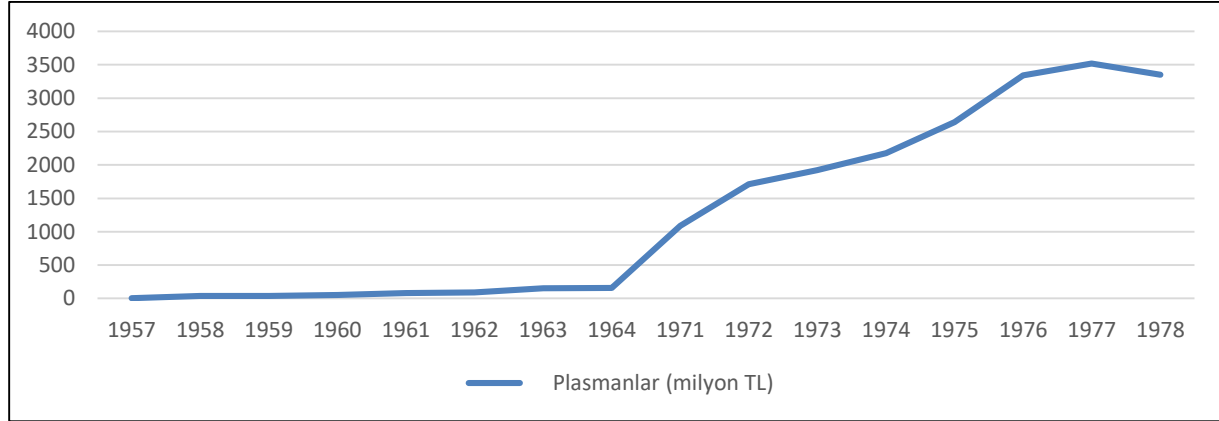

Kaynak: Ulutan, B. (1987). ETİBANK 1935-1985'teki verilerden derlenmiştir.

Grafik 6 incelendiğinde Etibank'ın toplam plasmanlarının 1957 yılında 6 milyon TL olduğu ancak 23 yıl sonra yaklaşık 3 milyar 350 milyon TL'ye yükseldiği görülmektedir (Ulutan, 1987).

Grafik 6

Etibank'ın Plasmanları

Kaynak: Ulutan, B. (1987). ETİBANK 1935-1985'teki verilerden derlenmiştir.

4.3. Etibank MBİ'nin Tarihçesi

Ülkemizin en büyük bakır yataklarından biri olan Etibank MBİ Damar'da bulunmaktadır (KTÜ, 2023). Damar Batum'a 60 km uzaklıkta Çoruh Nehrine akan Murgul Nehri Vadisinde yer almaktadır. 1878 yılında Ruslarca işgal edilen Damar Gürcüce ve Rusça'da Zansul, Dzansoul, Dsansoul, Dzansul ve Dzansulski gibi adlandırılmaktaydı (Wirksworth, 2023).

Bölgede antik çağlardan itibaren madencilik yapılmaktadır. Yunan *Jason ve Argonot Efsanesinde*, Altın Post'u bulmak için "Kolchis Krallığına" (Batı Gürcistan) gitmiştir (Wirksworth, 2023). "Altın Post Efsanesine" göre altın tanecikleri akıntılara yerleştirilen koyun postları tüylerine takılır ve postların rengi altın rengine dönüşürdü. Efsane bu altın postu ele geçirmek için yapılan savaşı konu almaktadır (Lafuriya & Chktoua, 2015).

Murgul'da madencilik faaliyetleri 11.yüzyılda Cenevizlilerle başlamıştır. Maden 1878 Osmanlı-Rus Savaşında Murgul'un Rusların eline geçse de 1907-1904 yılları arasında Sovyetlerin anlaşmasıyla bir İngiliz firmasınınca işletilmiştir. 1922 Batum mübadelesiyle yeniden ülkemiz sınırlarına katılan Murgul'daki fabrika 1936 yılında Etibank'a devredilmiştir. 1952 yılında bakır üretimine geçilen fabrika ünitesine 1963'te Sülfürik Asit Fabrikası eklenmiştir (Demir, 1970).

Cevher yatakları 1973 yılında Karadeniz Bakır İşletmeleri'ne (KBİ) kiralanarak Etibank MBİ 1983 yılında bütün hak ve yükümlülükleri ile birlikte KBİ'ye devredilmiştir (Ulutan, 1987). 2006 yılında Eti Bakır A.Ş.'ye satılan tesis Eti Bakır Murgul adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir.

4.4. Etibank MBİ'nin Murgul'un Sosyoekonomik Kalkınmasına Katkısı

Murgul'un sosyoekonomik kalkınmasına önemli bir katkı sağlayan Etibank MBİ KİT özelliğine sahiptir. Bu bağlamda KİT'lerin kuruluş amaçlarına kısaca değinmek yararlı olacaktır. "Kamu" terimi "bir ülkedeki halkın tümü, halk" veya "halka hizmet eden devlet organlarının tümü" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Szönlük, 2023). Bu nedenle KİT'ler halka ait veya halka hizmet eden ekonomik kuruluşlar olarak nitelendirilebilir. Devletler ekonomik amaçların dışında bazen siyasal, ideolojik, toplumsal gibi amaçlarla mal ve hizmet üretmek için kamu adına faaliyet yürütmektedirler. KİT'ler daha çok gelişmekte olan ülkelerde ekonomik

nedenlerle kurulmaktadır. KİT'lerin kamuya yönelik hedefleri, ekonomik kalkınmayı sağlamak, tekel durumundaki ürünleri kamu yoluyla işletmek, özel sektörün giremediği alanlarda faaliyetler yürüterek öncülük etmek ve gelir dağılımını düzenlemektir (Küçükkocaoğlu, 2023).

KİT'ler gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde lokomotif görevi üstlenmiştir. Türkiye'deki KİT'lerin GSYH'ye katkısı incelendiğinde 1985-2010 yılları arasında KİT'ler ve özelleştirme kapsamında bulunan kuruluşlar tarafından katma değeri sağlandığında örneğin 1985 yılında GSYİH'nin %6,24'ü iken 2010 yılında %1,90'a gerilediği hesaplanmıştır. Bu düşüş devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesinin bir sonucudur. Öte yandan örneğin 1987'de özel kesim sabit sermaye yatırımları toplam sermaye yatırımlarının % 46,6'sını oluştururken kamu kesimi yatırımları %53,4'ünü oluşturmuştur. Bu dönemde Kamu kesiminin sabit sermaye yatırımlarının % 59,2'si KİT'ler tarafından gerçekleştirilmiştir (Akkoyunlu, 2011).

Etibank MBI hakkında yapılan çalışmalar bölgenin sosyoekonomik kalkınmasına katkı sağladığını göstermektedir. Ulu Önder Atatürk'ün 1936 yılı TBMM açılış konuşmasında, Artvin civarındaki bakır madenlerinden birinin işletilmeye başlamasının memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir (Ulutan, 1987).

1952 yılında yapılan bir çalışmada Etibank MBI'nin verimli çalıştığı dönemlerden biri olarak fabrikanın Murgul'un iktisadi önemini artırdığı ve bölgeye canlılık getirdiği belirtilmiştir. Fabrika sayesinde modern binalar inşa edilmiş ve Murgul'un nüfusunda kayda değer artış gerçekleşmiştir (Oral, 1953). İktisadi gelişmeyle birlikte, bölgede betonarme ve karkas binalar inşa edilmeye başlanmıştır (Demir, 1970).

Arif Cemil Denker'in "I. Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa" adlı kitabında Etibank MBI'ye ait birçok tesisatın bulunduğu ve şirketin mükemmel bir hastanesi, madene işçi yetiştiren bir okulu ve çalışanlarına ait düzgün binaları olduğu belirtilmiştir. Hastanenin teçhizatı cerrahi alet ve edevatı mükemmeldi ve bu teçhizatlar Borçka ilçesindeki hastanenin kurulmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca fabrika ambarlarında ele geçen dinamitler Çanakkale muharebelerinde kullanılmıştır. Murgul'da fabrikaya ait bir maden müzesi de bulunmakla birlikte Murgul'un Ruslardan geri alınmasından sonra çıkan yangında bu müze ve madenci okulu binası yanmıştır (Denker, 2.Baskı).

2000 yılı verilerine dayanarak yapılan bir çalışmada Murgul'un sanayi sektöründe çalışanlar oranına göre 13'üncü, bebek ölüm oranına göre 26'ıncı, işsizlik oranına göre 109'uncu, okur yazar oranına göre 102'inci ve kişi başı genel bütçe gelirin göre 65'inci sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Artvin İli ise aynı çalışmada sosyoekonomik gelişmişlikte 43'üncü, sağlık sektöründe 29'uncu ve eğitim sektöründe 21'inci sırada yer almıştır (DPT, 2004).

Bu makalede Etibank MBI'nin bölgenin sosyoekonomik kalkınmasına olan katkıları 2011 yılında OECD tarafından yapılan Refah Göstergeleri Araştırması'nda (OECD, 2011) kabul edilen göstergeler arasından verilerine ulaşabildiğimiz istihdam, ekonomi, eğitim, sağlık, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi kriterlerine dayanarak incelenmiştir.

4.4.1. Etibank MBI'nin Murgul'un Nüfus Yapısına Etkisi

Etibank MBI'nin katkısıyla Murgul'un demografik yapısında önemli değişiklikler

meydana gelmiştir. Fabrikanın kurulmadan önce nüfus 500 kişi ve 65 konut iken fabrikanın kurulmasıyla birlikte 1953 yılında nüfus 3598 kişiye yükselerek Murgul bucak statüsüne yükselmiştir (Demir, 1970). 1967 yılında Artvin merkez nüfusu 9847 iken Murgul merkez nüfusu 3443 kişidir. Geçim şartlarının iyileşmesi, azalan ölüm oranları, doğumlar ve göçler sayesinde 1961-1968 arasında Murgul'da nüfus %120 oranında artmıştır (Demir, 1970). 1970 yılında Murgul'un nüfusu (4365 kişi) Borçka ilçe merkezi şehir merkez nüfusundan daha fazladır. Murgul ve Damar, dağlık bir yapıya sahip olmalarına rağmen Etibank sayesinde nüfus dağılımı sıklaşmıştır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

4.4.2. Etibank MBİ'nin Murgul'daki İstihdama Katkısı

Murgul 1950 ve 1960'lı yıllarda bir işçi kasabasıydı (Artvin İl Yıllığı, 1967). Murgul halkı çay, mısır, arıcılık, fındık, hayvancılık gibi kaynaklarla geçimini sağlarken fabrikanın açılmasıyla birlikte tarımla ilgilenenlerin oranı %20'ye düşmüş kalan %80 ise fabrikada işçilik ve ticarete dayalı hâle gelmiştir (Demir, 1970).

Murgul fabrikanın kurulduğu dönemlerde hareketli bir bölgeydi ve "Küçük Almanya" olarak bilinmektedir (Artvin İl Yıllığı, 1967). Etibank MBİ'de çalışan sayısı 1963 yılında 1.583 iken 1967 yılında 2.084 kişiye yükselmiştir (Artvin İl Yıllığı, 1967). Fabrikada 1971-1978 yılları arasında günlük ortalama 2.945 kişi istihdam edilmiştir (Ulutan, 1987). 1972 yılında ise fabrikada 2.945 kişi çalışırken Artvin ilinde toplam sürekli işçi sayısı 4.446 kişidir (Artvin İl Yıllığı, 1973). 1991 yılında fabrikada yıllık ortalama personel sayısı 2.087 kişidir (KBİ Yıllık Raporu, 1992).

1963 yılında Etibank MBİ'de çalışan personele yapılan ödemeler 14,6 milyon TL iken 1967'de 21,3 milyon TL'ye yükselmiştir (Artvin İl Yıllığı, 1967). 1964 yılı Faaliyet Raporuna göre yıllık 12.742.441 TL işçilik ücretinin yanı sıra yaklaşık üçte bir oranında 4.5047.698 TL'lik sosyal yardım yapılmıştır (Etibank, 2009).

Fabrika tarafından inşa edilen bir misafirhane ve 200 işçi kapasiteli pavyon bulunmaktaydı (Ulutan, 1987). Daha sonraki yıllarda işçi pavyonu sayısı 3'e çıkarılmıştır (Demir, 1970). İskep'te (Damar) maden çıkartıldığı yerde ise 750 çalışan için lojmanlar bulunmaktaydı (Demir, 1970). Etibank tarafından inşa edilen lojmanlar 750 çalışan için kullanıma sunulmuştur. İskep'teki maden işletmesinde ise işçi lojmanları mevcuttur (Demir, 1970). Lojmanlar, Etibank tarafından merkezi kalorifer veya sobayla ısıtma, su, elektrik ve periyodik bakım hizmetleri ile sağlanmaktadır. Ayrıca, çalışanlar için sabah, öğlen ve akşam ulaşım hizmeti sunulmakta ve Yalova vb. yerlerde eğitim ve dinlenme olanakları bulunmaktadır. İşçilere giyim ve temel ihtiyaç malzemeleri yardımı sağlanmakta ve günlük "tayin adı verilen ekmek" dağıtılmaktadır. Gazino, yemekhane ve ekmek fırını, Fabrika faaliyete geçtiği dönemde inşa edilmiştir (Ulutan, 1987).

4.4.3. Etibank MBİ'nin Murgul'un Ekonomisine Katkısı

Etibank MBİ bölgenin geçim kaynağı hâline gelmiştir. 1967 yılında, Artvin ilinde iş ve çalışma hayatının canlı olduğu dört bölge vardı: Murgul Bakır ve Asit Fabrikaları, Borçka Kereste Fabrikası, Hopa Liman İnşaatı ve Hopa ile Arhavi Çay Fabrikaları. Murgul'da bakır üretimine başlanması çevre ekonomisinde geniş çapta değişikliklere neden olmuştur (Artvin İl Yıllığı, 1973). 1967 yılında 140 milyon TL gayrisafi gelir sağlanmıştır.

Fabrikada istihdam edilen 2,252 kişiye 20-22 milyon TL ücret ödemesi yapılmış ve Murgul'da 10 köyde yaşayan 1,100 köylüye yıllık 1,5-2 milyon TL zarar-zıyan parası ödemesi yapılmıştır (Artvin İl Yıllığı, 1967). 1951-1966 yılları arasında ödenen zarar-zıyan parası ise 25,341,522 TL olarak kaydedilmiştir (Acatay, 2017). 1967 yılında Artvin ilinde yapılan toplam yatırımların %34'ü madencilik sektöründeki yatırımlardan oluşmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1967).

4.4.4. Etibank MBİ'nin Murgul'un Eğitimi Yapısına Katkısı

Etibank'ın Murgul'da sosyal sorumluluk çerçevesinde inşa ettiği eğitim ve kültürel tesisler sayesinde Murgul'un eğitim yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. 1967 yılında Murgul'da 15 derslikli bir ilkokul mevcuttur (Artvin İl Yıllığı, 1967). Etibank Murgul'da 2 İlkokul, 1 Sanat Okulu, 1 Orta Okul ve 1970'lerde açılan bir Lise ve öğretmenler için bir pansiyon binası inşa etmiştir (Demir, 1970). Murgul'da Lise açılmadan önceki dönemde Artvin'de eğitim gören öğrenciler için 1967-1968 öğretim yılında 200 kişilik bir öğrenci yurdu da inşa ettirilmiştir (Artvin İl Yıllığı, 1973). Bu öğrenciler için her hafta ve Damar Beldesindeki öğrencilerin Murgul'daki liseye gidiş-gelişleri için de her gün servis hizmeti sunulmaktadır.

4.4.5. Etibank MBİ'nin Murgul'a Sağladığı Sağlık Olanakları

Etibank tarafından inşa edilen 30 yataklı hastane uzun yıllar Murgul ve çevresindeki insanlar tarafından minnetle anılan bir kurum olarak bilinmektedir (Demir, 1970). Etibank MBİ bünyesinde faaliyet gösteren Murgul hastanesi bölgedeki sağlık hizmetlerine önemli katkılar sağlamıştır. Fabrikanın Amerikalılar tarafından işletildiği dönemlerde mükemmel bir hastane inşa edildiği bilinmektedir (Denker, 2. Baskı).

1967 yılında Artvin İl Devlet Hastanesinde sadece bir dâhiliye uzmanı ve bir operatör doktor bulunmakta, çoğu zaman sadece bir pratisyen doktor görev yapmaktadır. İl merkezi ve ilçelerde tam donanımlı ambulanslar bulunmazken sadece Etibank MBİ hastanesine ait bir ambulans hizmet vermektedir. 1967 yılı verilerine göre Artvin Devlet Hastanesinde 50 ve il genelinde toplam 200 yatak bulunmaktadır. Fabrika personeli dışında bölge halkına da hizmet veren bir dış polikliniği de bulunmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1967).

1972 yılı verilerine göre Artvin Hastanesi ile ilçelerdeki sağlık merkezlerinde verilen poliklinik hizmeti adedi toplam 8.734 iken Etibank MBİ Hastanesi'nde bu sayı 43.228'dir. Artvin Devlet Hastanesi'nin 100 ve Şavşat İlçesindeki Grup Hastanesi'nin 50 yatak kapasitesi bulunmasına rağmen Etibank MBİ Hastanesi 35 yatak kapasitesiyle il genelinde 3. sırada yer almaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

4.4.6. Etibank MBİ'nin Bölgeye Sağladığı Erişilebilirlik Olanakları

Etibank MBİ'nin bölgeye getirdiği canlılık iletişim alanında önemli gelişmelere yol açmıştır. Kasım 1967 dönemi PTT merkez ve şubeleri gelen-giden telgraf sayılarına göre henüz bucak statüsündeki Murgul PTT Şubesi telgraf trafiği bakımından Artvin İl Merkezi ve Borçka Merkezden sonra 3.sırada yer almakta ve Murgul'daki 25 adetlik telefon abone kapasitesinin neredeyse tamamı kullanılmaktadır.

Aralık 1967 istatistiklerine göre o dönemde yaygın medya aracı olan radyo sayısı ile karşılaştırıldığında Murgul 1776 faal radyo sayısı ile Artvin İl Merkezinden sonra 2. sırada yer

almaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1967). Murgul merkez nüfusunun 1967 yılında 3443 olduğu düşünüldüğünde Etibank MBİ'nin Murgul kültürüne katkısı göz ardı edilemez bir gerçektir.

4.4.7. Etibank MBİ'nin Murgul'daki Yaşam Kalitesine Katkısı

Ulaşım, Elektrik ve İçme Suyu Hizmetleri: Fabrika kuruluş aşamasında bölgenin ihtiyaçlarına cevap verecek ulaşım, enerji ve içme suyu alt yapı hizmetleri hizmetleri sunmuştur (Ulutan, 1987). MBİ tarafından kurulan termik veya hidroelektrik santralleriyle bölgenin refahının artırılması ve ucuz elektrik vererek sanayiye geliştirilmesi amaçlamıştır (Demir, 1970). İlçe halkı fabrikanın sağladığı imkânlar sayesinde elektrik ve su ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu (Demir, 1970).

Murgul HES 1951 yılında faaliyete geçmiştir (ADUAS, 2023). 1967 yılı verilerine göre Etibank MBİ'ye ait tesis şehrin elektrik ihtiyacını karşılamaktadır. 1967 yılında Artvin ili ulusal elektrik sistemine bağlı değildir ve elektriğini Etibank MBİ'den alan Murgul dışındaki belediyelerde elektrik hizmetleri yeterli değildir. Bu yıllarda Murgul Barajı ve Murgul HES işletmesi en büyük enerji kaynağıydı (Ulutan, 1987).

Kasabanın aydınlatılması ve halkın ihtiyacı için elektrik enerjisi Murgul Belediyesi tarafından Etibank MBİ'den maliyet fiyatı üzerinden satın alınmıştır (Artvin İl Yıllığı, 1967). Murgul Belediyesi 1972 yılında da elektrik enerjisini Etibank MBİ'den karşılamıştır (Artvin İl Yıllığı, 1973). 2006 yılında Eti Bakır A.Ş.'ye satılan Murgul HES tesisi hâlen faaliyetlerine devam etmektedir (Eti Bakır, 2023).

İtfaiye Hizmetleri: Etibank MBİ bünyesindeki donanımlı itfaiye ekibi fabrika, Murgul ve bölge halkına da hizmet vermiştir.

Sosyal, Sportif, Kültürel Tesisler ve Marketler: Etibank MBİ çalışanlarının ve bölge halkının sosyal ihtiyaçlarına yönelik sosyal, sportif ve kültürel tesisler inşa etmiştir. Bu anlayış fabrikanın Cumhuriyet öncesi ve Çarlık Rusya'sı yönetiminde olduğu dönemlerde de geçerliydi. Fabrika çalışanları için mağazalar, dükkânlar, lojmanlar vb. inşa edilmişti (Ghambashidze, 1919).

Etibank MBİ Murgul halkının hizmetine sunmak amacıyla futbol, voleybol ve basketbol sahaları inşa etmiştir ve bölgedeki yetenekli sporcuları istihdam ederek Murgul Bakır Spor futbol takımının kurulmasına öncülük etmiştir. Etibank MBİ tarafından 1965 yılında kurulan Murgul Bakır Spor 2002-2003 sezonunda profesyonel liglerde 3. Lig'e kadar yükselmiştir (Wikipedia, 2023).

1973 yılı itibarıyla Artvin il genelinde 4'ü Artvin merkezde 1'i Hopa'da ve 1'i Murgul'da olmak üzere toplam 6 adet spor kulübü bulunmaktadır. Bu dönemde Artvin il genelinde 245 futbolcu bulunurken Murgul Bakır Spor kulübünde 30 futbolcu bulunmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

Etibank Murgul'da halka açık "Ekonomo" adı verilen mağazalar işletmektedir. Bu mağazalarda ülkenin önde gelen kaliteli, özellikle yerli gıda ve giyim gibi ürünlerini bulmak mümkündür. "Ekonomo" ismi hesaplılık sözcüğünden türetilmiştir (Longman, 2023). Kaliteli ve hesaplı ürünleriyle Ekonomo Murgul ve bölgedeki diğer dükkân ve mağazalar için referans olmuştur.

Etibank MBİ bünyesinde çok amaçlı salon, gazino ve lokaller bulunmaktadır. Sinema salonunda her hafta yeni bir film ve her mahalle için farklı günlerde olma üzere film gösterileri ile halka açık konser ve tiyatro gösterileri düzenlenmektedir. İşletme giderleri Etibank tarafından karşılanan çok amaçlı sinema salonu ve gazino bölge halkının düğün, konferans gibi etkinliklerine ücretsiz ev sahipliği yapmaktadır. Murgul'da Etibank'a ait sinema salonunun dışında 1 adet kışlık, Artvin merkezde 4, Hopa'da 2 kışlık ve 1 yazlık, Ardanuç, Arhavi, Borçka ve Yusufeli'nde ise 1'er adet sinema salonu bulunmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

Yerel gazete ve matbaa: Murgul il genelinde basın-yayın faaliyetleri açısından önde gelen bir konumdadır. Artvin ilinde 1973 yılında 11, Murgul'da ise "Doğu Postası-Efendioğlu Matbaası" adıyla faaliyet gösteren 1 adet yerel gazete bulunmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

5. Etibank MBİ'nin Çevresel Etkileri

Fabrika ekonomik katkıları yanında ne yazık ki büyük bir çevresel tahribata da neden olmuştur. 1949, 1960 ve 1967 yıllarında yapılan incelemeler en tehlikelisi kükürt dioksit olarak kabul edilen gazın Trabzon ormanlarına kadar yayıldığını göstermiştir.

Murgul Asit Fabrikası sülfürik asit üretmek için yapılmış olmasına rağmen gaz yoğunluğunu bir miktar azaltmış olsa da zehirli gazların çevreye etkilerini tamamen ortadan kaldıramamıştır (Acatay, 2017). Asit fabrikasının çalışmadığı dönemlerde arıcılık zarar görmüş, hayvancılık %60 oranında azalmış ve gazlar 45 km uzaklıktaki Artvin'e kadar ulaşarak bitki örtüsüne zarar vermiştir (Demir, 1970).

1952 yılına ait bir rapora göre havayla tepkimeye giren kükürt dioksit sülfürik aside dönüşmekte ve bitkileri öldürmektedir. Özellikle ceviz, fındık, dut, elma, tütün, kendir, fasulye, kabak ve salatalık ürünlerine zarar vermektedir. Etibank "Duman Postası" olarak adlandırılan ekiplerle civarda zarar tespiti yaparak ürünleri zarar gören üreticilere "Zarar Ziyan Parası" ödemeleri yapmaktadır (Oral, 1953).

Sonuç ve Öneriler

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri genellikle tarım sektörüne dayanmakta ve geleneksel yöntemlerle yürütülmektedir. Bu durum verimliliğin düşük seyretmesine ve ithalata dayalı bir ekonomik yapıyı zorunlu kılmaktadır. Bu ülkeler hammadde, zorunlu ihtiyaç malları ve teknolojiye dışa bağımlı hale gelmektedirler. İç ve dış borçları artan gelişmekte olan ülkelerde gerekli yatırımlar yapılamadığından sosyoekonomik kalkınma sağlanamamaktadır.

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında büyük bir kalkınma hamlesi gerçekleştirilmesine rağmen ne yazık ki ilerleyen yıllarda ekonomik büyüme ve sosyoekonomik kalkınma hızı aynı başarıyla sürdürülememiştir. 2000 yılında Türkiye'nin ekonomisi % 6.8 büyüme hızına sahipken bu oran 2022 yılında % 3.5 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında dünya ülkeleri arasında ekonomik büyüklük açısından 17. sırada yer alan Türkiye 22 yıl sonra 2022 yılında 20. sırada yer almaktadır.

Dünya ölçeğinde büyük bir ekonomiye sahip olan Türkiye'nin kalkınma düzeyi için aynı olumlu ifadeleri kullanamayız. 2000 yılında dünya genelinde kişi başına düşen milli gelir açısından 65. sırada yer alan Türkiye 21 yıl sonra 9528 ABD Doları ile 78. sırada orta gelir tuzağına sıkışmıştır.

Büyüme ve kalkınma kavramları aynı şeyi ifade etmemektedir. Örneğin Hindistan dünyanın en büyük dördüncü ekonomisine sahip olmasına rağmen kalkınmada bakımından Türkiye ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Ekonomik büyüme ekonomik kalkınma için gerekli ancak yeterli değildir. Kalkınma kalite, markalaşma ve katma değerli ekosistem yapısına sahip bir üretim modeli ile gerçekleşebilir. Ekonomik kalkınma için öncelikle finans kaynaklarına erişim ön koşuldur.

Gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik kalkınma darboğazından kurtulmaları için çıkış yolu olarak Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında gerçekleştirilen sosyoekonomik kalkınma hamleleri örnek gösterilebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemi ve savaşların ardından Atatürk önderliğinde başlatılan bu girişimler kısa sürede sonuç vermiş ve ülkemiz başarılı sosyoekonomik kalkınma örnekleri arasında yer almıştır.

Kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları diğer kurumlarla birlikte kalkınma sürecinde önemli bir role sahip olmuştur. Bu dönemde kurulan işletmelerden biri olarak Etibank MBİ bulunduğu Murgul ve çevresinin sosyoekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. Fabrikanın varlığı sayesinde OECD tarafından belirlenen refah göstergeleri yönünden bölgede demografik değişiklikler, sanayileşme, alt yapı hizmetlerinde iyileşme, istihdam artışı, yaşam kalitesinde yükselme ve modernleşme gibi sosyoekonomik gelişmeler yaşanmıştır.

Etibank MBİ farklı sosyokültürel düzeylerden insanlarla bir arada yaşamının getirdiği hoşgörü ruhunu geliştirerek toplumsal uzlaşma kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bölge halkına sağlık olanakları sunulmuş ve istihdam olanakları artmıştır. Etibank MBİ'nin kuruluşuyla birlikte istihdam, yaşam kalitesi ve canlı ticaret ortamı sayesinde Murgul adeta bir cazibe merkezi hâline gelmiştir.

- ✓ Fabrikanın kurulmasından önce 500 kişinin yaşadığı Murgul'un nüfusu 1953 yılında yaklaşık altı kat artarak 3600'e ulaşmıştır.
- ✓ Bölgede tarımın payı % 80'den % 20'ye gerilemiş ve bölge sanayileşmiştir.
- ✓ Alt yapı hizmetleri 1900'lü yıllardan itibaren bölgede önemli bir yer tutmuştur.
- ✓ Etibank MBİ çalışanlarına 1950'li yıllarda çoğu banyolu ve merkezi ısıtmalı lojmanlar tahsis edilmiştir. Murgul'daki evler fabrikanın faaliyete geçmesinden sonra gerçekleşen iktisadi gelişmeyle birlikte betonarme ve karkas binaların inşasıyla modern bir ortam oluşmuştur.
- ✓ Giyecek, yiyecek, eğlence, spor gibi tüm ihtiyaçların karşılanabileceği ülkenin daha gelişmiş kentlerini aratmayacak bir yaşam standardı elde edilmiştir.
- ✓ Murgul'da Etibank öncesinden başlayarak Etibank ile birlikte daha da gelişen tam teşekküllü bir hastane Artvin'de sayesinde bölge halkına kaliteli sağlık olanakları sunulmuştur.
- ✓ Etibank sayesinde Murgul ve civarında istihdam olanakları adeta en parlak dönemlerini yaşamıştır. Murgul ilçe dışına emek göçü veren değil tam tersi dışardan işgücü alan bir duruma gelmiştir.
- ✓ Bölge halkının ekonomik refahı artmış ve gelir düzeyleri oldukça yükselmiştir. Fabrika çalışanları birikimleriyle ülkenin batı kentlerinde gayrimenkul edinmişlerdir.

- ✓ Murgul'un eğitim, sosyal, sportif ve kültürel yaşamı adeta büyük şehirlerin seviyesine yükselmiştir. 1920 yılında Murgul'da 15 adet piyano bulunması kültürel açıdan ilçenin gelişimini göstermektedir. 1970'li yıllarda Murgul gibi küçük bir ilçede 2 adet kışlık ve bir adet yazlık sinema salonu olması sosyal ve eğlence hayatının geliştiğinin bir göstergesidir.

Etibank MBI örneğine yapılan tespitlerin ardından, gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik kalkınması için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- ✓ Öncelikle toplumsal, kültürel, teknolojik ve ekonomik yatırımlar yapılmalıdır.
- ✓ Sınırlı kurucu sermayenin kanalize edileceği alanlar dikkatlice belirlenerek başlangıçta Etibank örneği gibi kamu desteği ve yönlendirmesiyle yatırımlara öncelik verilmesi özel girişimcilerin de önünü açacaktır.
- ✓ Kalkınmaya destek amaçlı kuruluşlar buldukları bölgenin ve ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak üzere kurulmuşlardır. Bu işletmeleri karlılık prensibine yerine bölgesel kalkınmaya olan katkılarına göre değerlendirmek daha uygun olacaktır.
- ✓ Dış borçlanma ve doğrudan teknolojik yatırımlar ülkelerin ekonomik karneleri olan borçlanabilme kapasiteleri ile bağlantılıdır. Bu nedenle CDS primlerinin düşük düzeylerde seyretmesine uygun ortam ve koşullar sağlanmalıdır.
- ✓ Kaynak temininde iç tasarrufların artırılmasını teminen vergilendirme politikaları ve sigortacılık sistemi gözden geçirilmeli ve ülkede güven ortamı sağlanmalıdır.
- ✓ Kamusal destekli bölgesel bazlı bir kalkınma modeli uygulanmalıdır. Bu modelde ülkenin farklı bölgelerine özgü kalkınma odakları belirlenerek örneğin bir bölgede madencilikle ilgili tesisler, pamuk ekimine uygun bir diğer bölgede tekstil ağırlıklı tesisler kurulabilir.

Cumhuriyetin kuruluşunu takiben Türkiye'de yakalanan başarılı kalkınma öyküsü bu stratejiye dayanmaktadır. Artvin ve Elâzığ'da bakır fabrikaları, Bursa ve Nazilli'de Sümerbank tekstil fabrikaları, Kocaeli'nde SEKA kâğıt fabrikası, Ereğli'de demir-çelik fabrikası, İstanbul'da Beykoz ayakkabı fabrikası ve daha niceleri bu başarı hikayesinin sadece birkaç örneğidir. Bu tesisler bölgelerinde sosyoekonomik kalkınma merkezleri olarak çevrelerine adeta refah saçmışlardır.

Bu tür yerli destekle sağlanacak ekonomik kalkınma sayesinde başarı elde edildikçe ülke halkının özgüveni ve çalışma azmi artacak bunun sonucunda artan iç tasarruflarla refah tüm ülke geneline yayılacaktır. Sonuç olarak başarı ve refah bulaşıcıdır. Bu kalkınma modelinde karşılaşılabilecek en büyük sorun kaynakları sınırlı olan ülkelerin bu yatırımlar için ihtiyaç duyacakları finansman kaynaklarıdır. Burada belirleyici olan bu ülkelerin sınırlı maddi kaynaklarını kullanacakları alanı tercih etme kararlarıdır. Bu noktada en büyük görev ülke üst yöneticilerine düşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin karar vericileri halklarını bu başarı hikayesine inandırıp teşvik etme ve yönlendirme görevini üstlenmelidir.

Extended Abstract

Economic development strategies in rural areas have always been a painstaking problem especially in developing countries around the world. A part from this fact, economic development strategies have changed over time as a result of changing economic, social and environmental concerns especially in developed countries.

The fact that economic hubs are located in some certain areas of the countries is the leading cause of the development differences among the regions of any country. As a result of these development differences, the socioeconomic development levels of the inhabitants in different regions of any country come into prominence. Concentration on economic and social activities in certain centers can lead to disparities in development among regions. Accordingly, the models pursued in Türkiye since the establishment of the Republic have not been successful in achieving the desired level of development in the country.

Investment and development banks play a significant role in promoting development in Türkiye by designing incentives according to the characteristics of each region. In order to reduce these disparities and bring regions closer in terms of welfare, policies that address these differences should be implemented

In developing countries domestic savings are not sufficient enough for the ruling governments to make investments especially in rural areas where the socioeconomic development levels of the inhabitants are too low. In order to obtain financial resources to make investments in rural areas, governments often have to rely on external borrowing sources. A part from direct borrowing sources abroad Worldbank, UN, OECD, IMF and regional investment banks are some other external finance sources for the governments.

Nevertheless getting the financial support of both external borrowing and international investment institutions are relatively costly. For this reason, it would be much convenient and cost-effective for developing countries to utilize national financial sources. For that purpose, governments could get the financial support of public banks and national development and investment banks.

This article aims to emphasise the contribution of development and investment banks in reducing differences in the level of welfare among different regions of a country and thus the socioeconomic development of the country. These establishments would not only contribute to the socioeconomic development of the region but also lead the way for the private sector to make investments in the rural areas of countries.

In this study, a brief overview of the concept of development, the socioeconomic dimension of development, and development theories is provided to establish a scientific framework for the study and subsequent discussion. Additionally, the historical evolution of development and investment banks both globally and in Türkiye is examined, along with their respective roles in the socioeconomic development in Türkiye. The contribution of Etibank MBI to the socioeconomic development of Murgul is analyzed by utilizing theoretical databases and data analysis methods. It is important to note that the study specifically focuses on the period during which MBI was managed by Etibank.

Etibank MBİ, which has played a significant role in the socioeconomic development of Murgul, used to be a Public Economic Enterprise (PEE). PEEs are defined as economic organizations that are owned by or serve the public. PEEs also conduct activities on behalf of the government to produce goods and services which could have economic, political, ideological, social, and other purposes.

PEEs play a vital role in the economies of developing countries. The hypothesis of this article is based on the assumption that state-owned banks, investment banks, development banks and establishments managed by these banks play a crucial role in the socioeconomic development of countries and the respective regions . Etibank MBİ, which had a significant place in the country's economy during the period it used was a PEE, is examined in terms of scientific development criteria for its role in Murgul's socioeconomic development. In the years examined, Etibank MBİ has significantly contributed to the growth of Murgul. The presence of Etibank MBİ has resulted in significant demographic and employment changes in the structure of Murgul. Additionally, Etibank MBİ has constructed schools and cultural facilities in order to meet the social needs of its employees and the local community as a part of its corporate social responsibility. In addition to being an economic hub, Etibank MBİ has played a crucial role in the socioeconomic development of Murgul. Despite being a sub-district, Murgul has consistently ranked highly among other districts in the province in terms of indicators of well-being such as infrastructure, employment, healthcare, accessibility, education, and cultural facilities.

Investments in social, cultural, technological, and economic areas are required to achieve socioeconomic development. In developing countries, low per capita national income and insufficient domestic savings necessitate external borrowing, foreign direct investments or public support to overcome resource constraints. Prioritizing investments with public support and guidance as demonstrated by Etibank case, could pave the way for private entrepreneurs. Development-oriented organizations like Etibank are established to contribute to the development of their region and country. In order to accomplish socioeconomic development, the establishments that are founded to contribute to the regional development should not only aim profitability.

Etik Beyan: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The author declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

- Acatay, A. (2017). Murgul bakır fabrikasının yaptığı gaz zararları. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, XVIII (I), 1-17.
- Adıgüzel, M. (2006). *Kalkınma ve kalkınma bankacılığı*. Turhan Kitabevi.
- ADUAS (2023). Murgul Hidroelektrik Santrali. Ankara Doğal Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. <http://aduas.gov.tr/Murgul-HES.html>. Santraller adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.
- Akkoyunlu, F. P. (2011). *Kamu iktisadi teşebbüsleri ve özelleştirme*. Beta Yayınları.
- Artvin Valiliği (1967). *Artvin il yıllığı*. Güneş Matbaacılık.

Atf / Citation: Anık, M. (2023). Kalkınma ve yatırım bankalarının sosyoekonomik kalkınmadaki rolü: Etibank Murgul bakır işletmesi örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 111-131. DOI: 10.22466/acusbd.1271675

Artvin Valiliği (1973). *Cumhuriyetin 50.yılında Artvin il yillığı*. Mars Matbaası.

AÜ. (2023). Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Bankacılığı. Anksrs Üniversitesi Eğitim Fakültesi. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/116237/mod_resource/content/1/T%C3%BCrkiyedeParaBankaTrh_4.pdf adresinden 17.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Aydemir, C. ve Karakoyun. İ. (2011). *Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı ve kalkınma ajansları; Karacadağ kalkınma ajansı örneği*. Ekin Yayınları.

Başkaya, F. (2005). *Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü*. Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı Yayınları.

Demir, K. (1970). *Murgul'da bakır çıkarma faaliyetleri ve çevreye tesirleri* [Yayımlanmamış bitirme tezi]. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Denker, A., C. (2006). *I. Dünya savaşında teşkilat-ı mahsusa*. Arma Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *İlçelerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*.

Diamond, W. (1957). *Development banks, economic development institute international bank for reconstruction and development*. The Johns Hopkins Press.

Dolun, L. ve Atik, A. H. (2006). *Kalkınma teorileri ve modern kalkınma bankacılığı uygulamaları*. TKB Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü.

Eralp, S. S. (2006). *Avrupa Birliği katılım sürecinde Türkiye için sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları*. 1.Baskı. Bölgesel Çevre Merkezi – REC Türkiye.

Eti Bakır. (2023). Hakımızda. Eti Bakır A.Ş. <https://etibakir.com.tr/hakkimizda/> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Eti Bakır. (2023). Murgul İşletmesi. EtiBakır. <https://etibakir.com.tr/tesisler/murgul-isletmesi/> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Ghambashidze, İ. (1919). *Mineral resources of Georgia and Caucasia*. The Macmillan Company.

İnan, A.A. (1989). *İzmir iktisat kongresi*. Türk Tarih Kurumu Yayını.

İşgüden, T., Ercan, F. ve Tütkey, M. (1995). *Gelişme iktisadi: kuram, eleştiri, yorum*. Beta Yayınevi.

Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. (1992). *KBİ 1991 yıllık raporu*. MİNPA Matbaacılık.

Kaya, F. (2013). *Bankacılık giriş ve ilkeleri*. Beta Basım.

KFW (2023). About KFW. KFW. <https://www.kfw.de/About-Kfw/> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

KTÜ. (2023). Murgul Bakır Yatakları. KTÜ. https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/jeoloji_8cbbf.pdf adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Küçükkocaoğlu, G. (2023). *Kamu iktisadi teşebbüslerinin tanımı ve kapsamı*. <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi23.doc> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Lafüriya, M. (2015). *Altın post*. (O. Chokua, Çev.). Anadolu Ofset.

Longman. Economy Kavramı *Longman Dictionary*. <https://www.ldoceonline.com/dictionary/economy> adresinden 17.07.2023 tarihinde alınmıştır.

OECD, (2011). Compendium of OECD Well-Being Indicators, OECD <https://www.oecd.org/sdd/47917288.pdf> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Oral, A. (1953). *Murgul bakır işletmesi* [Yayımlanmamış bitirme tezi]. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

SBB. (1963). Birinci Beş Yıl Kalkınma Planı. SBB. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Atıf / Citation: Anık, M. (2023). Kalkınma ve yatırım bankalarının sosyoekonomik kalkınmadaki rolü: Etibank Murgul bakır işletmesi örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 111-131. DOI: 10.22466/acusbd.1271675

T. C. Resmi Gazete. (27.05.1933). 2411 Sayılı Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun (1933). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2411.pdf> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

T.C. Resmi Gazete. (22.06.1935). 2805 Sayılı Etibank Kanunu (1935). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2411.pdf> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Taban, S. & Kar, M. (2004). *Kalkınma ekonomisi*. Ekin Yayınevi.

TMSF. (2009). *ETİBANK*. Artus Basım.

TÜİK. (2023). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Türk Dil Kurumu. Kamu kavramı. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 17.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Ulutun, B. (1987). *ETİBANK 1935-1985*. Etibank Matbaası.

Wikipedia. (2023). Murgul Bakır Spor.Vikipedi. https://tr.wikipedia.org/wiki/Murgul_Bak%C4%B1rspor adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Wikipedia. (2023). Murgul. Vikipedi. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Murgul&oldid=29940121> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Wirksworth (2023). Parish Records 1600-1900. Wirksworth. <http://www.wirksworth.org.uk/X485.htm> adresinden 17.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın anlam bilimsel tarihi ve kavramsal kökenleri. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.

Osmanlı Dönemi'nde Ardanuç Darphanesinde Basılan Nadir Sikke Örnekleri Rare Examples Of Coins Minted In The Ardanuç Mint In The Ottoman Period

Dr. Öğr. Üyesi Osman Aytekin¹

Öz

Ardanuç, günümüzde Artvin iline bağlı bir ilçedir. Tarihsel geçmişi İlk çağlara kadar giden Ardanuç Kalesi (Gevhernik / Adakale), Ortaçağ ve Osmanlı Dönemi'nde yörenin en önde gelen idari merkezlerinden birisi olmuştur. Makalenin konusunu, Ardanuç ilçesinde Osmanlı Dönemi'nde "Ardanuç" adıyla basılan sikke örneklerini içermektedir. Ardanuç darphanesinde, 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman zamanından başlayarak 19. yüzyıl ortalarına kadar kısıtlı ve kesintili olarak sikkelerin darp edildikleri anlaşılmaktadır. Ancak günümüze, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Mahmud'a ait üç tanesi altın geri kalanı gümüş akçe olmak üzere toplam 36 sikke örneğine ulaşılabilmektedir. Ardanuç darphanesinde basılan bu nadir sikkelerin ekseriyeti yabancı koleksiyonerlerde ve müzelerde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Çok az bir Bölümü de Türkiye'de buldukları bilirse de, Gümüşhane ili ile Ardanuç ilçesine bağlı Gümüşhane köyünün ad benzerliğinden dolayı karıştırılabildiği görülmektedir. Bu sikkelerin, Ardanuç ilçesinin bir köyü olan Gümüşhane köyündeki maden yataklarından elde edildiği Osmanlı arşiv belgelerinden öğrenilebilmektedir. Araştırmanın amacı olarak, bugüne kadar derli toplu Ardanuç darphane sikkeleri içeren herhangi bir yayına ulaşılamamış olmasıdır. Yazar tarafından T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleri ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi adına Artvin ve ilçelerinde yapılan Yüzeysel Araştırmaları (1998-2019) sayesinde, Gümüşhane köyünün maden yatakları/galerileri ile üretimin yapıldığını doğrulayan sahanın belirlenmesinden sonra buraya ait sikkelerin tümü tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında, mevcut sikkelerin katalog çalışmaları tamamlanarak okunabilecek durumda olan sikkeler Osmanlıca ile birlikte tanımlanmaya çalışılmıştır. Makale; özgün olduğu gibi içerik açısından da alanında ilk olma özelliğini taşımaktadır. İleri aşamada, Ardanuç darphanesi ile ilgili daha somut verilere ulaşabilme ümidini taşıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Ardanuç Darphanesi, Osmanlı, Gümüşhane Köyü, Darphane, Sikke

JEL Kodları : Z0, Z1, Z11

Abstract

Ardanuç is a district of Artvin province today. Ardanuç Castle (Gevhernik / Adakale), whose historical past goes back to the first ages, became one of the most prominent administrative centers of the region in the Middle Ages and Ottoman periods. The subject of our article includes examples of coins minted under the name "Ardanuç" in the Ottoman period in Ardanuç district. It is understood that coins were minted in the Ardanuç mint on a limited and intermittent basis, starting from the time of Suleiman the Magnificent in the 16th century, until the middle of the 19th century. However, to the present day, Suleiman the Magnificent, II. Selim and III. Mahmud could be reached. A total of 36 coins, three of which were gold and the rest were silver coins, belonging to Mahmud could be reached. It is understood that the majority of these rare coins minted in the Ardanuç mint are in foreign collectors and museums. Although it is known that very few of them are in our country, it is seen that Gümüşhane province and Gümüşhane village in Ardanuç district can be confused due to the similarity of names. It can be learned from Ottoman archive documents that these coins were obtained from the mineral deposits in Gümüşhane village, a village of Ardanuç district. For the purpose of our research, no publications containing compact Ardanuç minted coins have been found so far. By us, T.C. Thanks to the Surveys (1998-2019) we conducted in Artvin and its districts on behalf of Van Yüzüncü Yıl University with the permission of the Ministry of Culture and Tourism, after the determination of the area confirming the production with the mineral deposits/galleries of Gümüşhane village, all the coins belonging to this place were tried to be determined. Afterwards, the catalog studies of the existing coins were completed and the coins that could be read were tried to be defined together with their Ottoman Turkish. Article; As it is original, it also has the feature of being the first in its field in terms of content. In the next stage, we hope to reach more concrete data about the Ardanuç mint.

Keywords: Ardanuç Mint, Ottoman, Gümüşhane Village, Mint, Coin

JEL Codes: Z0, Z1, Z11

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, aytekinosman@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-1145-8290

Giriş

Uzun yıllar Artvin ve ilçelerinde araştırma ve incelemeler yapmamıza rağmen, Ardanuç darphanesine ait oldukça kısıtlı literatür ve sikke örneklerine sahip olduğu görülmektedir. Bunun başlıca nedeni olarak Artvin iline ait müze müdürlüğünün 2021 yılı sonuna kadar kurulamamış olması ve ilde faaliyet gösteren koleksiyonerlerin bulunmayışı ile arkeolojik kazıların yetersizliği gösterilebilir. Bu konudaki ilk yayınlarından biri; Nuri Pere tarafından yayımlanan “*Osmanlı Madeni Paralar*” kitabında II. Selim’e ait bir adet altın sikkeye ve bir adet gümüş akçeye yer verilmiştir (Pere, 1968). Sonrasında, 1985 yılına ait ve Türk Nüvizmatik Derneği Yayınları’ndan çıkan Bülten No. 16 da III. Mehmed’e ait bir adet akçenin varlığı görülmektedir. Yayında, bu akçenin Cüneyt Ölçer Koleksiyonuna ait olduğu belirtilmektedir (Erüreten, 1985). Bu iki yayının ardından, Yapı Kredi Kültür Merkezi’nin “*Sikke Koleksiyonu Sergileri*” başlığı altında 1995 yılında yayımlanan 4. cildinde Ardanuç menşeli ve II. Selim’e ait bir adet altın sikkeye yer verilmiştir. Peşine, S. Sreckovic tarafından 2005 de İngilizce olarak yayımlanan kitabında II. Selim Dönemi’ne ait 9 adet gümüş akçenin tanıtımı yapılmıştır (Sreckovic, 2005). Bu akçelerin farklı koleksiyonlarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca; M. Anatadze tarafından 2008 yılında Pirosmeni Dergisi’nde Türkçe ve Gürcüce kaleme alınan kısa makalesinde Kanuni Sultan Süleyman’a ait bir gümüş akçe ile II. Selim’e ait bir adet altın sikke ile birlikte Ardanuç darphanesinden de kısaca söz edilmiştir (Anatadze, 2008). Yakın zamandaki yayınlarından biri de; N. Schindel tarafından bunlardan başka; Cengiz Babacan Koleksiyonu’nda Sultan II. Selim’e ait bir adet akçe ile Dr. Hans Wilski Koleksiyonu’nda yer alan Sultan II. Selim’e ait bir adet gümüş sikke dikkat çekmektedir. Bunlara ilaveten; Dr. Atom Damalı tarafından 2011 yılında yayımlanan “*Osmanlı Sikkeleri Tarihi*” Kitabı’nın 3. cildinde Ardanuç’la ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra Sultan II. Selim’e ait iki adet altın ve 9 adet gümüş sikke, 4. cildinde ise, III. Mehmed’e ait bir adet gümüş sikkeye yer verilmiştir. Bu arada, 2015 yılında TÜBA tarafından yayımlanmış olan “*Beçin Definesi*” adlı kitabın her iki cildinde, Ardanuç sikke örneklerinden söz edilmiş ve Beçin kazı buluntuları arasında 3 adet gümüş sikkenin III. Mehmed dönemine ait olduğu belirtilmiş olsa da, II. cildin Levha: 55 de yer verilen bu üç sikkede Ardanuç ibaresi tarafımızca okunamamış olduğundan burada fotoğraf ve bilgilerine şu aşamada yer verilmemiştir. Yine, 2017/VI tarihli ‘Stephen Albüm’de bir adet II. Selim’e ait sikke görülmektedir. 2019 yılında İngilizce olarak yayımlanan ve III. Mehmed dönemi Ardanuç’a ait bir adet sikke ile ilişkindir. Tarafımızca ancak yukarıda yer verilen yayımlara ulaşılabilmıştır. Gelecek zamanlarda daha detaylı araştırma yapılabilirse, sözünü ettiğimiz sikke örneklerinin artması beklenmektedir.

Ardanuç darplı sikke örneklerinden en ilginç buluntu, 2003 tarihli ve No:176 sayılı “*Oriental Numismatic Society Newsletter*” dergisinde yayımlanan ve günümüzde Almanya-Tübingen University müze koleksiyonunda bulunduğu anlaşılan Safevi (Safavid) dönemine ait bir adet gümüş sikkenin varlığıdır (Hamidi, 2003).

Ardanuç’un tarihi coğrafyasına ilişkin olarak, Artvin iline bağlı ilçelerden biri olan ve il merkezine 39 km uzaklıkta bulunan ilçede, 49 köy ve bir merkez mahalleden oluşmaktadır. 989.000 m² yüzölçümlü ilçe merkezi, 500 m rakımda, Ardanuç Deresi’nin sol kıyısında düzlük bir sahada yoğunlaşmıştır. 2020 yılı verilerine göre 11.344 kişinin yaşadığı ilçe toprakları, Artvin Merkez ve Şavşat ilçeleriyle Erzurum ve Ardahan illeriyle çevrelenmiştir. Tarihi Batum-Ardahan yolu güzergâhında bulunan ilçenin; Artvin Merkez ilçesi dışında Şavşat ilçesi,

Ardahan ili ve Erzurum-Olur ilçesi ile doğrudan karayolu bağlantıları bulunmaktadır. Geçmiş İlk Çağlara kadar giden Ardanuç, özellikle Orta Çağ döneminde Hıristiyan Bagratlıların (Tao-Klarceti) krallık merkezi oluşuyla dikkat çekmiştir (Aytekin 2021; Kudava-Saitidze 2018).

Büyük Selçuklular tarafından 11. yüzyılın ilk yarısında yörenin fethine yönelik başlatılan Türk-İslam akınları, 12. yüzyılda Saltuklularca sonuçlandırılmaya çalışılmışsa da ancak Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad (1220-1237) zamanında, Artvin'in bir bölümüne hâkimiyet kurulabildiği ve buna paralel olarak Gürcü kökenli yönetimlerin yöredeki siyasi etkinliklerinin azaldığı görülmektedir. Çok geçmeden Moğol istilası yaşanmış ve bölgede Selçukluların yerini İlhanlılar almıştır. Akabinde (1268), Artvin ve çevresinde de İlhanlılara bağlı Çıldır (Samtshe-Saatabego) Atabekleri'nin yönetimi başlamıştır. Bu durum, 14-16. yüzyılları arasında bölgeye egemen olan Karakoyunlular, Timurlu, Akkoyunlular ve Safeviler'in zamanında da bazı aksamalarla devam etmiştir (Brosset, 2003; Tellioğlu, 2009; Şengeliya, 2016; Gümüş, 2000; Ayan, 2009; Mari, 2002: 8-9; Bilgin, 2010; Eğilmez, 2002: 705-712; Kırzioğlu, 2008: 11-12; Özder, 1971; Özdemir, 2002).

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'daki şehzadeligi sırasında Arhavi-Hopa'nın alınmasıyla yörede başlayan Osmanlı egemenliği (1465); Kanuni Sultan Süleyman zamanında artarak sürmüş ve bu dönemde Erzurum Beylerbeyi Dulkadirli Mehmed Han'ın 1537 yılındaki ve Vezir Ahmed Paşa'nın 1549'daki seferlerinin ardından, Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa'nın 13 Haziran 1551'de gerçekleştirdiği seferle, Hıristiyan Gürcü Atabeklerin yönetim merkezi durumundaki Ardanuç Kalesi fethedilmiş ve Osmanlı yönetimi kesintisiz olarak 1878'e kadar devam etmiştir. Ardanuç'un Osmanlılar Dönemi'nde Sancak idaresi şeklinde yönetildiği ve 1554 yılında Sancak Beyi Sinan Bey olduğu bilinmektedir. 1563 tarihli vakfiyede, Ardanuç Sancağı Emiri Hasan Bey, Ardanuç Kazası hâkimi ise Mevlana Yahya olduğu görülmektedir. 1558'de Ardanuç (Artanuci) Sancağı; Ardanuç, Tavusker (Olur-Çataksu köyü/mahallesi) ve Cahis (Bu yerleşimin güncel adı belirlenememiştir) olmak üzere üç nahiyeden oluşmaktadır ve 1574'de İshan (Yusufeli ilçesine ait köy) nahiyesinin de eklendiği görülmektedir. Bu dönemde Ardanuç nahiyeye merkezi "Ribat-ı Ardanuç/ Tsihis Rabati" olarak kaydedilmiştir (Aydın, 1998; Şengelia, 2016; Sezen, 2017; Gümüş, 2000; Yılmaz, 2019).

Fotoğraf 1

Ardanuç – Pazmaveb'den Adakale Gravürü (1900)

Kaynak: (Gravürlerle Türkiye, IV, 87).

Ardanuç (آردانوچ) 1551-1574 yılları arasında Erzurum Eyaletine bağlı sancak, 1574-1588 yılları arasında Çıldır (Ahıska) Eyaletine bağlı sancak, 1632-1641 yılları arasında Kars Eyaletine bağlı sancak, 1717-1777 yılları arasında Çıldır Eyaletine bağlı sancak, 1828-1865 yılları arasında Çıldır Sancağı (Erzurum-Oltu İlçesi) Erzurum Eyaletine bağlı kaza, 1866-1878 Erzurum Vilayetine bağlı kaza, 1878-1918 yılları arasında Çarlık Rusyası yönetiminde kaza (uçastok), 1921-1924 yılları arasında Artvin Sancağına bağlı nahiye, 1924-1945 yılları arasında Artvin İline bağlı nahiye iken, 1945 yılında ve 4769 sayılı kararlar ile Artvin İline bağlı kaza/ilçe durumuna getirilmiştir ve bu durumunu hâlihazırda da korumaktadır. 1949 da Tütünlü, 1949 da Adakale, 1952 yılı sonrasında da başlayarak kurum binaları yapıldıkça bugünkü Meydanlar Mevkii'ne taşınmıştır (Taşkın-Kaya, 2019; Bayram, 2005 ; Sezen, 2017).

3 Mart 1878'de Rusya ile imzalanan Ayastefanos Antlaşması'na göre; Batum, Kars ve Ardahan savaş tazminatı olarak Ruslara verilince, Batum Sancağı'na bağlı bir kaza olan Artvin Merkez (Oruçlu köyü sınır olmak üzere) ve Hopa-Kemalpaşa İlçesi ile Borçka, Murgul, Ardanuç ve Şavşat ilçeleri Rus yönetimine geçmiştir. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile de herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ruslar, işgal ettikleri Lazistan Sancağı'nda, yöneticisine Naçalnik denen Batum Oblastını (Vilayet) kurmuşlardır. 8 Şubat 1879 tarihinde İstanbul'da imzalanan nihai antlaşmanın 7. maddesine göre; burada yaşayan Müslüman halka, istemeleri durumunda üç sene içerisinde Osmanlı topraklarına göç edebilme imkânı sağlanmıştır (Badem, 2018; Ertem, 1985; Yucetürk, 2020). Bu süreçte, yöreden Osmanlı topraklarına önemli göçler olmuştur.

Fotoğraf 2

Yermakov'dan Tarihi Ardanuç Kenti – Adakale (1882/1888)

Kaynak: Gürcistan Ulusal Müze Arşivi

I. Dünya Savaşı sırasında Artvin ve ilçelerinin geri alınmasına yönelik girişimler (1915) Ruslar tarafından şiddetle bastırılmış ve kalıcı bir sonuç alınamamıştır. Bolşevik İhtilalı nedeniyle Aralık 1917'de Rusların işgal ettikleri Elviye-i Selâse topraklarından çekilmeye başlaması ve ardından 3 Mart 1918'de Sovyetler Birliği ile imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması gereğince, Osmanlı-Rus sınırının 1877 yılı öncesindeki duruma dönmüş olması, Artvin'in tekrar Osmanlı toprakları içerisinde yer almasını sağlamıştır. Bu arada, 12 Haziran 1918'de gerçekleştirilen Elviye-i Selâse'nin anavatana ilhakını amaçlayan halk oylamasında, yöre halkının ezici bir çoğunlukla Osmanlı lehine destek verdiği görülmektedir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince Anadolu toprakları işgal edilmeye başlanmış, bu durumu kabul etmeyen Türk Milleti, İstiklal Harbini başlatmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ermenistan

Demokratik Cumhuriyeti arasında 3 Aralık 1920'de başlayan görüşmeler, Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ile devam etmiştir. O dönemde Rusya'ya bağlı Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleriyle Kazım Karabekir Paşa'nın temsil ettiği TBMM Hükümeti arasında 13 Ekim 1921'de imzalan Kars Antlaşması ile nihayet bulmuş ve günümüzdeki Türkiye-Gürcistan ve Ermenistan arasındaki kara sınırı oluşmuştur (Dayı, 2002; Sarı, 2014; Denker, 2006; Özkan, 2010; Özdemir, 2002; Safi, 2008; Çapa, 2012).

1. Sikke Tanımı ve Gelişimi

Sikke; Grekçe “*nomos*” sözcüğünden türetilmiş Arapça bir kelime olup, önceden ağırlığı belirlenmiş, kendisini darb edip tedavüle çıkararak, istendiğinde yeniden geri almayı taahhüt eden devletin, hükümdarın ya da resmî otoritenin simge veya yazısının yer aldığı yuvarlak ufak metal parçası olarak tanımlanmaktadır (Tekin, 2009).

İnsanlığın yerleşik hayata geçiş dönemi olarak kabul edilen Neolitik dönemle birlikte (İÖ 12.000-5.000) değiş-tokuş yani takas (trampa/barter) yöntemiyle başlayan ticari faaliyetler, İÖ 7. yüzyılın ortalarında Anadolu'da bir uygarlık olan Lidyalıların madeni para/sikke darp etmeleri sayesinde ticarete büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Özellikle küçük boyutlarda olan ilkin elektron sonrasında bronz sikke örnekleri, İonia (Ege) bölgesindeki kent devletlerinde şekillendikleri anlaşılmaktadır (Tekin, 1998). Zamanla bütün devletler sikke basmış, kâğıt paraların kullanımına başladığı 17. yüzyıl sonrasında da madeni paraların basımına devam edilmiştir. Dünya ve ülkemiz müze ve koleksiyonerlerin envanterlerinde çok sayıda sikke örnekleri bulunmaktadır.

1.1. Osmanlı Dönemi Sikke Geleneği ve Darphaneleri

İslami geleneğin doğrultusunda Osmanlılar da, hutbe okutmak ve sikke bastırmak devletin bağımsızlık nişanesi olarak görülmüştür. Kendinden önceki devletlerin sikke örneklerinden geliştirilen Osmanlı sikke geleneği, ilk olarak Osman Bey (1299-1324) zamanında basıldığı, günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan gümüş sikke örneği ve diğer buluntularla doğrulanmıştır (Yılmaz, 2019). Fatih Sultan Mehmed Han'a gelinceye kadar Osmanlı devletinde altın sikke darbi yapılmamıştır. döneminde ilk altın sikke H. 882/M. 1477-78 yıllarında, İstanbul'da darp edilmiş ve sonraki dönemlerde de sürdürülmüştür. 1299-1922 yılları arasında hüküm süren Osmanlı Devleti'nde; gümüş (akçe), bakır (mangır) ve altın malzemeli, çok farklı darphanelerde sikke basımı gerçekleştirilmiştir (Bayram, 2021).

Osmanlılarda para birimi olarak kullanılan dirhem; Grekçe kökenli 'drahmi' kelimesinden Farsçaya, sonrasında ise Arapçaya geçmiş ağırlık ölçü birimidir. Darphane ismi, Arapça 'darp' ile Farsça 'hane' kelimelerinin birleşimi ile elde edilmiş bir terim olup, para basılan yer anlamına gelmektedir. Osmanlı dönemi darphanelerinin işleyişi hakkında yeterli literatüre sahip değiliz. İlk zamanlardaki darphanelerin basit binalara sahip olduğu düşünülmektedir. Osmanlı dönemi sikke üretim teknikleri üç başlık altında incelenebilir (Damalı, 2010a);

1. 1299- 1685 yılları arasında: El çekici ile,
2. 1685- 1844 yılları arasında: Mekanik presler ile,
3. 1844- 1920 yılları arasında: Sarkaç usulü otomatik sikke presleri ile yapılmıştır.

Basit düzenlenen ilk darphanelerde sikke darbı; ısıtılan metalin, iki kalıbın arasına yerleştirilip üstündeki kalıba çekiçe vurulmasıyla oluşturulmuştur. Bu işlem sonrasında alt ve üst kalıpların üzerindeki yazılar ve desenler, sikkenin her iki yüzüne de geçmişti sağlanıyordu. 17. yüzyıla kadar insan gücüyle yapılan sikke darbında kalıp, örs, ocak, tartı, maşa, çekiç gibi basit malzemeler kullanılmıştır. Darphanelere sikke üretimi için kıymetli madenler değişik kaynaklardan sağlandığı bilinmektedir. Bu kaynaklar (Damalı I, 2010);

- Madenlerden üretilen,
- Eski sikkelerin eritilmesinden,
- Yabancı sikkelerin eritilmesinden,
- Kıymetli madenlerden yapılmış eşya ve mücevherlerin eritilmesi olarak belirlenmektedir.

Osmanlı Devletine ait darphaneler 'Darphane Emini'nin sorumluluğunda bulunmaktadır. Darphane emini yardımcısına 'Kethüda', altın ve gümüş ayarını belirleyene 'Çeşnici', sikkeyi basan amire 'Sikkezenbaşı' ve darphaneye getirilen madenleri kayıt altına alan kişiye de 'Simsar' denmiştir (Damalı, 2010a).

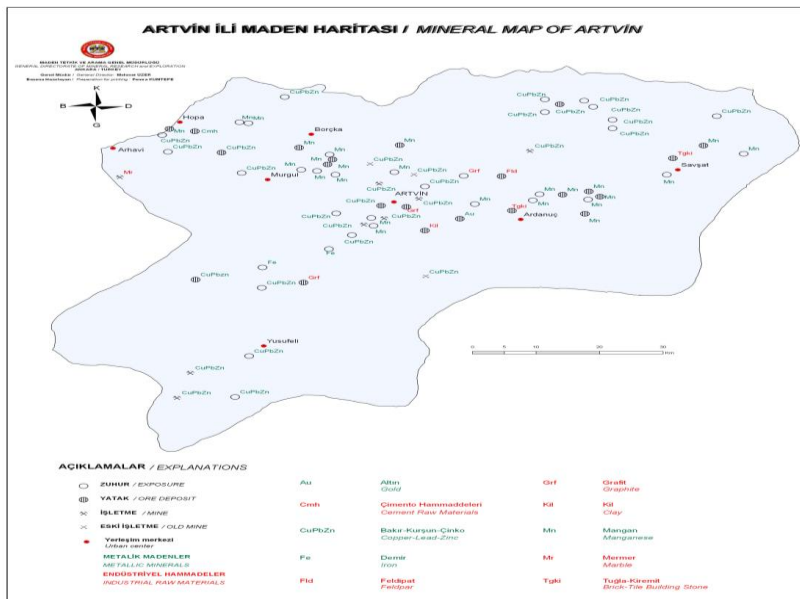
Osmanlı Devleti, Osman Beyin nadir sikkelerinden sonra Orhan Bey zamanında Bursa darplı akçelerin ardından; başta İstanbul (Kostantiniye/İslambol) olmak üzere, Anadolu topraklarının çeşitli illerinde ve fethettiği yabancı ülkelerde toplam 126 adet darphaneye sahip olduğu ve bu darphanelerden birinin de Ardanuç/Ardanuç (Ardanuç) olduğu görülmektedir (Damalı II, 2014). Ardanuç darplı sikkeler; Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II. Selim ve Sultan III. Mehmed dönemlerine ait gümüş ve altın sikke örneklerinden oluşmaktadır.

1.2. Ardanuç Darphanesi ve Sikke Örnekleri

Artvin ve ilçelerinde zengin maden yataklarının bulunduğu tarihsel olarak ve günümüzde ise MTA tarafından belirlenmiş bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de, Ardanuç ilçesine bağlı Gümüşhane köyündeki maden yataklarında Tenör : % 0.3 Cu, 41 ppm Au Rezerv: 30.000.000 ton jeolojik rezerv belirlenmiştir.

Fotoğraf 3

Artvin İli Maden Haritası

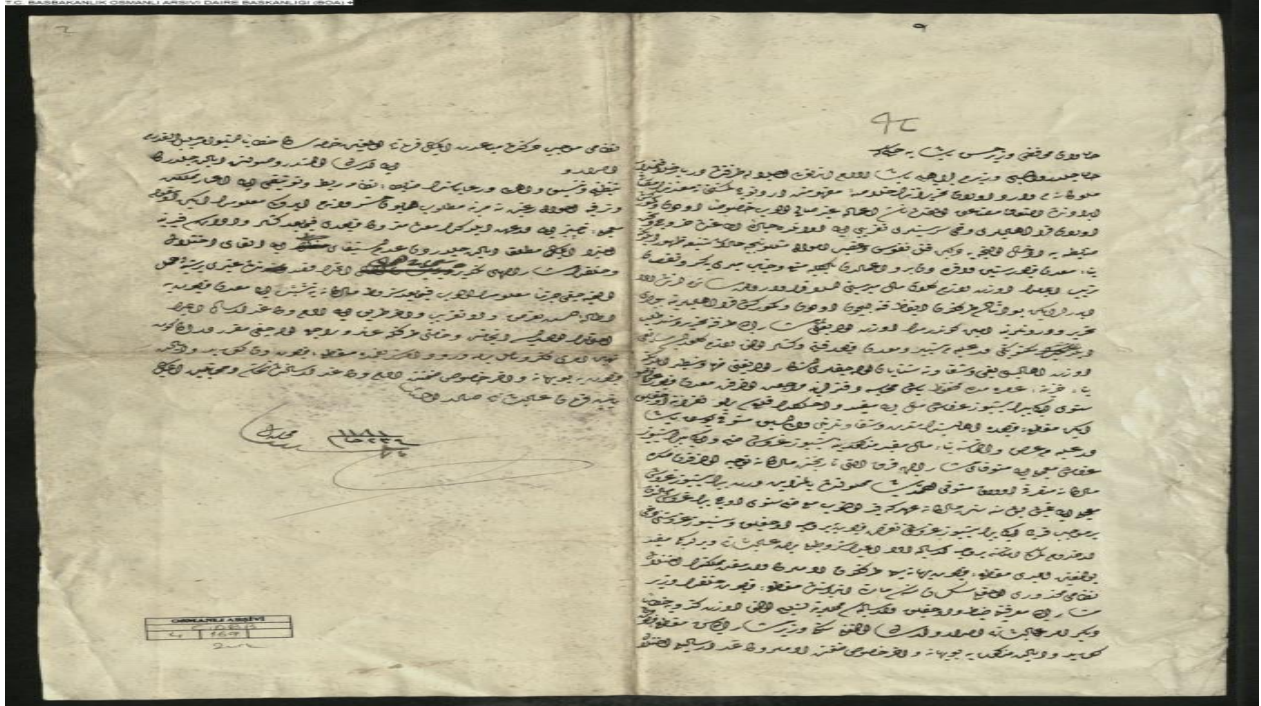
Kaynak: MTA Genel Müdürlüğü, (2005-2014).

Gümüşhane Köyü, Ardanuç ilçe merkezine 16 km uzaklıkta bulunmaktadır. İlk olarak 1574 tarihli Defter-i Mufassal-i Vilayeti Gürcistan adlı yayında ve sonraki arşiv belgelerinde köyün adının günümüze kadar hiç değişim göstermeden gelmiş olması ile dikkat çekmektedir. Ortaçağ dönemine ait Şagora/Şogora mevkiinde bir kilise kalıntısı bulunmaktadır (Bayram, 2005). Köyün Ortaçağ dönemindeki adını tespit etmek mümkün olmamıştır. 1595 Osmanlı kaydında köyde 69 hanenin var olduğu görülmektedir (Pağava vd, 2016; Şengelia, 2016; Taşkın-Kaya, 2019). 2022 kayıtlarına göre ise, köyde toplam 72 kişi yaşadığı görülmektedir (nufusne.com/3852-artvin-ardanuc-gumushane-koy-nufusu).

Ardanuç Darphane binasının Gümüşhane Köyü'nde mi yoksa Ardanuç Kalesi içerisinde mi olduğu bilinmemektedir. Öncesi hakkında herhangi bir bilginin olmadığı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında üretime geçildiği anlaşılan Ardanuç Darphanesi'nin tam olarak ne zaman kapandığı da bilinmemektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde; H.984/M.1576-1577 yılına ait ve bunun dışındaki fermanlarda Ardanuç'ta altın ve gümüş sikke üretiminin darphanesinde yapıldığı bilinmektedir (Sahillioğlu, 1989). Yine bir fermanla, Ardanuç'taki maden üretiminin zarar ettiği gerekçesi ile 19. yüzyılın ortalarından sonra terk edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 4

Ferman (H.1281/M.1864)

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (C.DRB.00004.00169.001).

Hatta 17. yüzyılın ilk yarısında geçici olarak bölgeye egemen olan Safevilerin de burada sikke darp ettiği konusunda bilgiler bulunmaktadır (Damalı IV, 2014). Yapılan incelemelerde, köyün eski camisinin bulunduğu Kaleboynu mevkiinin alt tarafını belirleyen İncesu Deresinin kıyısında, Tutalar Mevkiinde Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu anlaşılan küçük boyutlu, taş malzemeden yapılmış ve çatısında fener şeklinde açıklığı bulunan yapı kalıntısı tespit edilmiştir.

Fotoğraf 5

Osmanlı Dönemi'nden Kalma Yapı Kalıntısı

Kaynak: Aytekin, (2021).

Yapı kalıntısı çevresinde de, yoğun maden cüruflarına rastlamak mümkündür. Bu mevkinin çevresindeki dik kayalıklarda, çok sayıda galeri çukurları dikkat çekmektedir.

Fotoğraf 6

Osmanlı Dönemine Ait Maden Galerilerinden Biri

Kaynak: Aytekin, (2021).

Ayrıca, bu yapı kalıntısının hemen yanında köy halkı tarafından 1960'lı yıllarda 5-10 yıl zor koşullarda maden cevheri çıkarıldığı zamanlarda betonarme ayırıştırma havuzlarının yapıldığı görülmektedir.

Fotoğraf 7

1960 li Yıllara Ait Cevher Ayırıştırma Havuzları

Kaynak: Aytekin, (2021).

Buradan çıkarılan bakır madeni, hayvanların sırtı ile patika yolla Şurmaklar asma köprüsünden geçirilerek, Murgul'da işlenmek üzere kamyonla yüklendiği, köy sakinlerinden Talat Temel ve köy muhtarı Cafer Solmaz'dan 2021 yılında öğrenilmiştir.

Fotoğraf 8

Gümüş Mağaraları Mevkii, Patika Yol Ağı ile Gümüşhane Köyü Çalışması, 2021

Kaynak: Aytekin, (2021).

Bu çevrede yoğunlaşan maden yataklarının günümüzde de sondaj çalışmaları ile araştırılmasının devam ettiği belirtilmelidir.

2. Sikke Örnekleri

Çeşitli sikke örneklerine ait fotoğraflar ve bilgileri aşağıda verilmiştir.

Fotoğraf 9 Örnek 1 / Ön ve Arka Yüz	Dönemi: Kanûni Dönemi Gümüş Akçe	Tarihi: H.926/M.1519-20 Ağırlığı-Ölçüsü:
		
Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:	
Osmanlıca Yazılışı Transkripsiyonu Anlamı	سلطان سليمان بن سليم خان Sultan Süleyman bin Selim Han Selim Han oğlu Sultan Süleyman	عز نصره ضرب اردانوح سنه ٩٢٦ Azze Nasrûhu duribe Ardanuç sene 926 (M. 1520) Allah aziz yardımıyla galip kılsın 926 senesinde Ardanuç'da darbedildi.

Kaynak: Ahaltsihe Müzesi Koleksiyonu-Gürcistan

Fotoğraf 10 Örnek 2 / Ön ve Arka Yüz	Dönemi: Kanûni Dönemi Gümüş Akçe	Tarihi: H.926/M.1519-20 Ağırlığı-Ölçüsü: 9,59 gr-11,0 mm
		
Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:	
Osmanlıca Yazılışı Transkripsiyonu Anlamı	سلطان سليمان بن سليم خان Sultan Süleyman bin Selim Han Selim Han oğlu Sultan Süleyman	عز نصره ضرب اردانوح سنه ٩٢٦ Azze Nasrûhu duribe Ardanuç sene 926 (M. 1520) Allah aziz yardımıyla galip kılsın 926 senesinde Ardanuç'da darbedildi

Kaynak: Tubingen Üniversitesi İslami Nüvizmatik Müzesi / DE10D3 (Damalı)

Fotoğraf 11 Örnek 3 / Ön ve Arka Yüz	Dönemi: Kanûni Dönemi Gümüş Akçe	Tarihi: H.926/M.1519-20 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,61 gr-12,0 mm
		
Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:	
Osmanlıca Yazılışı Transkripsiyonu Anlamı	سلطان سليمان بن سليم خان Sultan Süleyman bin Selim Han Selim Han oğlu Sultan Süleyman	عز نصره ضرب اردانوح سنه ٩٢٦ Azze Nasrûhu duribe Ardanuç sene 926 (M. 1520) Allah aziz yardımıyla galip kılsın 926 senesinde Ardanuç'da darbedildi.

Kaynak: Zeno.ru / 86434

Fotoğraf 12 **Dönemi:** Kanûni Dönemi Gümüş **Tarihi:** H.926/M.1519-20 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,68 gr- mm
Örnek 4 / Ön ve Arka Akçe Yüz

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca **سلطان سليمان بن سليم خان** **عز نصره ضرب اردانوج سنه ٩٢٦**
Yazılışı
Transkripsiyonu Sultan Süleyman bin Selim Han Azze Nasrûhu duribe Ardanuç sene 926 (M. 1520)
Anlamı Selim Han oğlu Sultan Süleyman Allah aziz yardımıyla galip kılsın 926 senesinde Ardanuç'da darbedildi.

Kaynak: Fritz Rudolf Künker

Fotoğraf 13 **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 3,40 gr - 20,0 mm
Örnek 5 / Ön ve Arka Yüz Altın Sikke (Sultani)

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca **سلطان سليم بن سليمان خان عز نصره ضرب اردانوج في سنة ٩٧٤** **ضارب النصر صاحب العز و النصر في البر و البحر**
Yazılışı
Transkripsiyonu Sultan Selim bin Süleyman Han Azze Nasrûhu duribe Ardanuç fi sene 974 Daribü'n Nadri Sahibü'l İzzi ve'n Nasri Fi'l Berri ve'l Bahri
Anlamı Süleyman Han oğlu Sultan Selim. Allah Altın kestiren, izzet sahibi ve Allah'ın yardımıyla karada ve aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da denizde hakim
974 senesinde darbedildi

Kaynak: Yapı Kredi Müzesi Koleksiyonu-İstanbul

Fotoğraf 14 **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 3,50 gr – 20,0 mm
Örnek 6 / Ön ve Arka Yüz Altın Sikke (Sultani)

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca **سلطان سليم بن سليمان خان عز نصره ضرب اردانوج في سنة ٩٧٤** **ضارب النصر صاحب العز و النصر في البر و البحر**
Yazılışı
Transkripsiyonu Sultan Selim bin Süleyman Han Azze Nasrûhu duribe Ardanuç fi sene 974 Daribü'n Nadri Sahibü'l İzzi ve'n Nasri Fi'l Berri ve'l Bahri
Anlamı Süleyman Han oğlu Sultan Selim. Allah Altın kestiren, izzet sahibi ve Allah'ın yardımıyla karada ve aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da denizde hakim
974 senesinde darbedildi

Kaynak: Yapı Kredi Müzesi Koleksiyonu-İstanbul

Fotoğraf 15 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 3,40 gr – 19,0 mm
Örnek 7 / Ön ve Arka Yüz Altın Sikke (Sultani)

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سليمان خان عز نصره ضرب اردانوج في سنة ٩٧٤	ضارب النصر صاحب العز و النصر في البر و البحر
Transkripsiyonu	Sultan Selim bin Süleyman Han Azze Nasrûhu duribe Ardanuç fi sene 974	Daribü'n Nadri Sahibü'l İzzi ve'n Nasri Fi'l Berri ve'l Bahri
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim. Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi	Altın kestiren, izzet sahibi ve Allah'ın yardımıyla karada ve denizde hakim

Kaynak: Yapı Kredi Müzesi Koleksiyonu-İstanbul

Fotoğraf 16 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 3,41 gr – 20,0 mm
Örnek 8 / Ön ve Arka Yüz Altın Sikke (Sultani)

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سليمان خان عز نصره ضرب اردانوج في سنة ٩٧٤	ضارب النصر صاحب العز و النصر في البر و البحر
Transkripsiyonu	Sultan Selim bin Süleyman Han Azze Nasrûhu duribe Ardanuç fi sene 974	Daribü'n Nadri Sahibü'l İzzi ve'n Nasri Fi'l Berri ve'l Bahri
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim. Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi	Altın kestiren, izzet sahibi ve Allah'ın yardımıyla karada ve denizde hakim

Kaynak: William Sonic Koleksiyonu / 1123 (Damalı)

Fotoğraf 17 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 3,41 gr – 20,0 mm
Örnek 9 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Sikke

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سليمان خان	عز نصره / ضرب اردانوج سنة ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı		Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Stephen Album Rare Coins - 2015 (Auction-21)

Fotoğraf 18 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: Örnek 10 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Stephen Album Rare Coins-2013 (Action:16).

Fotoğraf 19 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,57gr – 12,0 mm Örnek 11 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم شاه بن سايماں خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: WNA / 3-122

Fotoğraf 20 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566- Ağırlığı-Ölçüsü: Örnek 12 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe 67

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم شاه بن سايماں خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Slobodan Sreckovic Koleksiyonu ve Arşivi / ARD-09 (Damalı)

Fotoğraf 21 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü:0,60 gr - 12,0 mm
Örnek 13 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم شاه بن سايمان خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu / CO-3461 (Damalı)

Fotoğraf 22 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,33 gr-9,0 mm
Örnek 14 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم شاه بن سايمان خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu / CO-3380 (Damalı)

Fotoğraf 23 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,53 gr-11,0 mm
Örnek 15 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم شاه بن سايمان خان	خلد ملکه / عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Hullide mülkehu. Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Mülkü daim olsun. Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi.

Kaynak: Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu / CO-3386

Fotoğraf 24 **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,57 gr-12,0 mm
Örnek 16 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca Yazılışı سلطان سليم شاه بن سايماں خان عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu Sultan Selim Bin Süleyman Han Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı Süleyman Han oğlu Sultan Selim Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Zoltan Abramov Koleksiyonu / 11451 (Damalı)

Fotoğraf 25 **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,66 gr-11,0 mm
Örnek 17 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca Yazılışı سلطان سليم شاه بن سايماں خان عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu Sultan Selim Bin Süleyman Han Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı Süleyman Han oğlu Sultan Selim Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Slobodan Sreckovic Koleksiyonu ve Arşivi / ARD-06 (Damalı)

Fotoğraf 26 **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,55 gr-12,0 mm
Örnek 18 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca Yazılışı سلطان سليم شاه بن سايماں خان عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu Sultan Selim Bin Süleyman Han Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı Süleyman Han oğlu Sultan Selim Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Zoltan Abramov Koleksiyonu / 11457 (Damalı)

Fotoğraf 27 **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,53 gr-12,0 mm
Örnek 19 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu / CO-3382(Damalı)

Örnek 20 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,54 gr-12,0 mm
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Örnek 21 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,55 gr-12,0 mm
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Örnek 22 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,50 gr-11,0 mm
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Örnek 23 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,55 gr-12,0 mm
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Örnek 24 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,47 gr-12,0 mm
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايمان خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Örnek 25 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,66 gr-11,0 mm
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايمان خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Örnek 26 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,61 gr-11,0 mm
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايمان خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Örnek 27 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,58 gr-11,0 mm
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايمان خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Örnek 28 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi:** Sultan II. Selim Dönemi **Tarihi:** H.974/M.1566-67 **Ağırlığı-Ölçüsü:**
Gümüş Akçe **Bulunduğu Yer:** Bilinmiyor (S.Sreckovic'den)

GÖRSEL YOK

	Ön Yüz Okunuşu:	Arka Yüz Okunuşu:
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايمان خان	عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: S.Sreckovic'in Koleksiyonundan

Fotoğraf 28 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,70 gr-13,0 mm
Örnek 29 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe

Ön Yüz Okunuşu:		Arka Yüz Okunuşu:	
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤	
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974	
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi	

Kaynak: Cengiz Babacan Koleksiyonu

Fotoğraf 29 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,63 gr-13,0 mm
Örnek 30 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe Bulunduğu Yer: Zeno.ru / 38970

Ön Yüz Okunuşu:		Arka Yüz Okunuşu:	
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤	
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974	
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi	

Kaynak: Zeno.ru / 38970

Fotoğraf 30 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,50 gr-11,0 mm
Örnek 31 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe Bulunduğu Yer: Zeno.ru / 38970

Ön Yüz Okunuşu:		Arka Yüz Okunuşu:	
Osmanlıca Yazılışı	سلطان سليم بن سايماں خان	عز عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤	
Transkripsiyonu	Sultan Selim Bin Süleyman Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974	
Anlamı	Süleyman Han oğlu Sultan Selim	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi	

Kaynak: Zeno.ru / 330550

Fotoğraf 31 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,50 gr- mm
Örnek 32 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe Bulunduğu Yer: Zeno.ru / 38970

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca **سلطان سليم بن سايماں خان** عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Yazılışı
Transkripsiyonu Sultan Selim Bin Süleyman Han Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı Süleyman Han oğlu Sultan Selim Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Zeno.ru / 207991

Fotoğraf 32 Dönemi: Sultan II. Selim Dönemi Tarihi: H.974/M.1566-67 Ağırlığı-Ölçüsü: 0,68 gr-11,5 mm
Örnek 33 / Ön ve Arka Yüz Gümüş Akçe Bulunduğu Yer: Zeno.ru / 38970

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca **سلطان سليم بن سايماں خان** عز نصره / ضرب اردنوج سنه ٩٧٤
Yazılışı
Transkripsiyonu Sultan Selim Bin Süleyman Han Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 974
Anlamı Süleyman Han oğlu Sultan Selim Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 974 senesinde darbedildi

Kaynak: Zeno.ru / 254520

Fotoğraf 33 Dönemi: Sultan III. Mehmed Dönemi Tarihi: H.1003/M.1594-Ağırlığı-Ölçüsü: 0,18 gr-8,0 mm
Örnek 34 / Ön ve Arka Yüz Dönemi Gümüş Akçe 95 Bulunduğu Yer: Cüneyt Ölçer Koleksiyonun

Ön Yüz Okunuşu: **Arka Yüz Okunuşu:**
Osmanlıca **سلطان محمد بن مراد خان** عز نصره / ضرب اردنوج ١٠٠٣
Yazılışı
Transkripsiyonu Sultan Mehmed bin Murad Han Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 1003
Anlamı Murad Han oğlu Sultan Mehmed Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 1003'de darbedildi

Kaynak: Cüneyt Ölçer Koleksiyonun

Fotoğraf 34 **Dönemi:** Sultan III. Mehmed **Tarihi:** H.1003/M.1594-**Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,22 gr-10,5 mm
Örnek 35 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi** Gümüş Akçe 95
Bulunduğu Yer: Zoltan Abramov Koleksiyonu / 1321 (Damalı)

Ön Yüz Okunuşu:

Arka Yüz Okunuşu:

Osmanlıca Yazılışı	سلطان محمد بن مراد خان	عز نصره / ضرب اردنوج ۱۰۰۳
Transkripsiyonu	Sultan Mehmed bin Murad Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 1003
Anlamı	Murad Han oğlu Sultan Mehmed	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 1003'de darbedildi

Kaynak: Zoltan Abramov Koleksiyonu / 1321 (Damalı)

Fotoğraf 35 **Dönemi:** Sultan III. Mehmed **Tarihi:** H.1003/M.1594-**Ağırlığı-Ölçüsü:** 0,17 gr - 13 mm
Örnek 36 / Ön ve Arka Yüz **Dönemi** Gümüş Akçe 95
Bulunduğu Yer: Beçin Kalesi Kazı Buluntusu

Ön Yüz Okunuşu:

Arka Yüz Okunuşu:

Osmanlıca Yazılışı	سلطان محمد بن مراد خان	عز نصره / ضرب اردنوج ۱۰۰۳
Transkripsiyonu	Sultan Mehmed bin Murad Han	Azze Nasrûhu. Duribe Ardanuç sene 1003
Anlamı	Murad Han oğlu Sultan Mehmed	Allah aziz yardımıyla galip kılsın. Ardanuç'da 1003'de darbedildi

Kaynak: Beçin Kalesi Kazı Buluntusu

Değerlendirme ve Sonuç

Ardanuç darphanesinden çıkan sikkelere ilişkin bu kapsamlı makalede; yurt içi ve yurt dışında oldukları anlaşılan 36 adet sikke incelenmiş ve bunların tanıtımı yapılmıştır. İncelenen sikkelere ilişkin genel bilgiler aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 1

Makale Kapsamında İncelenen Sikkeler

	Kanuni Sultan Süleyman	Sultan II. Selim	III. Mehmed	TOPLAM
Altın (Sultani)	-	3	-	3
Gümüş (Akçe)	5	25	3	33
TOPLAM	5	28	3	36

Tablo 1'den de görüleceği üzere, incelenen sikkelerden 5'i Kanuni Sultan Süleyman, 28'i Sultan II. Selim, 3'ü ise III. Mehmed Dönemi'ne aittir. İncelenen sikkelerden yalnızca 3'ü altındır (sultani) ve II. Sultan Selim dönemine aittir. Geri kalan 33 sikke ise gümüştür (akçe). Altın sikkeler 3.40 gr-3.50 gr arasında ağırlığa ve 19.0 mm-20.0 mm arasında ölçülere; gümüş akçeler ise 0.33 gr-3.41 gr arasında ağırlığa ve 8.0 mm-20.0 mm arasında ölçülere sahiptirler. Daha yoğun bir araştırma ile Ardanuç'ta basılan sikke örneklerinin sayısının artması muhtemeldir.

II. Selim Dönemi'nde Ardanuç darphanesindeki sikkelerin 1566-1567 yılları arasında tahta çıkışının başlangıcında üretildiği anlaşılmaktadır.

Makalenin içeriğinde yer alan örnek 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27 ve 28 no.lu sikkelerin ne yazık ki fotoğraflarına ulaşamamıştır. Konun bütünlüğünü oluşturmak amacıyla bu sikkelere de yazıda yer verilmiştir.

Bu makalede sadece varlığından haberdar olduğumuz ve günümüzde Almanya Tübingen Üniversitesi'nin müze koleksiyonunda yer aldığı belirlenen Ardanuç darplı ve H. 1043/M.1633 tarihli Safevilere ait olduğu belirtilen bir adet akçeden de söz etmek gerekmektedir (Goron, 2003). Bu akçenin fotoğrafı ve özgün bilgilerine ulaşamadığından dolayı detaylı tanımı için gelecek araştırmalarımıza bırakılmıştır.

Hâlihazırda yürürlükte olan, 1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 23. maddesi a bendine göre; *“Osmanlı Padişahlarından Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahidettin ve aynı çağdaki sikkeler, bu Kanuna göre tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabilirler. Bu madde kararına girmeyen sikkeler bu Kanunun genel hükümlerine tabidir”*. Dolayısıyla, makale kapsamında incelenen Ardanuç darplı tüm sikkelerin, bu kanun hükmüne göre korunması gerekli taşınır kültür varlığı niteliğinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumda, Kanunun ilgili maddeleri gereği Ardanuç'a ait sikkelerin yurt içerisinde yetkisiz olarak alım satımı ve yurt dışına çıkarılmaları yasak kapsamında bulunmaktadır. Bu arada, sözünü ettiğimiz sikkelerin yurt dışına ne zaman ve hangi yollarla çıkarıldığı konusu merak uyandırmaya devam etmektedir.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi adına başkanlığımdaki ekipçe, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Bakanlık ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığının proje destekleri doğrultusunda 2021 yılı itibarıyla “Ardanuç-Gevhernik Kalesi Kazısı” çalışmaları başlatılmış ve uzun yıllar devam etmesi beklenmektedir. Bu arkeolojik kazı sayesinde, yeni sikkelerin yanı sıra darphanenin de tespiti konusu ayrı bir öneme sahiptir. Makale metninde görüleceği üzere, Ardanuç kent merkezine 24 km uzaklıkta bulunan Gümüşhane köyü sınırları içerisinde Osmanlı döneminde işletildiğini tespit edilen maden galerileri ile bu saha içerisinde yer alan yıkılmış bir mimari yapının tam olarak ne amaçla yapıldığı şu aşamada söylenemese de, darphaneye ilişkili olabileceği tahmin edilmektedir. Hemen bu yapı kalıntısının yanındaki dere yatağında yapılan gözlemlerde, siyah renkli maden cürufalarına ait bolca kalıntıya rastlanmıştır.

Sonuç

Ardanuç Kalesi'nin siyasi yönden önemli bir yönetim merkezi olmasının yanı sıra, gümüş ve altın maden yataklarına da sahip oluşunun, sosyokültürel ve özellikle ticari açıdan kentin gelişmesine imkân sağladığı anlaşılmaktadır. Osmanlı öncesinde burada bir darphanenin olup

olmadığı konusunda bilgi bulunmamaktadır. Ancak, 1551 yılında Osmanlıların eline geçen Ardanuç'ta çok kısa bir süre içerisinde az da olsa sikkenin basılmış olduğu dikkatlerimizden kaçmamaktadır. Gürcü araştırmacı M. Anatadze, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait Ardanuç darplı sikkeyi yorumlarken, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıktığı 1520 tarihini esas alarak Ardanuç'un 1551 yılından önce Osmanlıların eline geçmiş olabileceği fikrini ileri sürmüştür (Anatadze, 2008). Ancak sikkelerin sadece padişahın tahta geçişi sırasında bastırılmadığı, saltanatın çeşitli dönemlerinde yeni bir tarih kullanılmadan darp edildiği de bilinmektedir. Yani, Ardanuç darphanesinde Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1551 yılından önce sikke basımı olmamış ancak sikkelerde tarih olarak tahta çıkış tarihi olan 1520 kullanılmış olmalıdır. Ardanuç darphanesinde 1551 yılı sonrasında başlayan sikke basımı II. Selim zamanında yoğunluk gösterdiği izlenmektedir. II. Selim sonrasında yönetimde bulunan III. Murad Dönemi'ne ait elimizde Ardanuç darplı sikkenin bulunmayışının cevabı henüz bilinmezken, hemen sonrasında III. Mehmed Dönemi'nde tekrar sikke basımına başlandığı görülmektedir. III. Mehmed sonrasında muhtemelen kısa süreliğine de olsa Safevilerin Ardanuç darphanesini işlettikleri düşünülmektedir. Metinde yer alan Osmanlı arşiv belgesinde, 1850'li yıllarda buradaki maden üretiminin zarar ettiği gerekçesiyle kapatıldığı görülmektedir. Bu durumda, III. Mehmed sonrasında herhangi bir sikke basılıp basılmadığı konusu da şimdilik gizemini korumaktadır. Arkeolojik kazısı 2021 yılından beri devam eden bu alandaki çalışmalar sırasında hem darphaneye hem de farklı sikke örneklerine ulaşılması ümit edilmektedir.

Extended Abstract

Ardanuç, which is one of the districts of Artvin today, is 39 km away from the city center and consists of 49 villages and 1 central neighborhood. The district center, with an area of 989.000 m², is concentrated on a flat area on the left bank of Ardanuç Stream, at an altitude of 500 m. Ardanuç district is surrounded by Artvin Center and Şavşat districts, as well as Erzurum, and Ardahan provinces. The district, located on the historical Batum-Ardahan road route; Apart from Artvin Central district, there are direct road connections with Şavşat district, Ardahan province and Erzurum-Olur district. Ardanuç, whose history goes back to the First Ages, attracted attention especially in the Middle Ages as the kingdom center of the Christian Bagratians (Tao-Klarceti).

Artvin region, which was the scene of the raids of Muslim Arabs at the beginning, encountered Turkish-Islamic raids during the Great Seljuks (11th century). However, during the reign of the Anatolian Seljuk Sultan Alaaddin Keykubad (1220-1237), it is seen that a part of Artvin was dominated and in parallel, the political activities of the Georgian origin rulers in the region decreased. Immediately after this period, the Mongol invasion took place and the Ilkhanate took the place of the Seljuks in the region. Subsequently (1268), the rule of the Çıldır (Samtshe-Saatabego) Atabeks affiliated to the Ilkhanate began in Artvin and its environs. This situation, 14-16. It continued with some disruptions in the time of the Karakoyunlu, Timurid, Akkoyunlu and Safavids who dominated the region between the 17th and 16th centuries. Ottoman domination (1465), which started in the region with the capture of Arhavi-Hopa during the principdom of Yavuz Sultan Selim in Trabzon; It was finalized during the reign of Suleiman the Magnificent. Thus, political unity and integrity was achieved in the region.

After the expeditions of Erzurum Governor Dulkadirli Mehmed Han in 1537 and Vizier Ahmed Pasha in 1549 during the reign of Suleiman the Magnificent, Ardanuç Castle, which was the administrative center of the Christian Georgian Atabeks, was conquered and the Ottoman Empire was conquered by the campaign of Erzurum Governor Iskender Pasha on 13 June 1551, the administration continued uninterruptedly until 1878. While Ardanuç was under Ottoman rule; It was governed as a Sanjak, which was affiliated with provinces such as Erzurum, Çıldır (Ahıska), and Kars.

Coin is an Arabic word derived from the Greek word 'nomos'. Coins are defined as round metal pieces with predetermined weight and dimensions, information, and symbols of the authority that struck them. Coins were found by the Lydians, an Anatolian civilization, in the middle of the 7th century AD in order to facilitate the commercial life that developed after the settled life of humanity. It is known that the first coin samples were small in size, made of electron material and then turned into bronze, and were shaped in the city-states of the Ionia (Aegean) Region. Coinage, which spread from Anatolia to various parts of the world, started to be produced and used by all states over time. First of all, trade was made with the exchange method, that is, barter (barter/barter), and then it started to be done with coins. The printing of coins, which continued until the 17th century, continued after the production of paper money.

The name mint is derived from the combination of Arabic 'darp' and Persian 'hane'. There is not enough information about how the mints worked or operated in the Ottomans. However, it is thought that the first mints were simple type buildings. In these structures, production was made with hand hammer, mechanical printing, and endulum automatic printing techniques.

It was determined in which publications the coins minted in the Ardanuç mint were included in the beginning. After the literature review, Ardanuç coins in the hands of collectors were tried to be determined. In the light of data obtained, epigraphic resolution and drawings of the coins were made. By explaining their historical and artistic values, the importance of both the works and Ardanuç was emphasized.

There is no information about the existence of any mint in Ardanuç before the Ottoman period. However, the existence of valuable mineral deposits in Ardanuç reminds us that this issue should be considered. It is an important issue here that gold coins were first printed during the reign of Suleiman the Magnificent. II. Coin minting increased during the reign of Sultan Selim. On the other hand, III. The fact that no coin samples have survived from the period of Sultan Murad shows that research needs to be deepened.

As a result of the long-term studies carried out in Artvin, limited information has been obtained about the mint here and the coins produced in this mint. The reason for this lack of information; The fact that the Artvin Museum was established in 2021, the absence of collectors operating in and around Artvin, and the inadequacy of archaeological excavations can be shown. When the domestic and foreign coin collections that have been reached are researched; Ardanuç minted works in chronological order by Suleiman the Magnificent (1520-1566), II. Selim (1566-1574) and III. It is seen that it was produced during the reign of Mehmed (1595-1603). It is determined that these samples were obtained from valuable metals such as gold and silver. It is thought that Ardanuç minted coins can be reached with new research and examinations to be made in domestic and foreign coin collections.

Teşekkür Beyanı: Makalenin hazırlık ve yazım aşamasında desteklerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Turgay Beyaz'a, Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Elyiğit'e, Öğr. Gör. Yunus Emre Aytekin'e, Gürcistan'dan Beburî Gazalaşvili'ye, Gürcistan Ankara Büyükelçisi Sayın Giorgi Janjgava'ya, Dr. Feyza Akder'e, Yapı Kredi Bankası Müze Müdürü Nihat Tekdemir'e, Doç. Dr. Hasan Buğrul'a, Dr. Öğr. Üyesi Nükhet Kalender Eltut'a, Mimar S. Nagehan Aytekin'e, doktora öğrencileri Erdal Elmas, Muhammed Enes Canöz, Mustafa Kaya, Gülcan Özbek, Hüseyin Şan ve Şirvan Kılıç'a, Gümüşhane köyü muhtarı Cafer Solmaz ve Talat Temel'e, özellikle sikkelerin okuma ve düzenleme işini yapan doktora öğrencimiz Emre Günay'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The author declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

- Anatadze, M. (2008). Ardanuç darphanesi. *Pirosmani Dergisi*, 4, 53-54.
- Ayan, E. (2009). Sultan Alparslan'ın ermeni-gürcü siyaseti. *Karadeniz Dergisi*, 2, 9-28.
- Aydın, D. (1998). *Erzurum beylerbeyliği ve teşkilatı kuruluş ve genişleme devri (1535-1566)*. Türk Tarih Kurumu.
- Aytekin, O. (2021). Tarihi Ardanuç Kalesi'nin (Adakale/Gevhernik) Osmanlı dönemi mimari yapılaşması hakkında özgün tespitler. M. S. Bilgin (Ed.), *Artvin tarihi İlk Çağ'dan 1918'e içinde* (s. 179-215). Akçağ Yayınları.
- Badem, C. (2018). *Çarlık yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin 1878-1919*. Aras Yayıncılık.
- Bayram, E. (2021). *Bilecik Müzesi'ndeki Osmanlı dönemi sikkeleri*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi.
- Bilgin, M. (2010). *Doğu karadeniz*. Ötüken Neşriyat.
- Brosset, M. F. (2003). *Gürcistan tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, (Hrand D.Andreasyan, Çev.). TTK Yayınları.
- Buba, K. Goça, S. (2018). *Tao Klarceti tarih ve kültür araştırmaları*. Şota Rustavelli Milli Bilim Vakfı Yayınları.
- Çapa, M. (2012). Milli mücadele döneminde Artvin. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 13, 119-130.
- Damalı, A. (2010-2014). *Osmanlı sikkeleri tarihi*. (c. 1-9). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Dayı, D. E. (2002). *Milli mücadele'de Elviye-i Selase/üç sancak meselesi (Kars, Ardahan, Batum)*, *Türkler Ansiklopedisi*. (c. 16). Yeni Türkiye Yayınları.
- Denker, A. C. (2006). *Birinci dünya savaşında teşkilat-ı mahsusa*, Arma Yayınları.
- Eğilmez, S. (2002). Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın kafkasya politikası. *Türkler Ansiklopedisi*. 4, 705-712.
- Ertem, R. (1985). *Türk silahlı kuvvetler tarihi Osmanlı devri 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi kafkas cephesi harekati*, c. II. Genelkurmay Basımevi.
- Erüreten, M. (1985). *8 nadir akçe*. Türk Nüvizmatik Derneği Yayınları. 22-24.
- Goron, S. (2003). The coinage of safi I (AH 1038-1052), *Oriental Numismatic Society*, 176, 28-33.
- Gümüş, N. (2000). *16. asır Osmanlı-Gürcistan ilişkileri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Atıf / Citation: Aytekin, O. (2023). Osmanlı Dönemi'nde Ardanuç darphanesinde basılan nadir sikke örnekleri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 132-156. DOI: 10.22466/acusbd.1273992

Hamidi, H. (2003). Oriental numismatic society. *Newsletter No.176*. 1-34.

Kırzioğlu, M. F. (2008). Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hıristiyan atabekler hükümeti (1268-1578). *Bizim Ahıska Dergisi*, 1, 11-12.

Kudava, B. ve Saitidze, G. (2018). *Tao-Klarceti tarih ve kültür araştırmaları* (H.Çelik, K.Ruhi, Çev.). Şota Rustaveli Milli Bilim Vakfı Yayınları.

Mari, N. (2012). *Şavşetsa da Klarcetşi mogzaurobis dğiurebi*. Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi Yayınları.

Özdemir, H. (2002). *Artvin tarihi*. Ajans Ege Matbaacılık Hizmetleri.

Özder, A. M. (1971). *Tarihte Çıldır atabeğleri ve torunları*. Erzurum.

Özkan, H. (2010). *Çoruh vadisi Gürcü kiliselerinin Türk sanatıyla benzerlikleri üzerine bir değerlendirme*. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri. Artvin, Türkiye.

Pağava, M. (2016). *Et al Klarceti*. Batumi Şota Rustaveli Univesity Faculty of Humanities Center for Kartvelian.

Pere, N. (1968). *Osmanlılarda madeni paralar*. Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Yayınları.

Safi, P. (2008). *19 ve 20. yüzyıl belgelerinde Artvin, göğe komşu topraklar*. Artvin Valiliği Yay.

Sahillioğlu, H. (1989). *Altın*. TDV Yayınları.

Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Şengelia, N. (2016). *1574 Tslis Gürcistanis vilaietis didi davtari*. İv. Cavahişvili Sahelobis Tbilisis Sahelmtsipo Universiteti.

Taşkın, F. K. ve A. İ. (2019). 19. yüzyıl Artvin demografisi üzerine bazı değerlendirmeler. *Artvin Tarihi Araştırmaları*, 1, 120-145.

Tekin, O. (1998). *Eskiçağda para antik numismatiğe giriş*. Eskiçağ Bilimler Enstitüsü Yayınları, 1.

Yılmaz, H. (2019). Osman Gazi'nin 700/1301'de Yenişehir'de bastırıldığı üçüncü sikkesi. *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi*, 4, 81-120.

Yüçetürk, Z. (2020). 93 harbi sonrasında Artvin. *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi (KARAM)*, XVII/65, 73-95.

Özel Bakım Merkezlerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma¹

A Research on the Measurement of Service Quality in Private Care Centers

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Elibol²

Öz

Kalitesizlik, bakım hizmetlerinin doğası gereği bakım alan bireyin fiziksel ya da psikolojik olarak zarar görmesi gibi ağır sonuçlara sebebiyet verebilir. Bu açıdan bakıldığında bakım hizmetlerinde yüksek hizmet kalitesi düzeyinin garanti altına alınmasının pek çok hizmet koluna göre çok önemli olduğu söylenebilir. Verilen hizmetlerde kalite düzeyinin ortaya koyulması ve gerekli durumlarda düzeltici faaliyetlerin yapılabilmesi için ise mevcut durumun ölçülmesi kritik öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, özel engelli bakım merkezi yöneticilerinin hizmet kalitesi algılarının SERVPERF hizmet kalitesi ölçeği ile ölçülmesidir. Bu amaçla 170 özel engelli bakım yöneticisinden çevrimiçi anket yöntemiyle veri elde edilmiştir. Verilen hizmetlerin gereklilikleri konusunda geniş bilgi ve tecrübeye sahip bakım merkezi yöneticilerinin hizmet kalitesi algılarının ölçülmesi, bu kurumlardaki hizmet kalitesini farklı bir perspektiften ele alma imkânı sağlaması açısından önemlidir. Çalışmada öncelikle hizmet kalitesi boyutları belirlenmiştir. Faktör analizi sonucunda hizmet kalitesi boyutlarının “güvenilirlik ve karşılık verme”, “empati ve güvenç”e ve “fiziksel özellikler” boyutlarından oluştuğu görülmektedir. Hizmet kalitesi algısının en yüksek olduğu boyut *empati ve güvenç* boyutudur ($\bar{X}=3,98$). *Güvenilirlik ve karşılık verme* boyutunda da algılanan hizmet kalitesi düzeyi oldukça yüksektir ($\bar{X}=3,95$). Hizmet kalitesi algısının en düşük olduğu boyut ise *fiziksel özellikler* boyutudur ($\bar{X}=3,41$). Demografik değişkenlere göre yapılan incelemede ise sadece katılımcıların meslek türlerine göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Güvenilirlik ve karşılık verme boyutunda sorumlu müdürlerin sosyal hizmet uzmanlarına göre daha yüksek hizmet kalitesi algısı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, Bakım Hizmetleri, Özel Engelli Bakım Merkezleri

JEL Kodları: M30, M31, M39

Abstract

Due to the nature of care services, poor quality can cause serious consequences such as physical or psychological damage to the care recipient. For this reason, it can be said that ensuring a high level of service quality in care services is very important compared to many other service branches. It is critical to measure the current situation in order to reveal the level of quality in the services provided and to take corrective actions when necessary. The aim of this study is to measure the service quality (SQ) perceptions of the managers of private disabled care centers with the SERVPERF service quality scale. For this purpose, data were obtained from 170 private disabled care managers by online survey method. Measuring the service quality perceptions of care center managers, who have extensive knowledge and experience in the requirements of the services provided, is important in terms of providing the opportunity to consider the service quality in these institutions from a different perspective. First of all, SQ dimensions were determined. Results of the factor analysis indicate that the dimensions of SQ consist of “reliability and responsiveness”, “empathy and assurance” and “tangibles”. Empathy and assurance is the dimension with the highest perception of SQ ($\bar{X}=3,98$). The level of perceived SQ in terms of reliability and responsiveness is also quite high ($\bar{X}=3,95$). The dimension with the lowest perception of SQ is the dimension of tangibles ($\bar{X}=3,41$). In the analysis made according to demographic variables, only a significant difference was found according to the occupation types of the participants. In the reliability and responsiveness dimension, it is seen that responsible managers have a higher perception of service quality than social workers.

Keywords: Service Quality, Care Services, Private Disabled Care Centers

JEL Codes: M30, M31, M39

¹ Bu çalışma 8. Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi’nde (17-19 Kasım 2022) özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Nksar Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, fatih.elibol@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7602-8929

Giriş

Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi 2013 yılında 76,3 iken bu rakam 2021 yılında 78,6’ya yükselmiştir (TÜİK, 2021a; TÜİK, 2021b). Ortalama yaşam süresinin yükselmesi ve doğum oranlarında düşüş gibi faktörler nüfusun yaşlanmasına neden olmaktadır. Dünya’da yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki oranı %9,3 iken Türkiye’de yaşlı nüfus oranının da bu ortalamaya yaklaşarak %9,1’e çıktığı görülmektedir (ASHB, 2020). Nüfusun yaşlanması ve yaşlanmaya bağlı kronik hastalıklar nedeniyle bakım hizmetlerine olan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Kadınların daha fazla çalışma hayatına katılımı, çekirdek aile sayısındaki artış, yaşam tarzlarında değişim gibi toplumun sosyo-kültürel yapısındaki değişikliklerin de yatılı bakım merkezlerine olan ihtiyacı artırdığı görülmektedir. Hizmet alanların içerisinde buldukları fiziki, psikolojik ve sosyal yoksunluk durumları göz önünde bulundurulduğunda sunulan hizmetlerin kalite düzeyi daha da önem kazanmaktadır. Daha yüksek hizmet kalitesinin sağlanabilmesi ise mevcut durumun ortaya koyulması ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında özel bakım merkezlerinde sunulan hizmet kalitesinin ölçülmesi gerek uygulayıcılara gerekse literatüre katkı sağlayacaktır.

Diğer yandan Türkiye’de yatılı engelli bakım hizmetleri ile ilgili çalışmaların son derece kısıtlı olduğu söylenebilir. Engelli bakım hizmetlerinde hizmet kalitesi ele alındığında ise Elibol ve Kılıçer’in (2019) yaptıkları çalışma dışında çalışmanın olmadığı görülmektedir. Araştırmacılar çalışmalarında yatılı engelli bakım hizmetlerinde hizmet alanların algıladıkları hizmet kalitesi düzeyini ve hizmet kalitesi boyutlarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda bu çalışmada farklı olarak özel bakım merkezi yöneticilerinin kurumlarında verilen bakım hizmetlerine ilişkin algıladıkları hizmet kalitesi düzeyinin ve hizmet kalitesi boyutlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bakım hizmeti alan ve çeşitli yoksunluklar içerisinde olan bireylerden farklı olarak verilen hizmetin gereklilikleri konusunda geniş bilgi ve tecrübeye sahip bakım merkezi yöneticilerinin hizmet kalitesi algılarının ölçülmesi, bu kurumlardaki hizmet kalitesini farklı bir perspektiften ele alma imkânı verirken, kurum yöneticilerine de bir özdeğerlendirme imkânı sağlamış olacaktır. Bunu yanında literatürde bu örnekleme yapılan çalışmanın bulunmaması çalışmanın önemini artırmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Ülke ekonomilerinin giderek daha fazla hizmet ekonomisine dönüştüğü günümüzde (Öztürk, 2016) hizmet pazarlamasında hizmet kalitesi kavramı daha da önem kazanmaktadır (Akhan, Korkmaz, Strugo ve Altıntaş, 2021). Mal ve hizmet üretiminde rekabette belirleyici bir rol oynayan kalite aynı zamanda önemli bir stratejik yönetim aracı olarak da ön plana çıkmaktadır (Almaçık ve Özbek, 2009). Üretimde olduğu gibi hizmet sunumunda da kalitesizliğin müşteri kaybı, yeni müşteri edinme maliyeti vb. gibi ciddi negatif sonuçları olacaktır (Öztürk, 2000). Üretim kalitesinde kullanılan *sıfır hata* kavramının hizmet sunumu alanında *kusursuz performans* olarak kavramsallaştırılabilir.

Diğer yandan hizmet işletmelerinde performans-kalite kavramlarının değerlendirilmesinin üretim yapan işletmelere göre daha zor olduğu söylenebilir (Temizkan, 2019). Zira ürünler önce üretilip sonra tüketilebilirler, bu nedenden dolayı tüketiciye sunulmadan önce belli standartlar dahilinde kalite kontrolü yapılabilir. Hizmetler ise üretilirler ve eşzamanlı olarak tüketilirler. Bunun yanında hizmetlerin soyut olmaları nedeniyle her

defasında benzer standartlarda sunulmaları da oldukça güçtür. Aynı zamanda hizmet kalitesi düzeyi müşterinin subjektif beklenti ve algılamalarına bağlı olarak şekillenmektedir (Gürbüz ve Ergülen, 2006).

Sürekli bir değişim içerisinde olan hizmet sektöründe, hizmet kalitesi kavramının tanımlanması ve ölçümü ile ilgili farklı yaklaşım ve modellerin olduğu görülmektedir (Kılıç ve Eleren, 2009). Genel anlamda müşteri istek ve beklentilerinin en iyi şekilde belirlenmesi ve karşılanması olarak tanımlanabilecek hizmet kalitesi (Koçoğlu ve Aksoy, 2012), başka bir çalışmada müşteri beklentilerine doğru zaman ve yerde, doğru şekilde cevap verebilme düzeyi olarak tanımlanmıştır (Biçer, İlman ve Biçer, 2019). Grönross (1984) ise işletmenin pazarlama iletişimi mesajları ile ağızdan ağıza iletişimin müşterilerin hizmet kalitesi beklentilerini, teknik kalite, işlevsel kalite ve imajın ise müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesini etkilediğini belirtirken, hizmet kalitesinin beklenen ve algılanan hizmet kalitesi seviyesine bağlı olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür.

Parasuraman, Zeithaml & Berry (1985) bir hizmet kalitesi modeli geliştirdikleri çalışmalarında Grönross'a benzer şekilde hizmet kalitesi düzeyinin müşterinin hizmet kalitesine ilişkin beklentileri ile hizmet sunumu sonrasında oluşan algılarının karşılaştırması sonucu ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Buna göre müşterinin algıladığı hizmet kalitesi seviyesi beklediği hizmet kalitesi düzeyinin altında kaldığı durumlarda müşteri memnuniyetsizliği oluşacaktır (Öztürk 2016). Müşterilerin hizmet kalitesi düzeyine ilişkin beklentilerini etkileyen faktörler müşteri ihtiyaçları, işletme ile önceki deneyimler ve ağızdan ağıza iletişim olarak sayılabilir. Sunulan hizmet paketi müşteri beklentilerini ne kadar karşılıyorsa algılanan hizmet kalitesi de o derecede yüksek olacaktır (Alınacak ve Özbek, 2009).

Müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesi düzeyinin belirlenebilmesi onların istek ve ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla hizmet kalitesinin artırılması açısından oldukça önem arz etmektedir (Sevim, Savaş ve Bozdoğan, 2018).

Parasuraman ve arkadaşları (1985) çalışmalarında hizmet kalitesinin bazı bileşenlerden oluştuğunu öne sürmüşlerdir. Bunlar güvenilirlik, karşılık verme, yetkinlik, ulaşılabilirlik, nezaket, iletişim, itibar, güvenlik, müşteriye anlama ve fiziksel varlıklardır. Araştırmacılar hizmet kalitesi için kavramsal bir model oluşturmak ve beklenen ve algılanan hizmet kalitesi düzeyinin ölçülmesi için gerçekleştirdikleri bir dizi araştırma sonucunda 22 ifade ve beş boyuttan oluşan SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeğini geliştirmişlerdir. Ölçeğin alt boyutları *Fiziksel Özellikler*, *Güvenilirlik*, *Karşılık verme*, *Güvence* ve *Empatidir* (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1988). Parasuraman, Berry ve Zeithaml'ın (1991) hizmet kalitesinin 5 boyutuna ilişkin yapmış oldukları tanımlama Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

Hizmet Kalitesinin 5 Boyutu

Boyutlar	Tanımlar
Fiziksel Özellikler	Hizmet sunumunda kullanılan tüm fiziksel tesislerin, ekipmanın, donanımın, personelin ve iletişim malzemelerinin görünümü.
Güvenilirlik	Vaat edilen hizmeti güvenilir ve doğru bir şekilde ve zamanında yerine getirme yeteneği.
Karşılık Verme	Müşterilere yardım etme ve hızlı hizmet sağlama istekliliği.
Güvence	Çalışanların bilgisi ve nezaketi ile müşteriye güven ve itimat aktarma becerileri.
Empati	Müşteriyi anlayarak ona sunulan bireysel ilgi.

Kaynak: Parasuraman, Berry & Zeithaml (1991: 41).

Cronin ve Taylor ise çalışmalarında müşterilerin hizmet performansına ilişkin algılarının ölçülmesinin geçerlilik ve güvenilirlik bakımında daha doğru olduğunu öne sürerek SERVPERF ölçeğini geliştirmişlerdir. SERVPERF hizmet kalitesi ölçeği SERVQUAL ölçeğinin 22 madde ve *Fiziksel Özellikler, Güvenilirlik, Karşılık verme, Güvence ve Empati* boyutlarından oluşan yapısını temel alırken bu ölçekten farklı olarak sadece müşterilerin hizmet kalitesi algılarını ölçmektedir (Cronin & Taylor, 1992; Cronin & Taylor, 1994).

Algılanan hizmet kalitesi ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde sağlık hizmetleri (Yeşildağ ve Ulusoy, 2021; Soysal ve Koçoğlu, 2018; Çağlıyan, 2017; Sezer, Durmuş ve Beşik, 2020; Tarcan ve Balçık, 2020; Aydın ve Yıldırım, 2012; Songur, Turan ve Songur, (2017), yeme içme hizmetleri (Şeker, Yavuz ve Unur, 2016; Tuncer, 2017), ulaşım hizmetleri (Yao ve Ding, 2011; Ingaldi, 2016; Yıldız ve Erdil, 2013; Kazançoğlu, 2011; Çatı, 2003; Köseoğlu ve Kitapçı, 2022; Yapraklı ve Ünalın, 2016; Pekkaya ve Akıllı, 2013; Uslu, 2013), eğitim-öğretim hizmetleri (Czajkowska & Ingaldi, 2021; Maksüdünov, Çavuş ve Eleren, 2016; Arslantürk, 2010), konaklama hizmetleri (Li, 2010; Yapraklı ve Sağlık, 2010; Aşık, 2016) bankacılık hizmetlerinde (Nguyen, Chaipoopirutana & Combs, 2011; Fragoso ve Espinoza, 2017; Vanpariya & Ganguly, 2011; Işık, Akbolat ve Ünğan, 2013; Öncü, Kutukız ve Koçoğlu, 2010; Bekki, 2017) ve özel güvenlik hizmetleri (Çavdar ve Gürbüzkol, 2016) gibi farklı hizmet sektöründe SERVPERF ölçeği ile yapılmış pek çok çalışmanın bulunduğu görülmektedir.

Verilen hizmetin alıcısı ve içeriği göz önüne alındığında, engelli bakım hizmetlerinde hizmet kalitesinin diğer pek çok hizmet kolundan daha önemli ve kritik olduğu değerlendirilebilir. Zira bakım hizmetlerinde kalitesizlik, bakım hizmeti alan bireylerin fiziki, sosyal ve ruhsal açılarından zarar görmesiyle sonuçlanabilir. Bu motivasyondan yola çıkarak yapılan bu çalışmada farklı olarak özel engelli bakım merkezinde yönetici pozisyonunda çalışan personelin hizmet kalitesi algıları incelenmiştir.

2. Yöntem

Bu araştırma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 27/04/2022 tarih ve 07.62 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur. Çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak sürdürülmüştür. Araştırmanın amacı, özel bakım merkezlerinde sunulan bakım hizmetlerine ilişkin olarak yöneticilerin algıladıkları hizmet kalitesi düzeyinin, hizmet kalitesi boyutlarının ve algılanan hizmet kalitesinin yöneticilerin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğinin ortaya koyulmasıdır. Araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. En yaygın araştırma türü olan nicel araştırmada önceden hazırlanan anket formu vasıtasıyla anakütleyi temsil kabiliyetine sahip belli sayıdaki katılımcıdan veri elde edilmektedir (Nakip, 2013). Araştırmanın evreni, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren 295 özel engelli bakım merkezi yöneticisidir. Araştırma verilerinin toplanması anket aracılığıyla gerçekleşmiştir. Tüm özel engelli bakım merkezlerine yüz yüze, telefon ya da e-posta ile ulaşılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak tam sayım yöntemi amaçlanmış olmasına karşın çalışmaya 170 bakım merkezinin yöneticisi katılmıştır. Çalışmaya katılım oranı %57,6'dır. Bu sayı %95 güven aralığında araştırma evreni temsil için yeterli sayıdadır (Gürbüz ve Şahin, 2015). Araştırmada kullanılan veri toplama aracının tasarlanmasında Elibol ve Kılıçer'in (2019) çalışmasından

yararlanılmıştır. Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik kapalı uçlu beş soru, ikinci bölümünde ise Cronin & Taylor (1992) tarafından geliştirilen 5 boyut ve 22 ifadeden oluşan SERVPERF hizmet kalitesi ölçeği bulunmaktadır. İkinci bölümde bulunan 22 soru 5'li Likert ölçeğine göre cevaplanmaktadır. Ölçekteki *kesinlikle katılmıyorum* ifadesi 1 puanı ifade ederken, *kesinlikle katılıyorum* ifadesi 5 puanı ifade etmektedir. Veriler SPSS-22 paket programı ile analiz edilmiştir. Ölçek güvenilirliğinin belirlenmesi için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin faktör yapısı ise açıklayıcı faktör analizi yapılarak incelenmiştir. Verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Alt boyutlardan alınan puanların demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testinden ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yararlanılmıştır. Gruplar arasındaki farklılıklar için ise post hoc (Tukey) testi yapılmıştır.

Araştırma sorusu iki ya da daha fazla değişkenin birbirleriyle olan ilişkisini belirlemektedir, bu ilişkiyi soru olarak ifade etmektedir. Hipotez ise bu ilişkiyi beyan eden bir bildirim cümlesidir. Araştırmada soru mu hipotez mi kullanılacağı konusu çalışmanın amacı, tasarımı ya da metodolojinin niteliği gibi bazı faktörlere bağlıdır (Pajares, 2007). Bu çalışmada araştırma amaçlarına ulaşmak üzere özel engelli bakım merkezi yöneticilerinin genel ve boyutlar bazında algıladıkları hizmet kalitesi hangi düzeydedir, bakım hizmetlerinde hizmet kalitesi boyutları nelerdir ve algılanan hizmet kalitesi düzeyinde yöneticilerin demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık var mıdır? sorularına cevap aranmaktadır.

3. Bulgular

3.1. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik ve Faktör Analizi Sonuçları

Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini saptamak amacıyla Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmış ve ölçek güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür (Cronbach Alpha katsayısı $[(\alpha) 0,910; n=22]$). Verilerin faktör analizine uygunluğunun belirlenmesi için Bartlett küresellik testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testleri yapılmıştır. Tablo 2 incelendiğinde KMO değerinin 0,945 olduğu tespit edilmiştir. Bartlett küresellik testi sonuçları incelendiğinde Ki-kare değerinin ise anlamlı çıktığı görülmektedir ($p < ,01$). Bu veriler ışığında örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2

KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri		0,945
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare Değeri	3146,424
	Sd	231
	P	,000

Faktör analizi sonuçlarına göre üç faktörün özdeğeri birin üzerindedir. Bu üç faktörün açıklanan toplam varyans büyüklüğü %67,96'dır. Analiz sonucunda faktör yük değerleri arasındaki farkın 0,10'dan az olduğu tespit edilen üç madde analizden çıkartılmıştır. Analiz dışı bırakılan maddeler 3, 10 ve 13 numaralı maddelerdir. Ölçekteki 19 madde üç boyut altında toplanmıştır. 19 maddenin faktör yük değerleri 0,851 ve 0,347 arasındadır. Ölçeğin madde faktör yükleri ve açıklanan toplam varyans büyüklüğü göz önüne alındığında ölçek faktör

yapısının sağlıklı olduğu söylenebilir.

Faktör analizi sonuçlarına göre orijinal ölçekte bulunan *güvenilirlik ve karşılık verme* boyutlarının tek boyut altında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle bu boyuta *güvenilirlik ve karşılık verme* adı verilmiştir. Benzer şekilde orijinal ölçekte yer alan *empati ve güvence* boyutlarının da tek faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu nedenle bu boyuta *empati ve güvence* ismi verilmiştir. Üçüncü faktör ise orijinal ölçekteki gibi *fiziksel özellikler* boyutudur. Ölçeğin faktör yapısı Elibol ve Kılıçer'in (2019) bakım merkezlerinde kalanların hizmet kalitesi algısını ölçmeye yönelik yaptığı çalışmasında ortaya koyduğu faktör yapısıyla benzerlik göstermektedir. Araştırmacının çalışmasında kullandığı ölçek *atmosfer, karşılık verme ve güvenilirlik, empati ve güvence ve fiziksel özellikler* boyutlarından oluşmaktadır.

Faktörlerin güvenilirliği Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayısı hesaplanarak ölçülmüştür. Tablo 3'te boyutlara ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları verilmiştir. Buna göre ölçek boyutlarının güvenilirliklerinin *güvenilirlik ve karşılık verme* boyutunda 0,90'nın üzerinde oldukça yüksek, *empati ve güvence* ile *fiziksel özellikler* boyutlarında ise yeterli düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 3

Boyutlara İlişkin Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayıları

Boyutlar	α
Güvenilirlik ve Karşılık Verme	0,922
Empati ve Güvence	0,740
Fiziksel Özellikler	0,779

3.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların meslek, cinsiyet, eğitim durumu, yaş ve melekteki çalışma yılına göre dağılımları Tablo 4'te verilmektedir. Buna göre katılımcıların %52'sinin kadın olduğu ve ağırlıklı olarak 35 yaş ve altı grupta oldukları görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu (%77,6) lisans mezunu iken, yaklaşık %14'ü ise yüksek lisans mezunudur. Mesleğe göre yapılan değerlendirmede, katılımcıların yaklaşık yarısı sorumlu müdür görevini yürütürken beşte biri sosyal çalışmacı ve %16'sı ise psikologtur. Meslekte çalışma yılları incelendiğinde ise, katılımcıların %35'inin üç yıldan az, %18'inin ise 10 yıldan fazla deneyime sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4

Demografik Özellikler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	89	52,4
	Erkek	81	47,6
	Toplam	170	100,0
Meslekte çalışma yılı	1-3 yıl	60	35,3
	4-6 yıl	38	22,4
	7-9 yıl	41	24,1
	10 yıl ve üstü	31	18,2
	Toplam	170	100,0
Eğitim durumu	Lise/MYO	14	8,2
	Lisans	132	77,6
	Yüksek Lisans	24	14,1
	Toplam	170	100,0

Tablo 4'ün Devamı		n	%
Görev	Sosyal çalışmacı	36	21,2
	Psikolog	27	15,9
	Sorumlu Müdür	79	46,5
	Sağlık personeli	22	12,9
	Öğretmen	3	1,8
	Kurucu müdür	3	1,8
	Toplam	170	100,0
Yaş	18-25	58	32,7
	26-35	71	42
	36-45	19	11,7
	46-55	14	8,6
	56 yaş ve üstü	8	4,9
	Toplam	170	100,0

3.3. Katılımcıların Hizmet Kalitesi Algılarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların hizmet kalitesi algıları madde bazlı olarak incelendiğinde hizmet kalitesi algısının en yüksek olduğu maddeler sırasıyla *Bakım merkezi sakinlerinin bakım merkezi çalışanlarına güvenebilirliği* ($\bar{X}=4,435$), *çalışanlar ile ilişkilerinde kendilerini güvende hissedebilmeleri* ($\bar{X}=4,152$), *gerekli kayıtları düzenli ve hatasız olarak tutulması* ($\bar{X}=4,100$), *bir sorun ile karşılaşıldığında çözüm bulmak için samimi bir ilgi gösterilmesi* ($\bar{X}=4,082$ ve *sakinler için elden gelenin en iyisinin yapılmasıdır* ($\bar{X}=4,082$). Katılımcıların hizmet kalitesi algılarının en düşük olduğu maddelerin ise ağırlıklı olarak fiziksel imkanlar ile ilgili maddelerde olduğu görülmektedir.

Tablo 5'te katılımcıların algıladıkları hizmet kalitesi düzeyine ilişkin ortalamalar boyutlar bazında verilmiştir. En düşük hizmet kalitesi algısı *fiziksel özellikler* boyutundadır. Hizmet kalitesi algısı *empati ve güvence* boyutunda $\bar{X}=3,981$ iken, *güvenilirlik ve karşılık verme* boyutunda ise benzer olarak $\bar{X}=3,954$ 'tür. Fiziksel özellikler boyutunda hizmet kalitesi düzeyi $\bar{X}=3,406$ iken, hizmet kalitesinin genel düzeyi $\bar{X}=3,88$ 'dir.

Tablo 5

Hizmet Kalitesi Boyutlarına İlişkin Kalite Algıları

	$\bar{X}$	SS
Güvenilirlik ve Karşılık verme	3,954	0,800
Empati ve Güvence	3,981	0,898
Fiziksel Özellikler	3,406	0,936
Genel	3,880	0,741

Katılımcıların cinsiyete göre hizmet kalitesi algılarındaki farklılıklara ilişkin bilgiler Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 6

Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
Güvenilirlik ve Karşılık Verme	Kadın	89	4,000	0,814	,911	168	0,364
	Erkek	81	3,895	0,786			
Empati ve Güvence	Kadın	89	4,089	1,00	1,655	168	0,100
	Erkek	81	3,862	0,753			
Fiziksel Özellikler	Kadın	89	3,378	0,861	-,402	168	0,688
	Erkek	81	3,436	1,016			

Katılımcıların yaşına göre hizmet kalitesi algılarındaki farklılıklara ilişkin bilgiler Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların hizmet kalitesi algılarının yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 7

Yaşa Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Güvenilirlik ve Karşılık Verme	Gruplar Arası	1,584	4	0,396	0,612	0,655
	Gruplar İçi	106,841	165	0,648		
	Toplam	108,425	169			
Empati ve Güvence	Gruplar Arası	0,401	4	0,100	0,122	0,975
	Gruplar İçi	135,937	165	0,824		
	Toplam	136,338	169			
Fiziksel Özellikler	Gruplar Arası	2,641	4	0,660	0,749	0,560
	Gruplar İçi	145,465	165	0,882		
	Toplam	133,013	169			

Katılımcıların meslek yılına göre hizmet kalitesi algılarındaki farklılıklara ilişkin bilgiler Tablo 8’da verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların hizmet kalitesi algılarının meslekte geçirdikleri yıla göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 8

Meslekteki Yıla Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Güvenilirlik ve Karşılık Verme	Gruplar Arası	1,941	3	0,647	1,009	0,390
	Gruplar İçi	106,85	166	0,641		
	Toplam	108,425	169			
Empati ve Güvence	Gruplar Arası	1,955	3	0,652	0,805	0,493
	Gruplar İçi	134,383	166	0,810		
	Toplam	136,338	169			
Fiziksel Özellikler	Gruplar Arası	3,178	3	1,059	1,213	0,307
	Gruplar İçi	144,927	166	0,873		
	Toplam	148,105	169			

Katılımcıların meslek grubuna göre hizmet kalitesi algılarındaki farklılıklara ilişkin bilgiler Tablo 9’da verilmiştir. Tablo 9 incelendiğinde *empati ve güvence* ve *fiziksel özellikler* boyutlarında anlamlı farklılık görülmezken, *güvenilirlik ve karşılık verme* boyutunda ise ortaya çıkan farklılığın anlamlı olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Yapılan Post hoc testine göre farklılığın *Sorumlu Müdür* ile *Sosyal Hizmet Uzmanı* arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 9

Meslek Grubuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Güvenilirlik ve Karşılık Verme	Gruplar Arası	7,577	5	2,328	2,464	0,035	Sorumlu Müdür- Sosyal Hizmet Uzmanı
	Gruplar İçi	100,849	164	0,615			
	Toplam	108,425	169				
Empati ve Güvence	Gruplar Arası	5,659	5	1,132	1,420	0,220	
	Gruplar İçi	130,680	164	0,797			
	Toplam	136,338	169				
Fiziksel Özellikler	Gruplar Arası	4,194	6	0,839	0,956	0,447	
	Gruplar İçi	143,911	164	0,878			
	Toplam	148,105	169				

Tablo 10’da ise katılımcıların meslek grubuna göre hizmet kalitesi algılarının ortalamaları verilmiştir. Ortalamalar bazında bakıldığında *genel ortalama ve tüm boyutlarda* boyutunda en yüksek kalite algısı düzeyinin kurucu müdürlerde, en düşük hizmet kalitesi algısının ise genel ortalama ve tüm boyutlarda sosyal hizmet uzmanlarında olduğu görülmektedir.

Tablo 10

Meslek Grubuna Göre Algılanan Hizmet Kalitesi Ortalamaları

Meslek Grubu		Genel Ortalama	Empati ve Güvence	Güvenilirlik ve Karşılık Verme	Fiziksel Özellikler
Sosyal Hizmet Uzmanı	$\bar{X}$	3,585	3,682	3,631	3,175
	N	36	36	36	36
	SS	,812	,898	,953	,983
Psikolog	$\bar{X}$	3,759	3,856	3,862	3,294
	N	27	27	27	27
	SS	,649	,640	,841	,944
Sorumlu Müdür	$\bar{X}$	4,011	4,118	4,108	3,459
	N	79	79	79	79
	SS	,692	0,973	,653	,924
Kurucu Müdür	$\bar{X}$	4,303	4,259	4,523	3,666
	N	3	3	3	3
	SS	,510	,651	,2182	1,201
Öğretmen	$\bar{X}$	4,197	4,185	4,428	3,656
	N	3	3	3	3
	SS	,172	,420	,247	,666
Sağlık Personeli	$\bar{X}$	3,938	4,070	3,902	3,651
	N	22	22	22	22
	SS	,845	,891	,901	,881

Tablo 11 incelendiğinde hizmet kalitesi algısının eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 11

Eğitim Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Güvenilirlik ve Karşılık Verme	Gruplar Arası	0,438	2	0,219	0,339	0,713
	Gruplar İçi	107,988	167	0,647		
	Toplam	108,425	169			
Empati ve Güvence	Gruplar Arası	2,965	2	1,482	1,856	0,159
	Gruplar İçi	133,373	167	0,779		
	Toplam	136,338	169			
Fiziksel Özellikler	Gruplar Arası	7,219	2	3,609	4,278	0,150
	Gruplar İçi	140,887	167	0,844		
	Toplam	148,105	169			

Sonuç ve Öneriler

Literatürde hizmet kalitesini, hizmet verenlerin algıları üzerinden ele alan çalışma sayısı son derece kısıtlıdır. Bakım merkezi sakinlerinin farklı bakım merkezlerinden hizmet alarak farklı deneyimler elde etmeleri ya da bir karşılaştırma yapmaları pek mümkün olmamaktadır. Diğer yandan çeşitli yoksunluklar içerisinde bakım merkezine gelmek zorunda kalan bireylerin beklentilerinin düşük olması nedeniyle algıladıkları bakım hizmeti düzeyinin yüksek olması oldukça olasıdır. Ancak verilen hizmet yanında, bakım hizmetlerinin gereklilikleri hakkında çok daha fazla bilgi ve deneyime sahip bakım merkezi yöneticileri değerlendirme yaparken bu

hususları göz önünde tutabileceklerdir. Bu çalışmada özel bakım merkezlerinde hizmet kalitesi düzeyi ve hizmet kalitesi boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda bakım merkezi yöneticilerinin bakım merkezlerinde sunulan hizmet kalitesi düzeyine ilişkin algıları incelenirken, bakım merkezlerinde algılanan hizmet kalitesi düzeyi nedir? hangi boyutlardan oluşmaktadır? ve algılanan kalite düzeyi çeşitli demografik özelliklere göre farklılık göstermekte midir? sorularına cevap aranmıştır. Çalışmanın örnekleme özel engelli bakım merkezi yöneticileridir.

Boyutlar bazında yapılan incelemede hizmet kalitesi algısının tüm boyutları ile nispeten yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. Diğer yandan bakım hizmetlerinde bireylerin güvenliği, sağlığı, sosyal yaşamları ve konforları için çok önemli etkisi olan fiziksel imkanların bakım merkezi yöneticileri tarafından en düşük hizmet kalitesi düzeyine sahip kalite boyutu olarak belirtilmesi dikkat çekicidir. Bu noktada bakım merkezlerinde özellikle fiziksel imkanların geliştirilmesinin bakım hizmetlerinde kalitenin artırılması için önemli bir potansiyel barındırdığı söylenebilir.

Demirbağ ve Yozgat'ın (2016) PTT'nin vermiş olduğu hizmetlerde hizmet alan ve hizmet verenlerin hizmet kalitesi beklenti ve algılarını inceledikleri çalışma bulgularına göre, hizmet alanların hizmet kalitesi algı ortalamaları tüm boyutlarda hizmet verenlere göre daha yüksektir. Bu çalışma sonuçları ise Elibol ve Kılıçer'in (2019) bakım merkezlerinde kalan sakinlerin algıladıkları hizmet kalitesini ölçmeyi amaçlayan çalışmanın bulgularıyla oldukça benzerlik göstermektedir.

Bakım merkezi yöneticilerinin algıladıkları hizmet kalitesi düzeyinin bakım hizmeti alanlarla benzer şekilde yüksek düzeyde olmasının, bakım hizmeti alanların genel anlamda verilen hizmetten memnun olduklarına ve bakım merkezi yöneticilerin de sundukları hizmetlerin müşteriler tarafından memnuniyetle karşılandığının bilincinde olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Zira yatılı bakım hizmetlerinin sunumu sürecinde hizmet alan ve veren arasında uzun vadeli ve günlük olarak uzun süreli bir ilişki ve etkileşim vardır. Bu etkileşim ve iletişim bakım merkezi yöneticilerine, verilen hizmetlerin hizmet alanlar tarafından nasıl algılandığı noktasında çok fazla sayıda dönüt alma ve böylelikle verilen hizmetleri daha iyi değerlendirebilme imkânı sağlayabilir. Ancak diğer yandan Demirbağ ve Yozgat'ın (2016) çalışmasından farklı olarak bu çalışmanın tüm çalışanlarla değil sadece bakım merkezi yöneticileri ile yapılması, başarı ve başarısızlık durumlarından birinci derecede sorumlu olan yöneticilerin, başarısızlık kaygılarından ötürü kurumlarında verilen hizmet kalitesi düzeyini bilinçli ya da bilinçsiz olarak olduğundan daha yüksek algılamasından da kaynaklanabileceği değerlendirilebilir.

Katılımcıların demografik özelliklerine göre yapılan analizlerde sadece meslek türüne göre *güvenilirlik ve karşılık verme* boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Buna göre sorumlu müdürlerin hizmet kalitesi algılarının sosyal hizmet uzmanlarına göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu farkın nedeninin, sosyal hizmet uzmanlarının kişisel bakım, sağlık ve psiko-sosyal destek hizmetleri gibi yatılı bakım hizmetleri kapsamında verilen hizmetlerin yürütülmesi sürecinde sorumlu müdürlere oranla bakım hizmeti alanlarla daha fazla etkileşim içerisinde olması sebebiyle, hizmet alanlara vaat edilen hizmetlerin doğru ve zamanında yerine getirilmesi ile onlara yardım etme ve hızlı hizmet

sağlama istekliliğinde ortaya çıkabilecek zafiyetlere daha fazla şahit olmalarından kaynaklandığı değerlendirilebilir.

Beş boyuttan oluşan SERVPERF Hizmet Kalitesi Ölçeğinden farklı olarak bu çalışmada üç boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre orijinal ölçekte bulunan *güvenilirlik* ve *karşılık verme* boyutlarının tek boyut altında ortaya çıktığı görülmektedir. Benzer şekilde orijinal ölçekte yer alan *empati* ve *güvence* boyutlarının da tek faktör altında toplandığı görülmektedir. Çalışmanın üçüncü boyutu ise orijinal ölçekte olduğu gibi *fiziksel özellikler* boyutu olarak belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yapısı Elibol ve Kılıçer'in (2019) bakım merkezlerinde kalanların hizmet kalitesi algısını ölçmeyi amaçlayan çalışmasında ortaya koyduğu faktör yapısıyla benzerlik göstermektedir. Araştırmacının çalışmasında kullandığı ölçek *empati ve güvence, karşılık verme ve güvenilirlik, fiziksel özellikler ve atmosfer* boyutlarından oluşan dört faktörlü bir yapıdadır.

Engelli bakım hizmetlerinde kalite düzeyini bakım alanlar ve bakım verenler gözünden ele alan her iki çalışmada da kullanılan SERVPERF hizmet kalitesi ölçeğinin 5 boyutlu orijinal yapısından farklı bir boyut yapısında olduğu belirlenmiştir. Farklı alanlar için tasarlanmış hizmet kalitesi ölçeklerinin bakım hizmetleri alanında uygulandığında farklı boyut yapısıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle bakım hizmetlerinde hizmet kalitesi düzeyini ölçmek üzere spesifik bir ölçek geliştirme çalışması literatüre katkı sağlayacaktır.

Bakım hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası ve aynı zamanda en önemli paydaşlarından birisi bakım hizmeti alanların yakınlarıdır. Hizmet alınacak merkezi seçiminde ve hizmet sunumunun değerlendirilmesinde en az hizmet alan kadar aktif rol oynayan anne, baba, eş ve çocuk gibi yakın akrabaların hizmet kalitesi algısının ortaya konulması da önemlidir. Bu nedenlerle bakım merkezlerinde bakım alanların yakınlarının hizmet kalitesi algısını da ele alacak çalışmaların yapılması da literatüre katkı sağlayacaktır.

Extended Abstract

While life expectancy at birth in Turkey was 76,3 in 2013, this figure increased to 78,6 in 2021 (TUIK, 2021a; TUIK, 2021b). It is observed that the population is aging due to factors such as the increase in life expectancy and the decrease in the birth rate. While the ratio of the elderly population in the world is 9,3% in the general population, it is seen that the ratio of the elderly population in Turkey has approached this average and reached 9,1% (ASHB, 2020). The need for care services is increasing day by day due to the aging of the population and chronic diseases related to aging. It is observed that changes in the socio-cultural structure of society, such as more women's participation in working life, increase in the number of nuclear families, and changes in lifestyles, increase the need for residential care centers. The nature of care services necessitates a very high level of interaction between the service provider and the field. Considering the physical, psychological and social deprivation situations of the service recipients, the quality level of the services provided becomes even more important. In this context, this study aims to determine the SQ level and dimensions of the care services provided in private care centers.

The purpose of this research is to determine the level of SQ and dimensions of SQ from the perspective of managers in private care centers. This research was found ethically

appropriate with the decision of the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Tokat Gaziosmanpaşa University, dated 27/04/2022 and numbered 07.62. The research was implemented in accordance with research and publication ethics. The universe of the research is 295 private disabled care center managers operating under the Ministry of Family and Social Services, General Directorate of Disabled and Elderly Services. Online questionnaire forms were used in the study and data were collected with the participation of 170 care center administrators. The participation rate in the study was 57,6%. The study of Elibol and Kılıçer (2019) was used for the current data collection phase. The data collection tool consists of two parts. In the first part, there are five close-ended items were employed to determine the demographic characteristics of the participants, and in the second part, there is the SERVPERF service quality scale consisting of 5 dimensions and 22 statements. 22 questions in the second part are answered on a 5-point Likert scale. The SPSS-22 package program was used for data analysis in the research. Cronbach's alpha internal consistency coefficient was calculated to determine the reliability of the scale. In the data analysis, descriptive statistics such as arithmetic mean, standard deviation, frequency and percentage were used. The t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to determine whether the scores obtained from the sub-dimensions differed according to demographic characteristics. Post hoc (Tukey) was used for the differences between the groups.

In this research, SQ level and SQ dimensions in private care centers were aimed to be determined. In this context, when examining the perceptions of care center managers regarding the level of SQ provided in care centers, questions such as: "What is the perceived SQ level in care centers?", "what dimensions does it consist of?" and "Does the perceived level of quality differ across various demographics?" have been tried to be answered.

In the analysis made on the basis of dimensions, the perception of SQ was determined as 3,98 points in the empathy and assurance dimension, similarly 3,95 points in the reliability and responsiveness dimension, and 3,41 points in the tangibles dimension. The general SQ level is 3,88 points). In the analysis made according to demographic variables, it was determined that there was a significant difference only according to the occupation types of the participants.

According to the results of the factor analysis, it is seen that the dimensions of reliability and responsiveness in the original scale emerged under one dimension. Similarly, it is seen that empathy and assurance dimensions in the original scale are gathered under a single factor. The third dimension of the study was determined as the tangibles dimension, as in the original scale. The factor structure of the scale is similar to the factor structure revealed in Elibol and Kılıçer's (2019) study aiming to measure the SQ perception of those staying in care centers.

It is observed that the overall SQ level and the level of SQ of the dimensions are at a satisfactory level, but the quality with the lowest SQ level of tangibles, which has a very important effect on the safety, health, social life and comfort of individuals in care services size is noteworthy. It can be said that the development of tangibles in care centers has an important potential to increase the quality of care services.

An integral part of care services, who are at the same time one of the most important stakeholders are the relatives of the care recipients. Conducting studies on the perception of SQ of close relatives such as parents, spouses and children, who play an active role at least as much

as the recipient of service, in the selection of the care center and the evaluation of service delivery will contribute to the literature.

On the other hand, it is seen that the SERVPERF service quality scale used in both studies, which deals with the quality level of disabled care services from the perspective of care recipients and caregivers, has a different dimension structure than its original 5-dimensional structure. It is seen that the service quality scales designed for different areas appear with different dimensional structures when applied in the field of care services. For this reason, a specific scale development study to measure the level of SQ in care services will also contribute to the literature.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir. Bu araştırma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 27/04/2022 tarih ve 07.62 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur

Ethical Approval: The author declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author. This research was ethically approved by the decision of Tokat Gaziosmanpaşa University Social and Human Sciences Research Ethics Committee dated 27/04/2022 and numbered 07.62.

Kaynakça

- Akhan C. E., Korkmaz Ü. İ., Strugo, R. ve Altıntaş, M. H. (2021). Hizmet kalitesi ve servqual ölçeği literatürünün bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesine yönelik bir araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(1), 329-352.
- Alnıaçık, Ü. ve Özbek, V. (2009). Otobüs işletmelerinde hizmet kalitesinin ölçümü- kandıra gürkan turizm örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(3), 125-138.
- ASHB. (2020). <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/45354/yasli-nufus-demografik-degisimi-2020.pdf> adresinden 23 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.
- Arslantürk, Y. (2010). Yükseköğretim düzeyinde turist rehberliği eğitimi veren öğretim kurumlarında uygulanan eğitime yönelik öğrenci algılamaları. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 63-78.
- Aşık, N. A. (2016). Algılanan hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerine etkisi: termal otellerde bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 1161-1169.
- Aydın, K. ve Yıldırım, S. (2012). Hizmet sektöründe servperf ölçeği ile hizmet kalitesinin belirlenmesi sağlık hizmetleri sektöründe bir uygulama. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 33-52.
- Bekki, A. (2017). Balıkesir ili Bigadiç ilçesinde hizmet veren bankaların hizmet kalitelerinin ölçülmesi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(3), 1-9.
- Biçer, D. F., İlman, E. ve Biçer, E. B. (2019). Sağlık kurumlarında hizmet kalite algısı üzerine meta analizi çalışması. *SCÜ. İİBF Dergisi*, 20(2), 22-47.
- Cronin, J. J., & Taylor, S. A. (1992). Measuring service quality: a reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56, 55-68.
- Cronin, J. J., & Taylor, S. A. (1994). SERVPERF versus SERVQUAL: reconciling performance-based and perceptions-minus-expectations measurement of service quality. *Journal of Marketing*, 58, 125-131.
- Czajkowska, A., & Manuela, Ingaldi, M. (2021). Application of servqual and servperf methods to assess the quality of teaching services- comparative analysis. *Manufacturing Technology*, 21(3), 294-305. <https://doi.org/10.21062/mft.2021.041>.

Atıf / Citation: Elibol, F. (2023). Özel bakım merkezlerinde hizmet kalitesinin ölçülmesi üzerine bir araştırma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 157-172. DOI: 10.22466/acusbd.1278057

- Çağlıyan, V. (2017). Sağlık kurumlarında hizmet kalitesi analizi: tıp fakültesi hastanesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 254-264.
- Çatı, K. (2003). Ulaşım hizmetlerinde hizmet kalitesi ve bir uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 121- 134.
- Çavdar, E. ve Gürbüzkol, R. (2016). Özel güvenlik hizmetlerinde kalite: Van YYU uygulaması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Icebss Özel Sayısı, 74-90.
- Demirbağ, O. ve Yozgat, U. (2016). Hizmet alan (müşteri) ve hizmet veren (çalışan) perspektifinden hizmet kalitesinin SERVQUAL yöntemiyle ölçümü: bir kamu kurumu olarak PTT incelemesi. *The Journal of International Scientific Researches*, 1(1), 78-89. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.245511>.
- Elibol, F. ve Kılıçer, T. (2019). Türkiye’de yatılı engelli bakım merkezlerinde hizmet kalitesinin ölçülmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(43), 109-148.
- Fragosa, J. T. & Espinoza, I. L. (2017). Evaluación de la percepción de la calidad de los servicios bancarios mediante el modelo SERVPERF. *Contad. Adm*, 62(4). <https://doi.org/10.1016/j.cya.2016.01.009>.
- Grönross, C. (1984). A service quality model and its marketing implications. *European Journal of Marketing*, 18(4), 36-44.
- Gülmez, M. ve Dörtyol, İ. T. (2009). *Açıklamalı pazarlama sözlüğü*. Detay Yayıncılık.
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, E. ve Ergülen, A. (2006). Hizmet kalitesinin ölçümü ve drönross modeli üzerine bir araştırma. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35, 173-190.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- Ingaldi, M. K. (2015). Use of the SERVPERF method to evaluate service quality in the transport company. *Independent Journal of Management & Production*, 7(1), 168-177.
- Işık, O., Akbolat, M. ve Ünğan, M. (2014). Kamu ve özel banka müşterilerinin hizmet kalite algılarının değerlendirilmesi: bir alan araştırması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 51-64.
- Kazançoğlu, İ.(2011). Havayolu firmalarında müşteri sadakatinin yaratılmasında kurum imajının ve algılanan hizmet kalitesinin etkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 11(21), 130- 158.
- Kılıç, B. ve Eleren, A. (2009). Turizm sektöründe hizmet kalitesi ölçümü üzerine bir literatür araştırması. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 91-118.
- Koçoğlu, C. M. ve Aksoy, R. (2012). Hizmet kalitesinin servperf yöntemi ile ölçülmesi: otobüs işletmeleri üzerinde bir uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, 29, 1-20.
- Köseoğlu, H. ve Kitapçı, O. (2022). Y ve Z kuşaklarının hizmet kalitesi algılarının karşılaştırılması: Antalya büyükşehir belediyesi toplu taşıma hizmetleri. *Alanya Akademik Bakış*, 6(3), 2975-2988. <https://doi.org/10.29023/Alanyaakademik.1098883>.
- Li, Z. (2010). Measuring customer perceptions of hotel service quality based on a SERVPERF approach. *Journal of China Tourism Research*, 6(1), 22-28. <https://doi.org/10.1080/19388160903586547>.
- Maksüdünov, A., Çavuş, Ş., ve Eleren, A. (2016). Yüksek öğretimde öğrencilerin hizmet kalitesine yönelik algılamaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 65-76.
- Nakip, M. (2013). *Pazarlamada araştırma teknikleri*. (3. Baskı). Seçkin Yayınevi.
- Nguyen, Q. C., Chaipoopirutana, S. & Combs, H. W. (2011). A SERVPERF model of the Vietnamese banking industry. *Journal of Business and Behavioral Sciences*, 23(1), 198-215.
- Öncü, M. A., Kutukız, D. ve Koçoğlu, C. M. (2010). Hizmet kalitesinin ölçülmesi ve bankacılık sektöründe bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 237-252.
- Öztürk, S. A. (2016). *Hizmet pazarlaması, kuram, uygulama ve örnekler*. (15. Baskı). Ekin Yayınevi.

- Öztürk, S. A. (2000). Hizmet kalitesi ölçümünde yeni bir yaklaşım: kritik olaylar tekniği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 57-68.
- Pajares, F. (2007). Elements of a proposal. Retrieved from <https://motivation.uky.edu/files/2013/09/The-Elements-of-a-Proposal.pdf>.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49, 41-50.
- Parasuraman, A., Berry, L. L., & Zeithaml, V. A. (1991). Understanding customer expectations of service. *Sloan Management Review*, 32(3), 39-48.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality, *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Pekkaya, M. & Akıllı, F. (2013). Hava yolu hizmet kalitesinin servperf servqual ölçeği ile değerlendirmesi ve istatistiksel analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 75-96.
- Sevim, Ş. Savaş, F. & Bozdoğan, T. (2018). Ortaöğretim mesleki eğitimi muhasebe ve finans alanında işletmelerde beceri eğitimi uygulamalarının hizmet kalitesi üzerine bir araştırma. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(24), 1729-1749.
- Sezer, C., Durmuş, A. ve Beşik, M. (2020). Özel sağlık kuruluşlarında hizmet alan bireylerin kalite algılarının belirlenmesi: bir servperf uygulaması. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 93-98. <https://doi.org/10.47542/Sauied.822452>.
- Songur, L., Turan A. ve Songur, G. (2017). Sağlık sektöründe hizmet kalitesinin servperf ölçeği ile ölçülmesi: şereflikoçhisar devlet hastanesi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 807-820.
- Soysal, A. N. ve Koçoğlu, D. (2018). Sağlık işletmelerinde müşteri odaklı pazarlama anlayışı ile hizmet kalite algısı arasındaki ilişki; bir hastane örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(1), 41-50. <https://doi.org/10.29249/Selcuksbmyd.349338>.
- Şeker, F. Yavuz, G. ve Unur, K. (2016). Algılanan Hizmet Kalitesi Düzeyine Göre Tez Yemek Restoranlarını Ziyaret Etme Nedenleri: Forum Mersin Avm'de Bulunan Tez Yemek Restoranlarından Hizmet Alan Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 4 (Special Issue 1), 244-257.
- Tarcan, G. Y. ve Balçık, P. Y. (2020). Sağlık Hizmeti Kalite Algısını Etkileyen Faktörlerin Servperf Modeli ile Belirlenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(1), 81-92.
- Temizkan, Ö. Y. (2019). Hizmet kalitesi algı ve beklentilerinin analizi: bir devlet hastanesi örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, CEEIK 2018 Special Issue, 147-158.
- Tuncer, İ. (2017). Yiyecek içecek işletmelerinde hizmet kalitesi boyutları ve ölçeklerinin incelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(16), 321-329.
- TÜİK, (2021a). <https://www.tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33711> adresinden 11 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK, (2021b). <https://www.tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?jsessionid=ByKbg6vTnr436zGF7LK02J0LRnJppkhC4sRCJrLbBKWLRTpXDQ8R!525788769?id=18522> adresinden 11 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.
- Uslu, A. (2013). Ankara şehirlerarası terminal işletmesi hizmet kalitesinin servperf yöntemi ile ölçülmesi. *Yeni Fikir Dergisi*, 5(10), 67-86.
- Vanpariya, B., & Ganguly, P. (2011). SERVQUAL versus SERVPERF: an assessment from Indian banking sector. *TIMS-QUEST*, 1(1), 3-13.
- Yapraklı, Ş. ve Sağlık, E. (2010). Hizmet işletmelerinde rekabet aracı olarak hizmet kalitesi ve ilişki kalitesi: konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Öneri Dergisi*, 9(34), 71- 85.

Atıf / Citation: Elibol, F. (2023). Özel bakım merkezlerinde hizmet kalitesinin ölçülmesi üzerine bir araştırma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 157-172. DOI: 10.22466/acusbd.1278057

- Yapraklı, Ş. ve Ünalın, M. (2016). Karayolu yolcu taşımacılığında hizmet kalitesinin ölçülmesi ve hizmet kalitesinin müşteri sadakatine etkisi: bir uygulama. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 115-130.
- Yeşilıdağ, A. Y. ve Ulusoy, H. (2021). Hastanede yatan hastaların algıladığı hizmet kalitesinin değerlendirilmesi: Trabzon ili örneği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(1), 91-106.
- Yao, Z., & Ding, X. (2011). Measuring passenger's perceptions of taxi service quality with weighted SERVPERF. *Applied Mechanics and Materials*, 97-98, 1181-1184. <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/AMM.97-98.1181>.
- Yıldız, O. ve Erdil, S. (2013). Türkiye havayolu yolcu taşımacılığı sektöründe hizmet kalitesinin karşılaştırmalı ölçülmesi. *Öneri Dergisi*, 10(39), 89-100.

Tanzimat ve Ticaret: Buharlı Çağında Ünye Limanı Tanzimat and Trade: Ünye Harbor in the Steam Age

Doç. Dr. Abdullah Bay¹

Öz

Karadeniz'in orta kesiminde yer alan Ünye Limanı, 18.yüzyıldan itibaren Tokat ve Amasya'da gelişen dokuma sektörüyle birlikte gittikçe önemini artırmıştır. Ünye İskelesi'nin önem kazanmasında coğrafi konumu ve iç kesimlere olan ulaşım kolaylığı etkili olmuştur. Liman, buharlı gemilerin bölgede seferlere başlaması ve Kuzey bölgelerinin Osmanlı egemenliğinden çıkmasıyla birlikte gittikçe gerilemiş, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren art bölgesi ve ticari ağlarıyla yeniden gelişmeye başlamış, bunun sonucu olarak da nüfus artmış, önemli derecede göç yaşanmış, ekonomik faaliyetlere bir dinamizm gelmiştir. Kırım Savaşı'nın güney Karadeniz iskelelerine getirdiği hareketlilik bu gelişmenin diğer etkenlerinden bir diğeridir. Fakat asıl önemli sebep, 19. yüzyılda Osmanlı tarım ürünlerine olan Avrupa talebidir. Doğu Karadeniz sahil yerleşimlerinin pek çoğunun gelişiminde ve bazılarının da bir iskeleden liman şehrine evrilmesinde, Avrupa ticaretinin Osmanlı limanlarında yarattığı üretim biçim ve ilişkilerindeki değişimin etkisini göz ardı etmek olanaksızdır. Amasya, Tokat, Sivas gibi geniş bir artalanın dışı açılan kapısı olan Samsun ve Ünye gibi limanların yükselişi bu dış talebin desteklediği istikrarlı tarımsal üretim artışından kaynaklanmıştır. Bu sayede yüzyılın sonlarına doğru Güney Karadeniz sahillerinin önemli limanları arasına giren Ünye önemli bir ticari hareketliliğe kavuşmuştu. Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öne çıkmaya başlayan Ünye iskelesinin ticari gelişimini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Ünye, Deniz ticareti, Gümrük, Canik, İhracat

JEL Kodları: F15, F54, N63

Abstract

Unye Port, located in the middle of the Black Sea, has gradually increased its importance with the developing weaving industry in Tokat and Amasya since the 18th century. The geographical location and the ease of transportation to the inner parts have been effective in the importance of Unye Port. While the port gradually regressed after the steamships had started voyages in the region and the northern regions came out of Ottoman domination, it started to develop again with its background and commercial networks as of the second half of the 19th century. Thus, the population increased, a significant migration was experienced, and a dynamism came to the economic activities. The mobility brought by the Crimean War to the southern Black Sea ports was another factor this development. However, the main reason was Europe's demand for Ottoman agricultural products in the 19th century. It is impossible to ignore the impact of the change in the mode of production and relations created by European trade in the Ottoman ports on the development of many of the Eastern Black Sea coastal settlements and the evolution of some of them from a pier to a port city. The rise of ports such as Samsun and Unye, which are the gateways to a wide background such as Amasya, Tokat and Sivas, resulted from the steady increase in agricultural production supported by this foreign demand. In this way, Unye, which became one of the important ports of the Southern Black Sea coast towards the end of the century, gained an important commercial activity. The aim of this study is to reveal the commercial development of Unye port, which started to stand out the second half of the 19th century.

Keywords: Black Sea, Unye, Maritime Trade, Customs, Canik, Export

JEL Codes: F15, F54, N63

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, abduallah.bay@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5420-8999

Giriş

Ünye iskelesinde 19. yüzyılın ilk çeyreği boyunca yavaşlayan ticaret hacmi 1840'tan itibaren tekrar yükselmeye başladı (Uygun, 2021). 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Rusya'nın Karadeniz'de ticaret yapma hakkını elde etmesi (Bostan, 1995: 353-394), benzer hakların kısa süreli aralıklarla Avusturya, İngiltere, Fransa, Prusya, Norveç, İsveç ve İspanya, ABD, Toskana ve Belçika'ya da verilmesi (Baskıcı, 2012) ve ekonomik hayatı serbestleştiren 1838 Balta Limanı anlaşması Karadeniz iskelelerinin ticaret hacmini artırmaya başladı. Ünye iskelesi de artış eğilimi gösteren Orta Karadeniz iskeleleri arasında bulunuyordu. Ünye'nin uğrak bir iskele hâline gelmesinde her ne kadar bu sebepler etkili olsa da gerçek anlamda hareketlenmesi buharlı gemilerin seyrüsefere başlamaları ile mümkün olabilmiştir. Karadeniz'de kullanılabilecek korunaklı limanların azlığı ve rıhtım ve iskele gibi altyapı hizmetlerinin yetersizliği gibi birçok olumsuzluk ticaretin önündeki en büyük engeli oluşturuyordu. Buharlı gemilerin 1830'lı yıllarda bölgede seyrüsefere başlamasıyla birlikte, ithalat ihracat oranları bakımından Orta Karadeniz iskeleleri önemli bir gelişim sürecine girdi (Woods, 1976). Özellikle buharlıların Osmanlı karasularına girişini müteakip adeta yeni bir dönem yaşanmaya başladı. Vapurların seyrüsefere başlaması deniz taşımacılığında olumsuz hava şartlarına bağımlılığı önemli oranda ortadan kaldırırken, iskeleleri Avrupa limanlarıyla entegre ederek batılı tüccarların ve girişimcilerin sahil iskelelerini keşfetmelerini, ardından da ticarî bağlantılar kurmalarını sağladı. Ancak buharlı gemilerin Karadeniz'de boy göstermesi ticarî hayatı hareketlendirse de geleneksel birçok sektörü olumsuz etkiledi (Emiroğlu, 1894/2007; Emiroğlu, 1888/2002; Emiroğlu, 1896/2007).

Bunların başında da gemi inşa sektörü geliyordu. 19. yüzyıldan önce Ünye'de gemi inşası önemli sektörler arasında bulunuyordu. Fatsa, Terme kazaları ile Ünye kazasına bağlı Cevizdere, Çöreği, Fenaris, İfraz nahiyelerinde bulunan ormanlardan sağlanan kereste ile Ünye tersanesinde tüccar gemileri inşa ediliyordu. Kentte, her yıl yirmi beş gemi inşa ediliyor, iskelede yüksek tonajlı yüz yelkenli faaliyette bulunuyordu. (Emiroğlu, 1902/2008; Emiroğlu, 1898/2007: 17; Serbestoğlu, 2015). Buharlıların bölgede seyrüsefere başlamasından sonra 19. yüzyılın sonlarına doğru artık beş on tonilatoluk sandallara bile nadiren rastlanılır olmuştu. (Emiroğlu, 1870/1993; Emiroğlu, 1896; Emiroğlu, 1872/1994; Emiroğlu, 1898). Bunun başlıca sebebi olarak buharlıların bölgede seyrüsefere başlaması gösteriliyordu.

Karadeniz'de vapurlar işlemezden evvel Ünye'de cesim ve müteâddit yelken gemileri inşa edilmekte ve ahalisinin kısm-ı azamı gemicilik sayesinde kesb-i servet ve saman eylemekte idi. İşte bu esnada idi ki Ünye'de müsaâde-i vakit ve hal ile büyük büyük konaklar yapılmış ve orası bir sûret-i fâikada lemadâr-ı şeref ve itibar olmuş idi. Ancak sonraları vapurların tekessür etmesiyle mevaridât-ı ticariyenin o vesâite inhisarı yelken gemilerinin sebep-i mahv u itibarı olduğundan Ünye'de gemicilik sanatı adeta mahv u münkariz olmuş (Emiroğlu, 1894/2007: 15, 575; Emiroğlu, 1896/2007: 16, 523-525).

Buharlı gemilerin seyrüsefere başlaması karşısında yelkenli gemiciliğin uğradığı dönüşümü konsolos raporlarından da izlemek mümkündür. Vapurların limanlar arasında kabotaj hakkından yararlanarak taşımacılık yapmaları bunun yanında Yunan, Avusturya, İtalyan ve İngiliz bandıralı yelkenli gemilerin de bu rekabete katılması özellikle kıyı iskeleleri arasında ticaret yapan yelkenlileri olumsuz etkiledi. Ünye, rekabetten en çok etkilenen yerler arasındaydı. Yelkenliler, ancak altyapı yetersizliklerinden iskelelere yanaşamayan buharlıların

yük ve yolcularını kıyıya ulaştırarak üstlendikleri yeni fonksiyonla varlıklarını devam ettirebildiler. Navlunların düşüklüğü, bir süre daha kıyı iskelelerinde varlıklarını korumalarını sağladı. Ancak rekabete dayanamayarak iş hacimleri eskisiyle kıyaslanamayacak derecede düştü. 19. yüzyılda Avrupa ekonomik yayılmasının denizlerdeki simgesi olan buharlıların, Osmanlı sahillerdeki üstünlüğü 20. yüzyılın başlarında iyice belirginleşti (Yılmaz, 2015). Sektörün gerilemesi karşısında işlerini kaybeden yöre halkı kunduracılık, demircilik, bakırcılık, kalaycılık, doğramacılık, kayıkçılık, dülgerlik gibi mesleklere yöneldi. Ayrıca Rusya, Romanya ve Bulgaristan'a veya İstanbul'a büyük bir göç dalgası yaşandı (Emiroğlu, 233-237; Emiroğlu, 1896/2007; Emiroğlu, 1872/1994; Emiroğlu, 1898/2007).

1. Orta Karadeniz İskelelerine İlk Vapur Seferleri: Kumpanyalar ve Acenteler

Karadeniz'de seyrüsefere çıkan ilk buharlı gemi hakkında mevcut bilgi, 1831'de İngiliz bandıralı iki buharlı geminin, İran'dan gelen ticarî malları nakletmek amacıyla İstanbul-Trabzon hattında seferlere başladığına yöneliktir (Weiener, 2003: 84-95). 1836 baharında İngiliz bandıralı Essex buharlısıyla Trabzon'a gelen İngiliz iş adamları İstanbul-Trabzon arasında buharlı gemi işletmek üzere sözleşme imzaladı. Buna kısa süre sonra Crescent adlı başka bir gemi de eklendi. 1836 yılında hat üzerinde Osmanlı ve Avusturyalıların işlettiği başka gemiler de sefere başladı. Avusturya Tuna Buharlı Nakliyat Şirketi, 1836 yılında Trabzon hattına haftada bir düzenli seferler başlatmıştı. Samsun limanından 1837 yılında İngiliz Crescent 4,272 ton, Avusturya bandıralı Ferdinando 2256 ton, Metternich ise 1680 ton emtia taşımıştı (Issawi, 1970; Uygun, 2017). Kumpanyaların seferlere başlamasıyla birlikte karayoluna göre daha güvenli ve hızlı olmasından dolayı vapurlar tercih edilmeye başlamıştı (Çağlayan, 2006). Birkaç buharlı gemiyle başlayan seferler kısa sürede gelişerek yüksek sermayeli anonim şirketlere dönüşmüştü.

Osmanlı Devleti de bu gelişmelere ilgisiz kalamayarak buharlı serüvenine dâhil oldu. 1840'larda Karadeniz limanları arasında seferlere başlayan Osmanlı Tersane Şirketi (daha sonra İdare-i Mahsusa), önceleri Trabzon ve Samsun gibi büyük limanlara uğrarken zamanla, Ereğli, Ordu, Ünye ve Rize gibi küçük limanlara da düzenli olarak uğramaya başladı (Baskıcı, 2012). 1845'te Fevaid-i Osmaniye Şirketine ait buharlıların İstanbul-Trabzon hattında düzenli seferlere başlamasıyla İstanbul'un Karadeniz kıyı iskeleleriyle bağlantısı düzenli hale geldi. Peş peşe kurulan yerli ve yabancı şirketlerle liman şehirleri arasında yük ve yolcu trafiğinde canlılık artmaya başladı (Kütükoğlu, 1995). Bunlardan biri olan Avusturya'ya ait Lloyd Kumpanyası, Trieste, İzmir, İstanbul, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, İnebolu ve Trabzon hattında düzenli seferler yapmaya başlamıştı. 1851 yılından itibaren Osmanlı vapurları ve Lloyd kumpanyasının bu hattaki etkinlikleri giderek arttı. 1845'te İngiliz Peninsular-Oriental Kumpanyası dört buharlısıyla Liverpool-İstanbul-Samsun-Trabzon seferlerine başladı. 1850'lere gelindiğinde dördü Osmanlı, ikisi Avusturya ve biri İngiliz olmak üzere yedi büyük tonajlı buharlı aynı güzergâhta sefer düzenliyordu. Fakat Peninsular-Oriental, sübvansiyon almaya başlayan Lloyd ve yine Messageries kumpanyalarının rekabetine dayanamayarak 1858 yılında Karadeniz seferlerinden çekilmek zorunda kaldı. Rekabete katılan Rus Buharlı Nakliyat Kumpanyası da Kafkas hattı dâhilinde Redutkale-Batum-Trabzon arasında düzenli seferlere başladı. Şirket, Samsun limanına başlangıçta haftada bir sefer düzenlemekteydi. Şirket vapurları Fatsa ve Ünye iskelelerine yolcu ve yük durumuna göre uğruyordu. Kumpanya, 1862 yılında Batum, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun ve İnebolu limanlarına düzenli seferler yaparken Rus Buharlı Nakliyat

Şirketi, Rusya'nın güney limanlarından gelen yük ve yolcunun büyük çoğunluğunu tek başına taşımaktaydı (Uygun, 2015; Karakulak, 2017; Kılıçaslan, 2013). Fransız Mesajeri Kumpanyası ise, 1 Temmuz 1857'de İstanbul-Sinop-İnebolu-Samsun-Giresun-Trabzon arasında haftada bir seferlere başladı. Mesajeri vapurları, İstanbul-Trabzon-Batum hattı seferleri sırasında Sinop, İnebolu, Samsun, Ünye, Fatsa, Ordu ve Giresun'a yük ve yolcu durumuna göre uğrayacaktı. Resmî makamlar seferler için alınan karardan memnuniyetlerini her vesile ile gösteriyorlardı.

Osmanlı limanlarına uğrayan buharlıların gittikçe artması ve buna bağlı olarak deniz ticaretinin gelişmesi ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel yönden köklü değişimlere yol açtı. Bunlar arasında bulunan Ünye, Fatsa ve Ordu gibi küçük kıyı iskeleleri bir zamanlar sahip oldukları hareketli ticarî hayata yeniden kavuşmaya başladılar (Emiroğlu, 1888/2002; Uygun, 2015). Mahsusa, Lloyd ve Paquet şirketleri de bu iskelelere düzenli seferler yapmayı yararlı ve ticarî buldular (BOA, HR.MKT, 198/8; Yılmaz, 14/29). Babıali kumpanyaların girişimlerini teşvik etmek amacıyla kaptan ve acentelerine nişan vererek memnuniyetini hissettiriyordu (BOA, İ.HR., 228/13369). Kırım Savaşı akabinde Karadeniz iskeleleri arasında en önemli aktörler Avusturya Lloyd, İdare-i Mahsusa ve Fransız Mesajeri kumpanyalarıydı. 1864 yılında Fransız vapurlarının Ünye'ye de uğraması için Trabzon'daki Fransız konsolosuna talepte bulunulmasına karşın Fransızlar bu isteği olumsuz karşıladı. Ancak Fevaid-i Osmaniye Kumpanyasına ait vapurlar Trabzon-İstanbul hattında Ünye'ye de uğramaya başladı (Serbestoğlu, 2015).

1869 yılından sonra yerli ve yabancı kumpanyaların sahil iskelelerine yönelik düzenli seferleri arttı. Rus, Fransız, Avusturya kumpanyaları Sinop, Samsun, İnebolu, Ordu ve Giresun gibi ana iskelelere uğrayarak İstanbul'a ulaşmaktaydı. Fevaid-i Osmaniye (daha sonra Aziziye ve İdare-i Mahsusa) vapurları ise her Çarşamba İstanbul'dan hareketle Ereğli, Amasra, İnebolu, Sinop, Samsun, Ünye, Ordu ve Giresun'a uğrayarak pazar günü Trabzon'a ulaştıktan sonra Rize ve Batum'a gitmekte, çarşamba sabahı Trabzon'dan aynı güzergâhı takip ederek İstanbul'a dönmekteydi. Her ne kadar Osmanlı buharlıları idarî sorunlar sebebiyle yüksek karlar elde edemiyorlarsa da yabancı vapurların düzenli uğramadıkları Ereğli, Tirebolu, Sinop, Ünye, Ordu ve Giresun gibi küçük iskelelere düzenli seferler gerçekleştirerek hem rekabet edebilirliklerini artırıyor hem de bu küçük şehirlerin ticarete katılmalarını kolaylaştırıyordu (Emiroğlu, 1869/1993; Emiroğlu, 1870; Emiroğlu, 1871/1993; Emiroğlu, 1872). Osmanlı-Rus savaşı sonrası Batum güzergâhtan çıkarıldı. Savaş sonrası seferlerine devam eden (1889'da) İdare-i Mahsusa gemileri salı günü İstanbul'dan Trabzon'a hareket ediyor, pazartesi de buradan hareketle cuma günü İstanbul'a geri dönüyordu (Koca, 2015).

19. yüzyılın son çeyreğinde İdare-i Mahsusa, Lloyd, Mesajeri ve Rus kumpanyaları yolcu ve yük taşımacılığında büyük bir rekabete girişti. Aynı şirketler ayrıca posta taşımacılığı da yapıyordu. Bu kumpanyalar haftada bir defa düzenli olarak Ünye'ye de uğruyordu. 19. yüzyılın son çeyreğinde yeni bazı küçük şirketler de bu rekabete dâhil oldu. 1885'te İngiliz Pappa Yannie Kumpanyası Ünye'ye ayda bir uğramaya başladı. 1887 yılında düzenli vapur işleyen iskeleler arasında Trabzon, Rize, Tirebolu, Ordu, Ünye ve Samsun bulunuyordu. Haziran 1887'den itibaren Courdji (Gürcü) ve Yunan Panhellenique, Temmuz 1892'de Fransız Paquet, 1896'da İtalyan Florio Rubattino kumpanyaları 15 günde bir seferlere başladı (Emiroğlu, 1888; Ünver, 2008; Uygun, 2018). İdare-i Mahsusa eski gücünü kaybettiğinden 1899 yılında Trabzon

hattını iptal etse de 20. yüzyılın başında artık iskele buharlı gemiler tarafından düzenli olarak ziyaret edilmeye başlamıştı (Koca, 2015).

Bölgedeki ticarî hareketliliğin sonucu olarak düzenli seferlere başlayan kumpanyalar Orta Karadeniz iskelelerinde acenteler açtı. Acenteler yük ve yolcu hizmetleri yanında çoğu kez konsolosluk görevlerini de yerine getiriyordu. Ünye`de acenteler ana iskelelere göre daha geç tarihte açılmıştır. 1870 yılında Rusya, Fransa ve Avusturya kumpanyalarının Samsun, Ordu ve Giresun gibi ana iskelelerde acenteleri bulunmasına karşın Ünye`de yoktu. Sadece Fevaid-i Osmaniye Kumpanyası acente açmış ve vekil olarak İsadör göreve başlamıştı (Emiroğlu, 1870/1993). Bununla birlikte Ünye`de açılan Avrupalı deniz nakliye şirketlerinin tayin ettiği acente çalışanlarının çoğunluğu yerli Ermeniler ve Rumlardan oluşuyordu. 1871 yılında Fevaid-i Osmaniye`nin acente temsilcisi Kukula, (Emiroğlu, 1871/1993). 1872`de ise Mehmet Kaptan idi (Emiroğlu, 1874/1994). 1901`de İdare-i Mahsusa acente vekili Yorgaki Efendi, kâtip Refet Bey, Emtia Memuru Filip Efendi, Refiki Ahmet Bey oldu (Emiroğlu, 1901/2008). 1902 yılında ise şehirdeki acentelerin sayısında önemli artışlar oldu. Bu, kumpanyaların düzenli sefer listesini de gösterir. İdare-i Mahsusa acentesi Ömer Efendi, kâtibi Hamdi Efendi, Gürcü acente vekili Karakaşyan Minas Efendi, Rus acente vekili Parshiyani Artin Efendi, İtalyan ve Fransız Mesajeri vekili Öksüzyan Tatyos Efendi idi (Emiroğlu, 1902/2008: 20, 519; Emiroğlu, 2008: 21, 819). 1904`te İdare-i Mahsusa acente vekili görevine Mehmed Efendi tayin edilmişti (Emiroğlu, 1904/2009).

Orta Karadeniz iskelelerinin ticarî öneminin artmasıyla Samsun`a birçok konsolosluk da açıldı. Bu konsolosluklar aynı zamanda Ünye`deki yabancı tüccarların işlerini de takip ediyordu. Samsun`da temsilcilik açan ilk ülke İngiltere olmasına karşılık Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya, Sicilya, İsveç Norveç, İran, Belçika, Amerika ya konsolosluk açmış ya da vekâletle işi halletme yoluna gitmişlerdir (Emiroğlu, 1901/2008). 1904 yılında bunlara Yunan konsolosluğu da eklenmişti (Emiroğlu, 1904/2009).

Kaza statüsünde olan Ünye`nin ekonomisi bu dönemde bir hayli hareketlilik kazandı. 19. yüzyılın son çeyreğinde Ünye kazası nüfus açısından Samsun, Çarşamba ve Bafra`dan sonra gelmesine rağmen dükkân, mağaza, fabrika ve han açısından üst sıralarda yer alıyordu. Fabrika sayısı açısından ikinci, han açısından da üçüncü sıradaydı. Bu durum Ünye`deki ticarî hayatın canlılığını yansıtmaktadır (Emiroğlu, 1881/1999).

2. Tanzimat Bayındırlığı ve Ünye İskelesi

Devlet adamları, daha Tanzimat`ın ilanından önce vapurlar karşısında rekabet edemeyen yelkenli gemilerin rekabet edebilirliğini artırmak için alternatif çareler üzerine kafa yormaya başlamışlardı. Bu kapsamda kaptanıderya Hüsrev Mehmed Paşa`nın teklifi uygulamaya koyulmuştu. Gönderilen emirle Karadeniz sahillerinde yapılan küçük boyutlu çiftbaşlı, birik ve mortiko gibi ufak gemilerin inşası yasaklanmış, küçük tonajlı gemiler için çalışma ilamı verenlerin cezalandırılacağı kadırlara duyurulmuştur.

...ticaretleri birkaç iskeleye münhasır ve bu iskelelerde hamûle bulamadıkları sûrette zarûri ahar tarafa gidemeyub hamûle zuhuruna muntazır olarak tûl müddet boş durup bir takım masârife dûçar ve ticaretten hâsıl olan nema masârife vefa etmeyerek beyhûde rahnedâr olduklarından gayrı bu sûret matlûb olan ticaretin ta`tiline bâis ve bâdi bir keyfiyet olduğu ve

sevâhil-i mezkûrede inşa olunan ticaret sefâyini beş çifte ve soba başlı olmayıp ve ikişer üçer direkli şehtiye birik, iki direkli birik...

Ayrıca büyüklükleri ölçmek üzere Tersane-i Amire, yerel tersanelere endaze ölçüsü göndermiş ve ölçüye uyulması zorunluluğu getirmiştir. Önemli bir tersanenin bulunduğu Ünye de ferman gönderilen yerler arasındaydı (MŞH, ŞSC.d., 8947, 86). Ancak girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

Gemi tonajlarının artırılması çabasının başarısız olması üzerine vapur sayısının artırılması ve şirketleşmeye ağırlık verilmiştir. 19. yüzyılda deniz ticareti, rekabet ve sürate dayandığından yelkenlilerin yarışta yer almasının imkânsızlığı devlet adamlarını farklı çareler aramaya sevk etmiştir. Şirketleşme, yelkenlilerin buharlılara karşı rekabetinin artırılmasında önemli bir girişim olarak görülüyordu. Çünkü düşük kârlarla çalışan ve bu sebeple rekabette zorlanan yelkenliler, açık denizde zorda kaldıklarında, denize atmak zorunda kaldıkları yükler sebebiyle ya iflas etmekte veya yüksek tazminat ödemek zorunda kalmaktaydı (Emiroğlu, 1898/2007). Geleneksel politikaların başarısız olması karşısında merkez ve yerel bürokratlar, iskele altyapısının geliştirilmesine yönelik yatırımlara yöneldiler. Ünye’de de altyapı yatırımlarına öncelik verildi.

2.1. İskele ve Liman Dairesi

19. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar küçük yelkenli gemilere hizmet veren mütevazı yapısını koruyan Ünye iskelesi, büyük tonajlı buharlı gemilerin sefer sayılarının artmasına bağlı olarak daha büyük ve fonksiyonel iskele ve limana ihtiyaç duymaya başladı. Limanın sığ yapısı büyük tonajlı gemilerin açıkta demirlemesine, bu da ticaretin yavaşlamasına yol açıyordu. Bu sebeple rüzgârlı ve dalgalı havalarda gemiler, Sinop ve Vona limanlarına sığınmak zorunda kalıyordu. Kötü hava şartlarında büyük tonajlı gemilerin iskeleye yanaşamaması, kolaylıkla yükleme-boşaltma yapılabilen liman altyapısının bulunmaması, depoların olmaması modern rıhtım mimarisini zorunlu kılıyordu (BOA, A.MKT.UM., 305/21). Ayrıca Ünye iskelesi, Sinop, Giresun, İnebolu, Trabzon, Samsun gibi önemli asker nakil noktaları arasındaydı (BOA, Y.PRK.ASK., 100/106). İskele bölgeden sevk edilen birliklerin naklinde kolaylık sağlıyordu. Bu amaçla Ali Saip Paşa ve Canik vapuru sık sık Ünye iskelesine sefer düzenliyordu (BOA, Y.PRK.ASK., 58/104). Batum göçmenlerinin nakillerinde de Ünye önemli iskeleler arasındaydı. Bütün bu sebepler mevcut iskelenin yetersizliğini ve kullanışsızlığını gündeme getirmiştir.

Tanzimat sonrasında Ünye iskelesinin yenilenmesi düşüncesi ilk defa Samsun limanının keşfi için görevlendirilen Miralay Salih, Fazıl Efendi ve Andrey Kalfa heyetinin yaptığı keşif kapsamında gündeme gelmişti (BOA, Y.PRK.ASK., 58/104). Andrey Kalfa, Ünye`de bulunan taş ocaklarını incelemiş ve Samsun limanının inşası için ihtiyaç duyulan büyük düzgün tomruk taşların buradaki ocaktan getirilebileceğini belirtmişti. Fakat iskeleden gemilere taş yüklemek mümkün görünmüyordu. Bu sebeple Ünye’ye 75 m., Derbent’e ise 38 m. uzunluğunda iki ahşap iskele inşasını teklif etti. Aynı zamanda yapılacak iskeleler yerel ticaretin gelişmesine de katkı sağlayacaktı (BOA, İ.MVL., 505/22860; Serbestoğlu, 2015). Gerekli masrafların belediye tarafından iskeleye eklenecek resimlerden karşılanması da teklif edilmişti. Samsun limanının keşfiyle görevlendirilen Miraliva Fevzi Paşa ve Mühendis Torino, Ünye iskelesinde de keşif yapmakla görevlendirildiler (Serbestoğlu, 2015). Yapılan keşfin ardından teklif kabul edildi.

Ünye iskelesine eklenecek resimlerden alınacak tarife de belirlenmişti: Tarifeye göre gelen giden yolculardan yolcu başına 5, kuzu, koyun ve keçiden 5, beygir, sığır, camus, ester ve merkep 200, şeker, kahve ve sabun denklelerinden 10, Karavice (Karavide-Kerevit) fıçısından ve demir ve diğer eşyadan 5, vapura yüklenen elma, kendir, halat denklelerinden 5, pirinç, fasulye lazot denklelerinden 5, 200 kileye kadar Fatsa ve Terme'ye gidip gelen pazarcı kayığıyla yelkenlilere eşya yükleyenlerden 100, Trabzon, Samsun, Tirebolu, Giresun ve diğer yerlerden gelip giden kayıklardan 200 kuruş alınacaktı. Kısa sürede tamamlanan iskele hizmet vermeye başlamıştır. Ancak iskele buharlıların yanaşmasına uygun olmadığından daha çok yerel ihtiyaçlara cevap verebiliyordu (BOA, ŞD., 1826/3).

İskelenin yetersiz kalması ve onarıma ihtiyaç duyması kısa süre sonra inşasını tekrar gündeme getirmiştir. Gerekli paranın da belediye bütçesinden karşılanması, buna karşılık belediye bütçesine iskele gelirlerine eklenecek resimlerin tahsis edilmesi teklif edilmişti. Onarıma ihtiyaç duyan iskelenin yolculara zorluk çıkarması üzerine inşa için gerekli 5980 kuruşun belediye gelirlerinden karşılanması, buna karşılık yıllık miktarı 600 kuruşu geçmemek üzere iskele gelirlerinin masrafları karşılayana kadar belediye bütçesine sayılması kararlaştırılmıştır² (BOA, BEO.AYN.d., 930, 31). Ancak belediye idaresinin resim toplaması sorun oluşturmuş, Ünye'den gönderilen Liva Meclis-i İdare mazbatasına üzerine, karar Encümeni Mahsus-ı Meşveret'te görüşülerek onarım harcamalarını karşılayana kadar resim alınmasına izin verilmiştir (BOA, İ.MMS., 53/2349; BOA, BEO.AYN.d., 929, 86). Belirtilen tarifeye göre gelip giden yolculardan 20 para, iskeleye getirilen atlardan 2, İstanbul'dan gelen eşya sandıklarından 20, şeker fıçası 10, balya dengi 1, pirinç çuvalı 5, mısır kile 1, kendir dengi 5, şişe sandığı 2, çelik sandığı 5, çam sandığı 5, içki fıçası 1, gazyağı 5, sabun çuvalı 5, çivi fıçası 5, kına çuvalı 5, elma sandığı 20 para ve yüklü gelip-giden deniz araçlarından 1 kuruş alınacaktı (BOA, ŞD.,1829/12; BOA, BEO.AYN.d., 929, 86). 1874 yılına gelindiğinde şehirde iskele hizmet vermeye başlamıştı. Bunun yanında Taşbaşı mevkiinden Rum mahallesinin dere ağzına kadar 250 m. uzunluğunda rıhtım da yapılmıştı (Emiroğlu, 1874/1994). 1893 yılında iskeleye hizmet veren gümrük binasının sahilinden uzakta kiralık bir hanede bulunmasının liman gelirlerini düşürmesi ve yüksek kira ödemesini gerektirmesi sebebiyle sahile yakın hazine arazisi üzerine liman dairesi inşasına da girişilmişti.³ (BOA, İ.BH., 1/12). Böylece Ünye iskelesi ve ticari altyapısı için önemli bir adım daha atılmıştı.

2.2. Telgraf

Telgraf, iletişimi hızlandırmasıyla girdiği yerlerde ticaretin gelişmesine sebep oluyordu. 1868 yılında Samsun üzerinden Ünye sahili boyunca telgraf hattının döşenmesi ve kasabada bir telgrafhane açılması için hazırlıklara başlanmıştı (BOA, A.MKT.MHM., 431/92). 1873 yılında Samsun üzerinden gelen telgraf hattı, Ünye'ye ulaşmış ve Niksar ile de bağlantı kurulmuştu. (BOA, A.MKT.MHM., 457/16). Samsun ve Ünye çevresi döşenen telgraf hattıyla öncelikle başkent İstanbul ve bu yolla da dış dünyayla haberleşme ağı içine girdi.

² "...iskelenin inşası ticaret-i mahalliyeyi tevsi'..."

³ "Ünye iskelesinin memerr ve işlek mahallden olduğu halde bir liman dairesi olmayıp liman reisi ötede beride ve sahilde uzakta ikamet ederek..." 20 C 1310/9 Ocak 1893.

2.3. Karantinahane

19. yüzyılda sahil kentlerinde en önemli sağlık kuruluşu olarak karantinahane bulunuyordu (Sarıyıldız, 2001; Yılmaz, 2017; Çalışkan, 2019). Ünye'de ilk karantina teşkilatının belgelere yansması 1863 tarihindedir. Bu tarihte şehirde bir karantinahane bulunuyordu (BOA, MVL., 658/15). 1870 yılında başında müdür ve tabibin bulunduğu karantina teşkilatı da faaliyette bulunuyordu. Ünye kazası müdür vekili Osman Efendi, aynı zamanda karantina memuru olarak görevlendirilmişti (Emiroğlu, 1993; Emiroğlu, 1872/1994; Emiroğlu, 1881/1999; Emiroğlu, 2008; BOA, TFR.I.A., 19/1873; Emiroğlu, 1896/2007; Emiroğlu, 1898/2007; Emiroğlu, 1900/2008; Emiroğlu, 1901/2008). 1895'te liman reisi Mustafa Efendi, karantina memuru Osman Efendi, kâtip ise Osman Efendi idi. (Emiroğlu, 1894/2007). 1903 sonrasında da kazada karantina idaresi varlığını aktif olarak devam ettiriyordu. Karantina dairesinde memur Suat Efendi, kâtipi ise Hakkı Efendi idi. İskelenin idaresinden sorumlu komisyonda mülazım Tahsin Efendi, nüfus memuru Ali Rıza Efendi, zabıta memuru Reşid Ağa görevlendirilmişti. (Emiroğlu, 1902/2008).

2.4. Fener

Ünye iskelesinin altyapısı için yapılan diğer önemli bir girişim de fener inşasıydı. Önemli bir buharlı trafiğine sahne olan Orta Karadeniz iskelelerinde deniz güvenliğini sağlayan fener bulunmaması önemli bir eksiklikti. Eksişin giderilmesinde Kırım Savaşı bir dönüm noktası oldu. Karadeniz'in Anadolu sahillerinde 1863 yılında fenerler hizmet vermeye başlamıştı. Ancak Ünye'de fenerin hizmet vermeye başlaması sonraları olmuştur. 1872 yılında Ünye limanına muhtemelen seyyar bir fener asılması için emir verilmiştir (BOA, ŞD., 1826/21). Dâhiliye Nezaretine 1893 tarihinde çekilen telgrafta Ünye iskelesine bir fener inşa edilmesi gerektiği bildiriliyordu. (BOA, İ.BH., 1/12). Hazırlanan proje gecikmelerle birlikte Meclis-i Mebusan tarafından ancak 1909 bütçesiyle onaylanmıştı (BOA, İ.BH., 1/12; BOA, DH.İD., 75-1/20). Fener, 1. Dünya Savaşı öncesinde hizmette bulunuyordu (BOA, DH.İD., 74/67).

2.5. Ulaşım ve Yollar

Devleti uzun yıllar uğraştıran temel sorun ise artalanla irtibatı sağlayacak yolların inşasıyla ulaşım sorununun çözüme kavuşturulmasıydı. Bölgenin yeryüzü şekillerinden dolayı artalanla bağlantısı hep sorun teşkil etmişti. Tanzimat'a kadar bölgede iç kesimlerle ulaşımı sağlayacak önemli bir bayındırlık hizmeti yapılmamıştı. Canikli Ali Paşa, 1791 yılında Ünye'de kaldırımlı bir yol yaptırmış, ancak tamir yapılmadığından bu yol zamanla kullanılmaz hale gelmişti. (BOA, İ.DH., 508/34574). 1840 yılında Tokat kalhanesinde dökülen bakırın Samsun iskelesine nakledilmesinde karşılaşılan lojistik sorunlar, sancakta yol yapımını yeniden gündeme getirmiştir. Devlet karşılaştığı sorunlar karşısında nakliye işlemlerini hızlı ve düşük maliyetli hale getirmek üzere yol çalışmalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Trabzon Valisi Osman Paşa'ya Canik sancağında yol yapılarak araba naklinin kolaylaştırılması emredilmişti. O da Canik, Lâdik ve Amasya arabalarının kullanabilmesi için Canik'te yol ve köprü yapımı için keşif yaptırmış, keşfin ardından 3800 kulaçlık bir yolun Karadağ, Kavak, Kuzpınar, Mamur dağı güzergâhı üzerinden inşasının başlaması için Meclis-i Vala karar vermiştir (BOA, İ.MVL., 10/156).

1862 yılında Çarşamba yolu üzerinde Samsun'a bir saat kadar uzaklıkta Derbend mevkiinin tamiri için girişimde bulunulmuştur. Derbend mevki, Arim, Ökse, Ayvacık, Terme,

Akçay, Ünye, Fatsa kazalarına oradan da Trabzon'a kadar irtibat kurulmasına engel oluşturuyordu. Kazalarda yetiştirilen ürünler ulaşım engeli yüzünden buraya kadar getirilmekte, buradan yüksek ücret ödenerek kayıklarla Samsun'a nakledilebilmekteydi. Anadolu'nun iskelesi konumunda bulunan Samsun ile doğudaki kazalarla ulaşımın sağlanması asker nakillerinde de kolaylık sağlayacaktı. Bu değerlendirmeler üzerine gönderilecek cephane ile ulaşım engel olan taşlık alanın patlatılarak yol bağlantısının sağlanması kararlaştırılmıştır. Yol, 57 günlük çalışmayla tamamlanmış ve doğudaki kazalarla irtibat sağlanmıştı (BOA, İ.DH., 508/34574; Serbestoğlu, 2015).

Ünye için daha hayati öneme sahip asıl güzergâh sahili iç kesimlere bağlayacak Niksar yolu projesiydi. Ünye'yi Niksar üzerinden iç kesimlere bağlayacak yol hem kaza hem de artalanı için hayati öneme sahipti. Yol bağlantısıyla iç kesimlerde yetiştirilen ürünler Ünye iskelesi üzerinden kısa sürede pazarlanabilecekti. 19. yüzyılın sonunda ticarî önemi dikkati çeken bu yolun inşası için teşebbüse geçilmiştir. 1864 yılında yol kısa sürede şose olarak tamamlanarak ulaşım açılmıştır.⁴ (BOA, A.MKT.MHM., 315/63; BOA, A.MKT.MHM., 315/56). Tokat'tan Samsun'a 40 saatte gidilirken artık Niksar yoluyla Ünye'ye 25 saatte gidilebiliyordu. Erzak ve yük arabaları bu yolu kullanarak iç kesimlerden Ünye'ye mal taşımaya başlamıştı. Ancak yol toprak kaplı olduğundan yağmurlu havalarda ve kış mevsiminde sorunlar baş gösteriyordu. Bundan sonra da yolun onarımı ve tamamlanması için çalışmalar devam etti. 1881 yılında Tokat-Niksar-Ünye yolunu açma çalışmaları yoğun şekilde devam ediyordu. Tokat'tan Ünye iskelesine kadar açılacak yolun Niksar kasabasına kadar ki 50 km. kısmının düzenlenmesine aynı yıl başlanmış, Kelkit ırmağı üzerinde ayakları kargir, üzeri ahşap 640 m. uzunluğunda 45 köprü tamamlanmıştır (BOA, İ.DH., 904/71851). 1894 yılında Ünye ile Tokat'ı birbirine bağlayacak yol tamamlanmıştır. Yolun Ünye kazası sınırlarındaki kısmı 77 km uzunluğundaydı (Emiroğlu, 1894/2007; Emiroğlu, 1898/2007; Emiroğlu, 1902/2008). Ancak 1902 yılında hala daha Tokat-Niksar yolunun işlerliğini artıracak hususi yollar yapılamamış, çarşının dar ve düzensiz yolları ıslah edilememişti. Yalnızca yedi sekiz altlı üstlü mağaza inşa edilmiş, hükümet dairesinin yanından Niksar yolunun başlangıcına kadar yeni bir yol yapılabilmişti (Emiroğlu, 1902/2008; Emiroğlu, 2008). Ancak yine de Tokat-Niksar yolu mevcut haliyle Ünye iskelesine hareketlilik kazandırmıştır.

Ünye kazasına gelince vaktiyle gemi inşaatı ve kereste ihracatı yüzünden mühim bir servete mâlik olmak cihetiyle pek mamûr olan Ünye kasabası bilâhare servet-i tabiîye ve sınaîyesine galebe etmiş ve bu sebeple mamûriyet ve nüfûs-ı sâbıkası dahi hayli tedenniye uğramış ise de saye-i umranvâye-i cenab-ı cihandârîde âhiren Ünye'den Niksar'a ve oradan Tokat'a doğru küşâd olunan tarîk sayesinde hayat-ı ticariye yeniden uyanmağa başlamıştır (BOA, DH.MKT., 1042/61).

19. yüzyılın son çeyreğinde Ünye'yi de yakından ilgilendiren merkezinde Samsun'un olduğu daha büyük bölgesel projelere girildi. Planın en önemli ayağını, Samsun'u ve burada inşa edilecek limanı iç kesimlere bağlayacak olan Amasya-Sivas yolu oluşturuyordu. Üsküdar'dan başlayıp Anadolu'yu baştanbaşa aşacak yol Samsun'a da bir çıkış kolu verecek, yol doğruya Erzurum ve Diyarbakır'a oradan Bağdat'a inecekti. Bu amaçla Samsun limanının işlem hacmi de özel olarak değerlendirilmişti (BOA, İ.MVL., 370/16270). Asıl amaç, Rusların

⁴ “Bir buçuk mah zarfında kâmilten tesviye ve inşa olunarak zahire arabaları mürur ve ubura başlandığından..”. “Yakın vakitte oradan Ünye pazarına arabalar gelip...”.

yatırımlarıyla büyük gelişme gösteren Kafkasya'nın ticarî potansiyelini Samsun'a çekmekti (BOA, BEO.AYN.d., 934). Bunun yanında artalanı oluşturan Amasya, Sivas, Harput, Mardin, Musul, Şehrizar, Süleymaniye, Revandez, Basra, Bağdat, Ankara, Kayseri, Aziziye, Yozgat şehirleri ve bağlı yerleşim yerlerinin ulaşım altyapısının inşa edilerek ticaretin geliştirilmesi de amaçlanıyordu. Gerçekleşmesi durumunda Ünye iskelesinin de işlem hacmini artıracak bu projenin keşfi için emir verilmiştir.⁵ (BOA, BEO.AYN.d., 936). 1863 yılında projenin gerçekleştirilmesi için çalışmalar yoğunlaştırıldı. Yol çalışmalarına törenle başlandı (BOA, MVL., 697/38). Ayrıca yapılan değerlendirmede bölgede yetiştirilen tütünün dünya piyasalarına sunulabilmesi için Samsun'da bir duhan çarşısı ve liman yapılması şart görülüyordu (BOA, BEO.AYN.d., 936). Müfettiş Ali Rıza Efendi'nin bölgeden ayrılmasıyla birlikte yapılan çalışmalar yavaşladı⁶ (BOA, BEO.AYN.d., 929; BOA, BEO.AYN.d., 929). Her ne kadar 1867 yılında yabancı mühendislerin nezaretinde yol inşaatına devam edilse de yolun masraflı olacağı hesaplanınca çalışmalar ertelenmiş, ancak yerel imkânlarla devam ettirilmiştir. Samsun-Sivas demiryoluna öncelik tanınarak 10 yıl gibi uzun bir sürede bitirilebileceği gerekçesiyle projeden vaz geçilmiş, mevcut Amasya ve Sivas yolunun şose şekilde korunmasının sağlanması ve elde bulunan paranın da limana harcanmak üzere saklanması istenmiştir.⁷ (BOA, BEO.AYN.d., 934; BOA, BEO.AYN.d., 930; Serbestoğlu, 2015). Kısa süre sonra liman inşaatının büyük sermaye gerektirmesi ve yol gibi altyapı hizmetlerinin öncelikli görülmesi sebebiyle Amasya yolu tekrar gündeme geldi.⁸ (BOA, BEO.AYN.d., 934). 1878 yılında Samsun-Amasya yolunun yapılmasının hızlandırılması ve tamamlanmasıyla yakından ilgileniliyordu (BOA, BEO.AYN.d., 929). 1894 yılında şose olarak açılışı yapıldığı kayıtlara yansıyan Sivas-Samsun yolunun Samsun kısmı, geçen dokuz yılda bakıma muhtaç hale geldiğinden esaslı onarımdan geçirilmiştir (Emiroğlu, 1894/2007; Emiroğlu, 1898/2007).

3. Seyrüsefer: İskele Trafiği ve İthal/İhraç Ürünleri

Vapurların seyrüsefere başlaması bölge ticareti ve iskeleleri için itici bir güç olmuştur. 19. yüzyıl öncesinde mallarını çoğunlukla karayolu ile İzmir'e götürmeyi tercih eden Kayserili tüccarlar, artık Samsun ve çevresindeki iskeleleri tercih etmeye başladı. Bunun sonucu olarak Orta Karadeniz iskeleleri özellikle de Samsun gelişmeye başlamıştı. Samsun ve yakınındaki İnebolu, Sinop, Ünye, Fatsa ve Ordu iskeleleri 1840'lara doğru Trabzon limanının etki alanından çıkarak uluslararası ticaretin Anadolu'ya giriş noktaları haline gelmişlerdir (Yılmaz, 2015; Karakulak, 2020). 1840-1842 yılları arası Samsun, Sinop ve yakınındaki bağlı iskelelerin ithalat-ihracat görünümü hakkında bilgi veren aşağıdaki tablo, ithal-ihraç ürünleri ve gelirlerindeki yükselişe ışık tutmaktadır (Tablo 1).

⁵ Canik mutasarrıflığına Samsun limanının inşası için tahrirat üzerine Meclis-i Valadan yazılan keşif mazbatası. Liman olmamasının tehlikeli sonuçları şöyle belirtiliyordu "ekseriya vuku bulan fırtunalarda göz göre yolcu ve eşya gark ve telef olmakla ve hususan vapurlar çok duramadıklarından mevsim i şitada ve gecelere tesadif ettiği esnada nisvan ve sibyan küçük sandal ve kayıklar ile büyük dalgalar arasında aşırı derece heyecana düşmekte olduğu ...". 19 Ca 1283. 1866.

⁶ "...Samsun'dan Amasya'ya kadar yapılmakta olan tarikin tesviyesine...". 21 Trabzon Vilayetine Şukka 29 Ra 1285/20 Temmuz 1868

⁷ Trabzon Vilayetine şukka. "Sebebi verilecek cüzî meblağ ile sekiz-on senede vücûda gelerek ol vakte kadar sâye-i terakkiyatvâye-i hazret-i mülûkânede yapılması mutasavver olan demiryolun inşası ikmâliyle şose tarikin o kadar ehemmiyeti kalmayacağından ve esabab-ı dâireden naşi mevcûd yolun inşasından sarf-ı nazarla...". 13 Ra 1291/30 Nisan 1874.

⁸ "...liman inşasından matlûb vecihle istifade ise de nakliyata elverişli müteaddid yollar vücûduna münhasır ve maksûme idîğüne mebnî liman inşası ileriye bi't-talik...". Canik mutasarrıflığına Şukka. 13 M 1290/1874.

Tablo 1

1840-1842 Yılı Samsun, Sinop ve tabii Gümrükleri İthal/İhraç Malları ve Gelirleri

Yıl	Malın Cinsi	Gümrük Gelir (K.)
Ağustos 1839	Aba, Ham Harir, Tuz, Halat, Bez, Kahve, Yemeni, Sabun, Pirinç, Kaytan, Kasatura, Camus derisi, Koyun derisi, Nuhas, Mahlut, Fındık, Urgan, Pabuç, Meşin, Türkmen kilimi, Külâh, Aba ipliği, Şarap	846
Ocak 1840	Nuhas, Penbe, Revgan, Camus derisi, Pekmez, Urgan, Bez, Pirinç, Üzüm, Ceviz Helvası, Halat, Demir, Nal, Keçe, Çorap, Şal İngiliz, Leblebi, Pastırma, Tarhana, Mum, Asel, Yemeni, Pabuç, İplik, Meşin, Aba, Kösele, Sahtiyan	1002,05
Şubat 1841	Halat, Keçi derisi, Urgan, Pirinç, Revgan, Yemeni, Harar, Pekmez, Bez, Sığır derisi, Asel, Kendir tohumu, Mahlut, Leblebi, Meşin, Sahtiyan, Fındık	1140
Ekim-Kasım 1842	İslimye abası, Aba, Barut, Sığır derisi, Şiyak, Yemeni, Asel, Deve Tüyü Aba, Kaytan Kılıf, Rus ham demiri, Çavdar, Rus Yapağı, Lazot, Fasulye, Ceviz, Rus sığır derisi, Rus Halat, Yapağı, Keçi derisi, Balmumu, Asel, Hintta, Çuka Rif, Astar, Halı, Çit İngiliz, Fransız çuha, Boya, Şeker, Astar, Sahtiyan, Kösele, Hintta, Şair, Yemeni, Pabuç, Ağaç Kaşık, Ordu kilimi, Rus Keçe, Rus kösele meşini, Fındık, Dakik, Kirbas, Leblebi, Halat, Urgan, Nohut, Bulgur, Pekmez, Bez, Çivi, Sucuk, Kırmızı Havyar, Nal, Fındık, Üzüm, Demir, Kaytan, Yağmurluk Aba	1745

Kaynak: (BOA, ML.VRD.d., 162; BOA, ML.VRD.d., 91; BOA, ML.d., 286).

19. yüzyılın ortalarında Kayseri, Trabzon, Tokat, Giresun, Zile, Tirebolu, Köprü, Merzifon, Lâdik, Çorum, Zile ve Amasyalı tüccarların Orta Karadeniz iskelelerini kullanma oranlarındaki artış defterlere yansımıştır. İskelelere gelen Kayserili tüccarlar dokuma, Trabzonlu tüccarlar ise ham ve işlenmiş deri ticaretiyle uğraşıyorlardı. Getirdikleri işlenmiş deri ürünleri arasında yemeni, sarı meşin, pabuç, sahtiyan, kösele, pabuç, kaytan gibi mamul maddeler başı çekiyordu. Ancak tüccarlar çoğunlukla ham deri ticaretine yoğunlaşmışlardı. Canik'in iç kesimleri bölgenin kenevir merkezi olmasının da etkisiyle halat üretimine yoğunlaşmıştır. Başlıca dokuma ürünleri arasında harir-i ham, kirpas bezi, ham halat, Gedus bezi, rişte-i penbe, urgan ve kaytan başı çekiyordu. Kayda geçen toplam 182 tüccarın 62'sini gayrimüslimler oluşturuyordu. Rusya'dan ithal demir ve deri ürünleri miktarca önemli oranlara ulaşmıştır. Çoğunlukla yerli Rum tüccarlar, Rus demir ithalinde aracı rol üstleniyorlardı. Tarımsal ürünler de ticarete konu olan başlıca ürünler arasındaydı. Başlıca tarım ürünleri pamuk, pirinç, fındık, nohut, leblebi idi. 1840 yılında Ünye iskelesinin gümrük geliri 885 kuruşa, Fatsa 255 kuruşa, Ordu ise 250 kuruşa ulaşmıştı (BOA, ML.VRD.d., 41; BOA, ML.VRD.d., 162; BOA, ML.d., 286; BOA, D.MMK.d., 23242). 1842 yılında ise Ünye ve Fatsa iskeleleri toplam 1745 kuruş, Ordu ve Bulancak iskeleleri ise 1273,05 kuruş gelir elde etmiştir (BOA, ML.d., 286).

1853 yılında başlayan Kırım Savaşı Orta Karadeniz iskelelerinin ticari hareketliliğine daha fazla ivme kazandırdı. Tarımsal üretim potansiyeli ile Canik ve artalanı savaş döneminde müttefik orduları için önemli bir tedarik merkezi haline geldi. Kırım savaşı bölgedeki iskelelerin dünya piyasalarına entegre olmasını hızlandırdı. Bu da bu iskelelere Osmanlı, İngiliz, Avusturya, Fransız, Yunan, İtalyan, Rus bandıralı gemilerin uğramaya başlamalarıyla mümkün oldu. 1853 yılında yalnızca Samsun'a gelen İngiliz gemi sayısı 26 ve bu gemilerin yaptığı ithalat değeri 30.100, ihracat değeri 45.378 sterlin iken savaşın sona erdiği 1856 yılında rakam 167 gemiye, ithalat 319.926, ihracat ise 220.749 sterline yükselmişti. 1856 yılında limandan toplamda 433 buharlı seferi, 702.418 sterlin ithalat, 581.917 sterlin ihracat gerçekleştirilmişti. 1860 yılında ithalat 451.858, ihracat ise 510.182 sterline gerilese de yine de mevcut hâliyle oran yüksekti (Yılmaz, 2015). Bu sırada hareketliliği artan Samsun limanının

1856 yılı ithalat ihracat rakamları aşağıda yer alan Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

1856 yılı Samsun Limanı İthalat İhracat Oranları

Gemi bandırası	Gemi sayısı	Tonilato cinsi	İthalat		İhracat	
			Yük (Sterlin)	Para	Yük (Sterlin)	Para
Osmanlı	171	46957	54925		151000	
İngiltere	167	74988	319926	60239	220749	23116
Avusturya	44	25071	318902	39629	136958	
Yunan	32	7330	5100		48600	
Sardunya	5	1266	515		6800	
Amerika	6	2273	2500	83	10000	69
Fransa	2	579				
Toskana	1	171				
İsveç Norveç	2	472			4950	
Felemenk	1	136	550			
Sicilyateyn	1	245			2860	
Toplam	433	160363	702418	99951	581917	44990

Kaynak: (BOA, İ.MVL., 370/16270)

1860-1864 yılları arasındaki gümrük verileri bölge iskelelerinin yaşadığı hareketliliğe işaret etmektedir. 1860-1864 yılları arası iskeledeki yoğunluk kotra, şayka, sandal, kayık, birik, galete, şehdiye birik ve çekdiri gibi küçük tonajlı gemilerden oluşuyordu. Müslüman gemiciler sayısal yönden fazla olsa da gemi tonajları açısından gerideydi. Yabancı bandıralı gemiler genellikle 10000 kileyi aşan ağır tonajlı gemilerdi. (BOA, ML.MSF.d., 16947). Bu çoğu kez rekabet açısından Müslüman denizciler aleyhine bir durum oluşturuyordu. Bölgeye düzenli seferler düzenleyen İtalya, Rus, İnoz, Sisam ve Avusturya bandıralı gemiler de kayıtlara geçmişti. Yerli ve yabancı gemiler, yerel iskeleler ve Trabzon-İstanbul arası yük ve yolcu taşıyordu. Temel yükleri dakik, demir, hinta ve mısır ağırlıklı tahıl ürünleriydi. (BOA, ML.d., 1024). Yabancı kumpanyalar Ünye’ye düzenli seferler düzenliyordu. İtalyan uyruklu Kastro Saraffano 16200 kilelik vapuruyla Trabzon-İstanbul arasında düzenli sefer düzenlerken Ünye’ye de uğramaktaydı. (BOA, ML.d., 873; BOA, ML.d., 1022). En büyük Osmanlı bandıralı gemi 4600 kilelik Bulgaron idaresindeki Osmanlı uyruklu birikti. Gemi, düzenli olarak Giresun’a tütün, mısır, Giresun’dan İstanbul’a ise mısır taşımaktaydı. (BOA, ML.MSF.d., 14680). Aşağıda yer alan Tablo 3’te 1860-1864 yılları arasında Samsun ve Sinop gümrükleri ithal/ihraç malları ve gelirleri gösterilmiştir.

Tablo 3

1860-1864 Yılları Samsun ve Sinop Gümrükleri İthal/İhraç Malları ve Gelirleri

Yıl	Mahın Cinsi	Gümrük Geliri (Kuruş)
Ağustos 1859	Tütün, Fındık, Mısır	392
Eylül 1859	Mısır, Mahlut	312
Kasım 1859	Dakik, Demir, Hinta, Mısır	213
Nisan-Mayıs 1863	Hinta, Dakik, Duhan	312
Kasım-Aralık 1863	Şair, Hinta, Dakik	132
Ocak 1864	Hinta, Mahlut	173
Ocak-Şubat 1864	Hinta, Şair, Dakik.	251

Kaynak: (BOA, ML.MSF.d., 14680, 5-6; BOA, ML.d., 873, 2-3; BOA, ML.MSF.d., 16947; BOA, ML.d., 1022, 2; BOA, BEO., 2961/222041, 2-4).

1856 yılında başlayan 1864 Çerkez göçüyle artarak devam eden göç akınında yerli yelkenli kaptanlar ve yabancı vapurlar göçmen nakline odaklandılar. Kafkasya'dan kitlesel göçmen akını denizciler için yeni fırsatlar doğurmuştu. Kırım ve Kafkasya limanlarına yönelik göçmenlerin nakli genellikle İnebolu, Sinop, Gerze, Samsun, Ordu, Giresun, Ünye, Fatsa gibi ara limanlar ile Trabzon ve Batum'a uzanan hat boyunca yapılmaktaydı. En son durak İstanbul idi. Özellikle yerli ve yabancı kumpanyalar göçmen naklinden büyük kârlar elde ettiler. Örneğin, Hasan b. Ömer Reis 800 kilelik sandalıyla Polatane üzerinden Ünye'ye 130 Çerkez göçmen taşımıştır. Yine aynı iskeleleri takiben 147 göçmen İstanbul'a gitmek üzere Ünye'ye gelmiştir. Takip eden günlerde Rizeli Yusuf Reis 77, Ahmet Reis 150, Samsun'a gönderilen Rizeli Salih b. Yakup Reis 109, Ahmet b. Mehmet Reis 147 göçmen taşımıştır (BOA, ML.d., 873). Yoğun göçmen talebini yerli gemiler ve İdare-i Mahsusa çoğu kez karşılayamıyordu.

Göçmen naklinde İdare-i Mahsusa gemileri yetersiz kaldığında, Lloyd, Mesajeri, Piquet gibi yabancı kumpanyalardan gemiler kiralanarak sorun çözülmüyordu. (Uygun, 2017). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın hemen ardından göçmen dalgası artarak devam etti. Savaşın hemen ardından Samsun limanına 8000, Ünye, Fatsa ve Terme iskelelerine 7000 kişi çıkarılmıştır. Göçmen taşımaya tahsis edilen Hidayet-i Bari, Asir, Batum ve Mürur-u Nusret vapurlarının uğrak iskeleleri arasında Ünye de bulunuyordu (BOA, ML.d., 873; Kara, 2021). Özellikle yabancı kumpanyalar göçmen naklinden büyük kârlar elde etmek için kıyasıya rekabet içine girmişlerdi. Bu işlem hacimlerine dolayısıyla kârlarına da yansiyordu. 1880 yılında Mesajeri kumpanyası yalnızca Ünye iskelesinden 6280 kilogram, 1882 yılında ise 2000 kilogram ithalat ve ihracat gerçekleştirmişti (Uygun, 2015).

Tablo 4

Orta Karadeniz İskelelerine Sefer Yapan Şirketler ve Güzergâhları

Kumpanya	Uyruğu	Güzergâh	Sefer Sıklığı
Messageries Maritime	Fransa	Marsilya-Batum	15 günde
Paquet	Fransa	Trieste-Batum	Haftalık
Lloyd	Avusturya	Trieste-Batum	Haftalık
Panhellenique	Yunan	Trieste-Trabzon	Haftalık
Kürçi Courtgi	Osmanlı	İstanbul-Trabzon	Haftalık
Rus Vapur Şirketi	Rus	İstanbul-Batum	15 günde
Stamadiadis		Pire-Trabzon	15 günde
Ünye Şirketi	Osmanlı	İstanbul-Rize	15 günde
Florio Rubattino	İtalya	Cenova-Batum	15 günde
Ellermann	İngiltere	Liverpool-Batum	Aylık
Mosa	İngiltere	Liverpool-Batum	Aylık
Levant Line Şirketi	Almanya	Hamburg-Batum	Düzensiz
Hacı Davud Şirketi	Osmanlı	İstanbul-Trabzon	Düzensiz
Mahsusa Şirketi	Osmanlı	İstanbul-Trabzon	Düzensiz

Kaynak: (Yılmaz, 2015: 1062).

Vapurlarla rekabete giren yelkenliler tonajlarını artırarak tepki vermişler, ancak bu mücadelede başarısız olmaktan kurtulamamışlardır. Vapurların toplam tonajları sürekli artmıştır. Bu durum karşısında yelkenliler, küçük iskeleler arasında sefer düzenlemeye veya açıkta demirleyen buharlılara yolcu ve yük taşımaya yönelerek varlıklarını koruyabildiler. Fatsa, Ünye, Terme, Kumcağız, Sinop, İnebolu ve Samsun iskeleleri arasında canlı bir yelken trafiği 20. yüzyılın başında devam ediyordu. Bu durum yeni bir istihdam sahası oluşturdu.

1880'lerin sonuna doğru İstanbul'un çekiciliğini giderek yitirmesi, bunun aksine Samsun, Ünye, Fatsa ve Ordu gibi küçük kıyı iskelelerinde ticarî hareketliliğin artması işçi göçüne sebep oldu. İç kesimlerden özellikle Ermeniler, kayıkçı, mavnacı ve sandalcı olarak bu mesleklerin cazibesinin devam ettiği Ünye, Fatsa ve Ordu gibi küçük iskelelere göç ettiler (Uygun, 2015) Bu hattın en yoğun olduğu yer ise Samsun-Ünye arasıydı (Emiroğlu, 1901/2008: 19, 481; Emiroğlu, 1904). Ordu ve Ünye'de inşa edilen 3-15 ton arasındaki uzun, düz, kötü teçhizatlı, yavaş, ancak oldukça sağlam bu tekneler küçük iskelelerden Samsun'a tahıl, kenevir, kereste getirmekte, dönüşlerinde ise un, petrol ve hırdavat taşımaktaydı. 1893-1903 yılları arası Samsun limanına bu şekilde 1601 sefer ve 7.921 ton yük taşınmıştı (Yılmaz, 2015; Uygun, 2017).

Tablo 5

1898-1904 Yılları Arasında Ünye İskelesine Gelen-Giden Gemi Miktarı

	Osmanlı		İngiltere		Rusya	Avusturya	Fransa	Yunan		Almanya
	V/T	Y/T	V/T	V/T	V/T	V/T	V/T	V/T	Y/T	V/T
1898	103/135924	125/1708	2/3724	3/3795	1/1149	8/12679			1/434	
1901	95/95972	175/2295	6/7997	1/1038		3/4776			1/426	1/1599
1902	91/86764	1/431	3/4263	5/5216	10/12343	7/10628		1/1248		
1904	69/72329	1431/6494	1/1714	1/1013	4/6600	40/61749				4/5588

(V vapur/Adet, Y yelkenli/Adet, T tanilato)

Kaynak: (Emiroğlu, 1901: 19, 483-485; Emiroğlu, 1903: 21, 967-969; Emiroğlu, 1904: 22, 901-903; Emiroğlu, 1902: 20, 525).

Tabloda da görüldüğü gibi 19. yüzyılın ortalarına göre iskelenin trafiği önemli oranda artmıştır. Bu artış iskeleye uğrayan gemi sayısı, yolcu sayısı ve ithalat-ihracat oranlarına dolayısıyla gelirine olumlu yansımıştır. Gümrük kayıtlarına göre İngiltere, Rusya, Avusturya, Fransa, Yunanistan, Almanya bandıralı vapurlar bölgede etkin idi. Özellikle Fransa ve Avusturya kumpanyaları başı çekiyordu. 19. yüzyılın yarısında Fransa ve Avusturya kumpanyaları arasında başlayan rekabet, 20. yüzyıl başında da devam ediyordu. 20. yüzyılın başında ithalat-ihracat rakamlarında da önemli oranda artış gerçekleşmiştir. Ünye'nin ithalatı genel olarak Avrupa menşeli mamul mallar, yünlüler, pamuklular, işlenmiş gıdalar, bakır, demir, çelik, hırdavat, çivi ve işlenmiş deri ürünleriydi. İthal mallar daha çok işlenmiş ve yarı işlenmiş mallardan oluşuyordu. Bu mallar içinde en önemli kalemi yünlü ve pamuklu dokumalar oluşturuyordu. Bu ürünler toplam ithalatın neredeyse yarısına karşılık gelmektedir. Ardından petrol ürünleri geliyordu. Bu ürünler arasında İngiliz menşeli tekstiller başı çekiyordu. Ancak Fransız, Avusturya, Amerika, Almanya ve Belçika malları da talep görüyordu. İhracatın hemen tamamını hayvan ve tarım ürünleri oluşturmaktaydı. Yurt dışına ihraç edilen ürünler, kenevir, susam, sebze-meyve, ceviz ve yumurta idi (Yılmaz, 2015; BOA, Y.MTV., 252/303).

Ünye, Sürmene ve Of'un 1898 yılında toplam ithalatı 4782008, ihracatı 17600364, 1899'da ithalatı 10518948, ihracatı 20760300, 1900'de ithalatı 15233240, ihracatı 19980800, 1902 yılında Ünye'nin tek başına ithalatı 4200000, ihracatı 4170000 kuruşa ulaşmıştı (Emiroğlu, 1901/ 2008: 19, 451; Emiroğlu, 1902/2008: 20, 661; Emiroğlu, 2008: 21, 923; Emiroğlu, 1904: 22, 867). 1902 yılında Ünye-Fatsa limanına 215 vapur sefer düzenlemiş, bu seferlerde 227581 tonaj, 10490 yelkenli seferiyle de 92798 tonaj yük taşınmıştır. Toplam tonaj oranları bölgede vapurların artan etkinliğini ortaya koymaktadır (BOA, Y.MTV., 252/303).

Tablo 6

1902 yılında Ünye Limanı İthalat-İhracat Listesi

Ürün	İthalat		İhracat		
	Kıyye-i cedid	Kıymet Kuruş	Ürün	Kıyye-i Cedid Kıymet Kuruş	
Kahve	65000	243000	Buğday, Arpa, Mısır	260000	1450000
Şeker	250000	326000	Kenevir	370000	994500
Yün ve Pamuk Ürünleri	234000	1933650	Sisam, keten tohumu	240000	225000
Çuval ve saire	20000	83250	Ağaç tekne	390000	157300
Zeytin Yağı	120000	444000	Sebze	340000	360000
Petrol Gazı	400000	270000	Ceviz	120000	378000
Sabun Kibrit	67000	202050	Yumurta	210000	102000
Demir, Maden ürünleri	90000	183600	Kemik ve deri	35000	30250
Tuz	800000	337500	Elma	350000	155250
Çeşitli eşya	56000	375800			
1902 yılı ithalatı		4200000	1902 İhracatı		4180000
İthalat fazlası		208850	İhracat fazlası		3085000

Kaynak: (Emiroğlu, 1904: 22, 863).

İskelenin işlem hacmindeki artış altyapı ve bayındırlık faaliyetlerinin etkisini göstermektedir. Bu çabaların da etkisiyle 20. yüzyıl başında Orta Karadeniz iskeleleri büyük bir gelişme göstermiştir. Bölgenin ana iskelesi Samsun'un başlıca ithalatı olan manifatura, Manisa basma, petrol gazı, şeker gibi maddelerde yükseliş görüldüğü gibi buğday, arpa, mısır, dakik, afyon, tütün ve yumurtadan oluşan ihracatı da yükselmiştir. Benzer artışlar Giresun ve Ordu limanlarında da gerçekleşmiştir. (Emiroğlu, 1901/2008; Kütükoğlu, 1998; Çağlayan, 2006; Baskıcı, 2012).

Bu ticarî hareketlenme Ünye'yi de olumlu etkilemiştir. Bunun etkisiyle kaza statüsünde olan Ünye'nin ekonomisi bu dönemde bir hayli canlanmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde Ünye nüfus açısından Samsun, Çarşamba ve Bafra'dan sonra gelmesine rağmen dükkân, mağaza, fabrika ve han açısından üst sıralarda yer alıyordu. Ünye kazası, sancaktaki kazalar arasında fabrika sayısı açısından ikinci, han açısından ise üçüncü sırada yer alıyordu (Emiroğlu, 1881/1999).

Sonuç

Ünye iskelesi, 18. yüzyıldan itibaren özellikle Tokat çevresinde dokuma sektörünün gelişmesinin bir sonucu olarak hızlı gelişme göstermiş, ticarî hareketlilik şehre mevsimlik işçi göçüne de sebep olmuştur. 18. yüzyıl boyunca Kırım ve Orta Karadeniz kıyıları arasındaki ticarî ilişkiler, her iki yanının ihtiyaç duyduğu malların tedarik edilmesi ekseninde yoğun şekilde varlığını sürdürmüştür. Bu gelişim döneminde deniz ticaret hacminde yaşanan artış, Ünye'de önemli tüccarların ortaya çıkmasını sağlamış, şehir zenginleşmiştir. Ancak iskele, bu ticarî canlılığını uzun süre devam ettirememiş, Karadeniz'in kuzeyindeki toprakların Rusya'ya terk edilmesinin de etkisiyle kısa süren bir durgunluk sürecine girmiştir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren vapur kumpanyalarının Ünye iskelesine uğramaya başlaması ve gün geçtikçe seferlerin düzenli hale gelmesi, iskelenin yeniden ticaret hacmini artırmasına sebep olmuştur. İskele, 19. yüzyılın ortalarından itibaren yeniden hareketlenmeye başlamıştır. Vapurların seyrüsefere başlamasıyla yaşanan ticari hareketlilik, geleneksel yelkenli ve gemi inşa sektörünü olumsuz etkilemiştir. Devlet, artan ticareti geliştirmek amacıyla

birtakım bayındırlık faaliyetlerine girişmiştir. Bu amaçla inşa edilen Ünye-Niksar yolu iskelenin artalanıyla bağlantısını kolaylaştırmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde döşenen telgraf hattı, Ünye çevresini, başkent ve onun aracılığıyla da dış dünyayla haberleşme ağı içine sokmuştur. Bütün bu altyapı yatırımları iskeleyi, iç kesimlerin bir çıkış noktası haline getirmişti. Kentin coğrafi konumu, Samsun ve Sinop gibi büyük limanlar kadar olmasa da bölgedeki küçük limanlar arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasını sağladı. Ünye limanı, bu süreç içerisinde Avrupa sanayinin ihtiyaçlarını karşılayan bir yapısal değişim geçirdi. 20. yüzyıla gelindiğinde iskele, Orta Karadeniz bölgesinin önemli limanları arasına girmişti.

Extended Abstract

Ünye pier has shown rapid development as a result of the development of the weaving industry, especially around Tokat, since the 18th century, and the commercial activity also caused seasonal worker migration to the city. During the 18th century, commercial relations between the Crimea and the Central Black Sea coasts continued to exist intensively on the axis of supplying the goods needed by both sides. The increase in the maritime trade volume during this development period led to the emergence of important traders in Ünye, and the city became rich. However, the pier could not maintain its commercial vitality for a long time and entered a short period of stagnation due to the abandonment of the lands in the north of the Black Sea to Russia.

The trade volume, which slowed down during the first quarter of the 19th century at the Ünye pier, started to rise again after 1840. With the Küçük Kaynarca Agreement of 1774, Russia gained the right to trade in the Black Sea; similar rights were given to Austria, England, France, Prussia, Norway, Sweden and Spain, the USA, Tuscany and Belgium at short intervals, and in 1838, which liberalized the economic life. The Balta Port agreement put the trade volume of the Black Sea piers on an increasing trend. Ünye pier was also among the Central Black Sea piers showing an increasing trend.

Although these factors were influential in Ünye's becoming a frequented port, its real mobilization was only possible with the starting of navigation of steamships. Many negativities such as the scarcity of sheltered ports that could be used in the Black Sea and the inadequacy of infrastructure services such as docks and piers were the biggest obstacles to trade. With the introduction of steamships in the region in the 1830s, the Central Black Sea piers entered an important development process in terms of import-export rates. After the steamboats entered the Ottoman territorial waters, a new era began to emerge. The start of navigation of the ferries significantly eliminated the dependence on adverse weather conditions in maritime transport, and by integrating the piers with European ports, it enabled western merchants and entrepreneurs to explore the coastal piers and then establish commercial connections.

Although the appearance of steamships in the Black Sea stimulated commercial life, it negatively affected many traditional sectors. Chief among these was the shipbuilding industry. Before the 19th century, shipbuilding was one of the important sectors in Ünye. Merchant ships were built at the Ünye shipyard with the timber supplied from the forests in the surrounding districts. Towards the end of the 19th century, even five to ten-ton boats became rare after steamboats began navigating the region.

The fact that the ferries took advantage of the cabotage right to transport between the ports, as well as the participation of sailing ships with Greek, Austrian, Italian **and** British flags in this competition, especially adversely affected the sailboats that trade between the coastal piers. Ünye was among the places most affected by the competition. The sailboats were able to continue their existence with the new function they assumed by transporting the cargo and passengers of the steamboats, which could not approach the piers due to infrastructure inadequacies, to the shore. The low freight rates allowed them to maintain their presence at the coastal piers for a while. However, business volumes fell incomparably lower than before, unable to withstand the competition. The superiority of the steamboats, which was the symbol of European economic expansion in the seas in the 19th century, on the Ottoman coast became more evident at the beginning of the 20th century. Losing their jobs in the face of the decline of the sector, the local people turned to professions such as shoemaking, blacksmithing, coppersmithing, tinsmithing, woodworking, boating and carpentry. There was also a large wave of immigration to Russia, Romania, Bulgaria or Istanbul.

Starting from the middle of the 19th century, ferry companies started to stop at Ünye pier the voyages became regular day by day, causing the pier to increase its trade volume again. The pier started to move again in the middle of the 19th century. The state has engaged in some public works activities in order to develop the increasing trade. The Ünye-Niksar road built for this purpose facilitated the connection of the pier with the background. The telegraph line, which was laid in the last quarter of the 19th century, brought Ünye into a communication network with the capital and the outside world through it. All these infrastructure investment made the pier a starting point for the interior. The geographical location of the city has enabled it to have a privileged position among the smaller ports in the region, although not as much as big ports such as Samsun and Sinop. During this period, the Ünye port has undergone a structural change that meets the needs of the European industry. By the 20th century, the pier had become one of the important ports of the Central Black Sea region.

The method of the research was determined as empirical method and data analysis. In this context, the documents kept for the Ünye pier were examined. As a result of the research, it was determined that the Ünye pier developed again in the second half of the century after a short period of stagnation in the first half of the 19th century.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The author declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

A.MKT.MHM., (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı) 315/56; 315/63; 431/92; 457/16.

A.MKT.UM., (Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı) 305/21.

Baskıcı, M. (2012). XIX. yüzyılda Trabzon limanı: yükseliş ve gerileyiş. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3), 33-56.

BEO., (Babıali Evrak Odası Evrakı) 2961/222041.

BEO. AYN.d., (Babıali Evrak Odası Ayniyat Defterleri) 929; 934; 936.

Atıf / Citation: Bay, A. (2023). Tanzimat ve ticaret: buharlı çağında Ünye limanı. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 173-192. DOI: 10.22466/acusbd.1281522.

- Bostan, İ. (1995). Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması ve Osmanlı imparatorluğu (1700-1787). *Bellekten* 59/225, 353-394.
- Çağlayan, K. T. (2006). İngiliz konsolosluk raporlarına göre 1841 yılında Samsun ve çevresinde ticaret. *Geçmişten Geleceğe Samsun*. Cevdet Yılmaz (Ed.), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çalışkan, A. (2019). XVIII. ve XIX. yüzyılda antep ve civarında bazı salgın hastalıklara dair bulgular. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 1556-1573.
- DH.İD., (Dahiliye Nezareti İdare Evrakı) 74/67; 75-1/20.
- DH.MKT., (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi) 1042/61.
- D.MMK.d., (Bab-ı Defteri Maden Mukataası Kalemi Defterleri) 23242.
- HR.MKT, (Hariciye Mektubi Kalemi) 198/8.
- İ.BH., (İrade Bahriye) 1/12.
- İ.DH., (İrade Dahiliye) 508/34574; 904/71851.
- İ.HR., (İrade Hariciye) 228/13369.
- İ.MMS., (İrade Meclis-i Mahsusa) 53/2349.
- İ.MVL., (İrade Meclis-i Vala) 10/156; 370/16270; 505/22860.
- Kara, B. (2021). *XIX. yüzyılda Ünye kazasında göçler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakulak, M. (2017). *Türk tarihine dair yazılar*. Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan. A. Demir vd (Ed.), Buharlı çağında İstanbul'da bir Rus vapur kumpanyası (s.657-676) içinde. Gece Kitaplığı.
- Karakulak, M. (2020). *Osmanlı sularında rus vapurları buharlı çağında rus vapur ve ticaret kumpanyası (1856-1914)*. TTK.
- Kılıçaslan, M. E. (2013). *Avusturya lloyd vapur kumpanyası'nın osmanlı iskelelerindeki faaliyetleri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, Y. N. (2015). 19.yy'da Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 442-482.
- Kütükoğlu, M. (1995). *Çağı yakalayan Osmanlı Devleti'nde modern haberleşme ve ulaştırma teknikleri*. S. Çolak (ed.) içinde. Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi. 165-206.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). XIX. yüzyılda Trabzon ticareti. *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1988)*. Eser Matbaası, 97-108.
- ML.d., (Maliye Kalemi Defterleri) 286; 873; 1022; 1024.
- ML.MSF.d., (Maliye Masarifat Defterleri) 14680; 16947; 41
- MŞH, ŞSC.d., (Ünye Kadı Sicili) 8947.
- ML.VRD.d., (Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri) 91; 162.
- MVL., (Meclis-i Vala Evrakı) 658/15; 697/38.
- Issawi, C. (1970). The Tabriz-Trabzon trade, 1830-1900: rise and decline of a routes. *International Journal of Middle East Studies*, 1(1), 18-27.
- Sarıyıldız, G. (2001). Karantina. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.24, 463-465.
- Serbestoğlu, İ. (1015). *Bir taşra şehrinde tanzimat ve modernleşme Canik sancağı 1863-1865*. Mengüceli Yayınları.
- Serbestoğlu, İ.(2015). Tanzimat dönemi'nde Samsun limanı projeleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu-VII (Karadeniz Limanları) Özel Sayı/12.

103-117.

ŞD., (Şura-yı Devlet Evrakı) 1826/3; 1826/21; 1829/12.

TFR.I.A., (Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı) 19/1873.

Trabzon vilayeti salnamesi 1869. (1993). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi -1870. (1993). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1871. (1993). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1872. (1994). Kudret Emiroğlu (çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1874. (1994). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, 1994.

Trabzon vilayeti salnamesi 1881. (1999). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1888. (2002). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1894. (2007). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1896. (2007). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1898. (2007). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1900. (2008). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2008.

Trabzon vilayeti salnamesi 1901. (2008). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1902. (2008). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1903. (2008). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

Trabzon vilayeti salnamesi 1904. (2009). (K. Emiroğlu, Çev.). Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Uygun, S. (2015). Acente konsolos (Mesajeri Maritim Kumpanyası Acentesi ve Fransız Viskonsoslosu) raporlarına göre Giresun limanı (1880-1909). *OUSBAD* 12, 364-394.

Uygun, S. (2018). Fransız Fraissinet Vapur Kumpanyası (La Compagne Fraissinet) ve Osmanlı Limanlarındaki Faaliyetleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 24, 97-140.

Uygun, S. (2021). Fransız kaynaklarında Ordu. S. Gülten vd (Ed.), *Tarihi ve kültürel boyutlarıyla Ordu I* (293-351) içinde. Fenomen Yayınları.

Uygun, S. (2015). Göç II. O. Köse (Ed.), *Karadeniz'de Yabancı Vapur Kumpanyaları ve Göç (789-807)* içinde Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Uygun, S. (2015). *Osmanlı sularında rekabet mesajeri maritim vapur kumpanyası (1851-1914)*. Kitap Yayınevi.

Atıf / Citation: Bay, A. (2023). Tanzimat ve ticaret: buharlı çağında Ünye limanı. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 173-192. DOI: 10.22466/acusbd.1281522.

Ünver, M. (2008). Courtgi (Gürcü) Bahr-i Sfid (L'egee) Vapur Kumpanyası, 1883-1911. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 16/24, 175-210.

Weinert, W. (2003). *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul limanı*. (E. Özbek, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Woods, H. F. (1976). *Türkiye anıları, Osmanlı bahriyesinde kırk yıl 1869-1909*. (F. Çoker, Çev.). Milliyet Yayınları.

Yılmaz, Ö. (2015). Fransız arşiv belgelerine göre 20. yüzyılın başlarında Samsun limanı. *Bellekten* 79/286, 1039-1072.

Yılmaz, Ö. (2014). Samsun limanı üzerine denizcilik raporu, köy haritası, ticaret ve denizcilik istatistikleri, grafikler v.s. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14(29), 397-434.

Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 kolera salgını ve Osmanlı coğrafyasındaki etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 23-55.

Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı) 252/303.

Y.PRK.ASK. (Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat) 58/104; 100/106.

Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Bağlamında Türkiye’de Su Yönetimi: Doğu Karadeniz Havzası Üzerine Bir İnceleme¹

Water Management in Turkey in the Context of the European Union Water Framework Directive: A Study on the Eastern Black Sea Basin

Dilek Topcu Mumlu²

Öz

İnsan yaşamının temel kaynaklarından biri olarak su; sosyal, ekonomik, hukuksal ve beşeri etkileriyle çok boyutlu düşünmeyi gerektirmektedir. Suyun çok boyutlu özelliğiyle sürdürülebilir olabilmesi için su yönetiminde doğru stratejilerin belirlenmesi, tüm paydaşların iş birliği ve eşgüdümüne yer verecek bir planlama anlayışının gerçekleştirilmesine ihtiyaç olduğu küresel düzeyde vurgulanmaktadır. Suyun sürdürülebilir yönetimini sağlayacak bütüncül planlamaların yapılması, su kalitesinin oluşturulması, değişen su tüketim taleplerinin karşılanması, su kayıplarının önlenmesi, su tasarrufu gibi su yönetimine ilişkin temel konular su kaynaklarının yönetiminde yeni yaklaşımları gündeme taşımaktadır. Bu doğrultuda, su yönetim süreçlerine yön veren düzenlemelerden biri Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi’dir. Direktif; su kaynaklarından maksimum ekonomik ve sosyal fayda elde edilebilmesi için su kaynaklarının toplandığı havza içindeki su, toprak ve bunlarla ilişkili kaynakların korunması, entegre şekilde yönetilmesinde kurumlar arası iş birliği, katılımcılık ve eşgüdümün sağlanmasını hedefleyen bir anlayışla havza temelli entegre su yönetimi yaklaşımını desteklemektedir. Belirlenen çerçevede bu çalışma, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimini Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi temel prensipleri bağlamında inceleme amacındadır. Çalışma kapsamında AB Su Çerçeve Direktifi’nin getirdiği havza bazlı entegre su yönetimine yönelik temel prensipleri, kurumsal gereklilikleri, su yönetimi için benimsenen temel amaçlarına yönelik genel bir çerçeve ortaya koymaktadır. Direktif’in AB-Türkiye ilişkileri bağlamında Türkiye’de su yönetimi mevzuatı ve uygulama süreçlerine etkisi, Doğu Karadeniz Havzası üzerinden nitel araştırma yöntemi temelinde doküman analizi yapılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: AB Su Çerçeve Direktifi, Türkiye’de Su Yönetimi, Doğu Karadeniz Havzası

JEL Kodları : R11, Q56, Q25

Abstract

Water one of the primary resources of human life; requires multidimensional thinking with its social, economic, legal and human effects. It is emphasized at the global level that in order for water to be sustainable with its multidimensional feature, the right strategies in water management need to be determined and a planning approach that will include cooperation and coordination of all stakeholders is needed. Fundamental issues related to water management such as making holistic plans that will ensure the sustainable management of water, establishing water quality, meeting changing water consumption demands, preventing water losses, and saving water bring new approaches in the management of water resources to the agenda. In this respect, one of the regulations that directs water management processes is the European Union Water Framework Directive. Directive; In order to obtain maximum economic and social benefit from water resources, it supports the basin-based integrated water management approach with an understanding that aims to ensure inter-institutional cooperation, participation and coordination in the protection and integrated management of water, soil and related resources in the basin where water resources are collected. In the determined framework, this study aims to examine the sustainable management of water resources in the context of the basic principles of the European Union Water Framework Directive. Within the scope of the study, a general framework for the basic principles, institutional requirements, and the main objectives adopted for water management for basin-based integrated water management brought by the EU Water Framework Directive is presented. The effect of the Directive on water management legislation and implementation processes in Turkey in the context of EU-Turkey relations is examined by using document analysis qualitative research methods over the Eastern Black Sea Basin.

Keywords: EU Water Framework Directive, Water Management in Turkey, Eastern Black Sea Basin

JEL Codes: R11, Q56, Q25

¹ Bu çalışma, 21-22 Ekim 2021 tarihlerinde çevrimiçi düzenlenen 4. Uluslararası ÜNİ-DOKAP Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulan çalışmanın yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesiyle yayına hazır hâle getirilmiştir.

² İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Programı, dilektopcumumlu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4998-2773.

Giriş

Tarihsel süreçte tüm medeniyetlerin yerleşim yerinin belirlenmesinde önemli ve öncelikli kaynak olan su, günümüzde ekonomik ve sosyal kalkınma için önem ve önceliğini korumaktadır (Solak vd., 2019). Nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, sanayileşme, kentleşme gibi dinamikler su kaynaklarından faydalanma şekillerinde değişiklik meydana getirmekte, kaynaklar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır (Akkaya vd., 2006). Su politikalarının küresel, ulusal ve yerel düzeyde çok boyutlu olma özelliği, suyun bir yanda temel bir insan ihtiyacı; diğer yanda ise etkinlik ve verimlilik ilkesini içerecek sürdürülebilir niteliğinin korunmasıyla ulusal ve uluslararası düzenlemelere konu edilmesinde etkili olmaktadır (Yıldız, 2008).

Dünya üzerinde 1,4 milyar km³ düzeyinde olduğu belirtilen toplam su miktarının yaklaşık %70’i sulama, %8’i evsel kullanım ve %22 endüstriyel amaçlı kullanım kapsamında yer almaktadır (Yeter, 2017; Dilcan vd., 2018). Su kullanımı tüketim alışkanlıklarıyla ilişkilendirildiğinde özellikle küresel düzeyde yaşanan değişim ve dönüşüm süreci su kullanım alanları ve miktarlarını etkilemektedir. Nüfus artışı ve beraberinde içme suyu taleplerinin artması, tarımsal üretim için sulama ihtiyacı ve suya olan talebin artması, tüketim eğilimi ve beraberinde endüstride ve ev içi su kullanım miktarında artış meydana gelmekte, suyun kıt kaynak olma özelliği bu noktada önem kazanmaktadır (Kılıç ve Karataş, 2017).

Dünya üzerinde tatlı su kaynaklarının miktar olarak azlığı (yaklaşık %2,5) giderek artan nüfus, kentleşme, sanayileşme; beraberinde gelen çevre kirliliği ve küresel ölçekte iklim değişikliği su kıtlığına yönelik endişeleri güçlendirmekte ve ön plana çıkarmaktadır. Kabul gören Falkenmark su indeksine göre; bir ülkede kişi başına yıllık su arzının 1.700 m³ altına düşmesi mevsimlik veya sürekli su stresi ile ilişkilendirilmektedir. Su arzı miktarının 1.000 m³ altında olması su sıkıntısı, 500 m³ altında su arzı ise su kıtlığı olarak ifade edilmektedir (Dilcan vd., 2018).

Nüfus artıka içme suyu, gıda için tarımsal sulama enerji için barajlar, sanayi için endüstriyel su talepleri ön plana çıkmaktadır. Tarımsal sulamada kullanılan suyun toplam su tüketimi içindeki fazlalığı tarımsal üretimin düşmesine, buharlaşma sebebiyle kaybedilen sular su kıtlığı ve kuraklık gibi sorunların belirmesine, hidroelektrik santrallerinin devre dışı kalmasına ve enerji üretiminde sorunların yaşanmasına neden olmaktadır (Tamer, 2007). Teknoloji alanında meydana gelen değişim ve gelişme, bu etkinin yaşam standartlarının etkisi ve tüketim alışkanlıklarını değişmesiyle; küresel ve bireysel su tüketiminde de bir artış eğilimi tespit edilmektedir. Bu artışa etki eden faktörlerden biri de sanayinin endüstrideki sürekli üretim etkisidir. Bu etki, su kaynaklarında azalmanın yanında kirlenme sorunu da bir sorun alanı olarak belirginleşmektedir (TÜSİAD, 2008). Ayrıca tesis sayısının eksikliği veya mevcut tesislerin yetersizliği, içme kullanma sularına ilişkin haritalandırma sistemlerinin oluşturulmamış olması, mevcut sistemlerin kullanım sürecinde yaşanan yetersizlikler, su borularının tahribatı, eksikliği, bağlantı ve birleşim yerlerinde meydana gelen sorunlar, yol ve kazı çalışmaları, deprem sebebiyle su borularında meydana gelen tahribatlar su kayıp sorunlarına neden olmaktadır (Akıllı ve Özaslan, 2017).

Su sorunlarının tanımlanması ve sorunları giderici politikaların oluşturulmasında uluslararası düzenlemeler ön plana çıkmaktadır. Bu düzenlemeleri; suyu bir insan hakkı olarak tanımlayan ve suyu ekonomik değeriyle ön plana çıkaran uluslararası gelişmeler olarak

değerlendirebilmek mümkündür. Su yaklaşımını hak bağlamında ön plana çıkaran uluslararası düzenlemeler ve temel etkilerine Tablo 1’de yer verilmektedir.

Tablo 1

Su Hakkı Bağlamında Uluslararası Düzenlemeler ve Temel Etkileri

Düzenleme/Faaliyet	Tarihi	Temel Etkisi
Cenevre Sözleşmesi	1949	Sivillerin hayatta kalması için içme suyu kaynaklarına ve sulama sistemlerine yönelik saldırıları yasaklar. Sivil halkların savaş dönemlerine suya erişim hakkına saygı göstermesini ve suya erişim sağlama yükümlülüğünü düzenler.
Stockholm Deklarasyonu	1972	Su dahil dünyanın doğal kaynaklarının korunması gerektiğini düzenleme altına alır.
Mar Del Plata Konferansı	1977	Gelişme evreleri, içinde bulunulan sosyal ve ekonomik koşullar dikkate alınmaksızın tüm halklar, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için eşit miktarda ve kalitede içme suyuna erişim hakkına sahiptir.
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi	1979	Sözleşme, kadınlara; özellikle barınma, sanitasyon, elektrik ve su temini, ulaşım ve iletişim ile ilgili olarak yeterli yaşam koşullarından yararlanma hakkına yönelik düzenleme içermektedir.
Çocuk Hakları Sözleşmesi	1989	Yeterli besleyici gıdalar ve temiz içme suyu sağlayarak hastalık ve yetersiz beslenmeyle mücadele edilmesi, taraf devletlerin bu koşulları sağlayacak koşulları oluşturmalarını içerir.
BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı	1992	Şimdiki ve gelecek nesillerin kalkınma ve çevre ihtiyaçlarını adil bir biçimde karşılamak için kalkınma hakkının yerine getirilmesini gerektiğini düzenler.
Gündem 21	1992	Güvenli içme suyu sağlayarak ve su ortamındaki hastalık taşıyıcıları kontrol ederek halk sağlığını koruma ihtiyacının ele alınması; sosyal, ekonomik ve yaşam destekleyen bir mal olarak su hakkında düzenleme içerir.
BM Milenyum Zirvesi	2000	2015 yılına kadar güvenli içme suyu sağlamak için bu kaynaklara ulaşamayacak durumda olan insanların oranını yarıya indirme hedefine yer verir.
Su Çerçeve Direktifi	2000	Direktifte sürdürülebilir su yönetimine yönelik açıklamaların iki konuda yoğunlaştığı tespit edilmektedir. Bunlar: su havzalarının yönetiminde bütünsel ve sınır aşan yaklaşımların benimsenmesi ve su havzalarının idari ve siyasi yapılar bakımından değerlendirildiği gibi doğal yapı olma özelliğiyle de değerlendirilmesi gerektiğine yöneliktir. Bu yönüyle Direktif, katılımcı yaklaşımları teşvik etmektedir. Suyun ücretlendirilmesinde adilane bir yaklaşımın ortaya koyulması gerektiği, sürdürülebilir su kullanımı, suyun herkesi ilgilendiren bir konu olması ve suyun hassas bir kaynak olması hakkında düzenleme Direktifte yer almaktadır.
Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi	2002	Su kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması, korunması ve yönetimi konusunda düzenleme içerir. 2015 yılına kadar temiz su ve atıksu hizmetlerine sahip olmayan kişi sayısının yarıya indirilmesi zirve çıktılarında yer almaktadır.
Genel Açıklama 15	2002	Su hakkının yasal temellerini oluşturan düzenleme özelliğinde olup; su hakkının kullanımında suya erişim, erişimde eşitlik, yeterli miktarda ve karşılanabilir bir ücretle su kullanımına yönelik düzenleme içermektedir.
BM Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporu	2006	Su güvensizliğinin sosyal adaletin temel ilkelerine zarar verdiğine yer verir. Eşit vatandaşlık, sosyal milenyum, fırsat eşitliği, adil dağıtım kavramlarıyla insan hakkı olarak su hakkına yönelik endişeleri içeren bir düzenleme özelliğindedir.

Kaynak: İlhan, 2011: 60-66; Gönüllü, 2022: 12-20’den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Su yaklaşımını ekonomik değer bağlamında ön plana çıkaran uluslararası düzenlemeler ve temel etkilerine Tablo 2’de yer verilmektedir.

Tablo 2

Suyu Ekonomik Bir Değer Olarak Tanımlayan Uluslararası Düzenlemeler ve Temel Etkileri

Düzenleme/Faaliyet	Tarihi	Temel Etkisi
Dublin ve Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Dublin Bildirgesi	1992	Bildirge, tatlı su kaynaklarının insan hayatının gelişimi ve çevrenin devamlılığını sağlamak için kısıtlı ve hassas bir kaynak özelliğinde olduğunu düzenlemektedir. Su kaynaklarının geliştirilmesi, yönetilmesi süreçlerinde her seviyeden kullanıcı, planlayıcı ve politika yapıcının katılımına imkân verecek bir içeriktedir. Bildirge özellikle kadınların suyun sağlanması, yönetimi ve korunmasında merkezi bir rol oynaması gerektiğini düzenleme altına almaktadır. Suyun tüm kullanımında bir ekonomik değere sahip olduğu ve bu nedenle ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi gerektiğine yönelik düzenleme bildirgede yer almaktadır.
Rio Deklarasyonu ve Gündem 21	1992	Suyun doğal bir kaynak aynı zamanda sosyo-ekonomik bir mal olarak algılanmasında etkili olmuştur.

Tablo 2’nin devamı

Düzenleme/Faaliyet	Tarihi	Temel Etkisi
Dünya Ticaret Örgütü ve Hizmet Ticareti Genel Antlaşması (GATS)	1994	DTÖ üyesi ülkelerin, kamusal hizmet sektörlerini uluslararası piyasaya açmalarına sağlayan düzenleme; hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi ve bu sürece yönelik kuralların oluşturulması bakımından önem taşımaktadır. Kamusal hizmetlerin içinde yer alan su yönetimi ve suyun ulaştırılmasına ilişkin hizmetlerin özel sektöre devredilmesine zemin hazırlamaktadır.
Küresel Su Ortaklığı (GWP)	1996	Suyun kötü yönetilmesine dikkat çekerek; su yönetiminin tüm dünyada tek tipleştirilmesini düzenleme altına alır.
Dünya Su Konseyi (WWC)	1996	20. yüzyılda küresel düzlemde petrolün aldığı yeri 21. yüzyılda suyun alacağına dikkat çeker. Su diplomasisini harekete geçirmek, su güvenliğini sağlamak ve Dünya Su Forumunu düzenlemek konusunda faaliyet alanı belirlenmiştir.
Dünya Su Forumu (WWF)	1997-2018 tarih aralığında düzenlenen 8 forum	Dünya Su Forumları, su kaynaklarına yönelik düzenleyici yaklaşımların benimsenmesiyle su kaynaklarından elde edilen verimin artmasına işaret etmektedir. Bu süreçte; su hizmeti sağlayan kamu ve özel sektörün kaynakları kullanım elverişliliğini sağlaması; yerel su yönetimleri ve sistemleri için sürdürülebilir nitelikte finansal kaynakların sağlanması, sürdürülebilirliğe yönelik fiyatlandırma politikalarının hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar forumların gündemiyle ilişkilidir. Ayrıca, su kaynaklarının küresel düzlemde düşünülmesi ve bu düzeyde yaşanan değişimlerin su kaynakları üzerindeki etkisini azaltmayı hedefleyen forumlar; yerel ve bölgesel yönetimlerin su yönetimi için finansal kaynaklara erişimini sağlamak ve kolaylaştırmak için çalışmalar yapmaktadır.
Dünya Su Değerlendirme Programı (WWAP)	2000	Temiz su kaynaklarının kalitesini arttıracak politikaları ve bu kaynakların yönetimlerinin nasıl geliştirileceğine ilişkin düzenleme içerir.

Kaynak: İlhan, 2011: 48-58; Pınarcıoğlu, 2022: 84-86’dan faydalanılarak Tablo oluşturulmuştur.

Su kaynaklarına bakış açısının uluslararası düzlemde seyrini ortaya koyan Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde; su konusunun çevre ile ilgili haklar ve küresel ekonomik gelişmeler bağlamında değerlendirildiği tespit edilmektedir. Bu tespit, çevresel haklar bağlamında suyun sürdürülebilir niteliği, doğal yaşamın korunması, demokratik yönetim, adalet, eşitlik ve sosyal katılım temelinde ilerlerken; suya ekonomik bakışın ise özelleştirme, suyun fiyatlandırılması, su yatırımlarının finansal kaynak ihtiyacı üzerinden değerlendirildiği görülmektedir (Ayrangöl, 2019).

Belirlenen bu çerçevede çalışma; su sorunların tanımlanması ve sorunları giderici politikaların oluşturulmasında dikkate alınan uluslararası düzenlemelerden biri olan Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi’ni (2000) incelemektedir. Çalışmada nitel araştırma yönteminden faydalanılarak; Su Çerçeve Direktifi’nin temel amaç ve hedefleri, ileri sürdüğü temel yaklaşım, sürdürülebilir su yönetimi için temel ölçütler, su yönetimi için kurumsal planlama gereklilikleri literatür taraması temelinde çalışmada yer almaktadır. Oluşturulan temelde Türkiye’de su yönetim sürecinde uygulamaya konulan yasal düzenlemelerle ilişkisi bakımından AB Su Çerçeve Direktifi değerlendirilmiştir. Nihai değerlendirmede, Türkiye’de su yönetimi AB Su Çerçeve Direktifi bağlamında Doğu Karadeniz Havzası özelinde incelenmiştir.

1. Avrupa Birliği Su Yönetimi ve Su Çerçeve Direktifi’nin Genel Çerçevesi

Küresel ölçekte yaşanan değişim ve gelişim süreçleri; nüfus artışı, beslenme ihtiyacının artması ve çeşitlenmesi, kentleşme, kirlilik faktörleri beraberinde birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Küçüksakarya ve Göçmen, 2019). Bu süreçte küresel düzeyde temel ihtiyaç olan su ekonomik değeri ile ön plana çıkmaktadır. Ekonomik kalkınmaya verilen öncelik sebebiyle, özellikle sanayi ve enerji alanlarında sağlanan ilerlemenin çevre üzerinde oluşturduğu maliyetlerin etkisini azaltmak ve önlemeye ihtiyaç duyulduğunu kabul eden uluslararası kuruluşların söylemleri özellikle küreselleşme dinamiklerinin etkisiyle etki alanını

genişletmektedir.

Küreselleşme ve beraberinde yerleşme eğilimleri ile yönetim ilkeleri su yönetimi konusunda farklı tartışma ve yaklaşımların benimsenmesinde etkili olmaktadır. Modern su kaynakları yönetiminin sahip olması gereken unsurlar bir süredir bilimsel çevrelerde bütüncül su kaynakları yönetimi paradigması temelinde tartışılmaktadır. Bu kapsamda; kamu yönetimi yaklaşımı, piyasacı ve ticari yaklaşım, yerelci yaklaşım, toplum ve insan hakları yaklaşımı, hidrolik paradigma ve havza temelli entegre su yönetim yaklaşımı su yönetiminde benimsenen temel yaklaşımlar olarak ön plana çıkmaktadır (Kılıç, 2009; Güzelsarı ve Tuluay, 2011; Gönüllük, 2019).

Su yönetiminde benimsenen son yaklaşım, havza temelli entegre su yönetimi yaklaşımıdır. Yaklaşım; yerel gereksinim ve etkileşimlere ek olarak sosyal ve ekonomik hedeflerin dikkate alınması, havza temelinde tüm etkileşimlerin gözden geçirilmesi, gelecek dönemli sorun tespitlerine yönelik öngörüler geliştirilmesi, küresel iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi ve bu yönde uyum ve etki azaltma çalışmalarının yapılması temel prensiplerini içermektedir (Muluk vd., 2014).

Havza; insanları, kentsel ve kırsal yerleşimleri, tarım ve orman alanlarını, sanayi, iletişim ve haberleşme ağlarını, hizmet sektörlerini ve rekreasyonel alanları içine alan bütüncül, sosyal, ekonomik ve biyofiziksel bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Su kaynaklarının yönetim sistemlerinin havza ölçeğiyle ilişkilendirilerek planlanması, başlangıç döneminde; bir drenaj havzasında selleri kontrol altına almak, dere akışlarının kontrollerini sağlamak, kaliteli su üretmek için havzada bulunan doğal kaynakları düzenleme ve yönetmeyi hedeflemektedir (Öztürk vd., 2014). Bu hedef tespiti doğrultusunda; su yönetim sürecinde yer alan kurumsal yapıların, sivil organizasyonların gelecekte ülkelerin su ihtiyacını karşılamakta zorluk yaşamasına engel olacak şekilde sürdürülebilir bir su yönetimini sağlayacak su yönetim modellerini oluşturmasını sağlamak, su kaynaklarıyla ilgili tüm paydaşların ve su yöneticilerinin talepleri ile su yönetiminde verilmesi gereken kararlar arasında bir denge oluşturmak, bu süreçte ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflere bağlı kalmak entegre su yönetim sisteminin temel amaçları olarak ifade edilmektedir (Hamamcıoğlu vd., 2002).

Havza temelli entegre su yönetimi, su kaynaklarının kullanımı ve korunmasında ekonomik ve ekolojik kaygıların yönetilmesini sağlamak üzere; yeni ve gelişmiş teknolojilerle ilişkilendirilmiş stratejik plan ve programların kullanılmasını sağlayan, yatırımlar yapan doğal kaynak yönetimi olarak ifade edilmektedir (Öztürk vd., 2014). Bütünleşik yaklaşımlı havza yönetiminin en önemli hedefi, su ekosistemlerinin ve bunlara bağlı diğer ekosistemlerin iyileştirilmesi ve tahribatının önlenmesi, katılımcılığın, kurumsal iş birliğinin ve eşgüdümün sağlanması, sosyo-ekonomik ve çevresel durumun dengelenmesidir. Bu hedef, doğal kaynak yönetimi için havza içinde bulunan tüm paydaşların dikkate alınmasına öncelik vermekte, buna uygun yönetim planı ve uygulamaları yapılmasını amaçlamaktadır.

Havza temelli entegre su kaynakları yönetimi yaklaşımı, ilk kez 1977 yılında Birleşmiş Milletler Su Konferansı'nda kullanılan bir kavramdır. Arjantin Mar del Plata şehrinde düzenlenen konferansın özelliği, su sektörü konusunda koordinasyon vurgusunun ön plana çıktığı ilk uluslararası toplantı olmasıdır. Kavramın kökenlerine yönelik açıklamalar, havza temelli entegre su yönetimi yaklaşımını 10. yüzyıla kadar götürmektedir. İspanya Valensiya

Bölgesi'nde suyun çok paydaşlı, katılımcı su kurulları aracılığıyla yönetim süreçlerinin gerçekleştiği; Amerika Birleşik Devletleri'nin Tennessee Eyaletinde (1933), Almanya'nın Hessen eyaletinde (1960) su kaynaklarının entegre yönetim örnekleri olduğu vurgulanmaktadır (Rahaman & Varis, 2005; akt. Mulluk vd., 2013). Doğal kaynak kullanımına bütüncül bir yönetim sistemi içinde bakan entegre anlayış, erozyon ve taşkın kontrolü, enerji üretimi, nehir ulaşımı süreçlerini ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerle bütünleştirmektedir. Bu durum, 1970'li yıllardan sonra Avrupa ülkelerinin genelinde havza bazında su yönetim planlarının hazırlanmasında etki faktörü olarak görülmektedir (Muluk Vd., 2013). Su yönetiminde benimsenen son dönemli yaklaşımlardan olan havza temelli entegre su yönetimi yaklaşımını benimseyen uluslararası yapılardan biri Avrupa Birliği'dir (Yaylı ve Kaya, 2020). Birliğin çevresel iyileşmeye yönelik politika hedefleri içinde yer alan konulardan biri, su kaynaklarının yönetimidir.

Su kaynaklarının etkin kullanımı için havza temelli entegre su kaynakları yönetimi yaklaşımı geleneksel yönetim anlayışından farklı olarak yeni bir su yönetim sürecine yönelimi ortaya koymaktadır (Harmancıoğlu vd., 2002). Yaklaşım; kurumlar arası iş birliği, katılımcılık ve eşgüdümün sağlanmasını hedefleyen bir anlayışla 1980'li yıllarda ifade edilmeye başlamış, dünya ölçeğinde su krizinin gündeme geldiği 2000'li yıllarda ön plana çıkmıştır. Su kaynaklarının maksimum ekonomik ve sosyal getirilerinin elde edilebilmesi için havza içindeki su, toprak ve bunlarla ilişkili kaynakların korunması, yönetilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarının koordinasyon süreci Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi'nin desteklediği tek yaklaşım olma özelliğindedir (Muluk vd., 2014).

AB düzeyinde su kaynaklarının sürdürülebilir niteliğinde dikkate alınan politikalarda; küresel düzeyde yaşanan iklim değişikliği ve kuraklık sorunları, içme suyu kaynaklarına erişim ve su kaynaklarının yetersizliği, su baskınları gibi sorunlarının giderilmesine yönelik başlıkların ön planda olduğu tespit edilmektedir (Akkaya vd., 2006). Tablo 3'te AB'nin su yönetimine yönelik ilgisine yer verilmektedir.

Tablo 3

Tarihsel Perspektifte AB Sürdürülebilir Su Yönetiminin İlgisi

1. Dönem:1978-1988	İnsan faaliyetlerinden su kaynaklarının korunduğu dönem
2. Dönem:1988-1995	Su kaynaklarının düzenlenmesi ve kullanımının denetlenmesi dönemi
3. Dönem:1995 ve sonrası	Su Çerçeve Direktifi ve uygulama süreçlerine yönelik adımların atılması

Kaynak: Aytuğ, 2014: 5'ten faydalanılarak hazırlanmıştır.

AB Su Çerçeve Direktifi Avrupa Birliği Komisyonu tarafından oluşturularak 2000 yılından itibaren uygulama alanı bulmuştur. Amacı, Avrupa'daki suların iyi ekolojik ve kimyasal duruma gelmesini sağlamak ve su kalitesini tesis etmek üzerinedir. Bu temelde, nehir havza planlarının ve önlemlerinin nehir havzası ve alt havzalar düzeyinde belirlenmesi yönünde gelişmelerin ortaya koyulmasına yönelik bir uluslararası zemin oluşturmaktadır (Dalkılıç & Harmancıoğlu, 2008; Muluk vd., 2014). 2000 yılı öncesinde Avrupa Birliği'nin su yönetim sürecinde uygulamaya koyduğu “*Yüzey Suyu Çekimi Hakkındaki Direktif*”, “*Banyo Suları Direktifi*”, “*Tehlikeli Maddeler Direktifi*”, “*Tatlı Su Balıkları Direktifi*”, “*Yeraltı suları Direktifi*” direktiflerinin yerini AB Su Çerçeve Direktifi almış; AB bünyesinde su yönetim sürecine yönelik düzenlemeler 2000 yılında tek bir direktif içeriğinde bütünleştirilmiştir (Yıldız ve Dişbudak, 2006; Aytuğ, 2014). AB Su Çerçeve Direktifi'nde yer verilen temel

ilkelere Tablo 4'te yer verilmektedir.

Tablo 4

Su Çerçeve Direktifi'nin Temel İlkeleri

İlke	İçerik
Suyun adil ücretlendirilmesi: (Madde 9)	Su, ticari bir varlık olarak değil, geleceğe bırakılacak bir miras olarak değerlendirilmektedir. Direktif, su hizmetlerinden doğan maliyetin giderilmesi için fiyatlandırılması ve bu yolla sürdürülebilir niteliğine ulaşılması gerektiğini ilkeleri içinde düzenlenmektedir. Direktifin prensibi kirletenlerin ödemesidir. Çünkü Direktife göre, birileri kirlilik maliyetine katlanmak zorunda kalmaktadır.
Sürdürülebilir su kullanımı: (Madde 18, 19, 41)	İnsan aktivitelerinin su kaynaklarını etkilediği, bu durumun suyun korunması ve kirliliklerden kaçınılmasının önemini gösterdiği vurgulanmaktadır. Su kaynaklarına olan ihtiyacın artıyor olması sebebiyle; gelecek kuşaklar için yeterli su sağlayabilmek ve suyun yüksek kalitede olması için Su Çerçeve Direktifi iyi bir şekilde uygulanması gerektiği düzenleme altına alınmıştır.
Uluslararası İş birliği ve Yeni Su Birliği: (Madde 3)	Su kaynaklarının sınırları aşan özelliğine dikkat çekilerek su kaynaklarının korunması için küresel düzeyde iş birliği yapılması gerektiği düzenleme altına alınmıştır. Direktif, su yönetimini su havzası olarak dikkate almakta; bir havzadaki tüm ortakların yakın iş birliği içinde nehir havzalarını yönetmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vurgu, ilgili ülkelerin verilen zaman aralıklarında, Direktifin net hedeflerine ulaşacak ortak bir Nehir Havza Yönetim Planı oluşturmaları gerektiği anlamına gelmektedir.
Su herkesin konusudur: (Madde 14).	Ülkeler arası iş birliği gibi farklı sektörlerden aktörlerin de iş birliği yapmaları gerektiğine dikkat çekilmektedir. Su; evsel kullanım, endüstri, tarım ve benzeri amaçlarla kullanıldığı için tüm paydaşların yasal hedeflere katılmaları gerektiğine dikkat çekilmektedir.
Su hassas bir kaynaktır: (Madde 4, 8, 10, 11, 16, 17)	Tarım, endüstri ve evsel kullanım gibi birçok kullanımdan su kaynakları etkilenmektedir. Bu etki sebebiyle Direktif; su kaynaklarına yönelik kirliliğin kaynağında engellenmesini ve tüm kirlilik kaynaklarının sürdürülebilir kontrolü için bir mekanizma oluşturulmasını vurgulamaktadır.

Kaynak: Akkaya Vd.,2006:198'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde; Su Çerçeve Direktifi'nin su kaynaklarına yönelik baskı faktörlerini de dikkate alarak; su kalitesi kaynakların bakımından iyileştirilmesi ve iyi kalitede olan su kaynaklarının ise korunmasına yönelik bir yön çizdiği tespit edilmektedir. Direktifin temel ilkeleriyle su kaynaklarının korunmasına yönelik bilincin; yeraltı ve yerüstü suları, kıyı suları dahil tüm suları kapsayacak şekilde bir kapsamda olduğu görülmektedir. Ayrıca su kaynakları üzerinden oluşan baskının kirleten öder ilkesiyle giderilmesi, su kullanımı ile ilgili ücretlerin belirlenmesi, su kullanıcılarının su yönetimine katılımının sağlanması ve su yönetiminde kullanılan mevzuat hakkında kullanıcıların bilgilendirmesi, su yönetiminde mevzuat düzenliliğinin sağlanması, su kirliliğinin kontrolü için ortak yaklaşımın belirlenmesi, nehir havzasına dayalı su yönetiminin oluşturulmasına yönelik bir yaklaşımın ortaya koyulduğu görülmektedir (Bulut ve Birben, 2019).

AB Su Çerçeve Direktifi bağlamında ön plana çıkarılan su kaynaklarının havza ölçeğinde bütünleşik yönetimi ve sürdürülebilir kullanımınıdır. Su Çerçeve Direktifi, nehir havzası temel alınarak suyun yönetilmesini hedef almaktadır. Direktif; yüzey suları, yer alt suları ve koruma alanlarına ilişkin temel hedefleri belirlemektedir. Tablo 5'te bu hedeflere yer verilmektedir.

Tablo 5

Su Çerçeve Direktifi'yle Belirlene Hedef Alanları ve Hedeflenenler

Hedef Alanı	Hedeflenen
Yüzey Suları İçin Çevresel Hedefler	Tüm yüzey suları için iyi ekolojik duruma ulaşmak Havzadaki tüm yüzey suları ve kıyıda 12 millik alanda deniz için iyi kimyasal duruma ulaşmak.
Yer Altı Suları İçin Çevresel Hedefler	Yeraltı su kütlelerinin korunması, iyileştirilmesi, restorasyonu ve yeraltı suyu çekimi ile beslenme dengesinin kurulması, Yeraltı su kirliliğinin azaltılması.
Koruma Alanları İçin Belirlenen Hedefler	Sucul ekosistemler ve bunlara bağlı diğer ekosistemlerin daha fazla tahribatını önlemek;Sucul çevrenin iyileştirilmesi: emisyonların azaltılması; Su kaynaklarının uzun vadeli korunması için sürdürülebilir kullanımı teşvik etmek;Yeraltı suyu kirliliğini azaltmak.

Kaynak: Dalkılıç ve Harmancıoğlu, 2008:417'den faydalanılarak tablo oluşturulmuştur.

AB Su Çerçeve Direktifi, su yönetiminde su kaynaklarının doğal sınırları olan havza sınırlarını dikkate alarak kaynakların korunmasına entegrasyon kavramıyla dikkat çekmektedir. Çevresel koşulların iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde ortak hedeflerin belirlenmesi; su kaynaklarının korunması ve kullanılması için ortak politikalar belirlenerek disiplinler arası politikalar arasında entegrasyonun sağlanması; havza içinde oluşabilecek su taşkınlarından korunmayı sağlayacak önleyici tedbirlerin sürdürülebilir havza planlamasıyla alınması; havza sınırlarında ilgili tüm yönetim ve çevre bilimine yönelik yaklaşımların, geniş kapsamlı önlemleri içeren ortak bir yönetimde, fiyatlandırma ekseninde bir araya gelmesi; havza sınırları içinde su kullanımına yönelik tüm ortakların, karar alma düzeyinde su yönetim sürecine katılımının sağlanması; su kaynakları ve kaynakları karar alma mekanizmalarının entegrasyonu bu kapsamda vurgulanmaktadır (Yıldız ve Dişbudak, 2006).

AB Su Çerçeve Direktifi su havzasını temel alarak su yönetiminin gerçekleştirilmesinde atılması gereken temel adımlara yer vermektedir. Bu adımların önceliği, havzaların kategorizasyonun yapılmasıdır. Takibinde sınıflandırılan havza içinde su kaynakları üzerinde etki oluşturan insan aktivitelerinin belirlenmesi ve bir harita ile gösteriminin sağlanması, havza içinde koruma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için koruma alanlarının belirlenmesi, çevresel hedeflerin listelenmesi ve izleme sistemlerinin oluşturulması, havzaya yönelik ekonomik analizlerin yapılması; havza ölçeğinde alınması gereken önlemlere yönelik program oluşturulması, kamuoyu bilgilendirme ve danışma önlemlerinin özetlenmesi; havza sınırlarında su yönetiminde yetkili olan otoritelerin listelenmesi, havzaya ilişkin bilgi ve yorum alabilmek için kamuoyunda iletişim noktaları ve prosedürlerinin belirlenmesi havza bazlı su yönetim yaklaşımının temel adımları olarak şekil almaktadır (Dalkılıç ve Harmancıoğlu, 2008).

Havza bazında su yönetim yaklaşımı boşluk analizi yaparak su yönetim süreçlerine yönelik bir sistematik geliştirme yaklaşımını benimsemektedir. Boşluk analizinde ilk adım; su tiplerinin belirlenmesidir. Havza içerisinde su tipleri ve özellikleri tespit edilmektedir. Belirlenen özellikleri doğrultusunda su tipleri kategorize edilmektedir. Boşluk analizinde su kaynaklarının bugünü üzerinden yapılacak izlemelerin suyun gelecekteki durumuna yönelik tahminde bulunulmasına imkân sağlaması mümkün olmaktadır. Bu tahminlerde “*hiçbir şey değişmezse senaryosu*” dikkate alınmaktadır. Su kaynaklarının mevcut durumu değerlendirilerek, gelecek dönemde su kaynaklarına yönelik ortaya çıkabilecek baskı faktörleri dikkate alınarak tahminlerde bulunulmaktadır. Bu tahminler, havza içinde yer alan su kaynaklarına yönelik izleme süreçleriyle takip edilmekte; önlem alınması gereken etki faktörleri dikkate alarak ilerleme sağlanmaktadır (Yıldız ve Dişbudak, 2006; Muluk vd., 2014).

Su Çerçeve Direktifi’nin belirlediği su yönetim yaklaşımı, yaklaşım temelinde hedefleri gerçekleştirmek için kurumsal yapılanmalar geliştirilmesine vurgu yapmaktadır. Direktif; su yönetiminin kurumsal yapılanmasına yönelik gereklilikleri şöyle sıralamaktadır: Su yönetimi için planlama, yakın iş birliği ve koordinasyonu sağlayan entegre yaklaşım. Direktife göre, su yönetimi sadece devletin üstlenmesi gereken bir görev değildir. Su yönetiminde devlet özelliği gereği lider konumda olmalıdır. Ancak su yönetim süreçlerinde tanımlanan tüm paydaşların su yönetim sürecine katılması; su yönetim süreçlerinde kirlenen öder ve tam maliyet geri dönüşümü ilkelerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Su yönetim süreçlerinde kurumsal yapılarda etkin iş birliği ve danışmanlık için bilgi paylaşılmalı; su kullanım ve kirliliği, su kalitesi ve

miktarında sınırlar arası iş birliğini sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir (Akkaya vd., 2006).

AB Su Çerçeve Direktifi su yönetim sürecinde bütünleşik bir yönetim sürecinin oluşabilmesi için, su yönetimi ve planlama sürecinde tüm paydaşlarla entegre bir iş birliğini gerekli görmektedir. Su yönetim sürecinde iş birliği için gerekli olan temel ilkeler şöyle sıralanmaktadır (Bulut ve Birben, 2019).

1. Karar vericilerin su yönetim sürecine etkin şekilde katılımını sağlayacak planlama yaklaşımı benimsenmelidir.
2. Dinamik bir havza yönetim planı hazırlanmalı ve planlar sürekli iyileştirilmelidir. Bu iyileştirme için bilimsel, sosyal ve ekonomik bilgi akışı ile sürekli yenilenmelidir.
3. Su yönetimine ilişkin kurumsal düzenlemeler her havzaya özel olacak şekilde oluşturulmalıdır. Bu amaçla havzanın hidrolojik, kurumsal kapasite ve paydaş farklılıklarına özgü düzenlemeler oluşturulmalıdır.
4. Paydaşlar, karar vericiler ve uzmanlardan oluşan Akarsu Havzası Oluşumu yapı ve rolü açıkça tanımlanmalıdır.
5. Akarsu havzalarına özgü çıkarların savunulmasını sağlamak üzere yeni kurumsal oluşumlar tasarlanmalıdır.
6. Havza yönetim planında yer alan uygulamalardan kısa sürede uygulamaya geçirilebilecek olanlara öncelik verilmelidir.
7. Havza ölçeğinde yer alan yerel yönetim birimlerinin su yönetim süreçlerine katılımı ve ortaklığı sağlanmalıdır.
8. Havza ölçeğinde su yönetim sürecinde; yatay ve dikey koordinasyonu esas alan, paydaşlar ve sektörler arasında iş birliği süreçlerine yönelik farklı araç ve oluşumlar geliştirilmelidir.

2. Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Bağlamında Türkiye’de Su Yönetimi

Paris Antlaşması, Roma Antlaşması, Füzyon Antlaşması, Avrupa Tek Senedi, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması, Lizbon Antlaşması ile günümüzdeki yapısını oluşturan Avrupa Birliği’nin Türkiye ile olan ilişkileri 1963 tarihli Ankara Antlaşması ile hukuki bir nitelik kazanmıştır. Türkiye 1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesi’nde adaylık statüsü kazanmış; 2005 yılından itibaren katılım müzakerelerine ilişkin sürecin içinde yer almıştır. Katılım müzakereleri; AB müktesebatının iç hukuk normlarına aktarılması, yürürlüğe konarak etkili bir uygulama sürecine konu edilmesini içeren bir süreç olarak toplam 35 fasıl üzerinden yürütülmektedir ve bu fasıllar içinde su yönetimiyle ilişkili olan Çevre ve İklim Değişikliği konulu 27. fasıldır (Yaylı ve Kaya, 2020). Fasıl içerisinde, çevre koruma ve yönetimine ilişkin mevzuatın AB müktesebatına uyumlaştırılması konularından birisi su kalitesine ilişkindir.

AB Su Çerçeve Direktifi su kaynaklarının havza ölçeğinde bütünleşik yönetimine yönelik bir hedefler bütününü ve yaklaşım ortaya koymaktadır. Türkiye’de ekonomik ve toplumsal kalkınma süreçlerinin görünürlüğünü sağlayan düzenlemelerden biri olan kalkınma planlarında havza ölçeğinde su yönetimi düşüncesinin izlerine ulaşmak mümkündür. 1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Havza boyutunda su kalitesinin değerlendirilmesine ve su kaynaklarının kullanımında rasyonel bir düzenlemeye önem*

verilecektir” ifadesiyle havza temelinde su yönetimine ilişkin düzenleme yer bulmuştur (DPT, 1984: 171). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “*Kıta içi su kaynaklarının yönetiminde ve alıcı su ortamının düzenli olarak izlenmesinde kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanacak ve havza boyutunda idare kavramı geliştirilecektir*” düzenlemesi suyun çok boyutlu bir yönetime konu edilmesinin vurgulandığı tespit edilmektedir (DPT, 1989). 1996-2000 yıllarını esas alan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda havza ölçeğinde su kaynaklarına ilişkin vurgulara ulaşmak mümkündür. Plan, “*...su kaynaklarının optimal kullanımına dayalı havza gelişim planlarına tam anlamıyla uyulamamaktadır.*”; “*ülke genelinde toprak ve su kullanım planlaması çalışmaları yapılarak havza bazında uygulamalar başlatılacaktır.*” şeklindeki ifadeleriyle havza bazlı su yönetim yaklaşımına yer verdiği tespit edilmektedir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 137-1579).

2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Su Çerçeve Direktifi’ne yönelik iki temel hususa yer verdiği tespit edilmektedir. Bunlar; havza ölçeğinde su kaynaklarının yönetiminde katılımcı süreçlerin işletilmesi ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımınıdır. Planda yer alan “*Doğal kaynak kullanımında havza bazında katılımcı proje planlaması ve yönetimi benimsenecektir. Doğal kaynakların sürdürülebilir bir biçimde kullanılması...*” ifadeleri mevcut tespiti temellendirmektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000). Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda aşağıda yer verildiği ifadelerle havza bazlı su yönetim modeline değindiği tespit edilmektedir.

Su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmaların, öncelikle havza temelinde bütüncül bir yaklaşımla ve değişen tüketim taleplerini karşılamakta esneklik sağlayan bir şekilde planlamasını mümkün kılacak, ilgili kurumlar arasında güçlü ve yapısal bir eşgüdüm sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiş kapsamlı bir mekanizma çerçevesinde ve suyun tasarruflu kullanımını sayesinde su kaynaklarının etkin kullanımına önem ve öncelik verilecektir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006: 77).

Su Çerçeve Direktifi ile karşılaştırmalı bir değerlendirme yapıldığında; eşgüdüm, su tasarrufu ve su kaynaklarının etkin yönetimi gibi vurguların ön plana çıkarılması mümkündür.

Onuncu Kalkınma Planı, su kaynaklarının havza temelinde yönetilmesine vurgu yapmaktadır. 2030 yılında Türkiye’de kişi başına kullanılabilir su miktarının 1.100 m³ olmasının ülkeyi su sıkıntısı çeken bir konuma getireceğine dikkat çekilerek; “*.. su kaynaklarının etkin şekilde kullanımı yanında doğal kaynakların koruma-kullanma dengesinin havza bazında gözetilmesi öncelikli görülmektedir.*” ifadeleriyle havza bazlı su yönetimiyle ilişkili kurulmaktadır. Plan kapsamında Su Çerçeve Direktifi ile ilişki kurulmasını sağlayacak daha fazla kavramsal benzerliklere ulaşmak mümkündür.

Su yönetiminde etkinliği sağlamak üzere havza bazında entegre koruma ve kontrollü kullanma ilkeleri ile kentsel, endüstriyel, tarımsal faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan baskı ve etkilerin belirlendiği ve tedbirlerin ortaya konulduğu 26 havzanın tamamı için koruma eylem planları hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Ergene Havzası Koruma Eylem Planının uygulanmasına başlanmıştır (On Birinci Kalkınma Planı, 2013: 138-139).

Yukarıda yer verilen ifadeler su kaynaklarına yönelik havza temelli yaklaşımın plan çerçevesinde yer verildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca planda yer verilen “*... Planlama, izleme, değerlendirme ve denetim yetersizliği, ortak veri tabanı ve bilgi akışı olmaması,*

kuruluşlar arası eşgüdümün zayıflığı gibi hususlar, su kaynakları yönetiminde karşılaşılan ana sorunlardır” ifadeler Türkiye’de su yönetim sürecinde Su çerçeve Direktifi ile ilişkili olan su kaynaklarının planlama ve izleme süreçleri temelinde yönetilmesini sağlayacak bir yaklaşıma yer verildiği tespit edilmektedir. Yine planda amaç ve hedefler içinde yer alan “*Ulusal havza sınıflama sistemi, su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımına imkân verecek şekilde geliştirilecektir.*”; “*Yeraltı ve yerüstü su kalitesinin ve miktarının belirlenmesi, izlenmesi, bilgi sistemlerinin oluşturulması; su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ile kirliliğinin önlenmesi ve kontrolü sağlanacaktır.*” ifadeleri üzerinden Direktifle ilişki kurulabilmektedir (On Birinci Kalkınma Planı, 2013: 138-139).

Havza temelinde su yönetimine ilişkin düzenlemelere On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), kentsel altyapı başlığı içerisinde yer vermektedir. Planda yer alan “*Su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı kapsamında havza bazında yapılan plan, strateji ve eylem planları bir bütünlük içinde uygulamaya konulacaktır.*” şeklindeki ifadeler su kaynaklarının korunmasında havza temelli planlama ve stratejileri işaret etmektedir. Ayrıca Su Çerçeve Direktifi’yle benzer uygulama adımlarının planda yer bulduğu “*Su kaynaklarının etkin kullanımı ve korunması amacıyla 25 havza için nehir havzası yönetim planları, sektörel su tahsis planları, havza master planları, kuraklık yönetim planları, taşkın yönetim planları, içme suyu havzaları koruma eylem planları tamamlanacaktır.*” ifadeleriyle tespit edilmektedir (On Birinci Kalkınma Planı, 2018: 163-164).

Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Türkiye’de havza temelli su kullanımı ve yönetimine geçiş nedenlerini yer vermektedir. Rapor kapsamında, doğal yapıda etkileşim içinde bulunan kaynakların doğal denge içinde korunmasını sağlamak için su kaynakları ve diğer doğal kaynakların havza ölçeğinde bütüncül yönetimine vurgu yapılmaktadır. Bu vurguda sürdürülebilir kalkınma ekseninde belirlenen tüm aktörlerin, temel faaliyetlerin havza bazlı su yönetim süreçlerinde dikkate alınması; sosyal, ekonomik, politik, yasal, idari unsurları kapsayacak düzeyde entegre su yönetiminin oluşturulması bir zorunluluk olarak görülmektedir. Türkiye’de havza ölçeğinde su kaynaklarının yönetim stratejinin uygulanabilmesi için kurumsal ve yasal altyapısının oluşturulması gerekliliği Rapor kapsamında yer verilen bir diğer husustur (Onuncu Kalkınma Planı ÖİKR, 2014).

Türkiye’de AB Su Çerçeve Direktifi’nde vurgulanan havza ölçeğinde su yönetimine ilişkin yönetim süreçlerinin oluşturulmasına yönelik düzenlemelerden biri de 2014 yılında hazırlanan Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi’dir. 2014-2023 yıllarını esas alan strateji belgesi havza ölçeğinde su yönetiminin amacını “*coğrafi olarak ayrı bir drenaj alanındaki hidrolojik hizmetlerin sürdürülebilirliğini, toprağın, bitki örtüsünün, su ve diğer doğal kaynakların ve varlıkların havza alanlarında yaşayanların yararına entegre korunması, geliştirilmesi ve yararlanılması ve bu suretle ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamak*” olarak açıklamaktadır (Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi, 2014). Düzenleme; Türkiye’deki su havzalarının ve havza içinde yer alan doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımın orta ve uzun vadeli planlar doğrultusunda gerçekleştirilebilmesi; havzaların ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel fayda ve hizmetleri yeterli düzeyde gerçekleşmesini sağlamak üzerine içeriğe sahiptir. Ayrıca strateji belgesi doğrultusunda eylem planları hazırlanmıştır. Bu plan, havza ölçeğinde yer alan tüm paydaşların katılımını sağlaması açısından katılımcı bir anlayışla hazırlanması, su yönetim stratejilerinin

sahiplenilmesi ve uygulama süreçlerinin kolaylaşması açısından önemli görülmektedir.

Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi'nde; su kaynakları sosyo-ekonomik kalkınmanın başlıca sektörleri olan enerji, tarım, sağlık ve çevre gibi alanlar için itici güç olarak ifade edilmekte; su kaynaklarının, çevreyle uyumlu, entegre yönetimi sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenlerinden biri olarak tanımlandığı tespit edilmektedir (Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi, 2014). Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi'nde; Türkiye yüz ölçümü esas alınarak belirlenen 25 havza ve bu havzalar kapsamında belirlenen alt havzalarda su yönetiminin havza ölçeğinde sürdürülebilir yönetimini sağlamaya yönelik düzenleme yer almaktadır. Havzaların temel yönetim amacı şöyle ifade edilmiştir. “*Havza yönetiminin amacı, coğrafi olarak ayrı bir drenaj alanındaki hidrolojik hizmetlerin sürdürülebilirliğini, toprağın, bitki örtüsünün, su ve diğer doğal kaynakların ve varlıkların havza alanlarında yaşayanların yararına entegre korunması, geliştirilmesi ve yararlanılması ve bu suretle ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamaktır.*” Belirlenen amaç doğrultusunda; kazanılan deneyimlerin havza temelinde tüm doğal kaynakların “bütüncül (entegre)” biçimde, havza içinde bulunan su yönetiminde yetkili kurumların eşgüdüm temelindeki çalışmaları ve paydaşların katılımıyla yönetiminin sağlanacağına vurgu yapılmaktadır.

Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi ve bu doğrultuda hazırlanmasına vurgu yapılan planların kurumsal sorumluluğu; Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne (SYGM)³ aittir. Genel Müdürlük, Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi onaylanmasını ve yürürlüğe girmesinden sonra strateji belgesine yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesi, çalışmaların izlenmesi ve koordinasyonu görevini yerine getirme sorumluluğundadır. Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi doğrultusunda gerçekleştirilecek çalışmalara ilişkin yönlendirme ve destekleme faaliyetlerinin havza bünyesinde yer alan ilgili kamu kuruluşları ile paydaş tanımlaması içinde yer alan sivil toplum kuruluşları, bilimsel faaliyet sürdüren kuruluşlardan oluşan Havza Yönetimi Üst Kurulu tarafından gerçekleştirilmesi düzenleme kapsamında yer alınmıştır.

Türkiye’de havza yönetimiyle ilgili düzenlemelere yasal zeminde ulaşmak mümkündür. Su çerçeve direktifinin uygulama süreçlerini destekleyen düzenlemelerden biri 2004 tarihli 25687 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “*Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği*”dir. Yönetmelik, Türkiye’de su kaynaklarının korunmasını sağlayan yasal düzenlemeler içinde yer almaktadır. Su kaynaklarının korunma esasları, atık su boşaltım ilkeleri, atık su boşaltımı için gerekli izin esasları, atık su altyapı tesisleri, su kirliliğinin önlenmesi amacıyla yapılacak izleme ve denetleme usul ve esasları yönetmelik kapsamında ifade edilmektedir. Yönetmelik amacı şöyle ifade edilmektedir: “*Ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi bir biçimde kullanımının sağlanması için, su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere gerekli olan hukuki ve teknik esasları belirlemek.*” (İlgili Yönetmelik, Md.1). Yönetmelik 2022 yılında Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile güncellenmiştir.

³04.07.2011 tarihli ve 27984 (1. Mükerrer) sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 645 sayılı Orman ve Su İşleri Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. SYGM, Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde yer almaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın Avrupa Birliği Çevre ve İklim Değişikliği Faslı'na yönelik çalışmaları kapsamında uygulamaya konulan yasal düzenlemelerden biri 2012 tarihli 28444 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan “*Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmeliği*” dir. Yönetmelik Su çerçeve direktifinin uygulamalarına yönelik bir temel oluşturmaktadır. Yönetmelikte temel amaç şöyle belirlenmiştir:

Yerüstü ve yeraltı su kütlelerinin, bütüncül bir yaklaşımla havza bazında, fizikokimyasal, kimyasal ve ekolojik kalite bileşenleri ile miktar açısından iyi su durumunda olanlarının mevcut haliyle korunması, bozulmuş olanlarının iyi su durumuna getirilmesi ve ihtiyaç önceliklerine uygun şekilde tahsisi yapılarak sürdürülebilir kullanımının sağlanması, ulusal su planı ve havza ölçekli yönetim planlarının hazırlanması, uygulanması ve takibinin yapılması ile ilgili usûl ve esasların düzenlenmesini amaç edinmektedir (İlgili Yönetmelik, Md.1).

Yönetmelik 2019 tarihinde güncellenmiş, su yönetiminde iyileşme yönünde değişiklik yapılmıştır. 2019 Tarihli, 30652 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “*Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*” kapsamında Yönetmeliğin 3. maddesinde yapılan değişiklikle “*Havza ölçekli yönetim planlarının hazırlanması, uygulanması, uygulamalarının takibi sürecinde kurumlar arası koordinasyonun sağlanması maksadıyla; Havza Yönetimi Merkez Kurulu, Havza Yönetim Heyetleri ve İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurulları teşkil edilir*” düzenlenmesi yönetmeliğe eklenmiştir. Bu düzenlemenin, havza ölçeğinde su yönetiminden sorumlu yapıların kurulmasına zemin hazırladığı; AB Su Çerçeve Direktifi'nde vurgulanan kurumsal gerekliliklerin sağlanması ve su yönetiminin entegrasyon içinde katılımcı süreçlerle yürütülmesine yönelik vurguyla ilişkili olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye-AB İlerleme Raporlarında su yönetimine yönelik temel vurgular, Su Çerçeve Direktifi'ne yönelik sürecin Türkiye'de uygulamaya geçirilmesine yöneliktir. Türkiye'de su mevzuatının kapsamı kurumlara tanımlanan sorumluluk çerçevesinde oldukça geniştir. Uygulamada olan düzenlemelerden bazıları şöyle sıralanabilir: 831 Sayılı Sular Hakkında Kanun, 927 sayılı Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 4373 sayılı Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu, 6200 sayılı DSİGM Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 7478 sayılı Köy İçme Suları Hakkında Kanun, 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun, 178 sayılı Askeri Garnizonların İçme ve Kullanma Sularının Temini Hakkında Kanun, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, 2560 sayılı İSKİ Kanunu, 2674 sayılı Karasuları Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'dur. AB katılım müzakerelerinde açılan Çevre ve İklim Değişikliği faslı bağlamında Türkiye’de su yönetimine ilişkin yasaların Su Çerçeve Direktifi'nin uygulanabilirliğini sağlamak üzere iyileştirilme süreci sürdürülmektedir. Bu sürece Tablo 6'da yer verilmektedir.

Tablo 6

AB Su Çerçeve Direktifi'nin Uygulanmasına Yönelik Çeşitli Yönetmelik ve Tebliğler

Türü	Yılı	Adı
Yönetmelik	2022	"Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik"
	2022	"Tarımsal Kuraklık Yönetiminin Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"
	2019	"İçme Suyu Teminde Edilen Suların Kalitesi ve Arttırılması Hakkında Yönetmelik"
	2017	"İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik"

Tablo 6'nın Devamı

Türü	Yılı	Adı	
Yönetmelik	2017	"Sulama Sistemlerinde Su Kullanımının Kontrolü ve Su Kayıplarının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik"	
	2016	"Hassas Su Kütleleri İle Bu Kütleleri Etkileyen Alanların Belirlenmesi ve Su Kalitesinin İyileştirilmesi Hakkında Yönetmelik"	
	2016	"Yerüstü Su Kalitesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik "	
	2016	"Taşkın Yönetim Planlarının Hazırlanması Uygulanması ve İzlenmesi Hakkında Yönetmelik "	
	2015	"Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik "	
	2015	"Yüzeysel Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik"	
	2014	"İçme Suyu Temin ve Dağıtım Sistemlerindeki Su Kayıplarının Kontrolü Hakkında Yönetmelik "	
	2014	"Yüzeysel Sular ve Yeraltı Sularının İzlenmesine Dair Yönetmelik"	
	2014	"Alabalık ve Sazan Türü Balıkların Yaşadığı Suların Korunması ve İyileştirilmesi Hakkında Yönetmelik "	
	2012	"Yüzeysel Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği "	
	2012	"Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması Hakkında Yönetmelik "	
	2012	"İçme Suyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik "	
	2012	"Yeraltı Sularının Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik "	
	2012	"Ormancılık ve Su Şurası Yönetmeliği "	
	2010	"Atıksu, Alt Yapı Ve Eysel Katı Atık Bertaraf Tesisleri Tarifelerinin Belirlenmesinde Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelik"	
	2006	"Yüzme Suyu Kalitesine İlişkin Yönetmelik"	
	2006	"Kentsel Atık Suyun Arıtımı Yönetmeliği "	
	2005	"Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği "	
	2005	"İçme Suyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik "	
	2005	"İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik "	
	2004	"Su Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği "	
	2004	"Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğini Karşı Suların Korunması Yönetmeliği "	
	Tebliğ	2023	"Hidromorfolojik İzleme Tebliği"
		2020	"Yerüstü Su Kütleleri İçin Çevresel Hedeflerin Belirlenmesine İlişkin Tebliğ"
		2020	"İçme Suyu Arıtma Tesisleri Teknik Usuller Tebliği"
		2019	"İçme-Kullanma Suyu Havzası Koruma Planı Hazırlanmasına Dair Usul ve Esaslar Tebliği"
		2019	"Havza Yönetimi Merkez Kurulu, Havza Yönetim Heyetleri ve İl Su Yönetim Koordinasyon Kurullarının Teşekkülü, Görevleri, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Tebliğ"
		2017	"Sularda Tarımsal Faaliyetlerden Kaynaklanan Nitrat Kirliliğinin Önlenmesine Yönelik İyi Tarım Uygulamaları Kodu Tebliği"
		2015	"İçme Suyu Temin ve Dağıtım Sistemlerindeki Su Kayıplarının Kontrolü Yönetmeliği Teknik Usuller Tebliği "
		2014	"Durgun Yerüstü Kara İç Sularının Ötrofikasyona Karşı Korunmasına İlişkin Tebliğ "
		2013	"Çevre Kanununun 20'nci Maddesinin (k) Bendi Uyarınca Verilecek İdari Para Cezalarına İlişkin Tebliğ "
		2013	"Havza Yönetim Heyetinin Teşekkülü Görevleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ "
		2010	"Atık Su Arıtma Tesisleri Teknik Usuller Tebliği "
		2009	"Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Numune Alma ve Analiz Metotları Tebliği "
2009		"Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği İdari Usuller Tebliği "	
2009		"Kentsel Atık Su Arıtımı Yönetmeliği Hassas ve Az Hassas Su Alanları Tebliği "	
2008		"Kabuklu Su Ürünlerinin Yaşadığı Suların Kalitesi Hakkında Tebliği "	

Kaynak: Bulut ve Birben, 2019: 229 ve KAYSIS Kamu Mevzuat Sisteminde tarama yapılarak elde edilen bilgilerle tablo oluşturulmuştur.

Su kaynaklarının havza ölçeğindeki potansiyelini dikkate alarak bütüncül bir planlama ve entegrasyon temelinde yönetilmesine yönelik mevzuat temelini AB Su Çerçeve Direktifi’yle uyumluluk sınırlarını birkaç düzenleme üzerinden ortaya koymak mümkündür. AB Su Çerçeve Direktifi’yle uyumluluk gösteren düzenlemelerden biri “*Havza Yönetimi Merkez Kurulu, Havza Yönetim Heyetleri ve İl Su Yönetim Koordinasyon Kurullarının Teşekkülü, Görevleri, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Tebliğ*”dir. Düzenleme “*havza ölçekli yönetim planlarının hazırlanması, uygulanması, uygulamalarının takibi sürecinde kurumlar arası koordinasyonun sağlanması amacıyla; Havza Yönetimi Merkez Kurulu, Havza Yönetim Heyetleri ve İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurullarının kurulması ve faaliyetlerini sürdürmesine ilişkin usul ve esasları*” düzenleme amacındadır. Düzenleme ile Havza Yönetimi Merkez Kurulunun oluşturulması ve görevlerinin belirlenmesi, Havza Yönetim Heyetinin oluşturulması ve görevlerinin belirlenmesi, İl Su Yönetim Koordinasyon kurullarının oluşturulması, görev ve çalışma usullerinin belirlenmesi sağlanmıştır. Su yönetiminin havza ölçeğinde sağlanmasına yönelik kurumsal yapıların oluşturulması bakımından bu düzenleme; AB Su Çerçeve Direktifi’nin Türkiye’de su yönetim süreçlerine etkisi bağlamında değerlendirilmektedir.

AB Su Çerçeve Direktifi’yle uyumluluk çizgisinde olan bir diğer düzenleme “*Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmeliği*”dir. Yönetmelikte AB Su Çerçeve Direktifinde ön plana çıkarılan “*su kaynaklarının havza bazında kalite ve miktarının bütüncül yaklaşımla sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi, iyileştirilmesi, korunması ve ihtiyaç önceliklerine uygun olarak kullanılmasının sağlanmasına*” çeşitli alt düzenlemelerle ulaşma hedefi tespit edilmektedir. Bu düzenlemeler; havza ölçeğinde su yönetim süreçlerinde katılımcı süreçlerin işletilmesi, havza temelinde su potansiyelinin değerlendirilme önceliğinin dikkate alınması, atık su yönetimine yönelik iyileştirmelerin suyun geri kazanılması, kontrolü ve bertaraf edilmesi yönünde gerçekleştirilmesi, suyla ilişkili doğal sistemlerin korunması ve su kaynaklarının tüm canlıların gereksinimlerini karşılama, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutuyla en uygun şekilde karşılanması yönündedir (İlgili Yönetmelik, Md.5).

Uygulamaya konulan su mevzuatı içinde yer alan son dönemli düzenlemelerden biri olan “*Hidromorfolojik İzleme Tebliği*” AB Su Çerçeve Direktifi’nin su kalitesinin oluşturulmasına yönelik vurgusuyla ilişkilendirilebilecek düzenlemelerden biri olarak görülmektedir. Tebliğ, “*yerüstü sularında hidromorfolojik kalite bileşeninin izlenmesine ilişkin usul ve esasları belirleyerek hidromorfolojik izleme çalışmalarında standardizasyonu sağlama*” amacındadır. Yerüstü sularda su kalitesinin izlenmesine yönelik izleme alanlarının belirlenmesi, izleme dönemi ve sıklıklarının belirlenerek bir standardizasyon sağlanması, izleme faaliyetlerine yönelik eğitim ve sertifikasyona ilişkin gerekliliklerin yasal temelde konumlandırılması Direktifle kurulan ilişkiyi kuvvetlendirmektedir.

Havza kavramı; kömür, maden, toprak, su, petrol alanlarıyla ilişki kurularak farklı tanımlamalara konu edilmekle birlikte su yönetimi kapsamında kullanılan havza kavramı, hidrografik havza şeklinde kavramsal temele oturmaktadır. Türk hukuk sistemi özelinde bilimsel temelde havza kavramının tanımlanmasında temel unsurlar su, toprak ve suyun toplandığı bölge olarak “*Su ayırım çizgileriyle sınırlanmış, üzerine düşen yağış sularının yer altı ve yüzeysel olarak tek bir çıkış noktasına ulaştığı, iç bükey topografik yapıya sahip bir arazi parçası*” şeklinde ifade edilmektedir (Garipağaoğlu, 2012: 305-306). Bu çerçevede Türkiye’de

su yönetiminin havza ölçeğiyle ilişkilendirilmesi sağlayan 25 havza bulunmaktadır. Bunlar Harita 1’de gösterilmektedir.

Harita 1

Türkiye'deki Su Havzaları

Kaynak: Harita DSİ 2020 Türkiye Havza Numaraları ve Havzaları dokümanından faydalanarak çalışmaya eklenmiştir.

Harita 1’de yer alan su havzalarının numarası, adı, havzanın ortalama yıllık verimi ve 2020 yılına ilişkin havzalara göre ortalama yüzeysuyu potansiyeli Tablo 7’de belirtilmektedir.

Tablo 7

Türkiye'deki Su Havzalarının Numarası, Adı, Havzanın Ortalama Yıllık Verimi ve 2020 Yılına İlişkin Havzalara Göre Ortalama Yüzeysuyu Potansiyeli

Havza Numarası	Havza Adı	Havzanın Ortalama Yıllık Verimi (l/s/km ²)	Havza Yağış alanı (km ²)	2020	
				Ortalama Yıllık Akış (km ³)	Potansiyel İştirak Oranı (%)
1	Meriç-Ergene ve Marmara	3.6	14.486,0	1,7	0,9
2	Marmara	10.2	23.074,0	7,4	4,0
3	Susurluk	6.5	24.319,0	5,0	2,7
4	Kuzey Ege	6.4	9.861,0	2,0	1,1
5	Gediz	3.3	17.137,0	1,8	1,0
6	Küçük Menderes	2.8	6.963,0	0,6	0,3
7	Büyük Menderes	3.7	25.960,0	3,0	1,6
8	Batı Akdeniz	9.8	20.956,0	6,5	3,5
9	Antalya	20.3	20.249,0	12,9	7,0
10	Burdur	1.2	6.294,0	0,2	0,1
11	Akarçay	1.5	7.995,0	0,4	0,2
12	Sakarya	3.2	63.303,0	6,5	3,5
13	Batı Karadeniz	11.9	28.855,0	10,8	5,8
14	Yeşilırmak	5.6	39.595,0	7,0	3,8
15	Kızılırmak	2.7	82.181,0	7,0	3,8
16	Konya	1.5	49.930,0	2,4	1,3
17	Doğu Akdeniz	11.3	21.150,0	7,6	4,1
18	Seyhan	8.9	22.035,0	6,2	3,3
19	Asi	7.2	7.886,0	1,8	1,0
20	Ceyhan	11.5	21.391,0	7,7	4,2
21	Fırat	8.1	176.143,0	56,3	30,4
	Dicle	14.6			
22	Doğu Karadeniz	22.8	22.846,0	16,4	8,9
23	Çoruh	10.9	20.248,0	7,0	3,8
24	Aras	5.1	27.775,0	4,5	2,4
25	Van	4.6	17.861,0	2,6	1,4
	Toplam	7,66	778.493	185,37	100

Kaynak: DSİ, 2020 Yılı Faaliyet Raporu,2021:24; DSİ Havzalara Göre Yıllık Ortalama Yüzeysuyu Potansiyeli, 2013-2020'den faydalanılarak 2020 yılına ait veriler tabloya eklenmiştir.

Türkiye’de havza bazlı ilk çalışma 1958 yılında hazırlanan Kızılcahamam Su Toplama Havzası Yönetimi Projesidir. İlerleyen süreçlerde, Afyon-Çaydere, Gediz, Turgutlu-Salihli Bölümü Havza Yönetimi, Çakıt Çayı ve Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi, Uluabat Gölü Entegre Yönetim projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi, Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği Projesi, Konya Kapalı Havzası uygulamaya konulmuştur. AB Su Çerçeve Direktifi doğrultusunda, Türkiye’de su yönetimine yönelik uygulama adımları atılmıştır. Bu adımlardan ilki 2002 yılında Büyük Menderes Havzası için havza koruma eylem planının oluşturulmasıdır. Takip eden süreçte; 2006 yılında Ergene Havzası; 2008 Akarçay, Gediz, Van Gölü, Beyşehir Havzası Koruma eylem planı; 2009 yılında Boğazköy Barajı Havzası Koruma Eylem Planı hazırlanmıştır. “*Türkiye’deki 11 Havzanın Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması*” isimli proje kapsamında; Kızılırmak, Susurluk, Küçük Menderes, Büyük Menderes, Seyhan, Burdur, Ceyhan, Yeşilirmak, Marmara, Konya, Kuzey Ege Havzaları’nda havza eylem planları oluşturulmuştur (Öztürk, 2014: 60).

Su Çerçeve Direktifi’nin Türkiye’de uygulanması için Ocak 2002-Kasım 2003 tarihleri arasında Direktifin Türkiye’de uygulanması projesi Hollanda Hükümeti desteği ile gerçekleştirilmiştir. MATRA Projesi kapsamında su çerçeve direktifi metodolojisi incelenmiş, Türkiye uygulamaları için yapılacak düzenleme ve değişikliklere yer verilmiştir (AB Başkanlığı, 2003). Devlet kurumları arasında koordinasyon ve iş birliği, yetki ve sorumlulukların bölge düzeyine aktarılması, su kütleleri ve kullanıcılarına odaklı entegre su yönetimi yaklaşımı, bilgi paylaşımı ve dağıtımı, kamuoyu danışmanlığı ve paydaş katılımı, ekonomik teşvik ve önlemler düzenleme yapılması gereken konular arasında yer almıştır (Dalkılıç, 2008).

Eylem planlarının hazırlanmasında havzadaki mevcut yüzeysel su kaynaklarının ve yeraltı sularının miktarlarının, özelliklerinin ve kirlilik durumunun; havzadaki kentsel, endüstriyel, tarımsal, ekonomik her türlü faaliyete bağlı olarak oluşan etkilerin tespit edilmesi; havzada mevcut olan su kaynaklarının miktarı ve kullanım potansiyelinin, havza bazında tespit edilen kirlilik kaynakları ve yüklerinin ayrıntılı olarak incelenmesi mümkün olmaktadır. Eylem planları doğrultusunda; su kalitesi haritalarının oluşturulması, çevresel altyapı durumunun tespit edilmesi, havzanın korunması, kirliliğin havza temelinde azaltılması ve havzadaki tüm paydaşların katılımı ile kısa, orta ve uzun vadede tedbir plan, programlar oluşturulmaktadır (Onuncu Kalkınma Planı ÖİKR, 2014).

3. Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Bağlamında Doğu Karadeniz Havzasında Su Yönetimi Üzerine Bir İnceleme

3.1. Doğu Karadeniz Havzasına İlişkin Genel Bilgiler

Türkiye’nin Kuzey Doğusunda yer alan Doğu Karadeniz Havzası; kuzeyde Karadeniz, doğuda Kaçkar Dağları, güneyde Yamanlı, Soğanlı, Kemer, Iğdır Dağları, batıda Çarşamba Ovası’nın doğusuna kadar ilerleyen bir sahada yer almaktadır. Havzanın kapsadığı toplam alan 2.284.814 ha’dır. Bu alan Türkiye’nin %2,92’sine karşılık gelmektedir. Doğu Karadeniz Havza sınırları içerisinde toplam 11 il bulunmaktadır. Bu iller havza içinde kapsadıkları alanlar bakımından şöyle sıralanmaktadır: havzada (1) Trabzon (%99,9’u), (2) Ordu (%89,9’u), (3) Rize (%98,5’i), (4) Giresun (%61,8’i), (5) Gümüşhane (%54,9’u), (6) Artvin (%7’si), (7) Bayburt (%2,5’i), (8) Sivas (%1,1’i), (9) Samsun (%0,4’ü), (10) Tokat (%0,4’ü) (11) Erzurum

(%0,2’si) illeri bulunmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Doğu Karadeniz Su Havzasında yağış miktarı fazlalığına rağmen yapısal olarak eğimli olması ve jeolojik yapısı nedeniyle volkanik kayalar özelliği gösteren geçirimsiz-az geçirgenli toprak yapısı yeraltı suları bakımından havzada su kaynağı verimsizliğini işaret etmektedir. Havza, Türkiye’de yağış potansiyeli fazla olan havza özelliğindedir. Bu özellik bölgede yer alan orman örtüsünün etkisiyle ilişkilidir. Coğrafi bölgeler özelinde 1 Ekim 2022-31 Mart 2023 Dönemi’nde gerçekleşen yağış miktarı içinde Doğu Karadeniz Havzası yağış potansiyelinin Türkiye’de ortalama yağış potansiyelinin üzerinde olduğu Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2022-2023 Su Yılı 6 Aylık Alansal Kümülatif Yağış Raporu’nda tespit edilmektedir.

Tablo 8

Coğrafi Bölgelerde Ulaşılan Yağış Miktarı (mm)- 1 Ekim 2022-31 Mart 2023 Dönemi

Bölge	Gerçekleşen Su Yılı Yağışı (mm)
Marmara	272.1
Ege	300.8
Akdeniz	351.7
İç Anadolu	172.8.
Karadeniz	356,8
Doğu Anadolu	265.1
Güneydoğu Anadolu	365.7
Türkiye Geneli	287.3

Kaynak: Tablo, olduğu Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2022-2023 Su Yılı 6 Aylık Alansal Kümülatif Yağış Raporu’ndan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Havza içinde yer alan akarsu kaynaklarının tamamı, kıyıya paralel şekilde uzanan dağların zirvesinden kaynaklarını almaktadır. Havzada yer alan akarsular genel çerçevede şöyle sıralanmaktadır: Rize ilinin havza içerisinde kalan alanında Taşlıdere, Çamlıdere, Fırtına Deresi, Engindere ve Sanoz dereleri; Trabzon ilinde havza içinde alan alanında İkizdere, Baltacı Deresi, Solaklı Deresi, Sürmene Deresi, Koha Deresi, Karadere, Yanbolu Deresi ve Değirmendere yer almaktadır. Havzanın en önemli akarsuyu 160 km uzunluğunda olan Harşit Çayı olarak tespit edilmektedir. Giresun ilinde denize dökülen Harşit Çayı dışında ilin havza içinde kalan alanında Gelevera, Yağlıdere, Aksu, Batlama ve Pazar suyu dereleri yer almaktadır. Ordu ilinin havza içinde kalan alanında Turnasuyu, Melet, Civil, Akçaova, Bolaman Irmağı, Elekçi, Cevizdere, Lahna, Curi ve Akçay Irmağı bulunmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Doğu Karadeniz Havzasında sahil kesimi ve iç kesim ayrımına bağlı olarak iki farklı iklim özellikleri görülmektedir. Sahil kesimi genellikle yağışlı bir iklime sahipken; iç kesimler sahil kesimine göre kurak olma özelliğindedir. İklim verileri değerlendirildiğinde; Karadeniz ikliminin etkisi altında bulunan sahil kesiminde, kış aylarında ılık ve yağmurlu; yaz aylarında ise ılıman ve nispeten yağış geçmektedir. Havzanın iç kesimlerinde ise yazlar kurak ve ılık, kışlar yağışlı ve soğuk olma özelliğindedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Doğu Karadeniz Havzası kullanım alanları bakımından çeşitlilik gösterdiği tespit edilmektedir. Havzada kullanım alanları bakımından ilk sırada yer alan orman kullanımındır. Orman alanlarının havza içinde kapladığı toplan alan 850.962,35 hektar ile havzanın %37,24'lük kısmına denk gelmektedir. Havzanın bu özelliği yağış potansiyeli bakımından elverişli çıktılara ulaşılmasıyla ilişkilidir. Havza içinde kullanım alanları içinde tarım alanları

da önemli yer tutmaktadır. 6.615.84 hektar ile sulu tarım alanı havzanın %0,29'luk kısmını karşılamaktadır. Havza içinde yer alan halihazırdaki alan kullanımlarının diğer türleri ise şunlardır: Kuru tarım (%7,35), Bahçe (%0,04), Mera (%21,92), Çayır (%0,11), Fundalık (%1,19), Fındık (%22,17), Çay (%5,74), Turunçgiller (%0,09), Yerleşimler (%0,63), Sanayi alanı (%0,01), göl-gölet (%0,01), Nehir (%0,03), Irmak taşkın yatakları (0,16), Kıyı kumulları (%0,03), Çıplak kaya ve molozlar (%2,99) (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020: 12).

Doğu Karadeniz Havzası içinde yer alan 11 ilin toprak yapısına ilişkin özelliklerde de çeşitlilik olduğu tespit edilmektedir. Havza içinde yer alan toprak türleri genel olarak; alüvyal topraklar, kahverengi topraklar, gri kahverengi podzolik topraklar, kırmızı sarı podzolik topraklar, kireçsiz kahverengi topraklar, kırmızımsı kahverengi topraklar, kolüvyal topraklar şeklindedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Topografik olarak dağlık alanları geniş yer kaplayan havzada deniz seviyesinden başlayan yükseklik 3987 metreye kadar (Kaçkar Dağları) çıkmaktadır. Havza içinde dağlar kıyıya yakın konumdan denize paralel yükseliş göstermekte, havzada ovalar bulunmamaktadır. Havza içinde yer alan Gümüşhane ilinde plato-yayla özelliğinde alanlar yer alır. Giresun ilinde de 1.750-2.200 m yükseklikte platolarda yaylalar yer almaktadır. Ordu ilinde Perşembe, Çambaşı, Keyfalan, Argın yaylaları bulunmaktadır. Doğu Karadeniz Havzasının fiziksel yapısı ve eğimi, havza içinde büyük göl oluşumu için engel teşkil etmektedir. Havza içinde yer alan Rize ilinde küçük ölçekli krater gölü İkizdere ve Çamlıhemşin ilçelerinde bulunmaktadır. Haldizen deresi üzerinde Uzungöl; Trabzon Sera Deresi üzerinde Sera Gölü bulunmaktadır. Ordu ilinde Ulugöl, Gümüşhane Torul ilçesinde buzul gölleri, Giresun ilinde; Karagöl, Sağrak, Aygır gölleri bulunmaktadır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2019).

Doğu Karadeniz Havzası içinde hakim bitki örtüsü ormanlardır. Bölgenin nemli ve ılıman iklim özellikleri göstermesi orman alanlarının havza içindeki dağılımı etkilemektedir. Havza içinde yağış, yükseklik ve sıcaklık farklarının bulunması havza florasında çeşitliliği beraberinde getirmektedir. Havza içinde 2 milli park, 23 tabiat parkı, 2 tabiatı koruma alanı, 3 yaban hayatı geliştirme sahası, 1 sulak alan ve 1 tane özel çevre koruma bölgesi, 36 adet sit alanı bulunmaktadır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2019). Doğu Karadeniz Havzası 22.848 km² yüzölçümüyle Türkiye yüzölçümünde yaklaşık %3'lük bir alan kaplamaktadır. Doğu Karadeniz Havzasında yer alan illerin yüz ölçümleri, havza alanı içinde kalan yüz ölçümleri ve oranları Tablo 9’da verilmektedir.

Tablo 9

Doğu Karadeniz Havzası'nda Yer Alan 11 İllerin Toplan Alanları, Havza İçinde Kalan Alanları ve Oransal Durumu

S.No.	İller	İlin Toplam Alanı (ha)	İlin Havza İçinde Kapladığı Toplam Alanı (ha)	Havzanın İllere Göre Dağılımı (%)
1	Ordu	585.737,42	525.639,17	23,01
2	Trabzon	462.970.63	375.978.12	20,26
3	Giresun	701.860.94	433.096.42	18,96
4	Rize	383.023.86	375.978.12	16,46
5	Gümüşhane	666.437.43	378.173.16	16,55
6	Artvin	740.047.35	52.427.75	2,29
7	Samsun	973.132.02	1.210.37	0,05
8	Tokat	1.003.737.96	8.900.16	0,39
9	Sivas	2.816.428.04	30.492.00	1,33
10	Bayburt	374.384.28	10.067.80	0,44
11	Erzurum	2.502.134.21	5.998.08	0,26

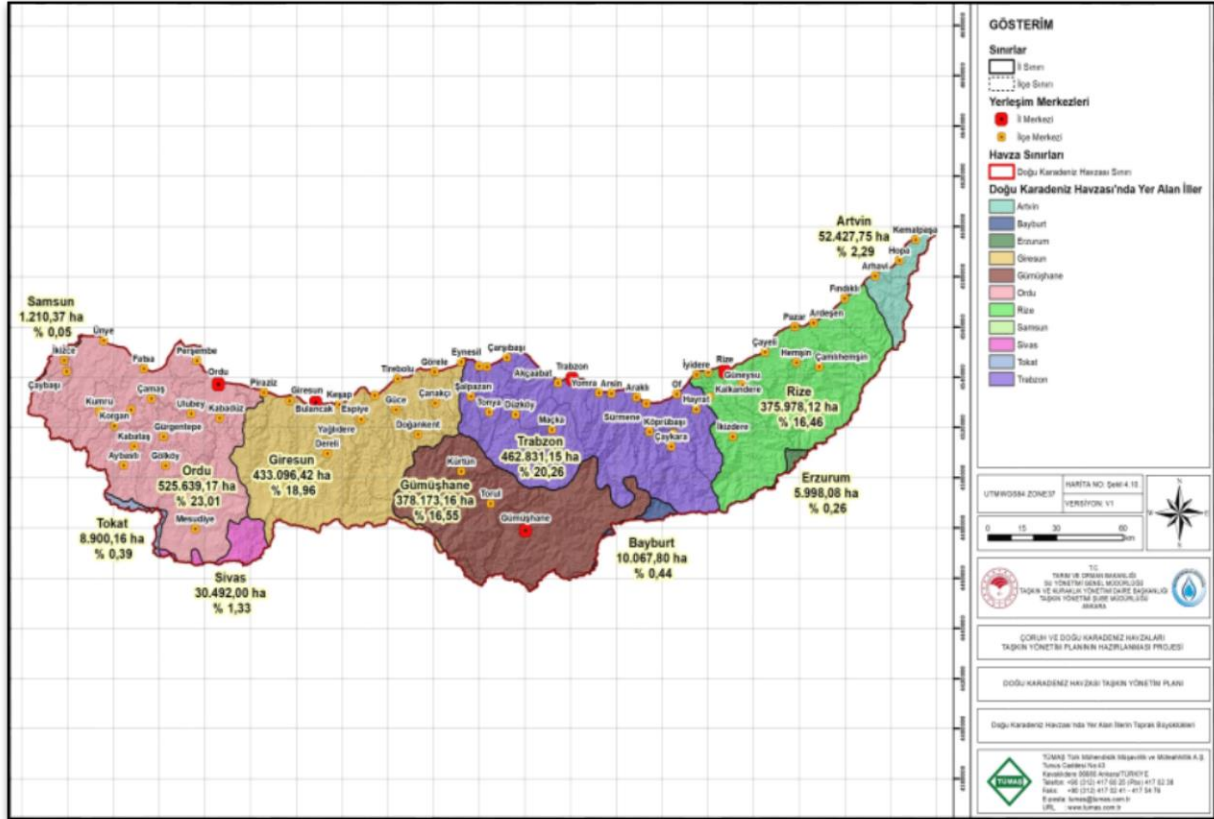
Doğu Karadeniz Havzası   **11.209.894.12**   **2.284.814.19**   **100**

Kaynak: (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı 2019: 35).

Doğu Karadeniz Havzasında yer alan iller ve illerin havza içinde kalan toprak büyüklükleri Harita 2’de verilmektedir.

Harita 2

Doğu Karadeniz Havzasında Yer Alan İller ve İllerin Havza İçinde Kalan Toprak Büyüklükleri

Kaynak: Harita 2, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı 2019:36'dan alınmıştır.

Doğu Karadeniz Havzası'nda konumlanan iller idari sınır esasıyla havza sınırları içinde yer almamaktadır. Havza sınırları içinde yer alan iller su kaynaklarının hidrografik havza özellikleri ve kaynaklara yakınlık esasıyla havza sınırlarına dahil olmaktadır. Bu özellik, Türkiye'de su yönetiminin idari sınırları esas olarak yönetimini düzenleyen mevzuat altyapısı bakımından düşünüldüğünde su mevzuatının havzalar özelinde yeniden revize edilmesi gerektiğine yönelik bir tespiti de ortaya koymaktadır (TMMOB, 2019).

Doğu Karadeniz Havzası içinde su yönetim süreçlerinde havza özelinde oluşturulmuş Havza Yönetim Merkez Kurulu, Havza Yönetim Heyeti, İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu yer almaktadır. Havza içinde su yönetim süreçlerinde yer alan yönetsel aktörlerden biri Tarım ve Orman Bakanlığı'na Bağlı Kuruluş olan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne (DSİ) bağlı ilgili Bölge Müdürlükleridir. DSİ bünyesinde yer alan 26 Bölge Müdürlüğü arasında yer alan 5 Bölge Müdürlüğü'nün hizmet alanı Doğu Karadeniz Havzası içinde yer almaktadır. Ayrıca havza içinde idarenin bütünlüğü ilkesi ekseninde su yönetiminden sorumlu merkezi yönetim birimleri olduğu gibi yerel yönetim birimleri de bulunmaktadır. Bölge Müdürlüklerinin sorumluluk alanı içinde bulunan iller ve toplam hizmet alanı, Doğu Karadeniz Havzası içinde bulunan iller ve ilgili Bölge Müdürlüğü hizmet alanı içinde su yönetimiyle ilişkili yerel yönetim

Atf / Citation: Topcu Mumlu, D. (2023). Avrupa Birliği su çerçeve direktifi bağlamında Türkiye’de su yönetimi: Doğu Karadeniz havzası üzerine bir inceleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 193-223. DOI: 10.22466/acusbd.1282924

birimi sayısı ve türü Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10

Doğu Karadeniz Havzası'nda Yer Alan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Bölge Müdürlükleri, Bölge Müdürlüğü Kapsamında Yer Alan İller ve Toplam Hizmet Alanları

S.No.	Doğu Karadeniz Havzasında Yer Alan 11 İl	Doğu Karadeniz Havzasında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Bölge Müdürlükleri	İlgili Bölge Müdürlüğü İçindeki İller	İlgili Bölge Müdürlüğü Toplam Hizmet Alanı (km2)	İlgili Bölge Müdürlüğü Hizmet Alanı İçinde Su Yönetimiyle İlişkili Yerel Yönetim Birimi Sayısı ve Türü
1	Ordu				Ordu ilinde 19 ilçe, 1 Büyükşehir belediyesi (BŞB) olmak üzere 20 yerel yönetim birimi; Samsun ilinde 17 ilçe bir BŞB olmak üzere toplam 18 yerel yönetim birimi; Sinop ilinde 8 ilçe, 1 il belediyesi, 1 il özel idaresi ve 465 köy yönetimi olmak üzere toplam 475 yerel yönetim birimi; Amasya ilinde 6 ilçe, 1 belde, 1 il,372 köy yönetimi ve 1 il özel idaresi olmak üzere toplam 381 yerel yönetim birimi; 11 ilçe, 1 il, 25 belde belediyesi, 1 il özel idaresi, 616 köy yönetimi olmak üzere 654 yerel yönetim birimi ile DSİ Bölge Müdürlüğü su yönetim süreçlerinde ilişki kurmaktadır.
2	Samsun	7.Bölge	Samsun, Ordu, Sinop, Amasya, Tokat	36.919	
3	Tokat				
4	Trabzon				Trabzon ilinde 19 ilçesi, 1 BŞB olmak üzere 20 yerel yönetim birimi; Giresun ilinde 15 ilçe, 1 il, 8 belde belediyesi, 1 özel idaresi ve 553 köy yönetimi olmak üzere 577 yerel yönetim birimi; Gümüşhane 6 ilçe , 7 belde ve 1 il belediyesi, 1 il özel idaresi ve 318 köy yönetimi olmak üzere toplam 333 yerel yönetim birimi; Rize ilinde 11 ilçe, 6 belde ve 1 il belediyesi, 1 il özel idaresi ve 346 köy yönetimi olmak üzere toplam 365 yerel yönetim birimi; Bayburt ilinde 3 ilçe, 2 belde ve 1 il belediyesi, 1 il özel idaresi ve 170 köy olmak üzere toplam 177 yerel yönetim birimi ile DSİ Bölge Müdürlüğü su yönetim süreçlerinde ilişki kurmaktadır.
5	Giresun				
6	Rize	22.Bölge	Trabzon, Giresun, Gümüşhane, Rize, Bayburt,	25.743 km2	
7	Gümüşhane				
8	Bayburt				
9	Sivas	19.Bölge	Sivas	28.164	Sivas ilinde 17 ilçe, 1 il belediyesi, 1 il özel idaresi ve 1234 köy yönetimi olmak üzere 1253 yerel yönetim birimi ile DSİ Bölge Müdürlüğü su yönetim süreçlerinde ilişki kurmaktadır.
10	Artvin	26.Bölge	Artvin	7.436	Artvin ilinde 8 ilçe, 1 il belediyesi 1 il özel idaresi ve 320 köy yönetimi olmak üzere toplam 330 yerel yönetim birimi ile DSİ Bölge Müdürlüğü su yönetim süreçlerinde ilişki kurmaktadır.
11	Erzurum	8.Bölge	Erzurum, Erzincan, Ağrı	48.447	Erzurum ilinde 20 ilçe 1 BŞB belediyesi olmak üzere toplam 21 yerel yönetim birimi; Erzincan ilinde 8 ilçe, 6 belde, 1 il belediyesi, 1 il özel idaresi ve 524 köy yönetimi olmak üzere toplam 540 yerel yönetim birimi; Ağrı ilinde 7 ilçe, 4 belde, 1 il belediyesi, 1 il özel idaresi ve 565 köy yönetimi olmak üzere toplam 578 yerel yönetim birimi ile DSİ Bölge Müdürlüğü su yönetim süreçlerinde ilişki kurmaktadır.

Kaynak: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü resmi genel ağ sayfasından faydalanılarak tablo hazırlanmıştır. Tablo adı geçen illerin idari yapılarına ilişkin bilgileri (ilçe, belde, köy, belediye, il özel idaresi) illerin valiliklerinin resmi genel ağ sayfalarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

3.2. Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Bağlamında Doğu Karadeniz Havzasının Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında AB Su Çerçeve Direktifi'nin genel çerçevesi ve Türkiye'deki uygulama görüntüsü Doğu Karadeniz Havzasının özelinde Tablo 11'de incelenmektedir. İnceleme nitel araştırma doküman analizi yöntemiyle; Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü sorumluluğunda hazırlanan Çoruh ve Doğu Karadeniz Havzaları Taşkın Yönetim Planlarının Hazırlanması Projesi, Doğu Karadeniz Havzası Taşkın Yönetim Planı

Taslak Stratejik Çevresel Değerlendirme Raporu (2019); Tarım ve Orman Bakanlığı 6 Havzada Nehir Havzası Yönetim Planlarının Hazırlanması İçin Teknik Yardım Projesi (2021) genel ağ sayfası, Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü genel ağ sayfası, DSİ genel ağ sayfası, Doğu Karadeniz Havzası içinde yer alan valiliklerin genel ağ sayfaları üzerinden yapılmıştır. Genel ağ sayfasındaki incelemelerde su yönetiminde yetki ve sorumluluğu bulunan yönetsel yapıların toplantı haber ve bildirimlerine yönelik içerik incelenmiştir.

Tablo 11

AB Su Çerçeve Direktifi Bağlamında Doğu Karadeniz Havzasında (DKH) Su Yönetiminin İncelenmesi

S.No	Su Çerçeve Direktifi	Soru	İnceleme
1	Kavramsal Çerçeve (Su kıtlığı-stresi-zengini)	DKH’de, mevcut su durumu bakımından hangi kavramla ilişki kurulabilir?	DKH, Türkiye geneline göre toplam aldığı toplam yağış miktarı bakımından su zengini özelliği göstermektedir. Ancak, jeolojik yapısı nedeniyle volkanik kayalar özelliği gösteren geçirgenlik-az geçirgenli toprak yapısı sebebiyle yer altı suları bakımından su fakiri özelliğindedir. Havzaya yağışla gelen suların korunmasına yönelik su tutma ve koruma planlamalarının Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sürdürüldüğü tespit edilmiştir.
2	Havza Bazlı Yönetim Yaklaşımının Temel Adımlarının tamamlanması	DKH’nin mevcut su tipleri belirlenmiş midir? Su tiplerinin kendi içinde sınıflandırılması yapılmış mıdır?	Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından Havza Koruma Eylem Planlarında su tiplerinin belirlendiği ve sınıflandırıldığı tespit edilmiştir. Havza içerisinde su kaynakları ve üzerinde oluşan baskılar dikkate alınarak havza içinde alt havza oluşumlarının sınıflandırılması yapılmıştır. Ordu-Giresun Suları Alt Havzası, Harşit Çayı Alt Havzası, Trabzon Suları Alt Havzası, Rize-Artvin Suları Alt Havzası şeklinde alt havza oluşumları belirlenmiştir.
3	Entegrasyon-Entegre Yönetim	DKH’nin havza yönetim planı hazırlanmış mıdır? Havza yönetim organları tanımlı mıdır?	Taşkın Yönetim planı hazırlanmıştır. İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu, Havza Yönetimi Merkez Kurulu oluşturulmuştur. Havza yönetim planı AB Teknik Yardım Projesi kapsamında hazırlık aşamasındadır. Proje kapsamında havza ölçeğinde yer alan paydaş kurumlarla koordinasyon toplantılarının sürdürüldüğü tespit edilmiştir.
4	Kirlilik kaynaklarının belirlenmesi	DKH’nin Kirlilik kaynakları tanımlanmış mıdır? Havzasının yeraltı ve yerüstü suları izleme noktaları belirlenmiş midir?	Havza içinde su kirliliğine neden olacak kaynaklar belirli ve tanımlıdır. Operasyonel ve genel koruma amaçlı 57 izleme noktası ve belediyeler belirlenen eylemler doğrultusunda kirlilikle mücadele sürecinde yer almaktadır. Ayrıca "Hidromorfolojik İzleme Tebliği" bu yöndeki çalışmalarını destekler nitelikte bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
5	Havzadaki insan aktivitelerinin belirlenmesi	DKH’de suya baskı yapan faktörler belirlenmiş mi?	Su baskısı oluşturan faktörler; nüfus, Endüstri, tarım, turizm, evsel kullanım, enerji, ulaşım şeklinde belirlidir.
6	İşbirliği potansiyeli- Paydaş durumunda olan Kamu kurumları ve temel sorumluluklarının belirlenmesi	Su yönetiminden sorumlu kurum ve kuruluşların su yönetimine ilişkin görev ve sorumlulukları, yetkileri yasal çerçevede tanımlı mıdır?	Havza içinde Havza Yönetim Merkez Kurulu, Havza Yönetim Heyeti, İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu yetki ve sorumlulukları tanımlı, görev alanları belirlidir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Büyükşehir Belediyeleri, İl Belediyeleri, İl Özel İdareleri, İller Bankası, Kültür ve Turizm Bakanlığı yasal çerçevede su yönetimine ilişkin sorumlulukları yasal sınırlar içerisinde belirli ve tanımlıdır. Havza içinde yer alan illerin tüm ilçelerinde yer alan sivil toplum kuruluşu potansiyeli; İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü genel ağ sayfası istatistikler menüsünden iller ve faaliyet alanlarına göre dernekler taranmıştır. Detaylı tarama çevre, su ve doğal hayatı koruma başlığı ile yapılmıştır. İncelemede havza içinde yer alan 11 ilin genelinde toplam 120 ⁴ kayıtlı dernek bilgisine ulaşılmıştır. Ulaşılan bilgi su yönetim süreçlerinde paydaş potansiyelini tespit etmeye yöneliktir. Bu birimlerin su yönetim süreçlerine aktif yer alma durumuna dair bir inceleme yapılmamıştır.

⁴Çevre, su ve doğal hayatı korumak üzerine Doğu Karadeniz Havzası kapsamında yer alan illerin tüm ilçeleri esas alınarak ulaşılan 120 derneğe ilişkin dağılım şöyledir: Ordu (10), Trabzon (11), Giresun (11), Rize (20), Gümüşhane (5), Artvin (25), Samsun (20), Tokat (7), Sivas (7), Erzurum (4). Bayburt ilinde Çevre, su ve doğal hayatı korumak üzerine kayıtlı dernek bilgisine ulaşılamamaktadır.

Tablo 11’in Devamı

S.No	Su Direktifi	Çerçeve Soru	İnceleme
7	Sürdürülebilir su yönetimine yönelik temel risklerin belirlenmesi	DKH’de yer alan tarım havzaları, havzanın su kaynakları potansiyeli, iklim durumu, havzada su kullanımının dağılımı, içme, kullanma ve sanayi suyu durumu, tarım sulama alanı, su kaynakları kalite durumu, su kaynakları kirlenme derecesi ve tehdidi, havzadaki nüfus durumu, havza illerinin kalkınmışlık durumu, havzadaki sulak alanlar ve diğer korunan alanlar	Havza yönetimi için önceliklendirme kriteri belirlidir ve eylem planı tanımlıdır. Havzanın su kaynakları potansiyeli, iklim özellikleri ve bu özelliklere ilişkin riskleri belirlidir. Havzada suyun miktar ve kalite olarak olumsuz etkilenmesine neden olacak kirlenici baskıları belirlidir.
8	Önlemler	DKH’de Su Çerçeve Direktifine uygun mevzuat temeli nedir? Bu önlemler alma durumu nedir?	Su Çerçeve Direktifi’nde vurgulanan; kirlilik faktörlerinin belirlenmesi, su tiplerinin kategorize edilmesi, havzada su kalite ve miktar bakımından iyileştirilmesi, su yönetimine yönelik katılımcı süreçler, iş birliği mekanizmaları, eşgüdüm ve koordinasyon ile kurumsal yapı gerekliliklerine ilişkin yasal mevzuat temeli bulunmaktadır. Ancak çok sayıda kurum mevzuat temelinde görevli ve yetkilidir. Bu durum görev çakışmasına neden olarak görülmektedir.

Kaynak: Tablo, yazar tarafından kavramsal çerçeveden yola çıkılarak hazırlanan soruların havzaya özgü koşullar dikkate alınarak yanıtlanmasıyla yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 11, Doğu Karadeniz Havzasında su yönetim süreçlerini AB Su Çerçeve Direktifi bağlamında incelemektedir. İncelemede, direktifte vurgulanan kavramsal çerçeveye yakınlık, havza bazlı su yönetim sürecine yönelik temel adımların atılma durumu, direktif kapsamında ön plana çıkarılan entegrasyon, kurumlar arası entegre su yönetimi, havzada suyu kirlüten kaynakların belirlenmesi, havzada su kaynakları üzerinde baskı oluşturma potansiyeli bulunan insan aktivitelerinin belirlenmesi, iş birliği potansiyeliyle paydaş konumunda olan kamu kurumları ve temel sorumluluklarının belirlenme durumu, sürdürülebilir su yönetimine yönelik temel risklerin belirlenme durumu ve havza ölçeğinde alınan önlemler direktif kapsamında inceleme kriterleri olarak esas alınmıştır.

Yapılan incelemede elde edilen sonuçlar şöyledir: AB Su Çerçeve Direktifi kavramsal sınırlarına göre; Doğu Karadeniz Havzası’nın yağış bakımından su zengini, yer altı suları bakımından su fakiri özelliğinde olduğu tespit edilmektedir. Bu yönde su kaynaklarının korunmasını sağlamak üzere; havza ölçeğinde Havza Koruma Eylem Planlarının hazırlandığı, havza içindeki su tiplerinin belirlendiği ve sınıflandırıldığı tespit edilmektedir.

Doğu Karadeniz Havzası Havza Koruma Eylem Planı kapsamında belirlenen eylemler şöyle sıralanmaktadır: Kentsel atıksu yönetimi, endüstriyel atıksu yönetimi, katı atık yönetimi, yayılı kaynaklı kirlilik yönetimi ve kontrolü ağaçlandırma, sel, erozyon kontrolü, arıtma çamuru kontrolü, içme suyu havzalarında özel hüküm belirleme çalışmaları, taşkın yönetimi, kuraklık yönetimi izleme, envanter ve su bilgi sistemi çalışmaları, su yatırımları, arıtılmış atıksuların yeniden kullanımı, iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisinin kontrolü, sektörel tahsis planları, sıcak noktalarda getirilecek çözümler.

Havza Koruma Eylem Planı’nda yer verilen temel faaliyetler üzerinden su kaynaklarının miktar ve kalite bakımından korunmasına yönelik adımların atıldığı tespit edilmektedir.

Doğu Karadeniz Havzasının Taşkın Yönetim planının hazırlandığı; İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu, Havza Yönetimi Merkez Kurulu'nun oluşturulduğu; Havza yönetim planının AB Teknik Yardım Projesi kapsamında hazırlık aşamasında olduğu tespit edilmektedir. Havza içinde su kirliliğine neden olacak kaynakların belirli ve tanımlı olduğu; izleme noktalarının belirlendiği, belediyelerin belirlenen eylemler doğrultusunda kirlilikle mücadele sürecinde tanımlandığı tespit edilmektedir. Havzada su baskısı oluşturan faktörlerin belirli olduğu; su yönetiminden sorumlu kurum ve kuruluşların su yönetimine ilişkin görev ve sorumlulukları, yetkileri yasal çerçevede belirli olduğu; havza yönetimi için önceliklendirme kriteri ve eylem planının belirli olduğu görölmektedir. Ancak çok sayıda kurum mevzuat temelinde görevli ve yetkili olmasının alınacak önlemler konusunda bir görev çakışmasına neden olabileceği inceleme neticesinde ulaşılan tespitler arasında yer almaktadır.

Sonuç

Türkiye ve Avrupa Birliği özelinde işletilen uyum sürecinin ilgi alanlarından biri, çevre ve iklim değişikliği faslı içinde yer alan su kaynaklarının yönetimidir. AB Komisyonu tarafından hazırlanan Su Çerçeve Direktifi, havza temelinde entegre su yönetiminin gerçekteşmesini, nehir havzalarını dikkate alan bir su kullanım ve yönetim planlarının yapılmasını ve temel yönetim stratejilerinin oluşturulmasını düzenlemektedir. AB, aday ve üye ilkelerin AB Su Çerçeve Direktifi'ne uyumlu olacak şekilde su yönetimini gerçekteştirmesini istemektedir. Bu uyumu sağlamak üzerine Türkiye'de yasal çerçevede çok sayıda düzenlemenin varlığına ulaşılabilmektedir. Türkiye'de su yönetimine yönelik yasal düzenlemelerin, direktif kriterlerine uyum sürecini değerlendiren çalışmalarda; kalkınma planları, ulusal stratejiler, yönetmelik, tebliğ, tasarı düzeyinde ilerleme adımlarına yer verildiği görölmektedir. Ancak tespit edilen, su yönetimine ilişkin düzenlemelerin tek bir çerçeve kanun yerine çok sayıda alt normda düzenlendiği görölmektedir. Bu görüntünün, Türkiye'de su mevzuatının dağınık olmasına, mevzuattan kaynaklı görev ve sorumluluk çatışmalarının varlığına neden olduğu bir araştırma kanaati olarak gelişmektedir.

Türkiye'de çevre hukuku kapsamında dikkate alınan ilkelerden biri olan iş birliği ve eşgüdüm ilkesinin AB Su Çerçeve Direktifi ile uyumluluk gösterdiği tespit edilmekte; havza yönetimine yönelik düzenlemelerden biri olan Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmelik kapsamında oluşturulan Havza Yönetim Heyeti, Havza Yönetimi Merkez Kurullarının iş birliği ve eşgüdümü sağlama noktasında önemli mekanizmalar olduğu düşünölmektedir. Bu yönde yasal temelde oluşturulan düzenlemelerin AB Su Çerçeve Direktifi bağlamında su kaynaklarına yönelik baskıyı önleyici nitelikte bir iyileşme adımı olarak değerlendirilebilmesi mümkün görölmektedir.

Katılım, iş birliği ve entegrasyon kavramları AB Su Çerçeve Direktifi temel ilkeleri içinde ön plana çıkarılan kavramlardır. Türkiye'de AB Su Çerçeve Direktifi bağlamında su yönetiminin havza temelinde, katılım odaklı ve iş birliğini esas alan şekilde yönetilmesini sağlayacak yasal temellerinin varlığına yönelik bir örneklendirme, Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmeliğidir. Aşağıda yer verilen yönetmeliğin 9. Maddesinde havza yönetiminde katılımcı yaklaşımın varlığına yapılan vurgu tespit edilmekte; sayısı artırılabilir örneklerin AB Su Çerçeve Direktifi ile uyumluluk gösterdiği düşünölmektedir:

Havza ölçekli yönetim planlarının hazırlanması, gözden geçirilmesi ve güncellenmesi sürecinde, ilgili kurum ve kuruluşların sürece aktif katılımı ve paydaşların bilgiye erişimi Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu, Havza Yönetimi Merkez Kurulu, Havza Yönetim Heyetleri ve İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurulları vasıtasıyla sağlandı; Su kaynaklarının bütüncül havza yönetimi anlayışı çerçevesinde korunması için gereken tedbirlerin belirlenmesi, etkili bir su yönetimi için sektörler arası koordinasyonun sağlanması, iş birliğinin ve su yatırımlarının hızlandırılmasının sağlanması, ulusal ve uluslararası belgelerde yer alan hedeflerin gerçekleştirilmesi için strateji, plan ve politikaların geliştirilmesi, havza planlarında kamu kurum ve kuruluşlarınca yerine getirilmesi gereken hususların uygulanmasının değerlendirilmesi, üst düzeyde koordinasyonun ve iş birliğinin sağlanması Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu tarafından gerçekleştirilmesi (Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Takibi Yönetmeliği, Md.9).

Yasal temelde mevcut iyileşme görüntüsü tespit edilmekle birlikte Türkiye’de su yönetiminden sorumlu çok sayıda yönetim biriminin varlığı, çok sayıda yasal düzenlemenin tek bir çerçeve su kanununda bütünleşmemiş olması bir sorun olarak görülmektedir. Özellikle yerel yönetimler düzeyinde, idari sınırların dikkate alınarak su yönetiminde yetki verilmesi sebebiyle uygulama süreçlerine çakışmaların meydana gelmesi, su kaynakların kullanımında etkinlik ve verimlilikten uzaklaşılması çıktısıyla ilişki kurulmaktadır. Bu durumun Su Çerçeve Direktifi temel ilkeleri içinde sıralanan entegrasyon vurgusundan uzaklaşılmasına; iş birliği ve katılım sınırlarının belirgin olmadığına yönelik kanaati kuvvetlendirmekte; su yönetim süreçlerinde iş birliği ve eşgüdüm ilkesinin etkin uygulanması yönünde bir dezavantaj oluşturduğu düşünülmektedir.

Çalışmada, Doğu Karadeniz Havzası’nda su yönetimine yönelik süreçlerinin AB Su Çerçeve Direktifi ile uyumluluk düzeyine ilişkin bir inceleme yapılmıştır. İncelemede uygulamaya konulan yasal düzenlemeler, plan ve programların çizdiği sınırlar ve uygulanmakta olan projeler dikkate alınmıştır. Yasal çerçevede uygulamaya konulan yönetmelik ve tebliğlerde vurgulanan katılımcı yaklaşım, havza içinde çevresel iyileşmenin sağlanması için yine havza içinde yönetsel yapıların oluşturulması, havza yönetiminde katılımcı yaklaşıma yönelik vurgunun uygulamada karşılık bulduğu tespit edilmektedir. Doğu Karadeniz Havzası’nda Havza Yönetim Heyeti tarafından düzenlenen toplantıların kamuoyuna yansıyan çerçevesinde; havza içinde yer alan illerde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, meslek odalarının, sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin planlama sürecine katılımlarının sağlanmasına yönelik yasal zeminle uyumlu uygulama süreçleri tespit edilmektedir⁵.

Havzaların korunması ve havza içindeki su kalitesinin sağlanması için havza içinde su tiplerinin ve özelliklerinin belirlendiği ve kategorize edildiği, su kaynakları üzerindeki insan baskısının temel çerçevesinin belirlendiği, su kaynaklarına yönelik izleme süreçlerinin planlandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Havza içinde kirliliğe neden olacak kaynakların tespit edildiği, bu süreçte kirlilikle mücadele edilebilmesi için gerekli olan yasal ve kurumsal yapılanmanın tamamlandığı görülmektedir. Su kaynaklarının havza ölçeğinde yönetilmesi süreçlerinde gerekli olan havza yönetim planının ise 2021 tarihinden sonra hazırlık sürecine başlandığı ve AB Teknik Yardım Projesi kapsamında hazırlık sürecinin devam ettiği bilgisine

⁵ Doğu Karadeniz Havzası Havza Yönetim Heyeti Toplantısı-Trabzon Valiliği genel ağ sayfasında yer alan haber detayı için Bkz: <http://www.trabzon.gov.tr/dogu-karadeniz-havza-yonetim-heyeti-trabzonda-toplandi>

Atıf / Citation: Topcu Mumlu, D. (2023). Avrupa Birliği su çerçeve direktifi bağlamında Türkiye’de su yönetimi: Doğu Karadeniz havzası üzerine bir inceleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 193-223. DOI: 10.22466/acusbd.1282924

ulaşmaktadır. Proje kapsamında gerçekleştirilen koordinasyon toplantısı, çalıştay, paydaş danışma toplantısı gibi temel faaliyetlerin kamuoyu ile paylaşılmasıyla; şeffaf ve izlenebilir bir süreç yönetiminin varlığı tespit edilmektedir⁶

Türkiye’de Anayasal temelde şekil alan ilkelerden birisi, idarenin bütünlüğü ilkesidir. Bu ilke doğrultusunda su yönetiminde yetki ve sorumluluk tanımlanan merkezi ve yerel yönetim birimleri, idari sınırlar esas alınarak belirlenen su yönetim ölçeğinde yasal sorumluluklarını yerine getirmektedir. Bu durum, su yönetim süreçlerinde parçalı bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de bulunan 25 havza içinde yer alan Doğu Karadeniz Havzası, yıllık yağış verimi bakımından ilk sırada yer almakta, su potansiyeli bulunmaktadır. Hidrografik özellikleri dikkate alınarak belirlenen havza içinde 11 il yer almaktadır. Bu illerin her birinde idari sınırlar esas alarak su yönetiminde sorumluluk verilmiş çok sayıda yönetim birimi bulunmaktadır. Bu durumun havza ölçeğinde sürdürülebilir su yönetimiyle bütünleşmesi için iş birliği, katılımcı yönetim ve entegrasyon süreçleriyle ilerletilen süreçlere duyulan ihtiyaç ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de su yönetiminde su kaynaklarının özelliklerine göre oluşturulan havza ölçeğinde katılımcı yönetim yaklaşımını sağlayacak yönetsel sadeleşmenin sağlanması, su yönetim süreçlerine su kullanıcılarının katılımına imkân verecek su yönetim modellerinin tespit edilmesi ve bu modellerin su kaynaklarının verimli kullanımı sağlanacak şekilde iyileştirilmesi, geliştirilmesi araştırma önerisi olarak sunulmaktadır.

Extended Abstract

Water is a scarce resource that is not infinite and there is no single solution method that can be applied to combat water problems worldwide. The problems arising from this nature of water are not homogeneous. The fact that water resources are directly related to human life and vital activities keeps the discourse of establishing global, national and local cooperation and partnership in the fight against water problems on the agenda (Karakılçık, 2011: 79). The process of planned use, development and distribution of water resources is defined as water management. The fact that water resources are affected by increasing population, pollution and climatic differences highlights the need for sustainable water management that will ensure the protection and use of water.

Although the global nature of the water issue in the context of human rights reveals the high number of regulations put into practice at the international level, the EU Water Framework Directive, which is one of the international regulations, has been evaluated within the scope of the study. The Directive adopts the water management approach as a new approach in water management, in which waters of different characteristics are evaluated in an integrated structure, taking into account the relationship between land and water resources in the basin and integrating natural borders, social and economic needs, political and administrative processes. The main principles that come to the fore within the scope of the Directive are: Fair pricing of water, sustainable water use, international cooperation and new water union, water is everyone's concern, water is a sensitive resource.

The Directive brings to the fore the concept of integration in the protection and management of water resources within the borders of the basin. It is emphasized that there is a

⁶ 6 Havzada Nehir Havzası Yönetim Planlarının Hazırlanması İçin Teknik Yardım Projesi, Proje kapsamında düzenlenen etkinlikler, Bkz: <https://6rbmp.tarimorman.gov.tr/tr/etkinlikler>

need for institutional requirements that will fulfill the basic steps of the approach for the water management approach determined by the Water Framework Directive. Ensuring close cooperation and coordination in the planning and development of water management for the institutional structuring of water management, addressing all waters in an integrated manner, applying a governance principle based on multi-stakeholder participation in water management processes, sharing information for effective cooperation and consultancy, polluter pays and full cost recycling It is emphasized that the development of economic tools and principles for water pollution, the elimination of water pollution, and the provision of basic requirements for cross-border cooperation in water quality and quantity.

Türkiye obtained its candidate status for the EU with the 1999 Helsinki Summit; It has been included in the negotiation processes in the EU accession process since 2005. The negotiation process operated between Turkey and the EU is defined as a process for Turkey's transposition, enforcement and effective implementation of the EU acquis. Negotiations are being carried out over 35 chapters in this process, and one of the main issues within the chapters is the environment and climate change chapter in the 27th chapter. One of the issues related to environmental improvement in the chapter is related to water quality. Processes for establishing water quality are included in water management processes in Turkey.

This study aims to reveal the picture in Turkey of the main issues highlighted by the EU Water Framework Directive and to examine the steps taken towards the Directive over the Eastern Black Sea Basin. In the study qualitative research methods and document analysis technique were used. Within the scope of the research, primary and secondary sources for the EU Water Framework Directive were determined and examined based on the literature review method; The policy, legal and institutional arrangements put into practice on the issues highlighted in the Directive in Turkey have been evaluated with the literature review technique. In the conclusion, the proximity to the Directive was determined based on the studies carried out in the Eastern Black Sea Basin.

The results obtained in the study are as follows: It is determined that the studies carried out at the legal level within the scope of the harmonization process with the EU acquis in Turkey are at an advanced level. Studies evaluating the process of harmonization with the directive criteria reveal that administrative measures are completed at the level of regulation, communiqué and draft in the harmonization process. Principles taken into account within the scope of environmental law in Turkey; It is determined that the principle of cooperation and coordination, which is one of them, is compatible with the EU Water Framework Directive; Preparation, Implementation and Follow-up of Basin Management Plans, which is one of the regulations for watershed management, It is thought that the Basin Boards formed within the scope of the Regulation are important mechanisms in terms of providing cooperation and coordination. When the water management process in the Eastern Black Sea Basin is examined in the context of the EU Water Framework Directive; In the planning process for water resources at the basin scale, it is determined that the implementation steps of the legal framework have been taken to ensure the participation of the relevant public institutions-organizations, professional chambers, non-governmental organizations and local people in the planning process. It is concluded that water types and characteristics in the basin are determined and categorized, the basic framework of human pressure on water resources is determined,

monitoring processes for water resources are planned. appears to have been completed.

The study carried out a review of water management in Turkey in the context of the EU Water Framework Directive, which has been applied on a global scale, over the Eastern Black Sea Water Basin. The proposal that came to the forefront as a result of the review: More than one institution has the authority and responsibility to plan and implement plans for the sustainable management of water resources on the basis of cooperation and coordination, to eliminate the problem, to implement a holistic approach to the legal framework, which leads to moving away from the integration emphasis listed in the basic principles of the Water Framework Directive in the implementation processes. is to be eliminated by making legislative arrangements.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The author declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

- Akkaya, C., Efeoğlu, A. ve N. Yeşil. (2006). Avrupa birliği su çerçeve direktifi ve Türkiye’de uygulanabilirliği. *TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı*. 195-204. <https://eskiakarya.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9125.pdf>
- Akıllı, H. ve Özasan, R. (2017). Su kayıplarının önlenmesinde teknoloji kullanımı: büyükşehir belediyelerinde SCADA uygulaması. *SDÜ İİBF Dergisi*, 22, Kayfor 15 Özel Sayısı, 1599-1618.
- Ayrançöl, Z. (2019). *Küresel kamusal mallar ve su hakkı*. Ekin Kitapevi.
- Aytuğ, H. K. (2014). Sürdürülebilir su kullanımı açısından Avrupa birliği çevre politikalarına Türkiye’nin uyumu. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2) 1-18.
- Bilbay, Ö. F. (2020). *Bir kamu politikası olarak türkiye’de su yönetimi: güneydoğu anadolu projesi özelinde bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Bulut, M. ve Birben, Ü. (2019). AB su çerçeve direktifinin Türkiye’de su kaynakları yönetimine etkisi. *Türkiye Ormanlık Dergisi*, 20(3), 221-233.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü genel ağ sayfasında yer alan 2022-2023 Su Yılı 6 Aylık Alansal Kümülatif Yağış Raporu. <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yagis-raporu.aspx?b=k> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.
- Dalkılıç, Y. ve Harmancıoğlu, N. (2008). Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifinin Türkiye’de Uygulama Olanakları. *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 415-424. <https://eski.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/10948.pdf>
- Dilcan, Ç. C., Çapar, G, Korkmaz, A., İritaş, Ö., Karaaslan, Y. ve Selek, B. (2018). İçme suyu şebekelerinde görülen su kayıplarının dünyada ve ülkemizdeki durumu. *Anahtar Dergisi*, 354,10-18.
- Eğerci, P. (2006) *Türkiye’nin Avrupa Birliği su politikasına uyum durumunun kuramsal ve yasal çerçeve açısından incelenmesi ve ileriye yönelik öneriler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Garipağaoğlu, N. (2012). Havza planlarında coğrafyanın rolü ve Türkiye’de havza planlamacılığı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 303-336.
- Gültekin, F.(2018). Türkiye’de Su ve Doğu Karadeniz’de Su. https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/jeoloji_0b7af.pdf adresinden 11.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Atf / Citation: Topcu Mumlu, D. (2023). Avrupa Birliği su çerçeve direktifi bağlamında Türkiye’de su yönetimi: Doğu Karadeniz havzası üzerine bir inceleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 193-223. DOI: 10.22466/acusbd.1282924

Güzelsarı, S. ve Tuluay, F. N. (2011). Küresel su yönetimi ve suyun ticarileşmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(22), 54-83.

Gönüllük, G. (2019). *Türkiye’de su yönetiminde merkez ve yerel ilişkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

İlhan, A. (2011). *Yeni bir su politikasına doğru: Türkiye’de su yönetimi, alternatifler ve öneriler*. Sosyal Değişim Derneği Yayını, İstanbul. <https://www.suhakki.org/wp-content/uploads/2012/02/yenibirsupolitikasi.pdf> adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, İller ve Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler. <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarina-gore-dernekler> adresinden 03.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Karakılıç, Y. (2011). Küresel aktörlerin su stratejileri ve "bölgesel su birliği" gerekliliği: Avsubir. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 74-99.

Kılıç, S. ve Karataş, A. (2018). İnsan haklarının bir bileşeni olarak su hakkı. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 34, 37-60.

Kılıç, S. (2009). Su yönetiminde yeni yaklaşım: su hakkı. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(2), 45-59.

Öztürk, S., Tönük, G. ve Bahriye G. (2014). Türkiye’de havza yönetimi ve yönetim planı yaklaşımı. *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, 361, 59-63.

Muluk, Ç.B., Kurt, B., Turak, A., Türker, A., Çalışkan M.A., Balkız, Ö., Gümrükçü, S., Sarıgül, G. ve Zeydanlı, U. (2014). *Türkiye’de suyun durumu ve su yönetiminde yeni yaklaşımlar: çevresel perspektif*. İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği-Doğa Koruma Merkezi, Yaşama Dair Vakfı, <https://www.skdturkiye.org/files/yayin/Turkiyede-Suyun-Durumu-ve-Su-Yonetiminde-Yeni-Yaklasimlar-Raporu.pdf> adresinden 02.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Solak, S., Kılıç, M. ve S. K. Solmaz. (2019). Bursa ilinde sürdürülebilir kentsel su yönetimi. *Uludağ Üniversitesi MHF Dergisi*, 24(1) 111-124.

Tamer, N. G. (2007). *Türkiye’nin gündemindeki su sorunları*. Planlama TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 3(4), 67-82.

Yıldız, F. ve Dişbudak, K. (2006). AB su çerçeve direktifi ve havza yönetimi yaklaşımı bağlamında AB ortak tarım politikalarında su yönetimi. *Türk Tarım Dergisi*, 167, 64-71.

Yeter, M. (2017). *Türkiye’de suyun durumu ve Türkiye’nin su yönetimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nişantaşı Üniversitesi.

Yıldız, D. (2008). Su kaynaklarının planlanması, geliştirilmesi ve yönetilmesi küresel, bölgesel ve ülkesel bakış. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23(1), 50-66.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1985). Beşinci kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/ozel_ihstias_komisyonu_raporlari/#1543401829750-0d74f2cd-43df adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1990). Altıncı kalkınma planı <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Toprak-ve-Su-KaynaklariOIKRaporu.pdf> adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1996). Yedinci beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2001). Sekizinci beş yıllık kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Atıf / Citation: Topcu Mumlu, D. (2023). Avrupa Birliği su çerçeve direktifi bağlamında Türkiye’de su yönetimi: Doğu Karadeniz havzası üzerine bir inceleme. *Artvin Çoruh Ünerstesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 193-223. DOI: 10.22466/acusbd.1282924

- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2007). Dokuzuncu kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı-2007_2013.pdf adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu kalkınma planı ((2014-2018). 05.03.2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2013). On birinci kalkınma planı (2019-2023). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı ÖİKR. (2014). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu-Kalkinma-Planı-SuKaynakları-Yonetimi-ve-Guvenligi-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu.pdf> adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022-2023 Su Yılı 6 Aylık Alansal Kümülatif Yağış Raporu.<https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yagis-raporu.aspx?b=k> adresinden 01.04.2023 tarihinde alınmıştır.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Çoruh ve Doğu Karadeniz Havzaları Taşkın Yönetim Planlarının Hazırlanması Projesi. https://webdosya.csb.gov.tr/db/scd/icerikler/dogu_karadeniz_taslak_kapsam_belirleme_raporu-20191209124028.pdf adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- DSİ, 2020 Yılı Resmi Su Kaynakları İstatistikleri. <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1499> adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- DSİ, 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://cdnys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetFile/425/KonuIcerik/759/1107/DosyaGaleri/DS%C4%B0%202020-yili-faaliyet-raporu.pdf> adresinden 03.05.2023 tarihinde alınmıştır.
- DSİ, Türkiye Havza Numaraları ve Havzaları. <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1499> adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları. https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Resmî Gazete. (17.10.2012) 28444 Sayılı Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması, Uygulanması Ve Takibi Yönetmeliği. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16695&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). Doğu Karadeniz Havzası Taşkın Yönetim Planı, https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/Ta%C5%9Fk%C4%B1n%20Y%C3%B6netim%20Planlar%C4%B1/DOGU_KARADENIZ_HAVZASI_Taskin_Yonetim_Planı_Yoneticisi_Ozeti.pdf adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulusal Havza Yönetim Strateji Belgesi (2014). [https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/uhys%20belgesi%20\(3\).pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/uhys%20belgesi%20(3).pdf) adresinden 05.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye-AB 6 Havzada Nehir Havzası Yönetim Planlarının Hazırlanması İçin Teknik Yardım Projesi, Doğu Karadeniz Proje Havzası. <https://6rbmp.tarimorman.gov.tr/tr/proje-havzaları/dogu-karadeniz-havzasi> adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü.<https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM> adresinden 01.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye-AB Matra Projesi Ulusal Programı-2003. https://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/IV-22.pdf adresinden

Atf / Citation: Topcu Mumlu, D. (2023). Avrupa Birliği su çerçeve direktifi bağlamında Türkiye’de su yönetimi: Doğu Karadeniz havzası üzerine bir inceleme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 193-223. DOI: 10.22466/acusbd.1282924

03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

TÜSİAD, (2008). Türkiye'de Su Yönetiminin Durumu: Sorunlar ve Öneriler, *TÜSİAD Basın Bülteni*. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/3665-turkiyede-su-yonetimi---sorunlar-ve-oneriler> adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.

TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%BCrkiye'de%20ikamet%20eden%20n%C3%BCfus,252%20bin%20172%20ki%C5%9Fi%20oldu> adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Ordu Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.ordu.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Giresun Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.giresun.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Trabzon Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.trabzon.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Trabzon Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.trabzon.gov.tr/dogu-karadeniz-havza-yonetim-heyeti-trabzonda-toplandi> adresinden 05.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Rize Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.rize.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Gümüşhane Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.gumushane.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

AB Başkanlığı Resmi Genel Ağ Sayfası, Ulusal Program 2003. https://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/IV-22.pdf adresinden 03.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Amasya Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.amasya.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Artvin Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.artvin.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Bayburt Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.bayburt.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Samsun Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.samsun.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Sivas Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.sivas.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Tokat Valiliği Resmi Genel Ağ Sayfası. <http://www.tokat.gov.tr/ilcelerimiz> adresinden 03.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Finans İle İlgili Eğitim Alan Kişilerin “Finans” Kavramıyla İlgili Bilişsel Yapılarının Kelime İlişkilendirme Testi İle Belirlenmesi

Determining The Cognitive Structures Related To The Concept Of "Finance" For Individuals Who Have Taken Finance-Related Courses Using A Word Association Test

Öğr. Gör. Mehmet Serkan Çalı¹ , Prof. Dr. Turan Öndeş²

Öz

Bu çalışmada finansla ilişkili eğitim almış kişilerin “Finans” kavramıyla ilişkili bilişsel alt yapılarının ortaya çıkarılması ve finans derslerinde öğrendikleri kavramsal bilgilerin verilen anahtar kavramlarla uyumuna bakılmıştır. Finans kavramıyla hangi kavramların eşleştirildiği bu çalışmayla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Geleneksel ve modern yatırım araçlarının bilinirliği ile ilgili bilgi düzeyleri kavramsal düzeyde araştırılmıştır. Katılımcıların finansal kurumların çeşitliliği hakkında bilgi düzeyleri incelenmiştir. Finansal hesaplamalarla ver riskle ilgili kavramsal düzeyde bilgi düzeyleri ölçülmüştür. Türev ürünler, sigorta ve aktüerya, katılım bankacılığı ve İslami finansla ilgili bilişsel yapıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Finansal sistemin unsurlarının, finansla ilgili kariyer alanları hakkında bilişsel altyapılarının oluşup oluşmadığına bakılmıştır. Finansal eğitimin tatmin düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Fon kaynaklarının ve kullanım alanlarının neler olabileceği ile ilgili kavramsal düzeyde bilgileri ölçülmüştür. Piyasaların tanınıp tanınmadığı araştırılmıştır. Dijital bilgi kanallarının bilinirliği araştırılmıştır. Finansal araçlara yatırım yapılması, finansal araçların değerinin tespiti ilgili bilişsel alt yapı irdelenmiştir. Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) uygulanmıştır. KİT uygulanırken anket yöntemi kullanılmış ve ilk kısımda katılımcılardan demografik bilgiler istenmiştir. İkinci kısımda katılımcıya uyarıcı bir kavram vererek hangi fikirlerin aklına geldiğinin özgürce sorulmasına dayanan, uyarıcı kavramın zihinsel temsillerine nispeten sınırsız erişim sağladığı varsayımıyla verilen anahtar kavramlarla ilgili belli sayıda kelime ve cümle yazmaları istenmiştir. Buradan elde edilen bilgiler KİT ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finans, Kelime İlişkilendirme Testi, Finans Eğitimi

JEL Kodları: I22, G10, G20

Abstract

This study aims to uncover the cognitive structures associated with the concept of "Finance" among individuals with a background in finance education and examine the alignment of their conceptual knowledge acquired in finance courses with given key concepts. The awareness levels of traditional and modern investment instruments were investigated at a conceptual level. The participants' knowledge levels regarding the diversity of financial institutions were examined. Their knowledge levels at a conceptual level related to risk and financial calculations were measured. The cognitive structures related to derivative products, insurance and actuarial science, participation banking, and Islamic finance were attempted to be identified. The existence of cognitive structures regarding the elements of the financial system and career fields related to finance was examined. The satisfaction level of financial education was attempted to be measured. The conceptual knowledge about the sources and areas of fund allocation was measured. The recognition of markets was investigated. The awareness of digital information channels was explored. The cognitive structures related to investing in financial instruments and determining the value of financial instruments were analyzed. The Word Association Test (WAT) was administered. During the administration of the WAT, a questionnaire method was used, and in the first section, participants were asked for demographic information. In the second section, participants were asked to freely state the ideas that come to their minds regarding a given concept, based on the assumption that it provides relatively unlimited access to the mental representations of the stimulus concept. They were asked to write a certain number of words and sentences related to the given key concepts. The information obtained from this was analyzed with the WAT.

Keywords: Finance, Financial Education, WAT

JEL Codes: I22, G10, G20

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin Meslek Yüksekokulu, mscali@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8053-7542

² Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tonde@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6580-7372

Giriş

Kelime İlişkilendirme Testi (KİT), bir psikolojik testtir ve kişinin bilişsel yapılarını ölçmek için kullanılır. Test sırasında, katılımcılara belirli bir anahtar kelime veya konu verilir ve buna bağlı olarak ilk akla gelen kelime, cümle veya kavramlar yazmaları istenir. Bu test, katılımcının zihinsel temsillerine sınırsız erişim sağladığı varsayımına dayanır ve bilişsel ilişkilerin değerlendirilmesi için kullanılır. Kelime İlişkilendirme Testi, dil becerileri, bilişsel esneklik, bellek, yaratıcılık ve diğer bilişsel süreçler gibi farklı bilişsel işlevleri ölçmek için kullanılabilir (Tokcan ve Yiter, 2017).

Kelime İlişkilendirme Testinin ilk adımları Galton (1883)'un çalışmalarında atılmıştır. Seslerin renklerle ve numaraların şekillerle ilişkisine yönelik bir takım deneysel araştırmalar yapılmıştır.

Eğitimciler, konuyu anlatmadan önce öğrencilerin zihinlerindeki öncelikli kavramları ortaya çıkarmak için kelime ilişkilendirme testini kullanabilirler. Ayrıca eğitim verildikten sonra da aynı testi kullanarak öğrencilerin öğrenmelerindeki değişiklikleri görebileceği söylenmiştir. Öğrencilerin kendi yanıtlarını diğer öğrencilerin yanıtlarıyla karşılaştırmaya teşvik ederek farklılıkları görmenin birden fazla yolu olduğunun gösterebileceği ve öğrenmenin bireysel ve anlam inşası gerektiren bir süreç olduğunun fark edebileceği ifade edilmiştir (Bahar vd., 1999).

KİT, kişilerdeki bilişsel yapıyı ve bu yapıdaki bilgi ağını çözümlyerek uzun dönemli hafızada yer alan kavramlar arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla yaygın bir şekilde kullanılan ve öğrencilerin derslere daha aktif katılımını sağlayan eski tekniklerden biridir (Özatlı ve Bahar, 2010).

Son yıllarda araştırmacılar arasında öğrencilerin bilişsel yapısını (Ercan vd., 2010; Özatlı ve Bahar, 2010; Civan ve Cenger, 2010; Kulaca, 2012; Ersoy ve Çetin, 2020) bu yapıdaki kavramlar arasındaki bağları ortaya çıkararak, ayrıca kavramlar arasındaki ilişkilerin yeterli olup olmadığını tespit edilmesini sağlayan teknikler önem kazanmıştır (Bahar vd., 2006). Bu amaçla, kavramsal anlamayı ve kavramsal değişimi sağlayan ve ölçen bazı stratejiler geliştirilmiştir (Bahar ve Özatlı, 2003). Bu stratejileri kelime ilişkilendirme, yapılandırılmış grid, dallanmış ağaç, kavram haritaları, kavramsal değişim metinleri, analogi, tahmin-gözlem ve açıklama olarak sıralamıştır.

1. Literatür Taraması

Doğan, (2023) bir araştırmada, "Muhasebe" derslerine yeni başlayan lisans öğrencilerinin olumsuz ön öğrenmeleri olabileceğini göstererek öğrencilerin muhasebe ile ilgili bilişsel yapılarını incelerken kelime ilişkilendirme testi tekniğini kullanmıştır. Bu çalışma sonucunda, kelime ilişkilendirme testi tekniğinin özellikle dersler için bir tanı aracı olarak kullanılabilirliği ve test sonuçlarına göre öğretim elemanlarının eğitim stratejilerinin belirlenebileceği ortaya koyulmuştur. Çalışmaya katılan öğrencilerin yazdığı cümleler kullanılan kelimeler dikkate alınarak incelendiğinde, en çok kullanılan kelimelerin "hesap (28), gelir-gider (22), kayıt (16), para (13) vergi (8)" olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin "Muhasebe" dersiyle ilgili kullandıkları kelimeler ile cümle içinde kullandıkları kelimeler arasında benzerlik gözlemlenmiştir. Ancak öğrenciler, cümlelerde "gelir-gider ve kayıt" kelimelerini daha fazla kullandıkları ileri

Atf / Citation: Çalı, M. S. ve Öndeş, T. (2023). Finans ile ilgili eğitim alan kişilerin “finans” kavramıyla ilgili bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi ile belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 224-241. DOI: 10.22466/acusbd.1293065

sürülmektedir.

Ersoy ve Çetin (2020) tarafından yapılan çalışmada kelime ilişkilendirme testi kullanılarak dokuzuncu sınıf öğrencilerinin kanser hakkındaki bilişsel yapıları incelenmiştir. Araştırmacılar, öğrencilerin kanserle ilgili en yaygın kelimelerinin "*kanser tedavisi, kanser çeşitleri ve kanser sonuçları*" olduğunu tespit etmişlerdir. Toplam 265 kelime bu temalar altında belirlenmiştir. Ancak, çalışma, öğrencilerin kanser hakkındaki bilgi birikimlerinin olumsuz kavramlara yoğunlaştığı, kanserle ilgili çok yönlü bir bilgi birikimlerinin olmadığı ve kanserle ilgili kavramların bilimsel olmayan bir şekilde ele alındığını ortaya koymuştur. Araştırmacılar ayrıca, öğrencilerin okul dışından edindikleri kavramların, genç bireylerin kanserle ilgili kavramsal yapısını şekillendirdiğini belirlemişlerdir. Bu sonuçlar, öğrencilerin kanser hakkında öğrenme yaklaşımlarını etkileyebileceği ve kanser eğitimi için farklı stratejiler gerektirebileceği konusunda önemli bir bilgi sağlamaktadır.

Civan ve Cenger (2010) tarafından yapılan bir araştırmada, finansman eğitimi konusu ele alınarak Türkiye'deki 8 üniversitede anket çalışması yapılmıştır. Finansman eğitimi alan öğrencilerin bu dersle ilgili düşünceleri ve beklentileri araştırılmış ve elde edilen bulgular doğrultusunda finansman eğitiminin gereksinimlere ve değişen koşullara uygun şekilde gözden geçirilmesi ve çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır. Araştırma, finans eğitiminde teknolojinin kullanımının önemini, öğretim üyelerinin daha etkin ders işleme gerektiğini ve öğrencileri pratik hayata hazırlayan uygulamaların yapılması gerektiğini göstermiştir. Finansal yönetim dersinin işletme bölümlerinde zorunlu olmasına rağmen, öğrencilerin yaklaşık %80'inin dersi seçmeli olsa dahi tercih edeceği belirtilmiştir.

Aktürk ve Mihçı (2021) bu çalışma ile lise öğrencilerinin internet algılarını ve internet ile ilgili kavramlar arasındaki ilişkileri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Öğrencilere öncelikle ön test olarak kelime ilişkilendirme testi uygulanmış ve anahtar kavramlarla ilgili ilk akıllarına gelen cevap kelimelerini yazmaları istenmiştir. Daha sonra öğrencilere "İnternet Kavramları Semineri" verilmiş ve ardından aynı kelime ilişkilendirme testi son test olarak uygulanmıştır. Verilerin analizi sonucunda, öğrencilerin internet algılarında sosyal ağlar ve arama motorlarına yoğunlaştıkları görülmüştür. Ayrıca, öğrencilerin bilişsel yapılarında internet ile ilgili kavramlar hakkında bilgi yanlışlarının ve eksikliklerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, lise öğrencilerinin internet kullanımı konusunda farkındalığın artırılması gerektiğini göstermektedir.

Varoğlu ve diğerlerinin (2020) araştırmasına göre üniversite öğrencilerinin periyodik tablo konusunda sahip oldukları bilişsel yapıları incelemeyi amaçlamaktadır. Kelime ilişkilendirme testi kullanılarak elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Dört kesme noktası kullanılarak oluşturulan kavram ağları incelenerek öğrencilerin periyodik tablo konusuna ilişkin bilgi düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin periyodik tablo konusuna ilişkin bilgi düzeylerinin kesme noktalarına göre farklılaştığı görülmüştür. En düşük kesme noktasında (1-4), öğrencilerin sadece birkaç anahtar kelimeyle ilişkili kavramları bildiği ve anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri tam olarak anlamadıkları tespit edilmiştir. Ancak en yüksek kesme noktasında (25-35), öğrencilerin periyodik tabloyla ilgili çok daha kapsamlı bilgilere sahip oldukları ve anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri daha iyi anladıkları görülmüştür. Ayrıca, öğrencilerin baş gruplara ilişkin

olarak s ve porbitaleriyle ilişki kurdukları ve 8A grubu elementlerinin kimyasal reaktivliklerinin az olduğunu belirttikleri görülmüştür. Periyot anahtar kavramına ilişkin olarak öğrencilerin metallerin periyodik tablonun sol tarafında, ametallerin ise sağ tarafında yer aldığını ve periyot sayısı ile değerlik kabuğu arasında bir bağlantı olduğunu bildikleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma, üniversite öğrencilerinin periyodik tablo konusunda sahip oldukları bilgi düzeylerinin kesme noktalarına göre farklılaştığını ve öğrencilerin konuya ilişkin bilgilerinin daha kapsamlı hale geldikçe anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri daha iyi anladıklarını ortaya koymuştur.

Fettahoğlu, (2015) yaptığı araştırmasında finansal okuryazarlığın önemini ve finansal eğitim ihtiyacını vurgulamaktadır. Finansal okuryazarlık, bireylerin finansal ürünleri anlama, yönetme ve karar verme becerileri ile ilgilidir. Birçok insan finansal konularda yeterli bilgiye sahip olmadığı için yanlış kararlar alabilir veya finansal açıdan risk altında olabilir. Bu nedenle, finansal okuryazarlığı artırmak, insanların finansal kararlarına doğru bir şekilde yol gösterebilir ve finansal refahlarını artırabilir. Çalışma ayrıca, bireylerin yatırım araçları konusunda bilgi eksikliği yaşadıklarını ve bu nedenle yatırım yapma konusunda tereddüt ettiklerini göstermektedir. Hisse senedi, tahvil ve yatırım fonu gibi menkul değerler, yatırımcılar için önemli fırsatlar sunabilir ancak yatırım yapmadan önce bu ürünleri anlamak ve riskleri değerlendirmek önemlidir. Bu nedenle, finansal eğitim, bireylerin yatırım yapma konusunda daha bilinçli kararlar almalarına yardımcı olabilir.

Ercan vd. (2010) tarafından, fen eğitimi alanında ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin güneş sistemi ve uzay konularındaki bilişsel yapılarını ortaya koymak, kavramsal değişim sürecini incelemek ve kavram yanlışlıklarını tespit etmek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Araştırmacılar, konuyla ilgili kavramları içeren bir kelime ilişkilendirme testi kullanarak öğrencilerin kavramsal değişim sürecini incelemişlerdir. Öğrencilere iki haftalık bir eğitim verilmiş ve kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla öğrencilerin kavram yanlışlıkları tespit edilerek kavramsal değişim süreci incelenmiştir. Araştırmacılar, öğrencilerin ön testi ile son testini karşılaştırarak öğretim sonunda öğrencilerin kavramsal değişiminde olumlu yönde bir değişim olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca, kelime ilişkilendirme testlerinin bilişsel yapıyı ortaya çıkarmada, kavramsal değişimi tespit etmede ve kavram yanlışlıklarını belirlemede etkili bir teknik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Er vd. (2014) tarafından yapılan bir çalışmada finansal okuryazarlık düzeyi ile üniversite öğrencilerinin cinsiyeti ve eğitim alanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin finansal ürünleri bilmeleri de eğitim alanına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Ayrıca, finansal ürün seçiminde etkili olan bilgi kaynakları da belirlenmiştir. Bu bilgi kaynakları arasında en etkilileri banka şubelerinden alınan bilgi, finans alanında çalışan arkadaş veya akraba tavsiyesi, ürünleri sağlayan firmanın satış personelinde elde edilen bilgi, internette bulunan ürüne özel bilgi ve kişisel tecrübe olarak sıralanmıştır.

Gençtürk vd. (2008), bu çalışma ile meslek yüksekokullarında okuyan öğrencilerin muhasebe-finance eğitime ilişkin bakış açılarını ve mesleki kariyer beklentilerini incelemektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu bu eğitimi önemli bulmakta ve okudukları bölümün mesleki kariyerleri açısından önemli olduğunu düşünmektedirler. Ancak, ikinci sınıfa gelindiğinde alınan derslerin pratik yapma imkânlarının sınırlı olması ve daha çok teorik bilgi

Atf / Citation: Çalı, M. S. ve Öndeş, T. (2023). Finans ile ilgili eğitim alan kişilerin “finans” kavramıyla ilgili bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi ile belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 224-241. DOI: 10.22466/acusbd.1293065

aktarımına dayanması mesleki hayatları açısından endişe yaratmaktadır. Ayrıca, birinci ve ikinci sınıflardaki öğrencilerin cinsiyetlerinin muhasebe-finance eğitime bakış açıları açısından farklılık gösterip göstermediği de araştırılmıştır. Birinci sınıflarda, öğrencilerin muhasebe-finance eğitimi destekleme amaçlı kurslara gitme düşüncelerinde verilen eğitimde teorik ve pratik bilginin önemi düşüncesinde, kazandıkları programa gelme isteklerinde ve muhasebe-finance eğitiminin önemli olduğu düşüncesinde farklılık olduğu görülmüştür. İkinci sınıflarda ise, öğrencilerin aldıkları muhasebe-finance eğitiminin mesleki açıdan yeterliliğine ilişkin düşüncelerinde, kazandıkları programa istemeyerek gelme durumunun zamanla olumlu yönde değişmesi düşüncesinde ve mezun olduktan sonra yeterli bilgi sahibi olacakları düşüncesinde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma meslek yüksekokullarında okuyan öğrencilerin muhasebe-finance eğitime ilişkin görüşlerini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin bu eğitimi önemli buldukları ve mesleklerine hazırlık aşamasında bu eğitimin yeterli pratik imkanlar sunması gerektiği konusunda endişe taşıdıkları görülmüştür. Bu sonuçlar, meslek yüksekokullarında muhasebe-finance eğitiminin öğrencilerin beklentilerine uygun şekilde planlanması ve uygulanması gerektiğini göstermektedir.

Yıldız ve Sharifi'nin (2022), yaptıkları çalışma ise muhasebe eğitimi ve muhasebeci kavramlarına ilişkin kelime ilişkilendirme testlerini içermektedir. Muhasebe eğitimiyle ilgili tekrar edilen kelime sayısı 173'tür ve bunların 72'si muhasebe eğitimiyle doğrudan bağlantılıdır. Hesap, kasa, para ve bilanço en çok tekrar edilen kelimelerdir. Muhasebeci kavramıyla ilgili tekrar edilen kelime sayısı 147'dir ve bunların 90'ı muhasebeci kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. En çok tekrar edilen kelimeler hesap, para ve çalışan olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın aktardığına göre ise, muhasebe konusunda öğrencilerin zihin dünyasındaki metaforik kavrayışlarını anlamaya yönelik yapılmış gibi görünmektedir. Çalışmanın sonuçları, muhasebe kavramıyla ilgili farklı algılamaların olduğunu göstermektedir. Örneğin, bazı öğrenciler muhasebeyi heyecan verici bir ders olarak görebilirken, diğerleri zor, sıkıcı ve karmaşık bir ders olarak algılayabilirler. Bu farklı algılamaların öğrenme süreci ve öğrencilerin başarısı üzerinde etkisi olabilir. Bu nedenle, öğretmenlerin öğrencilerin farklı metaforik kavrayışlarını anlamaları ve onlara uygun öğrenme stratejileri sunmaları önemlidir (Akpınar ve Yıldız, 2018).

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı finans alanıyla ilgili/ilişkili eğitim almış olanların “finans” kavramına ilişkin bilişsel yapılarının ortaya çıkarılmasıdır. Böylece hem finans eğitimi veren kurum ve kuruluşların finans eğitimi ile ilgili tasarımlarının, öğrenme çıktılarının, öğretim araç ve gereçlerinin planlanmasının gözden geçirilmesi hem de finans eğitimi ile ilgili yeni ve güncel bilgilerin bilişsel düzeyde kavranılabilirliğinin tespiti amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kolayda örnekleme yoluyla ulaşılan 82 kişiden finans dersi almış olan 47 kişiye birinci kısmı demografik ikinci kısmı araştırma sorularından oluşan anket uygulanmıştır. Elde edilen bilgiler MAXQDA 22 nitel veri analiz yazılımı kullanılarak çeşitli bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında kelime ilişkilendirme testi yöntemiyle çeşitli metafor analizleri yapılmıştır. Kelime İlişkilendirme Testi ile katılımcılara araştırılmak istenen tema ile ilgili belli bir anahtar kavram verilerek 30 sn- 1 dk. gibi bir süre içerisinde

anahtar kavramla ilgili akıllarına ilk gelen kelimeleri yazmaları istenir. Böylece bilinçaltında o anahtar kavramla ilgili olarak oluşan kelimeler bilinç düzeyine çıkarılır.

4. Verilerin Analizi, Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmada katılımcılara bir hatırlatıcı içerik biçiminde sorular sorulmuş ve elde edilen cevaplar çeşitli temalar altında sınıflandırılmıştır. Soruların doğru cevapları ile değil sorulara verilen cevapların finans alanıyla ilgili oluşturulan temalardan hangisine ait olabileceğine yönelik çıkarımlar yapılarak analiz yapılmıştır. Katılımcılara aşağıda ki sorular içerisinde hatırlatıcı bir bilgi içerik şeklinde sorulmuştur. Sorular şu şekildedir:

1-Toplumda bir tarafta geliri giderinden harcamasından fazla olanlar (tasarruf sahipleri) ve bir tarafta da iş fikirlerini hayata geçirmek için yeterli sermayesi olmayanlar (yatırımcılar) vardır. Sizce finansal sistemde bu ikisi dışında hangi aktörler, kurumlar olabilir ya da yer almalıdır? Aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

2-İşletmelerin gerçek değerini göstermede kullanılan piyasa değerinin oluşmasında işletmenin kuruluş yeri önemli bir etkidir. Piyasa değerini etkileyen konulardan aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

3-Bir yatırım yapmaya karar verirken o yatırımın maliyeti ya da o yatırım için gerekli harcama tutarı finans yöneticisinin kararını etkiler. İşletmelerde yatırım kararı verilirken bu kararı etkileyen faktörlerden aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

4-Yatırım projelerinin değerlendirilmesinde o yatırımın ne kadar sürede yatırım tutarını kazandırdığını belirleyen Geri Ödeme Süresi Yöntemi vardır. Bunun gibi yatırım projelerinin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemlerden aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

5-Firmalar kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılamak için bazı ek fon kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Örneğin bir bankadan belirli bir limit dahilinde ihtiyaç halinde kullanılan ayda bir veya üç ayda bir faizlerinin ödendiği dönem sonunda ise ana paranın ödendiği Borçlu Cari Hesap veya Rotatif Kredi bunlardan biridir. Aklınıza gelen kısa vadeli finansman kaynaklarından en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

6-İşletmeler ve kuruluşlar bazen riskten korunmak için alacaklarını belirli bir iskonto ile bu işle ilgilenen kurumlara devredebilirler. Örneğin mal ve hizmet satışından doğan alacakların devredilmesine faktöring denir. Riskten korunmak için yapılan başka yöntemlerden aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

7-Bireyler, firmalar, devletler, kuruluşlar ihtiyaç duyduğu yatırımları gerçekleştirebilmek için bankalar veya kredi kuruluşlarından kredi çekebilirler. Bunun dışında ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yöntemlerden aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

8-Ekonominin durgun olduğu dönemlerde harcadığımızın dışında tasarruf ettiğiniz bir miktar tasarrufunuz olsaydı bunu hangi yatırım araçlarında değerlendirilirdiniz? Aklınıza gelen beşini yazınız.

9-Yüksek enflasyonun olduğu bir ekonomide harcadığımızın dışında tasarruf ettiğiniz bir miktar tasarrufunuz olsaydı bunu hangi yatırım araçlarında değerlendirilirdiniz?

Aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

10- Son yıllarda medyadan – çevreden en çok duyduğunuz yatırım araçlarından en fazla 5 tane olacak şekilde yazınız.

11-Devletlerin kısa vadeli fon ihtiyacını karşılamak için çıkardığı kısa vadeli borçlanma araçları vardır. Bunlardan birisi hazine bonosudur. Sizin bildiğiniz finansman araçlarından aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

12-Bir işletmenin finansal anlamda başarısızlığına yol açan etmenlerden biriside yaptırımlara maruz kalmaları, güven kaybına uğramalarıdır. Buna yasal ve politik çevre koşullarının neden olduğu başarısızlık denir. Başka hangi koşullar başarısızlığa neden olabilir. Aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

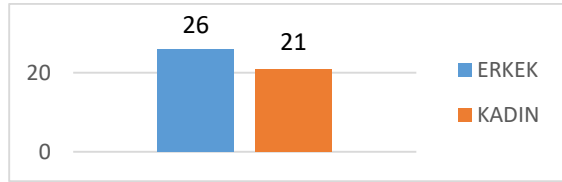
13-Türkiye’de faaliyet gösteren bildiğiniz katılım bankalarının adlarını yazınız.

14-İslami finansman yöntemlerinden birisi de İcara’dır. İcara “ bir şeyden yararlanma hakkını satmak, kiraya vermek ve belli süreyle bir şeyin mübah olan (yasaklanmamış) yararlarını bir bedel karşılığında mülk olarak vermek anlamına gelmektedir.” Bunun gibi bildiğiniz İslami finansman yöntemlerinden aklınıza gelenleri en fazla beş tane olacak şekilde yazınız.

Araştırmaya ait çeşitli bulgular, demografik bilgiler, temalar ve metafor çalışmaları da şu şekildedir:

Şekil 1

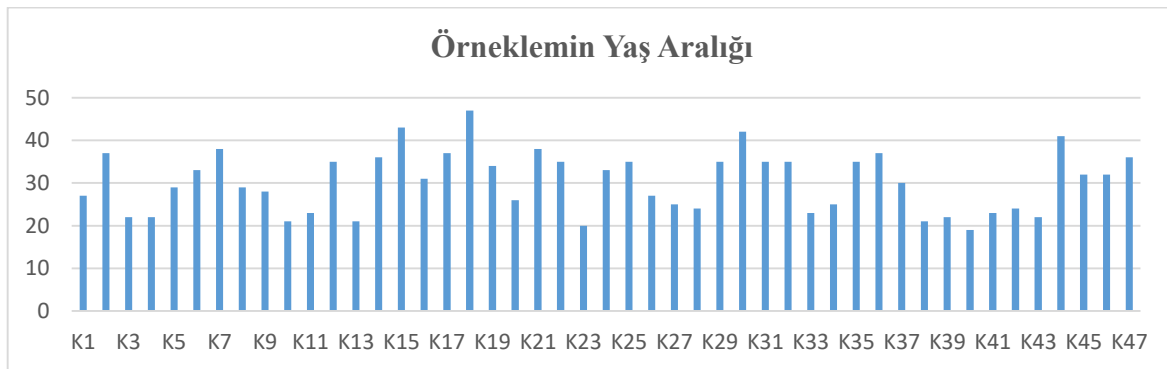
Araştırmaya Katılanların Cinsiyetlerine İlişkin Dağılım Grafiği

Araştırmaya katılanlardan finans eğitimi almış olanların 26’sı erkek 21 kişisi ise kadınlardan oluşmaktadır.

Şekil 2

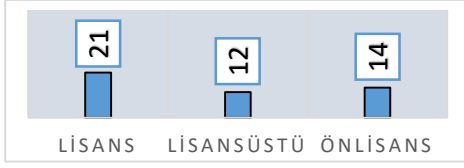
Araştırmaya Katılanların Yaş Aralığına İlişkin Grafik

Araştırmaya katılan katılımcılardan en genç olanı 19 yaşında olup en yaşlısı 47 yaşındadır. Genel olarak katılımcıların yaş aralığı 20-35 yaş arasında yoğunlaşmaktadır.

Şekil 3

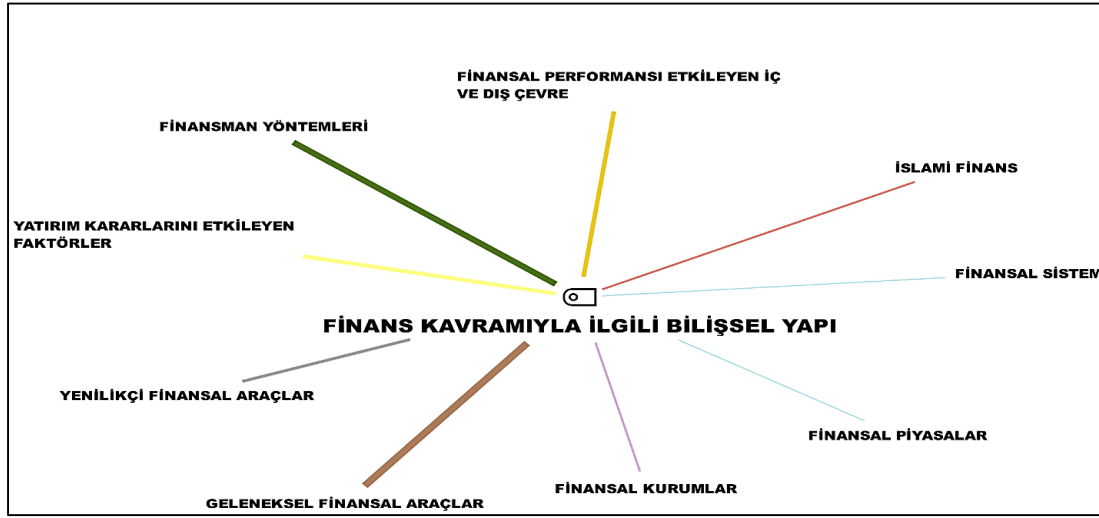
Araştırmaya Katılan Katılımcıların Eğitim Durumunu Gösteren Grafik

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında katılımcıların on dört kişisi ön lisans, yirmi bir kişisi lisans, on iki kişisi ise lisansüstü düzeyde finans eğitimi alan kişilerden oluşmaktadır.

Şekil 4

Finans Kavramıyla ilgili oluşturulan Temalar

Araştırmada finans kavramıyla ilgili dokuz tema oluşturulmuştur. Şekil 4’ te bu temaların neler olduğu belirtilmiştir. Şekil 4’ ten anlaşılacağı üzere bu temalardan verilen cevaplara göre en çok kodlama yapılan tema geleneksel finansal araçlar en az kodlama yapılan tema ise finansal piyasalar teması olmuştur.

Şekil 5

Araştırma Temalarına İlişkin Yapılan Kodlamalar

☐ FİNANS KAVRAMIYLA İLGİLİ BİLİŞSEL YAPI	440
☐ FİNANSAL PERFORMANSI ETKİLEYEN İÇ VE DIŞ ÇEVRE	69
☐ İSLAMİ FİNANS	31
☐ Katılım Bankaları	37
☐ Finansman Yöntemleri	26
☐ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ	80
☐ YATIRIM KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	64
☐ YENİLİKÇİ FİNANSAL ARAÇLAR	50
☐ GELENEKSEL FİNANSAL ARAÇLAR	107
☐ FİNANSAL KURUMLAR	27
☐ FİNANSAL PİYASALAR	1
☐ FİNANSAL SİSTEM	15

Araştırmada temalara ilişkin verilen cevaplardan yola çıkarak toplam 947 kavram kodlanmıştır. En çok kodlanan tema geleneksel finansal araçlar temasıdır. Bu temayı takip eden

finansman yöntemleri teması ve finansal performansı etkileyen iç ve dış çevre unsurlarıdır. Buna göre finansa dersi almış kişilerin verdikleri cevaplar içerisinde en çok bu temalara ilişkin kavramlar geçmektedir. Bilişsel yapıda bahsi geçen temalar ilişkin bilgiler, kavramlar, terimlerin daha fazla yer tuttuğu düşünülebilir. En az kodlanabilen tema finansal piyasalar teması ve finansal sistem temasıdır. Yine finans dersi almış kişilerin bilişsel yapılarında en az bilgi, kavram vb. bu temalara ilişkin konulardır biçiminde düşünülebilir. Finans dersleri tasarlanırken karar vericilerin ve planlamacıların bu konuların üzerinde etkin metotlar üzerinde düşünmesi gerekebilir.

Şekil 6

Finans ile İlgili Bilişsel Yapıya İlişkin Yapılan Kodlamalardan Elde Edilen Kelime Bulutu

Şekil 6’da gösterilen kelime bulutundan anlaşılacağı üzere en çok kodlanan ve tekrarlanan kelimeler içerisinde altın, döviz, hisse senedi, gayrimenkul gibi geleneksel finansal araçlar vardır. Yenilikçi finansal araçlar içerisinde en çok kodlanan ise kripto para kavramıdır. Ayrıca diğerlerinden çok sonra kurulmuş olmasına rağmen katılım bankaları içerisinde en çok kodlanan ve ifade edilenlerden birisi Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Bankalarıdır. Devletin bu alana girmesinin bilinirliği artırdığı düşünülebilir.

Tablo 1

Finansal Sistem Unsurlarına İlişkin Metaforlar

Kategoriler	Metafor	Metafor Frekansı
FİNANSAL SİSTEM UNSURLARI	Merkez Bankası	1
	Bankalar	10
	Aracı Kurumlar	11
	Toplum	1
	Tasarruf Sahipleri	6
	Faktoring Şirketleri	1
	Sigorta Şirketleri	3
	Fon Talep Edenler	5
	Borsalar ve Piyasalar	3
	Girişimciler	2
	Doğal Kaynaklar	2
	Yasal Mevzuat	5
	Devlet	3
	Brokerlar	1
	Dealerlar	1

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere bilişsel düzeyde tekrar edilen kavram veya kelimelerden finansal sistem unsurları temasına ilişkin olarak en sık tekrar edilen sırasıyla bankalar, aracı kurumlar, tasarruf sahipleri, fon talep edenler ve yasal mevzuat kelimeleridir.

Tablo 2

Yatırım Kararı Verirken Yararlanılan Yöntemlere İlişkin Metaforlar

Kategoriler	Metafor	Metafor Frekansı
YATIRIM KARARINI VERİRKEN YARARLANILAN YÖNTEMLER	Geri Ödeme Süresi	4
	Fayda Maliyet Analizi	3
	Ortalama Karlılık Oranı	3
	Likidite Analizi	2
	Karar Ağacı	1
	Simülasyon Yöntemi	1
	Hedef Kar	1
	Ekonomik Ömür	1
	Bilmiyorum**	15

Tablo 2’den de görüldüğü gibi yatırım kararı verirken yararlanılan yöntemler temasına ilişkin en çok tekrar edilen ifade bilmiyorum ifadesi olmuştur. Katılımcıların finansa dersi almış olmasına rağmen yatırım kararı verirken kullanabilecekleri yöntemlere bilişsel düzeyde hakim olmadıkları düşünülebilir. Bunun dışında geri ödeme süresi, fayda maliyet analizi, ortalama karlılık yöntemleri de bu tema da diğerlerine göre daha fazla ifade edilen kavramlardır.

Tablo 3

Finansman Kaynaklarına İlişkin Metaforlar

FİNANSMAN KAYNAKLARI	Tahvil ve Bono **	61
	Ticari Banka Kredileri	39
	Faktöring	9
	Repo ve Ters Repo	10
	Avanslar	15
	Satıcı Kredileri	15
	İştiraklerden Sağlanan	3
	İskonto ve İştira Kredisi	11
	Murabaha	1
	Halka arz veya yeni hisse	24
	Yakın Çevre vb.	4
	Hibe ve teşvikler	6
	Melek yatırımcılar	3
	Kitlesel Fonlama	1
Bilmiyorum	14	

Tablo 3’e göre bilişsel düzeyde en çok bilinen ve ifade edilen finansman kaynakları sırasıyla tahvil ve bono ihracı, ticari banka kredileri, halka arz yoluyla hisse senedi ihracı olmuştur. İslami finansman yöntemlerinden murabahanın yalnızca bir kere ifade edilmesi, diğerlerinin hiç ifade edilmemesi bilişsel düzeyde bu yöntemlerin bilinmediğini akla getirebilir. Yine yeni finansman türlerinden kitlesel fonlamanın da pek bilinmediği veya bilişsel düzeye çıkamadığı gözlenmektedir.

Tablo 4

Riskten Korunma Yöntemlerine İlişkin Metaforlar

	Leasing	8
	Akreditif	3
	Kur Korumalı Mevduat	3
	Bireysel Emeklilik	1
	Faktöring	3
	Türev Ürünler	7
	Futures	3
	Forward	6
	Swap	6
	Opsiyon	3
	Forfaiting	3
	Barter	3
	Sigorta	5
	Çeşitlendirme	2
	Döviz	4
	Bilmiyorum***	9
RİSKTEN KORUNMA YÖNTEMLERİ		

Tablo 4’te ortaya çıkan sonuçlara göre finansman dersi almış kişilerce riskten korunma yöntemleri de bilişsel düzeyde pek kavranamamış veya ifade edilememiştir. Bu durum finans derslerini yürütenler veya müfredatı hazırlayan karar vericilere yol gösterici olabilir.

Tablo 5

Yatırım Araçlarına İlişkin Metaforlar

	Altın	25
	Kur Korumalı Mevduat	2
	Tahvil ve Bono	4
	Hisse Senedi	15
	Kripto paralar	3
	Döviz	19
	Gayrimenkul ve/veya Arsa ve/veya Araç	14
	Vadeli Mevduat	5
	Katılma Hesapları	2
	Gelir Ortaklığı Senetleri	4
	Bireysel Emeklilik Hesabı	4
	Yatırım Fonları	7
	Kira Sertifikalarında	4
	Bilmiyorum	3
YATIRIM ARAÇLARI		

Tablo 5’ten anlaşılacağı üzere yatırım araçları temasında en sık tekrar edilen ifadeler sırasıyla altın, döviz, hisse senedi, gayrimenkul/arsa/araç gibi geleneksel yatırım araçlarıdır. Yenilikçi yatırım araçlarının bilişsel düzeyde kavranmadığı veya ifade edilmediği düşünülebilir.

Tablo 6

Yüksek Enflasyon Döneminde Yatırım Araçlarına İlişkin Metaforlar

	Altın	18
	Döviz	20
	Tahvil ve bono	4
	Yatırım fonu	4
	Gayrimenkul/arsa/araç	14
	Hisse senetleri	13
	Katılma hesabı	1
	Vadeli mevduat	5
	Kripto paralar	3
	Bireysel Emeklilik	1
	Emtia	4
	Kur korumalı mevduat	1
	Bilmiyorum	2
YÜKSEK ENFLASYON DÖNEMİNDE YATIRIM ARAÇLARI		

Tablo 6’dan anlaşılacağı üzere yüksek enflasyon döneminde yüksek enflasyon dönemlerinde tercih edilecek yatırım araçları da değişmemiş ve geleneksel yatırım araçları olan altın, döviz, gayrimenkul gibi araçlar en sık ifade edilen kelimeler olmuştur.

Tablo 7

Medya, Sosyal medya vb. Sıkça Söz Edilen Finansal Araçlara İlişkin Metaforlar

	Kripto para	15
	Altın	27
	Döviz	22
	Tahvil ve hazine bonosu	9
	Hisse Senedi	13
	VİOP	3
	Eurobond	8
	Borsa	4
MEDYA, SOSYAL MEDYA VB. ARAÇLARDA SIKÇA SÖZEDİLEN FİNANSAL ARAÇLAR	Gayrimenkul/arsa/araç	12
	Mevduat hesapları	6
	Araç	1
	Yatırım fonu	2
	Foreks	1
	NFT	2
	Kur korumalı mevduat	2

Tablo 7’ ye baktığımızda medya, sosyal medya ve diğer mecralarda karşılına çıkan finansal araçlar olarak en çok ifade edilen kavramlar sırasıyla altın, döviz, kripto para gibi araçlardır. Daha önceki yatırım araçlarından farklı olarak medya yoluyla bilişsel düzeye çıkan yatırım aracı olarak kripto paralar ifade edilmiştir.

Tablo 8

Finansal Performansa Etki Eden Faktörlere İlişkin Metaforlar

	Enflasyona dayalı maliyetleyememe ve fiyatlayamama	7
	Düşük likidite	7
	Yasal mercilerin kararları	8
	Pazar Seçimi	1
	Belirsizliğe Dayalı Koşullar	7
	Rekabet	10
	İklim Koşulları, Çevre ve Coğrafi Şartlar	5
	Yönetim Kabiliyeti	14
	Uluslararası İlişkiler	1
	Genel Ekonomik Durum	3
	Kırılganlık	1
	Sermaye Yapısı(Yetersizliği)	8
	Aşırı Borçlanma	2
	Olağanüstü Durumlar(Afetler, Savaşlar vb.)	3
	Yeniliklere Karşı Tutum	2
	Şirketin Yapısı ve Kararları	8
	Sektör	2
	Bilmiyorum	3

Tablo 8’ de finansal performansa etki eden faktörler temasına kodlanmış ifadelerle bakıldığında en sık tekrar edilen ifade yönetim kabiliyeti, rekabet, sermaye yapısı, şirketin yapısı düşük likidite, belirsizlik olarak kodlanmıştır. Fakat tekrar edilme ve ifade edilme sayısı diğer temalara kıyasla daha azdır. Buradan yola çıkıldığında bu konu ile ilgili de finans dersi almış kişilerin bilişsel düzeyde bilgi ve birikimi kısıtlıdır diye ifade edilebilir.

Tablo 9

Katılım Bankalarına İlişkin Metaforlar

KATILIM BANKALARI	Ziraat Katılım	35
	Vakıf Katılım	30
	Kuveyt Türk	28
	Albaraka	16
	Türkiye Finans Katılım	20
	Emlak Katılım	13

Tablo 9’ a göre sektöre sonradan katılmalarına rağmen kamuya ait Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım katılım bankaları bu temada en çok bilinen bankalar olmuştur. Bunların dışında Kuveyt Türk bankası da bilişsel düzeyde katılımcıların sık ifade ettiği katılım bankalarındandır.

Tablo 10

İslami Finansman Yöntemlerine İlişkin Metaforlar

İSLAMİ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ	Murabaha***	12
	Finansal Kiralama	3
	Teverruk	2
	İne Satış	1
	Karzı Hasen	4
	Rüçhan Hakkı Satışı	1
	Muşareke	7
	Mudaraba	8
	İstisna**	10
	İcara	4
	Selem*	9
	Sukuk	4
	Takas	1
	Vakala (Acente)	6
Bilmiyorum	6	

Tablo 10’a bakıldığında İslami Finansman yöntemlerinden en çok kodlananlar sırasıyla murabaha, İstisna, Selem, Muşareke olmakla beraber yine bunlarda az kodlanan kavramlardır. İslami finansman yöntemlerinin de finans dersi almış kişilerce bilişsel düzeyde tam olarak kavranamadığı ifade edilebilir.

Sonuç

Çalışmanın amacı finans eğitiminden elde edilen bilgilerin bilişsel düzeyde kavranma düzeyini ölçmek ve finansla ilgili eğitim verilen her kademedeki karar alıcılara, öğretici ve uygulamacılara ışık tutmaktır. Bu amaca yönelik olarak on dört sorudan oluşan anket formu hazırlanmıştır. Sorular finans eğitiminin her alanını kapsayacak düzeyde geniş bir perspektifle hazırlanmıştır. Amaçlanan soruların doğru cevaplarını bulmak değil soruda bahsedilen finans alanıyla ilgili katılımcının zihninde bilişsel düzeyde yer edinmiş kavramsal bilgilere ulaşmak ve bu bulgulardan hareketle çıkarımlar yapmaktır. Bunun için literatürde KİT diye bahsedilen ve anahtar tema ile ilgili katılımcı tarafından araştırma yapılmadan belli bir süre içinde verilen cevapları esas alarak çıkarımlarda bulunmaya yarayan yöntem kullanılmıştır. Çalışmaya toplam 82 kişi katılmış olup içlerinden finans dersi almış 47 kişinin cevapları değerlendirmeye alınmıştır. Nitel çalışmalarda örneklem büyüklüğü aranmayıp tek kişi ile de çalışma yapılabileceği ifade edilmektedir (Baltacı, 2018).

Çoğunlukla nitel araştırmalarda, küçük örneklem grupları üzerinde çalışılmaktadır. Nitel araştırmanın ayırt edici özelliği, az sayıda birimden, derinlikli bilgi edinmektir. Bu nedenle, nitel araştırmada elde edilen bulgular oldukça ayrıntılıdır. Bunun yanı sıra, nitel veri toplama araçları düşünüldüğünde (derinlemesine görüşme, odak grup görüşmeleri, vb.) kalabalık örneklem gruplarıyla böylesine detaylı verilerin toplanması ve bu verilerin yazıya dökülüp analiz edilmesi hem zaman, hem emek, hem de maliyet açısından gerçekçi olmayacaktır. Tüm bu nedenlerden dolayı nitel araştırmada küçük örneklem grupları kullanılmaktadır (Polat, 2006).

Nitel araştırmada istatistiksel herhangi bir analiz yapılmayacağı için örneklem büyüklüğünün ne kadar olması gerektiğine dair bir alt sınır belirlenmemiştir. Bu daha çok araştırmacının incelediği konu, kaynakları ve “veri doygunluğuna ulaşma durumuna bağlıdır. (Polat, 2006)

Araştırmada finans dersi almış kişilere hatırlatıcı içeren çeşitli sorular sorulmuş ve verilen cevaplar soruların doğru cevabı olup olmamasına bakılmaksızın verilen cevapların içerisinde araştırma tasarımında oluşturulmuş dokuz farklı temaya ilişkin ifadeler varsa bu ifadeler ait olduğu temaya kodlanmıştır. Verilen cevaplardan ilgili temalara ait olabilecek 947 kavram kodlanmıştır. Bu kodlamalardan yola çıkarak hangi konuların bilişsel düzeyde yer edindiği hangilerinin ise eğitim verilmesine rağmen yer edinemediği tespit edilerek eğitim ile ilgili karar vericilere yol göstermesi beklenmektedir. Elde edilen bulgular ise şöyledir:

Finansal sistem unsurları temasına ve yatırım kararı verirken yararlanılan yöntemler temasına ilişkin olarak diğer temalara kıyasla çok az sayıda kodlama yapılmıştır. Bu çalışmaya göre finans dersi almış kişilerin bilişsel düzeyde finansal sistem unsurlarına ve yatırım kararı verirken yararlanılan yöntemler temasına ait bilgileri kısıtlıdır. Bu konularda ki eğitim bilişsel düzeye çıkamamaktadır. Bununla ilgili öğretim metotları farklılaştırılabilir.

Finansman kaynaklarına ilişkin yapılan kodlamalarda en çok kodlanan ifadeler sırasıyla tahvil ve bono ihracı, ticari banka kredileri, halka arz yoluyla hisse senedi ihracı olmuştur. Bu kodlamalar diğer temalara ilişkin verilen cevaplar içerisinden de kodlanmış olabilir. KİT yöntemi ile yapılan çalışmalarda bu ayırım yapılmadan veriler temalara kodlanmaktadır. Dolayısıyla hangi temaya ait eğitimden sonra bu kavramların bilişsel düzeyde öğrenildiği bilinmemektedir. Fakat bu kavramlar bu tema içerisinde ki en çok kodlanan temalardır. Genel temalar içerisinde de en çok kodlama yapılan temalardan birisi finansman kaynakları temasıdır.

Riskten korunma yöntemleri de bilişsel düzeyde pek kavranamamış veya ifade edilememiştir. Bu temaya ilişkinde daha önce ifade edilenlere benzer şekilde çok fazla kodlama yapılamamıştır.

Yatırım araçları temasında en sık tekrar edilen ifadeler sırasıyla altın, döviz, hisse senedi, gayrimenkul/arsa/araç gibi geleneksel yatırım araçlarıdır. Yüksek enflasyon dönemlerinde tercih edilecek yatırım araçları da değişmemiş ve geleneksel yatırım araçları olan altın, döviz, gayrimenkul gibi araçlar en sık ifade edilen kelimeler olmuştur. Dolayısıyla alınan finans eğitiminin yatırım araçlarının çeşitliliği ile ilgili bir farkındalık oluşturduğu söylenemez. Bu çalışmada doğru cevaplar aranmadığı için bu temaya ilişkin kodlamalar tercih edilen yatırım aracını sorgulamamaktadır. Bilişsel düzeyde bilinen kavramlar tespit edilmektedir. Yatırım

araçları ile ilgili bilişsel düzeyde katılımcıların en çok ifade ettiği kavramlar geleneksel yatırım araçları olduğu için bunun farklı kaynaklardan edinilen bilgilerle mi yoksa alınan finans eğitiminin katkısı ile mi öğrenildiği başka araştırmaların konusu olabilir. Er vd., (2014) finansal okuryazarlık düzeyi ile üniversite öğrencilerinin cinsiyeti ve eğitim alanları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Öğrencilerin finansal ürünleri bilmelerinin eğitim alanına bağlı olarak farklılık gösterdiğini finansal ürün seçiminde etkili olan bilgi kaynaklarının en etkilileri banka şubesinden alınan bilgi, finans alanında çalışan arkadaş veya akraba tavsiyesi, ürünleri sağlayan firmanın satış personelinden elde edilen bilgi, internetten bulunan ürüne özel bilgi ve kişisel tecrübedir şeklinde ifade edilmektedir. Fettahoğlu, (2015) finansal eğitimin, bireylerin yatırım yapma konusunda daha bilinçli kararlar almalarına yardımcı olabileceğini ileri sürmüştür. Bu çalışmada ortaya çıkan bulgular bu bilgi ile çelişmektedir. Ancak sosyal bilimlere ait kısıtların bu çalışma için de geçerli olabileceği unutulmamalıdır.

Medya, sosyal medya ve diğer mecralarda karşılına çıkan finansal araçlar temasında geleneksel finansal araçlar daha çok kodlanmış olmasına rağmen kripto paralar bu bölümde katılımcılar tarafından sık ifade edilen kelimelerdendir. Dolayısıyla medyanın etkisiyle yenilikçi yatırım araçlarından kripto paraların bilişsel düzeyde tanınır hale geldiği ifade edilebilir.

Finansal performansa etki eden faktörler temasına kodlanmış ifadelerle bakıldığında en sık tekrar edilen ifade yönetim kabiliyeti, rekabet, sermaye yapısı, şirketin yapısı, düşük likidite, belirsizlik olarak kodlanmıştır. Fakat yine bu kısımda da kodlama sayısı diğer temalara nispeten daha azdır.

Sektöre sonradan katılmalarına rağmen kamuya ait Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Bankaları bu temada en çok bilinen bankalar olmuştur. Bunların dışında Kuveyt Türk Bankası da bilişsel düzeyde katılımcıların sık ifade ettiği katılım bankalarındandır. İslami Finansman yöntemlerinden en çok kodlananlar sırasıyla Murabaha, İstisna, Selem, Muşareke olmakla beraber yine az kodlanabilen temalardan olmuşlardır. Bu kavramlar bu tema içerisinde kodlanan temalar olmakla birlikte sıklık açısından az sayıda tekrar eden kavramlardır.

Civan ve Cenger (2010) tarafından yapılan bir araştırmada, finansman eğitiminin gereksinimlere ve değişen koşullara uygun şekilde gözden geçirilmesi ve çözüm önerileri sunulması gerektiği, finans eğitiminde teknolojinin kullanımının önemini, öğretim üyelerinin daha etkin ders işleme gerektiğini ve öğrencileri pratik hayata hazırlayan uygulamaların yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Finansal yönetim dersinin işletme bölümlerinde zorunlu olmasına rağmen, öğrencilerin yaklaşık %80'inin dersi seçmeli olsa dahi tercih edeceği belirtilmiştir. Bu finans alanına ilginin olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma ile finans dersi ile ilgili eğitim veren her dereceden eğitim kurumlarına, çeşitli kurs yürütücülerine, çalışma gruplarına ve finans dersi veren eğitimcilere yol göstermesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma ders materyal ve öğretim tekniklerinin yeniden tasarımı ve içeriklerin güncellenmesi açısından fikir verebilir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde özellikle finansal sistemin unsurları, finansal piyasalar ve özellikleri, finansal kurumlar konusunda verilen eğitimin gözden geçirilmesi ve bu konularda verilen bilgilerin bilişsel düzeye çıkamadıklarının göz ardı edilmemesi gerekir. Bunun için pedagojik yöntemlerden yardım alınarak farklı öğretim metotları ve dijital öğretim araçları kullanılabilir.

Atf / Citation: Çalı, M. S. ve Öndeş, T. (2023). Finans ile ilgili eğitim alan kişilerin “finans” kavramıyla ilgili bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi ile belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 224-241. DOI: 10.22466/acusbdl.1293065

Bu sayede akılda kalıcı bilgi üretilebilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda spesifik grupların bilişsel alt yapıları incelenebilir. Farklı yöntemlerle başka alanlarda çalışmalar yapılabilir. Finans alanına ilişkin öğretim metotlarının neler olabileceği ile ilgili araştırmalar yapılarak bu çalışmalar genişletilebilir.

Extended Abstract

This study aimed to reveal the cognitive structures related to the concept of "Finance" among students from various educational levels who have taken finance or finance-related courses and to investigate whether there are differences in cognitive structures among different levels of education. The compatibility of the conceptual knowledge learned in finance courses with the given key concepts was examined. Additionally, the study attempted to determine which concepts are most frequently associated with the finance concept. The inclusion of new developments related to finance in educational curricula in recent years was also investigated. The familiarity of traditional investment instruments was identified. Furthermore, the level of knowledge regarding modern investment instruments was investigated at a conceptual level. Participants' knowledge levels regarding the diversity of financial institutions were examined. The conceptual level of knowledge regarding financial calculations from basic to advanced levels was measured. Perceptions regarding the concept of risk were also sought. The cognitive structures related to derivative products, insurance, and actuarial science were also investigated. The familiarity with participation banking products was researched. The level of knowledge regarding Islamic finance was analyzed. The formation of cognitive structures regarding the elements of the financial system was examined. The familiarity with career fields related to finance was attempted to be revealed. The satisfaction level with financial education was also measured for participants at all levels. Conceptual knowledge about sources of funds was measured. The potential areas for fund utilization were also investigated at a conceptual level. Additionally, the conceptual level of recognition of markets was explored. The sources of financial information in the digital age were attempted to be determined. The familiarity with digital information channels was also investigated. The cognitive infrastructure related to investing in financial instruments was examined. The types of information required for determining the value of financial instruments at a conceptual level were also investigated.

In the study, Word Association Test was applied. In the first part, participants were asked for demographic information such as age, gender, education status, etc. In the second part, participants were asked to freely write down a certain number of words and sentences related to given key concepts, based on the assumption that the Word Association Test provides relatively unlimited access to the mental representations of the stimulus concept.

A total of 82 people participated in the study, and responses from 47 people who had taken finance courses were evaluated. In our study, various questions with reminders were asked of individuals who have taken finance courses, and the responses were coded into themes that were created in the research design regardless of whether the answer was correct or not. Thus, nine main themes were created. From the given responses, 947 concepts that could belong to the relevant themes were coded. The youngest participant in the study was 19 years old, while the oldest was 47 years old. Generally, the age range of the participants is concentrated between 20 and 35 years old. Of the participants, 26 were male, 21 were female. When looking

Atf / Citation: Çalı, M. S. ve Öndeş, T. (2023). Finans ile ilgili eğitim alan kişilerin “finans” kavramıyla ilgili bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi ile belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 224-241. DOI: 10.22466/acusb.1293065

at the educational backgrounds of the participants, 14 had an associate degree, 21 had a bachelor's degree, and 12 had a graduate degree in finance. According to the responses given, the most coded theme was traditional financial instruments, and the least coded theme was financial markets.

In the codings made for financing sources, the most frequently coded expressions are respectively securitization and bond issuance, commercial bank loans, and public offerings of stocks.

Risk hedging methods have also not been fully understood or expressed on the cognitive level. Similarly, not many codings could be made for this theme, as previously stated. In the investment instruments theme, the most repeated expressions are traditional investment instruments such as gold, foreign exchange, stocks and real estate/land/property. Investment instruments preferred in high inflation periods have not changed, and traditional investment instruments such as gold, foreign exchange, and real estate have been the most commonly expressed words. Although traditional financial instruments have been more frequently coded in the media, social media, and other platforms related to financial instruments theme, cryptocurrencies are among the frequently expressed words by the participants. Therefore, it can be stated that innovative investment instruments such as cryptocurrencies have become recognizable on a cognitive level due to the influence of the media. When looking at the coded expressions for the factors affecting the financial performance theme, the most repeated expression is management ability, followed by competition, capital structure, company structure, low liquidity, and uncertainty. However, again, the number of codings in this section is relatively less. Although Ziraat Katılım and Vakıf Katılım, public participation banks that later joined the sector, are the most known banks in this theme, Kuveyt Türk Bank is also one of the frequently mentioned participation banks on the cognitive level. Islamic finance methods that were most frequently coded are Murabaha, Istisna, Selem, and Muşareke, but again, they have been among the themes that could be coded less.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1. yazar

Literatür: 2. yazar

Metodoloji: 2. yazar

Sonuç: 1. yazar

1. yazarın katkı oranı: %30, 2. yazarın katkı oranı: %70.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Author Contributions: Authors contributions are below;

Introduction: 1. author

Literature: 2. author

Methodology: 1. author

Conclusion: 2. author

1st author's contribution rate: %30, 2nd author's contribution rate: %70.

Atf / Citation: Çalı, M. S. ve Öndeş, T. (2023). Finans ile ilgili eğitim alan kişilerin “finans” kavramıyla ilgili bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi ile belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 224-241. DOI: 10.22466/acusbd.1293065

Kaynakça

- Akpınar, S. ve Yıldız, Ş. (2018). Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe algılarına yönelik metaforlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (77), 91-114.
- Bahar, M., Johnstone, A. H., & Sutcliffe, R. G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through word association tests. *Journal of Biological Education*, 33(3), 134–141. <https://doi.org/10.1080/00219266.1999.9655653>
- Bahar, M. ve Özatlı, S. (2003). Kelime iletişim test yöntemi ile lise 1. sınıf öğrencilerinin canlıların temel bileşenleri konusundaki bilişsel yapılarının araştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 75–85.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme a conceptual review of sampling methods and sample size problems in qualitative research. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231–274.
- Civan, M. ve Cenger, H. (2010). Finansal yönetim dersini almış öğrencilerin finans eğitimi beklentilerini ölçmeye yönelik yapılan bir çalışma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46, 84–99.
- Ercan, F., Taşdere, A. ve Ercan, N. (2010). Kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla bilişsel yapının ve kavramsal değişimin gözlenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(2), 136–154.
- Ersoy, E. ve Çetin, G. (2020). Öğrencilerin Kanser Kavramı ile İlgili Bilişsel Yapıları: Kelime İlişkilendirme Testi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(2), 1310–1342. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.780284>
- Galton, F. (1883). *Inquiries into human faculty and its development*. Macmillan, London.
- Kulaca, Ö. (2012). *Measuring secondary school students' conceptual development through word association test* [Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. <https://doi.org/10.4324/9780203847459>
- Özatlı, N. S. ve Bahar, M. (2010). Öğrencilerin boşaltım sistemi konusundaki bilişsel yapılarının yeni teknikler ile ortaya konması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 9–26.
- Polat, G. (2006). Nitel araştırma süreci ve örneklem seçimi. *Araştırma yöntem ve teknikleri II* (ss. 2–20) içinde.
- Yıldız, Ş. ve Sharifi, K. M. (2022). Yabancı öğrencilerin muhasebe eğitimi algılarının kelime ilişkilendirme testi ile tespiti: sakarya üniversitesi örneği. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 114 -13.
- Tokcan, H. ve Yiter, E. (2017). 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetlere ilişkin bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi (kit) aracılığıyla incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(1), 115–129.
- Varoğlu, L., Şen, Ş. ve Yılmaz, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin periyodik tablo ile ilişkili bilişsel yapılarının incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 511-533. DOI: 10.33711/yyuefd.693831

Coğrafi İşaretli Ürünlere İlişkin Yerli Turist Tutumları Üzerine Bir İnceleme Investigation on Domestic Tourist Attitudes Regarding Geographically Indicated Products

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Çekiç¹, Dr. Öğr. Üyesi Zehra Bulut², Dr. Öğr. Üyesi Yener Oğan³

Öz

Son yıllarda turistlerin bir bölgeye özgü yiyecekleri deneyimlemek amacıyla yaptıkları seyahatler giderek artış göstermektedir. Özellikle gastronomik özellik taşıyan ürünler, turistlerin seyahat kararlarında belirleyici bir rol üstlenebilmektedir. Bu faaliyetlerin tamamı gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmektedir. Gastronomik ürünlerin coğrafi işaretler ile tescil altına alınması sayesinde ise turizm destinasyonlarının imajları güçlenmekte ve turizm faaliyetleri gelişmektedir. Bu çalışma yerli turistlerin coğrafi işaretli ürünlere yönelik tutumlarını incelemek amacıyla yürütülmüştür. Çalışmada Türkiye'deki çeşitli destinasyonları ziyaret eden ve coğrafi işaretli ürün satın almış 18 yaş ve üstü 413 bireyden anket formu kullanılarak elektronik ortamda veri toplanmış; kullanılabilir durumdaki 401 form araştırmaya dâhil edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, t ve ANOVA testlerinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçları katılımcıların coğrafi işaretli ürünlere yönelik tutum düzeylerinin genel olarak yüksek olduğunu ve tutumun yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymuştur. Araştırmada ayrıca, coğrafi işaretli ürün varlığının ve coğrafi işaret tescilinin destinasyon tercihi ve satın alma niyetini etkileyen önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi İşaret, Tutum, Destinasyon Tercihi, Satın Alma Niyeti
JEL Kodları: L83, L89, Z30

Abstract

In recent years, the travels of tourists to experience foods unique to a region have been increasing. In particular, products with gastronomic features can play a decisive role in the travel decisions of tourists. All of these activities are evaluated within the scope of gastronomic tourism. Thanks to the registration of gastronomic products with geographical indications, the images of tourism destinations are strengthened and tourism activities are developing. This study was carried out to examine the attitudes of domestic tourists towards geographically indicated products. In the study, data were collected electronically from 413 individuals aged 18 and over who visited various destinations in Turkey and purchased geographically indicated products; 401 usable forms were included in the study. Descriptive statistics, t and ANOVA tests were used in the analysis of the data. The results of the analysis revealed that the attitudes of the participants towards geographically indicated products were generally high and that the attitude differed significantly according to the age variable. In the study, it was also concluded that the presence of geographically indicated products and geographical indication registration are important factors that affect destination preference and purchase intention.

Keywords: Geographical Indication, Attitude, Destination Preference, Purchasing Intent
JEL Codes: L83, L89, Z30

¹ Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, ibrahim.cekic@gibtu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7375-1866

² Artvin Çoruh Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, zhrblt@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8979-4390

³ Artvin Çoruh Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, oganyener@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1523-8498

Giriş

Gastronomik ürünler, ait olduğu coğrafya ve kültürün bir parçasını oluştururken, aynı zamanda toplumların gelenek, görenek, örf ve adetlerinin tümünün birleşmesiyle kendisini göstermektedir. Gastronomik ürünlerin varlığı ise, turistik destinasyonların rekabet edebilirliği ve turizmin gelişmesi bakımından temel bir rol üstlenmektedir (López-Guzmán & Sánchez-Cañizares, 2012). Örneğin farklı ülke, bölge veya şehre seyahat eden turistler, bu seyahatleri süresince temel ihtiyaç olan beslenme dürtüsüyle farklı mutfakları tanıma çabası göstermektedirler. Özellikle temel bir ihtiyaç olmasının ötesinde, kimi zaman beslenmenin ötesine geçen gastronomik ürünler tek başına turistlerin seyahat kararlarını belirleyici rol üstlenebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde gastronomik ürünler, turistlerin genel olarak seyahatleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dahası gastronomi ile turizm konuları, turist davranışlarının belirlenmesi ve turizmin teşvik edilmesi bakımından önem arz etmekte olup, bir bütün oluşturacak biçimde gastronomi turizmi temelinde şekillenmektedir.

Eski dönemlerde doğal ürünler ve geleneksel yöntemler kullanılarak oluşturulan yiyecek ve içecekler, zamanla yerini seri üretim ile üretilen ve sağlık açısından olumsuz etkilere neden olan katkılı gıdalara bırakmıştır (Pamukçu vd., 2021). Bu durum, geçmişin tecrübelerini bünyesinde koruyabilmiş, daha doğal ve sağlıklı koşullarda üretilen yöresel yemeklerin yeniden ön plana çıkmasında önemli rol oynamıştır. Dünyadaki nüfus oranlarındaki değişime paralel olarak gelişim gösteren sosyal ve kültürel yaşam tarzları, insanların tüketim algılarında da birtakım farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda turistler tarafından tüketilen gıdaların üretim yeri, türü, özellikleri ve yöntemine olan ilgi zamanla artış göstermiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan coğrafi işaret kavramı, bir bölgenin yerel gıda üretim ve tüketiciye arz sistemlerini tanımlamaya yardımcı olmaktadır. Coğrafi işaretli gıdaların üretimi, tanıtımı, satış ve pazarlaması sayesinde ise yerel ekonomiler desteklenerek, kırsal kalkınma ve istihdama katkı sağlamaktadır (Roininen, Arvola & Lähtenmäki, 2006).

Türk Patent ve Marka Kurumuna göre coğrafi işaret, bir ürünün kaynağını, taşıdığı karakteristik özelliklerini ve sahip olduğu tüm karakteristik özellikleri ile coğrafi bölge arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ve tüm bunları taahhüt eden kalite göstergesidir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2023). Coğrafi işaret tescili sayesinde ürünlerin kalite, geleneksellik, yöresel hammaddeleri belirlenerek yerel özellikler taşıyan ve bu sayede prestij kazanmış ürünlerin korunması hedeflenmektedir. Coğrafi işaret, Türkiye’de nispeten yeni bir kavram olup, son yıllarda önemli bir gelişim göstermiştir. Coğrafi işaret, dünyada ilk olarak yaklaşık yirminci yüzyılın başlarında Fransa’da kullanılmıştır (Pektaş, Kahraman ve Alkan, 2018). Yeterli miktarda, güvenli ve kaliteli gıda temini, dünyada uygulanan tarım politikalarının başta gelen hedeflerindedir. Değişen yaşam standartları ve refah düzeylerindeki artışla birlikte tüketiciler, daha çok geleneksel özelliklere sahip ve kaliteli gıdalara karşı ilgi duymaktadırlar. Bu durum, özellikle üretildikleri coğrafi bölgenin yöreselliğini bünyesinde barındıran gıda ürünlerine yönelik talepte artışa neden olmaktadır.

Kalekahyası ve Göktaş (2022) çalışmasında coğrafi işaretli ürünlerin tüketiciler tarafından tercih edildiği, güven duyulduğu ve kendine özgü bir pazar olduğunu belirtmiştir. Özellikle gastronomi turizmi kapsamında, turistlerin bir bölgeye özgü yiyecekleri deneyimlemek amacıyla seyahat etmeleri ile yiyecekler, destinasyon imajının gelişmesinde

önemli rol oynayan bölgesel turistik çekim unsuru oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, bölgesel imaj oluşturarak çekim potansiyeli oluşturan yiyeceklerin coğrafi işaretler ile tescil altına alınması, destinasyonların gastronomi imajlarını güçlendirerek turizm faaliyetlerini canlandırması bakımından önemli görülmektedir (Yazıcıoğlu, Işın ve Yalçın, 2019). Bu bakımdan pazarlama olanaklarını teşvik etmek ve geliştirebilmek için, tüketiciler açısından coğrafi işaret tescilli yerel gıda kavramının nasıl algılandığı, satın alma davranışlarına, deneyimlerine, niyet, tutum ve algılarına etkisinin bölgesel açıdan değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda coğrafi işaretli gastronomik ürünlere karşı yerli turistlerin tutumlarının araştırma kapsamında ortaya konulması hedeflenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Gastronomi Turizmi

Turistlerin yeme-içme yoluyla farklı kültürleri deneyimleyebilecekleri düşüncesinin ilk olarak 1998 yılında Lucy M. Long tarafından gastronomi turizmi kavramı olarak ifade edildiği bilinmektedir. Turistler, gastronomi turizmi boyutunda yiyecekleri tüketebilecekleri gibi aynı zamanda bu yiyecekleri hazırlayarak ve sunarak da benzersiz deneyimler elde edebilmektedirler (Long, 2004). Gastronomi turizmi, nispeten yeni ve gelişen bir kavramdır (Chaney & Ryan, 2012). Gastronomi turizmi diğer bir ifadeyle yemek ve turizm konuları arasındaki yakın ilişkiler (Henderson, 2009), son yıllarda turizm araştırmalarında geniş ölçüde yer bularak turizm literatüründe önemli bir ilerleme kaydetmektedir (Ellis vd., 2018). Özellikle günümüzde gastronomi turizmi adıyla, çağdaş turizm anlayışı içerisinde şekillenerek belirgin bir biçimde politika ve endüstriyel stratejileri bakımından ülkelerin gündemlerinin temelini oluşturmaktadır (De Jong vd., 2018). Ayrıca, beslenme faaliyetlerinin temel ihtiyaç olmasının yanı sıra turistlerin bu ihtiyaçlarını seyahatleri süresince lezzet alarak giderme istekleri, gastronomik değerler ile turistik deneyimleri ayrılmaz bir bütün haline getirmektedir. Özellikle yöresel ürün, pişirme ve sunumu otantik hale getiren kültürel gastronomik değerlerin kimi turistler tarafından çekici bulunması, onların turistik faaliyetlerinde de önemli rol oynamaktadır. Bu değerler ve çekicilikler ise sonuç olarak gastronomi turizminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Küçükkömürler, Şirvan ve Sezgin, 2018).

Gastronomi turizmi uluslararası literatürde yemek turizmi, yiyecek turizmi, gurme turizmi veya mutfak turizmi gibi kavramlar ile ilişkilendirilmekte (Hall & Sharples, 2003; Guzel & Apaydin, 2016) olup, özel ilgi turizmi içerisinde yer almaktadır. Gastronomi turizmi “birincil ve ikincil gıda üreticilerine, yiyecek festivallerine, restoranlara ve yemek tatma ve/veya özel yiyecek üreten bölgeleri deneyimlemek amacıyla belirli yerlere seyahatler (Hall & Sharples, 2003)” olarak ifade edilmektedir. Gastronomi turisti (gastro-turist) ise farklı lezzetlerin peşinden koşan; doğal olana ve doğaya özlem duyan, değişik kültürlerin yeme içme unsurlarını öğrenmeye çalışan ve gastronomik sürecinin tüm aşamalarına aktif şekilde katılmayı arzulayan dinamik bir kişiliktir (Çekiç ve Aksoy, 2021). Zaman içerisinde insanların geleneksel seyahat alışkanlıkları farklılaşmış; deniz, güneş, kum tatili anlayışının yerini kültürel değerleri tanımak ve deneyimlemek arzusu almıştır (Çelik, 2018). Alternatif turizm faaliyetleri arasından öne çıkan gastronomi turizmi, turistlerin bu farklılıkları deneyimleme arzusu neticesinde gelişim göstermiş, yalnızca turların temel ihtiyaç unsuru olan yeme- içme, seyahatlerin temel motivasyon unsuru haline gelmiştir. Bu gelişmeyle birlikte gastronomi

turizmine katılım gösteren turistler, yöresel mutfak ve kültürel değerlerini öne çıkarabilen ve mevcut ürün potansiyelinin yeterli tanıtımını yapabilen destinasyonları daha sık ziyaret etmektedirler (Hazarhun ve Tepeci, 2018). Bu doğrultuda değerlendirildiğinde gastronomi amaçlı seyahatlerin, turistlerin ziyaret edilen destinasyona ilişkin deneyimlerini pozitif olarak etkilediği (Wolf, 2006) ve sonuç olarak tatmin edici seyahat deneyimleri oluşturdukları kabul edilmektedir. Bu nedenle dinlenmek, eğlenmek, macera yaşamak veya kültürel gibi amaçların yanı sıra turistlerin temel dürtülerinden bağımsız olarak ortaya çıkan gastronomik deneyim de insanlar açısından önem teşkil etmektedir (Robinson & Getz, 2014). Bu nedenle, bir mal veya hizmetin değerini ve önemini arttırmak için arz edildiği bölgenin adı vurgulandığı takdirde hem bölgenin bilinirliği artmakta hem de turizm boyutunda bölgeye artı çekicilik kazandırılmaktadır. Böylece, turistler açısından bölgesel üretimi vurgulayan yöresellik kavramı önemli hale getirilebilecektir.

Turistlerin yöresel yiyeceklere yönelik tutum ve davranışları, gastronomi turizminin ortaya çıkmasında oldukça önemli görülmektedir. Turistik bir destinasyonda gerçekleşen turist deneyiminde gastronomi turist ile destinasyonun kültürü ile topluluklar arasında bağlantı kuran önemli bir rol oynamaktadır (Seal & Piramanayagam, 2018). Bir turizm destinasyonundaki yiyeceklerin yöreselliği, turistler için otantik bir deneyim sağlamaya yardımcı olabilir. Ülkesel veya bölgesel farklılıklar içeren özgün yiyecek ve içecekler, destinasyonlar açısından önemli turistik çekicilik olarak görülmekte olup, ziyaretçilerin deneyimlerinin gelişiminde merkezi konumda yer almaktadır. Bu anlamda gastronomi turizmi turistlerin tutum ve davranışlarında, karar vermelerinde ve memnuniyet düzeylerinde, turizm ürünlerinin çeşitlenmesinde ve destinasyon tanıtım stratejilerinde önemli rol üstlenmektedir. Dolayısıyla gastronomi amaçlı gerçekleştirilen seyahatler, destinasyon seçimini ve gelişimi olumlu yönde etkilemektedir (Henderson, 2009). Ancak gastronomi turizminin gelişiminde tek başına yöresel yiyecekler yeterli değildir. Bunun yanı sıra yöresel yemek kültürü ve yöresel ürünler de turistler açısından ilgi çekici bulunmaktadır. Öte yandan yerel halkın yaşam biçimi, destinasyonun tarihi, gelenek ve göreneklere gastronomi turizminin gelişmesinde diğer önemli faktörlerdir. Bu bakımdan yöresel ürünlerin turizm faaliyetlerinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

1.2. Coğrafi İşaret

Yöresel, özgün, geleneksel özellikler barındıran yiyecekler gastronomi turizmi bakımından önem teşkil etmektedirler. Bu nedenle gastronomi turizminin gelişmesinde ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında coğrafi işaret kavramı öne çıkmaktadır. Coğrafi işaret kavramı, belirli bir coğrafi kökeni olan ve bu kökeninden kaynaklanan belirli niteliklere veya üne sahip olan mallar için kullanılan bir işaret olarak tanımlanmaktadır (FAO, 2023). Dünya Ticaret Organizasyonu'na göre coğrafi işaretler "bir malın menşeinin bir ülkeden veya o ülkedeki bir bölgeden veya yöreden kaynaklandığını ve malın belirli bir kalitesinin, itibarının veya birtakım özelliklerinin esas olarak coğrafi menşesine atfedilebildiğini gösteren işaretler" olarak belirtilmiştir (WTO, 1994). Coğrafi işaret tescili ile kalitesi, gelenekselliği, yöreden elde edilen hammaddesi ile yerel niteliklere bağlı olarak belli bir üne kavuşmuş ürünlerin korunması sağlanır. Genel olarak bir coğrafi işaret, ürünün adı, yetiştirildiği bölge veya menşeyinden oluşmaktadır (Jaelani, Handayani & Karjoko, 2020). Coğrafi işaretler, bir ürünün menşeyinin belirli bir ülke veya bölge olduğunu belirten ve ürünün ününün ait olduğu coğrafik köklerinden kaynaklandığını ifade eden yasal işaretlerdir (Suh & MacPherson, 2007; Yıkılmış ve Ünal,

2016). Coğrafi işaretli olarak belirtilen ürüne ait tüm nitelikler, yerel, doğal veya insan unsurlarının etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle coğrafi işaretli ürünler yerel bir mirası ve ürünün ün kazanması ile ilgili olabilecek tüm nitelikleri temsil etmektedirler.

Turistik bir destinasyonun ziyaret öncesi ve sonrasında turistler ile destinasyon bağları arasındaki ilişkinin yanı sıra bu ilişkinin turistlerin deneyimlerini ve davranışlarını etkilediği düşünülmektedir (Li vd., 2023). Ayırt edici rol oynayan coğrafi işaretler sayesinde, ürün ile bölge ve/veya gelenek arasındaki ilişki kurumsallaştırılmaya çalışılarak (Bramley vd., 2009) dolaylı olarak destinasyon ile turist arasında bir bağ oluşturulmaktadır. Coğrafi işaretli ürünlerin menşe yerleri, ziyaret öncesi ve sonrasında belirtildiği gibi bir turist-destinasyon bağı oluşturabilmektedir. Böylelikle gastronomi turizmi ile yiyecekler, bir bölgeyi turistlerin ziyaret etmesi bakımından önemli bir çekicilik unsuru veya bir destinasyonun tercih edilme nedeni olabilmektedirler (Yazıcıoğlu, Işın ve Yalçın, 2019). Bu nedenle, coğrafi işaretli ürünler, ürün ve yerlerin bileşimidir (Li vd., 2023) ve ürün ile menşei bölge arasında bir bağlantı kurularak ürünlerin tüketiminde, turistler ile belirli destinasyonlar arasında bir bağ oluşmasına neden olmaktadır (Dogan & Gokovali, 2012). Dolayısıyla bu işaretler, turistlerin dikkatini destinasyonlara çekmek için etkili bir pazarlama aracı olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla destinasyonlar mevcut ürünlerinin gelecek nesillere aktarılacak daha fazla turist çekebilmek ve turizmden elde ettikleri gelirlerini artırabilmek amacıyla, yöresel kimlik taşıyan ve belirli bir ün kazanmış gastronomik ürünlerini coğrafi işaretler aracılığıyla tescil altına almaya özen göstermektedirler. Bu sayede, coğrafi işaret ile tescil altına alınan yöresel ürünler aracılığıyla gastronomik deneyim yaşamak isteyen turistler daha çok bu destinasyonları tercih etmekte ve böylece destinasyonun gastronomi bakımından imajının güçlendirilmesine zemin hazırlamaktadırlar.

1.3. İlgili Araştırmalar

Freire & Gertner'e göre (2021); son on yılda gastronomi turizmi önemli ölçüde artmış ve turistik destinasyonların neredeyse tamamı yemek festivalleri ve yöresel yemek turları gibi alternatif çekicilikler aracılığıyla turistlere yemek deneyimleri sunmaya çalışmaktadırlar. Çalışmada tüketicilerin bir destinasyonu tanımlamak ve değerlendirmek için yerel mutfağı ve mevcut restoranları karşılaştırdığı ve her ikisinin de destinasyonun marka imajını etkilediği sonucuna varılmıştır. Bunun temel nedeni yemek yemenin zevkli bir sosyal aktivite olarak kabul edilmesidir. Bu nedenle gastronomik ürünler, marka stratejisi geliştirmede dikkate alınması gereken bir destinasyon marka boyutu olarak değerlendirilmektedir.

Li ve arkadaşları (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, destinasyon ziyaretlerinin öncesi ve sonrasında insanlar ile destinasyon arasında ortaya çıkan ilişkinin, insanların ziyaretlerindeki deneyimleri ve bireysel sorumlulukları üzerine etkilerinin ortaya konulmasının turist deneyiminin açıklanmasına farklı bir bakış açısı getirdiği belirtilmektedir.

Bu bakış açısıyla Çin'in popüler coğrafi işaretli ürünü olan Hangzhou Xihu Longjing Tea'nin menşei yeri, insan-yer bağının olduğu bir destinasyon olarak belirtilmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen 371 anket ile ziyaret öncesi gelişen insan-mekân bağının dikkate değer olduğu doğrulanmıştır. Buna göre turistlerin, ziyaret etmeden önce coğrafi işaretli ürünler aracılığıyla destinasyon ile aralarında güçlü bir bağ kurduklarında, daha olumlu bir deneyim elde ettikleri vurgulanmıştır.

Turizmin geliştirilmesinde coğrafi işaretlerin önemini ele alan çalışmada, Endonezya'daki coğrafi işaretli ürünlerin kamu, özel sektör ve toplumsal olarak desteklenmesi sayesinde, ülkede öne çıkan yerel ve karakteristik özelliklere sahip coğrafi işaretli ürünlerin geliştirilerek turistlerin ziyaretlerinde önemli bir çekim unsuru oluşturabileceği öne sürülmektedir (Jaelani, Handayani & Karjoko, 2020).

Sabur ve Güneş (2023) tarafından gerçekleştirilen coğrafi işaret tescili ve gastronomi turizmi ilişkisinin ele alındığı çalışmada, coğrafi işaret tescili almış ürünler olan Bünyan gilaburusu ve Akkışla gilaburusunun Kayseri ilinin gastronomi turizminin geliştirilerek sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli olduğu öne sürülmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmada; Kayseri Bünyan ve Akkışla Gilaburusu örneği ile coğrafi işaret tescilinin bölgeye, üreticiye ve gastronomi turizmine sağladığı faydalar belirlenerek mevcut durum analizi yapılmış ve birtakım öneriler geliştirilerek ortaya koyulmuştur.

Hazarhun ve Tepeci (2018) tarafından, coğrafi işaret taşıyan yöresel ürün ve yemeklerin gastronomi turizminin gelişimine katkısının ortaya koyulması amacıyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Manisa iline ait coğrafi işaret tescilli yöresel ürün ve yemekler tanıtılmış, coğrafi işaretli ürün ve yemeklerin gastronomi turizmine katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Manisa'daki coğrafi işaretli ürünler belirlenerek mevcut yöresel ürünlerin ve coğrafi işaretli yiyeceklerin Manisa ilinin gastronomi turizminin gelişimine katkısıyla ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Türkiye'nin zengin mutfak kültürünün gastronomi turizmi ve coğrafi işaret bakımından önemli bir potansiyel barındırdığını vurgulayan Canbolat ve Çakıroğlu (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Samsun ilinin gastronomi turizmi potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda nitel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırmada Samsun mutfağı, yörenin coğrafi işaretli ürünleri ve coğrafi işaret almaya aday ürünleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda Samsun ilinde gastronomi turizmi alanında kullanabilecek 8 coğrafi işaretli, 3 başvuru aşamasında ve 6 coğrafi işaret almaya aday olmak üzere toplam 17 ürün önemli değerler olarak tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda belirlenen ürünlerin turizm alanında yeterli düzeyde kullanılmadığı tespit edilmiş ve bu konuda çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

2. Yöntem

2022 yılına ilişkin turizm verileri incelendiğinde Türkiye'yi 51 milyondan fazla kişinin ziyaret ettiği ve 46 milyar doların üzerinde bir turizm geliri sağlandığı görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bu durum Türkiye'nin talep edilen destinasyonlar arasında yer aldığına işaret etmektedir. Bu talebin oluşmasındaki temel unsurlardan biri de Türkiye'nin coğrafi işaretli ürün varlığı bakımından geniş bir yelpazeye sahip oluşudur. Bu araştırma yerli turistlerin coğrafi işaretli ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmanın verileri coğrafi işaretli ürün satın almış 18 yaş ve üzeri 413 yerli turistten anket tekniği ile elektronik ortamda (çevrimiçi) toplanarak elde edilmiştir. Çalışmaya kullanılabilir durumdaki 401 anket formu dâhil edilmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Formun birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi) belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Formun ikinci bölümünde katılımcıların coğrafi işaretli ürünlere ilişkin tutum düzeylerini

belirlemek amacıyla hazırlanan 18 madde yer almaktadır. Söz konusu ifadeler coğrafi işaret kavramının içerik özellikleri göz önünde bulundurularak araştırmacılar tarafından oluşturulmuş ve beşli likert (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kısmen Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde derecelendirilmiştir. Anket formunun üçüncü bölümü ise bünyesinde, coğrafi işaretli ürün varlığının destinasyon seçimi ve satın alma niyeti üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik çoktan seçmeli iki soru barındırmaktadır.

Araştırma nicel bir tasarıma sahip olup, örnekleminin belirlenmesinde gelişigüzel örnekleme tekniklerinden biri olan basit rastgele örnekleme tercih edilmiştir. Bu örnekleme tekniğinde evrenin bir parçası seçilmekte ve tüm birimlerin eşit şansa sahip olduğu varsayılmaktadır. (Kılıç, 2013). Örneklem gruptan toplanan veriler SPSS istatistik paket programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Verilerin analizinde normallik testi, betimleyici istatistikler, güvenilirlik, t ve ANOVA testlerinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda araştırmada kullanılan tutum ifadelerinin iç tutarlılık katsayısı incelenmiş ve güvenilirlik değerinin (Cronbach's Alpha) $\alpha = 0.903$ olduğu belirlenmiştir. Söz konusu değer $.70$ 'in üzerinde olmasının güvenilirlik için yeterli olduğu ifade edilmektedir (Bayram, 2004). Araştırmanın normallik testlerine yönelik analiz sonucunda ise 18 tutum ifadesinin basıklık ve çarpıklık değerlerinin (± 1) arasında olduğu yani kabul edilebilir aralıkta bulunduğu görülmüştür (George ve Mallery, 2019). Bu araştırma Artvin Çoruh Üniversitesi Etik Kurulu'nun 28.03.2023 tarih ve E-18457941-050.99-83704 sayılı onayı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Örneklem gruptan toplanan verilerin analiz sonuçları tablolar hâlinde aşağıda sıralanmıştır. Bu bağlamda Tablo 1'de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin betimleyici istatistiklere, Tablo 2'de tutum ifadelerinin ortalama ve standart sapma değerlerine, Tablo 3 ve Tablo 4'te t ve ANOVA testlerinin sonuçlarına, Tablo 5 ve 6'da ise açık uçlu soruların frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir.

3.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Tablo 1'de yer alan veriler dikkate alındığında katılımcıların %68,57'sinin erkek bireylerden oluştuğu; %64,58'inin 26-45 yaş aralığında bulunduğu ve %63,34'ünün bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Tablodaki veriler aynı zamanda katılımcıların önemli bir kısmının ön lisans / lisans düzeyinde eğitim aldığına (%46,38) işaret etmektedir. Tablo gelir düzeyi açısından incelendiğindeyse katılımcıların %13,46'sının 5000 TL ve altı, %8,22'sinin 5001-10000 TL arası kazanç elde ettiği; diğer kategorilere kümelenen katılımcı yüzdelerinin ise birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Yaş	n	%	Eğitim Durumu	n	%	Gelir Düzeyi	n	%
18-25	52	12,96	İlkokul	19	4,73	5000 TL ve altı	54	13,46
26-35	111	27,68	Ortaokul	40	9,97	5001-10000 TL	33	8,22
36-45	148	36,90	Lise	114	28,42	10001-15000 TL	101	25,18
46-55	46	11,47	Ön lisans / Lisans	186	46,38	15001- 20000 TL	116	28,92
55 üzeri	44	10,97	Lisansüstü	42	10,47	20000 TL üzeri	97	24,18
Cinsiyet	n	%	Medeni Durum	n	%			
Kadın	275	68,57	Evli	147	36,65			
Erkek	126	31,42	Bekar	254	63,34			

3.2. Tutum İfadelerine Yönelik Betimsel İstatistikler

Tablo 2’de katılımcıların coğrafi işaret almış ürünlere yönelik tutumlarının ortalamaları ve standart sapma değerleri yer almaktadır. Tablodaki veriler incelendiğinde en düşük ortalamaya sahip ifadenin “Coğrafi işaretli ürünler haksız rekabet ortamı oluşturur ($\bar{x} = 3,03$)” şeklinde olduğu görülmektedir. Söz konusu ifadeler arasında ortalaması en yüksek olanı ise “Coğrafi işaretli ürünler geleneksel özellikler taşır.” ifadesidir. Analiz sonuçları katılımcıların coğrafi işaretli ürünlere yönelik tutum düzeylerinin genel olarak yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 2

Tutum İfadelerinin Betimsel İstatistikleri

İfadeler	$\bar{x}$	s.s.
Coğrafi işaret almış ürünleri satın alırım.	3,72	1,144
Coğrafi işaretli ürünler yöre hakkında bilgi verir.	3,94	1,111
Coğrafi işaretli ürünler yerel üreticiyi korur.	3,87	1,221
Coğrafi işaretli ürünler haksız rekabet ortamı oluşturur.	3,03	1,178
Coğrafi işaretli ürünler tüketiciyi bilinçlendirir.	3,83	1,113
Coğrafi işaretli ürünler ekonomik açıdan fayda sağlar.	3,97	1,064
Coğrafi işaretli ürünler geleneksel özellikler taşır.	4,05	1,197
Coğrafi işaretli ürünler ayırt edici özelliklere sahiptir.	3,52	1,210
Coğrafi işaretli ürünlere kolaylıkla ulaşabilirim.	3,12	1,139
Coğrafi işaretli ürünler kalitelidir.	3,47	1,102
Coğrafi işaretli ürünler güvenilirdir.	3,51	1,147
Coğrafi işaretli ürünler pahalıdır.	3,38	1,162
Coğrafi işaretli ürünler kırsal kalkınma aracıdır.	3,84	1,090
Coğrafi işaret sayesinde ürünler kayıt altına alınır.	3,89	1,154
Coğrafi işaret ürünlerin yapılışı hakkında bilgi verir.	3,97	1,043
Coğrafi işaretli ürünler turizmin gelişmesine katkı sağlar.	3,93	1,179
Coğrafi işaret sistemi önemli bir pazarlama aracıdır.	3,79	1,152
Coğrafi işaret sistemi sayesinde kültürel yapı korur.	3,94	1,171

3.3. Katılımcıların Tutumlarının Demografik Değişkenlere Göre Analizi

Aşağıdaki tabloda katılımcıların coğrafi işaretli ürünlere yönelik tutumlarının cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t testi sonuçlarına yer verilmiştir. Tablodaki veriler değerlendirmeye tabi tutulduğunda katılımcıların coğrafi işaretli ürünlere ilişkin tutumlarının cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre herhangi bir farklılık göstermediği ($p > 0,05$) anlaşılmaktadır.

Tablo 3

Katılımcı Tutumlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Değişken	Kategori	n	$\bar{x}$	s.s.	t	p	Değişken	Kategori	n	$\bar{x}$	s.s.	t	p
Cinsiyet	Kadın	275	3,70	,891	-,145	,885	Medeni Durum	Evli	264	3,75	,962	-1,588	,113
	Erkek	126	3,71	,982				Bekar	137	3,60	,825		

Tablo 4’te katılımcıların coğrafi işaretli ürünlere yönelik tutumlarının yaş, eğitim durumu ve gelir düzeyi değişkenlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçlarına yer almaktadır. Tablodaki veriler değerlendirmeye tabi tutulduğunda katılımcıların coğrafi işaretli ürünlere ilişkin tutumlarının sadece yaş değişkenine göre farklılık gösterdiğini ($p < 0,05$) ortaya koymaktadır. Söz konusu farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testine başvurulmuştur. Tukey testi sonucunda farklılaşmaların 18-

25 yaş aralığı ile diğer kategoriler arasında meydana geldiği belirlenmiştir.

Tablo 4

Katılımcı Tutumlarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Kategori	n	$\bar{x}$	s.s	F	p
Yaş	18-25	52	3,18	1,12	5,337	,000
	26-35	111	3,72	,679		
	36-45	148	3,70	,922		
	46-55	46	4,06	1,01		
	55 üzeri	44	3,91	,823		
Eğitim Durumu	İlkokul	19	4,01	,386	1,327	,259
	Ortaokul	40	3,69	1,36		
	Lise	114	3,60	,908		
	Önlisans / Lisans	186	3,69	,912		
Aylık Gelir	Lisansüstü	42	3,89	,532	1,432	,223
	5000 TL ve altı	54	3,44	1,07		
	5001- 10000 TL	33	3,63	,849		
	10001- 15000 TL	97	3,76	,759		
	15001- 20000 TL	101	3,78	,788		
	20000 TL üzeri	116	3,71	1,11		

3.4. Coğrafi İşaretli Ürün Varlığının Destinasyon Seçimi Üzerindeki Rolü

Katılımcılara yöneltilen “Coğrafi işaretli ürün varlığının destinasyon seçiminiz üzerinde etkisi var mıdır?” sorucuna verilen cevaplara ilişkin istatistiki bilgiler Tablo 5’te verilmiştir. Tabloda yer alan değerler dikkate alındığında yöneltilen soruya katılımcıların %54,9’unun “evet” , %15,2’sinin “hayır” , %29,9’unun ise “fikrim yok” şeklinde yanıt verdiği görülmektedir. Bu durum coğrafi işaretli ürün varlığının destinasyon tercihi şekillendiren önemli unsurlar arasında yer aldığını göstermektedir.

Tablo 5

Destinasyon Seçimine İlişkin Bulgular

İfadeler	n	%
Evet	220	54,9
Hayır	61	15,2
Fikrim yok	120	29,9
Toplam	401	100

3.5. Coğrafi İşaret Tescilinin Satın Alma Kararı Üzerindeki Rolü

Katılımcılara yöneltilen “Coğrafi işaret tescilinin satın alma kararınız üzerinde etkisi var mıdır?” sorucuna verilen cevaplara ilişkin istatistiki bilgiler Tablo 6’da yer almaktadır. Tablodaki değerler dikkate alındığında yöneltilen soruya katılımcıların %72’sinin “evet” , %110,5’inin “hayır” , %17,5’inin ise “fikrim yok” şeklinde yanıt verdiği görülmektedir. Bu durum coğrafi işaret tescilinin satın alma niyetini şekillendirmede önemli bir rol oynadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 6

Satın Alma Niyetine İlişkin Bulgular

İfadeler	n	%
Evet	289	72
Hayır	42	10,5
Fikrim yok	70	17,5
Toplam	401	100

Sonuç ve Değerlendirme

Coğrafi işaret tescili belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünleri garanti altına alan kalite işaretidir. Söz konusu işaret aynı zamanda, coğrafi işaretli ürün varlığı bulunan destinasyonların kültürel birikimine ve güvenilirliğine de atıfta bulunmaktadır. Bu durum coğrafi işaretli ürünleri, gastronomik deneyim arayışında olan turistlerin tutum ve davranışlarını şekillendiren önemli bir cazibe unsuru hâline getirmektedir. Bu araştırma, yerli turistlerin coğrafi işaretli ürünlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmanın verileri Türkiye'deki çeşitli destinasyonları ziyaret etmiş ve coğrafi işaretli ürün satın almış 18 yaş ve üzeri 413 bireyden anket tekniği ile elektronik ortamda toplanmıştır. Kullanılabilir durumdaki 401 anket formunun dâhil edildiği çalışmada, öncelikle katılımcıların coğrafi işaret almış ürünlere yönelik tutum düzeyleri betimsel olarak değerlendirilmiştir. Bu işlemin ardından, katılımcı tutumlarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için t ve Anova testlerinden faydalanılmıştır. Araştırma, coğrafi işaret tescili ve coğrafi işaretli ürün varlığına ilişkin oluşturulan çoktan seçmeli sorulara verilen cevapların analizi ile sonlandırılmıştır.

Analiz sonuçları, tutum ifadelerine ilişkin ortalama değerlerin 3,03– 4,05 aralığında olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu ifadeler arasında en düşük ve en yüksek ortalama değere sahip olan ifadeler ise “*Coğrafi işaretli ürünler haksız rekabet ortamı oluşturur* ($\bar{x}=3,03$)” ve “*Coğrafi işaretli ürünler geleneksel özellikler taşır* ($\bar{x}=4,05$).” şeklindedir. Bu durum, coğrafi işaret tescilinin ve dolayısıyla coğrafi işaret varlığının, yerli turistlerin algılarını şekillendiren ve tutumlarını etkileyen önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Ortalama değerler ayrıca katılımcıların coğrafi işaret tescilini ekonomiye katkı sağlayan, tüketiciyi bilinçlendiren, üreticiyi koruyan, turist hareketliliğini artıran ve kültüre yapıyı muhafaza eden bir uygulama olarak gördüğüne de atıfta bulunmaktadır. Araştırma, katılımcıların coğrafi işaretli ürünlere yönelik tutumlarının sadece yaş değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p < 0,05$) bulunmuştur. Söz konusu bulgunun kaynağını tespit etmek için yapılan Tukey testi ise, farklılaşmanın 18-25 yaş aralığı ile diğer kategoriler arasında olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum 18- 25 yaş arasındaki katılımcıların tutum düzeylerinin diğer kategorilere göre düşük olmasıyla alakalıdır. Araştırmada ulaşılan son bulgu ise, coğrafi işaret tescili ve coğrafi işaretli ürün varlığının destinasyon seçimi ve satın alma niyeti üzerindeki rolü ile ilgilidir. Analiz sonuçları, katılımcıların %72'sinin coğrafi işaret tescilinin satın alma kararlarını etkilediğini, %59,4'ünün ise coğrafi işaretli ürün varlığının destinasyon seçiminde belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Belli (2022) tarafından yürütülen tez çalışmasının sonuçları bu bulguları destekler niteliktedir. Coğrafi işaret ile tescilli yöresel mutfak ürünlerinin turistlerin destinasyon seçimine etkisini belirlemek için yürütülen çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gelen yerli turistlerin coğrafi işaret ile tescilli yöresel mutfak ürünlerine yönelik tutumlarının, destinasyon seçimini büyük ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu durum tüketicilerin coğrafi işaret tesciline ve coğrafi işaretli ürün varlığına olumlu anlamlar yükledikleri şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma sonuçları, coğrafi işaret tescilinin tüketici tutumlarını şekillendiren bir cazibe unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun coğrafi işaretli ürünleri, turizm pazarlamasının önemli argümanlarından biri haline getirdiğini söylemek mümkündür. Konu ile

İlgili yapılan araştırmalar bu yargıyı destekler niteliktedir (Gümrükçü ve Kurtuldu, 2023; Tabanlı ve Akdoğan, 2022). Bu bağlamda, coğrafi ürün potansiyeli olan destinasyonların yerel yöneticilerine ve turizm planlayıcılarına birtakım sorumluluklar düşmektedir. Coğrafi işaret tescil işlemlerinin sistematik bir şekilde yürütülmesi, tescilli ürünlerin turistik ürün olarak pazarlanması, dolayısıyla tanıtım faaliyetlerinin planlanması, paydaşların bilinçlendirilmesi ve yerel üreticilerin desteklenmesi için gerekli girişimlerin başlatılması söz konusu sorumluluklardan bazılarıdır. Bu araştırmada örneklem gurup yerli turistlerle sınırlı tutulmuştur. İleride yapılacak benzer çalışmaların yabancı turistleri ve sektör çalışanlarını kapsayacak şekilde kurgulanması, karşılaştırmalı sonuçların ortaya çıkması açısından fayda sağlayacaktır.

Extended Abstract

One of the most important goals of agricultural policies implemented worldwide is the supply of safe and quality food. In particular, consumers have been interested in foods with traditional properties in recent years. The geographical indication system, one of the concepts showing an important development in this context, is a relatively new concept in Turkey. Geographically indicated products reflect the characteristics of the geographical region in which they are produced and contain local elements. This situation also refers to the cultural accumulation of destinations with geographical indication product assets and makes geographically indicated products an important attraction that shapes the attitudes and behaviors of tourists seeking gastronomic experience. This research was carried out to determine the attitudes of domestic tourists towards geographically indicated products and to raise awareness about the research topic.

The research was carried out to determine the attitudes of domestic tourists towards geographically indicated products. The data of the research were collected from 413 domestic tourists aged 18 and over, who purchased geographically indicated products, in an electronic environment (online) with the survey technique. Four hundred one available questionnaires were included in the study. The research has the characteristics of a quantitative study, and simple random sampling, which is one of the random sampling techniques, was preferred in determining the research sample. The data collected from the sample group were analyzed using the SPSS statistical package program. Normality tests, descriptive statistics, reliability, t, and ANOVA tests were used to analyze.

In the research, it was found that 68.57% of the participants were male, 64.58% were between the ages of 26-45, and 63.34% were single. In addition, it is seen that a significant part of the participants received education at the associate / undergraduate level (46.38%) and, their income level is above the minimum wage. In the study, it was determined that the level of attitudes of the participants towards geographically indicated products was generally high. It was determined that the participants' attitudes towards geographically indicated products differed only according to the age variable ($p < 0.05$). In addition to these, in the research, it has been determined that the presence and registration of geographically indicated products are among the important factors that shape the destination preference and purchase intention of the participants.

The results of the research reveal that geographically marked products are an important

factor that shapes the perceptions and affects the attitudes of domestic tourists. Average values also refer to the participants' perception of geographical indication registration as an application that contributes to the economy, raises consumer awareness, protects the producer, increases tourist mobility, and preserves the cultural structure. The results of the analysis indicate that a significant part of the participants' geographical indication registration and geographical indication product presence are determinative in the choice of destination. This situation is interpreted as the participants attribute positive meanings to the geographical indication registration and the existence of geographical indication products. Therefore, it is possible to say that geographically marked products have become one of the important arguments of tourism marketing today. In this context, local managers and tourism planners of destinations with geographical product potential have some responsibilities. Some of these responsibilities are the systematic execution of geographical indication registration processes, the marketing of registered products as touristic products, the planning of promotional activities in this context, the awareness of stakeholders, and the initiation of necessary initiatives to support local producers. In this study, the sample group was limited to domestic tourists. It will be beneficial for similar studies to be carried out in the future to be designed to include foreign tourists and sector employees in terms of revealing comparative results.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durum tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1., 2. ve 3. yazar

Literatür: 1., 2. ve 3. yazar

Metodoloji: 1., 2. ve 3. yazar

Sonuç : 1., 2. ve 3. yazar

1. yazarın katkı oranı: %33.3, 2. yazarın katkı oranı: %33.3, 3. yazarın katkı oranı: %33.3.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Author Contributions: Authors contributions are below;

Introduction: 1., 2. ve 3. author

Literature: 1., 2. ve 3. author

Methodology: 1., 2. ve 3. author

Conclusion: 1., 2. ve 3. author

1st author's contribution rate: %33.3, 2nd author's contribution rate: %33.3, 3rd author's contribution rate: %33.3.

Kaynakça

Bayram, N. (2004). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Ezgi Kitabevi.

Belli, S. (2020). *Coğrafi işaret ile tescilli yöresel mutfak ürünlerinin turistlerin destinasyon seçimine etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi örneği*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bramley, C., Biénabe, E., & Kirsten, J. (2009). The economics of geographical indications: Towards a conceptual framework for geographical indication research in developing countries. *The economics of intellectual property*, 1, 109-149.

Canbolat, E. ve Çakıroğlu, F.P. (2020). Gastronomi turizmi ve coğrafi işaretleme: Samsun mutfağına yönelik bir değerlendirme. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(2), 937-957.

Chaney, S., & Ryan, C. (2012). Analyzing the evolution of Singapore's World Gourmet Summit: An example of gastronomic tourism. *International Journal of Hospitality Management*, 31(2), 309-318.

Çekiç, İ. ve Aksoy, M. (2021). Gaziantep ve Hatay illerini ziyaret eden yerli turistlerin mutfak imajı algı

- düzeylemelerine yönelik karşılaştırmalı bir araştırma. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 9(4), 3064-3078.
- Çelik, S. (2018). Şırnak ilinin gastronomi turizmi potansiyeli. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 2(2), 41-51.
- De Jong, A., Palladino, M., Puig, R. G., Romeo, G., Fava, N., Cafiero, C., & Sjölander-Lindqvist, A. (2018). Gastronomy tourism: An interdisciplinary literature review of research areas, disciplines, and dynamics. *Journal of Gastronomy and Tourism*, 3(2), 131-146.
- Dogan, B., & Gokovali, U. (2012). Geographical indications: the aspects of rural development and marketing through traditional products. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 62, 761-765.
- Ellis, A., Park, E., Kim, S., & Yeoman, I. (2018). What is food tourism? *Tourism management*, 68, 250-263.
- FAO (2023). What are geographical indications? <https://www.fao.org/geographical-indications/en> adresinden 24.04.2023 tarihinde alınmıştır.
- Freire, J. R., & Gertner, R. K. (2021). The relevance of food for the development of a destination brand. *Place Branding and Public Diplomacy*, 17, 193-204.
- George, D., & Mallery, P. (2019). IBM SPSS Statistics 23 Step by Step. A simple Guide and Reference. Routledge.
- Guzel, B. & Apaydin, M. (2016). Gastronomy tourism: Motivations and destinations. C. Avcıkurt, M. S. Dinu, N. Hacıoğlu, R. Efe, A. Soykan, N. Tetik (Ed.) In *Global issues and trends in tourism* (394- 404), Sofia: St. Kliment Ohridski University Press
- Gümrükçü, Ö. B. ve Kurtuldu H. S. (2023). Coğrafi işaretli ürün algısının tüketici satın alma tercihine etkisinde referans grupları ile roller ve statünün aracılık rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 38, 37-59.
- Hall, C.M., & Sharples, L. (2003). The consumption of experiences or the experience of consumption? An introduction to the tourism of taste. In *Food tourism around the world* (1-24). Routledge.
- Hazarhun, E. ve Tepeci, M. (2018). The contribution of the local products and meals which have geographical indication to the development of gastronomy tourism in Manisa. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 371-389.
- Henderson, J.C. (2009). Food tourism reviewed. *British food journal*, 111(4), 317-326.
- Jaelani, A.K., Handayani, I.G.A.K.R., & Karjoko, L. (2020). Development of tourism based on geographic indication towards to welfare state. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(3s), 1227-1234.
- Kalekahyası, S. ve Gökaş, B. (2022). Coğrafi işaret almış yöresel ürünlerin bilinirlik düzeyi ve tüketici tutumlarına etkisi: Bayburt ili örneği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 673-702.
- Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46.
- Küçükkömürler, S., Şirvan, N.B. ve Sezgin, A.C. (2018). Dünyada ve Türkiye’de gastronomi turizmi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(2), 78-85.
- Li, Q., Li, X., Chen, W., Su, X., & Yu, R. (2023). Involvement, place attachment, and environmentally responsible behavior are connected with geographical indication products. *Tourism Geographies*, 25(1), 44-71.
- Long, L.M. (2004). *Culinary tourism*. University Press of Kentucky.
- López-Guzmán, T., & Sánchez-Cañizares, S. (2012). Gastronomy, tourism and destination differentiation: a case study in Spain. *Review of Economics & Finance*, 1, 63-72.
- Pamukçu, H., Saraç, Ö., Aytuğar, S., & Sandıkçı, M. (2021). The effects of local food and local products with geographical indication on the development of tourism gastronomy. *Sustainability*, 13(12), 6692.
- Pektaş, G.Ö.E., Kahraman, C., & Alkan, G. (2018). Türkiye’de coğrafi işaretler ve ihracat pazarlaması açısından

Atf / Citation: Çekiç, İ., Bulut, Z. ve Oğan, Y. (2023). Coğrafi işaretli ürünlere ilişkin yerli turist tutumları üzerine bir inceleme. *Arvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 242-255. DOI: 10.22466/acusb.1296449

değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(39), 65-82.

- Robinson, R.N.S., & Getz, D. (2014). Profiling potential food tourists: An Australian study. *British Food Journal*, 116(4), 690-706.
- Roininen, K., Arvola, A., & Lähteenmäki, L. (2006). Exploring consumers' perceptions of local food with two different qualitative techniques: Laddering and word association. *Food quality and preference*, 17(1-2), 20-30.
- Sabur, D.G., & Güneş, S.G. (2023). Geographical indication and gastronomy tourism in the case of Kayseri Bünyan and Akkışla Gilaburusu (Guelder-Rose). *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 7(1), 141-156.
- Seal, P.P., & Piramanayagam, S. (2018). Branding geographical indication (GI) of food and its implications on gastronomic tourism: An Indian perspective. In *8th Advances in Hospitality and tourism marketing and Management (AHTMM) conference* (p. 125-130).
- Suh, J., & MacPherson, A. (2007). The impact of geographical indication on the revitalisation of a regional economy: a case study of 'Boseong' green tea. *Area*, 39(4), 518-527.
- Tabanlı, S. M. ve Akdoğan, M. Ş. (2022). Genç tüketicilerin coğrafi etiketli gıda ürünlerine yönelik tutumları ile etnosentrik algılarının satın alma niyetlerine etkisi. *Turkish Journal of Marketing*, 7(3), 105-124.
- Türk Patent ve Marka Kurumu, (2023). Coğrafi işaret nedir? <https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/co%C4%9Frafi-i%C5%9Faret-nedir> adresinden 08.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2023). Türkiye turizm istatistikleri? <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-IV.Ceyrek> adresinden 02.05.2023 tarihinde alınmıştır.
- Wolf, E. (2006). *Culinary tourism: The hidden harvest: A dozen hot and fresh reasons how culinary tourism creates economic and community development*. Dubuque, Iowa: Kendall Hunt Publishing.
- WTO, (1994). Standards concerning the availability, scope and use of Intellectual Property Rights, Geographical indications (Part II-Section 3). In Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS), April 15, Marrakesh, Morocco. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_04b_e.htm#top.
- Yazıcıoğlu, İ., Işın, A. ve Yalçın, E. (2019). Coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi: Akdeniz bölgesi örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4), 861-871.
- Yıkılmış, S., & Ünal, A. (2016). The importance of geographical indication in gastronomy tourism: Turkey. *International Journal of Agricultural and Life Sciences*.

Sevinç Çokum'un "Kütahyalı Kız" Öyküsünde Kültürel Bellek Cultural Memory in Sevinç Çokum's Story "Kütahyalı Kız"¹

Meliha Tatlı²

Öz

Geçmişin bellekte yer edinmesi için birtakım hatırlatma figürlerine ihtiyaç vardır. Bunu en iyi sağlayan şey ise bir coğrafya ya da kültürün içinde tekrarlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel malzemelerdir. Şarkılar, maniler, süslemeler, kutlama ritüelleri, danslar, giyim-kuşam, yeme-içme gibi bu malzemeler kültürün ve belleğin aktarıcı unsurlarındandır. Bu çalışmada Sevinç Çokum'un "Rozalya Ana" isimli öykü kitabının "Kütahyalı Kız" öyküsü kültürel bellek kavramı aracılığıyla incelenmiş, Kütahya'nın kimlik vurguları, kutsal metinler, Mevlevilik, şiirler, maniler, şehre ait süslemeler ve yemek gibi kültürel kodların nasıl işlendiğine dikkat çekilmiştir. Öykünün başkarakteri İstanbul'da görev yapan ve resmi tatilden dolayı doğup büyüdüğü Kütahya'daki ailesini ziyaret eden edebiyat öğretmeni Seyfi'dir. Kütahya'ya dönüş aynı zamanda geçmişe, yaşadığı toplumun hayat tarzına ve kültürel belleğe dönüşür. Seyfi, babası Çinicî Feyzullah Bey'le şehrin sokaklarını dolaşip tarihi yerlerine göz atarken çocukluğunu ve gençken hoşlandığı nakışçı kız Sülün'ü hatırlar. Öyküde Kütahyalı kız tamlamasını karşılayan kişi ise Sülün'dür. Bütün bunlarla birlikte şehrin her köşesi onun belleğinde yeniden kurulur ve şekil alır. Sevinç Çokum'un şehir olarak Kütahya'yı seçmesinin sebebi ise onun Türk kültürüne sağladığı katkılardır. Kısacası bu çalışmada öykü gibi kurmaca bir metin üzerinden bir coğrafyanın gelenekleri ve yaşam tarzı anlatılmış, aynı kültürü yaşayan insanların nasıl ortak bir belleğe sahip oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sevinç Çokum, Kütahyalı Kız, Geçmiş, Kültürel Bellek, Öykü

JEL Kodları: A14, Z00, Z1

Abstract

Some reminder figures are needed for the past to take place in memory. The thing that provides this best is cultural materials that are repeated in a geography or culture and transferred from generation to generation. These materials such as songs, mani, decorations, celebration rituals, dances, clothing, eating and drinking are the transmitting elements of culture and memory. In this study, the story of "Kütahyalı Kız" in Sevinç Çokum's story book "Rozalya Ana" was examined through the concept of cultural memory, and attention was paid to how cultural codes such as Kütahya's identity accents, holy texts, Mevlevi, poems, manis, ornaments belonging to the city and food were processed. The main character of the story is Seyfi, a literature teacher who works in Istanbul and visits his family in Kütahya, where he was born and raised due to the public holiday. Returning to Kütahya is also a return to the past, the lifestyle of the society and cultural memory. While wandering the streets of the city with his father, Çinicî Feyzullah Bey, and browsing the historical sites, Seyfi remembers his childhood and the embroidery girl Sülün, whom he liked when he was young. In the story, the person who meets the phrase "girl from Kütahya" is Sülün. With all this, every corner of the city is re-established and shaped in his memory. The reasons why Sevinç Çokum chose Kütahya as the city is its contributions to Turkish culture. In short, in this study, the traditions and lifestyle of a geography are explained through a fictional text like the story, and it has been seen how people living in the same culture have a common memory.

Keywords: Sevinç Çokum, Kütahyalı Kız, Past, Cultural Memory, Story

JEL Codes: A14, Z00, Z1

¹ Bu çalışmada yazarın 2. Basım:1995 yılına ait eseri kullanılmıştır.

² Ordu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, edibemeliha@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2991-4266

Giriş

Kültür, toplumların ve milletlerin yaşam tarzlarını ifade eden bir kavram olmakla birlikte toplumdan topluma da değişiklik gösterir. Kültürün kişiye özel kimlik kazandırma işlevi vardır. Konuşmada, davranışlarda ve düşüncede şekillenerek nesiller arası bir aktarım görevi görür ve sosyal bilimlerin diğer kavramları gibi birden çok tanıma sahiptir.

Kültür, bir yaşam tasarımı ve insanların davranışlarını koordine eden ortak anlayıştır. Sosyalleşme ile kazanılan kültür, ortak anlayışları paylaşan insanların bir grup içindeki davranışlarının ne olması gerektiğini ortaya koyar. Ne düşündüğümüzü, nasıl davrandığımızı ve neye sahip olduğumuzu kapsayan bir sözcüktür. Hem geçmişle olan bağımız hem de gelecek için kılavuzumuzdur. Kültür, sadece ne yaptığımızı değil, ne düşündüğümüzü ve ne hissettiğimizi de şekillendirir (Bulut, 2019: 122).

Kültür kişiye kendisi olması için sunulan bir fırsat gibi düşünülmelidir. Kişi içinde doğup büyüdüğü kültürden uzak kalsa da ona olan aidiyet hissini kaybetmez. Kültür canlı bir organizma olduğu için zamanla görülebilecek değişimlere de açıktır. Kültürün birçok kavramla ilişkisi olduğu gibi edebiyatla da yakından ilişkisi vardır. Toplumun deneyimleri, geçmişi ve davranışları edebî metinlere de yansımıştır. Roman ve öykü gibi türler kurmaca olsa da kültürün birer yansıması olarak toplumdan bağımsız bir şey anlatamazlar çünkü kurmacanın üzerinde gerçekliğin daima bir payı vardır. Yazarlar, şairler ve araştırmacılar yazılarını yazarken beslendikleri kültürü yansıtmaktan uzak duramazlar çünkü bu aynı zamanda bir bellek inşası olarak karşımıza çıkar. Bellek, kişinin yaşamına dair deneyimlerin, bilgi ve birikimlerin saklanıp korunduğu yerdir. Bu deneyimler çoğu zaman söze bağlı olarak bellekte yer ettiği için sözlü kültürün tanımına uygun olarak gelişir. Sözlü kültüre dair ritüeller, şarkı-mani-ninniler, resimler, dinî söylemler ve danslar bellekte depolanarak kültürel bellek kavramının oluşmasına yardımcı olur. Kültürel belleğin beslendiği yer gelenek ve göreneklerdir. Belleklerin aktarılması ve vakti geldiğinde hatırlama eylemiyle ortaya çıkması gerekir.

Gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak kültürel belleğin alanına girer. Bu saptama, anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi sadece amaca yönelik olmayan aynı zamanda bir anlam içeren, semboller, ikonalar, temsiliyetler gibi içedönük zaman ve kimlik dizinini dışa çevirmesiyle nesnelere belleğinin sınırlarını aşan her şey için geçerlidir (Assmann, 2022: 28).

Geçmişe dair birtakım semboller daima belgelerle gösterilmez yani tarih kitaplarının yazmadığı bir geçmişin varlığından söz etmek de mümkündür. Tam olarak kültürel belleğin işlev gördüğü yer burasıdır. Yani kültürel normlar, belleği ne şekilde tazeler ve hangi ritüellerle toplumlar hayatlarını devam ettirir gibi sorular bu çalışmada kurmaca olarak öykünün neler anlattığına dair bir araştırma olanağı sunmuştur.

Geçmişle kurulan ilişki kültür ve bellekle kurulan ilişkidir. Assmann, geçmişin hatırlanarak yeniden kurulacağı ve geçmişin kendisiyle ilişki içinde olduğundan bahseder (2022). Diğer bir ifadeyle geçmişin kaybolmaması belleğin canlılığını korumasıyla ilgilidir. *"Bellek denildiğinde, zamana ve mekâna, imgeye ve nesneye, dokuya ve kokuya kök salmış olan, muğlaklıkların, hatıra buğusunun ve duygusallığın varlığını sürdürdüğü bir zihni düzleme bakılmaktadır"* (Nora, 2006: 19). Belleğin kök saldığı yer toplumun yazılı ve yazısız hukuk kuralları ve insanların yaşam tarzlarıdır. Sözlü kültürdeki geleneklerin aktarılması bellek

aracılığıyla gerçekleştiği gibi kurmaca metinlerle de gerçekleşir. Edebiyat ve dil bir toplumun yaşantısına ışık tuttuğu için edebî metinlerin kültürel bellek kavramı bağlamında düşünülmesi kültür içindeki çeşitli geleneklerin varlığını gösterir.

Kültürün tekrarlama ilkesi çok farklı yöntemlerle gerçekleşir. Edebi metinler de kültürel belleğe ait unsurların tekrarlandığı en önemli araçlardır. Bir toplumun kolektif belleği edebi metinler aracılığıyla açığa çıkar. Unutulan ya da hatırlanmak istenen birtakım toplumsal değerler, inançlar, gelenek ve görenekler gibi daha birçok unsur bu metinler aracılığıyla tekrar tekrar işlenir (Yılmaz, 2021: 498).

Bu yüzden kültürel bellek bir kimliğin devamı için yazarlar tarafından yorumlanma ve tekrarlanma olanağına sahiptir.

1. Kültürel Bellek İnşasına Örnek Olarak "Kütahyalı Kız" Öyküsü

Sevinç Çokum'un "Kütahyalı Kız" öyküsü kısa süreliğine evine, toprağına dönen edebiyat öğretmeni Seyfi'nin şehrin insanlarına, mimari yapılarına ve en genel anlamıyla kültürüne dikkat kesilmesiyle gelişim gösterir. Seyfi üniversiteye başlayınca Kütahya'yı terk etmiş ve öğretmenlik mesleğine İstanbul'da devam etmiştir. Başından bir evlilik geçen Seyfi'nin öyküde en çok içerlediği ve pişman olduğu şey bu olmuştur. "*Edebiyat Öğretmeni Seyfi... Eh, dünyasına az çok uygun bir çevre edinebilmişti. Birilerini tanımak, birileri tarafından bilinmek insanın yaşaması için önemliydi. Ama o talihsiz evlilik olmasa... Bunları bir gün yazmalıydı. Bir romanda... Kütahya'dan ayrılışını, üniversiteye gidişini, sonra Füsun'u tanımamasını...*" (Çokum, 1995: 144). Seyfi'nin geçmişe olan buruk özlemi Kütahya'ya gelince daha da büyümüştür. İnsan ait olduğu ve doğduğu topraklara gidince hatalarıyla daha çok yüzleşmek durumunda kalır. Doğduğu yer insana masumiyetini hatırlatır çünkü orası çocukluktur. Seyfi hata yapmadığı ve çocuk olduğu zamanlarını özler. Seneler önce annesini kaybeden Seyfi, baba evinde babası, ağabeyi, yengesi ve yeğenleri tarafından sıcaklıkla karşılanır. Büyük şehrin şaşaaası onu kendi coğrafyasından koparamamıştır. Babasıyla Kütahya'nın mahallelerini ve camilerini dolaşan Seyfi'nin hafızasında geçmiş yeniden canlanır.

Geçmiş, her zaman tartışmalı bir konu olarak hafıza çalışmaları içerisinde yerini almıştır. Geçmiş, tarihle ve insanla doğrudan ilişkilidir ve bu konu tarihin insan hayatındaki yerini tartışmaya açar. Tarih oradadır ve uzaktadır, yaşanmış ve kullanılmıştır. Tekrar edebilir ve yalanlanabilir buna karşılık ispatlanabilir. Geçmiş, bugünü sarmalayan bir anı bulutudur. Müdahale eder. Aslında biz geçmişi anımsayarak yahut çağırarak bugünü yakalarız (Ok Şehitoğlu, 2022: 44).

Geçmiş çağırarak ancak geçmiş çağırılacak şeylerle mümkündür. Seyfi gençken dua etmek için gittiği türbeyi gördüğünde aklına nakışçı kız Sülün gelir. Cami hattatları, padişah tuğraları ona Kütahya'da zamanında yaşamış padişahları hatırlatır. "*Yaşanmışlıklara dair bilgi veren, şimdiki zamanla geçmiş arasında bağ kuran ve hatırayı kutsallaştıran bellektir*" (Namlı Çekin, 2018: 143). Seyfi belleğindeki çeşitli hatıraları, kültürel belleği inşa eden değerler sayesinde anımsar. Kültür bir toplumun dinini, dilini ve tarihini yani ortak değer yargılarını oluşturan büyük bir güce sahip olduğu için kişi tarafından hemen anımsanma gücüne sahiptir. "*Kişi anılarını gözden geçirirken sadece kendisiyle ilgili olanları değil, iletişime geçtiği ve kendisini var eden her şeyi göz önüne alır*" (Tatlı, 2023: 298). Bu çalışmada "Kütahyalı Kız" öyküsü aracılığıyla kültürel değerlerin bellekteki yerine bakılmış ve kültürü işaret eden çeşitli

öğelerin varlığı tespit edilmiştir.

2. Kültürel Belleğin Aktarıcı Unsuru Olarak Mani

Sözlü kültürün gelenek aktarımına bakıldığında manilerin, ninnilerin, atasözlerin, şarkıların, türkülerin ve en genel ifadeyle sözün önemli bir yeri olduğu görülmüştür. Kültürdeki devamlılığın sağlanabilmesi için belleğe biçimsel aynı zamanda şiirsel birtakım manzumelerin kaydedildiği açıktır. Bu manzumelerden biri de Anadolu'da önemli bir yeri olan manilerdir. Belleğin iletişimden beslenmesi için kültürel kodların sürekliliğinin sağlanması gerekir. Burada duyguların da önemli olduğu göz ardı edilmemelidir. İnsanların aşka, ayrılığa, ölüme ve bunun gibi daha birçok duyguya dair söyleyecek cümleleri daima olmuştur. Maniler bu duyguları karşılayabilecek nitelikteki sözlü kültürün önemli ürünlerinden biridir. Dört mısradan oluşan manilerin "söyleyicileri ve okuyucuları vardır ancak yazarları ya da kişileri yoktur" (Ergüzel, 2006: 161). Anonim bir tür olan maniler, toplumun yaşam tarzını, geleneklerini ve insanların birbiriyle iletişim kurma biçimini yansıtmaktadır. Manilerin kültürden kültüre aktarılmasının bir sebebi ise ezberi kolay ve ritimli sözler olmasıdır. "Belleğin anımsama konusundaki başarısı da ritimler ve tekrarlarla sağlanmaktadır. Ezgisel ifadeler ve bu ifadelerin tekrarlanarak gündelik hayata aktarılması belleğin aktarımıyla eşdeğerdir" (Çetin, 2018: 122). Yani belleğe kaydetme gücü veren şey bu şiirsel biçimlerdir.

Deneyimler sonucu kendisine karşılık bulan maniler "Kütahyalı Kız" öyküsünde Seyfi'nin belleğinin bir köşesine kaydedilmiş şekilde bulunur. Gençliğinden izler taşıyan Nakışçı kız Sülün'ü merak eden Seyfi, onların evine gidip annesi ve babasını ziyaret eder. Asıl amacı Sülün'den bir haber almak olsa da bir türlü onun nerede olduğunu ve ne yaptığını sormaya cesaret edemez. Sülün'ü hatırladıkça başından geçen evliliğini ve eski eşi Füsün'u da hatırlar. İstanbul onun için nasıl hayal kırıklığı ise Kütahya ve Sülün ise ümittir. "Sülün'den izler aradı Seyfi. Yağlı boyalarla yenileştirilmiş kapalı oda kapılarının arkasında sesler aradı. Sonra eski bir radyonun üzerindeki kırmızı parlak örtü dikkatini çekti. Eskiden kalma bir çevre... Köşelerindeki maniler sesleniverdi Seyfi'ye Sülün'ün sesi olup. Mavi, pembe çiçek dal ve horoz motiflerinin arasından..."

Bu çevreyi yar işlemiş

Etrafını nakışlamış

Yârim bana bağışlamış

Çevre seni ne yapayım?

Çevreciğim yar eline varasın

Kâh elinde kâh dizinde durasın

Ben varınca yar sefasın süresin

Terledikçe gül yüzünü silesin (Çokum, 1995: 152).

Seyfi, Sülün'ü gözünde canlandırarak onu hayal etmeye başlar. Radyonun üzerindeki işlenmiş çevreyi Sülün'ün ona bilerek bıraktığı bir iz gibi düşünür. İkinci dörtlük ise bu izin olma ihtimalini güçlendirecek şekilde yazılmıştır. Seyfi'nin çevrenin yani mendilin köşesinden sesler duyması onun duygusal belleğinin hatırlama işlevini gerçekleştirdiğini göstermiştir.

Sanki Sülün geçmişten çıkmış, canlı kanlı bir şekilde Seyfi'nin karşısında duruyor gibidir. *"Zamanla ilgili bir kavram olan geçmiş, tek tek kişiler için kendi öz yaşam öykülerine ait, yad edilecek veya nostalji duygularına konu olacak şekilde tanımlanabilir. Bu durumda geçmiş, geçmişin barındığı/korunduğu belleğe başvuran bir "anlatıcı" için söz konusudur"* (İlhan, 2018: 173). Geçmiş burada bireysel anlamda karakteri etkilemiştir. Bellek gündelik yaşamda hiç beklenmeyen bir zaman ya da mekân sınırları içinde kişiyi esareti altına alabilir. Manilerin duyguları dile getirme işlevini üstlenmesi onların gizliden bir haber verdiği anlamını da taşımaktadır. Seyfi'nin çiçekli ve horoz motifli mendilde Sülün'ün sesini duyması bu duruma açıklık getirmektedir. Mendilde horoz motifinin kullanılması Türk kültüründe horozun anlam ve önemine işaret etmektedir. Güneşin doğuşunu haber veren horozun bunun dışında başka anlamları da vardır. *"Horoz; gücü ve kuvveti temsil ettiği düşünüldüğü için ruhları kovan koruyucular olarak düşünülmektedir, sözlük anlamında erkeği simgelediği de göz önünde bulundurulduğunda anlam ve içerik olarak koruyucu olarak nitelendirilmesi kaçınılmazdır"* (Hayırsever, 2020: 19: 1924). Horoz, erkeği temsil ettiği için mendilin bir kadın tarafından erkeğe işlenmesi çok anlamlıdır. Toplumsal cinsiyet normları açısından güç, kuvvet ve cesaret gibi duygular erkeğe atfedilmiştir bu yüzden horoz motifi sembolik olarak yerinde kullanılmıştır.

3. Şehir Kültürünün Bellekteki Yansıması

Geçmişe dair sembol ve ritüellerin gelenekleşmesinde bellek önemlidir fakat onun kadar önemli bir diğer şey ise şehre özgü kültürün ne oranda gelenekleştiğidir. Her şehrin kendine özgü davranış biçimleri, yemek kültürü, giyim-kuşam tarzı ve özel motifleri vardır. Yani coğrafyanın kendi içerisinde bir kimliği vardır. Şehir kültürünün belleği dinamik tutması o şehirde yaşayan insanların ellerindeki kültürel malzemeleri geleceğe aktarmasıyla yakından ilişkili bir durumdur. Şehir ve insan birbirini dönüştürme potansiyeline sahiptir. *"Daima yeniden inşa edilen, sürekli yaşayan, yıkılan ve yeniden yapılan, değişen ve dönüşen şehirler, içinde yaşadığı insanları da kendine özgü değişimin ve dönüşümün bir parçası yapar. İnsanın yaşadığı yer-şehir, ona bir benlik verirken, ondan başka bir benliği de alır"* (Çağlar, 2018: 15). Kişinin içinde doğup büyüdüğü şehir ona bir benlik verirken, hayatının bir bölümünü geçirdiği başka bir şehirde de başka bir benliğinin olması muhtemeldir.

Bu açıdan öykünün başkarakter Seyfi'nin doğduğu şehir olan Kütahya ve sonrasında üniversite okumak için gittiği İstanbul arasındaki benlik ve kimlik arayışları Kütahya'nın kültürel yapısına daha yakından bakmasını sağlamıştır. Kütahya'nın kültür ortamı ve gelenekleri, Mevlevihaneleri, çini sanatı gibi özellikleri onu Anadolu coğrafyası adına özel kılmıştır. Türk kültürüne böylesine önemli katkılarının olduğu Kütahya, şehir ve kültür birlikteliğini anlamada yardımcı olmuştur. Seyfi Kütahya'ya bir akşam vakti geldiğinde İstanbul'daki ışıkları göremez çünkü hayat erkenden bitmiş ve herkes evine çekilmiştir. Kapıların kapanıp, perdelerin erkenden çekildiği Kütahya, coğrafyadaki kültürel varlığını bu şekilde korumuştur.

Kütahya'ya bir akşam vakti gelmişti... Duvar görünüşlü tepelerin arasından kayan otobüs şehre girdiğinde siyah, gümüşü, mor, kırmızı, altın süzmesi göğün altında sessizliği dokuyan su seslerine ve sıklıkla sıralanmış küçük yıldız kırpıntısı ışıklara karışmıştı. Buralarda erken olurdu akşamlar. Sokaklar erken boşalır, ışıklarını tez söndürür, karanlıklarla örtülüp kaybolurdu... O saatlerde bir kayboluştu Anadolu. Ama sular doğdukları, toprağın yüzünden

fişkırdıkları günden beri hep akmaktaydılar. Gün gece. Ve geceleyin susmayan tek ses oydu (Çokum, 1995: 138).

Seyfi'nin Kütahya'yı ilk olarak bu şekilde hatırlaması şehrin dağlarının, sularının ve kararın akşamlarının tipik özelliklere sahip olmasıyla ilgilidir. Seyfi otobüsten indikten sonra şehirle olan bağı daha da kuvvetlenir çünkü "*insanın inşa ettiği şehir insanı inşa eder*" (Çağlar, 2018: 15). Seyfi inşa edildiği şehrin lokantalarına, çinicilerine ve şekercilerine özlemle bakar. O kendisini hiçbir zaman İstanbul'un kültürüne ve yaşam tarzına ait hissetmemiştir. Kütahya'nın Germiyan Sokağı'nın tarihi evleri onu geçmişe götürse de o şimdiki zaman diliminde olduğunu bilir. "*Geçmişe dönüş birçok bakımdan, daima geçmişin geçmişte kalmışlığının kabulüne dayanır*" (İlhan, 2018: 41). Seyfi geçmişin yok edilemediğini hem kendisi hem de şehir üzerinden anlamlandırmaya çalışır.

Okumuş öğretmen çıkmış apayrı insanların arasına karışmış, şehirleşmiş şehir incelikleriyle Anadolu baş eğmezliği arasında bocalayan biri olmuştu. Hep öyle değil midir? Ne kadar İstanbullu olmaya çalışsalar da taşralılıkları ya konuşmalarından ya da hareketlerinden anlaşılabilir miydi? Meselâ çatalı tutarken hâlâ kaşık tutar gibi dik durmaz mıydı elleri? Ekmek lokmalarını iri ve büyücek seçmezler miydi? Her neyse (Çokum, 1995: 139).

Seyfi'nin İstanbul'a karşı uyumsuzluğunun en küçük örneklerinden biri de budur. Yeme-içme alışkanlıklarının toplumlarda farklılık göstermesi yine kültürel özelliklerle açıklanır. Geçmişin temsili olan kültürel bellek insanların içinde yaşadıkları şehirlerden dolayı onların davranışlarına kadar yansır. Geçmişin doğru bir şekilde geleceğe aktarılması için hatırlama biçimlerinin şehirler üzerinden yapılması da iyi bir yöntemdir. Şehirlere aktarılan kültürel normlar, Osmanlı'dan günümüze ulaşmış birtakım köklü miraslardır. Bunlardan biri de haberleşmeyi ve iletişimi sağlayan kapı tokmaklarıdır. Bu tokmaklar Anadolu kültüründe birçok şehirde bulunmakla birlikte sahip olduğu özelliklere göre de değişiklik göstermektedir. Aynı Kültürün Kütahya'da olduğu da görülmüştür.

Germiyan Sokağı'nın tarihi evleri, karanlıkta ağarmış yüzleri, kafesli veya perçinli parmaklıklılı pencereleri ile duruyorlar. Kapıların madenî tokmakları bir yerlerden düşen ışıktaki beliriyor. Kendi evlerinin de el biçimi bir tokmağı vardı (...) Sarı beyaz evlerin kimisinde kapı tokmakları da gelenin erkek veya kadın oluşuna göre düzenlenmişti. Eğer kalın ve yay biçimi o tok sesli tokmak çalınmışsa gelen erkektir, buna göre kapıyı bir erkek açar. Eğer halka şeklinde daha yumuşak ses çıkaran tokmak vurulursa gelen kadındır ve kapıyı kadın açar (Çokum, 1995: 140).

Böylece tokmaklar kapıda kimin olduğunu anlama ve insanların yaşam tarzlarına yönelik fikir verme açısından önemli sanat eserleridir. Yeri gelmişken burada dikkatin çekilmesi gereken bir başka şey ise kadınlar ve erkeklere ait birtakım özelliklerin kapı tokmaklarına yansımalarıdır. Yani toplumsal cinsiyet kodlarının da kültürün bir çıktısı olduğu unutulmamalıdır. Sözlü kültür aracılığıyla bellekte yer edinen söylemler kadına ve erkeğe şekil vererek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya koymuştur. Seyfi babasıyla yemek yediği bir yerde hesabı ödemeye kalkınca babası buna müsaade etmez çünkü evin reisi ve iktidar konumundaki er kişisi babasıdır. "*Böylece babanın tahtından inmediğini, şuraya buraya dağılmış da olsalar onları yönettiğini, bu geleneğin devam ettiğini ortaya koyuyor*" (Çokum, 1995: 146). Toplumda görülmüş ve zamanla kaydedilmiş bu davranış şekilleri her iki cins için birtakım rollerin olduğunu, evin en büyük erkeğinin ya da babasının egemenliğinin belli bir

zamana kadar devam edeceğini göstermiştir. Kısacası kültür aracılığıyla aktarılan kadınlık ve erkeklik rolleri kuşaklar boyunca devam edip yaşam gerçekliği hâline gelmiştir.

3.1. Yemek ve Giyim-Kuşam Kültürü

Yemeğin belleksel işlevi toplumların sahip olduğu kültürel değerler açısından oldukça önemlidir. Her yörenin kendine özgü yemekleri ve tatlıları olduğu için kültürel kimlikleri büyük oranda bu tatlar belirler. Tadıyla ve kokusuyla çeşitli çağrışımlar yapan yemekler, hatırlamanın gelecek kuşaklara aktarılmasında güçlü bir fonksiyona sahiptir. *"Yemek ve içecek hem bireysel hem toplumsal hatıralara işaret edebilir, bireysel hatırlamanın uyarıcısı ya da hatırlamanın nesnesi olabilir"* (Hendrich, 2020: 95). Yemekler sadece bir kültürü ya da şehri işaret etmekle kalmaz aynı zamanda düğünleri, sünnetleri ve bayramları da işaret eder. Seyfi, Kütahya'ya ayak bastığı zaman annesiz eve yük olmamak için yemeğini dışarıda yiyip eve öyle gider. Babası bu duruma bozulur ve *"Baba evine karnını doyurup gelmek de bu çağın modası mı?"* (Çokum, 1995: 141) der. Babası burada Türk kültürüne uygun olmayan bir durumdan söz eder. Misafir gidilen yere eğer haber verilmişse yapılacak başlıca hazırlık yemek yapmaktır. Sofra kültürü muhabbetlerin yapıldığı, herkesin bir arada olduğu ve aile düzenini koruduğu için önemlidir. Seyfi her ne kadar evine bir misafir olarak gitmese de kendisini yabancı hisseder. *"Yengen de dutmaç çorbası yapmıştı senin için. Sonra tavuk, pilav..."* (Çokum, 1995: 141). Tavuk-pilav genel anlamda her yöreye ait bir yemek olduğu için buradaki kültürel özelliğinden bahsetmek çok doğru değildir ama tutmaç çorbasının Kütahya yöresine has bir yapımı vardır. Daha doğrusu bu çorba her yörede yeşil mercimek ve erişteyle yapılırken, Kütahya'da ekstra kıymayla yapılır. Yaz aylarında kışlık olarak hazırlanan eriştelere bu çorba için kullanılır. Anadolu'da Türk mutfağında yapılan kültürel ritüellerden biri de geleneksel kışlık hazırlığıdır.

Geleneksel mutfak kültürümüze dönülmesi, kaybolan sofraya değerlerimizin yeniden inşasının yapılmasıyla toplumun her kesimine hitap eden yeni ve sağlıklı yöntemlerin oluşturulması Türk kültür ve aile yapısının korunması açısından son derece önemlidir. Bu oluşumun bir ayağını da geleneksel yöntemlerle mevsiminde yetişen gıdaların kullanılmasıyla yapılan kış hazırlıkları oluşturmaktadır (Baysan, 2021: 270).

Kütahya'nın coğrafi konumundan dolayı kış ayları soğuk ve uzun geçtiği için kışlık hazırlama kültürü oldukça yaygındır. Yemeğe duysal özellik veren koku ve tat belleğin yapılmasına yardımcı olup yemeğin söz konusu kültürlerde önemli bir yeri olduğunu gösterir.

Giyim-kuşam insan için bir ihtiyaç olmanın yanı sıra geleneksel unsurları yansıtan özellikle Anadolu'da kültürel bir form alan sembollerden biridir. Giysi kültür aktarıcısı olarak coğrafyanın sıcak ve soğuk olmasına göre de farklılık gösterir. Giysi üzerinden birtakım anlamların olması kişilerin sahip oldukları kültürler vasıtasıyla bilinen bir durumdur. Öyküde yemek kültüründe olduğu gibi giyim-kuşama da çok yer verilmemiştir ancak Seyfi elinde bir kamera varmış gibi bir kültürü oluşturan bütün değerlere yakından bakmıştır. Lisedeysen sevdiği çini nakışçısı Sülün o kadar zaman geçmesine rağmen Seyfi'nin zihninde kıyafetleriyle canlanır. Babasıyla birlikte Kütahya sokaklarında dolaşsa da aklı ve kalbi hep başka yerlerde, Sülün'le karşılaşma ihtimalindedir. *"Çiçekli şalvarı, bedenini yarı yarıya kaplayan çizgili örtmesiyle Kütahya mahallelerinin alışılmış kadın görüntüsüne bürünmüş olarak gelir giderdi"* (Çokum, 1995: 146). "Alışılmış" sıfatı burada doğrudan kültüre gönderme yapmaktadır. Geçmişten bugüne taşınan giyim-kuşam bir toplumun kültürünün dışa yansımalarının en belirgin

özelliklerinden biri olduğu, Seyfi'nin Sülün'ü hatırlarken onu bir bütün hâlinde göz önüne getirmesinden anlaşılmaktadır. Bu durum geçmişi anımsamanın kültürel normlarla mümkün olduğunu gösterir fakat hatırlama figürü başka şekillerde de kişinin karşısına çıkabilme özelliğine sahiptir. Yani Sülün'ün daha modern kıyafetlerle de Seyfi'nin hayalinde yer edinmesi olası bir durumdur. "*Hatırlama işlemi zaman içinde devingen ve yeni etkenlere kapalı olmayan bir süreçtir*" (Hendrich, 2020: 113). Bu açıdan farklı zaman dilimlerinde hatırlanan nesne, kişi ya da mekân değişiklik gösterebilme potansiyeline sahiptir.

3.2. Kütahya'nın Mevlevilik Kültürü

Mevlevilik Mevlana'nın düşünceleri ve yaşam tarzı üzerine kurulu bir harekettir. İnsana ve onun değerlerine önem veren Mevlevilik anlayışı, Anadolu insanına iyiyi ve güzeli telkin eden bir özelliğe sahiptir.

Anadolu'da teşekkül eden Mevlevilik, kuruluşundan itibaren, merkezden taşraya bütün muhitleriyle Anadolu insanı üzerinde derin tesirler icra eden bir sûfi harekettir. Farklı tabakalardaki etkileri bakımından, âdâb ve erkânı, insanı kuşatan düşünce yapısı, evrene hoş nazarla bakmayı öğreten telkinleri ve kurumlarıyla Anadolu insanının kültürel dokusunu besleyerek, onları İslam'ın evrensel ve insani ilkeleri etrafında kenetleyen bir misyon icra etmiştir (Kemikli, 2003: 101-102).

Mevlevilik her ne kadar Konya'da gelişim gösteren bir hareket olsa da kültürel alanın sınırlarını genişleterek başka şehirlerde de varlığını sürdürmüştür. Birçok sanatçı yetiştiren ve Mevlevi kültürünün merkezlerinden biri olan Kütahya'nın öykü içerisinde de yoğun bir şekilde bahsi geçmiştir. Şehir için değerli sanatçılardan biri de ondan övgülerle bahseden ve onu *Seyahatnamesi*'nde sıklıkla anan Evliya Çelebi'dir. Şehirler adına önemli olan bu düşünürlerin kültür içerisinde yaşaması için onların isimlerinin verildiği çeşitli mekânların varlığı önemlidir. Bunlardan biri de öyküde bahsedilen "*Çelebi Mahallesi'dir*" (Çokum, 1995: 143). Bu mahalle isminden dolayı Evliya Çelebi'ye gönderme yapacak şekilde kullanılmıştır. Yer isimleri insanların kültürlerini ve yaşam tarzlarını büyük oranda yansıtmaktadır. Mekânla kurulan sıkı ilişki verilen bu isimler aracılığıyla sağlanır. "*Yer adlarının değiştirilmesi, verilen yeni adların kullanımının yaygınlaştırılması, gün geçtikçe eski adların silikleşmesi ve unutulması anlamına gelir. Bu durum esasında toplumsal hafızadaki kayıtların silinmesi, yeni verilerle formatlanmasıdır*" (Karaarslan, 2021: 179). O yüzden yer adlarının değiştirilmesi demek kültürle olan mesafenin açılması anlamına gelmektedir. Mevlevilik geleneği dini inancı yansıttığı için türbelerde dua etme, Allah'tan yardım istemenin bir yoludur. "*Seyfi o sıralarda lise öğrencisiydi. O gün yazılı mı olacaklar doğruca türbeye koşardı. (...) Birtane Ana türbeyi açsana... imtihanım var bugün. -Açayım oğlum... Elbette. Bu çok keskin bir evliya sen de biliyorsun. Bu kapıdan boş dönülmez*" (Çokum, 1995: 147). Türbe ziyaretleri orada yatan kişiye atfedilen kutsallıktan dolayı mekânların da kutsallaştığını gösterir. Toplumun yaşam tarzıyla birleşen bu ziyaretler kuşaktan kuşağa aktarılarak dini yaşantının devam ettiğine işaret eder. Seyfi çocukken türbeye gittiğinde Sülün'ün annesi Birtane Ana'yla karşılaştıklarını ve onun "*Evliyalar ölmez imiş, can acısı görmez imiş*" (Çokum, 1995: 147) dediğini hatırlar. Anonim bu sözler Yunus Emre'nin "ölen hayvan imiş, âşıklar ölmez" dizesini anımsatır. Mevleviliğe dair öyküde dikkat çeken bir diğer şey ise Dönenler Camii'dir. Caminin yanındaki imarette yapılan aş dağıtımını Seyfi'yle babasının dikkatini çeker.

Dönenler Camii. Burası eski bir mevlevihaneydi... Kapısının iki yanında eski zaman lambaları, iki katlı süslü bir balkonu olan bu yapı çocukluğundan beri yer etmişti onda. Ulu cami hattatları gelip işlemişler kubbesini... Semâhanede namaz kılmanın bir başkalığı vardı. Mevlidlerde gelirlerdi. Bu kubbe, bu daire onu alır döndüre döndüre bir su köpüğü eder, bütün dünyayı dolaştırırdı (Çokum, 1995: 48).

Öykü aracılığıyla Kütahya'daki önemli yapılara ve Mevlevilik kültürüne değinen Sevinç Çokum, okuyucuyu şehirle ilgili bilgilendirmeden de geçmez. Babası Seyfi'ye mevlevihaneyi tanıtırken kubbenin kasnağındaki padişah tuğrasının İkinci Sultan Mahmud'a ait olduğunu söyler. Celâlettin Ergun Çelebi, Mevleviliğin ilk şeyhlerinden biri olmakla birlikte bu harekete önemli katkıları olmuştur. Kütahya Mevlevihanesi için önemli olan bu isme öyküde de yer verilmiştir. "*İşte Mevlevî şeyhi Ergun ve dervişleri, içerideki ayrı bölmede yine pullu, süslü örtüleri, sarılarıyla diziliydiler*" (Çokum, 1995: 148). Bu sandukaları ölümsüz yapan bir diğer şey ise üzerinde eski harflerle yazılı olan şiirler ve sözlerdir. Sözlü kültürden yazılı kültüre değişimi dil sağladığı için yazının bellek kullanımında önemli bir yeri vardır. Celâlettin Ergun'un sandukasında eski harflerle yazılı şiir bir kültür mirası olduğunu göstermiştir.

Hazreti Sultan Ergun Veli

Bezm-i vasl-ı asla etti hoş hıram

Mürşid-i ihya iken idüp şitâb

Oldu emvâta dahi pîr-i hümam (Çokum, 1995: 149).

Kültürel süreklilik açısından sözlü kültürdeki unsurlar önemlidir. Dönenler Camii her ziyaret edildiğinde bu dörtlük vasıtasıyla Ergun Veli'nin bir zamanlar yaşamış olduğu anılır. Onun önemi biraz da Hz. Mevlana'nın soyundan gelmesiyle ilgilidir.

Kısacası bellek, sözlü kültürde olduğu kadar sandukadaki bu dörtlükle yazılı kültürdeki varlığını da göstermiştir.

3.3. Kültürel Bir Miras Olarak Kütahya Çiniciliği

Kütahya adına önemli olan kültürel öğelerden biri de çiniciliktir. Çinicilik geçmiş yüzyıllara kadar dayanan ve ekonomik olarak da şehre katkısı olan bir sektördür. "*Çini; bir çeşit beyaz topraktan pişirilerek yapılan, mineli, ince fakat saydam olmayan toprak işidir. Duvar kaplamakta ve tabak çanak gibi eşya yapımında kullanılmaktadır*" (Turani'den akt. Kılıç ve Bahçe, 2022: 108). Daha birçok seramik ürünün yapımında kullanılan çini, günümüze kadar mevcut konumunu korumuştur. Öykü, Kütahya çiniciliğinden bahsetmesiyle şehre ait kültürel bir özellikten daha söz etmiştir. Seyfi, Sülün'ü hatırlarken eş zamanlı olarak onun çini nakışçısı olduğunu da hatırlar. Sülün'ün bir geleneği devam ettirmek amacıyla çinicilikle uğraşması bedensel hafıza yoluyla geçmişi devam ettirdiğini göstermiştir. Sülün gibi Seyfi'nin babası da çinici mesleğiyle tanınmaktadır. Bedensel hafıza ise birtakım alışkanlıkların tekrar edilmesiyle nesilden nesile aktarılır. Connerton (2019) bedenlerimizin geçmişi ve beceri gerektiren bazı hareketleri muhafaza ettiğinden bahseder. Boyama ve çizim gibi pratiklerden oluşan çinicilik çoğunlukla el alışkanlığıyla icra edildiğinden bellekte yer edindiği hâliyle uygulanan bir sanattır. Misafir odasında uyuyan Seyfi, annesinin yokluğunu hisseder ve çini tabaklara dokunan anne ellerinin artık olmadığını fark eder. Annesini bu gelenek üzerinde tanımlaması kişilerin varlıklarının içinde yaşanan kültürle hatırlandığını gösterir. Annesinin

yokluğu aileyi biraz daha modern yaşayışa sürüklese de Seyfi evin içinde gördüğü çini tabaklarla geleneğin devam ettiğini görür.

Bu koltuklar anasının zamanında yoktu. Divanlar, sedirler, iskemleler, minderler, yer sofraları vardı, o ayrılıncaya kadar. Arada geldikçe bu kerpiç evin harap kabuğu içinde yeni bir şeyler görmüştü (...) Yengesinin ördüğü işlediği nakışlı örtülerle, ördüğü dantellerle süslü oda da bir yabancı gibi eğreti durduğunu fark etti. Oysa geçmişte kalan bir şeylerin sıcaklığı hâlâ duyuluyordu. Duvarda çini tabaklar... Çini atölyesinin mumlukları, vazolar, lambalar evin bir yerlerinde gülümsüyorlar (Çokum, 1995: 141).

Geçmiş hatırlatan nesnelere, Seyfi'nin şimdi adına söz sahibi olduğunu göstermiştir. Geçmiş ve bugün arasındaki karşılaştırmalı bakış ona değişimden söz eder. "Bellek, bir inşadır; dolayısıyla, sonradan edinilen bilgilerle, olayı izleyen düşünme süreçleriyle, ilk anının üstüne binen ve onu değiştiren başka deneyimlerle daima filtre edilir" (Traverso, 2020: 21). Seyfi, çinili çeşmeleri, kubbeleri ve atlı arabaları gördükçe annesinin ölümünü hatırlar çünkü annesi bu unsurların olduğu zaman diliminde yaşamıştır. Gündelik yaşama dair çoğu bilgiyi geçmişin varlığı belirler. Yani çinicilik bir gelenek olmakla birlikte öyküde şimdinin kapılarını geçmişe açan bir hatırlama figürü olarak kullanılmıştır.

4. Geçmiş ve Ölüm Kültürü Üzerine

Çalışmanın konusu kültürel bellek olduğu için temel olarak hatırlama, unutma ve geçmiş kavramlarından bahsedilmiştir. Bellek hatırlayarak çalışan bir sistem olmasından dolayı geçmişle sürekli iletişim içerisindedir. Draaisma'nın "*bellek insanın eski halini gözünün önüne getirebilmesini ve dünyayı eskiden algıladığı gibi algılamasını sağlamıyor mu?*" (2021: 19) sorusu Seyfi'nin geçmişe dönmek istemesinin altındaki sebepleri açıklama niyetiyle sorulmuş gibidir. İstanbul'da istediği hayatı ve evliliği bulamaması onun sürekli geçmişi düşünmesine sebep olmuştur. Çocukken yaşadığı mutlu zamanlara, Kütahya'nın kültürüyle yoğrulduğu eski hayatına dönemeyeceği gerçeğiyle yüzleşmek zorundadır. "*Birden silinen mutlulukların bir daha hiç olmayacağını, duvar saatinin rakkasına tutunup geçmişe dönemeyeceğini bininci defa anlıyor*" (Çokum, 1995: 144). Kütahya Seyfi'nin çocukluk belleğini harekete geçiren yer olmuştur. İki şehir arasında bocalamasının sebebi ise yaşadığı yere kendisini ait hissetmemesidir. Kütahya'dan ayrılmanın pişmanlığını yaşadığı kadar evli kalmanın pişmanlığını da yaşar. Babası "*geçmiş geçmiştir oğlum. Olan olmuştur. Geriye dönemezsin. Bundan sonrasına bak*" (Çokum, 1995: 145) derken bir büyük olarak oğluna nasihat eder. Seyfi kendisindeki değişimin farkındadır, onun alışamadığı şey bu değişime sebep olan Kütahya'nın kültüründen kopması olmuştur. Şehir aracılığıyla kültürel malzemelerin üzerine düşünmesi mekânın onun belleğinde bir tortu olarak kalmasını sağlamıştır. Geçmiş kavramı genel anlamda çocukluğun, ilk gençlik aşkının ve travmaların biçimlendiği bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkar fakat burada daha çok kültürle iletişim kurmak amacıyla kullanılmıştır.

"Kütahyalı Kız" öyküsünde kültürel belleğin yeniden inşa edildiği konulardan biri de Türk kültüründe ölüme olan bakıştır. Ölüm hissi öykünün genelinde Seyfi'nin annesinin ölümüyle verilmiştir. Ölümün toplumsal gelenekler çerçevesinde nasıl şekillendiği ise belediyeden yapılan ölüm anonsuyla ifade edilmiştir. Her kültürde ölümden sonra yapılan ritüeller farklılık göstermekle birlikte burada Türk kültürüne uygun olan bir gelenekten söz edilmiştir.

Araya belediyeden yapılan anons giriyor. Yine ölüm ilânı... Anadolu'da henüz kaybolmamış bu gelenek... 'Merhum Hüseyin Güloğlu'nun eşi, Nihal Oğuz'un annesi... Naci Oğuz'un kayınvalidesi Selime Güloğlu Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur...Cenazesi bugün Lala Hüseyin Paşa Camii'nde kılınacak öğle namazından sonra Ahi evren Mezarlığı'nda toprağa verilecektir. Mevlâ rahmet eylesin" (Çokum, 1995: 143).

Bu anonsla birlikte Seyfi annesinin ölümünü hatırlar. Acıların bir hoparlörden çıkan sese sığması, ölümün dün ile bugün arasındaki bağla yeniden hatırlanmasına sebep olur. Öyküde kültürel bellek bağlamında ölüm olgusuna çok geniş yer verilmemiştir fakat yaşamdaki her olayda ve deneyimde kültürel olayların etkisinin olduğu göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

Toplumların kimlik oluşumlarına katkı sağlayan kültürel kodlar hatırlama ve unutmama edimleriyle birlikte belleğin faaliyet göstermesini sağlar. Bellek kazanılan deneyimleri ve olayları uzun süre muhafaza ederek yazı, söz ya da kültür aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarma gücüne sahiptir. Kültürel bellek ise toplumların yaşam tarzlarının, birtakım ritüellerinin ve geleneklerinin üretimini sağlayan bir sürekliliği işaret eder. Sevinç Çokum "*Kütahyalı Kız*" isimli öyküsünde Kütahya şehrini merkeze alarak bir kültürel kimlikten bahsetmiştir. Öykünün başkarakteri olan Seyfi İstanbul'daki yaşam tarzına uyum sağlayamayan ve doğduğu yere, geçmişine özlemlerle iç geçiren bir edebiyat öğretmenidir. Çokum burada Seyfi üzerinden belleğin kültürel taşıyıcısı olan maniler, şehir olgusu, yemek ve giyim kültürü, Mevlevilik ve çini sanatı gibi birtakım unsurlara başvurmuştur. Burada toplumun içinden çıkan bir yazarın kültür aktarımını ne ölçüde yansıttığı önemli olduğu kadar bunu kurgusal metinler aracılığıyla nasıl yaptığı da önemlidir. Seyfi sevdiği kız Sülün'ü hatırlarken onu kültürün bir parçası olarak düşünür. Sülün'ün işlediği mendiller, söylediği maniler ve yöresel kıyafetleri bellekteki gelenek kavramının bir sonucudur. Aynı kültürün hamuruyla yoğrulmuş insanların geçmişin kalıntılarını korumaya çalışması, Seyfi ve babası Çinici Feyzullah Bey'in Kütahya'yı adım adım dolaşmasından anlaşılır. Yaşayan bellek içerisinde oluşan anlamların bir karşılığı olan kültür, kimliğin inşası açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada Seyfi karakteri ve Kütahya üzerinden kültürel belleğin hangi özelliklere, ne gibi anlamlara karşılık geldiği tartışılmıştır.

Bellekte yer edinen her türlü sembol ve nosyonlar toplumların hatırlama deneyimlerini kaydederek kültürel bellek kavramını inşa eder. Edebi metinler ise inşa edilen bu kültürel belleğin yeniden hatırlanması için kendisine bir görev yükler. Sözlü gelenek içinde unutulmaya yüz tutmuş her şey roman, öykü, şiir vs. aracılığıyla okuyucunun karşısına çıkar. Sevinç Çokum öykü aracılığıyla geçmişin insanla, sanatla ve kültürle olan yakından bağını Kütahya'yı okuyucuya yakından tanıttak şekilde vermiştir. Mevlevilik kültürüyle Mevlana'nın yaşam tarzından Celalettin Ergun'un varlığına kadar okuyucuyu bilgilendirmeyi ihmal etmemiştir. Kütahya için değerli bir sanat olan çiniciliğin çeşme ve tabak gibi işlemlerde okuyucunun karşısına çıkması ise bu sanat dalının sosyoekonomik önemine işaret etmiştir. Bir şehrin mimarisi ve medeniyet değerleri kadar kültürün ona yüklediği kimlik özellikleri de ön plandadır. Yazar burada Anadolu'da yetişmiş bir gencin şehirle kuramadığı sancılı ilişkiyi arka planda tutmuş gibi görünse de kültürün ve geçmişin kaybolmadığı ve devam ettiği düşüncesini bellek aracılığıyla okuyucuya aktarmayı başarmıştır. Bu çalışmada birey, aile ve toplum için ortak bir belleğin olduğu ve bunun da ancak kültürel kodlarla var olabileceği görülmüştür.

Extended Abstract

Culture is explained as a concept that expresses all kinds of beliefs and traditions of societies from the past to the present. What shows that every society has its own cultural codes is that the events experienced in the mind of the person are recorded through memory. Cultural memory ensures that many values belonging to the society remain alive, while making use of language. The transmission of oral culture from generation to generation through language is through literature and other written texts. In this study, the story of "Kütahyalı Kız" by Sevinç Çokum, an important writer of the 1950s generation, as an example of the reflection of culture on literature, is discussed and the carrier elements of cultural memory are given under various headings. It is remarkable that even in the title of the story at first glance, it refers to a city with cultural potential. Kütahya society, lifestyle, geographical features and socioeconomic structure of the city are quite suitable to be considered in the context of culture. The prominent character in the story is Seyfi, who went to Istanbul to study and continued his teaching profession there. Seyfi comes to Kütahya, the city where he spent his childhood and youth, to spend a few days' public holiday with his family. His loneliness and regret in the story can be understood from the family home he went to as a guest. In order not to be a burden to a home without a mother, going to his father's house by eating outside shows that he has moved away from his sense of identity and belonging. Seyfi's father is the tile maker Feyzullah Bey, who is a tile maker and has a good command of the city's customs. The person who provides us with information about Kütahya in the story is his father. The father-son wandering the streets of Kütahya to spend time is where the cultural transfer begins for the reader. The past is not a period of time that Seyfi could not get over and that he always wanted to return to, so he is not satisfied with his current life. It was good for him to remember his past and traditions. He had the chance to experience that memory is not permanent and unchangeable by throwing new memories into memory. He reconstructed the past by remembering the tomb he went to for prayer as a child and the embroidery girl Pheasant sitting next to the tomb. These memories made him forget his unhappy life in Istanbul and his marriage experience. Life has become a lived experience by going back to the Seyfi. Sülün's mother hospitably welcomes Seyfi, who visits her family, wondering where and how she is. While Seyfi is looking for traces of Pheasant at home, he feels that the manias on the edge of his work are calling out to him. Mani, which is a product of oral culture with a message content, is created in a cultural environment and provides intergenerational cultural transfer. Seyfi provides the cultural transfer of Kütahya by confronting what the cultural texture reminds him. Another strong element mentioned in the story is the Mevlevi culture. Mevlevi, which gives cultural shape to the Anatolian people, is a sufi movement that leaves good feelings on people. The spread of Mevlevi thought in Kütahya is the Mevlevi sheikh Celalettin Ergun and his dervishes, who, like Mevlana, was one of the leading personalities in that period. Giving the names of important people for the Mevlevi order or another movement as names to places such as neighborhoods, streets and parks indicates the importance of place names for social memory. When Seyfi sees some patterns in his father's tile shop, his father says that these designs were made by the girls of Çelebi District. This name given to the neighborhood in order to keep Evliya Çelebi alive provides the transfer of memory by being written down. Memory storage of history is also a method of saving. Another aspect of Kütahya that is recorded in memory is the art of tiles, which started in the past and continued

with hand habits. Seyfi remembers the cultural value of tile art through the absence of his mother. His mother took away the china plates from the house with him. Although cultural elements testify to the lifestyle of a society in general, it also includes individual remembrance dynamics from time to time, because it is individuals who make culture a lifestyle. The memory, which is based on space and time, waited for Seyfi to go to Kütahya in order to take action, and at the same time for his cultural identity to come into play. Reproduction of the past is inevitable when the necessary conditions for the journey to memory are met. Even if there is a change between the past and the present in the story, the fact that the past is an irreversible phase of life is a situation that Seyfi worries about throughout the story. Sevinç Çokum deals with the universe in which she grew up through cultural memory and how that universe shows continuity in her story "Kütahyalı Kız". Literary texts fed from individual, social and cultural memory inform the reader of the existence of another past, more precisely a past created by the society itself. Seyfi reconstructs his memory by remembering the sacred places of Kütahya, the city culture and the people who have left their mark on his life in order to revive the past in the present time period. In this study, it has been emphasized that memory has its own themes in general, and that these mostly develop through the traditions and lifestyles of societies. The clues about the culture were examined under various titles, so that both the city culture of Kütahya and how the culture creates a context in memory through language and symbols are mentioned. Sevinç Çokum has shown how a tradition owned by societies has been carried over to the present day through the story character she created. These traditional norms have enabled the future to take shape by remembering the past on behalf of the individual and society. As a result, there has always been a need for the existence of some cultural representations, since the past cannot come into being by itself. With the story "Kütahyalı Kız", these representations emerged through memory and how cultural memory was processed on literary texts was discussed.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The author declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

- Assmann, J. (2022). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (A. Tekin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baysan, M. (2021). Kütahya mutfak kültüründe geleneksel kış hazırlıkları. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(6) 268-280.
- Bulut, Y. (2019). Siyaset, kültür ve siyasal kültür. M. Özben (Ed.), *Kültür ve toplum* (109-145) içinde. Bilge Kültür Sanat.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar nasıl anımsar?* (A. Şenel, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Çağlar, M.N. (2018). Gündelik hayatta direniş ve toplumsal bellek. N.G. Pazarıcı (Der.), *Kültürel belleğe yolculuk* (15-96) içinde. Epos Yayınları.
- Çetin, N.İ. (2018). Bir kültürel bellek mekânı olarak ninnilerde militarist kültürün aktarımı. N.G. Pazarıcı (Der.), *Kültürel belleğe yolculuk* (120-141) içinde. Epos Yayınları.
- Çokum, S. (1995). *Rozalya Ana*. Ötüken Yayınları.

Atf / Citation: Tatlı, M. (2023). Sevinç Çokum'un "kütahyalı kız" öyküsünde kültürel bellek. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 256-269. DOI: 10.22466/acusbd.1301492

- Draaisma, D. (2021). *Unutmanın kitabı rüyalarımızı neden hemen unutturuz, anılarımız neden sürekli değişir?* (D. Muradoğlu Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Ergüzel, M. (2006). Mâni ve bilmecelerimizde geçen meyve adlarının Türkçe'deki kullanımları üzerine bazı tespitler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1(1), 159-191.
- Hayırsever, B. (2020). Bir imge olarak horoz sembolünün çağdaş seramik sanatında kullanılması. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 1920-1939.
- Hendrich, B. (2020). Mario Levi ve Mıgırdiç Margosyan'da yemek hatırlama ve hatırlama yemekleri. L. Neyzi (Ed.), *Nasıl hatırlıyoruz? Türkiye'de bellek çalışmaları* (91-119) içinde. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, M.E. (2018). *Kültürel bellek sözlü kültürden yazılı kültüre hatırlama*. Doğu Batı Yayınları.
- Karaarslan, F. (2021). *Toplumsal hafıza hatırlamanın ve unutmanın sosyolojisi*. Ketebe Yayınları.
- Kemikli, B. (2003). Kütahya Mevleviliği: Mevlevi kültürünün merkezlerinden biri olarak Kütahya. *İstem Dergisi*, 1(1) 101.115.
- Kılıç, R. Bahçe, E. (2022). Kütahya çiniciliğinin ekonomik ve sosyokültürel bakımdan değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 71, 107-127.
- Namlı Çekin, E. (2018). Sözlü kültürün bellekteki yansıması: atasözlerinde toplumsal cinsiyet. N.G. Pazarıcı (Der.). *Kültürel Belleğe Yolculuk* (142-166) içinde. Epos Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (M. E. Özcan Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Ok Şehitoğlu, B. (2022). *Göç-hafıza-mekân fenomenolojik bir araştırma*. Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Tatlı, M. (2023). Ferit Edgü'nün "Perisiz Ev" adlı öyküsünde bellek ve mekân ilişkisi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 296-312.
- Traverso, E. (2020). *Geçmiş kullanma kılavuzu tarih, bellek, politika*. (I. Ergüden Çev.). İletişim Yayınları.
- Yılmaz, E. (2021). Sema Kaygusuz'un öykülerinde kültürel bellek. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 5(2), 494-510.

Çağdaş Çince'de Nezaket ve Nezaket İlkeleri

Politeness and Principles of Politeness in Contemporary Chinese

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Ecem Ceylan¹

Öz

Dil ve kültür ilişkisinde öne çıkan olgulardan biri olan nezaket, dil ve kültür gibi toplumdaki topluma değişen normlara sahiptir. Bu normlar, her toplumun kültürel ve ahlak değerlerine göre şekil alarak toplumsal bir davranış formuna dönüşmektedir. Antik çağlardan itibaren Çin toplumu ahlak ve saygı kurallarına verdiği önem ile tanınmaktadır. Kültür ve ahlak kuralları aracılığıyla Çince'de kendine özgü bir yer edinen nezaket kuralları, Batılı araştırmacılardan Amerikalı Dilbilimci Robin Lakoff'un, İngiliz dilbilimci Geoffrey Neil Leech'in, Amerikalı dilbilimci Penelope Brown ve İngiliz sosyolbilimci Stephen G. Levinson'un öne sürdüğü nezaket kuramlarından çok daha farklı dilsel, yapısal ve kültürel özellikler taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, öncelikle Batılı araştırmacılar tarafından ileri sürülen nezaket kuramları incelenecek, daha sonra Çin'de nezaket kavramının tarihsel kökeni hakkında bilgi verilerek Çinli dilbilimci Gu Yueguo (1990) tarafından ortaya koyulan Çağdaş Çince'deki Nezaket İlkeleri üzerinde durulacaktır. Bu çalışmanın amacı, ülkemizde Çağdaş Çince'de nezaket üzerine yapılacak araştırmalara ışık tutmak ve Batıdaki nezaket dilinden daha farklı özellikler gösteren Çinceye özgü nezaket ilkelerini tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: Gu Yueguo, Çağdaş Çince, Nezaket, Saygı

JEL Kodları: Z00, I0, I20

Abstract

Politeness, one of the prominent phenomena in the relationship between language and culture, has such norms that vary from society to society as language and culture. These norms turn into a social behavior form by taking shape according to the cultural and moral values of each society. Since ancient times, Chinese society has been known for its importance to the rules of morality and respect. Politeness rules, which have a distinctive place in Chinese through culture and moral rules, are much more than the theories of politeness put forward by Western researchers such as Lakoff, Leech, Brown and Levinson, and they have different linguistic, structural and cultural characteristics. Thus, in this study, first of all, the theories of politeness put forward by Western researchers will be examined the historical origin of the concept of politeness in China will be given and the Principles of Politeness in Contemporary Chinese will be emphasized by the Chinese linguist Gu Yueguo (1990). The aim of this study is to shed light on the researches to be done on Politeness in Contemporary Chinese in our country and to introduce the principles of politeness peculiar to Chinese, which has different characteristics than the language of politeness in the West.

Keywords: Gu Yueguo, Contemporary Chinese, Politeness, Respect

JEL Codes: Z00, I0, I20

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ecemceylan@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8989-8715.

Giriş

Dil, insanlar arasında iletişimin sürdürülmesindeki en önemli iletişim araçlarından biri olmaktan ziyade kültürün de taşıyıcısıdır. Dil, var olduğu günden itibaren toplumların yaşantılarına ve kültürlerine dair her bir ayrıntıyı günümüze kadar aktararak geçmiş toplumların tarihi, kültürü, edebiyatı, felsefesi, sanatı, örf ve adetleri vb. konular hakkında bilgi edinilmesini sağlamıştır. Bu nedenle de dil, canlı bir organizma olarak da nitelendirilmektedir² ki kültür de aynı özellikleri taşıdığından dolayı canlı bir varlık olarak kabul edilmektedir. Mesela Göçer'e göre; “Kültür, bir milletin asırlar boyunca oluşturduğu yaşam tarzlarının kodlarını içine alan hafıza gibidir” (Göçer, 2012: 50). Dolayısıyla kültür aracılığıyla milletlerin yüzyıllar boyunca sahip olduğu maddi ve manevi değerler nesilden nesle bir miras olarak aktarıla gelmiştir (Göçer, 2012).

Dil aracılığıyla manevi değerlerin aktarımında önemli bir role sahip olan nezaket kuralları, dil ve kültür ilişkisinde öne çıkan ilkelere aittir. Toplum dilbilimiyle de yakından ilişkili olan nezaket kavramı, Brown ve Levinson (1987) tarafından “toplum düzeninin oluşumuna temel ve insan işbirliğinin ilk şartı” olarak tanımlanmaktadır (Brown & Levinson, 1987; akt. Yaylagül, 2005: 151). Yine Brown (2015), “nezaketin insanın sosyalliğinin doğasını en açık şekilde ortaya koyan dil kullanım özelliği olduğunu” vurgulamıştır. Bunun yanı sıra dilin evrenselliği için önemli bir olgu olan nezaket, toplumlar arasında sağlıklı bir iletişim kurabilmek için de dikkat edilmesi gereken önemli hususlardandır. Her kültürde farklı şekillerde ifade edilmesine rağmen nezaketin toplumsal hayatta insanların değer verdiği konulardan biri olduğu aşikârdır. Hemen hemen her toplumda sosyal statülerine göre insanlara nasıl hitap edilmesi veya birbirleri ile konuşurken nasıl ifadeler kullanılması gerektiği, toplum içinde takınılması gereken tavırların veya karşılıklı iletişimde beden dilinin nasıl olması gerektiği üzerine uyulması gereken bazı nezaket kuralları bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Çinli dilbilimci Gu Yueguo'nun ileri sürdüğü Çağdaş Çince bulunan nezaket ilkelerini Türkçeye kazandırmak amaçlanmaktadır. Türk literatüründe daha önce değinilmemiş konulardan biri olması ise araştırmayı değerli kılmaktadır. Çalışmada öncelikle nezaket araştırmalarında önemli bir yer tutan Paul Grice, Robin Lakoff, Geoffrey Neil Leech, Penelope Brown ve Stephen G. Levinson gibi ünlü araştırmacıların nezaket kuramlarına yer verilecektir. Akabinde Çin'deki nezaket kurallarının tarihi kökeni hakkında bilgi verilerek Gu Yueguo (1990) tarafından ileri sürülen Çağdaş Çince nezaket ilkeleri incelenecek ve bu nezaket ilkelerinin Çin'deki araştırmalardaki yansımalarına değinilecektir.

1. Nezaket Kuramları

Brown (2015), birçok teorisyenin nezaket ilkesi üzerine yaptığı araştırmaları üç ana başlık altında incelemiştir: 1) Toplum kuralları olarak nezaket 2) Nezaket kurallarına bağlı olarak nezaket 3) Yüze yönelik nezaket.

1) Toplum kuralları olarak nezaket teorisi, yüksek statülü bir grup insana veya bireye

² Dilin biyolojiyle ilişkilendirilmesi 19. yüzyılda August Schleicher'a ait Stammbaum “aile ağacı” teorisiyle yaygınlaşmıştır (akt. Kerimoğlu, 2022: 2). Schleicher, dil için “insan iradesiyle belirlenemeyen, belirli yasalara göre ortaya çıkan, büyüyen ve kendilerini geliştiren ve sonra tekrar yaşanıp yok olan doğal organizmalardır” tanımını kullanmıştır (akt. Kerimoğlu, 2022: 2; Schleicher, 1869: 21). Türkooloji de ise dilin canlı bir varlık olduğu yargısı Muharrem Ergin'in dil tanımıyla yaygınlaşmıştır (Ergin'den akt. Kerimoğlu, 2022: 3).

karşı toplumsal davranış ve konuşma normlarını içermektedir. Genellikle toplumların görgü ve ahlak kuralları içerisinde kendine yer bulan bu nezaket ilkeleri toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Toplumların kültüründe yer edinmiş teşekkür, selamlaşma ifadeleri, sofrada adabı, protokol kuralları vb. sosyal normlar doğal olarak belirli dilsel biçimlerin içinde bulunmaktadır (Brown, 2015).

2) Nezaket kurallarına bağlı olarak nezaket, genel ilkelere bağlı olarak uyulması gereken nezaket kurallarını içermektedir. Bu yaklaşım, 1970'lerde Paul Grice tarafından ortaya atılan "İşbirliği İlkeleri" üzerinden şekillenmiştir.³ İlk olarak dilbilimci Robin Lakoff tarafından ortaya atılan nezaket kuramında Grice'in İşbirliği İlkeleri'ne dayanan üç uyum kuralı üzerinde durulmuştur: 1) Dayatmadan kaçın 2) Seçenek sun 3) Dostluk kur (akt. Brown, 2015: 326).⁴ Lakoff'un öne sürdüğü bu kurallar, konuşmacı ile dinleyici⁵ arasındaki iletişimin düzgün bir şekilde ilerlemesini amaçlamaktadır. Lakoff, "Dayatmadan kaçın" kuralını aynı toplumdan veya farklı toplumlardan katılımcılar bir araya geldiğinde uygulanması gereken mesafe; "Seçenek sun" kuralını dinleyiciye hitap ederken dikkat edilmesi gereken hürmet; "Dostluk kur" kuralını ise iletişim esnasında muhatapların birbiri ile dostane ilişkiler kurması gerektiğinden konuşmacının dinleyici üzerinde bıraktığı etki olarak açıklamıştır (akt. Al-Duleimi, Rashid & Abdullah, 2016). Ancak Lakoff'un nezaket kuramını sadece üç kuralla tanımlaması genellikle araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Brown (1987: 246), Lakoff (1973, 1975) aksini iddia etse de, "*Lakoff'un kuramının evrensel olmadığını, kuramın en büyük eksikliğin üç kuralla tanımlanması olduğunu, bu nedenle de Lakoff'un bütünleştirici bir kuram ortaya koyamadığını*" vurgulamıştır. Al-Duleimi, Rashid & Abdullah (2016: 264), "A Critical Review of Prominent Theories of Politeness" adlı çalışmalarında, Lakoff'un (1973, 1975) nezaket kuramının, nezaketi ifade etmek için kullandığı terimlerin kafa karıştırıcı olmasından ve birbiri ile bir bütün içerisinde olmamasından kaynaklı olarak bütünleyici olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bunun yanı sıra nezaketin evrensel bir olgu olduğunun altını çizerek bu kuralların üç maddeye indirgenemeyeceğini, sonuç olarak da Lakoff'un "Üç Uyum Kuralı"nın genele hitap etmediğini savunmuşlardır (2016).

Nezaket üzerine araştırma yapan diğer öncü dilbilimcilerden Geoffrey Leech, kendi nezaket ilkelerini yine Lakoff gibi "Grice'in İşbirliği İlkeleri"ni esas alarak ortaya koymuştur. Leech (1983: 131), nezaketin kendi (self) ve öteki (other) diye adlandırılabilir iki katılımcı arasındaki iletişim ile alakalı olduğuna dikkat çekmiştir. Konuşma esnasında, kendi genellikle "k (s)" ile tanımlanırken, öteki "ö (h)" ile tanımlanmaktadır. Ancak konuşmacılar, konuşma esnasında etraflarında bulunan veya bulunmayan üçüncü şahıslara da nezaket göstermek durumundadır. Dolayısıyla "öteki" ifadesi yalnızca dinleyici için değil, üçüncü şahıs

³ Grice'in "İş Birliği İlkeleri" nicelik, nitelik, bağıntı ve tutumdur. Nicelik ilkesi, sağlanacak bilginin miktarı ile alakalıdır. Konuşma esnasında gerektiği kadar bilgi verilmeli, gerekenden daha fazla bilgi verilmemelidir. Nitelik ilkesine göre katkı doğru bir şekilde yapılmalıdır. Bu ilke bazında yanlış olduğuna inanılan bir şey sunulmamalı, kanıtı olmayan, eksik bilinen bir şey söylenmemelidir. Bağlantı ilkesi, konuşmacıların bağlama yönelik, amacına uygun ifadeler kullanmasıyla ilgilidir. Konuşmacı, konuşurken konu dışına çıkmamalıdır. Tazir ilkesi, açık olmakla alakalıdır. "Açık olun" kuralı ile anlatımın belirsizliğinden kaçınılmalı, ifadelerin muğlaklığından uzak durulmalı, kısa ve öz konuşulmalı ve sistemli olunmalıdır (Grice 1975: 45-46; Coşar ve Usta, 2016: 145; Karasu, 2015: 101).

⁴ Lakoff tarafından öne sürülen Üç Uyum Kuralı, Hirik'in "Soru Tümceleri Üzerinden Nezaket Stratejisi Kurma" adlı çalışmasında "bir şeyleri dayatma veya mesafeli ol", "seçenek ver veya saygı göster" ve "dinleyiciyi iyi hissettir veya samimiyet/dostluk kur" olarak verilmiştir (Hirik, 2022: 1154).

⁵ Türkiye'deki çalışmalarda araştırmacılar bu iki katılımcıyı, konuşur- dinleyici (Coşar ve Usta, 2016), konuşmacı-dinleyici (Yaylagül, 2005; Karasu, 2015) ve konuşur-muhatabı (Hirik, 2022) olarak adlandırmışlardır.

zamirleriyle belirtilen diğer kişiler için de tanımlayıcı olarak kullanılmaktadır. Üçüncü şahıslara gösterilen nezaket ise çeşitlilik gösterilebilmektedir. Bu nezaket türünde önemli olan üçüncü şahsın orada bulunup bulunmadığı veya üçüncü şahsın “k” ya da “ö” ile ilişkilendirip ilişkilendirilmeyeceği ile ilgilidir (Leech, 1983). Leech, bu durumu şu şekilde örneklendirmiştir: “K”, kendi eşinden söz ederken kıyasla, “ö”nün eşinden bahsederken daha nezaketli olmalıdır. Fakat Leech, bu nezaket unsurlarını ortaya koyarken bu unsurların kültürden kültüre değişiklik gösterebileceğini de özellikle vurgulamıştır (Leech, 1983).

İnsanların etkili iletişim kurmalarında nezaket ilkesinin önemli bir rol oynadığına dikkat çeken Leech, nezaket unsurlarını altı ilkeye ayırmıştır (Leech, 1983: 132):

- (1) Düşüncelilik İlkesi
  - a) Ötekine bedeli en aza indirmek
  - b) Ötekine faydayı en üste çıkarmak
- (2) Cömertlik İlkesi
  - a) Kendine yararı en aza indirmek
  - b) Kendi için bedeli en üste çıkarmak
- (3) Takdir Etme/Onaylama İlkesi
  - a) Ötekini küçümsemeyi en aza indirmek
  - b) Ötekini takdiri en üste çıkarmak
- (4) Tevazu İlkesi
  - a) Kendini övmeyi en aza indirmek
  - b) Kendini küçümsemeyi en üste çıkarmak
- (5) Uzlaşma İlkesi
  - a) Kendi ve öteki arasındaki uzlaşmazlığı en aza indirmek
  - b) Kendi ve öteki arasında uzlaşmayı en üste çıkarmak
- (6) Sempati İlkesi
  - a) Kendi ve öteki arasındaki antipatiyi en aza indirmek
  - b) Kendi ve öteki arasında sempatiyi en üste çıkarmak

Leech'e göre bu ilkeler arasında büyük bir bağlantı olmasına rağmen, her bir ilke bir diğerinin atıfta bulunduğu ölçütlerden farklı bir değerlendirme ölçütüne değinmektedir. Bu ilkelerden 1 ve 2, öteki ve kendi için gelecekteki eylemlerin bedeli ve faydası ile alakalı iken, 3 ve 4, “k”nin öteki ve kendi için iyi veya kötü bir şekilde aksettirdiği düşüncenin derecesi ile ilgilidir (Leech, 1983).

Çin nezaketine gelindiğinde, Çin nezaket kavramının ahlakla ilişkili olduğuna dikkat çeken Gu (1990), Çin nezaketini ahlak ilkelerine göre analiz etmenin daha uygun olacağını savunmaktadır (Gu, 1990: 243). Çünkü Çin'deki nezaketin kültüre özgü özellikleri, ne Brown ve Levinson'ın nezaket modeline ne de Leech'in nezaket ilkelerine birebir uyum sağlamaktadır. Bu bağlamda Gu (1990), Leech'in yaklaşımını temel alarak onun modelini geliştirmiştir.

3) Yüze yönelik nezaket, bireyin imajını korumak için yapılan yüze yönelik eylemleri kapsamaktadır. Erving Goffman (1967), “yüz”ü bireyin açıktan açığa dışa vurduğu benlik

sunumu olarak tanımlamıştır (akt. Brown, 2015). Toplumda iki tür yüz gereksinimi olduğuna dikkat çeken Goffman, yüzü “olumlu yüz” ve “olumsuz yüz” olarak ikiye ayırmıştır. Olumlu yüz, başkalarından onay alma isteği olarak tanımlanırken, olumsuz yüz diğerlerini kırmama/gücendirmeme isteği olarak ifade edilmiştir. Yüze yönelik eylemlerde yüz, her zaman potansiyel olarak risk altında olduğu için iletişim esnasında bu eylemler nezaket kurallarına uygun olarak düzenlenmelidir (akt. Leech, 1983). Kansu-Yetkiner, “İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması” adlı çalışmasında Goffman’ın (1955, 1959) yüz üzerine odaklandığı çalışmadaki “yüz” kavramını Çince den esinlendiğini aktarmıştır (2008). Yine aynı çalışmada, Goffman’ın (1955) yüz kavramını “sakinme süreçleri” ve düzeltme süreçleri” olarak iki temel grupta incelediği, sakınma süreçlerinin başkaları üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktan sakınmayı, düzeltme süreçlerinin ise bireyin kendi yüzüne ve başkalarının yüzüne karşı olası tehditleri önlemeyi kapsadığı belirtilmiştir (Kansu-Yetkiner, 2008).

Penelope Brown ve Stephen G. Levinson ise hem Goffman’ın teorisini temel alarak hem de İngilizce’deki halk terimlerinden biri olan “losing face” teriminden esinlenerek yeni bir kuram ortaya koymuşlardır (Brown & Levinson, 1987). Nezaketi kapsamlı bir şekilde ele alan bu kuramda yüz kavramı, olumlu yüz ve olumsuz yüz olarak iki başlık altında incelenmiştir. Olumlu yüz, bireyin diğerlerin tarafından beğenilme ve takdir edilme arzusu ile tanımlanırken, olumsuz yüz bireyin ifade ve eylem özgürlüğü gibi kişisel haklarını koruma arzudur (Brown & Levinson, 1987: 312). Brown ve Levinson (1987); iki farklı duygu türü olması nedeniyle nezaketi de olumlu ve olumsuz nezaket olmak üzere iki başlığa ayırmıştır. Olumlu nezaket, uzun süreli ilişkiler sonucunda insanların karşılıklı olarak duygularını hesaba katma anlayışının ön planda olmasını ve sosyal yakınlık çerçevesinde gösterilen ilgi ve onay ifadelerini kapsamaktadır. Olumsuz nezaket, söylenmek üzere olan şey hoş karşılanmadığında ortaya çıkan saygı, kendini tutma, kaçınma ifadeleri olarak kendini göstermektedir. Çünkü Brown’a göre; “birçok toplumda nezaket, incelik, hürmet, duyarlılık, soğukkanlılık, muhakeme, yakınlık, görgü, kibarlık gibi olumlu duyguların yanı sıra karşıt duygular barındıran kabalık, sosyal gaflar ve bunların sonucunda utanma ve aşağılanma gibi duygular da dikkat çekmektedir”. (Brown, 2015: 326). Buna göre, insanların olumlu yüzüne hitap etmek, yapılan işi övmek, sempati göstermek, kişiye kendisini iyi hissettirmek gibi davranışlar olumlu nezaket örneği olarak gösterilirken, diğerlerinin olumsuz yüzüne hitap etmek, mahremiyet arzusuna saygı duymak ve onları kendi haline bırakmak gibi davranışlar olumsuz nezaketin içerisine girmektedir (Brown & Levinson, 1987). Ayrıca Brown ve Levinson (1987) kuramlarında nezaketi tanımlarken yüzü tehdit edici eylemlerin (FTA) varlığına da değinmiştir. Çalışmada dinleyicinin olumsuz yüzünü tehdit eden eylemler olarak emirler ve ricalar, tavsiyeler, hatırlatmalar, tehditler ve uyarılar, öneriler, söz verme, iltifatlar, kıskançlık, dinleyiciye yönelik güçlü olumsuz duyguların ifadesi gibi davranışlar gösterilmiştir (Brown & Levinson, 1987).

Çincedeki nezaket kavramı ile karşılaştırıldığında ise Brown ve Levinson’ın olumsuz nezaket bağlamında ileri sürdükleri tavsiyeler, söz verme, özür dileme vb. davranışlar Çin’de olumsuz nezaket türüne girmemekle birlikte nezaket olgusu olarak değer görmektedir. Gu (1990: 242), bu duruma şu şekilde örnek göstermektedir: Bir Çinli (K), öteki kişi (Ö) daveti kabul edemeyeceğini bildirirse dahi (K hesabı ödeyeceğini belirtse bile), ö’yu akşam yemeğine davet etmekte ısrar edecektir. Avrupalılar bu durumu bireyin haklarını engelleyici bir davranış

olarak görecektir. Ancak Çin toplumuna göre; K'nin bu ısrarcı tutumu, K'nin ne kadar nezaketli biri olduğunu göstermektedir ve Çin'de nezaket göstergesi olarak kabul edilmektedir. Asıl k, ö'ye bu ısrarı yapmadığı takdirde nezaketsiz biri olarak görülecektir. Bu açıdan bakıldığında, Gu (1990), Çin verileri ışığında Brown ve Levinson'ın nezaket modelinin Çin'e uygun olmadığını düşünmektedir. Çünkü Brown ve Levinson'ın bireysel odaklı yaklaşımları toplum tarafından bireylere dayatılan kısıtlamalara yer vermemektedir.

Yine Mao (1994)'a göre; Brown ve Levinson (1987) tarafından ileri sürülen olumlu ve olumsuz yüz kavramı kültürel farklılıklara duyarlı olmasına ve detaylı açıklamalarına rağmen bireysel haklar üzerine odaklandığı için Çincedeki nezaket kavramını tam olarak açıklayamamaktadır. Benzer şekilde, Matsumoto (1988), Brown ve Levinson'un nezaket teorisi üzerine yaptığı eleştiride Batı ve Doğu arasındaki nezaket kuramlarındaki farklılığa dikkat çekmeye çalışmıştır. Matsumoto'ya (1988) göre; ilk başta Japoncada önerilen nezaket stratejilerinin dilbilimsel tezahürleri Brown ve Levinson'ın modelindeki stratejiye uyum sağlıyor gibi görünse de bu stratejilerin kullanım amaçları Brown ve Levinson'ın modeliyle uyumlu değildir.

Chen, He ve Hu (2013) ise Gu (1990), Mao (1994) ve Matsumoto (1988)'nin Çin ve Japon nezaketinin Brown ve Levinson'ın nezaket modeli ile uyuşmadığına dair tezine karşı farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Chen, He ve Hu (2013), Brown ve Levinson'ın nezaket modelinin vazgeçilmez bir parçası olan Sosyal Mesafe (The Social Distance), Göreceli Güç (The Relative Power) ve Mutlak Kıdem (The Absolute Ranking) faktörlerinin aynı veya farklı kültürlerde nezaketin değişkenliğini açıklamak amacıyla tasarlandığını vurgulayarak Çincedeki rica ifadelerinin “Güç” ve “Mesafe” kavramları ile uyuştuğunu vurgulamıştır. Bu yüzden de bu ifadelerdeki benzerliklerin Brown ve Levinson'ın nezaket modelinin evrensel olduğunu destekleyen kanıtlar olarak görülebileceğini savunmuşlardır (Chen, He & Hu, 2013).

2. Antik Çin'de Nezaket İlkelerinin Temeli

Nezaketsizlik kuramlarının batıdan çıktığı düşünüldüğünde, İngilizce “nezaketsizlik” kavramına Çince en yakın sözcük, “lǐmào” ile tanımlanmaktadır (Gu, 1990). Lǐmào (礼貌) sözcüğü, lǐ (礼) karakterinden türemiştir ve lǐ (礼) karakteri, Çağdaş Çince Sözlük'te birçok anlama karşılık gelmektedir: 1) Toplumsal hayatta ahlak kavramından ve adet alışkanlıklarından kaynaklı olarak meydana gelen ve herkes tarafından uyulması gereken kurallar 2) Saygı belirten tutum ve eylemler 3) Hediye 4) Nezaketli davranmak 5) Soyadı (Zhongguo Shehui Kexueyuan Yuyan Yanjiusuo, 2012: 793). “Mào (貌)” karakteri ise “görünüş, dış görünüm” anlamlarına gelmektedir (Zhongguo Shehui Kexueyuan Yuyan Yanjiusuo, 2012). Lǐmào (礼貌) sözcüğü bir bütün olarak incelendiğinde, sözlükteki karşılığı “belli görgü kuralları doğrultusunda, karşılıklı iletişim esnasında söz ve davranışlarda uyulması gereken tevazu ve saygı” demektir (Zhongguo Shehui Kexueyuan Yuyan Yanjiusuo, 2012: 793).

Çince lǐ (礼) kavramı, genellikle Törenler Klasığı ve Konfüçyanizmle çağrışım yapmaktadır. Çin felsefesinin önemli düşünürlerinden biri olan Konfüçyüs (M.Ö. 551-M.Ö. 479) tarafından ortaya koyulan Konfüçyanizm⁶, Çin toplumu için yalnızca felsefeden ibaret olmamış, aynı zamanda ideal insanın, ahlaklı ve erdemli insanın nasıl olması gerektiğini

⁶ Ru Düşünce Ekolü, 儒家.

ayrıntılarıyla anlatan ahlaki değerler olarak kıymet görmüştür.⁷ Konfüçyüçyanizmde ahlak kuralları anlamına karşılık gelen lǐ (禮), tamamen nezaket kavramına karşılık gelmese de, içerisinde nezaket ve saygı unsurlarını da barındırmıştır. Toplumsal düzenin sağlanması için lǐ (禮) kurallarını düzenlemek isteyen Konfüçyüs, bu hedef doğrultusunda zhèng míng (正名) ilkesini ortaya koymuştur.⁸ Míng (名), Konfüçyanizmde bireyin toplumsal statüsünün tanımını ve değerini kapsamaktadır. İsimlerin düzenlenmesi anlamına gelen “zhèng míng (正名)” ilkesi ise “toplumsal statülerine göre bireyleri bir bütün olarak mevkiine uygun yere koymak demektir” (Gu, 1990: 238).

Konfüçyüs, “zhèng míng (正名)” ilkesinin önemini şu sözlerle vurgulamıştır (Konfüçyüs, 2017: 99-100):

Zi Lu, Konfüçyüs’e şöyle dedi: Wei Beyi, sizin gidip beyliğini yönetmenizi bekliyor, orada ilk ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Konfüçyüs şöyle dedi: Öncelikle unvanların kullanılmasını düzelteceğim.

Zi Lu şöyle dedi: Bu ne işe yarayacak ki?

Konfüçyüs şöyle dedi: Nasıl bu kadar kaba olabiliyorsun! Üst insan anlamadığı konularda konuşmaktan imtina eder, eğer kelimeler (unvanlar) doğru kullanılmıyorsa, sözler de mantıklı bir bütün oluşturamaz. Sözler mantıklı bir bütün oluşturamazsa; işler belki yapılır belki yapılamaz, devletin törenleri ve müzik yapılamaz. Törenler ve müzik olmazsa, cezaların da bir anlamı kalmaz. Cezaların anlamı kalmazsa, halk arasında huzursuzluk baş gösterir, insan elini ayağını nereye koyacağını bile bilemez. Bu nedenle Üst İnsan bir kelime kullanıyorsa bunun mutlaka bir nedeni vardır, sözler mantıklı bir bütün oluşturur ve anlaşılır. Üst İnsan kelimelerin kullanımında muğlaklığa izin vermez .

Konfüçyüs, bu ilke ile toplumdaki insanların sosyal statülerine göre birbirine nasıl davranmaları gerektiğini aktarmış, bireylerin eğitim statülerine uygun şekilde göreve getirilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Gu ise Konfüçyüs’ün bu ilkesini temel alarak nezaket bağlamında sosyal statüye uygun şekilde konuşma yapmanın önemine değinmiştir (1990: 238). Gu’ya (1990: 238) göre bu hitap biçimi esas alındığında, bir hizmetkâr kendisinden söz ederken köle anlamına gelen “núcái (奴才)” ifadesini kullanmalı, efendisine ise “efendi, sahip” anlamına gelen “dàrén (大人) veya zhǔ rén (主人)” ifadeleri ile hitap etmelidir.

Törenler Klasığı içerisinde verilmek istenen ahlak kurallarında da yine saygı ve nezaket kavramları dikkat çekmektedir. Törenler Klasığı (lǐjì, 礼记)’nin girizgâhında “*Ahlak kurallarının özü şudur ki: Her zaman her şeyde saygılı olunmalı. Ağırbaşlı, ince düşünceli görünmeli ve sakin konuşulmalıdır. Bunları yapmak kişiyi huzura ulaştıracaktır.*”⁹ sözlerinin bulunması da bu tezi kanıtlar niteliktedir. Zhou döneminden itibaren süregelen bu ahlak kurallarının Konfüçyanizm ile birlikte daha geniş kitlelere ulaşması, Çinlilerin saygı ve nezaket ilkelerinin şekillenmesini sağlamıştır. Bu nezaket ilkelerinde ise öz küçümseme, mütevazı (kibar) dil ve saygı dili daha belirgin bir yere sahip olmuştur.

⁷ Pan ve Kadar (2011: 1525), Konfüçyanizm’i “din” olarak adlandırmak yerine “felsefe” olarak tanımlamayı tercih ettiklerini, felsefe olarak tanımlarken de Konfüçyanizm ile kastettiklerinin aile, toplum ve devlet içindeki uyumu korumayı amaçlayan bir ahlaki değerler sistemi olduğunu belirtmişlerdir.

⁸ Gu, Konfüçyüs’ün lǐ kurallarını düzenleyerek aslında Zhou dönemindeki kölelik sistemine ve sosyal hiyerarşik düzene atıfta bulunduğunu vurgulamaktadır (Gu, 1990: 238).

⁹不敬，儼若思，安定辭。安民哉！ (Konfüçyüs, t.y./ 2023)

Antik dönemlerde dikkat edilmesi gereken mühim hususlardan biri olan ahlak ve görgü kuralları, çağın değişimiyle birlikte yerini farklı nezaket kurallarına bırakmıştır. Bu nedenle eski dönemlerde kullanılan saygı ve nezaket ifadeleri de doğru orantılı olarak gelişerek değişime uğramıştır. Hatta Pan ve Kadar, “Historical vs. Contemporary Chinese Linguistic Politeness” başlıklı çalışmalarında geçmişten günümüze kadar Çin’deki nezaket tarihini karşılaştırmalı olarak incelemişler ve çağdaş döneme geçerken Çince’de var olan binlerce saygı ifadesinin artık kullanılmadığını ortaya koymuşlardır (Pan & Kadar, 2011). Bunun sebebini ise 1840’larda Çin’in Avrupa devletleri tarafından sömürgeleştirilmesine bağlamışlardır. Sömürgeleştirme döneminde batılı devletler tarafından küçümsemenin Çin medeniyetinin geleneksel dil yapısı modernleşme çerçevesinde yeniden düzenlenmiş, bunun sonucunda ise Çin dili kademe kademe bu modernleşmeye ayak uydurmaya başlamıştır.¹⁰ Pan ve Kadar, bu değişimi sömürgeleştirme sonrası (postcolonial) dönemin etkisi olarak açıklamakta ve bu dönemde dil yapısı itibarıyla tarihsel olarak bu kadar büyük ve net bir değişime uğrayan başka bir dil bulunmadığını vurgulamaktadır (Pan & Kadar, 2011). Fakat Gu (1990) çağdaş döneme geçilmesi ile birlikte¹¹ saygı diline ait bazı ifadeler geçerliliğini yitirse de toplumsal ilişkilerde öne çıkan dört temel nezaket kavramının bozulmadan günümüze kadar geldiğine vurgu yapmaktadır: 1) Saygılı olmak 2) Mütevazı olmak 3) Sıcakkanlı Davranmak 4) Zarafet. Burada saygılı olmak ile kasıt, diğerlerinin yüzüne veya statüsüne yönelik takdir ve hayranlık göstergesidir. Alçakgönüllü olmak ile öz küçümseme ifade edilmek istenmektedir. Sıcakkanlı olmak, kişinin diğerlerine karşı ince, nazik ve misafirperver olmasını; zarafet ise kişinin diğerlerine karşı olan tutumunu belirtmektedir (Gu, 1990).¹² Gu’ya (1990: 240) göre nezaketli davranmak için bu ilkelerin hepsini birden uygulamak gerekmemektedir. İlkelerden herhangi birini kullanmak dahi Çince’de nezaket göstergesi olarak kabul edilmektedir.

3. Gu Yueguo (1990, 1992) Tarafından İleri Sürülen Nezaketi İlkeleri

3.1. Öz Küçümseme İlkesi (贬己尊人准则)

Törenler Klasığı’nin (礼记) Quli Shang (曲礼上) bölümünde geçen “*Kendin hakkında mütevazı olup diğerlerine saygı göster*” sözü doğrultusunda şekillenmiştir (Konfüçyüs, Liji, t.y./2023).¹³ İlkeye göre; karşılıklı iletişim esnasında konuşmacı kendisinden bahsederken

¹⁰ Fidan (2011), “Çin Dili” adlı çalışmasında, Çin dilinin gelişimini dört dönem altında incelemiştir: Eski Çince (M.Ö. 771-M.Ö. 220), Orta Çince (220-960), Erken Modern Çince (960-1900) ve Modern Çince (1900-...). Erken Modern Çince olarak adlandırılan dönemin sonlarına doğru (19. yüzyılın ortalarında), Batılı güçler karşısında yenilgiye uğrayan Qing Hanedanlığı, Japonya’da Meiji reformlarıyla başlayan modernleşmenin de etkisiyle dil alanında yenileşme hareketlerini başlatmıştır (Fidan, 2011: 7) Modern Çince olarak adlandırılan dönem ise Çin Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından dilde yapılan birçok reformla ulaşılan son evredir. 1911 yılında Çin Cumhuriyeti Pekin Hükümeti ulusal dili (guoyu, 国语) geliştirerek klasik yazı dilini konuşma diline çevirmek için çalışmalar yürütmüştür (Zhou, 1986: 7). 1913 yılında 88 uzmanın oluşturduğu bir komisyon toplantı yaparak komisyon tarafından seçilen 6500 karakter için fonetik alfabe oluşturmuştur. Bu alfabe ise Zhuyin Zimu (注音字母) adı verilmiştir. Çalışma, 1919 yılında Guoyin Zidian (国音字典) ismi ile yayımlanmıştır. Ancak bu çalışmada Güney-Kuzey lehçeleri arasındaki farklılıklardan dolayı ortak bir telaffuz oluşturulamaması nedeniyle akabinde ünlü dilbilimci Zhao Yuanren (赵元任) tarafından Pekin lehçesini temel alan yeni bir telaffuz sistemi (Zhuyin Fuhao, 注音符号) geliştirilmiştir. 1932 yılında bu çalışma, Çin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Guoyin Changyong Zihui (国音常用字汇) adı ile basılmıştır. Böylelikle ilk versiyon yürürlükten kaldırılmıştır. 1949 yılında Mao Zedong önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte dil devrimi yapılması neticesinde 1955 yılında bu konu üzerine Pekin’de iki büyük toplantı düzenlenmiştir. Toplantının sonucunda ortak dil anlamına gelen “国语 (Guóyǔ)” sözcüğü yerine “普通话 (Pǔtōnghuà)” sözcüğü kullanılmaya başlamıştır. 1958 yılında ise Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yeni bir transkripsiyon ve telaffuz sistemi uygulamaya koyulmuştur (Fidan, 2011: 7-8).

¹¹ Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulması (1949) kastedilmektedir.

¹² Törenler Klasığı’nde yer alan bu kavramlar, günümüze kadar nesilden nesle aktararak gelmiştir (Gu, 1990: 240).

¹³夫礼者，自卑而尊人。

kendi seviyesini dinleyicinin seviyesinin daha altına koymaktadır. Saygı göstergesi olarak da dinleyicinin seviyesini üste çıkarmaktadır. Örneğin Çin toplumunda bir kişi kendi evlatlarından bahsederken küçük oğlan (xiǎozǐ, 小子) veya küçük kız (xiǎonǚ, 小女) ifadelerini kullanırken, dinleyicinin evlatlarından bahsederken saygı göstergesi olarak “oğlunuz” manasına gelen “lǐnglǎng (令郎)” veya kızınız manasına gelen “lǐng’ài (令爱)” ifadelerini kullanmaktadır. Yine konuşmacı dinleyicinin babasından söz ederken “babanız” anlamına karşılık gelen “lǐngzūn (令尊)”; dinleyicinin annesinden söz ederken “anneniz” anlamına karşılık gelen “lǐngtáng (令堂)” veya “lǐngcí (令慈)” ifadelerini kullanmayı tercih etmektedir (Zhongguo Shehui Kexueyuan Yuyan Yanjiusuo, 2012).

Konuşmacı dinleyicinin soyadını sorarken “Sizin değerli/ saygın soyadınız nedir?” manasına karşılık gelen “Nín guìxìng? (您贵姓?) veya “Nín zūn xìng? (您尊姓?)” ifadelerini kullanarak dinleyiciyi yüceltmektedir. Bu soruya karşılık verirken saygı göstergesi olarak kendini daha alt seviyeye koyarak cevap vermektedir: “Küçük kardeşinizin soyadı Li. (“Xiǎodì xìng Lǐ. 小弟姓李。)” veya “Benim değersiz soyadım Li. (Jiàn xìng Lǐ. (贱姓李。)) (Gu, 1990: 247).

“Ziyaret etmek” kelimesi üzerine bir örneklendirme yapılacak olursa; konuşmacı dinleyiciyi ziyarete gittiğinde bu ziyaret kendisi tarafından “bàifǎng (拜访), bàihuì (拜会), bàiwàng (拜望), bàijiàn (拜见)” sözcükleri ile ifade edilmektedir. Ancak konuşmacı iade-i ziyaretten söz ederken “huíbài (回拜)” ifadesini kullanarak dinleyicinin konumunu yine üste çıkarmaktadır (Gu, 1990: 247)

Çince konuşmacının muhatabını övmesi durumunda muhatabın bu övgüyü kabul etmesi ise hoş bir davranış değildir. Böyle bir durum karşısında muhatap şu ifadeleri kullanabilir:

1) Estağfurullah!	Nǎlǐ nǎlǐ! (哪里哪里!)
2) O sizin teveccühünüz.	Nín guòjiǎng le! (您过奖了!)
	Miù zàn le! (谬赞了!)
3) Ben bu övgüye layık değilim.	Bù gǎndāng! (不敢当!)
4) Benim daha çok eksikim var.	Wǒ zuò dé hěn bù gòu. (我做得很不够。)
	Wǒ hái chà dé yuǎn ne! (我还差得远呢!)

Ancak batı kültürünün de etkisiyle günümüzde Çince nadir de olsa övgüyü teşekkür ile kabul eden ifadeler görülmeye başlanmıştır.

Örneğin;

1) Böyle söylediğin için teşekkür ederim.	Xièxiè nǐ zhème shuō! (谢谢你这么说!)
2) İltifatın için teşekkür ederim.	Xièxiè nǐ de chēngzàn! (谢谢你的称赞!)
3) Beni bu şekilde gördüğün için teşekkür ederim.	

Xièxiè nǐ kàn dào le zhè yīdiǎn. (谢谢你看到了这一点。)

3.2. Selamlaşma/ Hitap İlkesi (称呼准则)

Muhataba uygun şekilde hitap edilmesi gerektiğini vurgulayan ilkedir. Çince de diğer dillerde olduğu gibi hitap açısından saygı ifadesi olarak genellikle “siz” anlamına gelen “nín, 您” ifadesi kullanılabilir. Bunun dışında Çin kültüründe farklı hitap biçimleri bulunmakla birlikte bu konuda belli ölçütler de gözlenmektedir. Çince hitap ifadeleri genellikle cümlenin başına getirilmektedir. Bu hitap biçimi, hitap edilen kişinin statüsünü ve kimliğini tanımlamaktadır. Dolayısıyla nezaket bağlamında önemli bir yer teşkil etmektedir. Örneğin; bu ölçüt alt-üst ilişkilerine ya da yaş olarak büyüklüğe ve küçüklüğe göre farklılıklar göstermektedir. Çin toplumunda yaşça küçük kişilerin yaşça büyük kişilere isimleriyle seslenmesi kaba bir davranıştır. Bir öğrencinin öğretmenine, bir hastanın doktora, bir memurun kıdemli bir memura ismiyle seslenmesi de doğru bir davranış değildir. Çinliler sokakta karşılaştığı birine seslenirken dahi “amca, teyze, beyefendi, hanımefendi” gibi hitap ifadeleri kullanmayı nezaket ifadesi olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Gu, dilbilim kuramlarına göre Çağdaş Çincedeki hitap ifadelerini konuşmacı ve dinleyici arasındaki ilişkiye bağlı olarak kategorilere ayırmaktadır: 1) Akraba olan/olmayan 2) Mevkii olarak üstün olan/olmayan 3) Meslek olarak üstün olan/olmayan 4) Tanıdık olan/olmayan 5) Meslektaş olan/olmayan 6) Aile ferdi olan/olmayan 7) Kadın/erkek 8) Genç/yaşlı 9) Resmi olan/Gayri resmi olan 10) Toplum içinde/ aile içinde (1992).

Çince selamlaşma, insanlar arasındaki sosyal ilişkiyi temsil etmektedir. Selamlaşmada yapılan küçük bir hata insanlar arasındaki iletişimde sorunlar yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle iletişimin muntazam bir şekilde ilerleyebilmesi için selamlaşmada nezaket kuralları dikkate alınmalıdır. Örneğin; Çin’de yaşça büyüklere ve küçüklere hitap ederken “lǎo/xiǎo +soy isim” biçimi temel alınabilir. Çocuklara seslenirken ise “küçük dostum” anlamına gelen “xiǎo péngyǒu (小朋友)” ifadesi kullanılabilir. Ancak politik bakımdan üstün olan büyükelçinin eşiyile selamlaşırken, gündelik hayatta selamlaşmada kullanılan ifadeler yerine,¹⁴ “Dàshǐ fūrén nín hǎo! (大使夫人您好!)” ifadesinin kullanımı tercih edilmelidir. “Fūrén” kelimesi nezaket bağlamında “eş” anlamına gelen bir sözcüktür (Gu, 1992: 12).

Çince yaygın olarak kullanılan hitap biçimleri şunlardır:

1) Devrim döneminde Çin’de hitap biçimi olarak “yoldaş” anlamına karşılık gelen “tóngzhì, 同志” ifadesinin kullanımı yaygınlaşmıştır. “Tóngzhì”, Çince kelime anlamı olarak “ortak bir ülkü için çabalayan kişi veya insanların birbirleri için kullandıkları hitap biçimi” anlamlarına karşılık gelmektedir (Zhongguo Shehui Kexueyuan Yuyan Yanjiusuo, 2012: 1307). Türkçede ise “aynı yolda yürüyen, aynı ülküyü taşıyanlardan her biri, bu ülkü uğrunda iş birliği yapan kimse” anlamı taşımaktadır (Güler, 2019). “16. yüzyıldan itibaren Osmanlı’da Kuzey Afrika’daki Garp ocaklarında görev yapan askerler ve memurlar için de bu hitap biçimi kullanılmıştır. Bununla birlikte “yoldaş”, yarıçeriler arasında mensubiyet bağına da ifade etmektedir” (Güler, 2019). Çin’de de orduda başlayan bu hitap biçimi, devrim sırasında devletin tüm kurumlarına, hatta işletmelere kadar yayılmıştır. Siyasi partiler tarafından kullanıldığında siyasi bir mana taşısa da “tóngzhì” bu dönemde eşitlik kavramını tam anlamıyla

¹⁴ Elçinin eşini tanıtırken konuşma dilinde sıkça kullanılan ve “eş” anlamına gelen “lǎopó (老婆)” hitabı tercih edilmemelidir.

yaşatmış ve unvanı ne olursa olsun herkes “tóngzhì” hitabı ile çağrılabilmiştir (Li, 2015).

2) Doktor, hemşire, avukat, öğretmen gibi meslek sahip olan kimselere seslenirken Çince “soy isim + meslek unvanı” hitap biçimi kullanılmaktadır.

Örnek: Wang Doktor (Wáng yīshēng, 王医生), Xu Hemşire (Xú hùshì, 徐护士), Song Avukat (Sòng lǜshī, 宋律师), Li Öğretmen (Lǐ lǎoshī, 李老师)...

3) Konuşmacı tanımadığı bir kişiye seslenirken “amca, teyze, beyefendi, hanımefendi” gibi hitap ifadeleri kullanılabilir. Shūshu (叔叔), āyí (阿姨), xiǎohuǒzi (小伙子), xiǎojiě (小姐).

4) Klasik Çince “xiānshēng (先生) veya “nǚshì” (女士) gibi hitap biçimleri, günümüzden farklı olarak öğretmenlere yönelik saygı hitabı olarak kullanılmıştır. Ancak “Yeni Kültür Hareketi”nden sonra Çin’de batı kültürünün özümsemesi sonucunda “xiānshēng” ifadesi yalnızca erkekler, “nǚshì” ifadesi ise sadece kadınlar için kullanılmaya başlanmıştır (Li, 2015: 15). Batıdan esinlenen bu hitap biçimlerinden “xiānshēng”, Türkçede “Bay”, İngilizcede “Mr.,” “nǚshì” ise Türkçede “Bayan”, İngilizcede “Miss. veya Mrs.” saygı hitaplarına karşılık gelmektedir.

5) Çince yaşça büyük kişilere saygı göstermek için genellikle “soy isim+ lǎo (老)” hitap biçimi tercih edilmektedir. Örneğin; Wú Lǎo (吴老), Zhāng Lǎo (张老). “Lǎo” hitabı yine Türkçede “Bay” anlamına karşılık gelmektedir (Li, 2015: 15).

6) Antik dönemlerden itibaren aile ve kan bağına oldukça önem veren Çinliler, aynı Türkler gibi zengin akrabalık hitaplarına sahip toplumlardan biridir. Çince kişinin anne tarafı için kullandığı akrabalık hitapları ile baba tarafı için kullandığı hitaplar farklılık göstermektedir. Yine kişinin kendi ailesi ve eşinin ailesi için kullandığı hitaplarda da çeşitlilik gözlemlenmektedir. Örneğin, bir çift, aile büyüklerinden bahsetmek istediğinde kadın kocasının babası için “kayınpeder” anlamına karşılık gelen “gōnggōng (公公)”, annesi için “kayınvalide” manasına gelen “popo (婆婆)” hitap ifadelerini kullanacaktır. Ancak konuşmacının kayınpederini ve kayınvalidesini kendi ailesinden biri olarak görmesi halinde, konuşmacı kendi ailesi için kullandığı “baba (bàba, 爸爸)”, “anne (māmā, 妈妈)” gibi hitap biçimlerini kocasının ailesi için de kullanabilmektedir (Li, 2015: 15).

7) Çince saygı dilinde konuşmacı, dinleyicinin akrabalarından bahsederken saygı hitabı olan “ling (令)”¹⁵ ifadesini kullanmayı tercih etmektedir. Örneğin; lingzūn (令尊¹⁶), lingtáng (令堂), lingyuè (令岳), lingláng (令郎), ling’ài (令爱)...¹⁷

8) Çince saygı dilinde muhatabın davranışlarına yönelik ifadelerden bahsederken bu ifadelerin başına “sizin” anlamına gelen “huì (惠), “chuí (垂)” veya “cì (赐)” gibi saygı hitapları getirilmektedir (Li, 2015: 15). Örneğin; “teşrifiniz” manasında huìgù (惠顾), “hediye ettiğiniz”

¹⁵ Muhatabın akrabalarından ya da muhatabla alakalı kişilerden bahsederken kullanılan saygı ifadesi (“Ling”, 2023).

¹⁶ Çince atalarına, yaşça büyük kişilere saygı hitabı olarak “zūn (尊)” ifadesi kullanılmaktadır. Akranlar veya gençler için ise saygı ifadesi olarak “xián (贤)” hitabının kullanımı tercih edilmektedir (Li, 2015: 15). Örneğin; kardeşiniz veya arkadaşınız manasında xiándì (贤弟), xiánzhī (贤侄), xiánqì (贤契) ifadeleri kullanılabilir (Li, 2023).

¹⁷ Öz küçümseme ilkesinin bulunduğu bölümde Türkçe karşılıkları verilmiştir. Bu hitap biçimlerinin “Öz Küçümseme İlkesi”nde de ele alınması ve iki ilke arasındaki benzerlik bazı araştırmacılardan tarafından eleştirilen hususlardan biri olmuştur (Zhou & Zhang, 2018).

manasında “huìzèng (惠贈)”, ilginiz, alakanız” manasında “chuí’ài (垂愛)”, öğrettikleriniz manasında “cìjiào (賜教)” ifadeleri kullanılabilir.¹⁸

9) Saygı dili bağlamında konuşmacı kendisinden bahsederken “bì (敝)”, “bǐ (鄙)” veya “xiǎo (小)” hitaplarını kullanmayı tercih etmektedir. “Ben” anlamına gelen bu hitap ifadeleri konuşmacıyı dinleyiciden daha alt konuma yerleştirerek “öz küçümseme ilkesi” doğrultusunda da kullanılmaktadır. Örneğin; “benim soyadım” manasında “bì xìng (敝姓)”, “bendeniz” manasında “bǐ rén (鄙人)”, “küçük kardeşiniz” manasında “xiǎodì (小弟)” kullanılabilir.

3. Zarafet İlkesi (文雅准则)

Gu’nun (1992) tabiriyle bir kişi kabaysa ve müstehcen bir dil kullanıyorsa toplum tarafından “nezaketten yoksun, eğitimsiz” biri olarak görülmektedir. Ancak kişi nazik bir dille konuşuyorsa, o nezaketi bilen biridir. Bu nedenle de nezaket genellikle eğitimle birlikte anılan bir unsurdur. Gu’nun (1992) zarafet ilkesi, argo kelimelerin ve ifadelerin yasaklandığı, kaba ve doğrudan söylemlerin daha az kullanıldığı, doğrudan söylemler yerine konuşmada örtmece sözlere (dolaylı anlatım) daha fazla yer verildiği nazik konuşma biçimini kapsamaktadır.

Gu (1992: 13) çalışmasında kibar ve kaba dil ayrımını net bir şekilde anlatmak için şöyle bir örneklendirmeye başvurmuştur:

A, B'nin gitmesini istemekte ve B'ye bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

Kibar dil:

A: *Üzgünüm, hala yapacak işim var.*

A: *Duìbùqǐ, wǒ hái yǒushì. (对不起, 我还有事。)*

Kaba dil:

A: *Defol git!*

A: *Gǔndàn! (滚蛋!)*

Yine konuşmacının muhatabı ile konuşurken “*Yapacak başka bir işin var mı?*”, “Zaman doldu”, “Gitmen gerek”, “Gitsene”, “Çık git” gibi ifadeler kullanması zarafet ilkesine ters düşen durumlardan biridir (Gu, 1992: 13). Bu nedenle konuşmacı muhatabın gitmesini isterken örtmeceli bir dil kullanarak kişinin oradan uzaklaşmasını sağlamalıdır. Mesela bu durum karşısında nezaket dili olarak “*Üzgünüm, bugün işim çok. Senin işin varsa gidebilirsin. Beni beklemene gerek yok.*” gibi ifadeler tercih edilebilir.

Gong (2006) çalışmasında Gu’nun (1992) bu ilkesini anlatmak için kütüphaneci örneğini kullanmıştır. Gong’a göre; hizmet sektöründe bulunan bir kütüphanecinin statüsüne ve kurallara uygun bir şekilde doğru, nezaketli ifadeler kullanması okuyucuyu kendisine çekecektir.

Gong’a (2006) ‘a göre; bu ilke bağlamında kütüphanecinin kullanması gereken ifadeler şunlar olabilir:

¹⁸ Bu hitap biçimi yine “Öz Küçümseme İlkesi” ile bağlantılıdır.

1) Konunun ne olduğunu sorabilir miyim? Nasıl yardımcı olabilirim?

Qǐngwèn nín yǒu shé me shìqíng? Wǒ néng gòu bāngzhù nǐ ma?

请问您有什么事情? 我能够帮助你吗? (Gong, 2006: 2)

2) Şu an çok fazla kişi var. Herkesten sabırla beklemesini rica edeceğim. En kısa zamanda tüm öğrencilerimize prosedürlerin tamamlanması için yardımcı olacağız. Çok fazla zamanınızı almayacağız.

Xiànzài rén tǐng duō de, máfan dàjiā nàixīn dì děng yīxià, wǒmen yīdìng jǐnkuài bāng tóngxuémen bàn hǎo shǒuxù, bù huì dāngē tóngxuémen tài duō de shíjiān.

现在人挺多的, 麻烦大家耐心地等一下, 我们一定尽快帮同学们办好手续, 不会耽搁同学们太多的时间。 (Gong, 2006: 2)

Yine hizmet sektöründe zarafet ilkesinin kullanımına sıkça rastlanmaktadır. “Hoş geldiniz! (*Huānyíng guānglín! 欢迎光临!*)”, “Lütfen içeri buyurun. (*Qǐng jìn! 请进!*)”, “Kimi aramıştınız? (*Qǐng wèn nín zhǎo shéi? 请问您找谁?*)”, “Yardım edebileceğim bir şey var mı? (*Yǒu méiyǒu shénme shìqíng wǒ kěyǐ bāngmáng de? 有没有什么事情我可以帮忙的?*)”, “Çok özür dilerim. Sizi beklettim (*Bù hǎoyìsi, ràng nín jiǔ děng le! 不好意思, 让您久等了!*)” vb. ifadeler hizmet sektöründe geçen nezaket diline örneklerdendir.

4. Ortak Payda İlkesi (求同准则)

İletişim esnasında konuşmacı ve dinleyicinin eşit bir şekilde ihtiyaçlarının karşılandığı, uyum içerisinde sürdürülen nazik konuşma biçimidir. Geleneksel Çin kültüründe “yüz” kavramına verilen önem aşikârdır. Gu (1992: 13), ortak payda ilkesini, Çincedeki “yüz” kavramları ile eşleştirmektedir. Çince “yüz” kavramı ile eşleştirilen ifadeler “Yüzü olmak” manasında “yǒu liǎn (有脸)”, “yüzünü göstermek” manasında “lòu liǎn (露脸)”, “onurlandırmak” manasında “shǎng liǎn (赏脸)”, “yüzü kalmamak, itibarını kaybetmek” manasında “diū liǎn (丢脸)”, “yüzü yok” manasında “méi liǎn (没脸)”, “yüzünün derisi kalın, utanmayı arlanmayı bilmez” manasında “liǎnpí hòu (脸皮厚)” ifadeleri örnek gösterilebilir (Gu, 1992: 13). Bununla birlikte Çince yine “yüz” kavramı ile ilgili “yüzünün akıyla çıkmak” manasında “yào miànzi (要面子)”, “saygı göstermek” manasında “gěi miànzi (给面子)”, yüzüne karşı saygı göstermek/ göstermemek manasında “miànzi shàng guò dé qù/guò bu qù (面子上过得去 / 过不去)”, “saygılı/saygısız” manasında “miànzi dà / xiǎo (面子大 / 小)” ifadeleri bulunmaktadır (Gu, 1992).

Gu (1992), pragmatik bir bakış açısıyla, “miàn (面) ve liǎn (脸)” sözcüklerini genellikle azarlama, eleştiri, suçlama, davet ve istek ifadeleri ile ilişkilendirmektedir. Ortak payda ilkesi esas alındığında karşılıklı iletişim esnasında konuşmacı dinleyicinin yüzüne yönelik eylemlerinde daha dikkatli olmalıdır. Çünkü yüzü tehdit edici bu eylemler hem konuşmacının hem de dinleyicinin yüzünü tehlikeye sokabilmektedir. Dolayısıyla ortak payda ilkesinin devreye girmesiyle birlikte konuşmacı hem kendi yüzünü hem de dinleyicinin yüzünü koruyacaktır. Gu’ya (1992: 13) göre nezaket, konuşmacı kendi yüzünü veya diğerlerinin yüzünü korumayı dikkate aldığı anda faydalı bir araç haline gelmektedir. Mozi’nin “Birliği

Korumak (Shàng tóng, 尚同)” ilkesi ile bağdaştırılan ortak payda ilkesinde konuşmacı ve dinleyici farklı kişilik özelliklerine sahip olmasına rağmen birbirine saygı göstermeli, iletişim esnasında öncelikle ortak noktalara odaklanmalı, sonra farklılıklara, beğenilmeyen, eleştirilmek istenen noktalara değinmelidir (Gu, 1992).

Gu (1992) çalışmasında bu ilkeye yönelik bir örnek vermezken, Gong (2006), Gu Yueguo'nun nezaket ilkelerinin kütüphanedeki okuyucuların hizmetinde uygulanmasına dair yaptığı çalışmada konuya şu şekilde dikkat çekmiştir:

Okuyucuya hizmet verirken onu incitmek için okuyucunun kusurlarına veya fiziksel özelliklerine gülmek gerekmektedir. Okulumuzun etnik ulus okulu olması sebebiyle okulumuzda Zhuang etnik ulusundan birçok öğrenci bulunmaktadır. “Zhuang” ağzından etkilenen bu öğrencilerin Çince telaffuzları düzgün olmamakla birlikte anlaşılır da değildir. Biz bu durumu genellikle “jiāzhuàng (夹壮)” olarak adlandırmaktayız. Kütüphaneciler bu okuyuculara (Zhuang etnik ulusundan gelen) hizmet verirken onlara gülmemeli, konuşmalarını taklit ederek onlarla alay etmemeli, onları incitmemeli, sabırla dinlemeli, onların yavaş konuşmasına izin vermeli ve “Acele etme (bù yào jǐn, 不要紧)”, “Önemli değil (méi guānxi, 没关系)”, “Bir defa daha tekrar edebilir misin? (kěyǐ zài shuō yī biàn ma, 可以说一遍吗)” vb. ifadeler kullanarak onları teşvik etmelidir. Bu sözler okuyucuyu cesaretlendirerek rahatlatacaktır (Gong, 2006: 2-3).

Gong (2006)'un verdiği örnekten de anlaşılacağı üzere, Ortak Payda İlkesi'nde dikkat edilmesi gereken nokta konuşmacının dinleyicinin yüzüne yönelik söylediği sözlerdir. Konuşmacı, söylediği sözlerin dinleyicinin duygularını incitmemesine bilhassa özen gösterilmelidir. Dolayısıyla konuşmacı tarafından dinleyiciye yönelik ifadeler itinayla seçilmeli, sözlerde alaya yer verilmemelidir.

5. Ahlak, Söz ve Davranış İlkesi (德言行准则)

Leech tarafından ortaya koyulan nezaket kuramında bulunan “Düşüncelilik İlkesi”nde “Ötekine bedeli en aza indirgemek” ve “Ötekine faydayı en üste çıkarmak” kıstasları uygulanmaktadır. Gu tarafından (1992) ileri sürülen “Ahlak, Söz ve Davranış İlkesi” de Leech'in ilkesiyle benzer özellikler taşımaktadır. Gu (1992: 14), bu ilkenin Konfüçyanizm'de önemli bir yer tutan söz, ahlak ve eylem kavramlarıyla yakın bir ilişki içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Bu tezini ise “Konuşmalar” kitabı “Xiàn wèn, 宪问” bölümünde geçen sözlerle desteklemiştir:

Konfüçyüs der ki: Beyliğin (devletin) siyaseti Yol'a uygunsa (iyi ve parlaksa), sözler ve davranışlar da samimi olur; beyliğin (devletin) siyaseti Yol'a uygun değilse (kötü ve karanlıksa) davranışlar samimi, sözler ihtiyatlı olur (Konfüçyüs, 2017: 107).

Konfüçyüs der ki: Erdemli kişilerin bilinen sözleri olur, ancak her bilinen sözü olan kişi mutlaka erdemli olmayabilir. Erdemli kişi cesurdur ama her cesur insan mutlaka erdemli olmayabilir (Konfüçyüs, 2017: 107).

Törenler Klasığı Za Ji Bölümü'nde (礼记·杂记) yine ahlak, söz ve davranışlar arasındaki ilişki net bir şekilde ortaya koyulmuştur:

Erdemli insan üç şeyden kaygı duyar: Kendisinin daha duymadığı bir bilgiyi hiç duyamayacağından, bilgiyi edindiğinde kavrayamayacağından, kavradıktan sonra ise bu bilgiyi kullanamayacağından endişelenir. Erdemli insan beş şeyden utanç duyar: Erdemli

insanın belli bir mevkide bulunup da söyleyecek bir sözü olmaması ayıptır. Erdemli insanın sözü olup da sözlerini uygulayamaması ayıptır. Erdemli insanın edindiği şeyleri kaybetmesi ayıptır. Erdemli insan çok toprağa sahip olup toprağa az emek veriyorsa ayıptır. Halk her şeyi eşit bir şekilde paylaşırken erdemli kişi kendisine bir pay daha fazla alıyorsa bu da ayıptır (Konfüçyüs, t.y./2023).

Gu (1992), bu ilkeyi konuşmacı ve komşusu arasında geçen bir diyalogla örneklendirmektedir:

A: Ben senin için tavuk alırım.

Jiǎ: Jī wǒ bāng nǐ mǎi.

甲: 鸡我帮你买。

B: Olur mu ki? Sana zahmet olur. Postaneye gideceğini söylememiş miydin?

Yǐ: Xíng ma, tài máfan nǐ le. Nǐ bùshì yào dào yóujúù qù ma?

乙: 行吗, 太麻烦你了。你不是要到邮局去吗?

A: Sorun değil. Bisikletin sepetine koyarım. Hiç zahmet olmaz.

甲: 顺便。放在车筐里, 又不费事。

Jiǎ: Shùnbiàn. Fàng zài chēkuāng lǐ, yòu bù fèishì.

B: O zaman çok teşekkür ederim.

Yǐ: Nà tài xièxiè nǐ la.

乙: 那太谢谢你啦。

Üstteki diyalogda konuşmacı “senin için tavuk alırım” diyerek komşusuna faydayı üstte çıkarmaktadır. B'nin bu duruma karşılık doğrudan “tamam al, çok iyi olur” dememesi, B'nin nezaketli bir dil kullandığını ve kendine yararı en aza indirdiğini göstermektedir. Şöyle ki ortak payda ilkesi temel alındığında dinleyici, sadece kendi menfaatini düşünmeyerek konuşmacının da menfaatini gözetmektedir. Çin kültüründeki nezaket ilkeleri gereğince diyalogun bu biçimde ilerlemesi olağandır. Bir Çinli kendisine yardım teklif edildiğinde daveti hemen kabul etmekten ziyade konuşmacıya zahmet vermemek için teklifi öncelikle geri çevirecektir. Konuşmacı ise bu durum karşısında teklifinde ısrarcı olarak ona zahmet olmayacağını dinleyiciye aktaracaktır.

Gong (2006: 3), bu ilkeyi açıklarken “Başkalarından saygı ve övgü beklemenin insan psikolojisinin temel ihtiyaçlarından biri olduğunu, psikologlara göre herkeste aşağılık kompleksi olmasından kaynaklı olarak insanların az ya da çok diğerlerinin onları övmesinden hoşlandıklarını, övülmenin insanı iyi hissettirdiğini ve karşılıklı iletişimi güçlendirdiği” tabirini kullanmıştır. Ayrıca Gong (2006) iletişim esnasında konuşmacının birazcık zahmet çekmesi karşılığında saygının hissedilebileceğinin altını çizmiştir. Örnek olarak; çalışmasında kütüphanecilerin, kitap bilgisi vermek isteyen okuyucuları doğrudan Yazı İşleri Birimi'ne yönlendirmesini vermiştir. Okuyucu aslında iyi bir niyet ile kütüphaneciye yaklaşırken kütüphanecinin onu muhatap almaması ve doğrudan Yazı İşleri Birimi'ne yönlendirilmesi okuyucuyu gücendirecektir. Ancak kütüphaneci bunun yerine “Verdiğiniz bilgiler çok kıymetli. Hepsini not ettim. Bunları Yazı İşleri Birimi'ne iletteğim”, “Verdiğiniz destekten dolayı teşekkür ederiz.”, “Başka önerileriniz de olursa lütfen bizimle irtibata geçin” gibi daha nezaketli

ifadeler kullanmayı tercih ederse okuyucu hem kendini daha iyi hissedecek hem de kütüphaneci ile arasında dostane bir ilişki kurulacaktır (Gong, 2006: 3).

Yukarıda verilen örneklerde de olduğu gibi Ahlak, Söz ve Davranış İlkesi'nde nazik sözler ve davranışlar etkilidir. Konuşmacı kaba sözlerle kendi ifade etmek yerine dinleyiciye nezaketli bir şekilde yaklaşır, karşılığında dinleyici de konuşmacıya nazik davranacaktır. Eğer konuşmacı dinleyiciye sert bir dille yaklaşır, dinleyici de bu tepkiye karşılık sert bir tutum sergileyecektir. Çin kültüründe nezaket önemli olgulardan biri olmasına rağmen, her toplumda olduğu gibi Çin'de de konuşmacıların bu ilkelerin aksi şekilde tavırlar ortaya koyduğu durumlar olacaktır. Ancak Çince bu gibi durumların utanç verici olarak kabul edilmesi, dinleyicinin konuşmacı için saygısız, kaba biri olduğu izlenimine kapılmasına yol açabilir. Sonuç olarak; Çin toplumunda “yüzü korumak” yani “itibarı korumak” önem arz ettiği için bu tarz durumlara az rastlanmaktadır.

Sonuç

Batılı araştırmacılar tarafından ileri sürülen nezaket kuramları Çin nezaket ilkeleri ile karşılaştırıldığında kadim Çin medeniyetinin kültürünün dil ile iç içe geçtiği bir nezaket dili göze çarpmaktadır. Nezaket dili üzerine araştırma yapan Lakoff (1973, 1975), Leech (1983), Brown ve Levinson'ın (1987) nezaket kuramları, tüm dünyada olduğu gibi Çin'de de dikkat çekmiştir. Çinli araştırmacıların Çince nezaket dili üzerine eğilmesini sağlayan bu kuramlar, batıdaki nezaket ile Çin nezaketinin sıklıkla karşılaştırılmasına yol açmıştır. Bu karşılaştırmada etken olan noktalardan biri büyük ihtimalle kuramların evrensel olarak nitelendirilmesinden kaynaklıdır. Özellikle Brown ve Levinson'ın (1987) yüz kavramı üzerine şekillendirdikleri nezaket modelinin “evrensel”¹⁹ olarak nitelendirilmesi dünya çevresinde nezaket dili üzerine yapılan çalışmaların bu nezaket modeli ile karşılaştırılmasına ve eleştirilmesine sebep olmuştur. Bu konu üzerine araştırma yapan Çinli dilbilim uzmanı Gu (1990), batıdaki kuramları inceleyerek Çin'deki nezaketin ahlak temelleri üzerine kurulduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle Çin nezaketinin Brown ve Levinson'ın nezaket modeline uymadığını vurgulamıştır. Bu tezini savunmak için de Çinliler arasında geçen davet kurallarına yer vermiştir. Gu'ya göre Çin nezaketinde konuşmacının dinleyiciyi davet ederken bu davetinde ısrarcı olması, dinleyicinin konuşmacıya yük olmamak için bu daveti öncelikle reddetmesi, konuşmacının ise bu redde karşılık davetinde ısrara devam etmesi önemli nezaket kurallarındandır. Ancak Brown ve Levinson'ın nezaket modeline göre, davetteki ısrar dinleyicinin olumsuz yüzünü tehdit etmekle birlikte bireyin kişisel haklarına da müdahaledir. Fakat Gu'nun (1990) Brown ve Levinson'ın nezaket modelini sadece Çin'deki davet kuralları ile sınırlandırması ve “yüz” kavramı üzerine derinlemesine araştırma yapmaması “yüz” kavramı üzerine araştırma yapan Çinli dilbilimci Mao (1987) tarafından eleştirilmiştir.

Mao (1994) eleştirisini ortaya koyarken Gu'nun çalışmasında bulunan noksanlıklara dikkat çekmeye çalışmış ve Çin nezaketini kavramak için miânzi ve liân kavramlarının kültürel ve işlevsel açıdan incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Mao (1994) Çin nezaketini öz küçümseme ve ötekine saygı gösterme eğilimi olarak belirleyen Gu'nun bu teorisine de karşı çıkarak ilkeleri standart bir kalıba uydurmak yerine halkın bakış açısına odaklanmak ve

¹⁹ Brown ve Levinson'ın (1987) nezaket kuramı üzerine yaptıkları ve evrensel olarak nitelendirdikleri çalışmanın adı “Politeness: Some Universals in Language Usage (Nezaket: Dil Kullanımında Bazı Evrensel Unsurlar)”dır.

kavramları diğer kültürlerle karşılaştırmak gerektiğine dikkat çekmiştir (1994).

Chen, He ve Hu (2013) ise çalışmalarında Gu'nun (1990) Çin nezaketi için öne sürdüğü ilkeleri incelediklerini ve bu ilkelerle Brown ve Levinson'ın evrensel nezaket modeli arasında bir çelişki olduğuna dair bir şey göremediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Çincedeki rica ifadelerinin Brown ve Levinson'un "Güç" ve "Mesafe" kavramları ile uyduğuna vurgulayarak Gu ve Mao'nun aksi bir fikir beyan etmişler ve bu uyumu öne sürerek Brown ve Levinson'un nezaket modelinin evrensel olduğunu savunmuşlardır (Chen, He & Hu, 2013: 155-156).

Wang ve Zeng (2000), "Yě Tán Lǐmào Yuánzé: Jiān yǔ Gù Yuē Guó Xiānshēng Shāngquè (也谈礼貌原则—兼与顾曰国先生商榷)" başlıklı çalışmalarında, Gu'nun (1992) beş nezaket ilkesini Leech'in nezaket kuramı ile karşılaştırmışlar ve bu konu üzerinde iki soruna odaklanmışlardır: 1) Gu'nun ileri sürdüğü nezaket ilkeleri arasında mantıksal bir tutarlılık bulunmaması. Buna örnek olarak da "Öz Küçümseme" ve "Selamlaşma/ Hitap" ilkelerinin içeriğinin benzerliğini göstermişlerdir. 2) Gu'nun Çin kültürüne ve tarihine uzanan beş nezaket ilkesinin günümüz Çin'inde mevcut olan nezaket olguları hakkında detaylı bir açıklama sunmamasıdır. Çünkü "Öz Küçümseme" ilkesi Çinlilerin geçmişte kullandıkları nezaket ilkelerinden biridir. Günümüzde ise Çinliler nezaket olgularından biri olarak öz küçümsemeyi tercih etmemekte, "diğerlerine saygı göster" ilkesi bağlamında hareket etmektedir (akt. Zhou & Zhang, 2018).

Zhang and Yu (2016) "Hànyǔ Gōngwéi Huíyīng Yǔ "Duìbǐ Gōngwéi" Móshì De Huìhuà Fēnxī (汉语恭维回应语“对比恭维”模式的会话分析)" başlıklı çalışmalarında benzer fikirler ileri sürerek Çin geleneksel kültürünün batının da etkisiyle sürekli olarak değişime uğradığını, modern toplumun "başkalarını yüceltme ilkesi" dışında kendisi için daha nesnel öz değerlendirmeler yaptığını ve "öz küçümseme" ifadelerinin kullanımının zaman içerisinde azaldığını vurgulamışlardır. Bu tezlerine de "Öz Küçümseme" ilkesine göre Klasik Çince "benim ailem" anlamına gelen "hán shè, 寒舍" yerine günümüzde "wǒ jiā, 我家"; "ben, bendeniz" anlamına gelen "bǐ rén, 鄙人" ifadesi yerine "běn rén, 本人" ifadelerinin kullanımını örnek göstermişlerdir (Zhang & Yu, 2016: 614).

Buna benzer şekilde, Zhu'nun (1998: 22) mektuplaşmalarda nezaket üzerine yaptığı "Shūxìn Yǔ Piān Lǐmào Xiànxàng Diàochá (书信语篇礼貌现象调查)" başlıklı çalışmasında mektuplaşma üzerine anket yapılmış, ancak anket sonucunda diğer uzmanların da vurguladığı gibi "Öz Küçümseme" ilkesinin kullanımına rastlanmamıştır. Tüm bu araştırmalar, Gu'nun nezaket ölçütlerinden "Öz Küçümseme" ilkesinin kullanımının yıllar içerisinde azaldığını gösteren kanıtlar olarak görülebilir.

Zhou ve Zhang (2018) ise araştırmacıların Gu'nun nezaket kuramını farklı açılardan eksik veya sınırlı bulması sebebiyle Gu (1990, 1992) tarafından Leech'in ilkeleri temel alınarak şekillendirilen nezaket ilkelerini araştırmacıların önerileri doğrultusunda yeniden gözden geçirmişler ve bu nezaket ilkelerini yeniden formüle etmeye çalışmışlardır.

Aslında yapılan araştırmalarda Gu'nun nezaket ilkeleri farklı açılardan eleştirilmiş olsa da araştırmacıların Gu'nun çalışmasına verdikleri önem ortadadır. Batıdaki bilim insanlarının bulgularıyla karşılaştırıldığında nezaket olgusunun farklı bir perspektifini sergileyen çalışma, Çin nezaketinin kültüre ve dile özgü olduğunu kanıtlamaktadır. Gu'nun nezaket ilkeleri, ilk

başta Brown ve Levinson'ın (1987) nezaket modelinin evrensellik olgusuna bir tepki olarak görülse de esasen Çin nezaketi üzerine yapılan araştırmaların fitilini ateşlemiştir. Gu'nun araştırması sayesinde batı literatürüne Çin nezaket olgusuna dair yeni veriler girmiştir. Elbette ki yeni araştırmalar ile karşılaştırıldığında Gu'nun araştırması ve araştırmada geçen Batıdaki nezaket kuramlarına yönelik eleştiriler sınırlı kalmaktadır. Özellikle, Mao'ın (1994) da vurguladığı gibi Çin nezaketini daha iyi kavramak için miânzi ve liân kavramlarının kültürel ve işlevsel açıdan daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte araştırmada Brown ve Levinson'ın nezaket modelindeki “yüz” kavramı ile Çincedeki “yüz” kavramının ayrıntılı karşılaştırılmasının bulunmaması yine araştırmanın sınırlı kaldığı noktalardan biridir. Gu (1990), Leech'in nezaket kuramının Çin nezaketine daha çok uyum sağladığını söylerken de yine kuramsal açıklamalara çok yer vermemiştir. Ancak yine de tarihe dönüp bakıldığında Gu'nun çalışması Çin nezaket ilkelerini sınıflandırarak ortaya koyan mühim çalışmalardan biri olmuştur.

Bazı araştırmacılar Gu (1990)'nun nezaket kuramında ileri sürdüğü “Öz Küçümseme” ilkesi artık kullanılmadığı için bu ilkenin nezaket kuramına dâhil edilmesini eleştirseler de bu ilkenin varlığı araştırmacılara Antik Çin'deki nezaket kuralları hakkında net bir bilgi sunmaktadır. Ayrıca dilin ve dil kurallarının sürekli olarak yenilendiği düşünüldüğünde bazı nezaket ilkelerinin günümüzde kullanılmaması olağan bir durumdur. Fakat Gu (1990) çalışmasını “Çağdaş Çince Nezaketi İlkeleri” olarak sınırlamasaydı ve nezaket ilkelerini Klasik Çince ve Çağdaş Çince nezaket ilkeleri olarak iki başlık altında toplasaydı belki bu karışıklığı biraz da olsa önleyebilirdi. Kuram karşılaştırmaları, kuramlardaki açıklamaların noksanlıkları ve bazı ilkelerin günümüze uyum sağlayamaması dışarıda bırakıldığında, Gu'nun (1990) çalışması Antik ve Günümüz Çincesinde kullanılan nezaket ilkelerini bilim dünyasına tanıtan ve Çin'deki nezaket ilkelerini özümsemek için kullanılacak önemli başvuru kaynaklarından biridir.

Extended Abstract

When the theories of politeness put forward by Western researchers are compared with the principles of Chinese politeness, a politeness language in which the culture of ancient Chinese civilization is intertwined with the language stands out. The theories of Politeness of Lakoff (1973, 1975), Leech (1983), Brown and Levinson (1987), researched the language of politeness, attracted attention in China as well as all over the world. These theories, which enabled Chinese researchers to focus on the language of politeness in Chinese, have led to frequent comparisons of Western politeness with Chinese politeness. One of the factors in this comparison is probably due to the universal characterization of theories. In particular, the characterization of the politeness model that Brown and Levinson (1987) shaped on the concept of face as "universal" has led to the comparison and criticism of the studies on the language of politeness around the world with this model of politeness. The Chinese linguist Gu (1990) examined the theories of politeness in West and emphasized that politeness in China was founded on moral foundations. Therefore, he pointed out that Chinese politeness does not fit Brown and Levinson's model of politeness. Gu developed Contemporary Chinese politeness principles, which have different characteristics from the Western ones, based on Leech's (1983) principles of politeness in 1990. He collected the principles of politeness in four categories in his study in 1990: The Self-denigration Maxim, The Address Maxim, The Generosity and Tact

Maxims, The Balance Principle. In his study in 1992, he developed these politeness principles and divided them into five: 1) The Self-denigration Maxim 2) The Address Maxim 3) The Refinement Maxim 4) Balance Maxim 5) The Virtues-Words-Deeds Maxim.

In this study, it is aimed to bring the politeness theory put forward by the Chinese linguist Gu Yueguo into Turkish. The fact that it is one of the issues that has not been mentioned before in Turkish literature makes the present study valuable. In the study, first of all, the politeness theories of famous researchers such as Paul Grice, Robin Lakoff, Geoffrey Neil Leech, Penelope Brown and Stephen G. Levinson, which have an important place in politeness studies, will be included. Afterwards, by giving information about the historical origin of politeness rules in China, the principles of politeness in Contemporary Chinese put forward by Gu Yueguo (1990) will be examined and the reflections of these politeness principles on studies in China will be mentioned.

Gu Yueguo (1990, 1992) pointed out that the concept of politeness in Contemporary Chinese is related to morality, unlike the West, and argued that it would be more appropriate to analyze Chinese politeness according to moral principles. Because the culture-specific features of politeness in China fit neither Brown and Levinson's (1987) model of politeness nor Leech's principles of politeness. In this context, Gu (1990) developed his model based on Leech's (1983) approach.

Gu's principles of politeness are one of the most cited studies in the academic world but have also been criticized by many researchers. For example, a few of the criticisms in Gu's (1990, 1992) research are that the general definition of politeness in China is inadequate, the principles cannot be put together properly, the research on the concept of face in Chinese is limited, and that the principle of self-deprecation is one of Gu's principles in today's Chinese are not used, and that the principles of self-contempt and greeting are similar to each other.

In fact, although Gu's principles of politeness have been criticized from different perspectives in studies, the significance that researchers attach to Gu's work is obvious. The present study, which reveals a different perspective of the phenomenon of politeness compared to the findings of scientists in the West, proves that Chinese politeness is culturally specific. Of course, compared to recent studies, Gu's research and criticisms of Western politeness theories in the research are limited. In particular, as Mao (1994) emphasized, the concepts of *miànzi* and *liǎn* should be examined in more detail in terms of cultural and functional aspects in order to better understand Chinese politeness in the study. However, the lack of a detailed comparison of the concept of "face" in Brown and Levinson's politeness model with the concept of "face" in Chinese is another limitation of the study. While Gu (1990) said that Leech's theory of politeness is more compatible with Chinese politeness, he also did not give much space to theoretical explanations. However, when we review the history, Gu's work has been one of the important studies that categorizes the principles of Chinese politeness. Although some researchers criticize the inclusion of this principle in the politeness theory, since the principle of "Self-Contempt", which Gu (1990) put forward in the theory of politeness, is no longer used, the existence of this principle provides researchers with clear information about the rules of politeness in Ancient China. In addition, considering that the language and language rules are constantly renewed, it is normal that some politeness principles are not used today. However,

if Gu (1990) had not limited his work to “Principles of Politeness in Contemporary Chinese” and gathered the principles of politeness under two headings, namely, the principles of politeness in Classical Chinese and Contemporary Chinese, perhaps he could have avoided some of this confusion. When theory comparisons, the shortcomings of explanations in the theories and the inability of some principles to adapt to the present are excluded, Gu's (1990) study is a noteworthy reference source that introduces the politeness principles used in Ancient and Contemporary Chinese to the literature and can be used to adopt the politeness principles in China.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The author declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

- Al-Duleimi, H. Y., Rashid, S. M., & Abdullah, A. N. (2016). A critical review of prominent theories of politeness. *Advances in Language and Literary Studies*, 7(6), 262-270.
- Brown, P. (1976). Women and politeness: A new perspective on language and society. *Reviews in Anthropology*, 3(3), 240-249. <https://doi.org/10.1080/00988157.1976.9977235>
- Brown, P. (2015). Politeness and Language. In *The international encyclopedia of the social and behavioural sciences (IESBS)* (2nd ed., 326-330). Elsevier.
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: some universals in language usage*. (Vol. 4). Cambridge University Press.
- Chen, R., He, L., & Hu, C. (2013). Chinese requests: In comparison to American and Japanese requests and with reference to the “east-west divide”. *Journal of Pragmatics*, 55, 140-161.
- Coşar, A. M. ve Usta, Ç. (2016). Nasreddin Hoca fıkralarında Grice'in işbirliği ilkesinin ihlali. *Millî Folklor*, 28(109), 141-152.
- Fidan, G. (2011). *Çin dili ve Çince dilbilgisi*. Efil Yayınevi.
- Gong, J. 龚军 (2006). Liangyan yi ju san dong nuan- Gu Yueguo xiansheng de limao yuanze zai tushuguan duzhe fuwu zhong de yunyong 良言一句三冬暖——顾曰国先生的礼貌原则在图书馆读者服务中的运用. *Tushuguan Jie 图书馆界*, 1-3.
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729(1), 50-57.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole, & J. Morgan (Eds.), *Syntax And Semantics 3*, (41-58). Academic Press. <https://www.ucl.ac.uk/ls/studypacks/Grice-Logic.pdf>
- Gu, Y. (1990). Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics*, 14(2), 237-257.
- Gu, Y. 顾曰国 (1992). Limao, yuyong yu wenhua 礼貌、语用与文化. *Waiyu Jiaoxue yu Yanjiu 外语教学与研究*, (4), 10-17.
- Hirik, S. (2022). Soru tümceleri üzerinden nezaket stratejisi kurma. *Karadeniz Araştırmaları*. 19(76), 1143-1178.
- Kansu-Yetkiner, N. (2008). İncelik kuramı ve yüz olgusu bağlamında çeviri çalışmalarında işlevsel-edimbilimsel eleştiri yöntemi uygulaması. *Dilbilim Araştırmaları*, 19, 31-49.
- Karasu, K. (2015), Türkçe ve Arapça nezaket ifadeleri: karşılaştırmalı bir inceleme. *Nüsha*, 40, 93-128.
- Kerimoğlu, C. (2022). Dil canlı bir varlık mıdır?. *Gazi Türkiyat*, 30, 1-11.

Konfüçyüs (2017). *Konuşmalar* (G. Fidan, Çev.). Dedalus Kitap.

Konfüçyüs (t.y.). *Liji Quli*. 1 Nisan 2023 tarihinde <https://ctext.org/liji/qu-li-i> adresinden alınmıştır.

Konfüçyüs (t.y.). *Liji Zaji*. 1 Nisan 2023 tarihinde <https://ctext.org/liji/za-ji-ii/zhs> adresinden alınmıştır.

Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. Longman.

Li, Y. 李屿. (2015). *Zhong Ri limao yuyan yuqi wenhua jiazhi guan bijiao yanjiu* 中日礼貌语言与其文化价值观比较研究 [Master's thesis]. Chongqing Shifan Daxue 重庆师范大学.

Mao, L. R. (1994). Beyond politeness theory: 'face' revisited and renewed. *Journal of Pragmatics*, 21(5), 451-486.

Pan, Y., & Ka'da'r, D. Z. (2011). Historical vs. contemporary Chinese linguistic politeness. *Journal of Pragmatics*, 43, 1525-1539.

Schleicher, A. (1869). *Darwinism tested by the science of language* (A.V.W. Bickers, Trans.). John Camden Hoten.

Yaylagül, Ö. (2005). Eski Türkçede nezaket ifadeleri. *Millî Folklor*, 17(68), 151-165.

Zdic. Ling kavramı. *Han Dian*. <https://www.zdic.net/hans/%E4%BB%A4> adresinden 05.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Zdic. Xián kavramı. *Han Dian*. <https://www.zdic.net/hans/%E8%B4%A4> adresinden 05.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Zhang, Y., & Yu, G. 张艳红 & 于国栋 (2016). Hanyu gongwei huiying yu "duibi gongwei" moshi de huihua fenxi 汉语恭维回应语“对比恭维”模式的会话分析. *Xiandai Waiyu* 现代外语, 39(5), 605-615.

Zhongguo Shehui Kexueyuan Yuyan Yanjiusuo Cidian Bianji Shibian 中国社会科学院语言研究所词典编辑室编 (2012), *Xiandai Hanyu Cidian* 现代汉语词典. Shangwu Yinshuguan 商务印书馆.

Zhou, L., & Zhang, S. (2018). Reconstructing the politeness principle in Chinese: A response to Gu's approach. *Intercultural Pragmatics*, 15(5), 693-721.

Zhou, Y. (1986). Modernization of the Chinese language, *International Journal of the Sociology of Language*, (59), 7-24. <https://doi.org/10.1515/ijsl.1986.59.7>

Zhu, W. 朱维芳 (1998). Shuxin yu pian limao xianxiang diaocha 书信语篇礼貌现象调查. *Waiyu Jiaoxue yu Yanjiu* 外语教学与研究, 1, 17-22.

Kentsel Dönüşüm Kararlarına Vatandaş Katılımı “Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi”¹

Citizens Participation in Urban Transformation Processes

“Fikirtepe Urban Transformation Project”

Bahriye Eseler² , Prof. Dr. Ömer Faruk Gençkaya³

Öz

Kentsel dönüşüm, 19. yüzyılda başlayan “çökme ve bozulma yaşayan kentsel mekân ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel koşullarını iyileştirmek amacıyla uygulanan kapsamlı ve bütüncül yaklaşım, strateji ve eylemlerin toplamı” olarak tanımlanmaktadır. Yoğun ve plansız kentleşme kaçınılmaz olarak kentsel dönüşümü zorunlu kılmıştır. Türkiye’de 1970’li yıllarda bahsedilmeye başlanan kentsel dönüşümün projelenmesi ve hayata geçmesi 1980’li yılları bulmuştur. Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi, Kadıköy ilçesinde bulunan Fikirtepe, Dumlupınar, Merdivenköy ve Eğitim mahallelerini kapsamaktadır. Kentsel dönüşüm proje alanındaki dört mahallenin toplam nüfusu 50.000’dir. Proje ile hedeflenen 4 milyon metrekare üzerinde 140.000 kişinin yaşayacağı ve 60.000 kişinin çalışacağı bir yaşam alanı inşa etmektir. Bu durum vatandaşın kentsel dönüşüm projelerine katılımının önemini daha da artırmaktadır. Yaşanması muhtemel bir sorunda etkilenecek vatandaş sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmada; katılımın yasal boyutundan hareketle literatür taraması yapılacaktır, literatür taraması ile kentsel dönüşümüne vatandaş katılımının önemi ortaya koyulacaktır. Ayrıca, çalışmanın özgünlüğü ve zenginleşmesi amacıyla kentsel dönüşüm projesinin en önemli paydaşlarını oluşturan, İBB Kentsel Dönüşüm ofisi ve bölgede yaşayan anı sahip olduğu / ikamet ettiği konutu kentsel dönüşümüne girmiş 15 vatandaş ile derinlemesine görüşme/mülakat yapılmıştır. Varsayımımıza uygun olarak, vatandaş katılımının olmaması projenin sürdürülebilirliği yönünden orta ve uzun erimli olumsuzluklara neden olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Vatandaş Katılımı, Fikirtepe Projesi

JEL Kodları: R1, R2, R5

Abstract

Urban transformation is "the sum of the comprehensive and integrated approaches, strategies, and actions implemented to improve the economic, social, physical, and environmental conditions of urban space that experienced collapse and degradation" and started in the 19th century. Intensive and unplanned urbanization has inevitably necessitated urban transformation. In Turkey, urban regeneration started to be mentioned in the 1970s, but it took until the 1980s for it to be projected and put into practice. Fikirtepe Urban Transformation Project covers Fikirtepe, Dumlupınar, Merdivenköy, and Eğitim neighborhoods in Kadıköy district. The total population of the four neighborhoods in the urban transformation project area is 50,000. The aim of the project is to build a living space where 140,000 people will live, and 60,000 people will work on 4 million square meters. This situation increases the importance of citizen participation in urban transformation projects. The number of citizens who will be affected in case of a possible problem is quite high. In this study; a literature review will be made based on the legal dimension of participation, and the importance of citizen participation in urban transformation will be revealed through the literature review. In addition, for the authenticity and enrichment of the study, in-depth interviews/interviews were conducted with the most important stakeholders of the urban transformation project, IMM Urban Transformation office and 15 citizens living in the region whose houses were subjected to urban transformation. In line with our assumption, it is seen that the lack of citizen participation causes medium and long-term negativities in terms of the sustainability of the project.

Keywords: Urban Transformation, Citizen Participation, Fikirtepe Project

JEL Codes: R1, R2, R5

¹ Bu çalışma, 8-9 Aralık 2022 tarihinde gerçekleştirilen 6. Sivil Strateji Sempozyumu’nda özet bildiri olarak sunulan çalışmanın genişletilmiş ve güncellenmiş hâlidir.

² Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Programı, beseler12@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7728-4433

³ Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, faruk.genckaya@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5505-3615

Giriş

Avrupa Kentsel Şartı’nda, belirtilen “kent”, “citta” “cite” ve “ciudad” (Latince kökü “civitas”) sözcükleri Tereccani Italian Ansiklopedisi’nde “*toplum hayatının temel çekirdeği ve karakteristiğini oluşturan tarihi ve yasal bir oluşum*” (Avrupa Kentsel Şartı, 1996: 6) olarak tanımlanmıştır.

Kentlerin ortaya çıkış süreci incelendiğinde, neolitik toplumların M.Ö. 4000’li yıllarda madenlerin ve özellikle M.Ö. 3500’lü yıllarda bronzun keşfedilmesiyle kentlerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bunun sonucunda tarihsel süreç içerisinde ilk kez tarım dışı bir meslek grubu oluşarak kente ilişkin ilk gelişme yaşanmıştır. Orta çağın sonunda, Tarım Devrimi’nin etkisiyle kent sayılarında anlamlı değişimler olmuştur (Ertürk ve Sam, 2011). Ancak Sanayi Devrimi öncesi kentleri daha çok antik çağ kenti ya da orta çağ kenti olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. 18. yüzyıl Sanayi Devrimi sonrası antik kentler yerini kentlere bırakmıştır. Bu anlamda modern kentleri Sanayi Devrimi’nin çıktısı olarak görmek olanaklıdır (Sjoberg, 1957; Es ve Ateş, 2004).

Sanayileşme sürecinin modern kentlerin oluşumuna en önemli katkısı nüfus hareketleridir (Yılmaz, 2004). Sanayi Devrimi sonucunda işgücüne artan gereksinimin etkisiyle kentlere göç başlamış ve ciddi bir nüfus hareketliliğine neden olmuştur. Kapsamlı bir tanıma göre kentleşme, “Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması bugünkü kentlerin büyümesin sonucunu doğuran, toplum yapısında artan örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir (Keleş, 2013). Kentsel alanlara nüfus akımı kimi yerlerde kısmen planlı yerleşmeye olanak tanısa da çoğunluğu büyük kentlerin etrafında “*çarpık*” kentleşmeden oluşan büyük kentlerin oluşmasına neden olmuştur (Kılınç-Çelenk, 2019: 157). Genellikle fabrikaların ve çalışma alanlarının çevresinde tek katlı ve kötü malzemeyle üretilmiş konutların sayısı artmıştır. Doğal olarak kentlerdeki hızlı nüfus artışı birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar içerisinde en önemlilerinden biri de “*sağlıksız kentleşme*” sorunudur (Uğurlu, 2010).

Barınma sorunları daha çok baraka tipi yapılar ve “gecekondu” tipi yapılaşma ile giderilmeye çalışılmış, ancak uzun erimde yetersiz kalan konut alanları hem sağlıksız yaşam alanları haline gelmiş hem de suç odaklı mahallelere dönüşmüştür. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm ile sağlıklı ve yaşanabilir kentlerin oluşturulması, dönüşüm ya da yeniden yapılandırma ile kentsel yaşam alanlarının niteliklerinin yükseltilmesi zorunlu olmuştur.

Kentsel dönüşüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Sağlıksız konut alanları ile mücadele amacıyla çok boyutlu önlemlerin alınması sorunun çözülmesine yönelik en önemli araçlardan biridir. Bu nedenle, kentsel dönüşüm projelerinde, toplumsal, ekonomik, mekânsal, kültürel ve çevresel tüm bileşenlerin eşit bir biçimde göz önüne alınması gerekmektedir (Özdemir, 2010). Bu bileşenlerle birlikte, kentsel dönüşümün insan unsuru ve en önemli paydaşı olan bölge halkının kentsel dönüşüm projelerine dahil edilmesi sağlıklı ve yaşanabilir kentin oluşmasında son derece önemlidir.

Kentsel dönüşüm projelerinde vatandaş katılımının önemine vurgu yapmayı amaçlayan bu çalışma katılımın sınırlı bulunuşu ya da bulunmayışının sonuçlarının neler olduğunu araştırmaktadır. Çalışma nitel araştırma tekniklerinden yazın incelemesi ve derinlemesine

görüşmeden yararlanılarak üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde kentsel dönüşüme ilişkin kavramsal çerçeve açıklanmış ve Türkiye’deki kentsel dönüşüm sürecinin gelişimi özetlenmiştir. Ardından kurumsal yaklaşımda kentsel dönüşümde vatandaş katılımının önemine değinilmiştir. Son olarak saha çalışmasının gerçekleştirildiği Kadıköy (İstanbul) Fikirtepe mahallesinde yaşayan vatandaş ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeden elde edilen bulgular irdelenmiştir.

1. Kentsel Dönüşüm

Kentler genel olarak yoğun nüfus ve bu nüfusa yaşam alanı sağlayacak büyük konut alanlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla konut alanlarının nitelik olarak yetersiz kalması, yıpranması, eskimesi ya da afetlere maruz kalması kentsel dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede, kentsel dönüşüm “*kentsel sorunların çözümlenmesini sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, mekânsal sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamayı amaçlayan geniş kapsamlı bir vizyon ve eylem*” (Thomas, 2003; Kaya, 2009: 2005) olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre kentsel dönüşüm “*bütünleşik bir eylem olarak bir alanın toplumsal, fiziksel, ekonomik ve çevresel koşullarının sürekli iyileştirilmesini sağlamaya çalışmaktır*” (Roberts, 2000: 36; İçli, 2011: 45). Daha öz bir tanıma göre kentsel dönüşüm bir kentin belirli bir bölümü ile ilgili bilinçli, sistemli ve planlı bir eylemdir (Keleş, 2003:110). Kentsel dönüşüm kavramına ilişkin ortak tanımlar yapılırsa da farklı döneme yönelik kentsel dönüşüm farklı dinamikler taşıdığı görülmektedir.⁴

Kentsel dönüşümün birinci aşamasının 19.yüzyılın sonlarından 21.yüzyıla değin (Hanson, 2000: 102-103) ya da 1950’lerden başlayarak beş aşamada sürdüğü ileri sürülmektedir (Robersts, 2000: 14). 19.yüzyıl’da sanayinin gereksinim duyduğu mal ve hizmet akışına uygun bir kentleşme politikası uygulanmıştır. Kentsel dönüşümün birinci aşamasında daha çok “*denetimli yerleştirme*” amaçlanmış ve imar alanları denetlenmeye çalışılmıştır (Tekeli, 1987). Kentsel dönüşümün ikinci aşamasında erken dönemde sanayileşmiş toplumlarda sanayi kuruluşları kentlerin dışına çıkarılmıştır. Ancak sanayileşmeyi geç tamamlamış ülkelerde nüfusun ani ve hızlı olarak kentlere göç etmesiyle denetimsiz büyüyen ve gecekondulaşan kentler izlenmiştir. Kentsel dönüşümün üçüncü aşaması 1970’lerden itibaren başlayarak 1990’lara değin süren, farklı yönelime sahip “eski” ve “yeni” işçi sınıfları ile orta sınıfların mekân tercihlerine de konu olmuştur (Hanson, 2000). Bu dönem, aynı zamanda küreselleşmenin de başladığı döneme denk gelmektedir. Erken sanayileşmiş Avrupa kentleri bu dönemde yerleşim alanlarını üretim mekânı olmaktan çıkarıp tüketim mekânı haline getirmiştir. 1980’li yıllardan başlayarak neo-liberal politikalarla beraber emlak sektöründe küresel rekabetin etkisiyle kentsel dönüşüm yeni bir aşamaya, farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu tarihten itibaren gecekondulu alanlarında yoksuldan- zengine mülk- mekân aktarımı başlamış ve adeta “yeni” yoksullar ve “yeni” zenginler üretilmeye başlanmıştır (İçli, 2011).

Tüm bu gelişmelere bakıldığında ulaşılabilecek en temel sonuç kentsel dönüşüm toplumsal,

⁴ Kentsel dönüşüm ile ilgili terimler, yapılan müdahale biçimlerine ve dönemselleşimlere göre değişmektedir. Yalnızca var olan yapıların yenilenmesinden (kentsel yeniden inşa / yenileme -urban reconstruction/renewal), ilişkili toplumsal sorunlar ve ekonomik kaynaklara yönelik sınırlı müdahalelerle (kentsel iyileştirme-urban-redevelopmet), çok yönlü sürdürülebilirlik bağlamında izlenen politikalarından (kentsel-yeniden canlandırma – urban revitalization ya da kentsel koruma- urban protection) orta ve üst gelir gruplarının tarihsel kent merkezlerine yerleştirme (soylulaştırma-gentrification) kadar çok farklı amaçlara yönelik farklı kavramlar kullanılmaktadır (Şahin, 2015:75-76).

ekonomik, kültürel ya da siyasi bir amaç çerçevesinde kentlere müdahale edebilme yeteneği olarak görülmektedir (Keleş, 2012). Bu yetenek kullanılırken belirlenen amaç çerçevesinde uygulanacak olan dönüşüm yöntemi de belirlenmektedir. Kentsel yenileme, kenti yeniden canlandırma, kenti daha sağlıklı hale getirme, kenti koruma, bezeme, yeniden kentleştirme ve soylulaştırma bunlardan tercih edilebilecek yöntemlerden bazıları olarak tanımlanmaktadır (Günaydın, 2015).

Kentsel yenileme (urban renewal), iyileştirme olanağı olmayan yapıların yıkılarak yeniden yapılmasıdır. Kenti yeniden canlandırma, çöküntüye uğramış kentsel dönüşüm alanlarının yeniden kazanılmasıdır. Kenti daha sağlıklı hale getirme ya da başka bir ifadeyle kentsel iyileştirme (rehabilitasyon), hâkim yapıyı değiştirmeden kenti eski haline getirmeyi hedeflemektedir. Yeniden oluşum kentsel alanın tamamen yıkılıp yeniden yapılmasıyla gerçekleşmektedir. Soylulaştırma ise sosyal yapıyı komple değiştirmeyi amaçlayan, kentin ıslahına ilişkin müdahale biçimidir (Kaya, 2017; Evin, 2021). Bu yöntemlerden hangisinin seçileceği kentsel dönüşümün hangi amaçla yapılacağına da bağlıdır.

Kentsel dönüşümün toplumsal, mekânsal ve ekonomik amaçları olduğunu söylemek olanaklıdır. Toplumsal amaçları genel olarak toplumu sağlıklı ve güvenli yaşam standartlarına ulaştırmak, fiziksel amaçları, yaşam alanlarında gecekondulaşma sorunlarının önüne geçilmeye çalışılması, ekonomik amaçlar gelir farklılıklarının azaltılması, kentlerin ya da kentlerin belli alanlarının ekonomik olarak canlandırılması, kentlerin değer kazanmasının sağlanması ve ekonomik olarak yaşam standartlarının artırılmasıdır (Günaydın, 2015). Tüm bunların yanında kentsel dönüşümün yanlış uygulanması da kentsel dönüşümün olumsuz etkilerini daha da artırmaktadır. Kentin genel yapısını bozan kentin “*mutenalaştırılması*” kentin eski sahiplerini yerinden ederek bir çok toplumsal sorunu beraberinde getirmektedir (Smith & Williams, 2021).

2. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm

Dünyada kentsel dönüşüm süreçleri genel olarak incelendiğinde; kentleşme sorunları ile kentsel dönüşüm hedefleri ile uygulanış biçimlerinin uyumlu olduğu görülmektedir. Türkiye’de konu ile ilgili genel sorunlar, kentlerde aşırı nüfus yığılması, deprem ya da öteki afet riskleri, çok katlı *gecekonduların* (imara aykırı/kaçak yapılaşmanın) yaygınlığıdır. Tüm bu unsurlar Türkiye’de kentsel dönüşüm gereksiniminin önceliği ile birlikte ilgili yasal düzenlemelerin kapsamını etkilemiştir (Genç, 2008). Türkiye’de yaşanan kentsel dönüşüm süreçleri yıllar itibarıyla incelendiğinde yukarıda yer verilen olgular açık olarak görülebilmektedir.

Türkiye’nin kentleşme döneminin başlangıcı 1950’li yıllar görülebilir. 1950’li yıllardan başlayarak Türkiye’de yaşanan sosyo-ekonomik hareketlilik kentleşme hızına ve kentsel nüfus artışına neden olmuştur. Bu süreçte eski kent yapılarının dışına taşan yeni kent merkezleri oluşmuş, kentlerin gelişme biçimleri değişmiş, çok katlı yapılar inşa edilmeye başlanmış ve kentsel alan olamayacak ya da yerleşime uygun olmayan alanlar konut alanlarına dönüşmüştür (Kıray, 1982; Sevinçli Göksoy, Nalbant ve Eseler, 2020). Bu bağlamda 1951 yılında, 1580 sayılı Belediye Kanunu'na eklenen maddelerle belediyeler, konut yapımı ve satımı konusunda yetkilendirilmiştir. Ayrıca, imara ilişkin sorunların çözümüne yönelik olarak 1958 yılında, “*İmar ve İskan Bakanlığı*” kurulmuştur (Türkün, Aslan ve Şen, 2014).

Alınan bu yasal ve kurumsal önlemlere karşın 1960’lı yıllarda İstanbul ve Ankara

sağlıksız çevre koşulları ve sağlıksız yapılaşmadan oluşan kentlere dönüşmüştür (Kıray, 1982). 1961 anayasası sosyal devlet anlayışının yanında planlı kalkınmayı da hedeflemiştir. Bu çerçevede Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve kalkınma hedefleri arasına kentler de dâhil edilmiştir (Eraydın, 2006). Ancak bu yıllarda yaşanan en önemli yasal gelişme, 1966 yılında 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun yürürlüğe girmesidir. Bu yasal gelişme, bir yandan gecekonduları yasal kılarken diğer yandan gecekonduyunun ticarileştirilmesine neden olmuştur (Yolcu, 2021).

1970'li yıllarda gecekondu yaygın ticari araç hâlini almış, alınıp satılan “konut” olma özelliği yanında aynı zamanda kiralanan “konut” konumuna da yükselmiştir. Bu fiili durum çok katlı gecekonduların yapılmasına devasa ve gecekondu mahallelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aktaş Polat, 2015). Türkiye’de bu dönemdeki kentleşme hareketlerinin doğal ve patolojik olmak üzere iki tür gelişme gösterdiği söylenmektedir. Bunlardan ilki orta-üst gelir grubundaki devlet memurlarının lojman tarzı yerleşim alanlarını kapsarken, ötekiler daha çok alt gelir grubundan işçilerin dahil olduğu gecekondu mahallelerinden oluşmaktaydı (Arlı, 2005).

1980'li yıllara gelindiğinde kent merkezleri “yağ lekesi” gibi hiç boş alan bırakmadan birbirine eklenen yeni yaşam alanları ile büyümüştür (Tekeli, 2001). Bu tablonun en açık nedeni gecekonduya yönelik imar aflarıdır. 1983-1987 yılları arasında neredeyse her yıl imar affı çıkarılmış, bu da plansız büyümeye neden olmuştur. Plansız büyüme afetler açısından büyük risk taşıyordu, ayrıca sağlıklı yaşam olanağından yoksun kent imgesi oluşturmaktaydı. Deprem kuşağında bulunan Türkiye’de kentsel dönüşüm kaçınılmaz bir araçtır. Bu bağlamda ilk kentsel yenileme hareketleri depremler sonrasında gerçekleşmiş ve deprem yaşayan kentler yenilenmiştir (Yenice, 2014).

Bu arada 1980'lere kadar konut kooperatifçiliği ile uygulanan toplu konut yaklaşımı, izleyen dönemde benimsenen neo-liberal yaklaşımın etkisiyle piyasa koşulları ile artan oranda yenileme ve kentsel rant yaklaşımıyla gerçekleştirilmeye başlamıştır (Şengün, 2021). 1984 yılında kabul edilen 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu ile yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu kanunla vatandaşlara konut kredisi olanağı ; tanınmış ayrıca kanunda konut yapımına bütçeden pay ayırmak yerine ayrı bir fon oluşturularak, konut yapımı hız kazanmıştır (Akalin, 2016). Ayrıca, aynı yıl, 3194 Sayılı İmar Yasası çıkarılarak belediyeler kentsel dönüşümün önemli aktörü haline getirilmiştir. Bir başka deyişle 1980'li yıllardan sonra kentsel dönüşüm gerek yerel yönetimlerin gerekse bakanlıkların gündeminde yer almıştır (Yolcu, 2021).

Türkiye’de 1980- 2000’li yıllar arasında kentsel dönüşümün, iyileştirme ve soylulaştırma yöntemleriyle gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumun temel nedeni gecekondu mahallelerinde sağlıksız yaşam koşullarının yaygınlığı ve suç oranlarının fazlalığıdır. Kentsel dönüşümde en etkili olan bir başka unsur 1999 Marmara Depremi’dir. Bu dönemden sonra kentsel dönüşüm , ayrıca yönetsel anlamda özen gösterilmesi gereken konu olarak görülmüştür. (Yolcu, 2021).

2000'li yıllarda ulaşım alt yapısının geliştirilmesiyle yeni konut alanları kent çeperlerine taşınmaya başlamıştır. Öte yandan kentsel dönüşümle ilgili yasal düzenlemeler son yirmi yılda önemli gelişmeler göstermiştir (Seydioğulları, 2016). 2004 yılında kabul edilen 5104 sayılı “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi” kanunu kentsel dönüşümün kapsamını

Atıf / Citation: Eseler, Bahriye ve Gençkaya F. Ö. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı “Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291-308. DOI: 10.22466/acusbd.1313997

genişletirken uygulamaların gelişmesini kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, merkezi yönetimlerin yanında TOKİ ve yerel yönetimler de kentsel dönüşüm sürecinde yetkilendirilmiştir. 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı “Belediye Kanunu” da kentsel dönüşümü belediyelere bir görev olarak vererek belediyelere kentin eskiyen yerleşimlerini yenileme kolaylığı sağlanmıştır. 2012 yılında kabul edilen “6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun” afet riski taşıyan alanlar ile bunların dışındaki riskli yapıların iyileştirme, tasfiye ya da yenilenmesini öngörmektedir.

Türkiye’de 1950-1980 yıllarında çevre korumaya ilişkin fiili bir program görülememiştir. Kuşkusuz kentleşme deneyiminin daha başında olan Türkiye’nin hem sanayileşme hem kentleşme döneminde, çevre faktörünü de göz önünde bulundurması oldukça güç olacaktır. 2000’li yıllarda ise çevreyi korumaya ilişkin ifadeler yasal olarak kendine yer edinmiş olsa da bu hususa fiiliyatta pek dikkat edilmediğini söylemek mümkündür. Ancak bundan sonraki süreçlerde kentsel dönüşümün tüm boyutlarının ve etkilerinin göz önünde bulundurulması, çevrenin ve sağlıklı bir yaşamın sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

2000’li yıllardan sonra tüm bu yasal düzenlemelerle birlikte kentsel dönüşüm hız kazanmış ancak dönüşüm toplumsal bir takım sorunlara da neden olmuştur. Kentsel dönüşümde katılımcı yaklaşımların belirlenmemesi bu sorunların en temel nedeni olarak görülmektedir.

3. Kentsel Dönüşüm Kararlarına Vatandaş Katılımı

Kentsel dönüşüm gerçekleştirilirken tüm paydaşların kararlara ortak katılımı sürecin sağlıklı yürütülmesi yönünden çok önemlidir. Katılım hem sürdürülebilirliği hem de vatandaş memnuniyetini sağlamaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde, merkezi yönetimin yanında, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve bölge halkının kentsel dönüşüm projelerinin karar aşamalarına katılımı gerekmektedir (Şen, 2018).

Kentsel dönüşüm katılımının gereklerini dört kapsamda aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Roberts, Skyesand & Granger, 2017). İlk olarak kamu yönetiminde diğer paydaşların katılımı gittikçe önem kazanmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm gibi çok sayıda vatandaş etkileyecek bir konuda katılım kaçınılmazdır. İkinci olarak kentler çok sayıda sorunu barındıran karmaşık yapılardır. Bu nedenle çok sayıda paydaşın görüşünün alınması sorunları en aza indirilmesinde yardımcı olacaktır. Üçüncü olarak, çeşitli kurum ve kuruluşların eş güdümlü hareket etmesi kentsel dönüşümün profesyonelleşmesine yardımcı olmaktadır. Son olarak, merkezi yönetim kentin gereksinimleri yakından tanımlayamadığından yanıt vermekte zorlanabilmektedir. Yerel yönetimler ve özellikle kentte yaşayan vatandaşlar bu ihtiyaçların asıl sahibi oldukları için daha kalıcı çözüm noktasında fikirlerin alınması zaruridir.

Tüm bu nedenlerle halkın katılımı kentsel alandan beklentilerini yansıtmada anlamında sağlıklı kentsel dönüşümün ilk adımı olacaktır. Dönüşümün özellikle karar aşamalarında vatandaşın rıza göstermesi süreci kolaylaştıracaktır. Katılımla vatandaşların gereksinim duyduğu sosyal donatıların tespit edilerek dönüşüm bu alanlarda da desteklenmelidir (Kaya, 2009).

Günümüzde kentsel dönüşümde en önemli paydaşlar vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör olarak görülmektedir. Merkezi yönetim yalnızca bu gruplar arasında destekleyici ve bütünleştirici rol oynaması ve hak ihlalleri konusunda hakem konumunda olması

beklenmektedir. Katılım boyutunda merkezi yönetimin yalnızca arazi tedariki, alt yapı hizmetleri, konut tedariki gibi alanlarda etkili olması gerektiği, bunun dışında kalan konuların sivil toplum, vatandaşlar ve özel sektör arasında paylaşılmasının sağlıklı kentleşme sürecinde ideal kabul edilmektedir (Beswic, 2001).

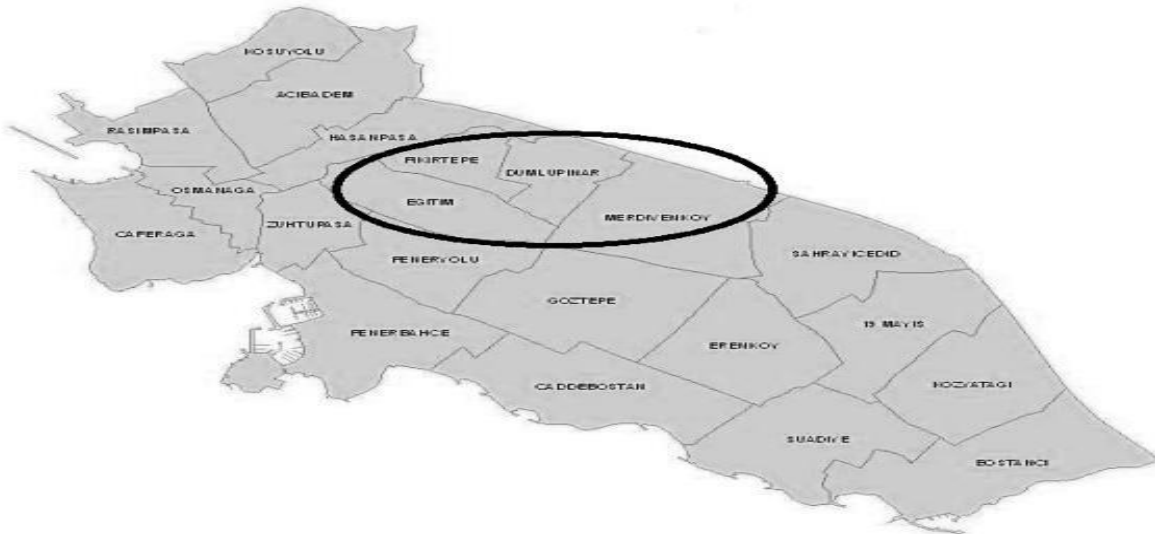
Katılımcı kentsel dönüşüm uygulamaları üç temel aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki hazırlık aşamasıdır. Bu aşamada kentsel dönüşümden etkilenecek tüm grupların belirlenerek, “ilgi grup haritası” oluşturulmalıdır. İkinci aşama olan planlama aşaması tüm paydaşlardan alınan bilgilerle gerçekleştirilebilir. Sonraki aşama olan uygulamada ise plana neredeyse tamamen bağlı kalınarak gerçekleşmelidir. Böylece katılımcı bir kentsel dönüşüm gerçekleştirilerek sorunlar en aza indirilebilecektir (Ataöv ve Osmay, 2007).

4. Saha Çalışması: Kadıköy (İstanbul) Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi

Fikirtepe, İstanbul’un Anadolu yakasında Kadıköy ilçesi sınırlarında yer alan bir mahalledir. Fikirtepe, Güneyde Göztepe, Feneryolu, Zühtüpaşa, Doğuda Sahrayıcedid, Kuzeyde Üsküdar İlçesi Ünalın Mahallesi ve son olarak Batıda Hasanpaşa Mahalleleri arasında bulunmaktadır. Fikirtepe kentsel dönüşüm alanı, Kadıköy ilçe sınırları içinde yer almakta ve Dumlupınar, Eğitim, Fikirtepe ve Merdivenköy Mahallesinin bir kısmını kapsamaktadır (Keşoğlu, 2015).

Harita 1

Kadıköy İlçesi Mahalle Haritası

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, turkiyebilgi.byethost8.com

Fikirtepe mahallesinin oluşumu 1950’li yıllara dayanmaktadır. O dönemde göç edenlerle birlikte merkeze çok yakın «bir gecekondu» mahallesi olan Fikirtepe gerçek anlamda mahalle kültürünün yaşandığı, İstanbul Anadolu yakasının ilk işçi mahallesiydi. 1984 yılında çıkarılan 2981 Sayılı İmar Affının ardından 1990’da gecekonduların tapularını almasıyla beraber mahallenin nüfusu hızla artmıştır. Nüfus artışlarıyla birlikte, Fikirtepe mahallesinin yanında bugünkü Dumlupınar ve Eğitim mahalleleri oluşmuştur (Gökşin, 2009).

Atıf / Citation: Eseler, Bahriye ve Gençkaya F. Ö. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı “Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291-308. DOI: 10.22466/acusbd.1313997

Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesine Genel Bir Bakış

Son yıllarda kentsel dönüşüm sürecinde ilk gelen projelerden biri İstanbul’un Kadıköy ilçesindeki Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesidir. Proje, Fikirtepe, Dumlupınar, Merdivenköy ve Eğitim mahallelerini kapsamaktadır (Harita I) Kentsel dönüşüm proje alanına giren dört mahallenin toplam nüfusu yaklaşık 50.000’dir. Proje ile hedeflenen 4 milyon metrekare üzerinde 140.000 kişinin yaşayacağı ve 60.000 kişinin çalışacağı bir yerleşim yeri yapılandırılmasıdır (Özdemir ve Aydın, 2016).

Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi ilk olarak 2005 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin (İBB) çıkarmış olduğu “**1/5000 ölçekli Kadıköy Merkez ile D-100 (E-5) Otoyolu Ara Bölgesi Nazım İmar Planı**” ile Fikirtepe Mahallesi’nin tamamı ve Dumlupınar, Eğitim ve Merdivenköy Mahallelerinin bir kısmının “**Özel Proje Alanı**” ilan edilmesiyle başlamıştır. 2007 yılında yapılan değişiklik ile “*özel proje alanı*” ibaresi değiştirilmiş yerine “kentsel dönüşüm alanı” ibaresi kullanılmıştır. 2008 yılında ölçek değiştirilerek plan “1/1000 ölçekli Fikirtepe ve Çevresi Uygulama İmar Planı” adı verilmiştir. Süreç içinde sorunlar sürdüğünden 2013 yılında hak sahiplerinin mağdur olduğu gerekçesiyle alan 6306 sayılı “**Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu**” kapsamına alınmıştır. 2014 yılında ise yıkım ve temel atma töreni başlamıştır (Ayık, 2014). Ancak bugün sorun tam olarak çözülmemiştir. Proje yapım aşamasında sürmektedir

Fikirtepe mahallesinde var olan mahalle kültürü sayesinde bugün öteki kentsel dönüşüm bölgelerinde görünmeyen birlik ve beraberliği fazlasıyla sağlamaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinde oluşan anlaşmazlıklarla mücadele adına neredeyse her adada bir dernekleşme ile hak arama mücadelesine karşı birlik olmayı başarmış ender kentsel dönüşüm mahallelerinden birini temsil etmektedir.

4.1. Çalışmanın Yöntemi ve Bulgular

Çalışmanın özgünlüğü ve zenginleşmesi amacıyla Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi’nin önemli paydaşları olan, İBB Kentsel Dönüşüm ofisi (İBBKDO) ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığın’dan (ÇŞİDB) sahaya ilişkin bilgiler alınmış; ardından bölgede yaşayan ve sahip olduğu konutu kentsel dönüşüme girmiş 15 vatandaş ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin tamamı 31 Mayıs-10 Haziran 2023 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler farklı demografik özelliklere sahip kişiler arasından rassal olarak seçilmiştir. Çalışmada başta kentsel dönüşüme ilişkin sorular olmak üzere, kentsel dönüşüme yönelik bakış açıları, kentsel dönüşümden beklentileri, bu beklentilerin ne ölçüde karşılandığına yönelik sorular sorulmuştur. Ardından kentsel dönüşüme yönelik katılım düzeylerini araştırmaya yönelik bir takım sorular yöneltilmiştir.

Çalışmanın en önemli kısıtı çok uzun süredir devam eden projenin başlangıç ve bu çalışmanın yapıldığı dönemdeki yetkili kamu kuruluşlarının ve görevlilerin tamamen değişmiş olmasıdır. Başlangıçta İBB tarafından başlatılan projenin ilgili sorumlusu/yetkilisi 2020 yılının son ayından yılından itibaren ÇŞİDB’dir. Dolayısıyla vatandaş katılımı konusunda sorumluluğu tam olarak üstlenen bir kurum bulunmamaktadır. Özellikle İBB’de planın yapıldığı dönem Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Belediye Başkanı bulunurken 2019 yerel seçimlerinden sonra yönetimin Cumhuriyet Halk Partisi’ne geçmesi, yapının neredeyse

tamamen değişmesine neden olmuş, bu nedenle verilere ulaşmak zorlaşmıştır. Bununla birlikte her iki dönemde de İBB’de görev alan kentsel dönüşüm ofisi çalışanlarının desteği çalışmayı zenginleştirmiştir.

4.2.Kentsel Dönüşüm Sürecinde Vatandaş Katılımının Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Çalışmada yaşadığı konut kentsel dönüşüme girmiş olan vatandaşlar arasından görüşmeciler tercih edilmiştir. Çalışmada çeşitliliği sağlamak üzere, farklı demografik sosyo-ekonomik düzeylerde görüşmeciler tercih edilmiştir. Aşağıda Tablo 1’de derinlemesine görüşme gerçekleştirilen vatandaşların demografik özellikleri ve kentsel dönüşüm sürecindeki katılımlarına ilişkin ifadeleri yer almaktadır.

Tablo 1

Görüşmeye Katılan Vatandaşların Demografik Özellikleri⁵

İSİM	YAŞ	MESLEK	KATILIMA BAKIŞ AÇISI
FERDİ	35	Özel Güvenlik	Fikrim Alınmadı
NURTEN	52	Ev Hanımı	Fikrim Alınmadı
İSMAİL	65	Müteahhit	Fikrim Değerlendirilmedi
HARUN	30	Esnaf	Fikrim Değerlendirilmedi
MUSA	52	Memur	Fikrim Alındı
TÜLİN	45	Muhasebeci	Fikrim Alınmadı
HAKKI	60	İşçi	Fikrim Değerlendirilmedi
NURAY	72	Emekli	Fikrim Alınmadı
ÖZNUR	45	Akademisyen	Fikrim Alınmadı
HATİCE	67	Emekli	Fikrim Alınmadı
YUSUF	42	Esnaf	Fikrim Değerlendirilmedi
ÖMER	26	Öğrenci	Fikrim Alındı
TÜLAY	43	Ev Hanımı	Fikrim Alınmadı
TANER	38	Memur	Fikrim Değerlendirilmedi
GAMZE	28	Ev Hanımı	Fikrim Alındı

Derinlemesine görüşme tekniğine uygun olarak görüşme esnasında görüşmeciden alınan yanıtlara göre sorular detaylandırılmıştır. Görüşmeye katılan vatandaşlara ilk olarak kentsel dönüşümüne bakış açıları, kentsel dönüşümün karar ya da uygulama aşamalarına katılıp/katılmadıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Görüşmecilerin bir kısmı hiçbir biçimde fikirlerinin alınmadığını, bir kısmı fikirlerinin alındığını ancak fikirlerin uygulamaya geçmediğini, bir kısmı da fikirlerin alındığını ve uygulamaya geçirildiğini ileri sürmüşlerdir.

Görüşmecilerin en çok desteklediği görüş “katılımın hiçbir biçimde olmadığı” yönündedir. Sayısal yönden ifade edildiğinde 15 görüşmeciden 7’si kentsel dönüşümün hiçbir aşamasına katılım sağlamadıklarını belirtmişlerdir. Görüşmecilerden 35 yaşında bir şirkette özel güvenlik olarak çalışan Ferdi isimli katılımcı durumu şöyle ifade etmiştir: “*Fikrimiz alınmadı sadece ekonomik ve siyasi rant malzemesi haline getirildik... Buraya dernekler geldi partiler geldi belediye başkanları ya da başkan adayları geldi... sonuç olarak mahalleliyi*

⁵ Vatandaşların talebiyle görüşmecilerin gerçek isimleri gizlenmiştir. Çalışmadaki isimler yazar tarafından eklenmiştir.

Atıf / Citation: Eseler, Bahriye ve Gençkaya F. Ö. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı “Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291-308. DOI: 10.22466/acusbd.1313997

birbirine düşürüp gittiler eğer buysa vatandaş katılımı vatandaş katıldı.” Ferdi isimli katılımcı ayrıca şunları söylemiştir *“diyeceksiniz ki madem görüşleriniz alınmadı neden geldiler ? onlar bizim için bizim görüşlerimiz için gelmedi onlar pastadan alacakları payı görmek için geldi. Burası ranta kurban edildi.”* Görüşmecinin *“vatandaş yerine rant önemsendi”* cümlesi aslında kentsel dönüşüm alanlarına yönelik olarak oldukça önemlidir. Kentsel dönüşüm alanlarında rant, daha çok kentsel alanı cazip hale getirerek mülkün el değiştirilmesini sağlamaktır (Ökmen ve Yurtsever, 2010). Bir başka deyişle devletin kazançlı bulduğu alanlarda piyasaya müdahale ederek, toprak üzerindeki değerini yeniden paylaşımını ifade eder. Bu da rant bölgesindeki tüm toplumsal yapının ve sermayenin değişimi demektir (Harvey, 2003). Ferdi isimli katılımcının kullandığı rant kavramı aslında Fikirtepe projesinde kaçınılmazdır. Ancak rant ile birlikte vatandaş katılımının da önemsenmesi bir yandan kentsel dönüşüm sürecini kısaltacak, öte yandan vatandaş memnuniyetini artıracakı düşünülmektedir. 52 yaşında bir ev hanımı olan *Nurten* isimli katılımcı durumu şöyle izah etmektedir.

Keşke bizi görseler, duysalardı. Bizi kimse dinlemedi. Erkekler yine belki kahvede orda, burda görüşmüştür. Ama ben 40 yıldır bu mahalledeyim kimse de gelip sormadı. bizim güzel bir yaşamımız güzel bir ortamımız vardı. Gençler için güzel, çünkü çok ciddi paralar kazanan da oldu. Onlar şanslı ama burada kirada oturan da vardı mirasçı da vardı, babasının evinde oturan da vardı. Onlar hep birbirine düşman oldu, dağıldı.

Görüşmecilerden 5’i çeşitli kuruluşlar tarafından uygulama aşamasında fikirlerinin alındığını ancak hiçbir biçimde değerlendirilmediğini 65 yaşındaki *İsmail* isimli eski müteahhit olan katılımcı bu durumu şöyle özetlemektedir:

Bizim taleplerimiz her zaman dinlendi, fikrimiz alındı, şikayetlerimiz alındı. Fakat uygulamada sadece bütçe uygun değil diye dönüş yapıldı. Burada birlik beraberlik vardı. Projenin ilk aşamasında, bize kendiniz ada ada inşaat firmalarıyla anlaşın denildi. Tüm mahalle birbirine düştü 40- 50 yıllık dostluklar kardeşlikler bitti çünkü birinin direnci diğerlerinin mağduriyetiydi.

Görüşmeci mahalledeki çatışmanın kentsel dönüşümle tetiklendiğini vurgulamıştır. İBB proje mimarları da benzer ifadeleri kullanmaktadır. *“Proje ada bazlı birleşimi zorunlu kılan bir projeydi, dolayısıyla vatandaşın birbiri ile anlaşması zorunluydu. Üstelik başlangıçta yüzde yüz rıza beklentisi vardı. Bu işi çok sorunlu hale getirdi”*. Oysa kentsel dönüşüm gerçekleştirilirken, toplumsal ve sosyal dokuya zarar veren, çatışmaların önüne geçen, toplumsal ayrılmayı engelleyen mahallenin bütünlüğünü ve dengeyi önemseyen yöntemler belirlenmesi uygun olacaktır. Fakat 1980’den sonra neo-liberal yaklaşım kentsel dönüşümün kamu yararı ilkesini önemli ölçüde değersizleştirmiştir (Keleş, 2000). Dolayısıyla söylemler de uygulanan politikaları tam olarak desteklemektedir.

Harun isimli 30 yaşında bir esnaf olan görüşmecinin konuya ilişkin fikirleri de neo-liberal politikanın izlerini taşımaktadır. *Harun*:

Fikirlerimiz dinlendi, belediye de partiler de bakanlık da dinledi ama sonuç kesinlikle yok. Belediye, parti, bakanlık, iç içe geçmiş, muhakkak tanıdığın olması gereken aksi halde hiçbir şekilde hiçbir işini halledemeyeceğin yerler haline gelmiş. Vatandaşın bir sorunu olduğunda kapı duvar... Parti belediye ya da bakanlık bence bir farkı yok pek... Partiler de orada burada boş boş konuşuyor oy zamanı ortaya çıkıp sonra kayboluyor... asıl konuları bırakıp boş konularda prim yapmaya çalışıyor. Belediye de aynı. Tanıdığın olmadıkça sözün sadece

Atıf / Citation: Eseler, Bahriye ve Gençkaya F. Ö. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı “Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291-308. DOI: 10.22466/acusbd.1313997

dinleniyor ama karşılık bulmuyor. Tanıdığın varsa belki dinlenebilirsin.

İBB Kentsel dönüşüm ofisi kentsel dönüşüm alanlarında vatandaşın taleplerinin sürekli olarak dinlendiğini, sürecin aktif olarak her aşamasında vatandaşa destek verdiklerini iletmektedirler.

Seçimden sonra gerekli olan tüm alanlara kentsel dönüşüm masası kuruldu... şehir plancıları ve mimarlar tarafından vatandaşın tüm sorunlarına cevap verilmeye çalışılıyor. Yine hukuki olarak destek alabilmeleri için burada hukukçular da bulunuyor. Bu süreçten sonra ise proje alanlarımızda iştiraklerimizden protokolle İMAR AŞ'ye veriyoruz. Ve İmar AŞ'de burada vatandaş görüşmelerini yapıyor.

Benzer bir biçimde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı da Alt Yapı ve Kentsel Dönüşüm Müdürlükleri'nden yasal hakları ve kentsel dönüşümle ilgili tüm bilgileri alınabileceğini belirtmektedirler. Ayrıca Fikirtepe'de bakanlığa bağlı, Fikirtepe irtibat bürosunda da vatandaşların her türlü sorununa karşı hızlı çözüm bulmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Ancak uygulamada vatandaşlar sorunların etkin olarak çözülemediğinden yana şikayetçi olmuştur.

Katılımcıların 3'ü kentsel dönüşüm süreçlerinde fikirlerinin alındığını ve sürece katıldıklarını belirtmektedir. 52 yaşında memur olan Musa isimli katılımcı şunları söylemiştir.

Kesinlikle biz sürecin her aşamasında vardık. Her sözümüz dinlendi. Bize uygun seçenekler sunuldu ama sorun siyasilerde ya da bakanlıkta değil sorun bunlarda (mahalleliyi kastediyor) kimse birbiriyle anlaşmadı ondan sonra bir sonuca varılamadı. Herkes birbiri ile kavga içinde alanı genişlettikçe yani birbirimizle anlaştıkça daha fazla hak elde ediyorduk. Bunu beceren çok az ada oldu. Ayrıca mesela ek ödeme çıksın istemiyor kimse ama herkesin talepleri var. Ek ödeme olmadan da haklarımız sınırlı kaldı. Bunda devletin suçu yok. Bunda insanların daha fazla taleplerinin olmasından kaynaklanıyor sorunlar.

Bu görüş aslında gerek bakanlığın gerekse İBBKDO'nun da temel savunusudur.

Vatandaş görüşmeleri ve anketler muhakkak yapılıyor. Fakat mevzuata uygun yapılar yapmamız gerekiyor. Bazen ilçe belediyeleri de projeleri destekliyor ve işlem kolaylaşabiliyor... Vatandaş beklentileri elbette dikkate alınması gerekiyor. Ancak en az maliyetle işi halletme çabası kimi zaman buna engel olabiliyor. Çünkü vatandaş para vermek istemiyor. Ancak maliyetlerden dolayı vermek zorunda ya da mecburen daireyi küçültüyoruz bu tarz sorunlar yaşanabiliyor.

Görüleceği üzere kentsel dönüşümde vatandaş katılımı yalnızca hedef olarak kalmaktadır. Uygulamada ise vatandaş katılımında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. En önemli sorun ise kentsel dönüşüm sonrası vatandaşların mahalleye uyumu ile ilgilidir. Kentsel dönüşüm gerçekleşen alanlarda vatandaşlar yeni yaşam tarzına uyum sağlayamadığından, farklı yerlere göç etmek zorunda kalmaktadır. Fikirtepe'de yaşayan vatandaşların önemli bir bölümü mahalle dışına taşınmak zorunda kalmış ya da mahallede henüz kentsel dönüşümüne girmemiş binalarda yaşamaktadır. Kentsel dönüşümde vatandaş katılımının olmaması önemli toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlara değinmek katılımın önemini vurgulamak yönünden son derece önemlidir.

4.3. Katılımın Sağlan(a)mamasından Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Bulgular

Bu çalışmadaki görüşmeler mahalledeki konutu kentsel dönüşüme girmesine karşın hâla mahallenin yıkılmayan konutlarında yaşamayı sürdürenler yanında mahallede yeni yapılan konutlarda oturanlarla da gerçekleştirilmiştir. Eski konutlarda yaşayanların bir bölümünün henüz yeni evi tamamlanmadığından eski konutlarda yaşamayı sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Ötekiler ise yeni yapılan konutların kendi yaşamlarına uygun olmamasından kaynaklı olarak eski konutlarda yaşamayı sürdürdüklerini belirtmektedir. Tülin isimli 45 yaşında katılımcı şöyle demiştir:

Bu evler kesinlikle bize hitap etmiyor, biz mahalle ortamında yetiştik büyüdük, sitelerde yeni internet fenomenleri ile yaşıyoruz, onların yaşamı bize, bizim yaşamımız onlara uygun değil. Annemlerin de bu sitede evleri var ama yaşayamıyorlar. Onlar Ümraniye’ye taşındı. Zaten emekli ile buranın aidatını ödemesi imkânsız.

Merkezi yerleşim yerleri günümüzde iktisadi anlamda kıt kaynağı temsil etmesi nedeniyle, talebi çok ancak arzı azdır. Bu durum fiyat genel düzeyinde yükselmeye neden olmaktadır. Hem satış bedeli, hem kira bedeli hem de kira dışında ödenen konaklama bedellerine göre pahalıdır. Dolayısıyla kentin eski sahipleri yaşam alanlarını değiştirmektedir (Kurt, 2020).

Aslında proje alanında yaşayanların tamamının ortak şikayeti bu yöndedir. Tüm katılımcılar “mahallemizin eski neşesi yok”, “çoğu insan bunalıma girdi” ve “yaşlılarımız hastalandı” biçiminde görüş bildirmektedir. Hakkı isimli katılımcı 20 yıldır Fikirtepe’de yaşamaktadır. Kentsel dönüşümün yarattığı sorunlara yönelik değerlendirmeyi şu şekilde yapmaktadır.

Kentsel dönüşüm mahalle kültüründen tutun da tüm aile yapılarına kadar büyük zarar verdi. Çocuklarımız mahallede nasıl davranmaları gerektiğini öğrenirdi. Komşuluk bağları, akrabalık bağları, arkadaşlık hep Fikirtepe’de var olurdu, burada otururdu. Ancak bu bağlar koptu ne akrabalık ne komşuluk ne de arkadaşlık kaldı... Bunları çıkardınız mı mahalleden orası artık yuva değil beton yığınıdır”. Mahallelinin sosyal yaşamlarına ilişkin şikayetleri İBB ve bakanlık tarafından da bilinmektedir. Ancak bu durum “çözumsuz” olarak nitelendirilmektedir.

İBBKDO mimarlarının konu ile ilgili görüşleri ise şu şekildedir: “*Fikirtepe’de eski sosyal ortamın kalmayacağı malumdu. Çünkü zaten çok katlı yapıların ve sitelerin yapılacağı vatandaş tarafından biliniyordu. Dolayısıyla aslında bu sosyal değişimin farkındalardı, buna başlangıçta rıza gösterdiler. Ama göstermeseler de buradaki proje gereği tüm sosyal yapı değişmek zorunda kalacaktı*”.

Bu konuda mahalleli değişimin bilincinde olmalarına karşın eski toplumsal ortamlarının kısmen de olsa korunacağını düşündüklerini, değişimin bu denli büyük olacağını tahmin edemediklerini belirtmektedirler. Nitekim Nuray isimli görüşmeci bu sorunu kısaca şöyle açıklamıştır: “*Evet biz biliyorduk mahalle değişecek ama biz bu mahalleye sığarız zannettik, ama bizi mahallemize sığdıramadılar.*”

Ayrıca toplumsal ortamlarının sürekliliğine yönelik olarak çok kez talep iletmelerine karşın taleplerinin karşılıksız kaldığını belirtmektedirler: “*Çok defa söyledik sitede aynı blokta ya da yakın dairelerde oturalım en azından komşuluk ilişkilerimiz devam etsin istedik, fakat*

karşılanmadı. Zaten süreç öyle ilerledi ki eski dostlar düşman oldu. Kardeş kardeşe, akraba akrabaya küstü.”

Hatice isimli bir başka görüşmecinin söyledikleri katılım odaklı kentsel dönüşümün benimsenmemesinden kaynaklı oluşabilecek toplumsal sorunları özetler niteliktedir.

Mahalleye ilk kentsel dönüşüm geldiğinde hepimiz sevindik, evlerimiz yenilenecekti. İlk olarak, mahallede eskiden oturanların tamamına aynı bloklarda ev verilmesini talep ettik, karşılanmadı. Aidatlardan dolayı şikayetlerimizi ilettik yine olmadı. Neredeyse bir kira bedeli aidat ödendiği için kimse kendi evinde oturamadı. Çünkü kendi evimizde kiracı olduk. Mahalleden taşınan da mahallede oturan da mutlu değil. Herkes yalnız kaldı, yaşlılarımız üzüntüden hasta oldu, 40 yıldır kendi sosyal ortamında oturan birini alıp hiç bilmediği bir yerde yaşamak zorunda bırakıldı... Yaşlılarımız bunalımda, gittikleri semtlerde evlere bağımlı kaldı hepsi hasta oldu. Düşünlerimiz boş, cenazelerimiz boş... Gençlerimizin sosyal ortamı kalmadı. Her yerde yalnız kaldık. Kimimiz Ümraniye’de kimimiz Pendik’te, kimimiz Kayışdağın’da darmadağın. Yazık oldu hepimize.

Kent merkezlerine yani piyasaya yakın mekanlar her zaman rant yönünden değerlendirilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında Fikirtepe merkezi konumu nedeniyle ranta oldukça uygundur. Bu da mülk sahiplerinin iradeleri, beklentileri ve talepleri dışındaki müdahaleleri beraberinde getirmektedir (Keleş, 2013). İBBKDO mimarları konu hakkında şöyle görüş belirtmiştir. “*Vatandaşlar ortak bloklarda yaşam talep ettiler. Biz de bu talepleri aldık. Fakat süreç öyle ilerledi ki mahalleli birbirine düşman oldu. Kendi aralarında anlaşmazlıklar süreci uzattı, süreç uzadıkça gerginlik arttı dolayısıyla gelinen nokta ulaşılmak istenenden bambaşka oldu.*” Kısaca Fikirtepe’li vatandaşların da en büyük mağduriyetleri süreçle ilgilidir. Öznur isimli 45 yaşındaki görüşmecinin ifadesi bunu vurgulamaktadır: “*Mahallemiz çok güzeldi, biz kentsel dönüşüme girecek diye evleri boşalttık süreç uzadıkça, bu evlere Romanlar, bekarlar, öğrenciler yerleşti. Şimdi bir yanımız milyonluk siteler, bir yanımız yoksulluk bir yanımız şantiye huzurumuz kalmadı*” şeklinde durumu ifadelendirmektedir.

Sonuç

Günümüzde yerleşim alanlarının yetersiz kalması, yıpranması, eskimesi ya da afetlere maruz kalması kentsel dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte kentsel dönüşümün toplumsal, mekânsal ve ekonomik amaçları olduğunu söylemek olanaklıdır. Kentsel dönüşümün yöntemi tam da bu amaca uygun olarak belirlenmektedir.

Kentsel dönüşümde yöntemi belirleyen bir başka unsur ise kentleşme sırasında oluşan sorunlardır. Türkiye örneğine bakıldığında genel sorunlar, kentlerde aşırı nüfus yığılması, deprem ya da öteki afet riskleri, çok katlı gecekonduların yaygınlığıdır. Tüm bu faktörler Türkiye’de hem kentsel dönüşüm gereksinimin kapsamını belirlemiş hem de yasal mevzuatın gelişimine yardımcı olmuştur.

Türkiye’de kentsel dönüşümün başlangıcı olan 1980- 2000’li yıllar arası incelediğinde Türkiye’de kentsel dönüşümün sağlıklılaştırma ve soylulaştırma yöntemleriyle gerçekleştirildiği görülmektedir. 2000’li yılların başından bu yana hızlanan kentsel dönüşüm projeleri ve konu ile ilgili yasal düzenlemeler sorun çözmeye yönelik olsa da toplumsal sorunlara neden olmuştur. Genel olarak mekânsal değişim ve toplumsal değişim uyumlu yönetilememiş, yaşanan konut ve konuttan beklentiler birbirini karşılamamıştır. Kentsel dönüşümde katılımcı yaklaşımların

belirlenmemesi bu sorunların en temel nedenidir.

Çalışmanın yürütüldüğü Fikirtepe mahallesinde, kentsel dönüşüm planlama ve uygulama aşamasında vatandaş katılımı oldukça sınırlı kalmıştır. Vatandaşların birçoğu kamu otoritelerinin kendileriyle yalnızca seçim dönemlerinde iletişime geçtikleri ve söylenenlerin sadece vaat olarak kaldığını belirtmektedir. Bu durum da süreç içerisinde toplumsal olduğu kadar hukuksal birçok soruna neden olmaktadır.

Katılımın olmamasından kaynaklanan en önemli sorun ise kentsel dönüşüm sonrası vatandaşların yeni mahalleye uyumun sağlanmamasındadır. Kentsel dönüşüm gerçekleşen alanlarda vatandaşlar yeni yaşam tarzına uyum sağlayamadığından farklı yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Fikirtepe’de yaşayan vatandaşların önemli bir kısmı mahalle dışına taşınmış ya da mahallede henüz kentsel dönüşüme girmemiş binalarda yaşamaktadır. Kentsel dönüşüme girmiş olan konutlarda yaşayanlar ise yeni komşularına alışma noktasında ciddi sorunlar yaşamaktadır.

Sonuç olarak ideal anlamda olmasa da gerçekçi bir yaklaşımla, planlama aşamasından yürütülmesine ve sonuçlandırılmasına kadar sürecin olabildiğince katılımcı bir yaklaşımla çözümlenmesi sürdürülebilir bir yerleşim ve topluluklar sağlama amacına da hizmet edecektir. Bunun için demokratik toplum anlayışına uygun olarak, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve dönüşümden etkilenen tüm vatandaşların karar mekanizmalarına dahil edildiği modeller tercih edilmelidir.

Extended Abstract

When the emergence process of cities is analyzed, it is stated that cities emerged with the discovery of mines in 4000 BC and especially bronze in 3500 BC. As a result, a non-agricultural occupational group was formed for the first time in the historical process and the first development related to the city was experienced. At the end of the Middle Ages, there were significant changes in the number of cities with the effect of the Agricultural Revolution.

The most important contribution of the industrialization process to the formation of modern cities is population movements. Although the population flow to urban areas allowed for partially planned settlement in some places, it led to the formation of large cities, most of which consisted of "unplanned" urbanization around large cities.

Housing problems have mostly been addressed with shack-type structures and "gecekondu" type settlements, but inadequate housing areas in the long run have become both unhealthy living spaces and crime-oriented neighborhoods. Therefore, it has become imperative to create healthy and livable cities through urban transformation and to improve the quality of urban living spaces through transformation or restructuring.

In this framework, urban regeneration is defined as "a comprehensive vision and action that provides solutions to urban problems and aims to provide a permanent solution to the economic, spatial, social, and environmental conditions of a region undergoing change" According to a more concise definition, urban regeneration is a conscious, systematic, and planned action regarding a certain part of a city.

Atıf / Citation: Eseler, Bahriye ve Gençkaya F. Ö. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı "Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi". *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291-308. DOI: 10.22466/acusbd.1313997

When urban regeneration processes in the world are examined in general, it is seen that urbanization problems, urban regeneration targets and implementation methods are compatible. In Turkey, the general problems related to the subject are overpopulation in cities, earthquake or other disaster risks, and the prevalence of multi-story slums (illegal/illegal construction). All these factors have influenced the priority of the need for urban transformation in Turkey and the scope of the relevant legal regulations.

Beginning in the 1950s, the socio-economic mobility in Turkey led to a rapid urbanization and an increase in urban population. In this process, new urban centers emerged outside the old urban structures, the development patterns of cities changed, multi-storey buildings started to be built, and areas that could not be urban areas or were not suitable for settlement were transformed into residential areas. In the 1970s, squatter settlements became a widespread commercial tool, and in addition to being "housing" that was bought and sold, they also became "housing" that was rented. By the 1980s, urban centers had grown like "oil stains" with new living spaces added to each other without leaving any empty space. In the meantime, the mass housing approach, which was implemented through housing cooperatives until the 1980s, started to be realized increasingly through market conditions with the effect of the neo-liberal approach adopted in the following period, with an approach of renewal and urban rent.

Another influential factor in urban transformation is the 1999 Marmara Earthquake. After this period, urban transformation was also an issue that required administrative attention. After the 2000s, urban transformation gained momentum with all these legal regulations, but transformation also caused a number of social problems. The lack of participatory approaches in urban transformation is seen as the main reason for these problems.

The joint participation of all stakeholders in decisions during urban transformation is very important for the healthy execution of the process. Today, the most important stakeholders in urban transformation are citizens, civil society organizations, and the private sector.

One of the first projects that has come to the forefront in the urban transformation process in recent years is the Fikirtepe Urban Transformation Project in the Kadıköy district of Istanbul. The project covers the neighborhoods of Fikirtepe, Dumlupınar, Merdivenköy, and Eğitim. The total population of the four neighborhoods within the urban transformation project area is approximately 50,000. The project aims to build a settlement on 4 million square meters where 140,000 people will live and, 60,000 people will work. It is extremely important to analyze such a comprehensive urban transformation project in terms of citizen participation.

In this context, for the authenticity and enrichment of the study, information on the field was obtained from the IBB Urban Transformation Office, the Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change , which are important stakeholders of the Fikirtepe Urban Transformation Project, and then in-depth interviews were conducted between September and December 2022 with 15 citizens living in the region and whose houses were subjected to urban transformation. All interviews took place between September and December 2022. Interviewees were randomly selected among people with different demographic characteristics.

The most supported view of the interviewees is that "there is no participation at all". In numerical terms, 7 out of 15 interviewees stated that they did not participate in any stage of

Atıf / Citation: Eseler, Bahriye ve Gençkaya F. Ö. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı “Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291-308. DOI: 10.22466/acusbd.1313997

urban transformation. 5 of the interviewees stated that their opinions were taken by various organizations during the implementation phase but were not evaluated in any way, while 3 of the interviewees stated that their opinions were taken during the urban transformation processes and that they participated in the process.

In Fikirtepe neighborhood, citizen participation in the urban transformation planning and implementation phase has been very limited. The most important problem arising from the lack of participation is the lack of adaptation of citizens to the new neighborhood after urban transformation. In conclusion, a realistic, albeit not ideal, approach to the process, from the planning stage to its execution and finalization, with a participatory approach as much as possible, will also serve the purpose of ensuring sustainable settlements and communities.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu çalışmada kullanılan yöntem ve veri toplama araçları için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 31 Mayıs 2023 tarih ve 61351342/MAYIS 2023-32 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1. yazar ve 2.yazar

Literatür : 1. yazar ve 2.yazar

Metodoloji: 1. yazar ve 2.yazar

Sonuç : 1. yazar ve 2.yazar

1. yazarın katkı oranı: %50, 2. yazarın katkı oranı: %50

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors. Ethics committee approval was obtained from Üsküdar University Non-Interventional Research Ethics Committee for the method and data collection tools used in this study with the decision dated 31 May 2023 and numbered 61351342/MAYIS 2023-32.

Author Contributions: Authors contributions are below;

Introduction: 1. Author ve 2. Author

Literature: 1. Author ve 2. Author

Methodology: 1. Author ve 2. Author

Conclusion: 1. Author ve 2. Author

1st author's contribution rate: %50, 2nd author's contribution rate: %50

Kaynakça

- Akalın, M. (2016). Sosyal konutların Türkiye'nin konut politikaları içerisindeki yeri ve TOKİ'nin sosyal konut uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1) 107-123.
- Aktaş Polat, Y. (2015). Türkiye'de kentsel dönüşüme bütüncül bir bakış: Elazığ örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 185-202.
- Arlı, A. (2005). Cumhuriyet döneminde Türkiye'de şehirleşme ve gecekondu araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(1), 283-352.
- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 57-82.
- Ayık, U. (2014). *Mekansal ve toplumsal yansımalarıyla Türkiye'de kentsel dönüşüm projelerine coğrafi bakış: Fikirtepe örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Avrupa Konseyi (1996). Avrupa Kentsel Şartı. <http://www.migm.gov.tr/kurumlar/migm.gov.tr/AVRUPA-KONSEYI/KentSart-1.pdf> adresinden 21.04.2023 tarihinde alınmıştır.
- Beswick, C. A. (2001). *Public-Private partnerships in urban regeneration: the case of London docklands*, [Unpublished master thesis] Calgary University.
- Eraydın, A. (2006). *Değişen mekan, mekansal süreçlere ilişkin tartışma ve araştırmalara toplu bakış*, Dost

Atıf / Citation: Eseler, Bahriye ve Gençkaya F. Ö. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı “Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291-308. DOI: 10.22466/acusbd.1313997

Yayınevi.

Ertürk, H. ve Neslihan, S. (2011). *Kent ekonomisi*. Ekin Yayınevi.

Es, M. ve Ateş, H. (2004). Kent yönetimi, kentleşme ve göç: sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 206-248.

Evin, H. (2021). Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları: Adıyaman örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 292-328.

Genç, F. N. (2008). Türkiye’de kentsel dönüşüm: mevzuat ve uygulamaların genel görünümü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 5(1), 115-130.

Gökşin, Z. A. (2009). *Sürdürülebilir mahalle yenileşmesinde toplum tabanlı model: Kadıköy-Fikirtepe için bir model önerisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. MSGSÜ FBE.

Günaydın, B. (2015). Kentsel dönüşümün öncülü ve ardılı olarak göç: Zeytinburnu Sümer mahallesi örneği. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 84-111.

Hanson, J. (2000). Urban transformations: a history of design ideas. *Urban Design International* 5(1), 97-122.

Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Morali, Çev.), Metis Yayınları (Orijinal Çalışma Basım Tarihi: 1973).

İçli, G. (2011). Kentsel dönüşümüne ilişkin sosyolojik bir değerlendirme- Denizli örneği . *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 42- 57.

Kaya, E. (2017). *Kentleşme ve kentleşme*. İşaret Yayınları.

Kaya, E. (2009). Kentsel dönüşüm projeleri ve halk katılımı. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(6), 203-216.

Kadıköy Belediyesi (2023). Merkez Kadıköy, Mekansal Stratejik Plan Mevcut Durum Raporu. <https://webgis.kadikoy.bel.tr/keos/img/PDF/MSPMDR.PDF> adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Keleş, R. (2013). *Kentleşme politikası*, İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2003). The principle of subsidiarity in service of sustainable development. *Options Mediterraneennes. Serie A, Seminaires Mediterraneens* 57(1) , 109-115.

Keleş, R. (2000). Kent ve çevre değerleri bağlamında kamu yararı kavramı. M. Ersoy ve Ç.Keskinok (Ed.), *Mekân Planlama ve Yargı Denetimi* (1-15) içinde, Yargı Yayınevi.

Keleş, R. (1983). *100 soruda Türkiye’de şehirleşme, konut ve gecekondular*, Gerçek Yayınları.

Keşoğlu, M. (2015). *Kentsel kimlik bağlamında Fikirtepe kentsel dönüşüm projesinin analizi* [Yüksek lisans tezi], Beykent üniversitesi.

Kılınç, Z. A. ve Çelik, A. (2009). Kentsel dönüşüm ve kültürel dönüşüm. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 145-164.

Kıray, M. (1982). Modern şehirlerin gelişmesi ve Türkiye’ye has bazı eğilimler. *Toplumbilim yazuları*, (Gazi Üniversitesi İİBF Yayın No: 7), 265-273.

Kurt, N. (2020). Türkiye’de kentsel gelişim sürecinde kentsel rant olgusu ve devletin rolü. *kent Kültürü ve Yönetim Dergisi*, 13(4), 785-807.

Ökmen, M. ve Yurtsever, H. (2010). Kentsel planlama sürecinde oluşan kamusal rantın vergilendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 158, 58-74.

Özdemir, D. (2010). *Kentsel dönüşüm olgusunun süreç içinde değişen anlamları, kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama*, Nobel Yayın Dağıtım.

Özdemir, D. ve Aydın, D. (2016). Fikirtepe’de piyasanın görünmez eli’ne kamu sektörünün görünür müdahalesi. *Mimarlık Dergisi*, 339 (52), 47-59.

Atıf / Citation: Eseler, Bahriye ve Gençkaya F. Ö. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı “Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291-308. DOI: 10.22466/acusbd.1313997

Roberts, P., Skyes, H., & Granger, H. (2020). *Urban regeneration*, Sage Publications.

Seydioğulları, H. S. (2016). Yeni yasal düzenlemelerle kentsel dönüşüm. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Dergisi*, 26(1), 51-64.

Sevinçli Göksoy B., Nalbant F. ve Eseler B. (2020). Çevre etiği kavramının kentsel dönüşüm açısından değerlendirilmesi. Sezer, Ö. ve Kayan A. (Ed.) *Çevre tartışmaları ve çağdaş gelişmeler* (295-327) içinde, Gazi Kitabevi.

Sjöberg, G. (2002). Sanayi öncesi kenti, 20. yüzyıl kenti (B. Duru ve A. Alkan, Çev.), İmge Kitabevi (Orijinal Çalışma Basım Tarihi: 1957).

Smith, N., & Williams, P. (2021). *Kentin mutenaştırılması* (M. Uzun, Çev.), Yordam Yayınevi. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi:1986).

Şahin, S. Z. (2015). *Uluslararası örnekler ışığında bir kavram ve kamu politikası olarak kentsel dönüşüm, neden, nasıl ve kim için dönüşüm*, Litera Yayıncılık.

Şen, A. T. (2018). Kentsel dönüşüm uygulamalarında katılım: Samsun örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 1-24.

Şengün, H. (2021). Türkiye'de konut kooperatifçiliğinin dünü, bugünü ve yarını. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(4), 1-17.

Tekeli, İ. (2001), *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) (2022, Haziran 10) Veri Tabanı, turkiyebilgi.byethost8.com. adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Thomas S. (2003). A glossary of regeneration and local economic development, Manchester: Local Economy Strategy Center, UK.

Uğurlu, Ö. (2010). Kentlerin tarihsel gelişimi. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pımarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner (Ed.), *Türkiye perspektifinden kent sosyolojisi çalışmaları* (60-61) içinde, Örgün Yayınevi.

Yenice, M. S. (2014). Türkiye'nin kentsel dönüşüm deneyiminin tarihsel analizi. *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 76-88.

Yılmaz, N. (2004). Farklılaştırıcı ve ayrıştırıcı bir mekanizma olarak kentleşme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 250-267.

Yolcu, F. (2021). Türkiye'de kentsel dönüşümün yasalar ve aktörler üzerinden dönemsel olarak değerlendirilmesi. *Planlama Dergisi*, 31(3), 393-401.